PLAKKATENLIJST OVERKWARTIER 1665-1794

RECHTSHISTORISCHE REEKS VAN HET GERARD NOODT INSTITUUT NR. 19

Dit werk verscheen eveneens in de reeks Werken van de Stichting tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht

DR. A.M.J.A. BERKVENS

PLAKKATENLIJST OVERKWARTIER 1665-1794

DEEL I

Spaans Gelre
Instellingen, Territorium, Wetgeving
(1580-) 1665-1702

GERARD NOODT INSTITUUT
NIJMEGEN 1990

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt:
de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
het N.O.T.-fonds te 's-Gravenhage

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Berkvens, A.M.J.A.

Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794 : deel I ; Spaans Gelre : instellingen, territorium, wetgeving (1580-)1665-1702 / A.M.J.A. Berkvens. - Nijmegen : Gerard Noodt Instituut. - (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut : 19)
Ook verschenen als proefschrift Nijmegen, 1990. - Met lit. opg., reg. - Met samenvatting in het Duits, Engels en Frans.
ISBN 90-71478-11-4
SISO 390.6 UDC 340.15(492.94)
Trefw.: recht ; Limburg ; geschiedenis / Spaans Gelre / Overkwartier.

© 1990 A.M.J.A. Berkvens, Maastricht

ISBN 90-71478-11-4

INLEIDING

Voor de rechtsgeschiedenis der Nederlanden in de nieuwere tijd (16e-19e eeuw) vormt de wetgeving, zowel in kwalitatieve als in kwantitatieve zin een met het tijdsverloop steeds meer aan importantie winnende categorie rechtsbronnen. Terwille van de kenbaarheid der op gewestelijke basis georganiseerde wetgeving, werden reeds in de zeventiende en achttiende eeuw in verschillende gewesten c.q. provincies der (Noordelijke en Zuidelijke) Nederlanden plakkaatboeken uitgegeven. Deze bevatten een integrale weergave van een groot deel van de toen geldende provinciale wetgeving, een traditie die in Nederland voor wat betreft sommige provincies, en in België nationaal als rechtshistorische activiteit werd voortgezet.

In België werd in 1846 daartoe de Koninklijke Commissie voor de uitgave van de oude wetten en verordeningen van België opgericht, die tot taak kreeg de integrale teksteditie van alle wetten en verordeningen die binnen de grenzen van het huidige België waren uitgevaardigd.[1] Voor wat betreft de nieuwere tijd zouden in de door deze commissie uit te geven *Recueils*, naast de verordeningen van de Zuidelijke Nederlanden, die van het Prinsbisdom Luik en van de kerkelijke vorstendommen Stavelot en Malmédy een plaats dienen te krijgen.[2]

Voor wat het huidige Nederland betreft, werd reeds in het van 1904 daterende "Overzicht van de door bronnenpublicaties aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedkennis" geconstateerd, dat deze belangrijke en nuttige hulpmiddelen ten dienste van het (rechts-)historisch onderzoek met betrekking tot verscheidene Nederlandse provinciën geheel of gedeeltelijk ontbraken.[3] Dat geldt in het bijzonder ook met betrekking tot de wetgeving van het Gelders Overkwartier van Roermond, dat in de periode 1580-1794 aanvankelijk als Spaans en nadien Oostenrijks Gelre deel uit-

[1] De commissie werd ingesteld bij KB van 18 april 1846 (*Moniteur*, 1846, n° 112); cf. ROPBa 3.1.II.

[2] Cf. verslag van de vergadering van 14 juli 1846 (ROPBa 3.1.VI).

[3] *Rapport uitgegeven door de Commissie van advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën*, 's Gravenhage, 1904, 29.

maakte van de Zuidelijke Nederlanden. Nog in 1978 moest Venner constateren, dat het Overkwartier voor wat betreft de uitgave van wetten, verordeningen en reglementen een aanzienlijke achterstand had ten opzichte van de aangrenzende territoria.[4] Hoewel het Overkwartier in de zeventiende en achttiende eeuw deel uitmaakte van de Zuidelijke Nederlanden, werd de wetgeving met betrekking tot dit gewest in het Recueil des Ordonnances des Pays-Bas vrijwel geheel buiten beschouwing gelaten, aangezien de Koninklijke Commissie in 1847 had besloten de wetgeving met betrekking tot de gebieden die niet langer deel uitmaakten van het huidige België niet op te nemen.[5]

In 1980 besloot het Gerard Noodt Instituut van de KU Nijmegen op initiatief van Prof. Mr. O. Moorman van Kappen in deze lacune te voorzien, door middel van de uitgave van een *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794*. Deze zou voor de periode 1665-1703 betrekking moeten hebben op de in Spaans Gelre afgekondigde wetgeving. Voor wat betreft de periode 1703-1716 zou alleen de in het Staats-bezette Overkwartier afgekondigde wetgeving worden opgenomen. Voor wat betreft de periode 1716-1794 zouden alleen de wetten van het Oostenrijks Overkwartier in aanmerking worden genomen.

Van deze Plakkatenlijst is thans het eerste deel, betreffende de wetgeving van Spaans Gelre in de periode 1665-1702 gerealiseerd. Vanwege de grote omvang van het werk is besloten het tweede deel van de Plakkatenlijst (1702-1794) afzonderlijk uit te geven.[6]

De keuze voor de periode 1665-1794 en de beperking van het onderzoek vanaf 1703 tot het Staats-bezette en nadien tot het Oostenrijkse Overkwartier behoeven uiteraard nadere toelichting.

De beperking in de tijd is ingegeven door de beschikbare bronnen. De stadsbrand die op 31 mei 1665 Roermond goeddeels in as legde, deed tezamen met de kanselarij ook de sinds 1580 gevormde archieven van het Hof

[4] G.H.A. Venner, De reglementen van de Staten van het Overkwartier van Gelder, in: *PSHAL* 114 (1978) 141-223, pp. 141-144; voor wat betreft de relatieve achterstand van het historisch onderzoek met betrekking tot Limburg, zie W.J. Alberts, Perspectieven voor de regionale geschiedschrijving in Limburg, in: *PSHAL* 101 (1965) 29-38; voor wat betreft de daartoe relevante archiefbestanden, zie H.H.E. Wouters, De betekenis van de archieven voor de gewestelijke en lokale geschiedenis in Limburg, Bijdrage tot een geschiedenis van de Limburgse Historiografie, in: *Grensland en Bruggehoofd, Historische studies met betrekking tot het Limburgse Maasdal en, meer in het bijzonder, de stad Maastricht*, Assen, 1970, 1-53; alsmede M.K.J. Smeets, De bronnen voor de geschiedenis van Roermond, in: A. van Rijkswijck, M.K.J. Smeets en B.A. Vermazeren, *Historische opstellen over Roermond en omgeving*, Roermond, 1951, 9-46.

[5] Verslag van de vergadering van 3 augustus 1847: 7e question: "Si l' on rencontre des ordonnances qui concernent des localités devenues etrangères, faut-il les insérer?" Resolu négativement. (ROPBa 3.1.IX).

[6] Zie hierna blz. xii.

van Gelre en daarmee de voor de plakkatenlijst onmisbare plakkaatregisters in vlammen opgaan. Waar het beginpunt van de plakkatenlijst aldus is ingegeven door de discontinuïteit van het bronnenmateriaal, is de territoriale beperking tot het Staats-bezette en het Oostenrijkse Overkwartier juist ingegeven door de continuïteit van het bronnenmateriaal, die voortvloeit uit de omstandigheid, dat het Hof van Gelre te Roermond van 1702 tot 1716 en nadien van 1716 tot 1794, aanvankelijk vanwege de Republiek in het Staats-bezette en nadien vanwege de Oostenrijkse Nederlanden in het Oostenrijkse Overkwartier als hoogste gewestelijk bestuurslichaam met de afkondiging van wetten belast bleef.[7]

Periodisering

De institutionele en territoriale geschiedenis van het Overkwartier staat geheel in het teken van staatkundige verdelingen. Het hertogdom Gelre, zoals het in 1543 door Karel V bij de Nederlanden was ingelijfd, viel in de periode 1580-1590 in twee delen uiteen. Het noordelijke gedeelte van het hertogdom - goeddeels samenvallend met de huidige provincie Gelderland - ging voor de Spaanse koning verloren, zodat hij uiteindelijk alleen in het zuidelijke deel van het hertogdom - het midden en noorden van de huidige provincie Limburg en een aangrenzend gedeelte van Nordrhein Westfalen, met als voornaamste steden Roermond, Venlo en Geldern - effectieve zeggenschap behield. Vanaf 1590 tot 1794 voerden de Spaanse en nadien Oostenrijkse Habsburgers alleen vanwege het zuidelijke gedeelte van het hertogdom de titel van hertog van Gelre en graaf van Zutphen.[8] Dit "Spaanse" hertogdom Gelre werd in de bronnen aangeduid als *duché, gouvernement*, of *province de Gueldres*. Daarnaast werd ook wel de aanduiding *Hautquartier de Gueldres* gebruikt.[9]

In de geschiedenis van Spaans Gelre als onderdeel van de Zuidelijke Nederlanden vormt de periode van het Staats Interimbewind (7 october 1702-1 maart 1716) een duidelijke caesuur. De capitulatie van Roermond op 7 october 1702 markeerde het begin van een periode, waarin de band

[7] Deze taken werden in Pruisisch Opper-Gelder sedert 1713 vervuld door het Justizhof te Geldern; in Staats Opper-Gelder sedert 1717 door het Staatse Hof te Venlo.

[8] Ook de periode 1632-1637, toen de Republiek het westelijk deel van het Overkwartier bezet hield, wist het Spaanse bestuur zich immers vanuit Geldern in delen van het gewest te handhaven. Ten aanzien van de Staatse bezetting in de periode 1632-1637 zie: A.H. Jenniskens, De invoering van de gereformeerde religie in het Overkwartier van Gelderland 1632-1633, in: G.W.G. van Bree, e.a., *"Van der Nyersen Upwaert"* (feestbundel M.K.J. Smeets), Maastricht 1981 (Werken LGOG 7) 137-153.

[9] In de "Mémoire touchant la forme du gouvernement politique des Pays-Bas, dressé en 1662 par le president Hovines pour être envoyé au roy" (ARAB Manuscripten Verzameling, ms. 813) worden zonder onderscheid de aanduidingen "duché de Gueldres", "Hautquartier" en "province de Gueldres" gebruikt (fol. 18v).

tussen het Overkwartier en de Zuidelijke Nederlanden voorlopig werd verbroken. In deze jaren werd het Overkwartier ten dele door de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden als generaliteitsland bestuurd.[10] Voor een ander gedeelte werd het door Pruisische commissarissen vanuit Kleef bestuurd.[11]

Ten gevolge van diverse diplomatieke verwikkelingen werd in maart 1716 slechts voor een klein gedeelte van Spaanse Gelre de staatsrechtelijke band met de Zuidelijke Nederlanden hersteld. Bij de Vrede van Utrecht (april 1713) waren reeds een aantal steden, ambten en heerlijkheden die sinds 1703 door Pruisen waren bestuurd en een gedeelte van het gebied dat sinds october 1702 door de Republiek was bestuurd, definitief aan Pruisen afgestaan. Nadien werd bij het Barrièretractaat van Antwerpen (november 1715) nog een aanzienlijk gedeelte van het Overkwartier aan de Republiek afgestaan, zodat uiteindelijk slechts een klein restant van het oorspronkelijke territorium op 1 maart 1716 door de graaf van Maldeghem vanwege de inmiddels "Oostenrijks" geworden Nederlanden in bezit genomen kon worden. Dit Oostenrijks Opper-Gelder werd nadien nog verder verkleind, doordat bij het Verdrag van Erkelenz in 1719 Erkelenz en Kückhoven definitief aan de keurvorst van de Palts werden afgestaan, terwijl in 1785 bij het Verdrag van Fontainebleau Obbicht en Papenhoven aan de Republiek werden overgedragen.[12]

De invloed van de gebeurtenissen uit de periode 1702-1716 op het institutionele klimaat in het Overkwartier mag men niet onderschatten. Hoewel in maart 1716 de staatsrechtelijke band met de Zuidelijke Nederlanden volkomen werd hersteld, en het Overkwartier op grond van de in internationale verdragen vastgelegde garanties opnieuw aanspraak kon maken op de oude voorrechten en privileges die tot aan de capitulatie van Roermond de bestuurlijke betrekkingen met Brussel hadden bepaald, was het

[10] A.M.J.A. Berkvens, De instelling van het Staats Interimbewind in het Overkwartier 7 oktober 1702-24 april 1703, in: *PSHAL* 123(1987) 146-161; dez., De memorie van Gerard Pallant als kenbron voor de bestuursgeschiedenis van het Spaanse Overkwartier van Gelre ten tijde van het Staats Interimbewind 1702-1715, in: *PSHAL* 121(1985) 104-145.

[11] H. Holthausen, *Verwaltung und Stände des Herzogtums Geldern preuszischen Anteils im 18. Jahrhundert*, Geldern 1916, 4-18; Th.J. van Rensch, Het Hof van Justitie van Pruisisch Gelre, in: *PSHAL* 113(1977) 193-268, pp. 217-221.

[12] Over de staatkundige verdelingen van Spaans Gelre zie: C.F.H. Guillon, *De divisione Gelriae Superioris seu Tetrarchiae Ruremondensis an. 1713-1715 rata*, Leiden 1846 (Ac. diss.); A.J. Flament, *De politieke en rechterlijke verdeelingen en indeelingen van het tweede kwartier of Overkwartier van Gelderland 1580-1794*, Maastricht, 1894; J.J. de Wit en A.J. Flament, De vorming der heerschappijen op het grondgebied van Limburg of die zich daarover hebben uitgestrekt van de Romeinsche overheersching tot 1814-1817, in: *PSHAL* 47(1911) 1-260; Th. Seelen, De verdeling van Opper-Gelre bij de Vrede van Utrecht, in: *Spiegel der Historie*, jrg. 3 nr. 9 (sept. 1968) 310-313; H. Emmer, *De grenzen van Nederland van de Wielingen tot aan den Rijn*, Haarlem, 1937; A.C.J. de Vrankrijker, *De Grenzen van Nederland*, Amsterdam, 1946.

evenwicht in die betrekkingen, ten gevolge van de aanzienlijke reductie van het grondgebied en daarmee van het economisch potentieel van het Overkwartier, blijvend in het nadeel van het Overkwartier veranderd. De basis voor deze veranderde verhouding tussen het gewestelijke en het centrale bestuur was in feite reeds in de periode 1702-1716 gelegd, toen het Overkwartier als generaliteitsland werd bestuurd. De instellingen van het Overkwartier werden toen weliswaar niet opgeheven, maar ten gevolge van hun onderschikking aan de Staten-Generaal en de Raad van State en door toedoen van de werkzaamheden van bijzondere commissies, zoals die van de Gedeputeerden tot de Zaken van het Overkwartier, functioneerde het gewestelijk bestuur in deze periode op een geheel andere wijze dan voorheen. Doordat het Oostenrijks bewind de *status quo ante* niet onmiddellijk herstelde kon de centrale regering te Brussel nog gedurende enige tijd (tot 1720) met deze nieuwgeschapen verhoudingen haar voordeel doen.

Men kan aldus de institutionele geschiedenis van het Overkwartier vanaf 1580 tot 1794 in drie periodes onderscheiden. De Spaanse periode (1580-1702), gedurende welke de instellingen zich ontwikkelden op basis van het in de periode 1543-1580 voor het toen nog ongedeelde hertogdom geldende model; de periode van de Staatse en Pruisische bezetting(1702-1713-1716), gedurende welke de gewestelijke instellingen zich aan de veranderde omstandigheden moesten aanpassen; en tenslotte de periode van het Oostenrijkse bewind (1716-1794), waarin de status quo ante slechts formeel werd hersteld.

Historiografie

Wanneer men nu nagaat wat er over de geschiedenis van de gewestelijke instellingen in het Overkwartier bekend is, dan valt de oogst enigszins tegen.

Voor wat betreft de belangrijkste instellingen - de stadhouder, het Hof van Gelre en de Staten van het Overkwartier - kan men stellen, dat alleen de geschiedenis van de laatstgenoemde instelling grondig is bestudeerd.[13]

Voor wat betreft de geschiedenis van het sinds 1580 te Roermond gevestigde Hof van Gelre, moet men zich nog steeds behelpen met de "hapsnapachtige" dissertatie van Geradts, die inmiddels ook al weer van 1860

[13] G.H.A. Venner, De Organisatie van de Staten van het Overkwartier van Gelder gedurende de periode 1590-1602,in: *PSHAL* 110 (1974) 287-324; dez., De Reglementen van de Staten van het Overkwartier van Gelder, in: *PSHAL* 114 (1978) 141-223; dez., Samenstelling en organisatie van de Staten van het Overkwartier van Gelder, in: *De Maasgouw* 99 (1980) 169-177; dez., Inventaris van het archief van de Staten van het Overkwartier van Gelder (1404-1794), Maastricht, 1980 (RAL inventarissen 17); cf. O. Moorman van Kappen, 125 jaar Limburgse rechtsgeschiedenis, in: *PSHAL* 125 (1989) 100-125, 108.

Afb. 1. *Gueldre Espagnole, ou Quartier de Ruremonde dans le Duché de Gueldre, avec ses enclaves dans les pays circonvoisins, dressé sur les mémoires les plus nouveaux par le Sr. Sanson, géographe ordinaire du Roy.* [Collectie GAM 1338; foto: H. Paping]

dateert.[14] In deze *Bijdrage tot de geschiedenis van den Souveraine Raad* beschreef Geradts, op basis van archivalia uit het archief van de Staten van het Overkwartier, de instelling van het Hof van Gelre te Roermond in 1580, alsmede de "inrigting en civiele bevoegdheid van den raad". Na een nog altijd belangwekkend intermezzo over het ontstaan van de *Geldrische Landt- ende Stadt-regten in't Overquartier van Ruremundt*[15], besteedde hij echter verder alleen nog aandacht aan de geschiedenis van het Hof van Gelre vanaf 1720. Achtereenvolgens behandelde hij de "inrigting en civiele bevoegdheid van den raad" in de periode 1720-1736, de "inrigting" van 1757 en de "inrigting" van 1787 tot aan de opheffing in 1794. Aan de zestiende-eeuwse voorgeschiedenis van het Hof, de zeventiende-eeuwse geschiedenis van dit college en de ontwikkelingen gedurende de periode van het Staats Interimbewind werd door hem geen aandacht besteed. Ook de rol van de stadhouder als voorzitter van het Hof werd door hem niet in zijn beschouwingen betrokken.

Voor wat het stadhouderschap aangaat werd in 1877 in deze leemte enigzins voorzien, toen Habets onder de titel *Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre* een samenvatting publiceerde van E. Poullet, *Les gouverneurs de province dans les anciens Pays-Bas catholiques*, aangevuld met enkele bijzonderheden over de stadhouders van het Overkwartier en van Limburg en de landen van Overmaze.[16] Ook Habets verschafte echter geen nadere bijzonderheden over de verhouding van de stadhouders ten opzichte van kanselier en raden. Alleen de archivaris Flament besteedde in 1894 enige aandacht aan de bestuurlijke instellingen van het Overkwartier in hun onderlinge samenhang.[17] Nadien behandelde eerst Janssen de Limpens in zijn in 1965 verschenen *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond* op substantiële wijze de geschiedenis van het Hof van Gelre te Roermond, door een kritische editie te verzorgen van de nieuwe kanselarij-instructie van 1609 en de provisio-

[14] J.L. Geradts, *Bijdrage tot de Geschiedenis van den Souvereine Raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremonde (1580-1794)*, Leiden 1860 (Acc. Diss.); zie ook E. van den Bussche, *Le Conseil de Gueldre. Essai Historique*, Brugge, 1886; en E.F.J.A Adriaanse, Rechterlijke en administratieve colleges te Roermond 1232-1794, in: *Gedenkboek ter gelegenheid van het zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als stad*, Roermond, 1932, 110-128.

[15] Gehomologeerd 19 september 1619, eerste editie "tot Ruremundt by Iohan Hompes", 1620; voor een inhoudelijke analyse van de in het GLS behandelde privaatrechtelijke instituten, zie Ph. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987 (Académie royale de Belgique, Mémoires de la classe des lettres, Collection in-4o-2e série, T. XIV - fascicule 1), passim.

[16] J. Habets, Les Gouverneurs des Duchés de Limbourg et de Gueldre, in: *PSHAL* 14(1877) 181-228; E. Poullet, *Les Gouverneurs de Province dans les anciens Pays-Bas catholiques*, Brussel, 1873 (Bulletins de l' Académie royale de Belgique, 2me série, t. XXXV, no 4).

[17] A.J. Flament, De archieven der gemeenschappen, collegiën en ambtenaren te Roermond die een rechterlijk of landsheerlijk karakter hadden of rechtstreekse invloed op het algemeen bestuur, in: *VROA* 17 (1894) 313-480.

nele ordonnanties op de reformatie van vonnissen van 1612 en 1613.[18] Tenslotte verdient ook het artikel van J.G.C. Venner over *De verkrijging van het recht van Grote Revisie door het Hof van Gelre te Roermond 1607-1679* in dit verband nog vermelding.[19]

Opzet en indeling van de Plakkatenlijst

Zoals reeds opgemerkt,[20] heeft de omvang van het verzamelde materiaal het wenselijk gemaakt de Plakkatenlijst in twee delen uit te geven. Het eerste deel beschrijft de wetgeving die tussen 1665 en 1702 in naam van Karel II (1665-1700) en Philips V (1700-1702) als hertog van Gelre in Spaans Gelre werd afgekondigd. Het tweede deel beschrijft die, welke in de periode 1702-1716 in naam van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden in het Staats-bezette Overkwartier werd afgekondigd, alsmede de wetgeving die nadien in de periode 1716-1794 in het Oostenrijkse Overkwartier in naam van Karel VI (1716-1740), Maria Theresia (1740-1780), Joseph II (1780-1789), het Soeverein Congres der Verenigde Belgische Provinciën en de Soevereine Staten van het Overkwartier (1790), Leopold II (1790-1792), Frans II (1792-1794) en tenslotte vanwege de Nationale Conventie en de Volksrepresentanten in de periode december 1792 - maart 1793 en vanaf october 1794 tot aan de oprichting van de Centrale Administratie te Aken op 14 november 1794 werd afgekondigd.

Ter inleiding op deel I wordt hierna in drie hoofdstukken aandacht besteed aan enkele aspecten van instellingen, territorium en wetgeving van Spaans Gelre in de zeventiende eeuw.

In hfdst. I.1 wordt de formele en materiële continuïteit tussen de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van het hertogdom Gelre in de periode 1543-1580 en die van Spaans Gelre in de periode daarna aan de orde gesteld. Vervolgens wordt in hfdst. I.2 stilgestaan bij de betekenis van het Tractaat van Venlo van 1543 in de Spaans Gelderse institutionele verhoudingen in de zeventiende eeuw. In hfdst. I.3 wordt ingegaan op de rol en de betekenis van de stadhouder in het bestuur van Spaans Gelre in de zeventiende eeuw. In het bijzonder wordt daarbij aandacht besteed aan de geleidelijke overname van zijn bevoegdheden door kanselier en raden, die onder meer tot uitdrukking komt in het reglement terzake van de verhouding tussen de stadhouder en het Hof van 1619 en in de instructie

[18] K.J.Th. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, Utrecht 1965 (Werken OVR, 3e reeks no. 20).
[19] In: *PSHAL* 115 (1979) 331-362.
[20] Zie hiervóór blz. vi.

voor de stadhouder van 1640. In hfdst. 1.4 worden de inrichting en de bevoegdheden van het Roermondse Hof van Gelre aan de orde gesteld. In het bijzonder wordt daarbij aandacht besteed aan de kanseliers, die ten gevolge van de afnemende betekenis van de stadhouders in het gewestelijk bestuur een steeds prominentere rol gingen vervullen. De ontwikkeling van de competentie van het Hof *ratione materiae* wordt geanalyseerd aan de hand van een vergelijking van de kanselarij-instructies van 1547 en van 1609. In het bijzonder wordt daarbij ook nog aandacht besteed aan de invloed van de organisatie van in- en uitgaande rechten op de competentie van het Hof. Tenslotte wordt gepoogd de omvang van het ressort van het Hof en zijn bevoegdheid *ratione territorii* te bepalen. In hfdst. I.5 wordt een kort exposé gegeven over de organisatie en de bevoegdheden van de Staten van het Overkwartier en de wijze waarop in het derde kwart van de zeventiende eeuw door middel van de reglementen van 1678, 1679 en 1680 paal en perk werd gesteld aan de autonomie van Ridderschap en Steden en de consequenties daarvan ten aanzien van de "huishouding" der "gemeenten" in het Overkwartier.

In hfdst. II worden de bevindingen ten aanzien van de territoriale competentie van het Hof uit hfdst. I.4 als uitgangspunt genomen voor een onderzoek naar de omvang van Spaans Gelre in de zeventiende eeuw. Aan de hand van een vijftal soevereiniteitskriteria (het vertegenwoordigingskriterium, het fiscale kriterium, het jurisdictionele kriterium, het edictale kriterium en het huldigings- of onderdanigheidskriterium) wordt de relatie tussen een aantal zogeheten "Vrije Heerlijkheden" en Spaans Gelre onderzocht. Hiertoe worden eerst in hfdst. II.1 de nodige instrumenten ontwikkeld, die vervolgens in hfdst. II.2 t/m hfdst. II.6 worden toegepast. In hfdst. II.7 worden de aldus verkregen gegevens per plaats geordend weergegeven en wordt getracht een uitspraak te doen over de vraag of de vrije heerlijkheden Dalenbroek, Hamb, Meijel, Obbicht en Papenhoven, Weert Nederweert en Wessem in de zeventiende eeuw als Rijksonmiddellijke heerlijkheden moeten worden aangemerkt, of dat men zou kunnen stellen, dat zij deel uitmaakten van Spaans Gelre. De resultaten van dit onderzoek zijn samengevat in hfdst. II.8.

Nadat aldus een beeld is geschetst van het institutionele en het territoriale kader, wordt in hfdst. III de wetgeving aan de orde gesteld. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal, op welke wijze vanuit het gewest Spaans Gelre invloed uitgeoefend kon worden op de in het gewest afgekondigde wetgeving. Na een korte uiteenzetting over de theoretische opvattingen ten aanzien van de wetgevende macht, worden een aantal praktische beperkingen voortvloeiend uit de staatsrechtelijke structuur van de Zuidelijke Nederlanden aan de orde gesteld (hfdst. III.2). Vervolgens wordt in hfdst. III.3 stil gestaan bij de totstandkoming van wetten op centraal en gewestelijk niveau. In hfdst. III.4 worden enkele opmerkingen gemaakt

over het wetgevingsformulier en over de vorm van wetgevingsakten, uitgaand van de centrale regering, en van die, uitgaand van de gewestelijke regering in Spaans Gelre. In hfdst. III.5 wordt het proces van afkondiging beschreven. In het bijzonder wordt daarbij aandacht besteed aan het recht van vertoog. In hfdst. III.6 bevat een beknopte karakteristiek van de aandachtsvelden die in de periode 1665-1702 door de wetgever werden bestreken.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING v

INHOUDSOPGAVE xv

GERAADPLEEGDE BRONNEN xix

GEDRUKTE BRONNEN EN LITERATUUR xxv

LIJST VAN AFKORTINGEN xxxvii

SPAANS GELRE, INSTELLINGEN, TERRITORIUM, WETGEVING (1580-) 1665-1702 1

Hoofdstuk I INSTELLINGEN 3

1. Inleiding 3
2. De basis van de bestuursinrichting: het Tractaat van Venlo 6
3. Stadhouders 17
   - De instructie van de stadhouder vóór 1640 19
   - Het reglement van 10 mei 1619 terzake van de competentieverdeling tussen de stadhouder en het Hof 24
   - De instructie van de stadhouder vanaf 1640 27
4. Hof van Gelre 34
   - De samenstelling van het Hof van Gelre 1580-1702 34
   - Kanseliers 35
   - Het Hof van Gelre en zijn bevoegdheid ratione materiae 42
     - De kanselarij-instructie van 1547 44
     - Van de instructie van 1547 naar de nieuwe instructie van 1609 48
     - De Nieuwe Instructie van 1609 49

De ontwikkeling van de absolute competentie sedert 1609 55

Het Hof van Gelre in verhouding tot de Rekenkamer: de invloed van de organisatie van in- en uitgaande rechten op de competentie van het Hof 56

Het Hof van Gelre en zijn bevoegdheid ratione territorii 64

5. De Staten van het Overkwartier 66

Ridderschap en steden 67

Vergaderingen van de Staten 69

Taken en bevoegdheden van de Staten 70

De autonomie van Staten en de reglementen van 1678, 1679 en 1680 72

De autonomie van de Staten, het provisionele reglement van 1682 en het toezicht op de "gemeenten" 76

De Staten van het Overkwartier na 1680 77

Hoofdstuk II TERRITORIUM 81

1. Inleiding 81

2. Spaans Gelre volgens het vertegenwoordigingskriterium 87

3. Spaans Gelre volgens het fiscale kriterium 89

1) Bede en subsidie 90

2) Contributie 91

3) Rationsgelden 93

4. Spaans Gelre volgens het jurisdictionele kriterium 98

5. Spaans Gelre volgens het edictale kriterium 107

6. Spaans Gelre volgens het huldigings- en onderdanigheidskriterium 109

7. Vrije heerlijkheden: Spaans Gelre of rijksonmiddellijke heerlijkheden? 112

a) Dalenbroek 113

b) Hamb 114

c) Meijel 115

d) Obbicht 116

e) Weert, Nederweert en Wessem 118

8. Conclusie 125

Hoofdstuk III WETGEVING 127
1. Inleiding 127
2. Wetgevende macht 129
a. Theorie 130
b. Praktijk 132
3. Wetgeving: totstandkoming op centraal en gewestelijk niveau 135
a. De totstandkoming van wetten op centraal niveau 136
Geheime Raad 137
Raad van Financiën 141
Militaire wetgeving 143
b. De totstandkoming van wetten op gewestelijk niveau in het Overkwartier 144
Wetgeving in opdracht van de centrale regering 147
Wetgeving "proprio motu" 147
4. Wetgeving: formulier 149
a. De vorm van wetgevingsakten uitgaand van de centrale regering 150
1. Plakkaten 151
2. Patenten 152
3. Verordeningen op naam van de landvoogd 153
b. De vorm van wetgevingsakten uitgaand van het Hof van Gelre 154
1. Plakkaten 155
2. Patenten 155
3. Verordeningen op naam van de stadhouder en op naam van stadhouder, kanselier en raden 156
5. Afkondiging 157
Formele en materiële publicatie 157
Recht van vertoog 159
Afkondigingsprocedure 161
6. Aandachtsvelden der wetgeving 165
Militaire aangelegenheden; overige wetgeving samenhangend met de staat van oorlog 165
Handelsvoorschriften, geldspeciën, tollen, in- en uitgaande rechten 169

Bestuur, rechtspraak en belastingheffing 174
Diversen 175
7. Conclusie 176

SUMMARY 177
RESUMÉ 183
ZUSAMMENFASSUNG 189

REGESTENLIJST 195
Verantwoording 197
Gebruiksaanwijzing 200

1. VERORDENINGEN AFGEKONDIGD IN SPAANS GELRE GEDURENDE DE REGERING VAN KAREL II (17 november 1665-1 november 1700) 205
2. VERORDENINGEN AFGEKONDIGD IN SPAANS GELRE GEDURENDE DE (EFFECTIEVE) REGERING VAN PHILIPS V (1 november 1700-7 october 1702) 417

BIJLAGEN 443
Bijlage I: Instructie voor graaf Hendrik van den Bergh als stadhouder van Gelre (1619) 445
Bijlage II: Instructie voor de stadhouder van Gelre (3 januari 1640) 451
Bijlage III: Spaans Gelre buiten het Gelders Overkwartier (1580-1702) 457
Bijlage IV: Deductie terzake van het rijksonmiddellijke karakter van de heerlijkheid Weert (1671) 481
Bijlage V: Deductie terzake van de Spaans-Gelderse rechten op de heerlijkheid Weert (1673) 491

REGISTERS 501

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Gemeentearchief Nijmegen

Oud-archief Nijmegen (OAN)
inv. 3693, Tractaat van Venlo

Gemeentearchief Roermond

Oud-archief Roermond (OAR)
inv. 1-60, "Donderdaagsche Protocollen", resolutiën van de magistraat. 1574-1796, de delen 7, 9, 11, 12, 14, 17, 20, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 42, 46, 53, 55, 57, 58, 60 (1661-1796)
inv. 63, Resolutiën van de Generale Raad van Roermond, 1793, februari 18-maart 2.
inv. 67-308, Ingekomen en minuten van verzonden brieven, 1554-1794, de omslagen 180-308 (1665-1794).
inv. 315-344, bij de magistraat ingekomen plakkaten, bekendmakingen en dergelijke van de landsheer en van aangrenzende staten en steden, 1602-1796, de nrs. 319-344 (1660-1796).
inv. 1891, Collectie van plakkaten etc., aangelegd door J. Hillen, notaris te Roermond, afschriften en gedrukte stukken, 1543-1717, 1 band. (*Collectie Hillen*)
inv. 310-314; 1893-1895, Recueil van plakkaten, edicten, ordonnantiën, depêchen en decreten, verzameld door de advocaat, later raadsheer en kanselier van het Hof van Gelre, Willem Joost Luytgens, 8 dln., waarvan 5 delen afschriften van plakkaten, edicten en ordonnantiën van meer algemene aard (1749-1789; en 3 delen afschriften van plakkaten, edicten, ordonnantiën, instructies, privilegiën, decreten en depêchen met betrekking tot de bestuursinrichting van het Overkwartier, ten dele getrokken uit de consultboeken van het Hof van Gelre (1493-1786). (*Recueil Luytgens*).
inv. 309, Recueil van edicten, plakkaten en ordonnantiën, verzameld door Johan van Laer, substituut drost van het ambt Montfort en rent-

meester der domeinen aldaar, 1 band, 1626, 1635, 1645-1720. (*Recueil van Laer*).

Gemeentearchief Venlo

Oud-archief Venlo (OAV)

inv. 1252, Placcaten, mandementen en andere ordinantiën van den koning, de landvoogden enz., gedrukt of in afschrift, met verzendbrieven van het Hof van Gelder aan de magistraat te Venlo, 1531-1795, 19 bdn. folio, de registers 300 t/m 306 (1660-1714).

inv. 1253, Placcaten, ordinantiën, reglementen, evaluatielijsten en brieven over het muntwezen, 4 bdn. folio, de registers 313 en 314 (1644-1702).

inv. 1254, Plakkaten met verzendbrieven van het Hof, 1570-1699.

inv. 1301, Missiven over de invoering van plakkaten, 1552-1696.

Gemeentearchief Weert

Oud-archief Weert (OAW)

inv. 1-5, Resoluties van de magistraat 1720-1796, waarin opgenomen reglementen, ordonnanties e.d.

inv. 14-19, Algemene ordonnanties en reglementen, 1550-1795.

Diverse plakkaten gerangschikt onder de bestuurlijke taken waarop zij betrekking hadden: nrs. 45, 49, 87, 136, 137, 148, 149, 169, 403, 560, 2140-2, 2535, 2537, 2540, 2543, 2547, 2548, 2551-6, 2561, 2582, 2586, 2612, 2616, 2618, 2633, 2668, 2744, 2927.

Hauptstaatsarchiv Düsseldorf (HSD)

Archiv Niederrheinisch Westfälischer Kreis (NWK)

VIII Creishandlungen, inv. 13, 14, 15, 36, Resoluties 1654-1712.

Rijksarchief in Gelderland te Arnhem (RAG)

Archief Hof van Gelre

inv. 1, kanselarij-instructie 1547.

Rijksarchief in Limburg te Maastricht (RAL)

Familie-archief Van den Bergh

inv. 589, plakkaten

inv. 590, recueil van plakkaten, ordonnanties en reglementen, geïntituleerd Sum consiliarii Van Den Bergh, gedrukte exemplaren en afschriften, 1477-1741.

Archief van het Hof van Gelre te Roermond: CdG en HvG

Het archief van het Hof van Gelre te Roermond is in 1794 bij het vertrek van het Oostenrijkse bestuur in twee bestanddelen gesplitst: de registers van het Hof, van het Leenhof en de Momboirskas werden door de Oostenrijkers meegevoerd en belandden na een verblijf in Wenen uiteindelijk in Brussel, alwaar zij door E. van den Bussche werden geïnventariseerd. Dit bestanddeel werd in 1953 door het Algemeen Rijksarchief te Brussel aan het Rijksarchief in Limburg te Maastricht overgedragen. De losse akten daarentegen bleven te Roermond achter, alwaar zij door de archivaris Sivré globaal in enkele series (requesten, briefwisseling en procesakten) werden geordend. Dit bestanddeel kwam tengevolge van de samenvoeging van het Rijksarchief te Roermond met het Rijksarchief te Maastricht, eveneens aldaar te berusten.

In de inleiding en in de regestenlijst worden de verwijzingen naar door Van den Bussche beschreven archivalia voorafgegaan door de afkorting CdG (Conseil de Gueldre); de verwijzingen naar de door Sivré beschreven archiefbestanddelen worden voorafgegaan door de afkorting HvG (Hof van Gelre).

Bij de aanvang van het archief-onderzoek werd besloten, vooruitlopend op de verhoopte integrale herinventarisatie van beide bestanddelen van het Hofarchief, bepaalde series van een eigen kenletter en volgnummer te voorzien. Het betreft de plakkaatregisters CdG 13-30, welke hierna worden aangeduid als P 1-P 18; de consultboeken CdG 37-68, welke hierna worden aangeduid als CB 1-CB 32; de registers van Koninklijke Depêchen CdG 9-11, welke hierna worden aangeduid als KDB 1-KDB 3; en tenslotte zes bundels met het opschrift "dubbele plakkaten", hierna aangeduid als DP 1-DP 6.

De volgende registers werden systematisch geraadpleegd:

CdG 1-5, commissieboeken 1665-1795.
CdG 8, Varia 16e-17e eeuw.
CdG 9-11, registers van koninklijke depêchen (KDB 1-KDB 3)
CdG 12, plakkaten 1628-1631.
CdG 13-30, plakkaten 1665-1794 (P 1-P 18)
CdG 31, formulierboek
CdG 35-36, resolutieboeken 1734-1784
CdG 37-68, consultboeken, 1671-1793 (CB 1-CB 32)
CdG 111-112, vonnisregisters 1610-1612; 1625-1627; 1632
CdG 116-132, 132bis, 133-145; vonnisregisters 1662-1703
CdG 195-197, leenaktenboeken
CdG 302, Recueil van de placcaertenboeken van den Ed. Hove van Gelderlandt, 1665-1785, aangelegd door momboir De Stuers. (*Recueil De Stuers*).

HvG, Stukken afkomstig van de arrondissementsrechtbank Roermond, nr. 535b, Recueil van placcaerten, ordonnantiën, decreten en recessen, mitsgaeders andere curieuse annotitiën, door den Heer Raedt Gerardt van Lom zaliger in dit register gecollecteert (vóór 1665). (*Recueil van Lom*).

Archief van de Roermondse Rekenkamer (ARR)

inv. 408, "Spaansche onlusten D nº 7".

inv. 657, Eerste en laatste rekening van Peter Lyten, Bedesteuer van de ambten Gelder, Wachtendonck en Straelen, 1592-1594.

inv. 658, Eerste rekening van Johan van Nederhoven, 1592-1594.

inv. 659, Tweede rekening van Johan van Nederhoven, 1594-1596.

inv. 630-636, Rekeningen van het scholtambt Weert, 1585-1609.

inv. 660-680. Rekeningen van de raad en landrentmeester-generaal van Gelre, 1596-1616.

Archief van de Staten van het Overkwartier van Gelder (ASO)

ASO 69-95, "Kwartiersrecessen", resolutieprotocollen van de kwartiers- en convocatiedagen, 1590-1701

ASO 185-213, "Doleantiën, orders", ingekomen en uitgaande stukken van en aan de centrale regeringscolleges te Brussel en het Hof van Gelre, 1583-1701.

ASO 1030-1046, "Kwartiersrecessen", registers van verbalen van de land- en convocatiedagen, 1717-1794.

ASO 1224-1226, Verbalen van de vergaderingen. 1789 december 20-1791 juli 12.

ASO 1336, Akten, verordeningen en missiven uitgegaan van verschillende landsheren en overheidsinstanties betreffende het Overkwartier, 1368-1740.

ASO 1342, Code des principaux traités, conventions, chartres et documens du Duché de Gueldres, avec un traité methodique de l' usage, que l' on en peut tirer, cum notis, 2 dln. (door J.B. Syben, syndicus van de Staten van het Overkwartier, ± 1770)

Archieven van schepenbanken en heerlijkheden

Arcen en Velden; Baarlo, Blerick, Maasbree; Blitterswijck en Wanssum; Dalenbroek; Echt; Grubbenvorst; Helden; Kessel; Maasbracht; Meerlo en Tienray; Meijel; Montfort; Nederweert; Nieuwstad; Obbicht en Papenhoven; Odiliënberg; Oirlo; Oostrum; Roosteren; Sevenum; Stevensweert; Swalmen, Asselt; Swolgen, Broekhuizenvorst; Venray; Vlodrop, Posterholt; Wanssum; Weert; Well, Bergen; Wessem.

Manuscripten

Ms. 282, Placcaerten, reglementen, ordonnantiën, vonnissen, etc., gepubliceert, geëmaneert ende uytgesproken in den vorstendomme Gelre, bijeenvergaedert door mij Matthias Kroonenbroeck, j.u.l., 10 dln en 2 registers, 1724-1738. (*Ms.Kroonenbroeck*) (MsK)

Stadsbibliotheek Maastricht

Sb 50 B 13, Déduction pour les nobles et villes representans les États du Haut Quartier du Duché de Gueldres, impetrans, contra Son Excellence le seigneur prince de Nassau ..., gouverneur ... de ladite province et messire Pierre François de Varick ... chancellier du Conseil en Gueldres, intimez (1694).

Algemeen Rijksarchief te Brussel (ARAB)

Geheime Raad (Oostenrijkse periode)

karton 204-266, Publikatie van edicten, ordonnanties en reglementen,1740-1794.

karton 207, 208, Circulaires.

Geheime Raad (Spaanse periode)

karton 142, "Gueldre"

Junta der Betwiste Gebieden

inv. 653

Koninklijke Raad van Philips V

inv. 552, Lijst van plakkaten.

Krijgsgerecht

inv. 1, Edicten, plakkaten, ordonnanties (handschriftelijke originelen), 1597-1699.

inv. 2-3, Ordonnanties, plakkaten, edicten, 1633-1739.

Manuscripten Verzameling

ms. 813, "Mémoire touchant la forme du gouvernement politique des Pays-Bas, dressé en 1662 par le président Hovines pour être envoyé au roy."

Officie-fiscaal

inv. 739, Stukken met betrekking tot de vrije heerlijkheden.

Raad van Financiën

inv. 6, Financiële Ordonnanties, 1660-1726.

inv. 5629, Tarieven met betrekking tot het Maaslicent te Venlo en Roermond, 17e-18e eeuw.

inv. 5599-5602, Verzameling van plakkaten, etc., betreffende de heffing van in- en uitgaande rechten ... aangelegd door J. Mertens, dl. 5 en 6.

inv. 5730, Verzameling van ordonnanties betreffende het tarief van 1680 bestemd voor het doaunedepartement van Roermond, 18e eeuw.

Raad van State en Audientie (Audiëntie)

inv. 784, Instructies van stadhouders etc.

inv. 1120-1135, Plakkaten, edicten, reglementen (minuten), 1665-1740.

inv. 1151-1157, Plakkaten, edicten, reglementen ("originele minuten"), 1665-1740.

inv. 117510, 1176bis, Plakkaten (fragmenten).

inv. 1267-1291, "Originele" plakkaten, 1665-1740.

Rekenkamers (Rk)

inv. 16.012-16.095, Rekeningen van de ontvangers-generaal van Gelre, 1644-1783.

inv. 17.066-17.094, Rekeningen van de ontvangers-generaal van de terres-franches, 1675-1787.

inv. 46.763, Ordonnanties, circulaires en richtlijnen met betrekking tot het douanedepartement van Roermond, 1749-1764.

Supreme Kamers van Z.M. Licenten en Judicature van Brussel

inv. 2, Decreten en plakkaten, 1701-1794.

Koninklijke Bibliotheek Albert I (Brussel)

Handschriftenkabinet[1]

ms. 4689, Mémoire touchant la forme du gouvernement politique des Pays-Bas et des conseils et officiers qui en composent le ministère, dressé par monsieur le président Hovinnes en 1662 pour être envoyé au roy (kopie, 18e eeuw).

ms. 4698, G. Wynants, Mémoire sur le gouvernement des Pays-Bas.

[1] Verwezen is naar de nrs. bij J. van den Gheyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, dl. 7, Brussel, 1907.

GEDRUKTE BRONNEN EN LITERATUUR

ADRIAANSE, E.F.J.A, Rechterlijke en administratieve colleges te Roermond 1232-1794, in: *Gedenkboek ter gelegenheid van het zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als stad*, Roermond, 1932, 110-128.

AEFFERDEN, F.A. VAN, *Staat van het Roermondsche Overquartier des Vorstendombs Gelre in den jaere 1729* (uitgegeven door J. Vrancken, in: *Limburg* 9 (1903) 266-310; 14 (1908) 124-126).

ALBERTS, W.J., *Geschiedenis van de beide Limburgen*, 2 dln., Assen, 1972, 1974. (Maaslandse Monografieën, dl. 15 en 17).

ALBERTS, W.J., Perspectieven voor de regionale geschiedschrijving in Limburg, in: *PSHAL* 101 (1965) 29-38.

ALEXANDRE, P., *Histoire du Conseil Privé dans les anciens Pays-Bas*, Brussel, 1894-1895 (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, collection in 8°, tome LII).

ALEXANDRE, P., *Histoire des origines, des développements et du rôle des officiers fiscaux près les conseils de justice dans les anciens Pays-Bas, depuis le XVe siècle jusqu'à la fin du XVIIIe*, Brussel, 1891 (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, collection in 8°, XLV).

APELDOORN, L.J. VAN, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse Recht*, 18e druk, bewerkt door J.E. Spruit, e.a., Zwolle, 1985.

ARNOULD, M.-A. e.a., *Recherches sur l' histoire des finances publiques en Belgique*, Brussel, 1967, 1970 (Acta Historica Bruxellensia I, II).

BAELDE, M., De afschaffing van de Hoge Raad der Nederlanden te Wenen (1757), in: *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd* (Liber amicorum Jan Buntinx), Leuven, 1981, 567-580. (Symbolae facultatis litterarum et philosophiae Lovanensis, Ser. A., Vol. 10).

BAELDE, M., *De Collaterale Raden onder Karel V en Philips II (1531-1578). Bijdrage tot de geschiedenis van de centrale instellingen in de zestiende eeuw*, Brussel, 1965 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, klasse der letteren, 27, nr. 60).

BAELDE, M., Het historisch onderzoek betreffende de Belgische "moderne" instellingen: lacunes en prioriteiten, in: H. de Schepper, ed., *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België*, Brussel, 1977, 147-158.

BAELDE, M., ONCKELEN L. VAN, De konsulten van de Geheime Raad in de zeventiende-eeuwse Nederlanden (1665-1685) in: *Archives et Bibliothèques de Belgique* 46 (1975) 70-95; 628-649; 47 (1976) 53-75.

BAELDE, M., De samenstelling van de Hoge Raad der Nederlanden te Wenen. 1717-1757, in: *Album Dr. C. Verlinden*, Gent, 1975, 1-15.

BAKE, C., Het wetsformulier, in: *Themis* 84 (1923) 1-32; 247-287.

BATTA, E.C.M.A. e.a., *Limburgs Verleden, Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815*, onder redactie van E. Batta en anderen, in opdracht van het Provinciaal Bestuur, 2 dln., Maastricht, 1960, 1967.

BELTJENS, P.J.W., Het wapen van de soevereine provincie Gelderland en zijn voorgeschiedenis, in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 66 (1972) 39-92.

BERKVENS, A.M.J.A., Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794, in: *De Maasgouw* 101 (1982) 15-28.

BERKVENS, A.M.J.A., De Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794 als partieel substituut van een plakkaatboek in: G. van Dievoet en G. Macours, *Justicie ende Gerechticheyt* (Handelingen van het zevende Belgisch-Nederlands Rechtshistorische Colloquium) Antwerpen 1983, 1-14. (Acta Falconis 83/3)

BERKVENS, A.M.J.A., De memorie van Gerard Pallant als kenbron voor de bestuursgeschiedenis van het Spaanse Overkwartier van Gelre ten tijde van het Staats Interimbewind, 1702-1713, in: *PSHAL* 121 (1985) 104-145.

BERKVENS, A.M.J.A., De vrije rijksheerlijkheid Kessenich, van Brabants en Guliks leen tot Gelders 'Territoir', 1699-1715, in: *PSHAL* 122 (1986) 149-177.

BERKVENS, A.M.J.A., De instelling van het Staats Interim-bewind in het Overkwartier, 7 oktober 1702-24 april 1703, in: *PSHAL* 123 (1987) 146-161.

BERKVENS, A.M.J.A., De tweede fase van de territoriale ontwikkeling van het Overkwartier van Gelder, in: S. Frankewitz en G.H.A. Venner, *De zegels der steden en dorpen in het Overkwartier van Gelder 1250-1798*, Venlo, (1987) 23-44.

BIGWOOD, G., *Les impôts généraux dans les Pays-Bas autrichiens. Etude historique de législation financière*, Leuven, 1900.

BITTNER, L. e.a., *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs*, Bd. 4, Wenen, 1938 (Inventare österreichischer staatlicher Archive V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs 7.)

BLECOURT, A.S. DE, *Kort begrip van het oud-vaderlandsch burgerlijk recht*, Groningen-Batavia, 1939[5].

BLECOURT, A.S. DE, JAPIKSE, N., *Klein Plakkaatboek van Nederland, Groningen*, Den Haag, 1919.

BODIN, J., *Six livres de la République* (facsimile-uitgave naar de Parijse druk van 1583, Scientia Verlag Aalen, 1961).

BOEL, W.M. VAN DE, Een onderzoek naar de rechterlijke organisatie in de heerlijkheid Horn, in: *PSHAL* 101 (1965) 159-194.

BOEREN, P.C., Kritische beschouwingen bij het werk van enige Limburgse geschiedschrijvers der laatste honderd jaren, in: *PSHAL* 100 (1964) 17-69.

BOEY, Th., *Woordentolk of verklaring der voornaamste onduitsche en andere woorden, in de hedendaagsche en al-oude rechtspleginge voorkomende*, 's Gravenhage, 1773.

BONENFANT, P., A propos des "Placards" de Charles V, in: *Miscellanea historica in honorem Alberti de Meyer II*, Leuven, Brussel, 1946, 781-790.

BONENFANT, P., La terminologie des actes officiels sous Marie-Thérèse, in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 4, n. 1, jan.-mars 1925, pp. 141-147.

BONENFANT, P., *Cours de Diplomatique*, Luik, [1941].

BONENFANT, P., Rapport sur la publication de la liste chronologique des ordonnances bourguignonnes, in: *BCRALO* 16 (1959) 3-16.

BOOM, GH. DE, *Les ministres plénipotentiaires aux Pays-Bas pendant le dix-huitième siècle*, Brussel, 1932.

BOUSSE, A., *Inventaire des archives de la Jointe des Administrations et des affaires des subsides*, Brussel, 1937.

BRAUNEDER, W., Zur Gesetzgebungsgeschichte der niederösterreichischen Länder, in: *Festschrift Heinrich Demelius zum 80en Geburtstag. Erlebtes Recht in Geschichte und Gegenwart*, Wenen 1973, 1-23.

BREE, G.W.G. VAN, e.a., *"Van der Nyersen Upwaert"* (feestbundel M.K.J. Smeets), Maastricht 1981 (Werken LGOG 7).

BREMER, J., *Die reichsunmittelbare Herrschaft Millendonck*, Mönchen-Gladbach, 1939

BRITZ, M.J., *Code de l'ancien droit belgique, ou histoire de la jurisprudence et de la législation, suivie de l'exposé du droit civil des provinces belgiques*, I-II, Brussel, 1847.

BROOD, P., *Drentse Plakkatenlijst 1593-1840*, Bussum, 1975 (Werken OVR, 3e reeks, nr. 25).

BROKKEN, H.M., SCHEPPER, H. DE, Beheer en controle van de overheidsfinanciën in de Nederlanden tot omstreeks 1600, in: P.J. Margry, e.a., *Zes eeuwen Rekenkamer: van Camere vander rekeninghen tot Algemene Rekenkamer: gedenkboek bij het 175-jarig bestaan van de Algemene Rekenkamer*, 's Gravenhage, 1989, pp. 15-56.

BRUIJN, J. DE, *Plakkaten van Stad en Lande, overzicht van Groningse rechtsvoorschriften in de periode 1594-1795*, Groningen, 1983 (Historia Agricultura XIV).

BUSSCHE, E. VAN DEN, *Le Conseil de Gueldre. Essai Historique*, Brugge, 1886.

BUNTINX, J., *De Audientie van de graven van Vlaanderen. Studie over het centraal grafelijk gerecht (c. 1130-c. 1409)*, Brussel, 1949 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jrg. XI, N° 10).

CAUCHIES, J.M., Les bretêches dans les villes des anciens Pays-Bas: contribution à l' étude de la publication des lois et règlements au moyen-age et aux temps modernes, in: *Revue du Nord* LXIV, 1982, 233-234.

CAUCHIES, J.M., *La législation princière pour le comté de Hainaut. Ducs de Bourgogne et premiers Habsbourg (1427-1506)*, Brussel, 1982.

CHRISTINAEUS, P., *Practicarum quaestionum rerumque in supremis Belgarum curiis actarum et observatarum decisiones ...*, Antverpiae, apud Hieronymum & Joannem Bapt. Verdussen, 1646.

[CLERIN, PIERRE WYNAND], *Code militaire des Pays-Bas, contenant les lois, ordonnances, décrets, le stile de l' Audience générale tant civil que criminel*, etc., Maastricht, 1721.

COING, H. (ed.), *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte*, Bd. I, Mittelalter, Bd. II (neuere Zeit 1500-1800), Teilband 2: Gesetzgebung und Rechtsprechung, München, 1973, 1976.

CONRAD, H., *Deutsche Rechtsgeschichte*, Karlsruhe, I-II, 1962-1966.

CONSILIUM MAGNUM, 1473-1973. Herdenking van de 500e verjaardag van de oprichting van het Parlement en Grote Raad van Mechelen. (Colloquium, Brussel-Mechelen, 8-9.XII.1973), Brussel 1977.

CORPUS IURIS CANONICI, pars prior, Decretum magistri Gratiani; pars secunda, Decretalium collectiones (Aem. Friedberg ed., Graz, 1959). (CICan)

CORPUS IURIS CIVILIS, editio stereotypa, volumen I, Institutiones, Digesta; volumen II, Codex iustinianus; volumen III, Novellae (P. Krueger, Th. Mommsen e.a. ed.) (Berlijn, diverse edities). (CIC)

CORSWAREM, G.J. DE, *Mémoire historique sur les anciennes limites et circonscriptions de la Province de Limbourg*, Brussel, 1857.

CRASSIER, L. DE, Dictionnaire historique du Limbourg néerlandais, de la période féodale à nos jours, in: *PSHAL* 66 (1930) 139-188; 67 (1931) 43-148; 68 (1932) 153-250; 69 (1933) 261-394; 70 (1934) 105-226; 71 (1935) 293-378; 73 (1937) 289-341.

CUVELIER, J., *Correspondance de la Cour d' Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle*, Tome V, Précis de la correspondance de Charles II (1665-1700), Brussel, 1935.

DALEN, J.L. VAN, *Inventaris van het archief der Gemeene Maashandelaars* (G.A. Dordrecht).

DEFACQZ. E., *Ancien droit belgique ou précis analytique des lois et coutumes observées en Belgique avant le Code civil*, I-II, Brussel, 1846-1873.

DEURSEN, A.TH. VAN, De Raad van State onder de Republiek 1588- 1795, in: *Raad van State, 450 jaar*, 's Gravenhage, 1981, 47-91.

DEURSEN, A.TH. VAN, Staatsinstellingen in de Noordelijke Nederlanden 1579-1780, in: *NAGN* 5.350-387.

DHONDT, J., Les assemblées d'états en Belgique avant 1795, in: *Standen en Landen* 33 (1965) 247-251.

DIEVOET, G. VAN, De ontwikkeling der rechtswetenschappen, in: *NAGN* 17. 318.

DIEVOET, G. VAN, De hervorming van het burgerlijk procesrecht door Joseph II in de Zuidelijke Nederlanden, in: *3e Colloquium van Nederlandse en Belgische rechtshistorici*, (Amsterdam) 1979, 41-49 (NCRD).

DIEVOET, G. VAN, MACOURS, G., *Justicie ende Gerechticheyt* (Handelingen van het zevende Belgisch-Nederlands Rechtshistorische Colloquium) Antwerpen 1983. (Acta Falconis 83/3).

DINGEMANS, P.A.W., De perpetuïteit der magistraten van Roermond en Venlo, in: Bree, G.W.G. van, e.a. *"Van der Nyersen Upwaert"* (feestbundel M.K.J. Smeets), Maastricht 1981, 155-176 (Werken LGOG 7).

DOUXCHAMPS-LEFEVRE, C., Regeringsbeslissingen op wetgevend gebied 16-18e eeuw: het edict van 15 september 1773 tot verdeling van de gemene grond in het Naamse, in: H. de Schepper, *Besluitvorming vroeger en nu*, Brussel 1975, 3-30. (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchieven in de Provinciën) .

DRIESSEN, T.W.J., Het gedeelde land (Gelre), in: *Niederrheinisches Jahrbuch* 8 (1965) 39-41.

DROST, J., *Gelderse Plakkatenlijst 1740-1815*, Zutphen, 1982 (Werken SOVR nr. 8).

DROST, J., De samenstelling van een Gelderse Plakkatenlijst over de periode 1740-1815, in: *3e colloquium van Nederlandse en Belgische rechtshistorici* (NCRD) Amsterdam, 1979, 77-88.

DURME, M. VAN, *Les Archives générales de Simancas et l' Histoire de la Belgique*, Tome II, III, Brussel, 1966, 1968.

EBEL, W., *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland*, 2te Aufl., Göttingen, 1958.

EISENHARDT, U., Entstehung, Entwicklung und Bedeutung der kaiserlichen privilegia de non appellando, in: *Consilium Magnum, 1473-1973. Herdenking van de 500e verjaardag van de oprichting van het Parlement en Grote Raad van Mechelen.* (Colloquium, Brussel-Mechelen, 8-9.XII.1973), Brussel 1977, 319-352.

EMMER, H., *De grenzen van Nederland van de Wielingen tot aan den Rijn*, Haarlem, 1937.

ESCAILLE, H. DE L', Le régime féodal en Gueldre, in: *PSHAL* 21 (1884) 93-104.

ESCAILLE, H. DE L', Les fiefs du Haut Quartier de Gueldre, 1326-1598, in: *PSHAL* 31 (1894) 142-268.

ESCAILLE DE LIER, H. DE L', Aantekeningen van ... [betreffende kanseliers van de Soevereine Raad van Roermond], in: *"Limburg"* 17 (1911) 304-317.

ESSINK, H.B.M., *Een onderzoek naar absolute rechten van de heren van Boxmeer, Haps en Halfsambeek; een bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de baronie of vrijheerlijkheid van Boxmeer en Sint Anthonis en het Land van Cuyck*, Grave 1968 (Anna van Egmond-reeks, nr. 2).

EVERSEN, J.M.H., MEULLENERS, J.L., De Limburgse gemeentewapens, vergeleken met de oude plaatselijke zegels en beschouwd in het licht der locale geschiedenis, in: *PSHAL* 35(1899) 5-558.

FABRICIUS, W., *Erläuterungen zum geschichtlichen Atlas der Rheinprovinz.* Zweite Band. Die Karte von 1789. Einteilung und Entwicklung der Territoren von 1600 bis 1794, Bonn, 1898.

FEENSTRA, R., SPIJKERBOER, G., La coutume de Gueldre (Quartier de Ruremonde) de 1619 et la coutume d' Anvers dite "compilatae", in: *Revue du Nord* 36 (1954) 74-76.

FLAMENT, A.J., *De politieke en rechterlijke verdeelingen en indeelingen van het Tweede Kwartier of Overkwartier van Gelderland*, Maastricht, 1894.

FLAMENT, A.J., De archieven der gemeenschappen, collegiën en ambtenaren te Roermond die een rechterlijk of landsheerlijk karakter hadden of rechtstreekse invloed op het algemeen bestuur, in: *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven* 17 (1894) 313-480.

FOCKEMA ANDREAE, S.J., Recht en Rechtsbedeeling in Overijssel gedurende het overgangstijdperk, 1550-1630, in: *TRG* 17 (1941) 243-298.

FOCKEMA ANDREAE, S.J., *De Nederlandse Staat onder de Republiek*, Amsterdam, 1975[7] (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Verhandelingen Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, deel 58, nr 3).

FOCKEMA ANDREAE, S.J., DOWNER, W., *Overijsselse Plakkatenlijst. Lijst der Rechtsvoorschriften vastgesteld voor de provincie Overijssel gedurende het tijdvak 1528-1810, met inleidende aantekeningen omtrent de voor de rechtsgeschiedenis van Overijssel belangrijke oorkonden uit het middeleeuwse tijdvak*, Utrecht, 1961 (Werken OVR, 3e reeks nr. 18).

FOCKEMA ANDREAE, S.J., HARDENBERG, H. (red.), *Vijfhonderd jaren Staten-Generaal in de Nederlanden*, Assen, 1964.

FRANKEWITZ, S., *Die Geldrischen Ämter Geldern, Goch und Straelen im späten Mittelalter*, Geldern 1986.

FRANKEWITZ, S. (Hrsg.), *Epitaph für Gregor Hövelmann*, Geldern, 1987.

FRANKEWITZ, S., VENNER, G.H.A., *De zegels der steden en dorpen in het Overkwartier van Gelder 1250-1798*, Venlo, (1987).

FRANQUINET, G.D., Les appèls à la cour d'Aix la Chapelle, in: *PSHAL* 9 (1872) 296-310.

FRUIN, R., *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek*, uitgegeven door H.T. Colenbrander, 2e bijgewerkte druk, 1922, ingeleid door I. Schöffer, 's Gravenhage, 1980.

GACHARD, L.P., PINCART, A. en NELIS H., *Inventaire des archives des Chambres des Comptes*, 6 dln., Brussel, 1837-1937.

GACHARD, L.P., *Actes des Etats-Generaux de 1600*, Brussel, 1849.

GACHARD, L.P., Notice sur l'usage, qu'était particulier au Brabant, de promulguer les édits et ordonnances sous le sceau de cette province, avec le paraphe du chancelier et la signature d'un secrétaire brabançon, in: *CRALO* 2 (1852) 167-197.

GAILLARD, A., *Inventaire des Mémoriaux du Grand Conseil de Malines*, 2 dln., Brussel, 1900, 1903.

GAILLARD, A., *Le Conseil de Brabant. Histoire, Organisation, Procédure*, 3 dln., Brussel, 1898-1902.

GANSHOF, F.L., *Geschiedkundige Atlas van Nederland. De Zuidelijke Nederlanden in de XVIIde en de XVIIde eeuw*, 's Gravenhage, 1935.

GEDRUKTE RESOLUTIES VAN DE STATEN-GENERAAL, 1702-1716. (RSG)

GELDRISCHE LANDT- ENDE STADT-RECHTEN in't Overquartier van Ruremundt, Roermond, 1620. (GLS)

GENICOT, L., *La loi*, Turnhout, 1977 (Typologie des sources du Moyen-Age, Fasc. 22).

GERADTS, J.L., *Bijdrage tot de geschiedenis van den Souvereine Raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremonde*, Leiden, 1860 (Ac. Diss).

GERMAIN, J., Inventaire des archives des Intendances, in: [J.Cuvelier,] *Travaux du cours pratique d'archivéconomie donné pendant les années 1920-1925*, Brussel, 1926, 13-25.

GHERET, D, Le produit des licentes et autres impôts sur le commerce extérieur dans les Pays-Bas espagnols (1585-1621) in: Arnould, M.-A. e.a., *Recherches sur l' histoire des finances publiques en Belgique*, Brussel, 1967, 1970 (Acta Historica Bruxellensia I, II), II, 43-122.

GILISSEN, J., *Le régime représentatif avant 1790 en Belgique*, Brussel, 1952 (Notre Passé).

GILISSEN, J., Essai statistique de la législation en Belgique de 1507 à 1794, in: *Revue du Nord* XL (1958) 431-435.

GILISSEN, J., Loi et coutume; esquisse de l' évolution des sources du droit en Belgique. Rapports des juristes Belges au VI Congrès internat. de droit comparé, in: *Revue de droit international et de droit comparé* 39 (1964), section I, B, 1, pp. 1-40.

GILISSEN, J., *Historische Inleiding tot het recht*, Antwerpen, 1981.

GIRY, A., *Manuel de diplomatique*, Parijs, 1893.

GODDING, Ph., *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987 (Académie royale de Belgique, Mémoires de la classe des lettres, Collection in-4o-2e série, T. XIV - fascicule 1).

GOFFIN, P., e.a., *Code et constitution: mélanges historiques*, Antwerpen, 1983 (Liber amicorum John Gilissen).

GRANDGAGNAGE, J., *De l'influence de la législation civile française sur celle des Pays-Bas pendant les XVIe et XVIIe siècles*, Brussel, 1831.

GRAPPERHAUS, F., *Convoyen en licenten*, Zutphen, 1986.

GROOT, H. DE, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid*, met aanteekeningen van S.J. Fockema Andreae, derde herziene en vermeerderde uitgave door L.J. van Apeldoorn, Arnhem, 1926.

GROOT GELDERS PLACAET-BOECK, inhoudende de placaeten ende ordonnantiën, soo by wylen keyser Kaerle en coninck Philips als hertogen van Gelre ende graeven van Zutphen, als by de Edele Mogende Heeren Staeten des Furstendoms Gelre ende Graeffschaps Zutphen sedert den jaere 1543 tot den jaere 1700 uytgegeven, ..., 3 dln., door W. van Loon en Hendrik Cannegieter, Nijmegen, Arnhem, 1701-1740. (GGP)

GROOT PLACAET-BOECK, vervattende de placaten, ordonnantiën ende edicten vande ... heeren Staten-generael der Vereenighde Nederlanden ende vande ... heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, midtsgaders van de ... heeren Staten van Zeelandt, etc., deel I&II verzameld door C. Cau; deel III, door S. van Leeuwen; deel IV, door J. Scheltus; deel V, door P. Scheltus; deel VI&VII, door I. Scheltus; deel VIII door D. Lulius en J. van der Linden; deel IX, door J. van der Linden, 's Gravenhage, 1658-1796. (GPB)

GRUYS, C., *Drieërlei Wetsbegrip*, Utrecht, 1946[2].

GUILLON, C.F.H., *De divisione Gelriae Superioris seu Tetrarchiae Ruraemondensis annis 1713-1715 rata*, Leiden, 1846 (ac. diss.).

HAAS, J.A.K., *De verdeling van de Landen van Overmaas 1644-1662*, Assen 1978 (Maaslandse Monografieën 27).

HAAS, J.A.K., Het verdrag van Fontainebleau. Maastricht en de landen van Overmaas als internationale conflictstof aan het eind van het ancien régime, in: *PSHAL* 124 (1988) 264-344.

HABETS, J., Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, in: *PSHAL* 14 (1877) 181-228.

HABETS, J., *Limburgse Wijsdommen*, 's Gravenhage, 1891 (Werken OVR, 1e reeks nr 12).

HABETS, J., De Loonsche leenen in het tegenwoordig hertogdom Limburg, in: *PSHAL* 8 (1871) 4-160.

HABETS, J., De leenen van Valkenburg, in: *PSHAL* 21 (1884) 153-452.

HABETS, J., Een vijftal stukken betrekkelijk de Hervorming te Weert in 1538-1584, in: *PSHAL* 12 (1875) 225-248.

HAEGENDOREN, M. VAN, *Les Archives Générales du Royaume à Bruxelles. Aperçu des fonds et des inventaires*, Brussel 1955.

HAEGENDOREN, M. VAN, *De overheidsinstellingen in de Zuidelijke Nederlanden*, Brussel, 1968.

HANDWÖRTERBUCH ZUR DEUTSCHEN RECHTSGESCHICHTE, ed. Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann, I ss., Berlin, 1964 ss.

HANSSEN, J.H., *Inventarissen van de archieven der Schepenbank en Gemeente Wessem 1481-1937*, Maastricht, 1986 (RAL inventarissen 37).

HANSOTTE, G., PIEYNS, J., *Inventaire analytique de la collection des placards imprimés liégeois*, 4 dln., Brussel, 1974.

HASQUIN, H., Les intendants et la centralisation administrative dans les Pays-Bas meridionaux aux XVIIe et XVIIIe siècles, in: *Standen en Landen* 47(1968) 175-224.

HATTUM, M. VAN, en ROOSEBOOM, H., *Glossarium van oude Nederlandse rechtstermen*, Amsterdam, 1977 (Verzamelen en bewerken van de jurisprudentie van de Grote Raad o.l.v. Prof. Mr. J.Th. de Smidt, nieuwe reeks, nr. 2).

HEIJDEN, E.J.J. VAN DER, *Aantekeningen bij de geschiedenis van het Oude Vaderlandse Recht*, achtste druk, bewerkt door B.H.D. Hermesdorf, Nijmegen-Utrecht, 1968.

HELIN, E., GRAUWELS, J., THIELEMANS, M.R., *Inventaire des archives de la Jointe des terres contestées*. Archives générales du royaume, Brussel, 1952.

HOLTHAUSEN, H., *Verwaltung und Stände des Herzogtums Gelderns preuszischen Anteils im 18. Jahrhundert*, Geldern, 1916.

IMMEL, G., Typologie der Gesetzgebung des Privatrechts und Prozeszrechts, in: H. Coing, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, II/2, München, 1976, 3-96.

JANSSEN DE LIMPENS, K.J.TH., *Geldersche wyssenissen van het Hoofdgerecht te Roermond "'t NYE Boeck" (1459-1487)*, Utrecht, 1953 (Werken OVR, derde reeks, No. 16).

JANSSEN DE LIMPENS, K.J.TH., *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, Utrecht, 1965 (Werken OVR, derde reeks, No. 20).

JENNISKENS, A.H., De invoering van de gereformeerde religie in het Overkwartier van Gelderland, in: Bree, G.W.G. van, e.a. *"Van der Nyersen Upwaert"* (feestbundel M.K.J. Smeets), Maastricht 1981, 137-154 (Werken LGOG 7).

JODOIGNE, O., *Inventaire des archives des chambres suprêmes des douanes et de la judicature de Bruxelles*, Tongeren, 1937.

KNIPPENBERG, J., *Historia ecclesiastica ducatus Geldriae*, Bruxellis, 1719.

KOCKEN, M.J.A.V., *Van stads- en plattelandsbestuur naar gemeentebestuur*, 's Gravenhage, 1973.

KRONENBERG, J.W. VAN, *Inventaris van het archief van de schepenbank Wanssum*, Maastricht, 1982 (RAL inventarissen 26).

KUYS, J., *De ambtman in het kwartier van Nijmegen (ca. 1250-1543)*, Nijmegen, 1987 (Gerard Noodt Instituut).

LAMEERE, E., Essai sur l'origine et les attributions de l'audiencier dans les anciens Pays-Bas, in: *Revue de l'Université de Brussel* I (1896-1897), 607-680.

LAMBERTY, G. DE, *Mémoires pour servir à l'histoire du XVIIIe siècle contenant les négociations, traictez, résolutions et autres documents authentiques concernant les affaires d'état, liez par une narration historique des principaux événements dont ils ont été precedez ou suivis et particulièrement de qui s'est passé à la Haye, qui a toujours été comme le centre de toutes les negociations*, I-XIV, Amsterdam, 1735-1740.

LEFEVRE, J., *Documents concernant le recrutement de la haute magistrature dans les Pays-Bas autrichiens au dix-huitième siècle*, Brussel, 1939.

LEFEVRE, J., *Documents concernant le recrutement de la haute magistrature dans les Pays-Bas, sous le régime espagnol (1555-1700)*, Brussel, 1975.

LEFEVRE, J., *Documents sur le personnel supérieur des conseils collateraux du gouvernement des Pays Bas pendant le dix-huitième siècle*, Brussel, 1941.

LEFEVRE, J.& P., *Inventaire des archives du conseil des finances*, Gembloux, 1938.

LEFEVRE, J., *La Secrétairerie d'Etat et de Guerre sous le régime espagnol (1594-1711)*, Brussel, 1934.

LEFEVRE, J., De instellingen van de Zuidelijke Nederlanden onder Spaans en Oostenrijks Bewind, in: *AGN* 7, 213-247.

LENDERS, P., Instellingen, de permanente kaders in de Zuidelijke Nederlanden 1700-1780, in: *NAGN* 5,406-418.

LENDERS, P., Ontwikkeling van politiek en instellingen in de Oostenrijkse Nederlanden. De invloed van de Europese oorlogen, in: *BG* 64 (1981) 33-78.

LISTE CHRONOLOGIQUE des Edits et Ordonnances des Pays Bas, Règnes de Philippe IV (1621-1665) et de Charles II (1665-1700), Brussel, 1910.

MARGRY, P.J., e.a., *Zes eeuwen Rekenkamer: van Camere vander rekeninghen tot Algemene Rekenkamer: gedenkboek bij het 175-jarig bestaan van de Algemene Rekenkamer*, 's Gravenhage, 1989.

MARIS, A.J., Lijst van Bannerheerlijkheden en andere Hoge heerlijkheden in Gelre en Zutphen van 1569, in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 68 (1974/'75) 141-159.

MARIS, A.J. en DRIESSEN, H.L., *Het archief van het Hof van Gelre en Zutphen (1543-1795), het Hof van Justitie (1795-1802) en het Departementaal Gerechtshof (1802-1811). Eerste deel, Inleiding/ een geschiedkundig overzicht*, door A.J. Maris, Arnhem, 1978 (Rijksarchief in Gelderland).

MEERBEEK, L. VAN, *Inventaire des archives des Tribunaux militaires*, Gembloux, 1939.

MEULLENERS, J.L., Geschiedenis van de heerlijkheid en heeren van Obbicht en Papenhoven in: *PSHAL* 20 (1883) 1-483.

MEULLENERS, J.L., Eenige bladzijden uit de geschiedenis van de rijksheerlijkheden Obbicht en Leuth, beneevens eene bijdrage tot het hooger beroep van Aken, in: *PSHAL* 24 (1887) 67-166.

MEULLENERS, J.L., De scheepvaart in het tegenwoordig hertogdom Limburg tijdens de beroerten in de 16e en 17e eeuw, benevens bijzonderheden uit dat tijdperk over Maasschippers, handel, zeden en rechtswezen in dat gewest, in: *PSHAL* 23 (1886) 88-160.

MOHNHAUPT, H., Potestas Legislatoria und Gesetzesbegriff im Ancien Régime, in: *Ius Commune. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte* 4 (1972) 188-239.

MONTE VER LOREN, J. Ph. DE, *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*, 6e druk, bewerkt door J.E. Spruit, Deventer, 1982.

MOORMAN VAN KAPPEN, O., La force de loi des ordonnances criminelles de Philippe II dans les Pays-Bas septentrionaux, in: *Revue du Nord* 62 (1980) 275-76.

MOORMAN VAN KAPPEN, O., 125 jaar Limburgse Rechtsgeschiedenis, in: *PSHAL* 125(1989) 100-125.

MOUREAUX, PH., Un organe peu connu du gouvernement des Pays-Bas autrichiens: le bureau de régie des droits d'entrée et de sorti, in: *Revue Belge de Philologie et d' Histoire* 1966 (44) 479-499.

[NENY, P.F. DE], *Mémoires historiques et politiques des Pays-Bas autrichiens*, Neuchâtel, 1784.

[NENY, P.F. DE], *Historische en staetkundige Gedenkstukken der Oostenrijckse Nederlanden, door wijlen den Weledelen Grave De N. voorgedraegen aen Sijne Roomsch Keyserlijcke Majesteyt Josephus den II, uyt het Fransche nauwkeuriglyck overgezet en de vermeerdert door verscheyden aenbelangende Stukken*, Amsterdam (1785).

NEVE, P.L., *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen, 1972 (Maaslandse Monografieën 14).

NEVE, P.L., Het Gelders non-evocatie-privilege van 1310: een geneesmiddel bestemd voor inwendig gebruik, in: *De Maasgouw* 106 (1987) 180-198.

NOLET, W., BOEREN, P.C., *Kerkelijke Instellingen in de Middeleeuwen*, Amsterdam, 1951.

OEDIGER, F.W., Die Bedeutung des Hauptstaatsarchivs Düsseldorf für die niederländische Geschichtsforschung, in: *Nederlands Archievenblad* 70 (1966) 52-66.

OVERZICHT van de door bronnenpublicatie aan te vullen leemten der Nederlandsche Geschiedkennis, 's Gravenhage, 1904 (Commissie van advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën).

PAHLMANN, B., Dominicus Arumaeus (1579-1637), in: T.J. Veen en P.C. Kop, *Zestig juristen. Bijdragen tot een beeld van de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap*, Zwolle, 1987, pp. 110-112.

PALLANT, GERARD, Memorie rakende den voeth der regeringhe gehouden in't Overquartier des vorstendombs Gelre voor ende naer date van de reductie deser stadt Ruremonde van den 7. october 1702, (uitgegeven door A.M.J.A. Berkvens, in: *PSHAL* 121 (1985) 113-145).

PARKER, G., *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659*, Cambridge, London, etc., 1972, reprint 1981 (Cambridge studies in early modern history).

PETERS, L.A.H., Pruisisch Gelder in de achttiende eeuw. Enige aspecten van bestuur en volkshuishouding, in: *PSHAL* 105-106 (1969-1970) 125-204.

PIECHA, E.G., Millendonck, Kamp und Hörstgen, in: *Heimatkalender Kreis Wesel*, 1981, pp. 24-32.

PIECHA, E.G., Die "reichsfreie Herrlichkeit Hörstgen und Frohnenbruch", in: *Der Niederrhein* 52 (1985) 18-21.

PLACCAERTBOECK VAN VLAENDEREN, ..., Antwerpen, Brussel, Gent, 1636-1786. (PV)

PLACCAERTEN ENDE ORDONNANTIEN VAN DE HERTOGEN VAN BRABANT, princen van dese Nederlanden, verzameld door A. Anselmo, J. Christyn en J.M. Wouters, Antwerpen, Brussel, 1648-1774. (PB)

POULLET, E., *Histoire de la Joyeuse-Entrée de Brabant et de ses origines*, Brussel, 1863.

POULLET, E., *Histoire politique nationale. Origines, développements et transformations des institutions dans les anciens Pays-Bas*, 2me ed., complété et publié par P. Poullet, Leuven, 1882- 1892.

POULLET, E., *Les consitutions nationales belges de l'Ancien Régime à l'époque de l'invasion française de 1794*, Brussel, 1875.

POULLET, E., *Les Gouverneurs de Province dans les anciens Pays-Bas catholiques*, Brussel, 1873 (Bulletins de l'Académie royale de Belgique, 2me serie, t. XXXV, no. 4; avril 1873).

RECUEIL DES ORDONNANCES DES PAYS-BAS, deuxième série, 1506-1700, tome III, par J. Lameere; tome IV-V, par J. Lameere et H. Simont; tome VI, par J. Lameere; tome VII, par Ch. Terlinden et J. Bolsée; tome VIII par Ch. Terlinden et J. Bolsée, Brussel, 1893-1978. (ROPBa)

RECUEIL DES ORDONNANCES DES PAYS-BAS, Règne d' Albert et Isabelle (1597-1621), tome I&II, par V. Brants, Brussel 1909, 1912. (ROPBa&i)

RECUEIL DES ORDONNANCES DES PAYS-BAS, les ordonnances monétaires du XVIIe siècle, par V. Brants, Brussel, 1914. (ROPB ord. monet.)

RECUEIL DES ORDONNANCES DES PAYS-BAS, troisième série, tome I-V, par L.P. Gachard, tome VI, par Ch. Piot; tome VII-XI, par J. de le Court; tome XII-XV, par P. Verhaegen, Brussel, 1860-1942.(ROPBa)

REGLEMENTEN VAN DE STATEN VAN HET OVERKWARTIER VAN GELDER (uitgegeven door G.H.A. Venner, in: *PSHAL* 114 (1978) 141-223). (RSO)

RENSCH, TH.J. VAN, Het Hof van Justitie van Pruisisch Gelre. Enkele aspecten van zijn geschiedenis, competentie en de invloed van de achttiende-eeuwse rechtsontwikkeling in Pruisen, in: *PSHAL* 113 (1977) 193-268.

RIEMSDIJK, TH. VAN, *De Griffie van Hare Hoog Mogenden. Bijdrage tot de kennis van het archief van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden*, 's Gravenhage, 1885.

RIJPERDA WIERDSMA J.V., *Politie en Justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek*, Zwolle, 1937 (Ac. diss. Leiden).

ROEBROECK, E., Hoe hebben vaart en handel op de Maas zich ontwikkeld vanaf de Middeleeuwen tot het einde van de achttiende eeuw? in: *Studies over de Sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 15 (1970) 50-74.

ROEBROECK, E., *Het Land van Montfort, een agrarische samenleving in een grensgebied 1647-1820*, Assen, 1967 (Maaslandse Monografieën 6).

ROEBROECK, E., De lenen van het Huys Montfort. Een bijdrage tot de kennis van leenrechtelijke verhoudingen in het Gelders Overkwartier in het eerste kwart van de 18de eeuw, in: *PSHAL* 107-108 (1971-1972) 211-232.

ROSENFELD, P., The provincial Governors from the minority of Charles V to the Revolt, in: *Standen en Landen* 17 (1959) 1-63.

ROSENFELD, P., De briefwisseling van Philippe de Montmorency-Nivelle, graaf van Horn, stadhouder van Gelderland, met Philips II, de hertog van Savoye en Margaretha van Parma (1555-1560), in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 53 (1953) 219-283.

RUWET, J., *Les archives et bibliothèques de Vienne et l'histoire de Belgique*, Brussel, 1956.

SEELEN, TH., De verdeling van Opper-Gelre bij de Vrede van Utrecht, in: *Spiegel der Historie*, jrg. 3 nr. 9 (sept. 1968) 310-313.

SCHEPPER, H. DE (ed.), *Besluitvorming vroeger en nu. Tentoonstelling 15 april - 17 mei 1975 ter gelegenheid van het Colloquium "Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België*, Brussel, 1975.

SCHEPPER, H. DE, De Raad van State in de landsheerlijke Nederlanden en zijn voortgang op gescheiden wegen, 1531-1588/1948, in: *Raad van State, 450 jaar*, 's Gravenhage, 1981, 1-35.

SCHEPPER, H. DE, El nombramiento de altos magistrados y funcionarios para los Paises Bajos Espanoles (1550-1650), in: *Revista del Instituto de historia del Derecho* 26 (1980-1981) 145-169.

SCHEPPER, H. DE, Regeringsbeslissingen in bestuurszaken, 16e-18e eeuw: de benoeming van hoge magistraten en ambtenaren, 1550-1650, in: H. de Schepper ed., *Besluitvorming vroeger en nu*, Brussel, 1975, blz. 71-104.

SCHEPPER, H. DE, De besluitvorming in de regering van de Katholieke Nederlanden rond 1600, in: *Nederlands Archievenblad* 77 (1973) blz. 174-185.

SCHEPPER, H. DE, De burgerlijke overheden en hun permanente kaders 1480-1579, in: *NAGN* 5.311-349.

SCHEPPER, H. DE, Vorstelijke ambtenarij en bureaukratisering in regering en gewesten van 's Konings Nederlanden, 16de-17de eeuw, in: *TvG* 90(1977) 358-377.

SCHEPPER, H. DE, De Grote Raad van Mechelen, hoogste rechtscollege in de Nederlanden?, in: *BMGN* 93 (1978) 389-411.

SCHEPPER, H. DE, *Rechter en administratie in de Nederlanden tijdens de zestiende eeuw*, Alphen a/d Rijn, 1981 (inaugurele rede).

SCHEPPER, H. DE, Rechter en administratie in de Nederlanden tijdens de zestiende eeuw, in: *Recht en Instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Liber Amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, 369-390.

SCHEPPER, H. DE, De institutionele hervormingen van 1632 in de regering van de Koninklijke Nederlanden, in: P. Goffin e.a., *Code et constitution: mélanges historiques*, Antwerpen, 1983 (Liber amicorum John Gilissen), 89-105.

SCHRÖDER, R., KUNZBERG, E. FRH. VON, *Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte*, Berlin-Leipzig, 1937(7).

SCHRIJVER, R. DE, *Jan van Brouchoven, Graaf van Bergeyck 1644-1725. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa*, Brussel, 1965. (Verhandeling van de Kon. Academie, Klasse der Letteren, jrg. 27 nr. 57).

SCHWABE, W., Der Aachener Oberhof, in: *ZAGV* 47 (1925) 83-159 en 48/49 (1926/27) 61-120.

SIVRE, J.B., De vrijheerlijkheid en de vrijheren van Daelenbroeck, in: *PSHAL* 26 (1889) 76-166.

SLICHTENHORST, A. VAN, *XIV. Boeken van de Geldersse Geschiedenissen*, Arnhem 1654, onveranderde herdruk, Arnhem, 1967.

SLOET, J.J.S., Regeling van eenige punten betreffende den werkkring en de bevoegdheid van het Hof, 11 maart en 4 juli 1544, in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 12(1909) 289-301.

SLOET, J.J.S. en VEEN, J.S., *Register op de leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen*, Arnhem, 1904 (het Overkwartier); Arnhem, 1912 (Uitheemsche leenen).

SMEETS, M.K.J., De bronnen voor de geschiedenis van Roermond, in: A. van Rijswijck, M.K.J. Smeets en B.A. Vermazeren, *Historische opstellen over Roermond en omgeving, Roermond*, 1951, blz. 9-46.

SPRUIT, J.E. en VRUGT, M. VAN DE, *Brocardia in Honorem G.C.J.J. van den Bergh. 22 studies over oude rechtsspreuken*, Deventer, 1987.

STALLAERT, K., *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden*, Handzame, 1978.

STENGERS-LIMET, A., *Les terres franches. Une fiscalité particulière dans les anciens Pays-Bas*, Kortrijk-Heule 1985 (Standen en Landen LXXXIV).

STRUBBE, E.L., VOET, L., *De chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijden in de Nederlanden*, Antwerpen, Amsterdam, 1960.

THEWISSEN, M.A.F.Ch., Limburg van 1648-1795, in: E.C.M.A. Batta, e.a., *Limburg's Verleden* II, Maastricht, 1968, 302-355.

TIERENTEYN, L., *Histoire des origines, des développements et du rôle des officiers fiscaux près les conseils de justice dans les anciens Pays-Bas depuis le XVe jusqu'à la fin du XVIIIe siècle*, Brussel, 1891 (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des Sciences des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, Collection in 8°, tome XLV).

VEEN, J.S. VAN, De Werkkring van de momber (instructie van 1569), in: *Bijdragen en Medelingen "Gelre"* 9 (1906) 368-370.

VEEN, J.S. VAN, *Briefwisseling tusschen Margaretha van Parma en Charles de Brimeu, graaf van Megen, stadhouder van Gelderland, 1560-1567*, Arnhem, 1914 (Werken "Gelre" No. 11).

VEEN, J.S. VAN, Een onderzoek naar de rechten des konings als hertog van Gelderland op Weert, Wessem, Thorn en Monnikenland in 1569, in: *De Maasgouw* 1915, pp. 33-36; 43-45; 52-54.

VEEN, T.J., Quod principi placuit, legis habet vigorem, in: J.E. Spruit, M. van de Vrugt, *Brocardia in honorem G.C.J.J. van den Bergh*, Deventer 1987, 107-110.

VEEN, T.J. en KOP, P.C., *Zestig juristen. Bijdragen tot een beeld van de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap*, Zwolle, 1987.

VEENENDAAL, A.J., *Het Engels-Nederlands condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successie-oorlog 1700-1709*, Utrecht, 1945.

VENNER, G.H.A., *Inventaris van het archief van de Staten van het Overkwartier van Gelder (1404-1794)*, Maastricht, 1980 (RAL inventarissen 17).

VENNER, G.H.A., De Organisatie van de Staten van het Overkwartier van Gelder gedurende de periode 1590-1602, in: *PSHAL* 110 (1974) 287-324.

VENNER, G.H.A., De Reglementen van de Staten van het Overkwartier van Gelder in: *PSHAL* 114 (1978) 141-223.

VENNER, G.H.A., *De Meinweg. Onderzoek naar rechten op gemene gronden in het voormalige Gelders-Gulikse grensgebied, circa 1400-1822*, Assen-Maastricht 1985 (Ac. Diss. Nijmegen).

VENNER, G.H.A., Samenstelling en organisatie van de Staten van het Overkwartier van Gelder, in: *De Maasgouw* 99 (1980) 169-177.

VENNER, G.H.A., Rechnungen als Quellen zur geldrischen Geschichte des 17. Jahrhunderts, in: Frankewitz, S. (Herausg.), *Epitaph für Gregor Hövelmann*, Geldern, 1987, 191-221.

VENNER, J.G.C., De verkrijging van het recht van Grote Revisie door het Hof van Gelder te Roermond 1607-1679, in: *PSHAL* 115 (1979) 331-362.

VERKERK, C.L., Evocatie in de Landen van Herwaerts-over tussen 1470 en 1540, in: *Consilium Magnum, 1473-1973. Herdenking van de 500e verjaardag van de oprichting van*

het Parlement en Grote Raad van Mechelen. (Colloquium, Brussel-Mechelen, 8-9.XII. 1973), Brussel 1977, 419-447.

VRANKRIJKER, A.C.J. DE, *De Grenzen van Nederland,* Amsterdam, 1946.

WEDEKIND, W.G.Ph.E., *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling van de procesgang in civiele zaken voor het Hof van Holland in de eerste helft van de zestiende eeuw,* Assen 1971 (Bijdragen van het instituut voor rechtsgeschiedenis der Rijksuniversiteit Utrecht, nr VIII).

WIJFFELS, A., *Qui millies allegatur. Les allégations du droit savant dans les dossiers du Grand Conseil de Malines (causes septentrionales, ca. 1460-1580),* Leiden, 1985 (Rechtshistorische Studies 11).

WILLOWEIT, D., *Rechtsgrundlagen der Territoralgewalt. Landesobrigkeit, Herrschaftsrechten und Territorium in dem Rechtswissenschaft der Neuzeit,* Keulen, Wenen, 1975.

WIN, J. Th. DE, Minder bekende facetten in de bestuursgeschiedenis van Stad en Land van Weert, in: *De Maasgouw* 71 (1957) kol. 161-178, 72 (1958) kol. 13-22; 33-44

WIT, J.J. DE, FLAMENT A.J.A., De vorming van heerschappijen op het grondgebied van Limburg of die zich daarover hebben uitgestrekt van de Romeinsche overheersing tot 1814-1817, in: *PSHAL* 47 (1911) 1-259.

WOLF, A., Die Gesetzgebung der entstehenden Territorialstaaten, in: H. Coing, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte* I, München, 1973, 517-565.

WOUTERS, H.H.E., De betekenis van de archieven voor de gewestelijke en lokale geschiedenis in Limburg, Bijdrage tot een geschiedenis van de Limburgse Historiografie, in: H.H.E. Wouters, *Grensland en Bruggehoofd, Historische studies met betrekking tot het Limburgse Maasdal en, meer in het bijzonder, de stad Maastricht,* Assen, 1970, 1-53.

WOUTERS, H.H.E., Het Maasdal in de Tachtigjarige Oorlog, in: *Grensland en Bruggehoofd,* Assen, 1970. (Maaslandse Monografieën 11).

WOUTERS, J.M., *Livre des placcarts ... émanés depuis l' an MDCLXX pour la perception et conservation des droits de tonlieux, d' entrée, de sortie, de transit et autres ..., Brussel,* 1737. (PB 10a)

WYMANS, G., *Inventaire des archives des Ducs de Croy,* Brussel, 1977.

ZIJP, A., *De strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof. 1543-1566,* Arnhem, 1913 (Werken "Gelre" 10).

ZYPAEUS, Fr., *Notitia Iuris Belgici,* Antwerpen, 1640.

LIJST VAN AFKORTINGEN

a.	actum
a.a.	authentiek afschrift
AffdPB	Affaires des Pays-Bas
AGN	Algemene Geschiedenis der Nederlanden
ARA	Algemeen Rijksarchief ('s Gravenhage)
ARAB	Algemeen Rijksarchief (Brussel)
ARR	Archief Roermondse Rekenkamer
ASO	Archief Staten Overkwartier
Audiëntie	Raad van State en Audiëntie
BCRALO	Bulletin de la Commission Royale des Anciennes Lois et Ordonnances de la Belgique
BCRd'H	Bulletin de la Commission Royale d' Histoire
BG	Bijdragen tot de Geschiedenis
BMG	Bijdragen en Mededelingen van "Gelre"
BMGN	Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden
C	Codex
ca.	contra
CB	Consultboek (Hof van Gelre)
CdG	Conseil de Gueldres
CIC	Corpus Iuris Civilis
CICan	Corpus Iuris Canonici
Clem.	Clementinen (Decretalen van Clemens V)
Cod.	Codex
CRALO	Commission Royale des Anciennes Lois et Ordonnances
cs.	contraseign
CTS	Consolidated Treaty Series
d.	datum
Dig.	Digesten
DP	Dubbele Plakkaten (Hof van Gelre)
d.v.a.	datum van afkondiging
d.v.o.	datum van ontvangst
d.v.r.	datum van registratie
e.a.	eenvoudig afschrift
exp.	expeditie
Fam. arch.	familie-archief
g.	(beoogd) geldingsgebied
GLS	Gelrische Landt und Stadtrechten
gr.	grosse
GGP	Groot Gelders Plakkaatboek
GPB	Groot Plakkaatboek (van de Staten-Generaal, Holland. West-Friesland en Zeeland

GW	Grondwet
HHM	Haar Hoog Mogenden
HSD	Hauptstaatsarchiv Düsseldorf
HvG	Hof van Gelre
j.	juncto
KDB	Konkinklijke Depêchenboek (Hof van Gelre)
min.	minuut
ms.	manuscript
Ms K	manuscript Kroonenbroeck (RAL ms.)
NAGN	Algemene Geschiedenis der Nederlanden (nieuwe editie)
NCMH	New Cambridge Modern History
Nov.	Novellae
NWK	Niederrheinisches-Westfälisches Kreisarchiv
OAD	Oud-archief Dordrecht
OAHD	Oud-archief Heerlijkheid Dalenbroek
OAN	Oud-archief Nijmegen
OAR	Oud-archief Roermond
OAV	Oud-archief Venlo
OAW	Oud-archief Weert
p.	paraaf
P	Plakkaatregister (Hof van Gelre)
PB	Placcaerten van Brabant
PB 10a	WOUTERS, J.M., Livre des placcarts ... émanés depuis l' an MDCLXX pour la perception et conservation des droits de tonlieux, d' entrée, de sortie, de transit et autres ....
PSHAL	Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg
PV	Placcaerten van Vlaanderen
RAG	Rijksarchief in Gelderland (Arnhem)
RAL	Rijksarchief in Limburg (Maastricht)
RGP	Rijks Geschiedkundige Publicatiën
Rk	Rekenkamers
RKG	Rijkskamergerecht
RvS	Raad van State
ROPBa	Recueil des Ordonnances des Pay-Bas
ROPBa&i	Recueil des Ordonnances, règne d' Albert et Isabelle
ROPB ord. monet.	Recueil des Ordonnances monétaires
RSG	(Gedrukte) Resolutiën van de Staten-Generaal
RSO	Reglementen van de Staten van het Overkwartier
s.	signum
Sb	schepenbank
SG	Staten-Generaal
SSEGL	Studies betreffende de Sociaal Economische Geschiedenis van Limburg
t.i.	toezendende instantie
TRG	Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis
TvG	Tijdschrift voor Geschiedenis
u.i.	uitvoerende instantie
v.	vorm
VROA	Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven
w.	wetgever
Werken OVR	Werken van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht
Werken SOVR	Werken van de Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlands recht
Wet AB	Wet algemene bepalingen
w/t.i.	wetgever en toezendende instantie
X	Liber extra (Decretalen van Gregorius IX)
z.	zegel
ZAGV	Zeitschrift des aachener Geschichtsvereins

Spaans Gelre
Instellingen, Territorium, Wetgeving
(1580-) 1665 - 1702

Hoofdstuk I

INSTELLINGEN

1. Inleiding

Het gewestelijk bestuur van Spaans Gelre bestond in de zeventiende eeuw uit een vorstelijk/landsheerlijke en een "landständische" component.

Stadhouder, kanselier en raden oefenden namens Philips II en diens rechtsopvolgers als hertogen van Gelre bestuurs- en rechtsmacht uit in het Overkwartier. Hun college werd in officiële correspondentie vanuit Brussel aangeduid als "Zijne Majesteits Raad in het Hertogdom Gelre verordent". Deze officiële titel gaf naar het gevoelen van kanselier en raden onvoldoende uitdrukking aan het "soevereine" karakter van het Hof. Daarom vulden zij, incidenteel vanaf 1631 en sedert 1651 meer frequent, in het formulier van door hen uitgegeven wetgevingsakten die titel eigenmachtig aan tot die van "Syne Majesteyts *Souveraine* Raedt geordonneert in den Vorstendom Gelre". Het bestuurscentrum was sinds maart 1580 te Roermond gevestigd. Vandaar dat het Hof ook wel wordt aangeduid als de Soevereine Raad in het Overkwartier van Gelderland te Roermond.[1]

In het Gelders Overkwartier fungeerden de Staten van dit kwartier als vertegenwoordiging van ridderschap en steden. Het Land van Weert en de vrije heerlijkheden kenden geen eigen standenvertegenwoordiging, en werden ook niet door de Staten van het Overkwartier vertegenwoordigd.[2]

Aangezien stadhouder, kanselier en raden fungeerden als adressaten van de wetten die vanuit Brussel ten fine van publicatie in het Overkwartier werden toegezonden en zij, evenals de Staten, ook anderszins intensief bij de wetgeving waren betrokken, zal in het hierna volgende aan enkele facetten van de geschiedenis van deze instellingen aandacht moeten worden besteed.

[1] J.L. Geradts, *Bijdrage tot de geschiedenis van den Souvereine Raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremonde*, Leiden, 1860 (Ac. Diss).
[2] Zie hierna blz. 109-112.

De vestiging van het Hof van Gelre te Roermond is een noodgreep geweest van de gouverneur-generaal Alexander Farnese van Parma, die in maart 1580 de koningsgezinde raadsheren van het Hof van Gelre te Arnhem naar Roermond ontbood, teneinde hen in de gelegenheid te stellen daar, vrij van de druk der opstandelingen, hun werkzaamheden voort te zetten. Het lag in de bedoeling, zodra de orde in Arnhem zou zijn hersteld, de residentie van het Hof wederom naar Arnhem te verplaatsen. Het feitelijke verloop van de Opstand heeft echter tot gevolg gehad, dat Arnhem niet meer is teruggevallen aan Philips II. Herstel van de zetel van de koningsgetrouwe raadsheren te Arnhem heeft derhalve niet meer kunnen plaatsvinden.[3]

Ten gevolge van dit ingrijpen van Parma ontstond er in 1580 een tweede bestuurlijk centrum in het hertogdom Gelre. In Arnhem functioneerde sinds 1578 een Hof van Gelre, waarvan de raadsheren de eed van trouw hadden afgelegd aan de Staten van Gelderland.[4] In Roermond functioneerde vanaf 1580 een Hof van Gelre, waarvan de raadsheren als vanouds de eed van trouw hadden afgelegd aan Philips II als hertog van Gelre. Hoewel beide hoven zich competent achtten voor het gehele hertogdom, werd de invloed van het Arnhemse Hof geleidelijk tot de drie Nederkwartieren beperkt, terwijl het Roermondse Hof uiteindelijk alleen in het Overkwartier vaste voet kreeg. Deze ontwikkeling heeft omstreeks 1590 haar beslag gekregen.[5]

Vrijwel tegelijkertijd namen de Staten van het Overkwartier ten aanzien van het Gelders Overkwartier als vanzelfsprekend de taken over die voorheen door de Gelderse landdag werden vervuld.

De Staten van het Overkwartier konden betrekkelijk eenvoudig in de plaats van de Gelderse landdag treden, doordat het hertogdom Gelre zich veeleer als een bondsstaat dan als een eenheidsstaat had ontwikkeld. In elk van de vier kwartieren waren aan het begin van de vijftiende eeuw afzonderlijke vertegenwoordigingen van ridderschap en steden tot ontwikkeling gekomen, die krachtens eigen recht en tevens als college medebeslisten in algemene landszaken. Hoewel de vier kwartieren in de periode 1418-1492 reeds regelmatig naar buiten toe als een "union" optraden, beschikten zij elk afzonderlijk over rechtsgeldige titels op grond waarvan zij tot medebeslissen in de algemene landszaken bevoegd waren.[6] Deze kwar-

[3] A.J. Maris en H.L. Driessen, *Het archief van het Hof van Gelre en Zutphen (1543-1795), het Hof van Justitie (1795-1802) en het Departementaal Gerechtshof (1802-1811). Eerste deel, Inleiding/ een geschiedkundig overzicht*, door A.J. Maris, Arnhem, 1978 (Rijksarchief in Gelderland), 30.

[4] A.J. Maris, *Inleiding*, 26.

[5] H.H.E. Wouters, Het Maasdal in de Tachtigjarige Oorlog, in: *Grensland en Bruggehoofd*, Assen, 1970 (Maaslandse Monografieën 11), 258; 262-269.

[6] G.H.A. Venner, De organisatie van de Staten van het Overkwarier van Gelder gedurende de periode 1590-1602, in: *PSHAL* 110(1974) 287-324, pp. 289-291; idem, De reglementen van

tierlijke privileges zijn in 1543 bij het Tractaat van Venlo door Karel V bevestigd en vormden na de scheiding de basis voor het voortbestaan van de Staten van het Overkwartier als zelfstandige corporatie.[7] Ook na 1543 ziet men bij de plechtigheden rondom de inhuldiging van de landsheer sporen terug van de kwartierlijke zelfstandigheid. Er kon niet worden volstaan met één enkele plechtigheid voor het hele hertogdom. Er diende in de hoofdstad van elk kwartier een afzonderlijke plechtigheid te worden gehouden.[8]

Vanuit het gezichtspunt van de centrale regering te Brussel vormden stadhouder, kanselier en raden te Roermond uiteraard de enige legitieme voortzetting van het bestuur van het hertogdom.[9] Het plakkaat van 9 februari 1580, door middel waarvan Parma de overplaatsing van de residentie van het Hof van Arnhem naar Roermond beval, vestigt de indruk van formele en materiële continuïteit. Kanselier en raden werd bij deze gelegenheid op het hart gedrukt, vooral de kanselarij-instructie van 1547 na te leven en de ingezetenen van het hertogdom recht en justitie te laten wedervaren,

> '...naer uutwijsen van de privilegiën, gebruicken, gewoenten ende usantiën der voirss. landen ende naervolgende den tractate van Venloe ende andere ordonnantiën gemaeckt op't feyt van den voirss. raedt, mit declaratiën ende moderatiën daerop gevolcht, ende gelyck voer desen voirss. troublen men gewoenlick was te doen.'[10]

Ook de "Députez du Hault Quartier de Gueldres presentement sous l' obeissance de Sa Majesté Catholique", zoals de afgezanten uit het Overkwartier zich in 1583 betitelden, hechtten er aan, dat de oude vormen wer-

de Staten van het Overkwartier van Gelder, in: *PSHAL* 114(1978) 141-223, pp. 145-149. Janssen De Limpens noemde in dit verband onder meer het privilege van 1328, dat min of meer tot de grondwet van het Overkwartier is geworden, welke door iedere hertog bij de aanvaarding van de regering plechtig werd bevestigd, en het privilege van 1493 (K.J.Th. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, Utrecht, 1965 (Werken OVR, derde reeks, No. 20), pp. LXXVII-LXXVIII).

[7] Cf. A.M.J.A. Berkvens, De memorie van Gerard Pallant als kenbron voor de bestuursgeschiedenis van het Spaanse Overkwartier van Gelre ten tijde van het Staats Interimbewind 1702-1715, in: *PSHAL* 121(1985) 104-145, pp. 114-115, par. 1-11; t.a.v. het Tractaat van Venlo, zie hierna blz. 6-16.

[8] Cf. GGP I prael. kol. 36 e.v.: de eed door Philips II aan het kwartier van Nijmegen gedaan, 17 october 1549; idem aan het kwartier van Roermond, 21 october 1549; idem aan kwartier van Zutphen, 13 october 1549; idem aan het kwartier van Arnhem, 17 october 1549; GGP I prael. kol. 63 e.v.: eed en huldiging van Philips II in het kwartier van Nijmegen, 16 april 1556; idem in het kwartier van Zutphen, 27 april 1556; idem in het kwartier van Arnhem, 6 mei 1556; ASO 482: idem in het kwartier van Roermond, 21 april 1559. Zie ook A. Zijp, *De Strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof, 1543-1566*, Arnhem, 1913 (Werken "Gelre" 10), 108-109.

[9] A.J. Maris, *Inleiding*, 30.

[10] Cf. plakkaat 9 februari 1580 in: A.J. Maris, *Inleiding*, 42-44.

den gerespecteerd. In hun verzoekschrift van 5 april 1583 drongen zij er als van ouds op aan,

> "dat voortaen d' ondersaeten van't voors. hertochdom, noch officiers, rentmeesters ende anderen, niet en sullen te recht betrocken worden buytens lants, ter cause van hunne administratie, rekeninge, [of] beëdinghe, noch van beleeninghen ende expeditiën van hunne commissiën; maer dat volgende 't gebruyck van allen tijden, besonder 't privilegie expres de non evocando, sij sullen respectivelijck ter cause van't feyt van justicie ende rekeninge getrocken werden voorden stadthouder, cancellier ende raedt, mitsgaeders de Caemere van Rekeninghe aldaer, als eerstmaels ingestelt bij wijlen den Keyserl. Majest. om te beletten de evocatiën ende handelinghen van den saecken der voors. ondersaten buytens landts."[11]

De juridische basis van dit gewestelijk bestuur werd kennelijk als voorheen gevormd door het Tractaat van Venlo. Bij de inrichting van hun werkzaamheden moesten stadhouder, kanselier en raden uitgaan van de regelingen die vóór het uitbreken van de Opstand reeds als leidraad hadden gediend voor het Hof van Gelre te Arnhem. Dientengevolge moet men bij de bestudering van de grondslagen van het gewestelijk bestuur in het Overkwartier vanaf 1580 ook stil staan bij de Arnhemse antecedenten, die - zoals men thans ex post gemakkelijk kan vaststellen - het uitgangspunt zijn geworden van een autonome ontwikkeling van de instellingen in het Overkwartier als gewest van de Zuidelijke Nederlanden.

2. De basis van de bestuursinrichting: Het Tractaat van Venlo

Het Tractaat van Venlo is wel aangemerkt als de "grondwet" van het hertogdom Gelre.[12] Uiteraard dient men deze in wezen anachronistische kwalificatie niet zo op te vatten, als zou het tractaat van Venlo een grondwet zijn in moderne zin, bevattende waarborgen waarop individuele burgers zich ten opzichte van een al te opdringerige overheid zouden kunnen beroepen. Voorschriften ten aanzien van de eerbiediging van burgerlijke, laat staan sociale grondrechten, zal men er dan ook tevergeefs zoeken. Het tractaat is de schriftelijke neerslag van de beperkende voorwaarden waarop de Staten van Gelre in 1543 bereid zijn geweest Karel V als hertog te aanvaarden. Doordat diens opvolgers nadien bij gelegenheid van hun inhuldiging het tractaat hebben bevestigd, is het tractaat de blijvende grondslag - of *loi fondamentale*, zoals kanselier en raden het in 1702 uitdrukten[13] - geworden van de betrekkingen van de hertogen van Gelre met de Staten van

[11] ASO 185, fol. 14; de toezegging van de landvoogd luidde: "In wesen sal het Tractaet van Venlo onderhalden worden."
[12] A.J. Maris, *Inleiding*, 1; A. Zijp, *De strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof*, 7, spreekt mijns inziens gelukkiger van "grondregelen van het bestuur".
[13] CdG 31, fol. 15.

het gewest.[14] Het tractaat neemt daardoor onder de "wetten, privilegiën, rechten en costumen, dewelcke de souverainitait in't voorn. Overquartier ende politique regering modifiëren"[15] een belangrijke plaats in.[16]

In later tijd werd het tractaat van Venlo ten aanzien van het Overkwartier en de daarvan afgesplitste staatkundige eenheden bovendien ook nog door internationale verdragen gegarandeerd.[17]

Het tractaat is blijkens het slotprotocol in drievoud opgemaakt.[18] Van deze oorspronkelijke oorkonden werd natuurlijk niet dagelijks gebruik gemaakt. In de Gelderse historiografie wordt de tekst meestal geciteerd naar de editie in het Groot Gelders Plakkaatboek.[19] Er bestaat echter ook een oudere editie in de "Placcaerten van Brabant", aangezien Anselmo het nuttig heeft geacht enige aandacht te besteden aan de constitutionele wetten van andere gewesten der Zuidelijke Nederlanden, die niet over een

[14] Confirmatie van het tractaat van Venlo door Philips II in 1556 (ASO 484); naleving van het tractaat bezworen bij gelegenheid van hun inauguratie als hertog van Gelre door aartshertog Albert in 1598 (ASO 487); door Philips IV in 1623 (ASO 497, 498); door Karel II in 1666 (ASO 499); door Philips V in 1701 (ASO 500); door Karel VI in 1719 (ASO 1069); door Maria Theresia in 1744 (ASO 1070); door Joseph II in 1781 (ASO 1071).

[15] *F.A. van Aefferden, Staat van het Roermondsche Overquartier des Vorstendombs Gelre,* uitgegeven door J. Vrancken, in: *Limburg* 9(1903) 265-310, p. 281.

[16] Bij gelegenheid van de inauguratie van Karel II als hertog van Gelre, op 24 februari 1666 te Roermond, legde de stadhouder, de prins van Isenghien, namens hem de belofte af, dat hij zijn Gelderse onderdanen

> "...als getrouwe ende gehoorsaeme onderdaenen bij ruste, vrede, rechten ende goede politie halden sal, oock bij haere privilegiën, vrijheden, alden hercommen, goede gewoonten, segelen ende brieven laeten blijven ende halden. Desgelijcken van allen gewalt, beladinge ende beschadenissen beschermen ende beschudden, wie een genediger, milder vorst sijne gehoorsaeme ende getrouwe onderdaenen te doen schuldich ende gehouden is, *alles naer luydt ende inhoudt des tractaets tusschen wijlen den Keyserlijcke Majesteyt ende de Baenreheeren, ridderschappe ende steden des voors. Vorstendoms Gelder ende Graeffschap Zutphen inden jaere 1543 den 12. septembris voor Venlo opgericht*". (P 1, fol. 16)

[17] T.a.v. Pruisisch Opper-Gelder: Vrede van Utrecht (1713), art. VII: de koning van Pruisen zal zijn aandeel van het Overkwartier bezitten "en la mesme qualité et de la mesme manière que la maison d' Autriche et particulièrement le feu roi d' Espagne les a possédez"; Tractaat van Rastadt, art. XIX: "met ... de behoudenis van de ... privilegiën der Staten."; Tractaat van Baden, art. XIX: "... et les privilèges des Etats demeurans aussi dans leur entier."; t.a.v. Staats Opper-Gelder: Barrièretractaat (1715) art. XVIII: de Staten-Generaal zullen het gecedeerde gebied bezitten "op die maniere, soo als Sijne Majesteyt Karel II, glorieuser memorie, deselve gepossideert ende genooten heeft ..." Hierbij werd nadrukkelijk aangetekend: "dat deese overgifte gedaan werd met deese expresse clausul, dat de Statuten, oude gebruycken ende generalijck alle privilegiën ... sal geconserveert sijn ende blijven". T.a.v. Oostenrijks Opper-Gelder en de Oostenrijkse Nederlanden in het algemeen, zie E. Poullet, *Les consitutions nationales belges de l'Ancien Régime à l'époque de l' invasion française de 1794*, Brussel, 1875, 45.

[18] Het exemplaar bestemd voor de Staten van Gelre is overgeleverd in het Gemeentearchief van Nijmegen (OAN 3693).

[19] GGP prael. 27-31.

eigen plakkaatboek beschikten.[20] Tussen beide gedrukte edities bestaan significante verschillen ten aanzien van de indeling van de tekst, die bovendien ook nog aanleiding kunnen geven tot verschillen in interpretatie.

In de editie van het Groot Gelders Plakkaatboek wordt de tekst ingedeeld in alinea's. In de editie van de Placcaerten van Brabant zijn de artikelen genummerd. Dit verschil is vooral van belang bij de lezing van art. 4. Dat deel van de tekst, dat volgens het Groot Gelders Plakkaatboek in zijn geheel tot artikel 4 gerekend moet worden, is in het werk van Anselmo in drie artikelen onderverdeeld. In het Groot Gelders Plakkaatboek loopt de tekst van art. 4 vanaf de woorden "Ten vierden ..." tot en met "en sal als Keiser bevestigen en confirmeren het privilegie *de non evocando* van wijlen Keiser Hendrik den voorscr. lande verleent." In de Placcaerten van Brabant heeft Art. 4 alleen betrekking op de aanstelling van stadhouder en raden. Art. 5 heeft betrekking op de instelling van een kanselarij, alwaar de ingezetenen "alle gewoonelijcke bescheyt" zullen kunnen verkrijgen, zonder hen met "uitlandse rechtsvordering" te bezwaren. Art. 6 tenslotte heeft betrekking op de verhouding van het hertogdom ten opzichte van het Heilige Roomse Rijk en de bevestiging van het zgn. privilege *de non evocando*.

Door deze andere indeling van de tekst wordt er in de Brabantse versie een splitsing aangebracht tussen die artikelen die betrekking hebben op de inrichting van het binnenlandse bestuur en de functie van de kanselarij (art. 4 en 5) en art. 6 dat betrekking heeft op de verhouding met het Heilige Roomse Rijk. Hierdoor wordt de indruk gewekt, dat de bevestiging van het privilege *de non evocando* vooral in relatie tot het Heilige Roomse Rijk van betekenis is geweest. Dit onderscheid tussen de artikelen 4 en 5 enerzijds en art. 6 anderzijds laat zich op grond van de Gelderse editie minder eenvoudig aanbrengen.

Vergelijking met het exemplaar dat in 1543 ten behoeve van de Staten van Gelre is opgemaakt en dat thans in het Gemeentearchief te Nijmegen berust, maakt aannemelijk dat geen van beide versies diplomatisch correct is, zij het dat de Brabantse betrouwbaarder lijkt. Immers, de tekst van het verdrag is zonder indeling in alinea's of nummering van paragrafen aan één stuk door geschreven. Het einde van een paragraaf en het begin van de volgende paragraaf kan men slechts onderscheiden, doordat tussen de woorden iets meer wit is gelaten en het eerste woord van de nieuwe paragraaf met een hoofdletter begint. Uitgaande van dit indelingskriterium, kan men vaststellen, dat de tekst van art. 4 eindigt met "... die hen die costumen, usantiën ende Landtrechten van den Lande van Geldren en Zutphen verstaen." Artikel 5 begint dan, na iets meer wit, op dezelfde regel met de woorden: "Ooc sal ..." en eindigt met "ende confirmeren 't privile-

[20] PB 1.677-680 (editie van 1648) en PB 1.532-534 (editie van 1677).

gie de non evocando duer wijlen keiser Heinrich den voers. landschappen verleent."

In het Overkwartier citeerde men in de zeventiende en achttiende eeuw het Tractaat van Venlo naar de editie in de "Placcaerten van Brabant". In het vervolg zullen wij daarom ook deze nummering gebruiken.

Wat werd er nu in 1543 overeengekomen tussen Karel V en de Staten van het hertogdom Gelre?

Karel V beloofde in 1543 als hertog van Gelre bannerheren, ridderschappen en steden als een goed landsheer te zullen besturen (art. 1). Bovendien beloofde hij de verkregen rechten en privileges van bannerheren, ridderschappen en steden te zullen eerbiedigen en de door zijn voorgangers verleende rechten te zullen bevestigen (art. 2). Hij zegde toe de onenigheden tussen de onderzaten onderling te zullen beëindigen en ervoor te zullen zorgen, dat een ieder die een ander in rechte zou willen aanspreken, dit zou kunnen doen als naar gewoonte volgens leen-, land-, stad- en dijkrecht (art. 3). Bovendien verplichtte hij zich ertoe om de regering van het hertogdom te laten waarnemen door een stadhouder, bijgestaan door enkele raadsheren (art. 4). Hij zou er een kanselarij oprichten, alwaar de onderzaten recht konden zoeken en verkrijgen "sonder deselve met eenig uitlandsche rechtsvordering" te bezwaren (art. 5). In de verhouding tot het Heilige Roomse Rijk zou geen verandering komen. In zijn hoedanigheid van keizer van het Heilige Roomse rijk zou hij bovendien het privilege *de non evocando* van 1310 bevestigen (art. 6). Artikel 7 schreef voor, dat hij de ambten binnen het hertogdom zou laten vervullen door bekwame lieden, die de landstaal machtig zouden moeten zijn, hun ambt in persoon zouden moeten bedienen en binnen het hertogdom zouden moeten woonachtig zijn. Krachtens art. 8 beloofde Karel V de door de hertog van Gulik begeven beneficiën niet aan te zullen tasten. Zeer belangrijk was ook artikel 9, waarin bepaald werd, dat de landsheer, noch diens stadhouder, belasting zou mogen heffen zonder dat deze door bannerheren, ridderschappen en steden naar oude gewoonte zou zijn ingewilligd. Art. 10 bevatte de toezegging, dat tegen de Gelderse ingezetenen binnen de Nederlanden geen brieven van represaille verleend zouden mogen worden. Art. 11 gaf zijn Gelderse onderzaten het recht om zich in geval de stadhouder op enigerlei wijze inbreuk maakte op deze bepalingen, daarover bij de landsheer of bij diens landvoogd in de Nederlanden te beklagen.[21]

[21] Cf. A.J. Maris, *Inleiding*, 1; R. Fruin, *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek*, uitgegeven door H.T. Colenbrander, 2e bijgewerkte druk 1922 ingeleid door I. Schöffer. 's Gravenhage 1980, 91, 92; A. Zijp, *De strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof*, 5-7.

Voor de verhouding van het gewestelijk bestuur tot de centrale regering in Brussel zijn uiteraard vooral de artikelen 4, 5 en 6 van groot belang geweest. De tekst van deze artikelen luidde als volgt:

> Ten vierden naerdien Syne Ma^{t} duer genadt des almechtichen mit vele coninckrijcken, furstendommen ende landen is versien es alsoe dat Sijne Ma^{t} niet continuelick in dese sijne furstendom van Gheldren ende Zutphen bliven en mach, so sal Syne Majesteyt dieselve landen versien van eenen goeden getruwen stadthouder, die de tale van den lande zal verstaen ende connen spreken, ende alsnu heeft daeraff versien den prince van Orenges, welcke stathouwer Syne Ma^{t} versien zal van eenighe goede getruwe raden, die hem die costumen, usantiën ende landtrechten van den lande van Geldren ende Zutphen verstaen.
> (5) Ooc zal Syne Ma^{t} institueren een cancelrie binnen denselven lande, daer die ondersaten alle gewoenlijck bescheidt vervolgen ende verkrigen sullen sonder deselve mit eenighe uutlandtsche rechtsvorderung te beswaren,
> (6) maer sal dieselve onderhouden als lithmaet ende ondersaten des Romschen Rijcx naervolgende die beleeninge, die Syne Ma^{t} daeraff heeft; ende sal als keyser bevestigen ende confirmeren 't previlegie de non evocando van wilen keiser Heinrick den voersz. Landscappen verleent.[22]

Art. 4 heeft in hoofdzaak de vorm van het gewestelijk bestuur bepaald. Op welke wijze Karel V en zijn opvolgers inhoud hebben gegeven aan het in art. 4 gestelde zal hierna nog aan de orde komen. Bepalen we ons thans tot een korte bespreking van de artikelen 5 en 6 die, vanwege de erin vervatte waarborgen, in de betrekkingen tussen het hertogdom en de centrale regering in Brussel een uitermate belangrijke plaats hebben ingenomen.[23]

Hoe men de artikelen 5 en 6 precies moet uitleggen is vanwege het ambivalente karakter van het Tractaat van Venlo onduidelijk.[24]

Maris interpreteert art. 5, dat door haar, evenals art. 6, conform de Gelderse traditie als onderdeel van art. 4 wordt beschouwd, als een toezegging tot oprichting van een kanselarij "waar de onderzaten recht konden zoeken en verkrijgen zonder met uitlandse (d.w.z. Romeinsrechtelijke) rechtsvordering te worden bezwaard." De term "uitlandsche rechtsvordering" wordt in deze lezing alleen op het zgn. romano-canonieke procesrecht betrokken, dat aan het inheems Gelderse procesrecht wezensvreemd was. Op deze wijze opgevat zou art. 5 als een nadere uitwerking van art. 2 kunnen worden beschouwd. De meer voor de hand liggende betekenis

[22] Tekst naar de grosse in OAN 3693. De nummering tussen haakjes is door mij ontleend aan de editie in de Placcaerten van Brabant (PB 1, 532-534). De tekst van het privilege *de non evocando* waarnaar in de tekst wordt verwezen is afgedrukt in PB 1, app. 1 (editie van 1648) en PB 1, 610 (editie van 1677).
[23] Cf. Poullet, *Les constitutions nationales*, 38-39, waar hij constateert dat het Tractaat van Venlo door de ingezetenen op één hoogte werd gesteld met de Joyeuse Entrée; waarna hij vervolgt: "Seulement ce traité ne consacrait qu'un fort petit nombre de garanties."
[24] Cf. A. Zijp, *De Strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof*, 7-9.

van *buitenlandse* rechtsvordering wordt door Maris hier buiten beschouwing gelaten.[25]

In art. 6 leest Maris de belofte, dat in de verhouding tot het Heilige Roomse Rijk geen verandering zou komen en dat Karel V in zijn hoedanigheid van Duits keizer het privilege *de non evocando* zou bevestigen. Uit de bevestiging van dit privilege leidt Maris af, dat de Grote Raad van Mechelen niet bevoegd zou zijn in hoger beroep de vonnissen van het Hof van Gelre te herzien, hetgeen impliceerde dat het Hof van Gelre vonnis mocht wijzen bij arrest en derhalve in dit opzicht soeverein was. Bovendien zou dit privilege de rechtstitel vormen, op grond waarvan Gelre verstek kon laten gaan in de door de centrale overheid bijeengeroepen vergaderingen van de Staten-Generaal.[26]

Het verband dat aldus gelegd wordt tussen de bevestiging van het privilege *de non evocando* en de exemptie van het hertogdom Gelre uit het appèlressort van de Grote Raad van Mechelen is problematisch, indien men uitgaat van een **letterlijke interpretatie** van het privilege van 1310. Ook de context waarin de bevestiging van het privilege aan de orde kwam, maakt het minder waarschijnlijk dat hiermee het creëren van een dergelijke exemptie werd beoogd.

Het privilege *de non evocando* van 1310 hield in, dat Hendrik VII in zijn hoedanigheid van keizer afzag van zijn bevoegdheid om de onderdanen van de Gelderse hertog over de grenzen van het hertogdom te dagen en de behandeling van hun proces aan zich te trekken, tenzij aan de wederpartij door de hertog of diens rechters recht was geweigerd. Uit het privilege van 1310 vloeide derhalve alleen maar voort, dat de Gelderse ingezetenen zich onder normale omstandigheden niet in eerste aanleg voor het Rijkshofgerecht zouden hoeven te verantwoorden. Hoger beroep op het Rijkshofgerecht en het nadien opgerichte Rijkskamergerecht werd door het privilege niet belet en bleef tot 1548 mogelijk.[27]

[25] A. Slichtenhorst, *XIV Boeken van de Geldersse Geschiedenissen*, Arnhem 1654 (reprint Arnhem 1967) 466 (Bk. XII, par. 35) leest in deze bepaling het voorschrift "geene wtheemse vierschaeren [te] zoecken ofte onderdaenigh [te] zijn".

[26] A.J. Maris, *Inleiding*, 2-3; 129.

[27] P.L. Nève, Het Gelders non-evocatie-privilege van 1310: een geneesmiddel bestemd voor inwendig gebruik, in: *De Maasgouw* 106(1987) 180-198; idem, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen, 1972 (Maaslandse Monografieën 14), 106-110, 113-114, 313; cf. E. Poullet, *Les constitutions nationales*, 200: "Les Gueldrois avaient depuis 1310 un privilège de *non evocando* à l' égard de l' Empire ..."; over evocatie i.h.a., zie C.L. Verkerk, Evocatie in de Landen van Herwaerts-over tussen 1470 en 1540, in: *Consilium Magnum 1477-1973*. Brussel 1977, 419-447, en U. Eisenhardt, Entstehung, Entwicklung und Bedeutung der kaiserlichen privilegia de non appellando, ibidem, pp. 319-352.

Gezien de beperkte strekking van het privilege van 1310 laat zich hieruit niet rechtstreeks de exemptie van het hertogdom Gelre uit het appèlressort van de Grote Raad van Mechelen afleiden.

Uit de context van art. 6 blijkt bovendien dat het privilege van 1310 niet door Karel V als hertog van Gelre, of als heer der Nederlanden, maar als keizer bevestigd zou moeten worden, ten einde te bevorderen, dat in de verhouding tussen het hertogdom Gelre en het Heilige Roomse Rijk geen verandering zou komen. Het *ius de non evocando* behield dus zijn oorspronkelijke doelstelling. Een nieuw tegen de Grote Raad van Mechelen gericht privilege *de non appellando* laat zich hieruit niet construeren.

Het is echter onmiskenbaar, dat vanuit Gelre hoger beroep op de Grote Raad van Mechelen niet gebruikelijk was.[28] Dit blijkt negatief uit het ontbreken van Gelderse appèllen op de Grote Raad; en het blijkt positief uit de voorzieningen die voor en na zijn getroffen, om bij ontstentenis van de mogelijkheid van hoger beroep, "Grote Revisie", of herziening "op propositie van erreur", van de arresten van het Hof van Gelre mogelijk te maken.[29] Reeds vóór 1580 deed de noodzaak van een dergelijke voorziening zich in het hertogdom gevoelen. Zo werd in 1564 op verzoek van de Staten van Gelre eenmalig de mogelijkheid ingesteld om van de arresten van het Arnhemse Hof revisie te verkrijgen door tussenkomst van koninklijke commissarissen en gedeputeerden der kwartieren onder voorzitterschap van de stadhouder.[30] Ook in de periode na 1580 kende men - blijkens de provisionele ordonnantie van 1631[31] en het plakkaat van 1679 - in het Overkwartier aparte voorzieningen terzake van de Grote Revisie.[32]

Indien men de exemptie van Gelre uit het appèlressort van de Grote Raad niet naar de letter uit het privilege van 1310 zou kunnen afleiden, waarop zou deze dan wel gestoeld kunnen hebben?

[28] J. Lefèvre, De instellingen van de Zuidelijke Nederlanden onder Spaans en Oostenrijks Bewind, in: *AGN* 7, 213-247, p. 236.

[29] Cf. [P.F. de Nény], *Mémoires historiques et politiques des Pays-Bas autrichiens*. Neuchatel, 1784, p. 139: **Des Grandes Révisions**. Comme les cours souveraines, telles que le Grand-Conseil, ceux de Brabant, de Gueldre, de Hainaut ... jugent par arrêt et sans appèl, il n' y a pas de remède ordinaire de droit contre leurs jugemens. Cependant, les loix et usages des Pays ont introduit une remède extraordinaire au bénéfice du prince, en vertu duquel la partie condamnée par arrêt d' une cour souveraine, peut attaquer ce jugement à titre d' erreur, et demander que les actes du proces soient revus; c' est ce que l' on nomme *grande révision ou proposition d' erreur*.

[30] A.J. Maris, *Inleiding*, 157-158; 168-174.

[31] CdG 12, fol. 56^{v}-59^{r}.

[32] J.G.C. Venner, De verkrijging van het recht van Grote Revisie door het Hof van Gelder te Roermond 1607-1679, in: *PSHAL* 115(1979) 331-362.

Het meest voor de hand liggend is het in feite om deze exemptie te ontlenen aan art. 5 van het Tractaat van Venlo. Deze passage luidde, zoals gezegd:

> "Ooc zal Syne Mat institueren een cancelrie binnen denselven lande, daer die ondersaten alle gewoenlijck bescheidt vervolgen ende verkrigen sullen sonder deselve mit eenighe uutlandtsche rechtsvorderung te beswaren,..."

Het ligt voor de hand dit artikel op te vatten als een impliciet privilege "de non evocando et de non appellando" met werking ten opzichte van de centrale regering te Brussel en zijn organen, aangezien het de Gelderse ingezetenen garandeerde, dat zij binnen de grenzen van het hertogdom terecht zouden kunnen, ter verkrijging van alle "gewoenlijck bescheidt", d.w.z. schriftelijke akten, maar ook vonnissen en andere gerechtelijke uitspraken, zonder dat zij op enigerlei wijze buiten het hertogdom in rechte betrokken zouden kunnen worden, dus ook niet in hoger beroep voor de allesbehalve Gelderse Grote Raad van Mechelen.

Of men in de praktijk een dergelijk scherp onderscheid maakte tussen de interne werking van art. 5 en de externe werking van art. 6 moet echter worden betwijfeld, zoals blijkt wanneer men aan de hand van enkele voorbeelden beziet, hoe het privilege de non evocando van 1310 in de context van het Tractaat van Venlo in de zeventiende eeuw feitelijk werd geïnterpreteerd.

Uit het hierboven reeds aangehaalde voorbeeld uit 1583 blijkt, dat het privilege van 1310 door de Staten extensief werd geïnterpreteerd en ook werd betrokken op de centrale regering te Brussel: zij huldigden het standpunt, dat op grond van het *ius de non evocando* de centrale regering niet bevoegd zou zijn de Gelderse ingezetenen en ambtenaren buiten het hertogdom te betrekken. De voornaamste reden van de oprichting van het Hof van Gelre was naar hun mening immers "te beletten de evocatiën ... van den saecken der voors. ondersaten buytenslandts".[33]

Illustratief voor deze opvatting is ook het reces van de Staten van het Overkwartier van 4 october 1650, waarin werd bepaald, dat het privilege was verleend ten gunste van de ingezetenen en niet om hen van hun recht af te houden. Het zou daarom niet juist zijn hen te verbieden zich tot de vorst in zijn Geheime Raad te wenden, als zij zich door een vonnis van het Hof van Gelre benadeeld zouden voelen.[34] Dit reces werd nadrukkelijk

[33] Zie hiervóór blz. 6.

[34] Verner is bij Ridderschappe ende steden eenheytsaementlick bij forme van interpretatie op't privilegium de non evocando geslooten ende geconcludeert, dat soo iemant hem bij vonnissen bij den Raet deses Landschappe Cancellerije beswaert soude mogen worden, dat denselven hem daerover aen Sijne Majesteyt als hertoch van Gelre sal mogen doleren, ende be-

voorgesteld "bij forme van interpretatie", men mag derhalve aannemen, dat men zich voordien in overeenkomstige gevallen, naar het gevoelen van de Staten, niet tot de centrale regering had mogen wenden.[35]

Dat het privilege de non evocando door de Staten ook werd betrokken op de Geheime Raad en de Grote Raad van Mechelen blijkt nogmaals uit de doleantie ter zake van "die waere ende elendige constitutie der provincie" van 1698, waarin - onder andere naar aanleiding van recente ingrepen in de rechtsmacht van het Hof van Gelre door de Geheime Raad en de Grote Raad van Mechelen - werd verzocht

> "Dat de provintie mag continueren in't genot van het privilegie de non evocando, laetende alle de processen aende decisie van den Souverainen Raedt van Gelderlandt, sonder daervan voorthin eenige te evoceren, conform hunne privilegiën besworen door Sijne Majesteyt, ende Syne grootmachtige voorsaeten."[36]

Ook het Hof van Gelre interpreteerde het privilege van 1310 wel degelijk als een beletsel tegen hoger beroep op de Grote Raad van Mechelen, zoals blijkt uit een betoog dat in mei 1702 werd opgesteld, toen in het Overkwartier het gerucht de ronde deed, dat Philips V in het kader van zijn voorgenomen bestuurshervorming ook zou overwegen om het Hof van Gelre onder het ressort van de Grote Raad van Mechelen te brengen. In dit betoog werd het privilege van 1310 voorgesteld als een "loy fondamentale", die bij gelegenheid van het Tractaat van Venlo nadrukkelijk was bevestigd. Het Hof van Gelre zou nu juist zijn opgericht om te zorgen, dat dit privilege onverbrekelijk onderhouden zou worden en juist daarom zouden alle onderdanen hier kunnen "poursuivre et obtenir le droict leur competant, sans qu'aucun d' iceux seroit gravé par quelle poursuitte ou procedure intentée par devant aucune justice foraine ..."[37]

Op het niveau van de Geheime Raad blijkt in de zeventiende eeuw eveneens de mening post gevat te hebben, dat het Hof van Gelre beschouwd moest worden als "un conseil iugeant par arrest de tout cas royaux et ayant presque les mesmes hauteurs et privilèges que le Conseil de Brabant ..."[38]

Een en ander vestigt de indruk, dat zelfs de Geheime Raad geneigd was het privilege van 1310 in combinatie met de artikelen 4, 5 en 6 van het Tractaat van Venlo - tenminste voor wat betreft de rechtspraak - uit te

claegen, gemerckt 't selve privilegium *voor* dese landtschappen onderhoorigen ende nijet *daertegens* behoort te dienen ..." (ASO 78, fol. 123v).

35 Zie ook J.G.C. Venner, De verkrijging van het recht van Grote Revisie, passim.

36 Sb Swolgen, 33.

37 CdG 31, fol. 15.

38 ARAB, Manuscripten Verzameling, ms. 813, fol. 18v.

leggen analoog aan art. 5 van de Joyeuse Entrée van Brabant van 1549.[39] Dit artikel legde de landsheer als hertog van Brabant, of in zijn plaats de gouverneur-generaal, de verplichting op

> "... (te) handelen ende bedrijven alle saecken van denselve lande ende ingesetene desselfs der justiciën aengaende ende 'tghene desdaer aff dependerende is, het waere van provisiën ordinaris van justiciën, oft van statuyten, placcaerten, edicten, ordonnanciën, bevelen oft andersints, by raede ende advyze van denselve (kanselier), ende den voorschreven Brabantschen Raede."

In Brabant ontleende men aan dit artikel vergaande bevoegdheden. Men leidde er de soevereiniteit van de Raad van Brabant terzake van de rechtspraak uit af. Tevens achtte men zich gerechtigd geen orders aan te nemen van de Geheime Raad, maar slechts die van de landsheer of diens onmiddellijke plaatsvervanger, de landvoogd. Dit betekende in de praktijk, dat beschikkingen van de Geheime Raad voor Brabant op naam van de landvoogd moesten worden gesteld, waar zij voor de overige gewesten, waaronder Spaans Gelre, vanwege de koning in zijn Geheime Raad werden verzonden. Tenslotte ontleende men aan art. 5 van de Joyeuse Entrée de bevoegdheid, in verordeningen die via de Geheime Raad werden uitgevaardigd, de paraaf van de hoofd-voorzitter en de signatuur van de audiencier te vervangen door die van de kanselier, respectivelijk griffier van de Raad van Brabant.[40]

Hoewel de pretenties van het Hof van Gelre terzake van de rechtspraak evenver gingen als die van de Raad van Brabant, namen kanselier en raden ten aanzien van de bevelen van de Geheime Raad en ten aanzien van de vorm der wetgevingsakten een minder extreme houding aan.[41]

Aangezien volgens de in de zeventiende eeuw gangbare extensieve interpretatie van het Tractaat van Venlo als een privilege *de non evocando et de non appellando*, hoger beroep van de vonnissen van de Soevereine Raad op de Grote Raad van Mechelen niet mogelijk was, wendde men zich, indien men zich door beschikkingen van de Soevereine Raad bezwaard achtte, maar ook wel bij preventie, rechtstreeks tot de Geheime Raad.[42] Aan de hand van de door J.G.C. Venner beschreven gevallen krijgt men de indruk, dat vooral in het begin van de zeventiende eeuw de Geheime Raad nog zeer genegen was op dergelijke verzoeken in te gaan. Na-

[39] Voor de tekst van de Blijde-Inkomste van 1549, zie E. Poullet, *Histoire de la Joyeuse-Entrée de Brabant et de ses origines*, Brussel, 1863, pp. 338-354; het formulier van de Blijde-Inkomste van 1549 is ook bij de latere inauguraties gebruikt (p. 336).

[40] Cf. E. Poullet, *Histoire de la Joyeuse-Entrée*, pp. 353-354; A. Gaillard, *Le Conseil de Brabant, Histoire Organisation Procédure*, dl. 1, pp. 221-230; zie hierna blz. 135.

[41] Voor wat betreft de wetgeving, zie hierna blz. 144-146.

[42] I.v.m. de forumkeuze inzake de hoge rechtspraak, zie H. de Schepper, *Rechter en Administratie in de Nederlanden tijdens de zestiende eeuw*, Alphen a/d Rijn, 1981, t.a.p. blz. 11.

dat in 1679 een definitieve regeling was getroffen voor de Grote Revisie, werden bezwaren tegen vonnissen van het Hof van Gelre binnen het Overkwartier afgedaan met tussenkomst van door de Geheime Raad aangewezen "adjoincten".[43] Indien er sprake was van een geschil, waarin het Hof van Gelre partij was, dan fungeerde de Geheime Raad zelf als administratieve rechter. Eventueel verwees de Geheime Raad een dergelijke zaak naar de Grote Raad van Mechelen.[44] Pogingen van justiciabelen vanuit het Overkwartier om zich in processen bij preventie, d.w.z. met voorbij gaan aan het lagere bevoegde gerecht (in casu het Hof van Gelre), tot de Geheime Raad te wenden, stuitten in beginsel op bezwaren van het Hof van Gelre en van de Staten van het Overkwartier.[45] In andere gevallen besloot de Geheime Raad zelf tot renvooi.[46]

Uiteraard is hiermee het laatste woord over het Tractaat van Venlo nog niet gezegd. Vooralsnog kan echter met deze voorbeelden worden volstaan ter illustratie van de in de zeventiende eeuw gangbare extensieve interpretatie van het Tractaat van Venlo.[47]

[43] J.G.C. Venner, De verkrijging van het recht van Grote Revisie door het Hof van Gelder te Roermond 1607-1679, in: *PSHAL* 115 (1979) 331-362.

[44] Voorbeelden van dergelijke procedures voor de Geheime Raad bieden het hierna (blz. 78) te bespreken geschil tussen de Staten van het Overkwartier en Hof over het al dan niet verplichte karakter der zgn. *erkentelijkheden*, alsmede de in hfdst. II te bespreken jurisdictiegeschillen tussen het Hof van Gelre en de bezitters van de Vrije Heerlijkheid Weert (blz. 118-125).

[45] De door J.G.C. Venner beschreven processen kunnen mijns inziens worden onderscheiden in zaken die bij preventie voor de Geheime Raad zijn gebracht, en in zaken, waarin herziening van een vonnis van het Hof van Gelre werd beoogd. Als eigenlijke gevallen van Grote Revisie zouden kunnen worden aangemerkt de geschillen van Hendrik van Baldericht ca. de heer van Ossenborch (1605); Jacob van Corswarem ca. Bernd van der Heyden (± 1618), Adriaan Balthasar van Vlodrop ca. stad Venlo en de momboir van het Overkwartier (1618); Agnes van Bylandt en de heer van Odekerken ca. Arnold Schenck van Nydeggen (1632). De processen van de magistraat van Erkelenz ca. het kapittel van Aken(1607) en van de beheerder van Arcen ca. de schepenbank Arcen (± 1618) daarentegen werden bij preventie voor de Geheime Raad gebracht: van eerdere tussenkomst van het Hof van Gelre was in deze gevallen geen sprake.

[46] Cf. Bijlage III, Dalenbroek 3, 4, 5 en 6.

[47] Zie hierna blz. 61 over het *ius de non evocando* in relatie tot de rechtspleging terzake van in- en uitgaande rechten.

3. Stadhouders[48]

De wijze waarop de centrale regering vanaf maart 1580 de regering van het Overkwartier voortzette, bracht de verplichting met zich mee opnieuw een stadhouder aan te stellen, aangezien dit een constitutioneel vereiste was op grond van artikel 4 van het Tractaat van Venlo. De benoeming van de stadhouder geschiedde door de landsheer, waarna de landvoogd daarvan mededeling deed aan het Hof van Gelre. Annex aan deze kennisgeving was meestal het bevel om de Staten tegen een bepaalde datum bijeen te roepen, zodat de stadhouder, na onderzoek van zijn geloofsbrieven en het afleggen van de eed, geïnstalleerd kon worden.

Alvorens de Staten bereid waren de stadhouder als zodanig te erkennen, verlangden zij inzage in zijn commissie en het afleggen van een eed, waarvan de strekking sedert 1543 onveranderd is gebleven. Op de "convocationsdach" van de Staten van het Overkwartier op 20 november 1652 te Roermond, werd de nieuwe stadhouder, Philips Balthasar van Gent, prins van Isenghien, het volgende formulier door de secretaris Dulcken voorgelezen:

> "Wij Philips Baltazar de Gand, prince ende grave van Isenghien, baenderheere van Raesenghien, ridder vant Gulde Vlies, edelman van de Camere van Zijne Majesteyt ende desselfs Stadhouder in den Vorstendom Gelre ende Graafschap Zutphen, belooven ende sweren als stadholder voors., die Baenreheeren, ridderschappe, heuft- ende kleyne steden, oock alle inwoonders ende onderdaenen des voors. Vorstendoms Gelre ende Graafschaps Zutphen, Edele ende onedele, geestelicke ende wereltlijcke, rijcke ende arme, als getrouwe ende gehoorsame onderdaenen te houden ende regeren, doen halden ende regeren in goede justicie, bij heure Landregten, privilegiën ende vrijheden ende in goede policie, *naer inhalds des Tractaets voor Venlo met die voors. Baenreheeren, Ridderschappe, Heufft- ende Kleene Steden in de maent van septembris XV^c^Xliij gemaeckt ende opgericht*, dieselve te beschudden, wachten, bewaeren ende beschermen van alle fortsen, violentiën, cracht ende gevaer, soo helpt mij Godt ende alle Sijne Lieven Heyligen."[49]

De stadhouder was, blijkens art. 4 van het Tractaat van Venlo de persoonlijke vertegenwoordiger van de vorst. In combinatie met de bepaling van art. 5, dat de Gelderse ingezetenen binnen het hertogdom "alle ge-

[48] E. Poullet, *Les Gouverneurs de Province dans les anciens Pays-Bas catholiques*, Brussel, 1873 (Bulletins de l'Académie royale de Belgique, 2me serie, t. XXXV, no. 4; avril 1873); P. Rosenfeld, The provincial Governors from the minority of Charles V to the Revolt, in: *Standen en Landen* 17 (1959) 1-63.

[49] ASO 78, fol. 186; vergelijk de eedsformulieren van René van Chalons (1543); Gillis de Barlaymont (1572) en Frederik van den Bergh (1611) bij J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, in: *PSHAL* 14 (1877) 181-228, pp. 216, 225, 226.

woonlijcke bescheidt vervolgen ende verkrijgen" zouden, maakte dit hem tot houder van zeer ruime bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheden. Deze waren op stereotype wijze geformuleerd in de commissiebrief die de stadhouders bij hun aanstelling ontvingen. Zij werden verder uitgewerkt in de instructie.[50]

Volgens de globale omschrijving van de bevoegdheden in de commissie-brieven, diende de stadhouder zorg te dragen voor de handhaving van de vorstelijke prerogatieven in zijn ambtsgebied. Hij was belast met taken van bestuur en rechtspraak en diende zich daarbij te richten naar het Tractaat van Venlo. Hij was belast met de handhaving van openbare orde en veiligheid. Meer in het bijzonder diende hij in dit verband te waken voor overlast door rondtrekkende vreemde krijgslieden. Aan hem was bovendien toevertrouwd de zorg voor de religie en de bestrijding van ketterij. Hij was verantwoordelijk voor de goede staat van de fortificatiën. In overleg met de centrale regering mocht hij de Staten van het land convoceren. En tenslotte fungeerde hij als stadhouder van lenen. Dat wil zeggen, dat hij hulde en manschap ontving en verlei gaf van leengoed, conform het desbetreffende leenrecht.

Deze globale omschrijving van de bevoegdheden van de stadhouders onderging in de periode 1580-1702 geen verandering. Dat gold echter niet voor de concrete uitwerking ervan in de instructies. Aanvankelijk werden de stadhouders na 1580 nog voorzien van een ambtsinstructie die was gemodelleerd naar die van hun Gelderse voorgangers uit de zestiende eeuw.[51] Deze instructie gaf in de praktijk aanleiding tot conflicten tussen de stadhouder en zijn raden, c.q. het Hof van Gelre. Hoewel de aartshertogen in 1619 een voorlopige voorziening hadden getroffen om aan die bezwaren tegemoet te komen, maakten de bevoegdheidsoverschrijdingen van stadhouder Hendrik van den Bergh het tenslotte onvermijdelijk om de instructie van de stadhouder volledig te herzien. Dientengevolge wer-

[50] E. Poullet, *Histoire politique nationale. Origines, développements et transformations des institutions dans les anciens Pays-Bas*, 2me ed., complété et publié par P. Poullet, Leuven, 1882-1892, II, 321-325.

[51] Cf. de eerste instructie van de graaf van Hoogstraten d.d. 14 februari 1543 (= 1544 n. st.) in: ARAB, Audiëntie 784, fol. 140^{r}-143^{v}; de eerste instructie van de graaf van Horne d.d. 25 september 1555, zoals afgedrukt bij: P. Rosenfeld, De briefwisseling van Philippe de Montmorency-Nivelle, graaf van Horn, stadhouder van Gelderland, met Philips II, de hertog van Savoye en Margaretha van Parma (1555-1560), in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 53 (1953) 219-283; de instructie van de graaf van Megen d.d. 18 juni 1560, zoals afgedrukt bij J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, pp. 220-225; en die van graaf Herman van den Bergh uit 1619 (bijlage I).
Voor de tweede instructie van de graaf van Hoogstraten d.d. 1 juni 1545, zie hierna blz. 22, nt. 61 en blz. 24, nt. 74. De tweede instructie voor de graaf van Horne d.d. 8 augustus 1559, zoals afgedrukt in ROPBa 2.7.505, is niet meer geëxpedieerd aangezien de graaf van Horne als stadhouder van Gelre vervangen werd.

den de stadhouders in de periode 1640-1702 op een nieuwe instructie beëedigd.

De instructie van de stadhouder vóór 1640[52]

Vóór 1640 begon de instructie van de stadhouder met de omschrijving van zijn verplichtingen ten aanzien van bestuur en rechtspraak. De artikelen 1 en 2 vormden een herhaling van de ook al in de commissiebrief tot uitdrukking gebrachte verplichting bij de uitoefening van zijn gezag het landrecht en de privileges en vrijheden van de onderdanen conform het Tractaat van Venlo in acht te nemen.

De artikelen 3 t/m 6 regelden de verhouding van de stadhouder ten opzichte van kanselier en raden. De stadhouder is voorzitter van het Hof. Indien hij daartoe in de gelegenheid was, diende hij de raad voor te zitten en leiding te geven aan de beraadslagingen. De beslissingen van de raad werden echter bij meerderheid van stemmen genomen en de stadhouder mocht geen der raadsheren beletten voor zijn mening uit te komen of hem deswege kapittelen.[53] Het was de stadhouder niet toegestaan de besluiten van de raad te schorsen of anderszins de tenuitvoerlegging te verhinderen. Indien hij echter vreesde, dat besluiten van de raad aanleiding zouden kunnen geven tot oorlog of onrust, dan diende hij zich tot de centrale regering te wenden, opdat deze een voorziening zou kunnen treffen. Ten einde het de stadhouder mogelijk te maken om als voorzitter van het Hof te fungeren, rustte op kanselier en raden de verplichting om de stadhouder, wanneer deze zich binnen zijn ambtsgebied bevond, te verwittigen van alle belangrijke zaken en hem in de gelegenheid te stellen om de vergadering voor te zitten. Indien de stadhouder zich echter buiten zijn ambtsgebied bevond, dienden zij hem van de belangrijkste zaken op de hoogte te houden, zonder intussen "de justicie te veragteren". In het algemeen was het de stadhouder verboden om eigenmachtig "provisiën van justicie"[54] te verlenen, zonder voorafgaand advies van kanselier en raden. Het ontbreken van een dergelijke bepaling in de instructie van Hendrik van den Bergh gaf aanleiding tot geschillen tussen de stadhouder en het Hof.[55]

[52] Cf. de instructie van graaf Hendrik van den Bergh als stadhouder van Gelre, januari 1619 (bijlage I).

[53] Cf. kanselarij-instructie van 1547, art. 3 (zie hierna blz. 44).

[54] Provisie van justitie: rechterlijke voorziening; voorzien in de mogelijkheid dat er rechtgesproken kan worden. Cf. kanselarij-instructie 1547, art. 5 en art. 27; nieuwe instructie van 1609, art. 7 en art. 34. Zie ook W.G.Ph.E. Wedekind, *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling van de procesgang in civiele zaken voor het Hof van Holland in de eerste helft van de zestiende eeuw*, Assen 1971, pp. 44-51 en A. Gaillard, *Le Conseil de Brabant. Histoire, Organisation, Procédure*, 3 dln., Brussel, 1898-1902, III, 228-231.

[55] Zie hierna blz. 24-27.

Na de paragraaf over de bestrijding der ketters, die in het Overkwartier ten gevolge van de contra-reformatie in 1619 al achterwege bleek te kunnen blijven, vervolgde de instructie met een in algemene termen gestelde bepaling ten aanzien van de zorg voor "die hoicheyt, heerlickheyt, incommen, vervallen ende domeinen", d.w.z. de "nützbare" regaliën, van de vorst. De stadhouder diende deze rechten naar vermogen te handhaven, zonder ze op enigerlei wijze te laten verminderen of vervreemden (art. 7). In dit kader past ook art. 17, dat de stadhouder verbood om toestemming te verlenen voor overdracht van onroerend goed in de dode hand.

De artikelen 8, 9 en 10 vormden een nadere uitwerking van zijn taken met betrekking tot het handhaven van openbare orde en veiligheid. De stadhouder diende de onderzaten te beschermen tegen "alle fortsen, violentiën, cracht ende gewalt". In het bijzonder diende hij daartoe te waken tegen overlast van vreemde krijgsbenden en vagebonden. Hij mocht niet gedogen, dat zich binnen de grenzen van zijn ambtsgebied krijgsbenden verzamelden zonder consent van de landsheer. Op hem rustte dan ook de taak daar onmiddellijk een einde te maken, zodra hij van dergelijke activiteiten vernam. Hij kon daartoe een beroep doen op de assistentie van alle landsheerlijke ambtenaren, alsmede op de ingezetenen van de steden en van het platteland, alsof de landsheer zelf in persoon aanwezig was (recht van klokkeslag).[56]

De artikelen 11, 12 en 13 hebben eveneens betrekking op bestuurlijke taken. Volgens art. 11 van zijn instructie had de stadhouder het recht om de landsheerlijke ambtenaren, edelen en andere onderzaten bij zich te ontbieden. Dezen zouden aan zijn oproep gehoor moeten geven, met die restrictie nochtans, dat zij niet buiten het hertogdom ontboden zouden kunnen worden, tenzij in bijzondere omstandigheden. Art. 12 belastte de stadhouder met de tijdige vernieuwing van de stedelijke overheden.[57] Op grond van art. 13 had de stadhouder het recht de Staten van het land samen te roepen, "zoe wanneer nootlyck ende proffytlick wesen sal ende na alden hercommen".

De artikelen 14, 15, 16 en 18 specificeerden de militaire verplichtingen van de stadhouder. De stadhouder diende erop toe te zien dat alle fortificatiën van den lande in goede staat van tegenweer bleven en dat de kasteleins het voorgeschreven aantal manschappen in dienst hielden. Hij mocht deze manschappen niet als zijn dienaren gebruiken of hen "mit hem leyden". Zonder toestemming van de landsheer mocht hij geen

[56] Vgl. de talrijke zeventiende-eeuwse plakkaten tegen de overlast van vreemde krijgsbenden en deserteurs, waarvan de oproep aan de ambtenaren en ingezetenen om deze plaag te keren een vast bestanddeel uitmaakte.

[57] Dit artikel ontbrak in de instructies van Hoogstraten, Horne en Megen. Het werd in de instructie van Hendrik van den Bergh nieuw ingevoerd.

nieuwe fortificatiën aanleggen. Hij diende een inventaris bij te houden van de artillerie en van de krijgsvoorraden en de landsheer jaarlijks op de hoogte te stellen van hetgeen er verbruikt en versleten was, opdat een en ander tijdig vervangen kon worden.

De artikelen 19 en 20 hadden betrekking op de verdeling van benoemingsrechten tussen de landsheer en de stadhouder. Ten aanzien van de geestelijke beneficiën was bepaald, dat de stadhouder namens de landsheer aan daartoe gekwalificeerde lieden "simpele beneficiën" zou mogen begeven, zoals vicarieën, kapelanieën en kosterijen, maar dat de overige beneficiën ter begeving van de landsheer zouden blijven.[58] Ten aanzien van de begeving van de bestuurlijke en rechterlijke ambten was bepaald, dat deze aan de landsheer zou blijven, met uitzondering van de ambten die nader gespecificeerd zouden worden op een aan de stadhouder te verstrekken lijst.

De samenstelling van deze lijst was in de zestiende eeuw nog een punt van discussie tussen de landsheer en de stadhouder. In de tweede instructie van de graaf van Hoogstraten uit 1545 waren de benoemingsrechten van de stadhouder nog vastgelegd in de instructie zelf (artt. 20-26). Nadien werden zij vastgelegd in een afzonderlijke lijst.[59] In het Overkwartier ging men in de zeventiende eeuw uit van de "Déclaration des bénéfices ecclésiastiques, estats et autres offices dans le Pays et Duché de Gueldre et Comté de Zutphen", gegeven te Toledo, 31 mei 1561.[60]

Ten aanzien van de wereldlijke ambten was volgens deze lijst de benoeming van de volgende functionarissen voorbehouden aan de vorst: de stadhouder, de kanselier, de adellijke raadsheren, de ordinaris- en extraordinaris-raden, de momber en substituut-momber, de landrentmeester-generaal, de griffier (1ste secretaris), leengriffier (2e secretaris) en de chartermeester/conciërge (3e secretaris). Bovendien benoemde hij de functionarissen van de Rekenkamer (twee rekenmeesters, één auditeur, één ordinaris-klerk en de deurwaarder). Voor wat het Overkwartier betreft, begaf hij de functies van drost en van ontvanger van het land van Kessel, het ambt Gelder, het land van Montfort, het ambt van Kriekenbeek en Erkelenz en het land van Wachtendonk, alsmede de functies van tollenaar te Middelaar, van scholtis te Roermond en Venlo en die van tollenaar of domeinmeester te Roermond en diens officieren.

De stadhouder benoemde de deurwaarder van de kanselarij, 8 boden, 4 dienaren, de doctor medicus en de beul van het Hof van Gelre. Bij de be-

[58] Zie echter hierna blz. 30 en nt. 83.

[59] Cf. P. Rosenfeld, De briefwisseling van Philippe de Montmorency-Nivelle, graaf van Horn, stadhouder van Gelderland, met Philips II, de hertog van Savoye en Margaretha van Parma (1555-1560) in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 53(1953) 219-283, 238 e.v.

[60] ROPBa 2.8.215; afschrift in: P2, fol. 34v-46r.

noeming van de deurwaarder en van de medicus moest hij echter het advies inwinnen van kanselier en raden. Voor het overige mocht hij in het Overkwartier begeven: het schoutambt van Kessel, Montfort, Echt, Nieuwstad, Kriekenbeek, de voogdij van Gelder, van Viersen en van Erkelenz, alsmede de functies van griffier van het land van Kessel, van landschrijver van Kriekenbeek, diverse bode-ambten en de functie van "un garde à Middler" (Middelaar).

Men kan hieruit opmaken, dat de landsheer de begeving van belangrijkste ambten bij het Hof en van de overige rechterlijke en bestuurlijke ambten aan zich hield en uitsluitend de begeving van de minder belangrijke ambten aan de stadhouder overliet.

Art. 21 tenslotte had betrekking op de behartiging van de betrekkingen tot de naburige vorsten: de stadhouder diende een goede verstandhouding met de naburen na te streven en alles te vermijden waaruit "verloop ofte oirloghe" zou kunnen voorkomen.

Voorts fungeerde de stadhouder tevens als stadhouder van lenen.[61]

In de periode 1580-1640 zijn in het Overkwartier zes stadhouders benoemd, wier instructies naar het bovenstaande model waren ingericht.

Nadat de landvoogd, Alexander Farnese in maart 1580 het Hof van Gelre van Arnhem naar Roermond had overgebracht heeft het nog enige tijd geduurd voordat er opnieuw een stadhouder werd benoemd. Habets noemt als eerste stadhouder die na 1580 vanwege de koning werd benoemd Claude de Berlaymont, baron de Haultepenne. Deze zou in 1585 door Philips II "*par provision*" zijn benoemd. Hij overleed 13 juli 1587.[62]

Hij werd opgevolgd door Marc de Rye, markies de Varambon in 1589.[63]

In 1592 werd De Rye opgevolgd door Charles de Ligne Aremberg, die tevoren in de periode 1583-1584 reeds bevelhebber van de legers des konings in Gelre geweest was.[64]

[61] De tweede instructie van de graaf van Hoogstraten van 1 juni 1545 bepaalde te dien aanzien: "De stadhouder ende in zijn absentie die cancellier zal verlij geven van alle leenen gehouden van den landen van Gelre ende Zutphen dengheenen diet behoirt nae landtrecht, ende zal daeraff hebben vuyten hergeweijde commende tot prouffijt vande keyser, den hellicht vanden heergeweyden ende de cantzellier, greffier ende andere alzulcken prouffijten als zij van ouden tijden gewoenlijck zijn van doen, ten eynde dat die leenen nijet verdonkert en wordden, behoudelijck dat de stadtholder nijet en sal eenich verlij geven van eenige Kuyckse leenen, die welcke men tot Cuyck zal moeten versuecken gelijck dat behoirt (art. 38). (Afschrift in: RAL, ARR inv. 408 "Spaansche Onlusten D n° 7").

[62] J. Habets, *Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre*, 205; *Biographie Nationale de Belgique* II, 254-255 (Ch. Rahlenbeck).

[63] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 205.

[64] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 205.

Bij patent van 25 maart 1593 werd vervolgens Herman van den Bergh tot diens opvolger benoemd. Deze overleed op 12 augustus 1611 te Spa.[65]

Hij werd opgevolgd door Frederik van den Bergh, heer van Boxmeer, Stevensweert, Ohé en Laak, die in 1611 het stadhouderschap van Artois verruilde voor dat van het Overkwartier. Zijn commissiebrief dateerde van 16 augustus 1611.[66] Hij was sinds 24 februari 1614 te Roermond woonachtig. Hij overleed in september 1618 te Boxmeer.[67]

Met zijn broer, Hendrik van den Bergh, heer van Boxmeer, Stevensweert, Ohé en Laak, pandheer van Montfort, werd de derde graaf van den Bergh in successie tot stadhouder van het Overkwartier benoemd.[68] Zijn benoemingsakte was gedateerd 19 october 1618.[69] Hij werd door de Aartshertogen beëedigd op 23 october. In 1624 werd hij bovendien lid van de Raad van Oorlog; in 1625 lid van de Raad van State; in 1626 kapitein-generaal der artillerie. Na zijn mislukte pogingen om 's Hertogenbosch te ontzetten in 1629, geraakte hij in discrediet. Het vrijwel absolute gezag dat hij in het Overkwartier uitoefende maakte het echter onmogelijk om zich op elegante wijze van hem te ontdoen. In 1632 werd Hendrik van den Bergh als een van de leidende edelen betrokken bij pogingen om de Zuidelijke Nederlanden uit te leveren aan Frederik Hendrik. Hij werd voor zijn aandeel in dit verraad op 13 maart 1634 bij verstek ter dood veroordeeld. De Staten-Generaal stelden hem nadien met het markizaat van Bergen op Zoom schadeloos voor het verlies van zijn bezittingen in het Overkwartier. Hij overleed in 1638. In de periode 1632-1637 was door zijn toedoen het Overkwartier goeddeels door de Republiek bezet.[70]

De instructie van de stadhouders, zoals die tot en met Hendrik van den Bergh in zwang was, vertoonde een aantal zwakke punten, doordat zij in bepaalde opzichten onvoldoende concreet was. Zo was er geen bepaling ten aanzien van de onderschikking van de stadhouder aan de landvoogd opgenomen.[71] De stadhouder werd niet verplicht tot naleving van de kan-

[65] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 205-206; Van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, I, 120.
[66] ASO 186, fol. 38-41.
[67] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 206; Van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, I, 120-121.
[68] E. Roebroeck, *Het Land van Montfort, een agrarische samenleving in een grensgebied 1647-1820*, Assen, 1967 (Maaslandse Monografieën 6), 124.
[69] ASO 74, fol. 114-115.
[70] *Biographie Nationale de Belgique* 2, kol. 189-204 (L.P. Gachard); Van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, I, 121-122; J.J. Poelhekke, *Frederik Hendrik, Prins van Oranje. Een biografisch drieluik*, Zutphen, 1978; zie ook [R.R.A. van Gruting,] *Graaf Hendrik van den Bergh (1573-1638)*, 's Heerenberg, 1988.
[71] Cf. Instructie graaf van Hoogstraten (1545) art. 3; cf. Poullet, *Histoire politique nationale* II, 325: "En dehors de la subordination des gouverneurs vis-à-vis du pouvoir central, les limites précises mises à leur autorité étaient peu nombreuses."

selarij-ordonnantie.[72] Het ontbreken van een verbod op het verlenen van provisies van justitie (en vooral ook het ontbreken van een sanctie daarop) maakte het de stadhouder mogelijk rechtstreeks in te grijpen in de rechtspraak en daardoor het beginsel van de collegiale besluitvorming, dat terzake van de rechtspleging door de kanselarij-instructie[73] werd voorgeschreven, te ontkrachten. Ook de bepaling ten aanzien van het "bewaren van de hoogheid, heerlijkheid, innecomen, vervallen en domeinen van de vorst" was te abstract. De stadhouders waren geneigd dit "bewaren" aanzienlijk ruimer op te vatten dan de Raad van Financiën wel wenselijk achtte. Hetzelfde kan men zeggen van de bepaling, dat de stadhouder de Staten mocht convoceren "zoe wanneer nootlyck ende proffytlick wesen sal ende na alden hercommen".[74]

Het reglement van 10 mei 1619 terzake van de competentieverdeling tussen de stadhouder en het Hof

Dat concrete omschrijvingen van de bevoegdheden van de stadhouder geen luxe waren, zou vooral tijdens het bewind van de stadhouders uit het geslacht Van den Bergh aan het licht komen.

Zo bleken er ook na de herziening van de kanselarij-instructie van 20 juni 1609[75] nog ernstige problemen te bestaan tussen het Hof van Gelre en

[72] Cf. Instructie graaf van Hoogstraten (1545) art. 12.
[73] Zie hierna blz. 44 e.v.
[74] Het is merkwaardig, dat de tweede instructie van de graaf van Hoogstraten van 1545 in een aantal opzichten vrij wat concreter is geweest. Om te beginnen was er een splitsing aangebracht tussen zijn taken met betrekking tot het bewaren van de hoogheid en heerlijkheid van de vorst, die hij moest vervullen in samenwerking met kanselier en raden, en zijn bemoeienis met de inkomsten en domeinen van de vorst. Op grond van deze instructie was het de stadhouder expliciet verboden om zelf inkomsten uit de domeinen te ontvangen, betalingen te aanvaarden of domeingoederen te "verhueren". Hij diende deze zaken geheel-en-al over te laten aan rentmeesters die daarmee waren belast. De stadhouder diende zich te beperken tot het verlenen van hulp en bijstand aan bedoelde rentmeesters en ontvangers (art. 34). Deze instructie verbood het de stadhouder niet alleen om te gedogen dat goederen in de dode hand werden getransporteerd (art. 30), maar droeg hem ook op erop toe te zien, dat steden, kerspels en gemeenten geen gemeentegoed verkochten of verhypothekeerden (art. 31). Bovendien verbood deze instructie de stadhouder om privileges of marktvrijheden te verlenen aan landen, steden, dorpen, gemeenten of particuliere personen. Evenmin mocht hij bastaarden legitimeren, of - anders dan van simple doodslagen - remissie verlenen, zonder advies van kanselier en raden (art. 35). Ook mocht hij zonder advies van de Raad van Financiën geen boeten kwijtschelden (art. 36).
Om mij verder onbekende redenen heeft men nadien vanaf 1555 weer terug gegrepen op de abstractere omschrijvingen uit de eerste instructie van de graaf van Hoogstraten uit 1544. In de hierna blz. 27 e.v. te bespreken instructie van 1640 komen een aantal elementen uit de instructie van 1545 weer terug.
[75] Zie hierna blz. 49 e.v.

de stadhouder Herman van den Bergh ten aanzien van de uitoefening van het recht van remissie en ten aanzien van het stadhouderschap van lenen.

Hoewel art. 38 van de nieuwe kanselarij-instructie nadrukkelijk bepaalde, dat het recht van remissie toekwam aan stadhouder, kanselier en raden gezamenlijk en dat kanselier en raden bij afwezigheid van de stadhouder deze bevoegdheid ook alleen mochten uitoefenen, ontstond er onenigheid over de vraag of de stadhouder ook zelfstandig de bevoegdheid zou hebben om remissie te geven van capitale delicten, zelfs wanneer hij buiten zijn ressort resideerde.

Ten aanzien van het stadhouderschap der lenen was de vraag gerezen of de stadhouder en de kanselier ten opzichte van deze functie in gelijke graad stonden. Het ging daarbij vooral om de vraag of de stadhouder terwijl hij buiten het hertogdom verbleef verlei van lenen zou mogen geven. Bovendien rees de vraag of de kanselier bevoegd was om de leenmannen ter vergadering op te roepen en het leenrecht te "bezitten", d.w.z. als voorzitter van het leengerecht te fungeren. Ten einde voor deze problemen een oplossing te bereiken, werd de raadsheer Mr. Jacob Berck naar Arnhem gezonden, om aldaar te informeren op welke wijze deze kwesties aldaar geregeld waren.[76]

Dat dit niet de enige problemen waren in de relatie tussen de stadhouder en het Hof van Gelre zou enkele jaren later blijken.

Vlak na de benoeming van Hendrik van den Bergh in 1619 verzochten kanselier en raden aan de Aartshertogen uitsluitsel te geven ten aanzien van een aantal punten betreffende de verhouding van de stadhouder tot het Hof van Gelre, zodat we mogen aannemen, dat kanselier en raden hiermee reageerden op onduidelijkheden die zich reeds ten tijde van Frederik van den Bergh hadden voorgedaan. De beschikkingen van de Aartshertogen op de "Remonstrantie ende puncten den 11. februarii 1619 ten Hove overgegeven" vormen tezamen het reglement van 10 mei 1619.[77]

Volgens de kanselarij-ordonnantie van 1609 (art. 7 en 38) mochten door stadhouder, kanselier en raden provisies van justitie en bepaalde gunsten in de gracieuze sfeer, zoals remissie van simpele doodslagen e.d., worden verleend. De stadhouder had kennelijk de neiging hierover alleen te beslissen, zonder kanselier en raden te raadplegen. De Aartshertogen bepaalden nu ten verzoeke van kanselier en raden, dat de beslissing over dergelijke verzoeken voortaan door het Hof van Gelre genomen zouden wor-

[76] "Instructie voor Heer ende Mr. Jacob van Berck, reysende naar Nijmegen om deselve in't werck te stellen tot costen van Haere Hoocheden binnen Arnhem" d.d. 18 september 1609 (Ms K. 9. 543-566). Het Hof van Gelre heeft "tot onderhoudinge van de goede correspondentie" de gevraagde informatie inderdaad verstrekt (4 mei 1610). Een aardig staaltje van samenwerking ten tijde van het Twaalfjarig Bestand!

[77] P 1, fol. 153^{v}-156^{r}.

den "naer de meeste stemmen ende voysen". Indien de stadhouder afwezig was, zouden kanselier en raden terzake zelfstandig kunnen beslissen (art. 1-3).

Een tweede probleem dat door kanselier en raden aan de Aartshertogen werd voorgelegd betrof de vraag of de stadhouder eigenmachtig zou mogen ingrijpen in de criminele jurisdictie van het Hof van Gelre door vrijgeleide te verlenen aan misdadigers en het Hof te beletten op hen de hand te leggen. De Aartshertogen verklaarden te dien aanzien, dat de stadhouder niet zonder advies van kanselier en raden dergelijke vrijgeleiden zou mogen verlenen, tenzij hij bevreesd was, dat het niet verlenen van een dergelijk vrijgeleide "verloop ofte oorlooch" tot gevolg zou kunnen hebben. In dat geval zou hij zich tot de Aartshertogen moeten wenden om hun beslissing te vernemen (art. 4).

Een volgend complex van problemen betrof de tenuitvoerlegging van vonnissen. Kwam de stadhouder de bevoegdheid toe om de tenuitvoerlegging van vonnissen eigenmachtig op te schorten? Mochten kanselier en raden hun vonnissen ten uitvoer laten leggen zonder de stadhouder te verwittigen? Mocht de stadhouder een bij meerderheid van stemmen tot stand gekomen vonnis schorsen ten einde het gevoelen van de Aartshertogen daarover te vernemen?

De Aartshertogen bepaalden terzake van deze vragen, dat kanselier en raden de stadhouder alleen in ernstige gevallen van hun voornemen tot tenuitvoerlegging van vonnissen zouden moeten verwittigen. De stadhouder zou de tenuitvoerlegging niet mogen tegenhouden zonder het advies in te winnen van kanselier en raden. Indien de stadhouder zich niet kon verenigen met het vonnis zoals door het Hof gewezen, dan moest hij het meerderheidsbesluit respecteren, of zijn bezwaren in een gezamenlijk schrijven van stadhouder, kanselier en raden aan de Aartshertogen voorleggen.

Een ander kardinaal punt was de vraag, of de stadhouder het recht had om buiten kanselier en raden om met de Aartshertogen over rechtszaken te corresponderen. Men liep doordoor immers het risico, dat de Aartshertogen "bij gebreeck van goedt bericht", d.w.z. zonder het deskundig advies van kanselier en raden, anders zouden besluiten, dan "naer recht ende redenen" zou hebben behoord.

In dezelfde orde lag de vraag van kanselier en raden, of de stadhouder eigenmachtig zou mogen beslissen ten aanzien van "saecken van politie", zoals klachten van onderzaten wegens "beswaerenisse" van de zijde van de onderheren of van de lokale overheden (art. 9). Naar aanleiding van deze punten beslisten de Aartshertogen, dat alle zaken aangaande politie en justitie - de hierboven aangeroerde zaken nadrukkelijk daaronder begrepen - door stadhouder, kanselier en raden gezamenlijk zouden moeten

worden afgedaan "ende naer het meestendeel van de stemmen geresolveert".

Tenslotte stelden kanselier en raden het probleem aan de orde van de vervolging van militairen die zich schuldig zouden hebben gemaakt aan doodslag, roof en verkrachting, of de burgers anderszins overlast zouden hebben bezorgd. Men stelde zich hier de vraag of men de berechting van degenen die zich aan de burgerlijke rechter trachtten te onttrekken met een beroep op hun militaire status toch zou mogen vervolgen, of dat men hen aan de stadhouder als "hooft van oorloghe" zou moeten overlaten. De Aartshertogen beschikten, dat de genoemde kapitale delicten door de stadhouder en de militaire justitie afgedaan zouden mogen worden. Ten aanzien van de overige delicten zouden kanselier en raden bevoegd zijn.

Men kan zich aldus niet aan de indruk onttrekken, dat er aan het begin van de zeventiende eeuw grote spanningen bestonden tussen de stadhouder, die zich terzake van bestuur en rechtspraak vrijwel soevereine allures aanmatigde, enerzijds en kanselier en raden anderzijds. Laatstgenoemden verzetten zich tegen deze handelwijze, die een rechtstreekse bedreiging vormde voor het collegiaal functioneren van bestuur en rechtspraak op gewestelijk niveau. In dit conflict ziet men dat de Aartshertogen zich grotendeels achter het standpunt van het Hof stelden. Het reglement van 10 mei 1619 vormt aldus een belangrijk moment in de emancipatie van kanselier en raden ten opzichte van de stadhouder: de stadhouder werd als voorzitter nadrukkelijker dan voorheen gebonden aan de collegiale besluitvorming van het Hof, waarbij het meerderheidsbeginsel prevaleerde.

De instructie van de stadhouder vanaf 1640[78]

Deze in 1619 getroffen voorzieningen bleken onvoldoende. Het verraad van stadhouder Hendrik van den Bergh in 1632 - met als consequentie de Staatse bezetting van een groot deel van het Overkwartier in de periode 1632-1637 - maakte duidelijk dat de aan het stadhouderschap verbonden bevoegdheden toe waren aan een grondige heroverweging.[79]

De nieuwe instructie van de stadhouder van het Overkwartier die op 3 januari 1640 werd vastgesteld, vertoonde weinig gelijkenis met de voordien gebruikelijke. In de eerste plaats werd de positie van de stadhouder binnen de militaire hiërarchie gedefinieerd. Hij behield slechts het nominale bevel van de troepen in het Overkwartier. Als bevelhebber was hij voortaan nadrukkelijk ondergeschikt aan de landvoogd, die de bevoegd-

[78] Zie bijlage II.

[79] Bij de voorbereiding van de nieuwe instructie was ook het Hof van Gelre betrokken. Het ligt voor de hand om aan te nemen, dat kanselier de Gaule (zie hierna blz. 38), die sedert 1632 tevens lid was van de Geheime Raad, hierin een werkzaam aandeel heeft gehad.

heid had om de militaire bevoegdheden van de stadhouder te vermeerderen dan wel te verminderen, al naar gelang de dienst van Zijne Majesteit het zou vereisen (art. 1). Ten tweede werd de omvang van het "gouvernement" omschreven. Bepaald werd, dat zowel het door markies d' Aytona in een vesting herschapen Stevensweert, als ook Weert deel uitmaakten van het "gouvernement de ladite province". Alle militaire en bestuurlijke aangelegenheden, en in het algemeen alles wat de bevoegdheden der ordinaris justitie te boven ging, diende door de terzake bevoegde instanties, hetzij de stadhouder, het Hof van Gelre of de Rekenkamer te worden afgedaan.

In plaats van de abstracte bepaling over het "bewaren van de hoogheid, heerlijkheid, innecommen, vervallen en domeinen" kwamen een aantal zeer concrete voorschriften.

Art. 3 van de instructie bepaalde, dat alle aangelegenheden van wetgeving, bestuur, rechtspraak en gratieverlening - waaronder het verlenen van remissie van doodslagen, abolitie van straf en octrooien tot het houden van markten - behoorden te worden behandeld in de vergadering van stadhouder, kanselier en raden, hetzij in aanwezigheid van de stadhouder, hetzij buiten aanwezigheid van de stadhouder. Alle beslissingen terzake zouden worden genomen bij meerderheid van stemmen. De stadhouder werd vermaand om op geen enkele wijze de vrijheid van meningsuiting van de raadsheren te verhinderen, of zich anderzins schuldig te maken aan "excessen" zoals het geval was geweest bij stadhouder Hendrik van den Bergh, die ten detrimente van de landsheer octrooien zou hebben verleend voor de uitgifte van woeste gronden en voor de vervreemding van gemene gronden. Men kan vaststellen, dat de lijn van het reglement van 1619 hier consequent werd door getrokken.

Hetzelfde geldt voor art. 4. Dit artikel bepaalde dat de stadhouder onder geen voorwaarde wijzigingen mocht aanbrengen in een "aldus" door de raad bij meerderheid van stemmen genomen besluit, of de tenuitvoerlegging daarvan mocht verhinderen. Indien hij zwaarwegende bedenkingen koesterde tegen een besluit, dan mocht hij zijn gevoelen hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van de kanselier, ter kennis brengen "audit conseil", d.w.z. het Hof van Gelre; dus niet meer, zoals voorheen, rechtstreeks aan de centrale regering. Hij diende zich vervolgens neer te leggen bij het alsdan bij meerderheid van stemmen genomen nadere besluit. Door deze bepaling werden de mogelijkheden van de stadhouder om zijn persoonlijk stempel te drukken op het gewestelijk bestuur aanzienlijk verminderd. De nadrukkelijke sanctionering van het meerderheidsbeginsel en de omstandigheid dat hij zijn eventuele bezwaren tegen een eenmaal genomen besluit niet langer rechtstreeks aan de centrale regering mocht voorleggen, maakten de stadhouder tot een voorzitter zonder speciale bevoegdheden.

De bestuurlijke bevoegdheden van kanselier en raden werden in beide artikelen nadrukkelijker dan in art. 9 van het reglement van 10 mei 1619 geformuleerd.[80]

De artikelen 5 en 6 impliceerden een beperking van het aantal gevallen waarin door stadhouder, kanselier en raden gunsten in de gracieuze sfeer en octrooien mochten worden verleend. Zij vormden als zodanig een aanvulling van art. 3. Krachtens deze artikelen werd hun verboden reële en personele paspoorten, brieven van amortisatie, toelatingen van nieuwe kloosters, remissie van gekwalificeerde doodslagen of dispensatie van de vorstelijke wetgeving te verlenen. Bovendien werd hun verboden om gevolg te geven aan patenten waarbij dergelijke gunsten waren verleend, tenzij deze in de voorgeschreven vorm door de bevoegde instanties (Raad van State, Geheime Raad) waren uitgegeven en deugdelijk "geïnterineerd" (bevestigd) door de Raad van Financiën of de gewestelijke Rekenkamer.

De artikelen 7, 8, 9 en 10 omschreven de taken en bevoegdheden van de stadhouder ten aanzien van de domeinen en inkomsten van de vorst. Hij werd vermaand het bestuur en beheer van de domeinen en financiën van de vorst over te laten aan de Raad van Financiën en aan de Rekenkamer, zonder daarover door middel van betalingsopdrachten te beschikken, zelfs niet ten behoeve van de defensie, tenzij hij daartoe nadrukkelijk orders zou verkrijgen. Evenmin zou hij boeten mogen verminderen of kwijtschelden, of verpachtingen van de inkomsten van Zijne Majesteit mogen beëindigen. Ten aanzien van de in- en uitgaande rechten werd bepaald, dat de stadhouder de berechting van overtredingen dienaangaande zou moeten overlaten aan het Hof van Gelre en de Rekenkamer zonder dergelijke zaken aan zich te trekken of te gedogen dat militaire rechters deze aan zich zouden trekken. Het werd hem bovendien nadrukkelijk verboden tollen, gabellen en licenten of passagerechten in te voeren en deze te innen, noch te dulden dat militairen dergelijke heffingen zouden invoeren. Het instellen van dergelijke heffingen was voorbehouden aan de landvoogd. Men kan niet anders concluderen, dan dat de rol van de stadhouder op het gebied van domeinen en financiën door de nieuwe instructie uitermate werd beperkt.

Het werd de stadhouder verboden om pensioenen te ontvangen van vreemde mogendheden, of zich andere "erkentelijkheden" (financiële attenties) van de Staten te laten welgevallen dan de vanouds gebruikelijke (art. 11).[81]

[80] Zie hiervóór blz. 26.

[81] De Staten van het Overkwartier betaalden uit de zgn. "Onraad" diverse vaste vergoedingen aan de stadhouder. In de rekeningen van de onraad komt men als vaste rubriek tegen de uitgaven "aen service, brandt, huyre ende oncosten, gedaen aen't hoff van Sijne Excellentie den Heere Stadthouders deses Vorstendoms". In 1677 bedroegen deze vaste uitgaven 3180 gulden Brabants. "Aen vereeringhen ende recognitiën" werd hem bovendien nog 4000 gulden

In plaats van de bepaling dat de stadhouder de Staten zou mogen convoceren "zoe wanneer nootlyck ende proffytlick wesen sal ende na alden hercommen", werd hem thans opgedragen eigenmachtige vergaderingen van de Staten tegen te gaan en voor het overige met hulp van het Hof van Gelre te bevorderen, dat de belastingen op rechtvaardige wijze zouden worden geheven.[82]

De artikelen 13, 14 en 15 hebben betrekking op de benoemingsrechten van de stadhouder. Evenals voorheen mocht de stadhouder vicarieën, kapelanieën en kosterijen begeven, zij het dat deze bevoegdheid thans werd ingeperkt door de verplichting eerst het advies van kanselier en raden in te winnen. De benoemingsakten moesten worden uitgegeven op naam van Zijne Majesteit en onder diens grootzegel. Aangezien de kanselier het grootzegel onder zijn berusting had, vormde dit vormvoorschrift de beste garantie, dat kanselier en raden inderdaad werden geraadpleegd. Ten aanzien van de benoeming van pastoors moesten stadhouder, kanselier en raden handelen door tussenkomst van de bisschop volgens de bestaande reglementen.[83] De benoeming tot de (hogere) burgerlijke ambten en waardigheden bleef als voorheen voorbehouden aan de landvoogd.

Art. 16 tenslotte bepaalde dat de stadhouder erop moest toezien, dat de instructies van het Hof van Gelre en van de Rekenkamer, alsmede die van alle andere rechterlijke instanties strikt zouden worden nageleefd.

In vergelijking met de vroegere instructie heeft de stadhouder op allerlei gebied duidelijk aan belang ingeboet. Zijn militaire bevoegdheden zijn beperkt door zijn inpassing in de militaire hiërarchie. Zijn bevoegdheden op het gebied van bestuur, wetgeving, rechtspraak en gratie zijn beperkt ten gevolge van de verplichte medewerking van kanselier en raden en de verdere institutionalisering van het meerderheidsbeginsel bij de besluit-

betaald (ASO 875, fol. 131, 135). Deze "erkentelijkheden" stonden in beginsel los van de bovengenoemde vaste vergoedingen. Pogingen van de stadhouder, prins van Nassau, om dit jaarlijks geschenk om te zetten in een vaste rente van 3000 patakons ten laste van het gewest zijn door de Staten in de periode 1687-1699 heftig en uiteindelijk met succes bestreden (G.H.A. Venner, *Inventaris van de Staten van het Overkwartier van Gelder (1404-1794)*, Maastricht, 1980 (RAL Inventarissen 17), pp. 33-34).

[82] Over de bemoeienis van het Hof van Gelre met de belastingheffing zie hierna blz. 72 e.v.

[83] Volgens de "Déclaration des bénéfices ecclésiastiques ..." van 1561 (zie hiervóór blz. 21) mocht de stadhouder onder bepaalde voorwaarden ook pastoraten begeven. De te volgen procedure was als volgt: geestelijken die in aanmerking wilden komen voor een pastoraat diende zich eerst aan een theologisch examen te onderwerpen. Dit examen mocht door een in het hertogdom Gelre gevestigd "theoloog" worden afgenomen. Indien er een pastoraat te begeven viel, dan mochten de kanselier en de "theoloog" een voordracht doen uit de geëxamineerde en geschikt bevonden kandidaten. De stadhouder verrichte de uiteindelijke collatie. Ik neem aan dat in het post-Tridentijnse bisdom Roermond dit theologisch examen door of namens de bisschop werd afgenomen en dat deze tezamen met de kanselier de voordracht deed.

vorming. Hetzelfde geldt ten aanzien van zijn benoemingsrechten met betrekking tot kerkelijke beneficiën. Zijn bevoegdheden ten aanzien van domeinen en financiën zijn in feite geheel teniet gedaan. Deze werden voortaan nadrukkelijker dan voorheen voorbehouden aan de Raad van Financiën en de Rekenkamer.[84]

In de periode 1640-1702 werden vijf stadhouders benoemd, wier bevoegdheden waren gemodelleerd naar de instructie van 1640.

Na het herstel van het Spaanse bewind in het Overkwartier in 1637 werd nog niet onmiddellijk een nieuwe stadhouder aangesteld. Willem Bette, baron de Lede, in 1632 commandant van Maastricht, en sinds 5 november 1635 stadhouder van Limburg, die sedert 24 december 1637 voorlopig was belast met het commando van de Spaanse troepen tussen Rijn en Maas, werd bij patent van 1 januari 1640[85] tot stadhouder van het Overkwartier benoemd.[86] De Lede was bovendien sedert 1634 admiraal ter zee en commandant van de oorlogsvloot der Zuidelijke Nederlanden. In deze hoedanigheid werd hij in 1646 aangesteld als gouverneur van Duinkerken, belast met het toezicht op Zee-Vlaanderen. Hij stond in hoog aanzien bij het Hof te Brussel en werd onder meer met diplomatieke missies belast. Hij overleed te Duinkerken op 23 juni 1658.[87]

Bij patent van 13 augustus 1646 werd Jean Conrard d' Aubremont, baron de Ribaucourt tot zijn opvolger in het Overkwartier benoemd. Ribaucourt overleed in 1652.[88]

Hij werd opgevolgd door Philips Balthazar de Gand Vilain, prins van Isenghien, prins van Masmines, die na een verblijf aan het Madrileense hof, alwaar hij in het huwelijk trad met Donna Luisa Henriquez Sarmiento, bij patent van 14 october 1652 tot stadhouder werd benoemd.[89] Op 29 october 1652 legde hij als stadhouder de eed af in handen van de landvoogd. Op 20 november 1652 legde hij op het raadhuis te Roermond de eed aan de Staten van het Overkwartier af.[90] De prins van Isenghien bleef in functie tot zijn dood in 1680. Gedurende zijn stadhouderschap werd er tweemaal voor korte tijd een interimaris benoemd. Dat was het geval in

[84] Zie hierna blz. 56 e.v.
[85] ASO 77, fol. 112.
[86] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 206.
[87] *Biographie Nationale de Belgique* 29, kol. 757-760 (J. Lefèvre).
[88] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 207.
[89] Zijn bekendheid aan het Madrileense hof kwam Isenghien meer dan eens goed te stade: in 1643 bij zijn pogingen om toe te treden tot de orde van het Gulden Vlies; en in 1652 bij zijn pogingen om de heerlijkheid Masseghem te laten verheffen tot vorstendom, welke gunst hem op 1 augustus 1652 werd verleend. Cf. M. van Durme, *Les Archives générales de Simancas et l' histoire de la Belgique*, dl. 3, Brussel, 1968, pp. 14, 100, 243.
[90] ASO 78, fol. 183^{v}.

1677, toen de markies van Conflans bij patent van 20 februari[91] tot stadhouder *par interim* werd benoemd.[92] Hetzelfde gebeurde in 1679, toen de markies de Richebourg bij patent van 14 juli tot stadhouder *par interim* werd benoemd.[93] De benoeming van beide iterimarissen moet vanuit een verschillende achtergrond worden verklaard. Ter verklaring van de benoeming van markies de Conflans, sergeant de bataille, werd door Knippenberg het volgende aangevoerd:

> Princeps Isinghenius, qui Provinciae Geldricae Regis nomine hactenus praefuerat, ob connubium filii cum Ducissa d' Humières Francica, loco movetur, eique pro tempore Marchio de Conflans 2. martii 1677 surrogatur.[94]

Inderdaad was het huwelijk van Jean Alphonse de Gand, zoon van de prins van Isenghien met een Franse hertogin, dochter van een maarschalk van Frankrijk,[95] in 1677 voldoende reden om de stadhouder van het Overkwartier te schorsen.[96] Uitgerekend in een periode, waarin Karel II het nodig achtte om door middel van een formeel verbod van het onderhouden van betrekkingen met de vijand te voorkomen, dat de adel zou zwichten voor Franse dreigementen ten aanzien van eventuele gegijzelde bloedverwanten, was een dergelijk huwelijk van de zoon van de deken van de orde van het Gulden Vlies ruim voldoende om de vader suspect te maken. Deze "cause célèbre" gaf aanleiding om Isenghien naar Brussel te ontbieden ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich van alle verdenking te zuiveren. In de briefwisseling tussen de landvoogd, de hertog van Villa Hermosa, en Karel II klinken nog de protesten na van de edelen, die protesteerden tegen het herstel van de Prins van Isenghien in al zijn waardigheden. Nochtans kreeg dat herstel al spoedig zijn beslag.[97] Op 13 juni 1677 boden de Staten van het Overkwartier Conflans een geschenk van 550 patakons aan bij gelegenheid van diens "vertreck van't stadhouderschap per interim".[98] Op 7 juli 1677 correspondeerde de prins van

[91] CdG 1, Commissieboek 1, fol. 85.
[92] De markies van Conflans werd op 4 maart 1677 door de landvoogd beëdigd. ASO 200, nr. 43.
[93] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 207. Cf. ASO 200, nr. 191 en 197. Een afschrift van de commissiebrief van markies de Richebourg is geregistreerd in CdG 1, commissieboek 1, fol. 97.
[94] J. Knippenbergh, *Historia Ecclesiastica ducatus Geldriae*, Bruxellis, 1719, 262.
[95] *Nobiliaire des Pays-Bas* IV, 45-46.
[96] Cf. plakkaat van 26 januari 1677.
[97] J. Cuvelier, *Correspondance de la Cour d' Espagne sur les Affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle*, dl. 5, Brussel, 1935, p. 258, nr. 630; M. Van Durme, *Les Archives générales de Simancas et l' Histoire de la Belgique*, dl. 2, Brussel, 1966, p. 229, nr. 6; p. 230, nr. 18.
[98] ASO 875, fol. 135^v (rekening van de onraad 1677).

Isenghien al weer vanuit Venlo met de Staten van het Overkwartier.[99] Het plakkaat van 29 augustus 1677 was weer, zoals gewoonlijk, aan hem geadresseerd.[100]

De benoeming van zijn schoonzoon, markies de Richebourg, daarentegen hing samen met zijn afgenomen gezondheid, die hem in de laatste jaren van zijn leven niet langer in staat stelde om zijn militaire functies op adequate wijze te vervullen. De in de periode van 15 september 1679 - 20 april 1680 in het Overkwartier afgekondigde plakkaten zijn dan ook aan de markies de Richebourg als interimaris gericht.

Isenghien overleed op 27 februari 1680.[101] Hij werd opgevolgd door Jean François, prins van Nassau-Siegen, telg uit de katholieke tak van het geslacht Nassau.[102] Deze was sinds 1665 stadhouder van Limburg. De prins van Nassau werd benoemd bij patent van 20 mei 1680.[103] Hem werd bij deze gelegenheid een extra toelage van 300 kronen verleend, zoals tevoren ook door de prins van Isenghien was genoten.[104] Hij maakte zijn entree te Roermond op 13 december 1680 en werd op 5 februari 1681 door de Staten van het Overkwartier geïnstalleerd. In de periode 1680-1684 vervulde hij gelijktijdig de functies van stadhouder van Limburg en van het Overkwartier.[105] Hij overleed op 17 september 1699.[106]

Tot zijn opvolger *ad interim* werd benoemd de "sergeant de bataille" Philips Emanuel, prins van Horne.[107] Hij ontving op 16 februari 1700 te Brussel zijn geloofsbrieven, in afwachting van zijn patent uit Madrid.[108] Hij werd in de vergadering van de Staten van het Overkwartier van 3 maart 1700 beëedigd.[109] In october 1702 verliet hij bij de capitulatie van Roermond de stad. Nadien is hij niet meer in zijn functie hersteld. Hij overleed in 1718.[110]

[99] ASO 200, nr. 58.
[100] Dit maakt de mededeling van Knippenbergh, dat de markies van Conflans "praefectura Geldriae biennium iam perfunctus ... sucessorem accepit marchionem de Risbourgi, principis Isenghemii generum", minder waarschijnlijk. (J. Knippenberg, *Historia Ecclesiastica ducatus Geldriae*, 263).
[101] ASO 45, fol. 59.
[102] *Biographie Nationale de Belgique* 31, kol. 581-602 (Ch. de Clercq).
[103] ASO 201, nr. 32; uitgegeven in: *Rolduc's Jaarboek* 41(1961) 90-92.
[104] CdG 1, Commissieboek 1, fol. 112v.
[105] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 200.
[106] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 207.
[107] *Nobiliaire des Pays-Bas* 2.491.
[108] Bij decreet van 16 februari 1700 werd kanselier en raden opgedragen om - in afwachting van zijn definitieve geloofsbrieven - de prins van Horne reeds als stadhouder te erkennen (CB 9, fol. 134^{v}).
[109] ASO 95, fol. 91^{v}-93^{r}.
[110] J. Habets, Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, 207.

4. Hof van Gelre

Zoals hiervoor reeds werd aangegeven, werd in februari 1580 aan de koningsgetrouwe raden bij gelegenheid van de verplaatsing van de residentie van het Hof van Gelre van Arnhem naar Roermond de opdracht meegegeven om hun werkzaamheden in te richten op voet van het Tractaat van Venlo en de ordonnanties van het Hof, alsmede de declaraties en moderaties die daarop zijn gevolgd.[111] Bezien wij eerst de samenstelling van het Hof en vervolgens de competentie van dit college in de zeventiende eeuw.

De samenstelling van het Hof van Gelre 1580-1702

Het Hof van Gelre te Arnhem had in de zestiende eeuw, afgezien van de stadhouder, uit maximaal dertien raadsheren bestaan: de kanselier, vier raden-costumier - uit elk der vier kwartieren één - en acht raden-ordinaris, van wie één tevens de functie van momboir vervulde.[112] Het Hof van Gelre te Roermond bestond in de zeventiende eeuw aanvankelijk uit negen raadsheren: één kanselier, twee raden-costumier of raden van de korte tabbaard en zes raden-ordinaris of raden van de lange tabbaard, van wie één, de raad en momboir, tevens de functies van procureur-generaal en advocaat-fiscaal vervulde.[113] De raden-costumier werden genomen uit de ridderschap van het Overkwartier en werden geacht bekend te zijn met het costumiere recht van het gewest. De raden-ordinaris waren gegradueerden in de rechten.

[111] Zie hiervóór blz. 5.

[112] J. Lefèvre, *Documents concernant le recrutement de la haute magistrature dans les Pays-Bas, sous le régime espagnol (1555-1700)*, Brussel, 1975, regest 99.

[113] J.L. Geradts, *Bijdrage tot de geschiedenis van den Souvereine Raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremonde*, Leiden, 1860 (Ac. Diss), 45; J. Lefèvre, *Le recrutement*, regest 101. Het tweeledige karakter van de functie van de momboir werd door de momboir Gerard Pallant in 1706 als volgt omschreven:
"Staende alhier in passant te noteeren, dat den voors. raedt ende momboir doet twee functiën, te weeten: soo die van procureur-generael, waervan *in publicis* incumbeert te ondersoecken hetghene is *facti* ende te vervolgen alle domaniale ende criminele actiën, als van advocaat-fiscaal, waeraan toestaat te deduceren hetghene de rechten medebrengen in de voors. domaniale ende criminele saecken, ..." (A.M.J.A. Berkvens, De memorie van Gerard Pallant als kenbron voor de bestuursgeschiedenis van het Spaanse Overkwartier van Gelre ten tijde van het Staats Interimbewind, 1702-1713, in: *PSHAL* 121 (1985) 104-145, p. 117, par. 26). Zie ook: L. Tierenteyn, *Histoire des origines, des développements et du rôle des officiers fiscaux près les conseils de justice dans les anciens Pays-Bas depuis le XVe jusqu'à la fin du XVIIIe siècle*, Brussel, 1891 (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des Sciences des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, Collection in 8°, tome XLV), 21-22.

Het Hof hield vóór 1678 zitting met één kamer. In 1668 werd het aantal raden-ordinaris op acht gebracht. Op 3 october 1675 werden nogmaals vier raden-ordinaris extra benoemd en een tweede griffier.[114] Bij missive van 28 october 1678 stelde de landvoogd Villa Hermosa kanselier en raden van de ratio van deze benoemingen op de hoogte. De Geheime Raad had besloten om het aantal raadsheren te vergroten, ten einde het Hof in staat te stellen zitting te houden met twee kamers. Dit zou moeten leiden tot een snellere afdoening der processen en minder kosten voor partijen. De eerste kamer van het Hof zou moeten bestaan uit de kanselier, twee raden-costumier en zes raden-ordinaris; de tweede kamer uit twee raden-costumier en zeven raden-ordinaris. Kennelijk is dus ook het aantal raden-costumier verdubbeld. De kanselier zou de verdeling van de raadsheren over beide kamers mogen bepalen. Was deze verdeling eenmaal vastgesteld, dan mocht deze slechts om de één à twee jaar worden veranderd. Wijzigingen ad hoc waren alleen geoorloofd in geval van suspectatie (wraking)[115], absentie of ziekte. In deze gevallen mocht men rechters uit de ene kamer assumeren ten einde de andere kamer te completeren.[116] Bijzonder belangrijke zaken zouden door het Hof in verenigde vergadering van beide kamers mogen worden afgedaan.[117] Deze verdubbeling van het aantal kamers is echter van tijdelijke aard geweest. In 1681 werd ze uit bezuinigingsoverwegingen weer ongedaan gemaakt.[118]

Kanseliers

In de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van het Overkwartier nam de kanselier van het Hof van Gelre in de periode dat het gewest nog over een eigen stadhouder beschikte (1580-1702) formeel de tweede plaats in de ambtelijke hiërarchie in. In de loop van de zeventiende eeuw werd zijn functie steeds belangrijker. In de achttiende eeuw zou hij de stadhouder zelfs geheel vervangen.

De bestuurlijke taak van de kanselier werd in zijn commissiebrief als volgt omschreven: De kanselier moest de "gerechtigheden, rechten, hoogheid en heerlijkheid" van de hertog van Gelre bevorderen. Hij moest samen met de overige raadsheren van het Hof van Gelre de stadhouder bijstaan en hem van advies dienen "in saecken aengaende synder officie en-

[114] CB 2, fol. 94. Benoemd werden de raadsheren Peter van Wevelinckhoven, Gerard Cox, Matthias van Aefferden en Josse Bloemaerts. Frans Adam van Aefferden werd tot tweede griffier benoemd.
[115] Cf. plakkaat van 25 mei 1669.
[116] CB 2, fol. 95; E. van den Bussche, *Le Conseil de Gueldre. Essai Historique*, Brugge, 1886, 19.
[117] ASO 43, fol. 292.
[118] CB 4, fol. 124.

de administratie". Bij afwezigheid van de stadhouder diende hij hem te vervangen. Voor wat betreft zijn rechterlijke taak, diende de kanselier eenieder "recht, justitie, voorderinge ende bescheydt ... te doen ende te administreren." Hij mocht daartoe provisies van justitie verlenen, deze doen zegelen met het zegel van Gelre en Zutphen, waarvan hij de bewaarder was, en deze ten uitvoer doen leggen.[119]

Deze bevoegdheden van de kanselier waren voor het eerst geformuleerd in 1544, toen enige voorlopige voorzieningen werden getroffen ter uitvoering van het Tractaat van Venlo. In maart 1544 waren op verzoek van de raadsheren te Arnhem een aantal vraagpunten voorgelegd aan de landvoogdes Maria van Hongarije. Een deel van deze vraagpunten had betrekking op de kanselarij-stijl. Deze zullen later nog aan de orde worden gesteld.[120] Andere vraagpunten hadden betrekking op de bevoegdheden van de kanselier bij afwezigheid van de stadhouder. In het bijzonder ging het daarbij om de vraag of kanselier en raden de bevoegdheid zouden hebben om bij afwezigheid van de stadhouder de aan hem geadresseerde correspondentie te openen en of de kanselier in zo'n geval als stadhouder van lenen zou mogen optreden.[121]

De koningin-regentes beschikte ten aanzien van de bevoegdheden van de kanselier bij afwezigheid van de stadhouder als volgt: De kanselier zou voortaan de correspondentie mogen openen. Hij diende vervolgens te beoordelen of deze brieven handelden over zaken "van zijnder kennisse oft van zijnen bewinde"; was zulks niet het geval, dan moest hij de brieven gesloten doorzenden aan de stadhouder. Ten aanzien van het verlei der lenen werd bepaald, dat de kanselier als zegelbewaarder voortaan in absentie van de stadhouder leenhulde zou mogen ontvangen en investituur zou mogen geven van lenen.

Het belang van deze beschikkingen was vooral daarin gelegen, dat zij de kanselier op ondubbelzinnige wijze als plaatsvervanger van de stadhouder aanwezen. Hieruit volgde dat de kanselier ten opzichte van de stadhouder niet een louter adviserende functie behoefde te hebben. Hij kon hem bij zijn afwezigheid in principe ook vervangen.

Doordat, zoals gezegd, in de loop van de zeventiende eeuw de macht van de stadhouder werd beperkt - deze werd geleidelijk aan verplicht zich ook in aangelegenheden van bestuur en wetgeving aan de collegiale besluitvorming van het Hof van Gelre te onderwerpen - en doordat de stadhouder in toenemende mate alleen met militaire aangelegenheden werd

[119] Cf. Commissie van Jacob van Gutshoven als kanselier van Gelre, 15 juni 1671 (CdG 1, commissieboek 1, fol. 43-44).
[120] Zie hierna blz. 154.
[121] J.J.S. Sloet, Regeling van eenige punten betreffende den werkkring en de bevoegdheid van het Hof, 11 maart en 4 juli 1544, in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 12(1909) 289-301; A.J. Maris, *Inleiding*, 136.

belast, kwam het bestuurlijk zwaartepunt in feite bij de kanselier te berusten. Het is daarom nuttig zich een idee te vormen van de personen die deze belangrijke functie hebben bekleed.[122]

Nadat in maart 1580 de zetel van het Hof van Gelre te Arnhem naar Roermond was overgebracht, heeft het tot 1584 geduurd voordat het Hof een nieuwe kanselier kreeg. Bernard van Roon, die deze functie sedert 1 juli 1576 te Arnhem had vervuld, was in september 1578, nadat de stadhouder Jan van Nassau het Hof van Gelre had laten sluiten, van zijn ambt ontzet en niet lang daarna in november van hetzelfde jaar overleden.[123] In de tussenliggende periode werd de functie van eerste raad of vice-kanselier vervuld door Mr. Joost Cranevelt in 1581 en 1582, die in 1580 conform de lastgeving van de prins van Parma naar Roermond was uitgeweken. Hij werd echter voor de functie van kanselier gepasseerd, aangezien Parma hem enigzins verdacht achtte.[124]

Na uitgebreid overleg tussen Parma en Philips II benoemde deze in 1584 Willem Criep, tevoren raadsheer in de Grote Raad van Mechelen, tot kanselier.[125] Tijdens zijn kanselierschap werd de nieuwe kanselarij-instructie van 1609 voorbereid.[126] Hij overleed, oud en nagenoeg blind, te Roermond in februari 1610. De raadsheren van het Hof van Gelre werden na zijn dood in de gelegenheid gesteld kandidaten voor te dragen voor het kanselierschap. Hoewel zij de voorkeur gaven aan de bevordering van hun collega Godefroid Gilkens, besloten de Aartshertogen om de voorzitter van de Raad te Namen, Pieter van den Bossche, tot kanselier te benoemen.[127] Van den Bossche werd na zijn overlijden in 1614 opgevolgd door Hendrik Uwens, tevoren raadsheer in de Grote Raad van Mechelen. Uwens werd onmiddellijk na zijn aankomst te Roermond door de Staten van het Overkwartier betrokken bij het redigeren van de Gelderse Land- en Stadrechten, die mede door zijn toedoen met aanvullingen uit de Antwerpse

122 Ten aanzien van de benoemingsprocedure van hoge magistraten zie: H. de Schepper, Regeringsbeslissingen in bestuurszaken, 16e-18e eeuw. De benoeming van hoge magistraten en ambtenaren ± 1550 - ± 1650, in: H. de Schepper (ed.), *Besluitvorming vroeger en nu. Tentoonstelling 15 april - 17 mei 1975 ter gelegenheid van het Colloquium "Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België"*, Brussel, 1975, pp. 71-104; J. Lefèvre, *Documents concernant le recrutement de la haute magistrature dans les Pays-Bas, sous le régime espagnol (1555-1700)*, Brussel, 1975; en H. de Schepper, Vorstelijke ambtenarij en bureaukratisering in regering en gewesten van 's Konings Nederlanden, 16de-17de eeuw, in: *TvG* 90(1977) 358-377, pp. 363-369.

123 A.J. Maris, *Inleiding*, 277.

124 A.J. Maris, *Inleiding*, 282-282; J. Lefèvre, *Documents*, regest 56.

125 J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 56, 57; H. De l' Escaille de Lier, Aantekeningen van ... [betreffende kanseliers van de Soevereine Raad van Roermond], in: *"Limburg"* 17 (1911) 304-317, p. 307; A.J. Maris, *Inleiding*, 39.

126 J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 99.

127 J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 100, 101; H. De l' Escaille, Aantekeningen, 308.

compilatae werden verrijkt.[128] Uwens overleed in juli 1622. Vlak tevoren stond hij nog op de nominatie om voorzitter van de Grote Raad te worden. Hij werd echter gepasseerd, aangezien men hem in Roermond nog niet kon missen.[129] Hij werd opgevolgd door Godefroid Gilkens, die eerder in 1610 ook al op de nominatie had gestaan. Gilkens overleed op 13 maart 1628 te Roermond. Hij werd opgevolgd door Hieronymus de Gaule, die te voren reeds carrière had gemaakt als raadsheer in de Grote Raad. De Gaule leidde het Hof van Gelre onder meer tijdens de gedwongen ballingschap tijdens de Staatse bezetting van het Overkwartier (1632-1637), toen de Roermondse raad uitweek naar het kasteel van Geldern. Hij zelf week uit naar Brussel, alwaar hij als raadsheer in de Geheime Raad deelnam aan de werkzaamheden van de centrale regering. Na de herovering van Roermond keerde hij terug als kanselier. Tevens bleef hij lid van de Geheime Raad. Hij bleef in functie tot zijn overlijden op 16 juli 1650.[130]

De benoeming van Gilkens en waarschijnlijk ook die van De Gaule werden door de landvoogdes Isabella verricht, waarna zij Philips IV van de gedane benoeming in kennis stelde. Deze procedure werd niet meer gevolgd bij de benoeming van diens opvolger. Bij deze gelegenheid werd de voordien gebruikelijke praktijk hersteld, namelijk dat de koning de kanselier benoemde op voordracht van de landvoogd.

Van het overlijden van De Gaule maakten de raadsheren van het Hof gebruik om het recht op te eisen een voordracht van drie personen op te maken. Bovendien waagden zij het om de Raad van State voor te stellen om de functie van kanselier af te schaffen, op grond van de overweging dat zij zelf voldoende capabel waren om diens taken te vervullen. De Raad van State achtte de aanspraken van het Hof op het recht van nominatie ongegrond. Ten aanzien van de suggestie om het kanselierschap af te schaffen, meende men, dat hier niet op zou moeten worden ingegaan. Men achtte het gewenst om in dit grensgewest over een bekwame voorzitter van het Hof te kunnen beschikken. De landvoogd Leopold-Willem volgde het advies van de Raad van State en de raadsheer in de Grote Raad, Boudewijn van der Piet, die als eerste op de voordracht van de landvoogd stond, werd bij patent van 16 oktober 1650 door Philips IV benoemd.[131]

[128] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 115; H. de l' Escaille, Aantekeningen, 309; Geradts, *Bijdrage*, 52; zie ook: R. Feenstra en G. Spijkerboer, La coutume de Gueldre (Quartier de Ruremonde) de 1619 et la coutume d' Anvers dite "compilatae", in: *Revue du Nord* 36(1954) 74-76.
[129] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 114.
[130] *Biographie Nationale de la Belgique* 29, kol. 610-611 (J. Lefèvre); P. Alexandre, *Histoire du Conseil Privé dans les anciens Pays-Bas*, Brussel, 1894-1895 (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, collection in 8°, tome LII), 411, vermeldt hem als raadsheer in de periode 1632-1650. Zijn patent als raadsheer in de Geheime Raad dateerde van 6 september 1632.
[131] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 150, 151; H. de l' Escaille, Aantekeningen, 311-312.

Spoedig daarna, in januari 1652, verruilde Van der Piet het Hof van Gelre voor de Geheime Raad. Zijn vertrek bracht bij de Staten van het Overkwartier de nodige commotie te weeg. In hun request van 10 januari 1652 gaven zij blijk van hun bezorgdheid, dat zich opnieuw lieden zouden aanmelden, die niet in de eerste plaats interesse hebben in het bevorderen van een goede rechtspleging, maar het kanselierschap louter zouden zien als een opstapje voor verdere promotie. Zij wezen er met nadruk op, dat het van oudsher gebruikelijk was om het Hof te raadplegen alvorens vacatures te vervullen. Bovendien zouden de functies in het Overkwartier volgens art. 7 van het Tractaat van Venlo bij voorkeur door inboorlingen vervuld dienen te worden. De Staten van het Overkwartier sprongen bij deze gelegenheid zeer nadrukkelijk voor de zittende raadsheren in de bres. Zij stelden, dat het Hof ruim voorzien was van zeer bekwame raadsheren met veel dienstjaren en ervaring. Het zou een belediging zijn hen te passeren ten faveure van een *homo novus* van elders. De landvoogd Don Juan is voor deze bede niet doof gebleven en stelde het Hof van Gelre in de gelegenheid met een eigen voordracht te komen. De Raad van State kon zich echter in deze voordracht niet vinden en plaatste Jacob Stalins, die reeds carrière had gemaakt als raadsheer in de Raad van Vlaanderen en van de Grote Raad op de nominatie. Deze werd vervolgens bij patent van 24 maart 1652 benoemd.[132]

Het overlijden van Jacob Stalins op 11 mei 1654 gaf opnieuw aanleiding tot verwikkelingen rondom de kanseliersbenoeming. De Staten van het Overkwartier mengden zich opnieuw in het debat.[133] Zij stelden zich op het standpunt dat Stalins vervangen zou moeten worden door een van de zittende raadsheren. Zij achtten het strikt noodzakelijk, dat de nieuwe kanselier de landstaal zou kennen en op de hoogte zou zijn met de lokale stijl van procederen en met het landrecht. Bovendien achtten zij het gewenst, dat de kanselier in staat zou zijn om diplomatieke contacten te onderhouden met de naburige vorstendommen. Hun interventie had thans meer effect. De landvoogd stelde het Hof in de gelegenheid om met een eigen voordracht te komen. Hierop figureerden twee raadsheren uit het Roermondse en twee raadsheren uit de Raad van Brabant. Ook dit advies werd ter kennis gebracht van de Raad van State. Deze deed de aanbeveling om Judocus van den Kerckhove, raadsheer in het Hof van Gelre, in de vacature Stalins te benoemen, ondermeer op grond van zijn kennis van het Duits en zijn ervaring met het costumiere recht van de provincie. Op 21 october 1654 volgde inderdaad de benoeming van Van den Kerck-

[132] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 160; 162.

[133] ASO 193 nr. 272. Gedeputeerden van de Staten van het Overkwartier verzochten bij deze gelegenheid aan de stadhouder om zijn invloed aan te wenden ten einde te voorkomen, dat opnieuw een buitenstaander tot kanselier zou worden benoemd.

hove.[134] De Staten van het Overkwartier waren zozeer met diens benoeming ingenomen, dat zij besloten de nieuwe kanselier met een geschenk van 300 rijksdaalders te vereren, "voor een congratulation sijnes staethes ende in't reguard Sijne Eerw. den eerste is die uyt desen quartiere tot den staeth van cancellier deses forstendombs geëxtolleert is."[135] Zijn kanselierschap was echter niet van lange duur. Op 27 april 1657 overleed hij te Roermond.[136]

Ook bij gelegenheid van diens opvolging hebben de Staten, gesterkt door hun vorige succes, gepoogd invloed uit te oefenen op de benoeming van de nieuwe kanselier. Thans blijken de gedeputeerden van ridderschap en steden echter onderling verdeeld. De Ridderschap ondernam pogingen om tegen de zin van de steden de benoeming door te drukken van hun standsgenoot, de raad-costumier van Blitterswijck, die ook in 1654 al op de nominatie stond. De steden gaven echter de voorkeur aan een kanselier uit de "noblesse de robe", een echte jurist derhalve. Dientengevolge dreigde er een scheuring binnen de Staten, die zelfs de prins van Isenghien, de stadhouder van het Overkwartier, verontrustte. Deze affaire liep zelfs zo hoog op, dat vertegenwoordigers van de steden zich rechtstreeks wendden tot de hoofdvoorzitter van de Geheime Raad, Charles d' Hovyne. Hoewel de Staten bereid waren een bede van 130.000 gulden toe te staan in ruil voor het recht een van de zittende raadsheren als kanselier aan te wijzen, kwam de Raad van State, hoewel de financiële nood van de regering ten gevolge van de onderhoudskosten van de Lotharingse en Condé'se troepen hoog was gestegen, uiteindelijk tot de conclusie dat het onder omstandigheden ongewenst zou zijn een der zittende raadsheren van het Hof te promoveren. In haar consult van 4 januari 1658 stelde zij voor om Jan Albert van de Winckel, raadsheer in de Raad van Brabant, in de vacature te benoemen. De landvoogd volgde de voordracht van de Raad van State en benoemde Van de Winckel. Hij overschreed hiermee de grenzen van zijn bevoegdheden, aangezien de benoeming van de kanselier van Gelre was voorbehouden aan de koning. Deze eigenmachtige benoeming, die hij onder druk van de omstandigheden aanvaardbaar achtte, kwam Don Juan te staan op een berisping van Philips IV, die hem gebood voortaan de instructies terzake strikt na te leven en dergelijke benoemingen achterwege te laten.[137]

Tussen de benoeming van Van de Winckel in 1658 en zijn overlijden te Brussel in september 1670 is voldoende tijd verlopen om de gemoederen weer wat tot bedaren te brengen. In de benoemingsprocedure valt althans niet opnieuw rechtstreekse bemoeienis van de Staten van het Overkwar-

[134] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 165-170.
[135] ASO 79, fol. 144, reces van 14 april 1655.
[136] H. de l' Escaille, Aantekeningen, 311.
[137] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 171-174; 176.

tier te constateren. Het Hof van Gelre kwam met een gemengde voordracht. Op de eerste en tweede plaats noemden zij twee van hun mederaden, op de derde plaats noemden zij de raad-fiscaal van de Grote Raad Van Steenberghe. De Raad van State bleek echter de voorkeur te geven aan Albert de Coxie, raadsheer in de Grote Raad, of Jacob van Gutshoven, raadsheer in de Raad van Brabant. Op de derde plaats nomineerden zij Cornelis van Breughel, de oudste raadsheer in het Roermondse Hof, die intussen als vice-kanselier optrad. Op grond van deze voordrachten besloot Karel II Jacob van Gutshoven te benoemen. Gezien de toestand in het Overkwartier en gezien de noodzaak een goede administratie van de justitie te waarborgen, werd hij juni 1671 in afwachting van zijn definitieve patent, dat uit Madrid moest komen, alvast met een voorlopige lastgeving van de Raad van State naar Roermond gestuurd.[138] Een eerste initiatief van Van Gutshoven was het aanleggen van een consultboek. Hierin werd de bestuurlijke correspondentie van het Hof met de centrale regering geregistreerd. Dit consultboek was het eerste van een reeks die loopt vanaf 1671 tot 1794 met een onderbreking voor de periode 1703-1715. Deze reeks vormt thans een van de belangrijkste series van het archief van het Hof van Gelre. De Coxcie komen we enige jaren later tegen als Hoofdvoorzitter van de Geheime Raad. Men zou dit kunnen opvatten als een indicatie, dat het niet bepaald lieden van de tweede garnituur waren, die in deze periode voor het kanselierschap in aanmerking werden genomen.[139]

Van Gutshoven overleed te Roermond 19 april 1682. Bij zijn opvolging deden zich opnieuw problemen voor, maar thans tussen de Raad van State en de landvoogd, markies van Grana. De Raad van State wenste Bernard van den Zijpe, raadsheer in de Grote Raad van Mechelen, te benoemen.[140] De landvoogd maakte daartegen wegens bepaalde incidenten, waarvan ik de aard niet heb kunnen achterhalen, bezwaar en de koning besliste dat er een nieuwe nominatie opgemaakt zou moeten worden. Op de nieuwe voordracht van de Raad van State prijkten Van Thulden van de Grote Raad, Bouton van de Raad van Brabant en Frans van Varick, burgemeester van Antwerpen. De Gelderse sollicitanten Blommaerts en Van der Vekene kwamen op de voordracht niet voor. Van Varick werd benoemd en met de benodigde documenten ad interim naar Roermond gezonden. Van Varick was de laatste kanselier die ten tijde van het Spaans bewind in het Overkwartier werd benoemd.[141] In october 1702 verliet hij bij de capitulatie van Roermond de stad. Ondanks zijn latere verzoeken

[138] Het voorlopige patent is gegeven te Brussel op 15 juni 1671. Het definitieve patent is gegeven te Madrid op 23 april 1671. Het werd in de Raad van Financiën geïnterineerd op 10 october 1672 (CdG 1, commissieboek 1, fol. 43-47).
[139] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 211-213; H. de l' Escaille, Aantekeningen 312.
[140] Goethals, *Dictionnaire de la Noblesse de la Belgique*, II, 9, 41, 42.
[141] J. Lefèvre, *Documents*, regest nr. 220-223; 225.

werd hij door de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden niet gereadmitteerd.[142] Hij overleed ambteloos januari 1714 op het kasteel van Huysingen.[143] In de periode 1702-1715 berustte de dagelijkse leiding van het Hof bij de eerste presiderende raad. Deze functie werd ondermeer vervuld door raadsheren De Haen, Cox en Van Hemselrode.

Samenvattend kan men het volgende opmerken. Gedurende de Spaanse periode zijn elf kanseliers benoemd. Tien van hen waren afkomstig uit de noblesse de robe. Een van hen was tevoren burgemeester van Antwerpen. Negen van hen kwamen van buiten het Overkwarier. Slechts twee kanseliers werden uit de eigen gelederen van de Raad gerecruteerd. Vijf van hen waren tevoren raadsheren in de Grote Raad van Mechelen. Twee van hen hadden carrière gemaakt via de Raad van Brabant en één via de Raad van Namen. De benoeming was meestentijds een exclusieve aangelegenheid van de centrale regering. Alleen in de jaren vijftig van de zeventiende eeuw is een actieve inmenging vanuit het Overkwartier zelf te constateren. In negen van de elf gevallen bleek het kanselierschap tevens het laatste en hoogste van de door de betrokkene beklede ambten. In één geval werd het kanselierschap gecombineerd met het lidmaatschap van de Geheime Raad. Acht van de elf kanseliers zijn te Roermond overleden. Alleen voor Boudewijn van der Piet bleek het kanselierschap een tussenstadium in een carrière die hem via de Geheime Raad tot de Hoge Raad der Nederlanden te Madrid voerde. De elfde kanselier verloor zijn functie ten gevolge van de Spaanse Successie-oorlog. Uit de teneur van de consulten en uit de kwaliteit van de benoemde personen blijkt duidelijk, dat de kanselier van Gelre een uiterst belangrijke functie vervulde, die bij voorkeur werd toevertrouwd aan personen die elders hun capaciteiten en toewijding aan het regime reeds duidelijk bewezen hadden.

Het Hof van Gelre en zijn bevoegdheid ratione materiae

De competentie van het Roermondse Hof van Gelre vanaf 1580 werd ten dele nog bepaald door voorschriften van ouder datum, die waren uitgevaardigd ten behoeve van het Hof te Arnhem. De belangrijkste daarvan waren het Tractaat van Venlo, de apostillen van 1544, de kanselarij-ordonnantie van 1547 en de aanvullingen daarop van 1558 en 1559. De door de Staten van Gelre ontworpen concept-instructie van 1565, die na de afdanking van het Hof in 1578 voor het gereformeerde Hof te Arnhem in werking was getreden, is als zodanig voor het Hof van Gelre niet verbin-

[142] *Gedrukte Resoluties van de Staten-Generaal* 1706, 983 (14 september). Het is opmerkelijk, dat Van Varick zijn verzoek eerst indiende, nadat in Brussel een voorlopige regering was gevestigd onder toezicht van de Engels-Staatse conferentie.
[143] H. de l' Escaille, Aantekeningen 313.

dend geweest. Aangezien de regelgeving ten aanzien van de Soevereine Raad te Roermond zich in de zeventiende en achttiende eeuw verder op basis van deze regelingen heeft ontwikkeld, zullen we deze in het kort bespreken, alvorens over te gaan tot een beschrijving van de competentie van het Hof op basis van de instructie van 1609.

Omdat het Tractaat van Venlo hiervoor reeds uitgebreid aan de orde is geweest,[144] kan hier worden volstaan met de opmerking dat uit dit tractaat de artikelen 2, 4 en 5 in het bijzonder van belang zijn geweest voor wat betreft de competentie van het Hof.

Het belang van art. 2 van het Tractaat was voornamelijk daarin gelegen, dat het de materiële bevoegdheid van het Hof van Gelre beperkte tot het algemene toezicht op de rechtspleging, de rechtspraak in hoger beroep en de rechtspraak in geprivilegieerde zaken. Dit artikel zou nadien de basis vormen van talrijke klachten van de Staten in verband met bevoegdheidsoverschrijdingen door kanselier en raden. Art. 4 was vooral van belang, omdat het het Hof van Gelre als raad van de stadhouder tot een constitutioneel element in de bestuursinrichting van het hertogdom maakte. De betekenis van art. 5 was vooral daarin gelegen, dat de exemptie uit het appelressort van de Grote Raad er in de praktijk uit werd afgeleid. Bovendien bracht dit artikel voor de landsheer de verplichting met zich mee er in Gelre een 'grande chancellerie', dat wil zeggen een kanselarij alwaar allerlei brieven van gratie en octrooien uitgegeven zouden kunnen worden, op na te houden.[145] Op grond van deze bepaling zou de Soevereine Raad nog in de achttiende eeuw aanspraak maken op het recht, in naam van Zijne Majesteit wetten uit te vaardigen en, zoal niet met exclusie van de Geheime Raad, dan toch minstens in concurrentie met die Raad brieven van gratie en octrooien uit te geven.[146]

144 Zie hiervóór blz. 6-16.

145 Cf. E. Defacqz, *Ancien droit belgique ou précis analytique des lois et coutumes observées en Belgique avant le Code civil*, dl. 1, Brussel, 1846, 35-36.

146 E. Poullet, *Les Gouverneurs de Province dans les anciens Pays-Bas catholiques*, Brussel, 1873, 73; ten aanzien van de wetgevende bevoegdheid van het Hof zie hierna blz. 145; zie ook de "Lijst van octrooien, dispensatiën ende gratiën, waarvan dese Edele Hove in possessie is van die t' accorderen ende te doen expediëren onder den zegel van Gelderlandt de respectieve acten, ingevolgh de registers sigh alhier ter griffie bevindende en waeraff de rechten in Harer Majesteits exploicten betaelt worden" (CdG 31).

De kanselarij-instructie van 1547[147]

De kanselarij-instructie van 1547 bevatte voornamelijk competentie-voorschriften. Men kan de artikelen in vijf groepen verdelen. De artt. 1 en 2 hebben voornamelijk betrekking op de werktijden en vakanties van de raadsheren; de artikelen 3-4 en 28 op de besluitvorming binnen de raad en op de werkzaamheden van de griffier. Deze artikelen vormden een aanvulling op de bepalingen in de instructie van de stadhouder ten aanzien van diens functie als voorzitter van het Hof.[148] De rechterlijke bevoegdheden van het Hof worden beschreven in de artikelen 5 t/m 24, 27 en 29. De artt. 30-32 hebben betrekking op de bevoegdheden van de momber terwijl de artt. 33 en 34 aanvullende bepalingen zijn.[149]

Art. 1 bepaalde dat kanselier en raden op werkdagen vergaderden van 8 tot 11 uur 's ochtends en desgewenst ook 's middags van 3 tot 5 uur. De stadhouder had te allen tijde toegang tot de raad met het recht om te delibereren en te concluderen.[150]

Art. 2 regelde de vakanties van kanselier en raden. Deze waren van 22 december tot 7 januari; van Palmzondag tot maandag na Beloken Pasen en één maand gedurende de oogsttijd.

Ten aanzien van de besluitvorming in de raad was bepaald, dat de stadhouder als voorzitter fungeerde en bij diens afwezigheid de kanselier. De voorzitter stelde in de vergadering de te behandelen zaken aan de orde. Na de samenvatting door de rapporteur deed hij de omvraag en stelde het be-

[147] Het dispositieve gedeelte van de kanselarij-ordonnantie is uitgegeven door A. Zijp, *De strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof 1543-1566*, 205-227. Vergelijking met het originele charter (RAG, Hof van Gelre, 1) wees uit, dat het intitulé, het protocol, de considerans en het slotprotocol achterwege zijn gelaten. De nummering is door Zijp toegevoegd, doch correspondeert niet volledig met de oorspronkelijke indeling. De teneur van de akte is echter duidelijk ingedeeld, doordat het eerste woord van elk artikel in hoofdletters is geschreven en doordat de artikelen zijn afgelijnd. Op basis van deze indeling kan worden opgemerkt, dat de tekst van art. XII door Zijp ten onrechte bij die van art. XI is gevoegd. Art. XI loopt van "ITEM sullen ..." tot "uytrichten." Art. XII begint met "ENDE soe verre" en loopt tot "raiden." Men dient derhalve, te beginnen met het artikel dat door Zijp met XII is genummerd ("Item, alle amptluyden ...") de nummers van de verdere artikelen met één te verhogen. Deze nummering wordt hier in het vervolg gehanteerd. A.S. de Blécourt en N. Japikse, *Klein Plakkaatboek van Nederland*, Groningen, Den Haag, 1919, bevat wel een volledige en diplomatisch correcte - zij het ongenummerde - weergave van de kanselarij-instructie (pp. 69-73).

[148] Zie hiervóór blz. 19.

[149] Maris hanteert een iets andere indeling. Zij rekent art. 5 tot de artikelen betreffende de werkwijze in de vergaderingen, requesten en griffier (A.J. Maris, *Inleiding*, 137-141).

[150] Cf. Instructie van Hendrik van den Bergh als stadhouder van Gelre, januari 1619, art. 3 (Bijlage I).

sluit vast, waarbij de meerderheid van stemmen de doorslag gaf (art. 3).[151] De griffier diende de conclusie op schrift te stellen en deze aan de kanselier te laten zien, alvorens de akte daarvan uit te geven (art. 4). Art. 28 breidde deze verplichting uit tot alle brieven van justitie of andere "van importancie zijnde".

Ten aanzien van de competentie van het Hof van Gelre bepaalde de kanselarij-ordonnantie, dat stadhouder, kanselier en raden alle verzoekschriften van publiekrechtelijke instanties en van particulieren in behandeling mochten nemen. Alvorens hierop te beschikken, mochten zij een comparitie van partijen gelasten, ten einde de mogelijkheden voor een minnelijke schikking te beproeven (art. 5). Indien de requesten of klachten daartoe aanleiding gaven kon het Hof daarover brieven schrijven aan de tegenpartij of aan de rechterlijke officier ter plaatse van het domicilie van de requestrant, opdat deze een einde zou maken aan de misstand waarover geklaagd werd,[152] dan wel schriftelijk zou verklaren waarom hij dat niet deed, in welk laatste geval het Hof een "provisie van justitie" zou verlenen (art. 27).

Het belang van beide artikelen was met name daarin gelegen, dat zij ingezetenen de mogelijkheid boden om bij het Hof provisie van justitie te verzoeken tegen besluiten van lagere overheden. De op basis van de artt. 5 en 27 gecreëerde bevoegdheid kon door kanselier en raden worden aangegrepen om inbreuk te maken op de autonomie der lagere corporaties, doordat zij naar aanleiding van dergelijke klachten besluiten der lagere overheden ongedaan konden maken. Het was daarom van belang voor de lagere corporaties, dat de bevoegdheid van art. 5 niet extensief geïnterpreteerd zou worden. Art. 27 diende daartoe de nodige waarborgen te bieden.[153]

Art. 6 verklaarde het Hof van Gelre bevoegd in zaken, waarin partijen zich vrijwillig aan de jurisdictie van het Hof onderwierpen (prorogatie).

Op grond van de artt. 7 en 8 was het Hof bevoegd te oordelen over zaken betreffende de hofhorige, keurmedige en "vrije" goederen die de landsheer toebehoorden.

De artt. 9 en 10 regelden de competentie van het Hof in leenzaken met betrekking tot die lenen, waarvan de landsheer tevens leenheer was. Het

151 Cf. Instructie van Hendrik van den Bergh als stadhouder van Gelre, januari 1619, art. 3 (Bijlage I).

152 "Offstellen" of "affstellen": afdoen, doen eindigen van een onrecht.

153 Cf. instructie Hof van Holland, art. 214, alsmede het octrooi voor de Staten van Holland van 1562, art. 1, die beide tot strekking hadden, te voorkomen dat ingrijpen van het Hof van Holland in de interne aangelegenheden van de lagere corporaties tot stilstand van het bestuur zou kunnen leiden; cf. J.V. Rijperda Wierdsma, *Politie en Justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek*, Zwolle, 1937 (Ac. diss. Leiden), 128-130; H. de Schepper, *Rechter en Administratie*, 8-11; zie hierna blz. 98-107.

was de taak van het Hof om te pogen, alvorens het leengericht bijeen geroepen werd, zaken in der minne te schikken. Stadhouder, kanselier en raden moesten toestemming verlenen voor het splitsen of bezwaren van lenen ten Zutphense rechte.

Volgens de artt. 11 en 12 was het Hof bevoegd ten aanzien van de landsheerlijke domeinen, voor zover deze in bezit waren van de landsheer of diens officieren; voor zover zij in bezit waren van anderen, moesten geschillen ter zake ten overstaan van de ordinaris rechter worden beslecht, tenzij er sprake was van possessoire kwesties (bezitsacties); deze vielen onder de exclusieve bevoegdheid van het Hof. (Zie ook soortgelijke bepalingen in de artt. 15 en 16.) De ratio van deze bepaling was, dat dit soort kwesties een bedreiging van de openbare orde zou kunnen vormen, als daarin niet onmiddellijk op adequate wijze zou worden voorzien.[154]

De artt. 15 en 16 waren van een gelijkaardige strekking. Op grond van art. 15 was het Hof bevoegd in kwesties met betrekking tot geestelijke beneficiën, ter collatie van de landsheer, en terzake van possessoire acties met betrekking tot alle geestelijke goederen, ongeacht de vraag wie daarvan de collatie had. Deze bepaling kan men beschouwen als een uitvloeisel van het beschermheerschap over kloosters en kerken, waarop de hertog van Gelre als landsheer aanspraak maakte.[155] Op grond van art. 16 was de Raad bevoegd in alle possessoire kwesties met betrekking tot leengoederen, ongeacht de vraag of de landsheer daarvan ook de leenheer was - het belang van de openbare orde woog in dergelijke gevallen zwaarder, dan de rechten van de leenheer - alsmede in alle andere gevallen van gewelddadige bezitsstoornis.

Art. 13 bepaalde dat het Hof de bevoegde rechter was terzake van klachten over de ambtsvervulling van de landsheerlijke ambtenaren, ongeacht de vraag of deze klachten werden ingediend door particulieren of door de momber.

De artt. 14 en 17 maakten het Hof tot forum privilegiatum in zaken betreffende beledigende uitlatingen in woord of geschrift aan het adres van de raad en met betrekking tot familie en dienaren van de stadhouder en van de functionarissen die aan de raad ondergeschikt waren.[156]

[154] Cf. A.S. de Blécourt, *Kort Begrip van het Oud-Vaderlandsch Burgerlijk recht*, Groningen-Batavia 1939[5], 198.

[155] Cf. de tweede instructie van graaf van Hoogstraten (1545) art. 33: Insgelijcx en sal den edelen nijet toelaten, dat zij hen draegen als protecteurs off beschermers van cloosteren off gheestelijkcke plaetsen off van eenige gemeijnte off kerspels, maer zal die halden onder zijn bescherm ende houden in den naeme van den keijser; zie ook F.A. van Aefferden, *Staat van het Roermondsche Overquartier des Vorstendombs Gelre*, 278-281.

[156] De artt. 18, 19 en 20 met betrekking tot de appèllen van Engelanderholt, op de Praest en Tiel laat ik buiten beschouwing, aangezien deze voor het Overkwartier verder van geen belang zijn geweest.

De artt. 21-24 verklaarden het Hof bevoegd terzake van de uitlegging van privileges, de tenuitvoerlegging van sententies, door de voorvorsten gegeven, en kwesties voortvloeiend uit akten waarbij de landsheer iemand een bijzondere gunst had toegekend, alsmede terzake van alle andere aangelegenheden die voorheen ter kennis van de voorvorsten en van hun raden hadden gestaan. Het belang van art. 21 was vooral daarin gelegen, dat het Hof door interpretatie van stedelijke privileges in kon grijpen in de interne aangelegenheden der steden.

De artt. 25 en 26 terzake van huwelijkse voorwaarden en testamenten dienden het Hof tot richtsnoer in het geval kanselier en raden als arbiters moesten optreden in competentiegeschillen tussen geestelijke en wereldlijke gerechten.[157]

Art. 29 verleende stadhouder, kanselier en raden onder bepaalde voorwaarden en met zekere restricties het recht van compositie en remissie in strafzaken.

De artt. 30 t/m 32 regelden de bevoegdheden van de momber. Deze trad zowel voor het Hof als voor de ordinaris gerechten op als advocaat-fiscaal in zaken, waarin de landsheer op enigerlei wijze partij was. Zoals aan andere provinciale hoven de "procureur-generaal", was hij belast met de vervolging van criminele delicten, tot kennisneming waarvan het Hof bevoegd was.[158] De momber mocht niet op eigen initiatief personen voor het Hof in rechte betrekken, maar behoefde daartoe de permissie van het Hof. Indien hij niet in zijn hoedanigheid van momber bij een proces betrokken was, mocht hij als raadsheer zijn stem uitbrengen bij de beraadslagingen, vandaar zijn officiële titel van "Raad ende Momber".[159]

De slotbepalingen 33 en 34 schreven voor, dat in alle gevallen, waarin geen nadrukkelijke uitzondering was gemaakt, landrecht, leenrecht, stadrecht, dijkrecht en waterrecht zouden moeten prevaleren boven het Romeinse recht en dat het Tractaat van Venlo nauwkeurig diende te worden onderhouden. Bovendien behield de landsheer zich het recht voor om "dese onse ordonnantie ende stattuyten" desgewenst te mogen wijzigen.

[157] Cf. F.A. van Aefferden, *Staat van het Roermondsche Overquartier des Vorstendombs Gelre*, 279.

[158] Zie hiervóór blz. 34, noot 113.

[159] De bevoegdheden van de momber zijn nader uitgewerkt in de "instructie ende ordonnancie voor Mr. Johan Kurt, raedt ende momboir ons aldergnedigsten heere des coninx ..." van 14 juli 1569. De tekst van de instructie is uitgegeven door J.S. van Veen in: *Bijdragen en Mededelingen van "Gelre"* 9(1906) 368-370. Deze instructie diende in 1676 nog altijd als richtsnoer voor het handelen van de raad en momber van de Soevereine Raad te Roermond (A.M.J.A. Berkvens, De memorie van Gerard Pallant, 107).

Van de instructie van 1547 naar de nieuwe instructie van 1609

De kanselarij-ordonnantie van 1547 was door Karel V "bij rijpe advijse ende deliberatie van rade" eenzijdig "geordineert ende gestatueert". Overleg met de Staten van Gelre had niet plaats gevonden. Dientengevolge werd de instructie door de Staten met de nodige argwaan bekeken. Deze argwaan werd nog versterkt, doordat kanselier en raden in de praktijk de hun door de instructie toegekende bevoegdheden extensief interpreteerden.

Door Zijp is beschreven hoe de Staten van Gelre in de periode 1547-1566 hebben gepoogd verschuivingen in de machtsbalans van de dualistische standenstaat ten gunste van het monarchale element tegen te gaan. Pogingen om te komen tot een restrictieve interpretatie van de kanselarij-instructie hebben van die strijd een belangrijk deel uitgemaakt. Recent heeft Maris hierover nog veel aanvullende gegevens gepubliceerd.[160]

Ook vanuit het gezichtspunt van het Hof van Gelre was de ordonnantie van 1547 niet geslaagd te noemen. In de opsomming van bevoegdheden ontbraken bepalingen ten aanzien van de bevoegdheid van het Hof om te voorzien in gevallen van rechtsweigering, klachten ten aanzien van ambtsmisbruik en onjuiste toepassing van stad- en landrecht, en geschillen tussen onderheren, steden, dorpen en gemeenten onderling, waarin deze als belanghebbenden zelf geen rechters konden zijn. Aldus waren de bevoegdheden van het Hof ten aanzien van het toezicht op bestuur en rechtspraak onvoldoende geregeld.

In eerste instantie leidden de klachten van de Staten tot de zgn. "Erclarongh des Conincx" van 26 januari 1557. Door middel van deze interpretatie - die werd bevestigd door de "Nadere Resolutie" van 1559 - kwam Philips II op een aantal ondergeschikte punten aan de verlangens van de Staten tegemoet. De belangrijkste wijziging was wel die van art. 5. Dit artikel werd aangevuld met de bepaling, dat het Hof de behandeling van een zaak pas aan zich zou mogen trekken, als beide partijen daarmee instemden. De Staten hadden op deze aanvulling aangedrongen om te voorkomen, dat het Hof deze bepaling zou aangrijpen om op verzoek van één der partijen - uiteraard meestal degene die door het ordinaris gerecht in het ongelijk was gesteld - over te gaan tot herziening van een gevoerd proces.

In feite werd met deze wijziging het beoogde effect niet bereikt, doordat kanselier en raden bij de besprekingen over het cohier van klachten die aan de Erclarongh vooraf gegaan waren, de hierboven genoemde lacune in de kanselarij-ordonnantie hadden gesignaleerd. Ten aanzien van deze punten was op 12 juni 1556 door de Staten beaamd, dat zij inderdaad onder

[160] A.J. Maris, *Inleiding*, 21, 147-161.

de exclusieve competentie van het Hof vielen. Hoewel deze nieuwe bevoegdheden in de Erclarongh nog niet opgenomen waren, werden zij in de praktijk al wel toegepast. Dientengevolge kon de bevoegdheid van het Hof om kennis te nemen van klachten over rechtsweigering of over onjuiste toepassing van stad- en landrecht op eenvoudige wijze de plaats innemen van de art. 5-procedure als middel tot herziening van de vonnissen der subalterne gerechten.[161]

Het voor de Staten onbevredigend verloop van de herziening van de kanselarij-ordonnantie had tot gevolg, dat zij in 1565 overgingen tot het opstellen van een eigen ontwerp, de concept-instructie van 1565. Deze concept-instructie is eerst in 1578 door de Staten van Gelre ingevoerd, nadat het Hof van Gelre door de stadhouder Jan van Nassau was hervormd. Bijgevolg heeft zij voor de Soevereine Raad van Roermond geen directe werking gehad. Bij de herziening van de kanselarij-instructie in het Overkwartier heeft men van het ontwerp 1565 wel gebruik gemaakt.[162]

De Nieuwe Instructie van 1609

De instructie van 1547, de Erclarongh van 1557 en de Nadere Resolutie van 1559, met alle bezwaren die eraan kleefden, zijn vanaf 1580 richtsnoer geweest voor het Hof van Gelre te Roermond. Dit maakte op den duur een meer ingrijpende herziening van de instructie onvermijdelijk. Wat ten tijde van Karel V en Philips II nog niet mogelijk bleek, werd ten tijde van de Aartshertogen wel gerealiseerd. De instructie werd in de periode 1607-1609 in goed overleg tussen de Staten van het Overkwartier, stadhouder, kanselier en raden en de Geheime Raad herzien, en vervolgens door de Aartshertogen vastgesteld. In de nieuwe instructie zijn grote delen van de instructie van 1547 ongewijzigd overgenomen. Andere artikelen zijn gewijzigd of aangevuld, terwijl zowel ten aanzien van de procedure, als ten aanzien van de competentie nieuwe bepalingen zijn opgenomen.

De procedurevoorschriften werden aangevuld met de artt. 4 en 5 die de betrekkingen tussen stadhouder, kanselier en raden onderling betreffen. Zij kwamen in vrijwel gelijke bewoordingen ook al voor in de instructies van de stadhouders vanaf 1544. Nieuw was ook art. 31 terzake van de tenuitvoerlegging van de sententies van het Hof door de subalterne officieren. Dit artikel voorzag ook in de mogelijkheid van bestraffing van terzake nalatige officieren. In art. 39 betreffende het recht van remissie zijn eveneens enkele procedure-voorschriften opgenomen. Nieuw waren ook de artt. 42

161 A.J. Maris, *Inleiding*, 155.
162 K.J.TH.Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, Utrecht, 1965 (Werken OVR, derde reeks, No. 20) LXXXVII.

t/m 45 met betrekking tot het "recoleren"[163] van getuigen, het horen van getuigen door commissarissen, de beperking van de duur der processen en de verplichting om in geval van twijfel over de bevoegdheid van het Hof deze eerst te "funderen". Ook werd in art. 19 een aparte procedure voor de revisie van vonnissen der subalterne gerichten in het vooruitzicht gesteld,[164] terwijl in art. 14 naar processuele voorschriften ten aanzien van het leenrecht werd verwezen.[165]

De artikelen met betrekking tot de competentie van het Hof ondergingen de meeste wijzigingen. De verzoekschriften-procedure van art. 5 (oud), die vroeger aanleiding had gegeven tot ongewenste revisie van vonnissen, werd vervangen door twee nieuwe artikelen. Op grond van art. 7 was het Hof - evenals voorheen - bevoegd om alle verzoekschriften in behandeling te nemen. Art. 8 maakte echter een restrictie ten aanzien van de mogelijkheid van partijen om zich eenzijdig op het Hof te beroepen. De wederpartij kreeg nadrukkelijk het recht een dergelijk verzoek te "wederbeden".[166] Kanselier en raden werden vermaand om partijen zoveel mogelijk naar de ordinaris rechter te verwijzen. Ook moesten zij erop toezien, dat deze "amptluyden, rechteren ende officiers" conform de landbrieven hun gerichtsdagen hielden en goed en kort recht deden. Door middel van art. 8 trachtte men derhalve tegelijkertijd twee doelen te dienen: enerzijds werd de competentie van de ordinaris gerechten veilig gesteld; anderzijds werd het toezicht op de kwaliteit van de rechtspleging in eerste aanleg verbeterd.

De strekking van beide artikelen werd nadien door middel van het reglement van 10 mei 1619, de instructie van 1640 en het reglement terzake van de administratie der justitie van 30 september 1683 nog verder geprecizeerd.[167] Art. 27 van het reglement van 1683 bepaalde, dat

> Ceux dudit conseil ne pourront evocquer les causes pendantes pardevant aucun juge subalterne, que pour des raisons inexcusables.

[163] Het onder ede "wederhoren" van getuigen, ten einde hun verklaringen te bevestigen. (Cf. van Hattum en Rooseboom, *Glossarium van oude Nederlandse rechtstermen*, 278).
[164] Zie hierna blz. 51.
[165] Verwezen wordt naar de plakkaten van 5 september 1564 en van 21 juli 1603 en de ordonnantie van "den lesten meerte vijffthienhondert vierentzestich voer Peasschen".
[166] Wederbeden: het tegenovergestelde laten weten of bekendmaken van iets dat vooraf is gegaan (Middel-Nederlands Woordenboek IX, 1902). In casu zal aan "wederbeden" de betekenis toekomen van mededelen dat men het niet eens is met het verzoek van de wederpartij om de zaak aan het Hof voor te leggen.
[167] Zie hiervóór blz. 24, resp. blz. 27.

Art. 28 van hetzelfde reglement verbood kanselier en raden

> de prendre connoissance en premiere instance d' aucune matière de police, ny d' autres, qui ne sont pas expressement reservées, par leurs instructions, à leur connoissance immediate.[168]

Keren wij thans terug tot de bespreking van de instructie van 1609.

Een volgende aanvulling betrof de leenrechtelijke competentie van het Hof. Art. 10 (oud) was ongewijzigd overgenomen als art. 13 (nieuw). Dit artikel werd inhoudelijk aangevuld door art. 14, dat bepaalde welke ordonnanties terzake van de splijting en bezwaring van lenen gevolgd moesten worden en in welke gevallen het Hof dan wel de Geheime Raad bevoegd zou zijn gratie te verlenen, indien verzuimd was een leen tijdig te verheffen.

Art. 11 (oud) terzake van de landsheerlijke domeinen, waarvan de landsheer of diens ambtenaren in het bezit waren, werd ongewijzigd overgenomen als art. 15, maar in zijn werking beperkt door art. 17. In dit artikel werd bepaald, dat cijnzen, renten en pachten van dergelijke domeinen ten landrechte gevorderd zouden moeten worden. Art. 12 (oud) dat bepaalde dat geschillen over de vraag wie in het bezit was van landsheerlijke domeinen ter kennis van het Hof zou staan, werd vervangen door art. 16, dat deze bepaling overnam met de aanvulling, dat als de landsheer zijn gelijk niet "met zegel en brief" zou kunnen bewijzen, de kwestie "ten landrechte" gesteld zou moeten worden. Dat wil zeggen, dat in dergelijke gevallen het proces niet bij het Hof, maar bij het bevoegde ordinaris gerecht aanhangig gemaakt moest worden.

Geheel nieuw waren de voorschriften van de artt. 18 t/m 21, die werden opgenomen om te voorzien in enkele door kanselier en raden al in 1566 gesignaleerde leemten: Art. 18 vestigde de competentie van het Hof terzake van geschillen tussen onderheren, steden, ambten en dorpen onderling, waarin zij als belanghebbenden zelf geen rechter konden zijn; art. 19 verklaarde het Hof bevoegd terzake van rechtsweigering en onjuiste toepassing van stad-, bank- of landrecht, terwijl een aparte ordonnantie terzake van de bij de herziening van dergelijke onjuiste vonnissen te volgen procedure in het vooruitzicht werd gesteld. Deze regeling kwam eerst in 1613 in zijn definitieve vorm tot stand. De bevoegdheid in verband met de herziening van de vonnissen der subalterne gerechten werd in art. 2 van het provisioneel plakkaat van 16 september 1613 als volgt geformuleerd:

> Ende soo wanneer jemand hem beswaert sal vinden door eenige vonnisen, by schepenen ende wethouders, richters van de eerste instantie gewesen, die

[168] ASO 201, nr. 151.

> sal hem daeraff mogen beclaegen aen onsen Cancellier ende die van onsen Raede van Gelderlandt, ende aldaer vercrygen onse brieven van revisie, inhoudende sommierlyck die principaelste puncten, daerby hy hem beswaert vindt door 't vonnisse, daeraff hy revisie is versueckende, welke brieven hy sal moeten te werck doen stellen ende dienen op de rolle van denselve onse cancellerye binnen eenen maendt naer de pronunciatie van denselven vonnisse sonder uystel, ende sullen partyen gehouden syn te compareeren in persoone ofte wel by procureur, daertoe behoorlyck volmachticht, op pene van deselve revisie vervallen te syn.[169]

Revisie schortte blijkens art. 3 van het desbetreffende reglement de uitvoerbaarheid van vonnissen niet op. Het vonnis mocht "onder goede en sufficiënte cautie van wederomme te geven tgeene by vonnisse definityff in materie van revisie sal geordonneert worden" ten uitvoer gelegd worden. Dit was vooral in spoedeisende zaken, zoals bestuursgeschillen, van groot belang.

Art. 20 van de instructie van 1609 verklaarde het Hof bevoegd terzake van geschillen over de eigendom van allodiale heerlijkheden; op grond van art. 21 mocht het Hof kennis nemen van klachten over de kennisneming van zaken betreffende leengoed door enig subaltern gerecht "ten landrechte". Door deze artikelen werd de "surintendance" van het Hof ten aanzien van de ordinaris gerechten op ondubbelzinnige wijze vastgelegd.

Een andere belangrijke wijziging betrof art. 16 (oud), dat werd vervangen door de artt. 25 t/m 27. Op grond van art. 16 (oud) was het Hof competent geweest in alle possessoire acties met betrekking tot lenen, ongeacht de vraag of de landsheer daarvan tevens leenheer was, en in alle gevallen van gewelddadige bezitsstoornis (spolie). Deze competentie werd in art. 25 (nieuw) beperkt tot die lenen, waarvan de landsheer de onmiddellijke leenheer was. In andere gevallen zou de keuze van het gerecht voorbehouden zijn aan de aanlegger. In het geval van spolie zouden stadhouder, kanselier en raden de landsheerlijke officier opdracht kunnen geven de gespolieerde in zijn bezit te herstellen, waarna de competente rechter van de in te stellen bezitsactie kennis zou moeten nemen.

Art. 21 (oud) terzake van de interpretatie der privileges kwam in ongewijzigde vorm terug als art. 29.

Art. 22 (oud) met betrekking tot de tenuitvoerlegging van vonnissen van de voorvorsten kwam als verouderd te vervallen.

Art. 24 (oud), betreffende de competentie van het Hof van Gelre in alle gevallen die van oudsher tot zijn competentie hadden behoord, kwam in gewijzigde vorm terug in art. 46.

[169] Tekst bij K.J.Th. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, 472-475.

Art. 29 (oud), betreffende de bevoegdheid van het Hof in criminele zaken, werd opnieuw geformuleerd in de artt. 36 t/m 38. In art. 36 werd bepaald, dat alle criminele zaken die niet tot de eigenlijke competentie van het Hof behoorden - d.w.z. alle criminele delicten met uitzondering van de zgn. cas royaux[170] - ten land- en stadrechte zouden moeten blijven, behalve in geval van verwijtbare nalatigheid van de officier, in welk geval de momber, na verkregen toestemming van het Hof, ambtshalve tot vervolging zou mogen overgaan ten overstaan van het competente ordinaris gerecht (art. 37). In art. 38 werd bepaald, dat het recht om remissie te verlenen van criminele delicten "metbrengende lijffstraff oft banissement met confiscatie van ghoeden" als voorheen zou staan aan stadhouder, kanselier en raden, met dien verstande, dat kanselier en raden bij afwezigheid van de stadhouder alleen tot het verlenen van remissie zouden mogen overgaan. De bepaling van de hoogte van de amende diende men echter aan de Rekenkamer over te laten. Door het opnemen van deze bepaling werd de positie van kanselier en raden ten opzichte van de stadhouder versterkt. Voor wat betreft een aantal met name genoemde zgn. "enorme" delicten (majesteitsschennis, opstand, moord, moordbrand, ontvoering van maagden en vrouwen, valsemunterij, opzettelijke doodslag en delicten gepleegd tegen landsheerlijke officieren) behielden de Aartshertogen zich het recht van remissie voor.

Wanneer men de nieuwe instructie van 1609 met de instructie van 1547 vergelijkt, dan kan men constateren, dat door de scherpere afbakening van bevoegdheden zowel het monarchale als het landrechtelijke element beter tot hun recht zijn gekomen. Waar enerzijds het oppertoezicht van het Hof op de ordinaris rechtbanken, die men eerst thans met enig recht als subalterne gerechten zou kunnen betitelen, duidelijker tot uitdrukking kwam, werd anderzijds de competentie van de ordinaris gerechten meer dan tevoren tegen bevoegdheidsoverschrijdingen van stadhouder, kanselier en raden beschermd.

[170] Cf. Th. Boey, *Woorden-tolk of verklaring der voornaamste onduitsche en andere woorden, in de hedendaagsche en al-oude rechtspleginge voorkoomende ...*, 's Gravenhage, 1773, sub voce CASUS REGIUS. C.r. zyn die misdaaden, die directelyck worden begaan teegen de oppermagt of souverain, en waardoor zyn aensien en gezag wordt beleedigt, die men *regii* of *royaux* noemt om het directe belang, dat de souverain heeft om die te doen straffen, tot bewaaringe van zyn regten, gezag en de algemene zeekerheit. Etc." Boey noemt als zodanig o.a.: majesteitsschennis, verzet tegen bevelen van de hoge overheid en de tenuitvoerlegging daarvan door het bevoegde gezag, ongeoorloofde samenkomsten, oproer, publiek geweld, muntvervalsing, de berechting en correctie van hoge ambtenaren, en het *crimen raptus* (gewelddadige ontvoering); zie ook J. Buntinx, *De Audientie van de graven van Vlaanderen*, Brussel, 1949 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jrg. XI, n° 10) pp. 180-213.

Doordat in de instructie van 1609 enkele bepalingen waren opgenomen ten gunste van kanselier en raden was hun positie ten opzichte van de stadhouder versterkt. Dat deze maatregelen desondanks nog niet voldoende waren om de kanselier en raden te vrijwaren van bevoegsheidsoverschrijdingen door de stadhouder is hiervóór reeds aan de orde gekomen.[171]

Wanneer men de instructies van 1547 en van 1609 vergelijkt met contemporaine instructies van andere justitiehoven - d.w.z. de instructie van 1547 met die voor het Hof van Holland van 1531,[172] of die van de Raad van Brabant van 1531,[173] of die van de Grote Raad van Mechelen van 1559;[174] en die van 1609 met de Albertine Ordonnantie voor de Raad van Brabant van 1604[175] - dan valt voornamelijk het grote verschil in omvang op. De beide instructies van het Hof van Gelre zijn met hun 34 respectievelijk 48 artikelen aanzienlijk beknopter dan bijvoorbeeld de Albertine Ordonnantie met zijn 661 artikelen. Dit verschil in omvang moet voornamelijk daarin worden gezocht, dat de instructies van het Hof van Gelre vrijwel uitsluitend een omschrijving geven van de bevoegdheden van het Hof, terwijl daarentegen de overige genoemde instructies ook uitgebreide voorschriften terzake van het procesrecht bevatten. Waar de Albertine Ordonnantie in 27 hoofdstukken gedetailleerde voorschriften geeft ten aanzien van de inwendige orde van de Raad van Brabant en ten aanzien van de stijl van procederen in burgerlijke en strafzaken, zijn deze zaken in het Overkwartier voorwerp geweest van afzonderlijke regelingen.[176]

Het is opmerkelijk, dat waar een regeling met betrekking tot de revisie van vonnissen van de subalterne gerechten in de nieuwe instructie werd aangekondigd, er nog geen voorziening werd getroffen met betrekking tot de herziening van de vonnissen van de Soevereine Raad zelf. Voor deze "grote revisie" werd eerst in 1631 een voorlopige regeling getroffen, die was geënt op die van de Grote Raad van Mechelen.[177] Nadien werd deze

[171] Zie hiervóór blz. 24 e.v.
[172] GPB 2.703 (234 art.).
[173] ROPBa 2.3.89-148 (650 art.).
[174] ROPBa 2.7.461
[175] PB 1, app. 1-70.
[176] In dit verband zou onder meer kunnen worden gewezen op de plakkaten van 1612 en 1613, terzake van de zgn. "kleine" revisie; de reglementen van 1631 en 1679, terzake van de zgn. "grote" revisie; de reglementen van 1614 en 1674, terzake van advocaten en procureurs; de reglementen "op't stuck van belooninghe" van 1620 en 1671. Een inhoudelijke bespreking van deze reglementen zou thans te ver voeren.
[177] Het door kanselier en raden vastgestelde provisionele reglement van 22 maart 1631 bevat de opmerkelijke bepaling, dat de verzoeker van grote revisie zich "ten hove of aen voors. raede" zou kunnen wenden met het verzoek "adioncten" aan te wijzen. Aldus zou het Hof van Gelre zelf de rechters kunnen aanwijzen, die het vonnis van het Hof zouden moeten herzien. In het reglement van 1679 heeft de Geheime Raad deze bevoegdheid volledig aan zich getrokken. (CdG 12, fol. 56^{v}-58^{v}).

voorlopige regeling vervangen door het plakkaat van 24 november 1679.[178]

Tenslotte kan men constateren, dat de instructie van 1609, evenmin als die van 1547, een duidelijke omschrijving geeft van de bestuurlijke competentie van het Hof van Gelre. Zijp droeg ter verklaring van deze lacune ten aanzien van het Arnhemse Hof de volgende verklaring aan: "Over de meer tot het bestuur behorende werkzaamheid van het Hof vermeldt de (kanselarij-) ordonnantie (van 1547) niets. En dat is te begrijpen. In dat opzicht was 't toch niets anders dan de Raad van de Stadhouder, die de plakkaten en andere verordeningen van de regering had uit te voeren."[179]

Met betrekking tot het Roermondse Hof kan men na 1609 constateren, dat de nieuwe instructie al evenmin een duidelijke omschrijving van de bestuurlijke competentie geeft, zij het dat de mogelijkheden tot administratief toezicht op onderheren, steden, dorpen, heerlijkheden en ambtenaren duidelijker zijn gedefinieerd. Maar het zou een onjuiste simplificatie zijn, om nog langer te stellen, dat het Hof in bestuurlijk opzicht alleen maar de raad van de stadhouder was. Uit het voorafgaande is reeds duidelijk geworden, dat het Hof in deze periode een proces doormaakte van geleidelijke verzelfstandiging ten opzichte van de stadhouder, dat uiteindelijk daarin resulteerde, dat kanselier en raden de stadhouder op het gebied van bestuur en rechtspraak geheel overvleugelden. De nieuwe verhouding tussen de stadhouder en het Hof, zoals ten gevolge van dit emancipatie-proces ontstaan, werd geformaliseerd in de hiervóór besproken instructie van 1640, die eigenlijk net zo goed als "Instruction pour le Gouverneur et la Chancellerie de la province de Gueldres" had kunnen worden aangeduid.

De ontwikkeling van de absolute competentie sedert 1609

De instructie van 1609 is tot het einde van het Ancien Régime ongewijzigd gebleven. Dit betekent echter niet, dat de rechterlijke en bestuurlijke competentie van het Hof ongewijzigd is gebleven. Deze werd onder meer beïnvloed door nieuwe wetgeving en door de veranderende verhoudingen tussen diverse bestuurslichamen in de Zuidelijke Nederlanden. Ten dele resulteerden deze ontwikkelingen in een uitbreiding van de compentie van het Hof; ten dele brachten zij echter een beperking van bevoegdheden.

Zo werden de bevoegdheden van het Hof van Gelre in de sfeer van het toezicht op de huishoudingen der "gemeenten" in het Overkwartier, die

[178] Cf. J.G.C. Venner, De verkrijging van het recht van Grote Revisie door het Hof van Gelder te Roermond 1607-1679, in: *PSHAL* 115 (1979) 331-362.
[179] A. Zijp, *De strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof*, 19.

aanvankelijk alleen nog maar berustte op de artt. 7, 8, 18 en 29 van de kanselarij-instructie, sterk uitgebreid ten gevolge van de reglementen van 15 februari 1678, 8 juli 1679, 17 februari 1680 en 20 december 1680, die de uitdrukking vormden van de ten gunste van de centrale regering gewijzigde machtsverhouding ten opzichte van de Staten van het Overkwartier. Bij de bespreking van de bevoegdheden van de Staten zal hierop nader worden ingegaan.[180]

Ten gevolge van andere ontwikkelingen verloor het Hof een deel van zijn competentie, in eerste instantie aan de Rekenkamer te Roermond en nadien aan de Chambre Suprême des Douanes te Brussel.

Het Hof van Gelre in verhouding tot de Rekenkamer: de invloed van de organisatie van in- en uitgaande rechten op de competentie van het Hof

Op het niveau van de centrale regering te Brussel was in 1531 reeds een functioneel onderscheid aangebracht tussen "politie en justitie" enerzijds en "domeinen en financiën" anderzijds. Tot de competentie van de Geheime Raad behoorden aldus wetgeving, algemeen bestuur, de hoogste rechtspraak en de soevereiniteitsrechten.[181] De Raad van Financiën daarentegen was belast met het beheer van het kroondomein, het belastingstelsel en de controle van de financiële instellingen. In de zeventiende eeuw kwam daar het toezicht op handel en nijverheid nog bij.[182]

Deze functionele tweedeling zette zich ook op gewestelijk niveau in het Overkwartier door. Bij de bespreking van de bevoegdheden van stadhouder, kanselier en raden is reeds gebleken, dat deze hoofdzakelijk lagen op het gebied van bestuur en rechtspraak. Daarbij is ook melding gemaakt van bepalingen die het stadhouder, kanselier en raden verboden zich in te laten met het beheer van domeinen en financiën. Het beheer daarvan was aanvankelijk in 1543 toevertrouwd aan een speciale commissaris, Gerard Renoy, en nadien, sedert 1559, aan de Rekenkamer te Arnhem. Deze Rekenkamer volgde in 1581 het voorbeeld van het Hof en verplaatste zijn zetel - na enige omzwervingen - ook naar Roermond.[183]

[180] Zie hierna blz. 72 e.v.

[181] M. Baelde, *De Collaterale Raden onder Karel V en Philips II (1531-1578). Bijdrage tot de geschiedenis van de centrale instellingen in de zestiende eeuw*, Brussel, 1965 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, klasse der letteren, 27, nr. 60), 38.

[182] M. Baelde, *De Collaterale Raden*, 48-49.

[183] G.H.A. Venner, Rechnungen als Quellen zur geldrischen Geschichte des 17. Jahrhunderts, in: Frankewitz, S. (Hrsg.), *Epitaph für Gregor Hövelmann*, Geldern, 1987, 191-221, p. 199; zie ook H.M. Brokken en H. de Schepper, Beheer en controle van de overheidsfinanciën in de Nederlanden tot omstreeks 1600, in: P.J. Margry, e.a., *Zes eeuwen Rekenkamer: van Camere vander rekeninghen tot Algemene Rekenkamer: gedenkboek bij het 175-jarig bestaan van de Algemene Rekenkamer*, 's Gravenhage, 1989, pp. 15-56.

De Gelderse Rekenkamer was in hoofdzaak belast met het beheer van de landsheerlijke domeinen en met het controleren van de rekeningen van rekenplichtige ambtenaren, zoals rechterlijke officieren, de landrentmeester-generaal en de diverse bijzondere ontvangers. De instructie van 1559[184] beschrijft op gedetailleerde wijze hoe deze rekeningen moesten worden gecontroleerd en op welke wijze de domeinen moesten worden beheerd. Teneinde de naleving van deze voorschriften af te dwingen beschikten de rekenmeesters over de bevoegdheid administratieve boetes op te leggen.[185] Indien er echter "in't hooren van de rekeningen merckelijcke swaricheden vallen", dienden zij de kwestie voor te leggen aan stadhouder, kanselier en raden "om bij henlieden geslicht ende getermineert te worden als nae recht soude behoiren".[186] Hetzelfde gold indien de rekenmeesters met rekenplichtigen van mening verschilden met betrekking tot de interpretatie van "pantbrieven oft verschrijvinge oft andere materiën die nae recht behoiren beslicht te worden".[187] Ook indien de rekenmeesters constateerden, dat op enigerlei wijze inbreuk werd gemaakt op de "gerechtigheden, demeynen, hoocheyt, jurisdictie, heerlijckeyt, aucthoriteyt ende andere [rechten]" van de landsheer, dan dienden zij de momber daarvan te verwittigen, zodat deze de zaak ten overstaan van het Hof van Gelre, of ten overstaan van andere competente rechters zou kunnen vervolgen. Zou hij nalatig zijn in het vervullen van deze plicht, dan diende de Rekenkamer de Raad van Financiën daarvan in kennis te stellen, opdat deze daarin zou voorzien.[188]

Op grond van deze bepalingen krijgt men de indruk, dat de eenvoudige overtredingen door de Rekenkamer zelf door middel van een administratieve sanctie konden worden afgedaan, doch dat de afdoening van meer gecompliceerde gevallen haar competentie te boven ging. Zowel ernstige geschillen met betrekking tot het afhoren der rekeningen, als geschillen met betrekking tot de rechten en plichten der rekenplichtige officieren, kwamen in eerste aanleg voor het Hof van Gelre. Van een *zelfstandige* rechtsprekende bevoegdheid van de Rekenkamer kan men hier mijns inziens dan ook niet spreken. In hoeverre de situatie te Roermond hiermee afwijkt van het algemene beeld dient aan de hand van de praktijk nader te worden onderzocht.[189]

184 ROPBa 2.7.407-417.
185 Cf. instructie van de Rekenkamer art. 4, 8, 9, 10, 17, 18, 20.
186 Instructie Rekenkamer, art. 61.
187 Instructie Rekenkamer, art. 60.
188 Instructie van de Rekenkamer art. 46, 47.
189 Ten aanzien van de rechterlijke bevoegdheden der Rekenkamers, zie H.M. Brokken en H. de Schepper, Beheer en controle van de overheidsfinanciën in de Nederlanden tot omstreeks 1600, pp. 42, 43, 51-53.

De scheiding tussen de activiteiten van de Rekenkamer en die van het Hof was zeker niet absoluut. De Rekenkamer was belast met de registratie van de commissiebrieven van landsheerlijke officieren en van octrooien, waaronder ook die, welke door het Hof van Gelre werden verleend. Bovendien diende zij de hoogte van een compositie te bepalen, alvorens het Hof remissie kon verlenen. En tenslotte was het Hof over het batig saldo van zijn rechterlijke activiteiten rekenplichtig. Anderzijds bestond er voor rekenplichtige officieren de mogelijkheid om ten overstaan van het Hof van Gelre beschikkingen van de Rekenkamer aan te vechten, aangezien het Hof competent was terzake van geschillen betreffende de landsheerlijke domeinen.

Het reglement terzake van de verhouding tussen het Hof en de Rekenkamer van juli 1603 geeft een aardig idee van de problemen die de verstrengeling van bevoegdheden tussen beide instellingen met zich bracht.[190] Dit reglement voorzag onder meer in de instelling van het ambt van de ontvanger der exploiten bij het Hof van Gelre. Deze werd belast met de inning van gerechtskosten, opgelegde boeten, zegelrechten en heergewaden en met de bewaring van "geannoteerde" (in beslag genomen) goederen (art. 1-3). De artt. 4 en 5 hadden betrekking op de benoeming van rekenplichtige ambtenaren door het Hof van Gelre: op nieuw-benoemde ambtenaren rustte de verplichting om zich - na verkregen commissie - bij de Rekenkamer te vervoegen, aldaar een borgsom te storten en onder ede te beloven getrouwelijk rekening en verantwoording af te leggen van de inkomsten uit hun ambt. De Aartshertogen maakten bovendien van de gelegenheid gebruik om te benadrukken, dat zij zich de benoeming tot de hogere functies voorbehielden, conform de declaratie van 1561.[191] Art. 6 had betrekking op de beschikking over vacante of geannoteerde goederen. Deze moesten alvorens opnieuw te worden uitgegeven door de Rekenkamer worden getaxeerd. In art. 7 werd bepaald, dat het Hof van Gelre geen octrooi zou mogen verlenen aan dorpen of gemeenten tot het vervreemden van gemene gronden en dergelijke, zonder advies van de Rekenkamer. (Deze bepaling werd in de instructie voor de stadhouder van 1640 nogmaals herhaald). Art. 9 had betrekking op de begeving van opengevallen lenen. Deze bevoegdheid reserveerden de Aartshertogen voor zich zelf. Ten aanzien van beschikkingen van de Rekenkamer terzake van het al dan niet sluiten van de rekeningen van rekenplichtige officieren, of het opleggen van (administratieve) boetes aan nalatigen onder hen, werd bepaald dat indien de betrokken officieren daartegen bezwaar wilden aantekenen, het Hof de tenuitvoerlegging van de beschikking niet mocht opschorten. De "gegraveerde ambtenaar" mocht wel in oppositie komen,

[190] Reglement van 21 juli 1603, uitgegeven door E. van den Bussche, *Conseil de Gueldre. Essai historique*, Brugge, 1886, 59-64.
[191] Zie hiervóór blz. 21 en blz. 30 nt. 83.

mits hij een voldoende waarborgsom zou storten (art. 11). Evenzo werd bepaald, dat het Hof geen uitstel van betaling mocht verlenen aan pachters van de domeinen ten opzichte van de ontvangers van de domeinen, of in het geval van ontduiking van tollen en dergelijke aan de verdachten ten opzichte van de ontvanger van de desbetreffende rechten (art. 12 en 13). Art. 14 bevatte het voorschrift, dat indien de aard van de te behandelen zaken zulks wenselijk maakte, het Hof en de Rekenkamer door tussenkomst van de momber met elkaar in overleg zouden treden. Art. 15 vermaande beide instellingen zoveel mogelijk een goede onderlinge verstandhouding te bevorderen.

De gecompliceerde verhouding tussen Hof en Rekenkamer werd nòg ingewikkelder, doordat ten gevolge van de Opstand een nieuwe bron van overheidsinkomsten ontstond, de zgn. "licenten", een stelsel van douanerechten, geheven van de handel op de vijand in oorlogstijd, dat in Frankrijk en in de Nederlanden vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw geleidelijk in zwang is gekomen. Na een aanloopperiode vanaf 1575-1580, zijn de "licenten" vanaf 1590 een vast bestanddeel gaan uitmaken van de "Recette Générale des Finances". Aangezien deze heffing aanvankelijk een voorlopig karakter had, kwam zij na de Vrede van Munster te vervallen. Toen de Republiek harerzijds deze rechten bleef innen, werden zij door Philips IV op 12 oktober 1654 onder de naam van "droits d' entrée et de sortie" of "in- en uitgaande rechten" opnieuw ingevoerd.[192]

Ten gevolge van de invoering van deze licenten was een geheel nieuwe sector van overheidsactiviteit ontstaan, die werd geleid door de Raad van Financiën. Voor de inning van deze rechten moest een nieuwe categorie van comptabele officieren, de ontvangers en controleurs van in- en uitgaande rechten, in het leven worden geroepen. Bovendien moesten aparte voorzieningen worden getroffen ten aanzien van de rechtspraak.

[192] G. Bigwood, *Les impôts généraux dans les Pays-Bas autrichiens. Etude historique de législation financière*, Leuven, 1900, hfdst. 5; D. Gheret, Le produit des licentes et autres impôts sur le commerce extérieur dans les Pays-Bas espagnols (1585-1621), in: Arnould, M.-A. e.a., *Recherches sur l' histoire des finances publiques en Belgique*, Brussel, 1967, 1970 (Acta Historica Bruxellensia I, II), II, 43-122, pp. 43-48; H. Hasquin, Sur l' administration du commerce dans les Pays-Bas méridionaux aux XVIIe et XVIIIe siècles, in: *Revue d' Histoire moderne et contemporaine* 10(1973) 430-443; zie ook H. de Schepper, Vorstelijke ambtenarij en bureaukratisering in regering en gewesten van 's Konings Nederlanden, 16de-17de eeuw, blz. 371; meer in het bijzonder ten aanzien van het Overkwartier en de Landen van Overmaze, zie ook E. Roebroeck, Hoe hebben vaart en handel op de Maas zich ontwikkeld vanaf de middeleeuwen tot het einde van de achttiende eeuw? in: *SSEGL* 15(1970) 50-74. In de Republiek werden de "licenten" meestal in een adem genoemd met de zgn. "convooien", als "convooien en licenten". Onder "convooien" verstond men een heffing verschuldigd door de scheepvaart in verband met de bescherming door oorlogsschepen. Cf. F.H.M. Grapperhaus, *Convoyen en Licenten*, Zuphen, 1986, 16.

Aanvankelijk werd de vraag wie in het Overkwartier bevoegd was tot de berechting van overtredingen van de douane-wetgeving in het midden gelaten. De ordinaris-gerechten zouden bevoegd zijn, zolang terzake nog geen speciale voorzieningen zouden zijn getroffen.[193]

Daarin kwam verandering toen op 19 augustus 1623 werd overgegaan tot de instelling van een speciale Licentkamer te Roermond.[194] Deze Licentkamer bestond uit drie gedeputeerde rechters, één griffier en één deurwaarder. Als eerste der gedeputeerde rechters zou jaarlijks door de superintendant van de Rekenkamer één der rekenmeesters van die instelling voor de duur van één jaar worden aangewezen. Als tweede gedeputeerde werd aangewezen Adam Fabri, substituut-momboir van het Hof van Gelre. De advocaat Johan de Stuckere was de derde gedeputeerde. Deze Licentkamer was als rechter in eerste instantie bevoegd terzake van alle rechtsvorderingen met betrekking tot tollen en licenten "qui se lèvent sur la Meuse et Rhin". Bij de afdoening van processen terzake van in- en uitgaande rechten zouden de gedeputeerde rechters zich in het bijzonder moeten richten naar

> "de placcaerten van onsen wegen op't stuck van de voors. licenten, paspoorten ende thollen gemaeckt ende alnoch te maecken, sonder die eenichsints te moegen te buijten gaen, off de penen, mulcten ende amenden daerbij gestatueert [te] minderen, modereren off veranderen in eeniger manieren."

Van de vonnissen der Licentkamer zou men reformatie kunnen verzoeken aan het Hof van Gelre.

Voorzover zich bij de afdoening van dergelijke processen problemen zouden voordoen ten aanzien van "het verstandt vande voors. placcaeten" - d.w.z. de authentieke interpretatie van de wetgeving - , dienden de gedeputeerden zich te wenden tot de Raad van Financiën, ten einde het probleem "met hunnen voorgaende advijse ende interventie vande fiscale [van de Raad van Financiën]" op te lossen.[195]

De voor de berechting van overtredingen terzake van de in- en uitgaande rechten gekozen constructie van gedelegeerde rechters wijst erop, dat de centrale regering ernaar heeft gestreefd om de invloed van het Hof van Gelre op het gebied van in- en uitgaande rechten te beperken. De benoeming van de eerste gedelegeerde rechter werd voorbehouden aan de superintendant van de Rekenkamer. Bovendien zou één der rekenmeesters als voorzitter van de kamer gaan functioneren.

[193] Cf. Defacqz, *Ancien Droit Belgique*, dl. 1, 108-110, plakkaat van 19 februari 1610, art. 13.
[194] A.J. Flament, De archieven der gemeenschappen, collegiën en ambtenaren te Roermond die een rechterlijk of landsheerlijk karakter hadden of rechtstreekse invloed op het algemeen bestuur, in: *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven* 17 (1894) 313-480, p. 342.
[195] Commissie en instructie van de Licentkamer, afschrift in P 1, fol. 143r-149v. Zie met name de artt. 19, 21 en 22.

De gekozen oplossing was echter in meer dan een opzicht riskant. Enerzijds bestond er de mogelijkheid van functievermenging op gewestelijk niveau. Anderzijds droeg zij bij tot functievermenging op centraal niveau. De Rekenkamer kreeg, doordat een van de rekenmeesters jaarlijks door de superintendant van de Rekenkamer als gedelegeerd rechter werd aangewezen, ten detrimente van het Hof van Gelre ook bemoeienis met de rechtspraak betreffende een deel van de vorstelijke financiën, ten aanzien waarvan zij tevoren slechts een controlerende functie vervulde. De bepaling dat de Licentkamer zich in verband met de authentieke interpretatie van de wetgeving terzake van in- en uitgaande rechten zou moeten wenden tot de Raad van Financiën, vormde bovendien een bedreiging voor de autoriteit van de Geheime Raad, die er aanspraak op maakte als enige tot de authentieke interpretatie van wetgeving bevoegd te zijn.[196]

Het ligt voor de hand dat vooral de bepaling, dat de gedeputeerde rechters problematische gevallen met prealabel advies en interventie van de Raad van Financiën zouden moeten afdoen, ook op gewestelijk niveau zeer gevoelig lag. De Staten van het Overkwartier hebben daarom dan ook bij gelegenheid van de onderhandelingen over het toestaan van de bede in september 1624 betoogd, dat het desbetreffende artikel strijdig zou zijn met de bepaling van het Tractaat van Venlo, "dat d' onderzaeten alle gewoonen bescheyt in de Cancellerije sullen vervolgen ende vercrijgen."

De reactie van de centrale regering was in twee opzichten zeer interessant: gesteld werd dat de plakkaten terzake de mogelijkheid van deze constructie nadrukkelijk hadden opengelaten, aangezien

> "Sijne Majesteyt is expresselijck de kennisse ende judicature daeraff reserverende aen de particuliere rechters daertoe te committeeren, tot exclusie van alle andere ..."

Het beroep op het Tractaat van Venlo zou elke grond missen, aangezien de licenten toen nog niet bestonden. Bovendien zouden de Staten in dit opzicht toch al geen reden hebben om te klagen, omdat het de momber vrij zou staan dergelijke zaken bij preventie, d.w.z. met voorbijgaan aan de (lagere) bevoegde rechter, direct voor het Hof te brengen, en omdat "in cas van appellatie" het Hof als rechter was aangewezen.[197]

Uit het eerste deel van de reactie van de centrale regering blijkt, dat zij zich sterk genoeg achtte om door middel van wetgeving innoverend op te treden, zonder rekening te houden met eventuele oppositie van de Staten. Uit het tweede deel van de reactie blijkt, dat de rechtspleging terzake van

[196] Cf. P. Alexandre, *Histoire du Conseil privé*, 386.

[197] ASO 188, fol. 266; te denken valt hier aan de zgn. "preventie bij arreste"; cf. Joos de Damhouder, *Practycke ende handbouck in criminele zaecken*, Leuven 1555, blz. 45-46. Renvooi in criminele zaken vindt geen plaats (ididem). De ratio van deze regel dient te worden gezocht in het belang van de openbare orde; zie ook J. Buntinx, *De Audientie der graven van Vlaanderen*, blz. 185-187.

in- en uitgaande rechten door haar werd beschouwd als een nieuw terrein van overheidszorg, en dat de restricties van het Tractaat van Venlo op dat terrein niet van toepassing waren.

Deze tendens om de "in- en uitgaande rechten" geheel buiten de sfeer van het gewestelijke bestuur te trekken, zette zich in de loop van de zeventiende eeuw verder voort en kwam zowel op het gebied van de rechtspraak als op dat van de wetgeving tot uiting.

In 1683 werd de inning van de in- en uitgaande rechten toevertrouwd aan een consortium onder leiding van Emanuel Fonseca, die als "admodiateur-generaal" (pachter) optrad. Bij deze gelegenheid werd tevens een wijziging doorgevoerd in de berechting van overtredingen van de douanewetgeving: de rechterlijke kamers van tollen en licenten, die belast waren met de rechtspraak in eerste aanleg in dezen, werden opgeheven. In hun plaats kwamen gedelegeerde rechters, verbonden aan elk hoofdcomptoir van in- en uitgaande rechten. Deze gedelegeerde rechters werden belast met de rechtspraak in eerste aanleg. Bovendien dienden zij toezicht te houden op de officieren van in- en uitgaande rechten en eventuele ambtsdelicten aan te brengen bij een der beide nieuw opgerichte "Chambres Suprêmes" te Brussel. Deze "Chambres Suprêmes" fungeerden tevens als instantie van hoger beroep voor de vonnissen van de gedelegeerde rechters van in- en uitgaande rechten. De bevoegdheden van het Hof van Gelre als appèlrechter van in- en uitgaande rechten werden aldus teniet gedaan.[198] Ten gevolge van deze reorganisatie van het douane-wezen werd de rechtspleging van in- en uitgaande rechten definitief uit het stelsel van het Tractaat van Venlo losgemaakt. De bescherming tegen "uytlandsche rechtsvordering" was voor deze categorie zaken niet langer van toepassing.

Hetzelfde kan men constateren ten aanzien van de douane-wetgeving. Aanvankelijk was deze op de gebruikelijke wijze via het Hof van Gelre afgekondigd. Deze procedure was ondermeer gevolgd ten aanzien van het

> "Placcaet ende Ordinantie Ons' Genadichs Heeren des Conincx, inhoudende den voet ende orden die men voirtaen houden sal in't lichten van de Licenten van den Coopmanschappen den stroom vande Maeze op- ende affgaende"

van 27 juli 1596[199] en ten aanzien van de ordonnantie terzake van het heffen der licenten te Roermond, Venlo en Arcen van 2 mei 1622.[200] Deze procedure gaf het Hof van Gelre en de Staten van het Overkwartier gelegenheid door middel van het recht van consultatie en het recht van ver-

[198] Cf. het octrooi van 10 februari 1683; ten aanzien van de Chambres Suprêmes zie: O. Jodogne, *Inventaire des archives des chambres suprêmes des douanes et de la judicature de Bruxelles*, Tongeren, 1937.
[199] RAL, ARR, aanwinsten 1925, nr. 26.
[200] OAV 2237, ASO 1336a.

toog[201] invloed uit te oefenen op de douane-wetgeving en daarmee op een deel van de vorstelijke financiën, dat naar het gevoelen van de Raad van Financiën geheel losstond van de invloed van de Staten van de provinciën. Vanuit deze zienswijze is het verklaarbaar, dat geleidelijk met dit stelsel van afkondiging werd gebroken. Een eerste indicatie hiervoor vindt men reeds in de instructie voor de stadhouder van 1640. Op grond van art. 10 was het stadhouder, kanselier en raden verboden om tollen, gabellen, licenten en passagerechten in te voeren.[202] Het Hof van Gelre mocht derhalve niet langer eigen verordeningen terzake van in- en uitgaande rechten uitvaardigen. Nadien kan men bovendien constateren, dat het Hof van Gelre niet langer werd betrokken bij de afkondiging van de douanewetgeving. Omstreeks 1670 werd deze door de Raad van Financiën via de Rekenkamer ter fine van publicatie en affixie toegezonden aan de officieren van in- en uitgaande rechten. Bij decreet van 16 november 1672 werd aan het Hof van Gelre medegedeeld, dat de landvoogd het overbodig achtte,

> "de faire observer autres formalitéz pour l' execution de nos ordonnances touchant les droicts d' entrée et sortie, dépeschez soubs notre signature, que la seule affiction publique aux comptoirs, qu' il appartient, ainsij qu'il s' observe dans touttes les autres provinces."[203]

Deze wijze van publiceren was, beschouwd vanuit de gezichtshoek van het Hof van Gelre, met onvoldoende waarborgen omkleed, zodat de ingezetenen zich in geval van ontduiking van de in- en uitgaande rechten met enig recht op "legitieme redenen van onwetendheid" gingen beroepen.[204] Toen de Raad van Financiën op 3 februari 1681 opnieuw de Rekenkamer belastte met de publicatie van een tarief van in- en uitgaande rechten, wendde het Hof van Gelre zich daarom op verzoek van de momber tot de landvoogd, met de vraag of de reglementen, ordonnanties, lijsten en tarieven die door de Raad van Financiën aan de Rekenkamer of aan de officieren van in- en uitgaande rechten werden toegezonden, moesten worden geacht op gelijke wijze kracht van wet te hebben verkregen als de wetten die door tussenkomst van het Hof van Gelre op de gebruikelijke wijze waren afgekondigd.[205]

Op de problematiek van de wetgeving van in- en uitgaande rechten wordt hierna nog teruggekomen.[206] Hier volstaat de constatering, dat in het Overkwartier de rechtspleging en de wetgeving terzake van in- en uitgaande rechten in de loop van de zeventiende eeuw geheel aan de compe-

201 Zie hierna blz. 159.
202 Zie hiervóór blz. 29.
203 HvG, ongeordend.
204 CB 4, fol. 43v-46r.
205 Hof van Gelre, CB 4, fol. 122r-123v.
206 Zie hierna blz. 141.

tentie van het Hof van Gelre werd onttrokken en werd overgedragen aan een aparte organisatie onder leiding van de Raad van Financiën en de Rekenkamer.

Het Hof van Gelre en zijn bevoegdheid ratione territorii

Het ressort van het Hof van Gelre na 1580 was, evenmin als tevoren, in de kanselarij-instructie of in een ander reglement limitatief omschreven. In theorie strekte de relatieve competentie van het Roermondse Hof zich uiteraard uit over het gehele hertogdom Gelre. Maar hoever strekte de bestuurs- en rechtsmacht van het Hof zich in de praktijk uit?

Ik zal, in navolging van Guillon,[207] pogen deze vraag te beantwoorden "ex curiae instrumentis", d.w.z. aan de hand van de archiefbescheiden van het Hof.

Het feitelijke rechtsgebied van het Hof laat zich in beginsel bepalen aan de hand van de vonnisregisters. Ten gevolge van de stadsbrand van 1665 zijn er daarvan uit de periode vóór 1665 nog slechts enkele bewaard, over de jaren 1610-1612; 1625-1627; en over het eerste halfjaar van 1632.[208] Over de periode 1665-1702 zijn de vonnisregisters nog compleet aanwezig.[209] Dit betekent, dat de gegevens over de jaren vóór 1665 hooguit indicatief zijn en aanvulling behoeven uit andere bronnen, zoals de losse procesakten van het Hof.

Uit het onderzoek van de oudste vonnisregisters blijkt, dat men een onderscheid moet maken tussen de rechtsmacht die stadhouder, kanselier en raden in de periode 1612-1631 uitoefenden in hun hoedanigheid van "Raeden van Onse Cantzelrije undt Raedt van Gelderlandt gestelt totte instructie van de saecken und processen in de Quartieren van Overijssel und Lingen" en de rechtsmacht die zij uitoefenden "in naeme ende vanwege Sijne Majesteyt als hertogh van Gelre". In de eerst genoemde hoedanigheid fungeerde het Hof als instantie van hoger beroep voor Oldenzaal en Lingen, sedert de opheffing van het Hof van Overijssel in 1612.[210]

In de laatstgenoemde hoedanigheid oefende het Hof rechtsmacht uit in het Gelders Overkwartier, dat vanouds deel uitmaakte van het hertogdom Gelre, en daarbuiten ook nog in het Land van Weert (Weert, Wessem, Nederweert), en in de heerlijkheden Dalenbroek (Asenray, Herten, Maas-

[207] C.F.H. Guillon, *De divisione Gelriae Superioris seu Tetrarchiae Ruraemondensis annis 1713-1715 rata*, ac. diss. Leiden, 1846, p. 10.
[208] CdG 111, 112, 113.
[209] CdG 117-143.
[210] Ordonnantie van 19 november 1612 terzake van de opheffing van de "Cantzelrije van Overijssel", Recueil Van Lom, fol. 312^{v}-315^{r}; zie ook S.J. Fockema Andreae, Recht en rechtsbedeling in Overijssel gedurende het overgangstijdperk 1550-1630, in: *TRG* 17(1941) 243-298.

niel, Leeuwen, Merum en Ooll), Hamb bij Kapellen, Hörstgen-Frohnenbruch, Meijel, Millendonck (Korschenbroich, Aldenpesch en Weinmarck) en Obbicht (Obbicht, Papenhoven en Overbroek). De vonnisregisters van het Hof bevatten voor laatstgenoemde gebieden tezamen gegevens over tenminste 120 processen. Zeventig procent daarvan dateert uit de periode, waaruit de vonnisregisters compleet bewaard zijn gebleven (1665-1702). De overige dertig procent werd aangetroffen in de drie bewaard gebleven registers over 1610-1612, 1626-1627 en 1632 en in de losse procesakten van het Hof.[211] De gegevens over de periode vóór 1665 dragen een meer incidenteel karakter. Het is daarom zeker niet uitgesloten, dat het aantal processen uit het Land van Weert en de genoemde heerlijkheden in werkelijkheid veel groter is geweest.

Het is de vraag of men op basis van vonnisregisters tot een volledig beeld van het ressort van het Hof van Gelre kan komen. Tegen het gebruik van vonnisregisters zou kunnen pleiten, dat men afhankelijk is van het toevallig voorkomen van processen uit alle delen van het ressort. Dit bezwaar geldt niet voor verzendlijsten van plakkaten en circulaires die door tussenkomst van stadhouder, kanselier en raden werden verspreid, aangezien deze toegezonden werden aan alle steden, dorpen en heerlijkheden in het ressort van het Hof.[212]

Dergelijke lijsten zijn niet voor de hele periode 1580-1702 bewaard gebleven. Mij zijn slechts tien verzendlijsten van plakkaten en twee verzendlijsten van circulaires "aen de officieren ende onderheeren van alle de steden ende dorpen deses Overquartiers" bekend uit de periode 1692-1702.[213] Slechts incidenteel kunnen deze gegevens worden aangevuld met hulp van toevallig bewaard gebleven zendbrieven of relazen van publicatie.

Behalve de steden, dorpen en heerlijkheden van het Gelders Overkwartier, worden in deze lijsten Weert, Wessem en Nederweert, Dalenbroek, Hamb, Meijel, Obbicht regelmatig genoemd; Hörstgen-Frohnenbruch en Millendonck daarentegen komen op deze lijsten in het geheel niet voor. Behalve de reeds genoemde, worden onder de geadresseerden geen andere heerlijkheden vermeld.

Men zou op basis van de hierboven weergegeven bevindingen voorlopig kunnen concluderen, dat Weert, Nederweert en Wessem, Dalenbroek, Hamb, Meijel en Obbicht in het laatste kwart van de zeventiende eeuw zeker tot het ressort van het Hof van Gelre gerekend zouden mogen worden.

211 Zie bijlage III.
212 "Fiant circulaire brieven aen alle officieren der plaetsen onder den Hove gehoorende ten fine hierin vermelt ..." (Circulaire van 10 januari 1697, HvG, ongeordend).
213 HvG, 309 en ongeordend.

Ten aanzien van Hörstgen-Frohnenbruch en Millendonck lijkt enige reserve vooralsnog op zijn plaats, aangezien de gegevens over de toezending van plakkaten en over de rechtsmacht van het Hof niet, zoals in de overige gevallen, overeenstemmen.

Vóór de Opstand werden deze gebieden echter nog niet tot het hertogdom Gelre gerekend, getuige het ontbreken van hun namen op de in verband met de invoering van de criminele ordonnantiën van 1570 opgestelde "Lijst van Bannerheerlijkheden en andere Hoge Heerlijkheden in Gelre en Zutphen van 1569",[214] terwijl van een aantal der genoemde heerlijkheden wordt aangenomen, dat zij tot het ressort van het Rijkskamergerecht behoorden en dat zij eerst na de Spaanse Successieoorlog bij Gelre zouden zijn ingelijfd. Zo merkt Nève ten aanzien van Meijel op, dat er wel een leenverhouding tussen de heer van Meijel en de Gelderse hertog bestond, maar dat die leenband eerst in de achttiende eeuw tot inlijving bij Gelre leidde.[215] De annexatie van Obbicht door Gelre zou zich op een onbepaald tijdstip tussen 1670 en 1785 hebben voltrokken.[216] Ten aanzien van Weert acht Nève het aannemelijk, dat "de formele vereniging met het Gelders Overkwartier eerst na de Spaanse Successieoorlog tot stand kwam." In de periode 1570-1713/1715 doet de situatie hem meer denken aan een personele unie.[217]

Deze constateringen maken het noodzakelijk om nader in te gaan op de aard van de relatie van de bovengenoemde heerlijkheden tot Spaans Gelre. Dit thema wordt in hoofdstuk II aan de orde gesteld.

5. Staten van het Overkwartier

Nadat hiervoor aandacht is besteed aan de vorstelijk/landsheerlijke component van het gewestelijk bestuur in Spaans Gelre, dient thans de "landständische" component aan de orde gesteld te worden. Binnen "Spaans" Gelre kende alleen het Gelders Overkwartier een standenvertegenwoordiging, de Staten van het Overkwartier. Aan de geschiedenis van de Staten zijn recent door Venner een aantal artikelen gewijd, die betrekking hebben op de organisatie en de bevoegdheden van dit lichaam.[218] In dit kader kan

[214] Uitgegeven door A.J. Maris in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 68 (1974/75) 141-159.
[215] P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen, 1972 (Maaslandse Monografieën 14), 440.
[216] P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 444.
[217] P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 507.
[218] G.H.A. Venner, De organisatie van de Staten van het Overkwartier van Gelder gedurende de periode 1590-1602, in: *PSHAL* 110 (1974) 287-324; dez., De reglementen van de Staten van het Overkwartier van Gelder, in: *PSHAL* 114 (1978) 141-223; dez., *Inventaris van het archief van de Staten van het Overkwartier van Gelder 1404-1794*, Maastricht 1980 (RAL inventarissenreeeks nr. 17).

daarom worden volstaan met een korte samenvatting, op basis waarvan in hoofdstuk 3 nader kan worden ingegaan op het aandeel van de Staten in het wetgevingsproces.

De Staten van het Overkwartier vertegenwoordigden de volgende steden, dorpen en heerlijkheden:

> het ambt en land van Kessel, met Baarlo, Blerick, Broekhuizenvorst, Helden, Kessel, Maasbree, Sevenum, Swolgen, Venray, Wanssum, Blitterswijck, Broekhuizen, Geisteren, Grubbenvorst, Horst, Lottum, Meerlo en Tienray, Oirlo, Ooyen en Oostrum-Spralant; het drostambt Gelder, met Aldekerk, Kapellen, Kevelaer, Nedereyll, Nieuwkerk, Overeyll, Pont, Rheurdt, Schaephuysen, Stenden, Tönisberg, Veert, Vernum en Wetten; het land en drostambt Montfort, met Asselt, Beesel, Belfeld, Echt, Ohé-en-Laak, Elmpt, Linne, Maasbracht, Nieuwstadt, Posterholt, Roosteren, Sint Odiliënberg, Swalmen en Vlodrop; het ambt Kriekenbeek met Grefrath, Herongen, Hinsbeck, Leuth, Lobberich, Viersen en Wanckum; stad en ambt Straelen; stad en ambt Wachtendonck; het ambt Middelaer; het ambt Erkelenz, met Erkelenz, Kückhoven, Nederkruchten, Overkruchten en Wegberg; de heerlijkheden Afferden, Arcen met Velden en Lomm, Stevensweert, Walbeck met Twisteden, Raay en Klein-Kevelaer, Well met Bergen, "'t Vleck Montfort" en de steden Roermond, Venlo en Geldern.[219]

Ridderschap en steden

De Staten bestonden uit twee leden: ridderschap en steden. Op het einde van de zeventiende eeuw heeft de centrale regering een vergeefse poging ondernomen om de geestelijkheid als derde stand te introduceren. Volgens het decreet van 3 november 1687 zou de vertegenwoordiging van de geestelijkheid moeten bestaan uit de bisschop van Roermond, de deken en een kanunnik van het kathedrale kapittel. Deze poging stuitte af op hardnekkig verzet van de Staten.

Om tot de ridderschap te worden toegelaten diende men aan twee vereisten te voldoen. De aspirant-leden moesten edelman van geboorte zijn en zij moesten in het bezit zijn van een riddermatig goed. Het bewijs van edele geboorte werd geleverd door middel van een bezworen kwartierstaat, die minimaal acht kwartieren, vier van vaderlijke en vier van moederlijke zijde, diende te bevatten.[220] Aan welke vereisten een behuizing moest voldoen om als riddermatig te worden beschouwd stond niet eenduidig vast. Traditioneel werd een groot aantal behuizingen als zodanig aangemerkt. Onder de ridderschap namen tot omstreeks 1620 de onderheren, d.w.z. degenen die in het bezit waren van hoge heerlijkheden binnen het Overkwartier, nog een aparte positie in. In tegenstelling tot het hertogdom Gulik, kende het Overkwartier echter geen aparte vergaderingen der on-

[219] G.H.A. Venner, De reglementen, 144.
[220] G.H.A. Venner, *Inventaris Archief Staten Overkwartier*, 19.

derheren.[221] Over de toelating van aspirantleden werd door de ridderschap met eenparigheid van stemmen beslist. Vóór 1678 was van een afwijzende beslissing geen beroep mogelijk. Nadien stond de mogelijkheid van hoger beroep op de landvoogd te Brussel open.[222]

Onder de ridderschap was de erfmaarschalk de eerste in rang. Hij trad op als voorzitter, gaf leiding aan de besluitvorming en trad naar buiten toe als woordvoerder op. Deze aanvankelijk informele aanspraak van de erfmaarschalk op de "directie" van de Staten werd door middel van een arrest van de Geheime Raad van 22 maart 1668 geformaliseerd.[223] Als uitvloeisel van een proces tussen de erfmaarschalk en de erfvoogd van Roermond, die elkaar de voorrang betwistten, werd de erfmaarschalk in zijn voorrechten aangaande "la présidence aux états et la députation perpétuelle au membre des nobles" bevestigd. In tegenstelling tot andere gewesten van de Zuidelijke Nederlanden, was de stadhouder in het Overkwartier derhalve geen voorzitter van de Staten.[224]

De steden vormden het tweede lid van de Staten. In de zeventiende eeuw maakten de steden Roermond, Venlo, Geldern, Erkelenz, Straelen, Wachtendonck, Echt en Nieuwstadt deel uit van dit college. In beginsel vormden de steden nog geen gesloten college. In 1602 werd Weert nog tot de vergadering toegelaten, ofschoon het later van deze toelating verder geen gebruik meer heeft gemaakt. De steden lieten zich ter vergadering van de Staten vertegenwoordigen door twee afgevaardigden, burgemeesters of schepenen van de stad, behalve Roermond, dat meestal met een grotere deputatie aan de vergaderingen deelnam. Van de stemhebbende steden waren in feite alleen Roermond, Venlo en Geldern van belang.

Binnen het college der steden fungeerde de stad Roermond als voorzitter. De raadsburgemeester van Roermond riep - hetzij op eigen initiatief, hetzij in opdracht van de centrale regering, die desgewenst een daartoe strekkend bevel door tussenkomst van de stadhouder kon uitvaardigen - de kwartiersdagen en "convocatiedagen" bijeen. De Staten vergaderden meestal in het stadhuis te Roermond.

De Staten beschikten over een bescheiden ambtelijk apparaat. Aanvankelijk bedienden zij zich van de secretaris van Roermond. Vanaf 1630 be-

[221] G.H.A. Venner, De reglementen, 148.

[222] In 1692 heeft Philips baron van Eynatten tot Neuburg, heer van Dalenbroek, na afwijzing van zijn verzoek om admissie vanwege het adellijke huis van Dalenbroek, vergeefs gepoogd om door tussenkomst van de Raad van State te Brussel toegelaten te worden tot de Staten van het Overkwartier (G.H.A. Venner, *Inventaris Archief Staten Overkwartier*, 21; cf. HvG, briefwisseling 1692). Uit dezelfde periode dateren overeenkomstige verzoeken van Anton van Baexem (CB 7, fol. 46) en van Thiry van Merwijck (CB 9, fol. 132-135).

[223] ARAB, Geheime Raad, Spaanse periode, karton 142.

[224] Cf. E. Poullet, *Les gouverneurs de province*, 62, nt. 1.

schikten zij over een eigen syndicus.[225] Aangezien het Overkwartier geen bestendig college van Gedeputeerde Staten kende, bestond er behoefte aan een juridisch onderlegde ambtelijk secretaris die op de hoogte was van de dagelijkse gang van zaken. Voor het beheer van hun eigen middelen beschikten de Staten over een speciale rentmeester, de ontvanger van de onraad. Diens functie werd veelal met die van landrentmeester-generaal van Gelre gecombineerd, op een zodanige wijze, dat het enigzins onduidelijk is of men de landrentmeester primair als een koninklijk ambtenaar danwel als een ambtenaar van de Staten zou moeten beschouwen.[226]

Ter bevordering van hun belangen bij de centrale regering hielden zij er te Brussel een "agent" op na.

Vergaderingen van de Staten

De Staten van het Overkwartier kenden twee verschillende soorten van vergaderingen: de kwartiersdagen (ook wel aangeduid als landdagen) en de convocatie- of deputatiedagen.

De kwartiersdagen werden gehouden op bevel van de landsheer of op eigen initiatief.[227] De beschrijving geschiedde door de magistraat van Roermond. Indien de kwartiersdag in opdracht van de centrale regering werd uitgeschreven, dan was de procedure als volgt: De landvoogd gaf opdracht aan de stadhouder of, bij diens afwezigheid, aan de kanselier, om de magistraat van Roermond te verzoeken tegen een bepaalde datum ridderschap en steden te convoceren, ten einde te vernemen wat de centrale regering aan hen wilde voorleggen. Op de aangegeven dag verzamelden ridderschap en steden zich op het stadhuis te Roermond. Na kennisname van de volmachten van de stadhouder en van de kanselier, aanhoorden zij de mondelinge propositie van de kanselier, die meestal namens de regering als commissaris fungeerde. Vervolgens trokken beide leden van de Staten zich in aparte vertrekken terug om afzonderlijk te beraadslagen. Binnen de beide colleges werd bij meerderheid van stemmen besloten. Tussen beide colleges kon geen overstemming plaatsvinden. Het gemeenschappelijke besluit droeg daarom veelal het karakter van een moeizaam compromis.[228] De introductie van een de regering welgezinde derde stand, zou overstemming wel mogelijk hebben kunnen maken en zou daarom

[225] G.H.A. Venner, *Inventaris Archief Staten Overkwartier*, 45-47; dez., De organisatie, 320-322.

[226] Cf. "Seeckere conditiën naer welcke den Heere Landrentmeester generaal van de Provintie van Gelderland sal sijn gehouden hem te reguleren, soo int reguard van den ontfanck als uytgave van de penninghen der onraedt", vastgesteld door de Staten van het Overkwartier 3 juli 1679 (ASO 88, fol. 81v-84r), art. 1.

[227] Privilege van 2 februari 1538, uitgegeven door G.H.A. Venner, De organisatie van de Staten, 323.

[228] G.H.A. Venner, De Reglementen, 157.

voor de centrale regering een aantrekkelijk middel zijn geweest om de besluitvorming te beïnvloeden.

In de zeventiende eeuw werden meestal slechts twee kwartiersdagen per jaar gehouden. Voor de afhandeling van de lopende zaken tussen de kwartiersdagen werden telkens voor de duur van één jaar gedeputeerden aangewezen. Deze hielden gewoonlijk twee maal per jaar zitting. De vergaderingen van de gedeputeerden - de deputatie- of convocatiedagen - werden door de raadsburgemeester van Roermond bijeengeroepen. Gewoonlijk werden twee edelen en twee afgevaardigden der steden, waaronder altijd de erfmaarschalk als "député perpétuel" en de raadsburgemeester van Roermond namens de kwartiershoofdstad, als gedeputeerden aangewezen. De gedeputeerden werden geacht de besluiten van de kwartiersdagen uit te voeren. Zij werden daarin terzijde gestaan door de syndicus.

Taken en bevoegdheden van de Staten

De activiteiten van de Staten van het Overkwartier bestreken een breed spectrum. Zij huldigden de landsheer in. Zij waren betrokken bij de verstrekking van middelen ten behoeve van de landsheer, hetzij door middel van inwilliging van de bede, hetzij door levering van fourage aan de garnizoenen en het verrichten van hand- en spandiensten ten behoeve van het leger. Zij verleenden medewerking aan de wetgeving van de landsheer. Zij droegen zorg voor de handhaving van de oude voorrechten en privileges, onder meer door te waken tegen bevoegdheidsoverschrijdingen door het Hof van Gelre ten detrimente van de ordinaris gerechten. Zonder "voirgaenden advis ende bewillinge van onse Ridderschap ende Steden" mocht er geen wijziging worden aangebracht in de "Gelresche Rechten des Ruremundtschen Quartiers".[229] Zij zagen erop toe dat geen inbreuk werd gemaakt op het privilege de non evocando en dat de hand gehouden werd aan de kwalificaties voor de benoeming van hoge ambtenaren. Zonder hun toestemming mochten geen delen van het territorium worden vervreemd. Zij waakten over de kwaliteit van de rechtspleging, streefden naar afwering van militaire overlast en naar de opheffing van handelsbelemmeringen. Tenslotte bemiddelden zij ook ten behoeve van particulieren.[230]

De juridische basis van deze activiteiten werd gevormd door het hiervoor reeds besproken Tractaat van Venlo. Bij gelegenheid van de inhuldiging van elke nieuwe landsheer droegen de Staten er zorg voor, dat deze het Tractaat van Venlo opnieuw bevestigde. Met name de artikelen met betrekking tot de handhaving van de oude rechten en privileges (de artt. 2

[229] GLS, akte van homologatie, 19 september 1619.
[230] G.H.A. Venner, De reglementen, 149.

en 3), het artikel betreffende het indigenaat der ambtenaren (art. 7), alsmede het verbod van belastingheffing zonder het consent van de Staten (art. 9) waren in dit kader van bijzonder belang.

Ter realisering van deze taken en bevoegdheden beschikten de Staten over een gevarieerd scala aan middelen.

Dankzij het feit dat zij over eigen inkomsten beschikten in de vorm van de "onraad", een heffing die op dezelfde voet als de bede over het Overkwartier werd omgeslagen en die door de eigen ontvanger van de Staten werd beheerd, konden zij het zich financieel veroorloven om, hetzij door middel van het zenden van deputaties naar de regering in Brussel, hetzij door tussenkomst van hun agent te Brussel, hetzij door te procederen voor het Hof van Gelre, de Grote Raad van Mechelen of de Geheime Raad, hun standpunt de nodige kracht bij te zetten.

Doordat de onderhandelingen over de bede aanvankelijk nog geen formaliteit waren, konden zij aan het toestaan daarvan allerlei voorwaarden verbinden en de regering tot concessies bewegen. De constante geldnood van de regering dwong haar om zeer zeker rekening te houden met de wensen van de Staten. Deze omstandigheid maakte dat het "Steuerbewilligungsrecht" der Staten een uitermate effectief middel was om hun klachtencohieren kracht bij te zetten en te participeren in het wetgevingsproces. De effectiviteit van dit machtsmiddel verminderde in de loop van de zeventiende eeuw, doordat de Staten zich steeds vaker genoodzaakt zagen voorschotten op de bede toe te staan. Het "vrijwillige" karakter van de bede werd door deze "anticipaties" in hoge mate aangetast.[231]

Ter afwering van overlast van vreemde krijgsbenden onderhielden de Staten zelfstandig contacten met vreemde mogendheden en gingen zij (contributie-)verdragen aan, zonder daatoe toestemming te vragen aan de landsheer.

Tenslotte oefenden de Staten ter vervulling van hun diverse taken en doeleinden ook wel reglementerende bevoegheid uit.

Deze reglementerende bevoegdheid kwam in het bijzonder tot uiting op het gebied van de belastingheffing. De rol van de Staten bij het verschaffen van middelen ten behoeve van de landsheer bleef niet beperkt tot het inwilligen van bede en subsidie. Zij droegen ook zorg voor de omslag van de bede over de steden, dorpen en heerlijkheden van het Overkwartier en zij belastten zich met de inning ervan. Ten aanzien van de eenmaal geïnde gelden waren zij echter niet beschikkingsbevoegd.

Ten einde de omslag en inning van de "bedesteuer" soepel te doen verlopen, vaardigden de Staten in de periode 1590-1684 een groot aantal re-

[231] G.H.A. Venner, De reglementen, 165.

glementen uit. Deze hadden onder meer betrekking op subject en object van heffing, de grondslag van heffing en het tarief ervan. Daarnaast vaardigden de Staten ook reglementen uit terzake van het aanleggen van belastingcohieren, het afleggen van rekening en verantwoording van schatheffersrekeningen en dorpslasten en terzake van de invordering van achterstallen. In het kader van hun bemoeienissen met de belastingheffing zagen de Staten zich zelfs genoodzaakt reglementen uit te vaardigen met betrekking tot de muntkoersen. De quote van de steden, dorpen en heerlijkheden werd uitgedrukt in rekenmunt, maar de belastingen werden opgebracht in courant geld. Het heterogene karakter van de muntcirculatie in het Overkwartier dwong de Staten met betrekking tot de belastingheffing tot een nauwkeurige tarifering van de munt, om te voorkomen dat betaling zou plaatsvinden in minderwaardige speciën.[232] Aan deze eigenmachtige tarifering kwam eerst in 1652 een einde, toen de Staten besloten de gangbare koers aan te passen aan de officiële.[233]

Afgezien van de reglementen die samenhingen met de belastingheffing, vaardigden de Staten ook wel reglementen uit als uitvloeisel van door hen met vreemde mogendheden aangegane contributieverdragen[234] en incidenteel - met een beroep op bijzondere omstandigheden - ook wel op het gebied van het burgerlijk (proces-) recht.[235]

De autonomie der Staten en de reglementen van 1678, 1679 en 1680

Aan het begin van de zeventiende eeuw beschikten de Staten van het Overkwartier over een relatief grote mate van autonomie. Deze kwam onder meer daarin tot uiting, dat zij zelfstandig beslisten ten aanzien van de toelating van nieuwe leden, zoals in het geval van de toelating van Weert in 1602[236] of zoals blijkt uit het besluit van de ridderschap van 21 april 1660, waarbij zij de toelatingseisen die op 1 october 1659 door de Gulikse ridderschap waren opgesteld eigenmachtig overnamen.[237] Ook het eigenmachtig uitschrijven van vergaderingen en het zelfstandig uitvaardigen van reglementen met betrekking tot de omslag en inning van bede, subsidie, onraad en contributie, alsook het zelfstandig aangaan van contributieverdragen kan als blijk van de autonomie der Staten worden gezien.[238]

[232] Tarieven van 18 januari 1612; 17 december 1613; 27 april 1616; 24 maart 1621; 1622; 1623; 20 augustus 1645 (RSO nrs. 15, 16, 18, 21, 24, 25, 29).
[233] Reglement van 24 april 1652 (RSO nr. 32).
[234] Reglement van 27-29 maart 1675 (RSO nr. 41).
[235] Reglement van 22 januari 1592 (volmachten, dagvaardingsprocedures); reglement van 21 augustus 1607 (overdracht van onroerend goed bij volmacht) (RSO nrs. 4 en 13).
[236] ASO 69, fol. 295.
[237] G.H.A. Venner, *Inventaris Achief Staten Overkwartier*, 20.
[238] G.H.A. Venner, De reglementen, 161.

De autonomie van de Staten van het Overkwartier stond op gespannen voet met de bestuurlijke aspiraties van de centrale regering in Brussel, die dit eigenmachtig optreden met lede ogen aanzag. Men constateert, dat de centrale regering - van tijd tot tijd krachtig in de hand gewerkt door de onderlinge verdeeldheid van de Staten[239] - in de loop van zeventiende eeuw pogingen heeft ondernomen om de autonomie van de Staten te beperken en haar eigen gezag uit te breiden tot terreinen die voorheen tot de competentiesfeer van de Staten behoorden, zoals de belastingheffing.[240] Het effect van dit streven van de centrale regering blijkt onder meer uit de achteruitgang van de reglementerende bevoegdheid van de Staten. In de loop van de zeventiende eeuw begonnen de Geheime Raad en het Hof van Gelre verordeningen te maken over onderwerpen, waarover tot dan toe de Staten regelingen hadden getroffen. Dit had tot gevolg dat de Staten ten aanzien van de desbetreffende onderwerpen nadien geen reglementen meer hebben uitgevaardigd. Daarnaast werden de Staten in toenemende mate gedwongen om hun reglementen ter goedkeuring aan het Hof van Gelre, de stadhouder, of de landvoogd voor te leggen.[241] Dit gold met name ook voor de belastingtarieven, die door middel van de akte acceptatie van de bede moesten worden goedgekeurd.[242]

Ook op andere terreinen nam de autonomie van de Staten in de loop van de zeventiende eeuw af, zoals blijkt uit ingrepen in de organisatie van de Staten door middel van de reglementen van 15 februari 1678, 8 juli 1679 en van 17 februari 1680. Dankzij deze reglementen wist de centrale regering meer greep te verkrijgen op de organisatie van de Staten, de heffing van de "bedesteuer", de rekeningen van de Staten en de huishoudingen der "gemeenten".

[239] G.H.A. Venner, De reglementen 164, noemt de geschillen over het voorzitterschap van de Staten, het aantal afgevaardigden der steden en de benoeming van de syndicus. Hiervóór blz. 40 is reeds ter sprake geweest, hoe onenigheid tussen ridderschap en steden hun mogelijkheden om de kanseliersbenoeming van 1657 naar hun hand te zetten negatief beïnvloedde.

[240] Cf. instructie van de stadhouder van 1640, art. 12, terzake van het beletten van "overbodige" vergaderingen van de Staten (zie hiervóór blz. 30); op het einde van de zeventiende eeuw trachtte de stadhouder ook de convocatiedagen aan zijn controle te onderwerpen (G.H.A. Venner, De reglementen, 163).

[241] Zo werd het reglement van 8 october 1656 inzake de verdediging van het platteland tegen plunderingen door Franse soldaten, door de Staten uitgevaardigd "soubs l' agrégation et confirmation de Son Excellence, chancellier et conseil de ce duché" (RSO nr, 34, blz. 207). In 1675 verzochten de Staten, bij gelegenheid van de petitie van de bede, approbatie van het reglement terzake van de omslag van de Franse contributie (RSO 41, blz. 213); zij verkregen van de landvoogd slechts de toezegging, dat hij het reglement zou laten onderzoeken "là ou il appartiendra, pour y prendre la résolution que sera trouvée convenir." (ASO 199, fol. 312^{v}).

[242] Cf. het reglement inzake de omslag van de helft van de bede over hoofden, consumptie van drank en ambachtslieden van 16 november 1672 en het reglement inzake de omslag van onraadspenningen en gemeentelijke uitgaven over vee van dezelfde datum (RSO 39 en 40).

Het initiatief tot het uitvaardigen van het provisionele reglement van 15 februari 1678 was uitgegaan van de Staten. Blijkens de considerans betreft het "certains points, qu' ilz (sc. les Etats) ont conçeu pour la meilleure direction ... des affaires de la mesme province", die op het allernederigst verzoek van de Staten door Zijne Majesteit zijn gedecreteerd en geauthoriseerd "en forme de règlement". Dit reglement omvatte bepalingen ten aanzien van de admissie van riddermatigen, een reglement van orde voor de vergaderingen, voorschriften ten aanzien van de gedeputeerden, bepalingen terzake van gezantschappen naar het hof van de landvoogd, bepalingen ten aanzien van het toekennen van gratificaties en voorschriften ten aanzien van het afhoren van de rekeningen van de Staten. Daarnaast werden er voorschriften gegeven ten aanzien van het afhoren van gemeenterekeningen en ter vermijding van processen ten laste van gemeenten. Bovendien werd een aparte verordening in het vooruitzicht gesteld met betrekking tot de inning van bede en subsidie.[243]

In het additionele reglement van 8 juli 1679 is van enig initiatief van de Staten geen sprake meer. In de considerans heet het kort en goed, dat Zijne Majesteit het nuttig achtte het vorige reglement op een aantal punten aan te vullen. Onder meer werden de bepalingen met betrekking tot de admissie van riddermatigen aangevuld met voorschriften ter zake van de toelaatbare graad van verwantschap. De bepalingen ten aanzien van de gezantschappen naar Brussel werden uitgebreid met de bepaling, dat dergelijke bezendingen alleen geoorloofd zouden zijn "pour affaires de consideration qui concerneront directement l' estat." Bovendien werden nadere voorschriften gegeven ten aanzien van de financiële bevoegdheden van de Staten. Deze betroffen onder meer de zgn. "adellijke vrijheid",[244] de comptabiliteit - de Staten werden verplicht hun rekeningen te laten verifiëren door twee daartoe aan te wijzen koninklijke commissarissen - en de gratificaties aan stadhouder en kanselier. Ook werd het toezicht op de gemeenten in een aantal opzichten uitgebreid. Er werden maatregelen in het vooruitzicht gesteld met betrekking tot de onverenigbaarheid van de functies van schout, burgemeester, schepen, griffier en secretaris, alsmede met betrekking tot eigenmachtige heffing van accijnzen en imposten door de steden. Daarnaast werden concrete maatregelen getroffen om te voorkomen dat "les habitans et mannans des villages" leningen zouden aangaan ten laste van de gemeenschap, zonder octrooi van het Hof van Gelre. Het Hof diende er in het bijzonder op toe te zien, dat geen bestanddelen van het gemeentelijke vermogen werden vervreemd om te voldoen aan financiële verplichtingen voortvloeiend uit bede en subsidie of contributie.

[243] Zie hierna blz. 76.

[244] Jaarlijkse afkoopsom vanwege de door de ridderschap gepretendeerde belastingvrijdom; cf. A.M.J.A. Berkvens, De Memorie van Gerard Pallant, blz. 124, par. 83 e.v.

De mazen van het toezichtsregime werden nog verder verfijnd door middel van het reglement van 17 februari 1680, dat door de centrale regering te Brussel eenzijdig werd vastgesteld, ten einde te voorzien "au plus grand bien et soulagement de nos subjects en nostre province et duché de Gueldres". Dit reglement had voornamelijk betrekking op de financiële bevoegdheden van de Staten en van de afzonderlijke gemeenten. Op niet mis te verstane wijze werd het de Staten, de stedelijke magistraten en de regenten van dorpen en heerlijkheden verboden leningen aan te gaan ten laste van de gemeenschap, zonder voorafgaande permissie van de Geheime Raad of van het Hof van Gelre.[245] Alleen deze instellingen hadden het recht een daartoe strekkend octrooi te verlenen. Indien leningen zonder de vereiste toestemming zouden worden aangegaan, dan zouden de verplichtingen ten laste van de gemeenschap van rechtswege nietig zijn en zou de schade op de regenten worden verhaald. Bovendien werd het hun, op straffe als vermeld, verboden om zonder octrooi gemeentelijke eigendommen, zoals gemene gronden, renten en dergelijke te vervreemden. Op gelijke wijze werd het hen verboden eigenmachtig nieuwe belastingen te heffen ten laste van de ingezetenen, hetzij in de vorm van personele, grond-, of verbruiksbelastingen. Het uitschrijven van nieuwe belastingen werd gebonden aan een octrooi, dat in de vorm van een speciale akte, of als onderdeel van de akte van acceptatie van de bede kon worden verleend. De Staten werden vervolgens nog verder onder curatele gesteld, doordat werd bepaald, dat zij per jaar maximaal 18.000 guldens mochten heffen ter delging van reeds aangegane obligaties, alsmede 25.000 guldens ter bestrijding van hun overige kosten (de zgn. Onraadsgelden). Het Hof van Gelre tenslotte werd nadrukkelijk belast met het toezicht op de naleving van deze verordening.

Ter afsluiting van dit wetgevend ingrijpen in de organisatie en de bevoegdheden van de Staten en van de gemeenten werden de hierboven besproken reglementen tot één geheel samengevoegd, in de vorm van het reglement van 20 december 1680, dat tot het einde van het Ancien Régime van kracht is gebleven.[246]

[245] Cf. Octrooi van 22 october 1684, waarbij stadhouder, kanselier en raden aan de Staten van het Overkwartier permissie verleenden om 120.000 gulden te lenen in verband met een voorschot op bede en subsidie (DP 4, gedrukt afschrift).

[246] In de considerans van dit reglement werd opgemerkt, dat de verordening is uitgevaardigd "à la supplication des Estats de nostre province de Gueldres", hetgeen strikt genomen alleen juist kan heten voor die bepalingen die al voorkwamen in het reglement van 15 februari 1678.

De autonomie van de Staten, het provisionele reglement van 1682 en het toezicht op de "gemeenten"

Deze nieuwe reglementen verschaften aan het Hof van Gelre een stevige basis om in te grijpen in de financiële huishouding van de Staten en van de afzonderlijke gemeenten. Van deze nieuwe bevoegdheid maakte het Hof gebruik om door middel van het provisionele reglement van 12 september 1682 en het additionele reglement van 17 october 1682 tezamen met de Staten van het Overkwartier nieuwe regels uit te vaardigen met betrekking tot de wijze van inning der belastingen en met betrekking tot de inrichting van de schatheffersrekeningen der gemeenten.

Dit reglement bestond uit een door de Staten geconcipieerd tarief van beestenschat, consumptiegeld, ambachtsgeld en hoofdelijke omslag, dat door stadhouder, kanselier en raden was aangevuld met voorschriften ter vermijding van "alle defraudatiën, oppositiën ende ongeregeltheyden". De kern van deze voorschriften werd gevormd door de artt. 9 en 10. Op grond van deze artikelen kon men zich bij het Hof van Gelre beklagen, indien scholtis, schepenen en gezworenen van de dorpen en heerlijkheden ten plattelande onvoldoende toezagen op de naleving van het reglement, of indien de onderheren, of de hoge officieren van de grote ambten "in faute [zouden] verblijven het voors. reglement in't werck te stellen". In dergelijke gevallen zouden stadhouder, kanselier en raden de nodige voorzieningen treffen "als tot punctuele observantie van't voors. reglement gevonden sal worden te behooren".

Op grond van deze aldus gecreëerde bevoegdheid heeft het Hof van Gelre nadien, als uitvloeisel van processen die door de ingezetenen van sommige dorpen en heerlijkheden tegen scholtis, schepenen en gezworenen werden aangespannen, bij vonnis een reglement opgelegd aan de desbetreffende gemeenschappen. Aldus kwamen in de periode 1689-1702 gedetailleerde (dorps-)reglementen tot stand voor Maasbree, Elmpt, de buitenieën van Echt, voor Venray, Viersen en Wegberg.[247] De kern van deze reglementen werd steeds gevormd door bepalingen uit het plakkaat van 18 maart 1616,[248] het reglement van 12 september 1682 en de additiën van 17

[247] Provisioneel reglement voor Maasbree, 19 november 1689 (CdG 133, fol. 83^{v}-87^{r}); idem voor Echt, 28 maart 1692 (CdG 137, fol. 91-134); idem voor Elmpt, 20 november 1693 (CdG 137, fol. 274-320); idem voor Venray, 25 februari 1694 (CdG 138, fol. 49-62^{v}); idem voor Viersen, 19 juni 1700 (CdG 143, fol. 47^{v}-53^{v}); idem voor Wegberg, 6 juli 1702 (CdG 145, fol. 57^{r}-61^{r}).

[248] Krachtens dit plakkaat was het aan scholtis, schepenen en gezworenen op straffe van nietigheid verboden over te gaan tot de "vuytsettinghe off rottinghe" van publieke lasten, "sonder voorgaende communicatie, advijs ende consent van de geërffden". Ook voor het

october 1682, aangevuld met bepalingen met betrekking tot bijzondere lokale omstandigheden.

De Staten van het Overkwartier na 1680

Het ingrijpen in de financiële bevoegdheden van de Staten maakte een einde aan hun regelgeving ten aanzien van de belastingheffing en ten aanzien van de huishouding der gemeenten. Hoewel dit een belangrijke inperking betekende van hun bevoegdheden, betekende dit niet, dat de Staten voortaan van alle invloed op het bestuur verstoken waren. Evenals voorheen bleven zij hun medewerking verlenen bij het totstandkomen van de landsheerlijke wetgeving en zagen zij toe op de kwaliteit van bestuur en rechtspraak.

De invloed van de Staten in de bestuurlijke sfeer na 1680 laat zich wellicht het eenvoudigst illustreren aan de hand van een aantal voorbeelden.

In 1686 bewerkstelligden enkele gezanten van de Staten van het Overkwartier - met voorbijgaan van de landvoogd en de centrale regering te Brussel - rechtstreeks te Madrid de opheffing van de Soevereine Raad van Roermond. Aan de hand van de considerans van de opheffingsakte kan men zich een beeld vormen van de aard van de klachten, die de Staten tot een dergelijke dramatische stap hebben bewogen. Het blijkt dat vooral de grote personeelsomvang van het Hof - overigens een rechtstreeks gevolg van de ambtenverkoop en de mislukte reformaties van 1681 en 1684[249] -, de lange duur van de processen en daarmee samenhangend de hoge kosten voor de procespartijen en onvrede over het provisionele reglement van 1682 moverende redenen zijn geweest. Hoewel de opheffingsakte verder zonder gevolg is gebleven, zij het dat ze eerst op 3 november 1687 formeel werd ingetrokken, heeft deze actie van de Staten van het Overkwartier zowel in de gelederen van kanselier en raden, als bij de centrale regering te Brussel voor de nodige consternatie gezorgd.[250]

Toen het effect van deze doleanties beneden verwachting bleef, schroomden de Staten niet, om in 1697 opnieuw, maar nu in de vorm van een uitvoerige deductie, aandacht te vragen voor de desolate staat, waarin bestuur en rechtspraak verkeerden. Voor een belangrijk deel hadden de

veranderen van bunderboeken en schatcedullen was het dorpsbestuur afhankelijk van de medewerking van de geërfden. (afschrift in P1, fol. 140^{r-v}).

[249] Cf. akten van 25 januari 1681 en van 7 januari 1684.

[250] Cf. patent van 2 juli 1686 en de royale depêche van 3 november 1687. Zie ook het concept-reglement terzake van de administratie der justitie, zoals behandeld op de convocatiedagen van 11 en 12 augustus 1686. Uit het concept-reglement blijkt, dat de Staten van het Overkwartier bereid waren het ressort van het opgeheven Hof op te delen in een aantal appèlressorten, waarbij de schepenbanken van de steden als instantie van hoger beroep zouden fungeren. Van de vonnissen van deze stedelijke banken zou revisie gevraagd mogen worden bij de Grote Raad van Mechelen (ASO 51).

problemen uiteraard te maken met de (financiële) nasleep van de Negenjarige Oorlog, die een zware belasting van het krediet van de Staten en een hoge belastingdruk voor de ingezetenen tot gevolg had, maar daarnaast waren het de hoge proceskosten, de koopbaarheid van ambten, en de talrijke geschillen die het gevolg waren van het reglement van 1682, die aanleiding gaven tot gedetailleerde en voor stadhouder en Hof zeer pijnlijke klachten. Deze klachten werden door de Geheime Raad grotendeels gegrond verklaard. Ten einde hierin te voorzien, kregen kanselier en raden niet alleen opdracht een aantal plakkaten opnieuw af te kondigen, maar ook - en dat was natuurlijk wel erg pijnlijk - het klachtencohier van de Staten te publiceren.

Ten einde aan de bezwaren van de Staten tegemoet te komen is nadien een nieuw reglement uitgevaardigd terzake van de administratie der justitie.[251]

In deze periode deden zich niet alleen op het gebied van bestuur en rechtspraak, maar ook in het meer persoonlijke vlak geschillen voor tussen de Staten en het Hof, die tot uiting kwamen in een conflict over de toelage die de stadhouder en de kanselier jaarlijks van de Staten plachten te ontvangen. In het reglement van 12 december 1680 was ook de maximumhoogte van de "erkentelijkheden" die de Staten zouden mogen toekennen gefixeerd. De stadhouder en de kanselier interpreteerden deze bepaling, als zouden de Staten *verplicht* zijn jaarlijks een geschenk van deze grootte aan hen te offreren. De Staten daarentegen stelden zich op het standpunt, dat het hun vrij stond al dan niet een toelage te verstrekken.[252] Dit meningsverschil werd in opdracht van de Geheime Raad in eerste instantie voorgelegd aan de Grote Raad van Mechelen, die bij provisioneel decreet van 12 mei 1696 bepaalde, dat de Staten verplicht waren deze emolumenten jaarlijks te verlenen. De Staten hebben zich bij dit vonnis niet neer willen leggen, en hebben uiteindelijk van de Geheime Raad de erkenning weten af te dwingen, dat het al dan niet offreren van dergelijke erkentelijkheden, zolang althans het in het reglement bepaalde maximum niet werd overschreden, tot hun discretionaire bevoegdheden behoorde. Deze uitspraak werd door hen als een duidelijke triomf beschouwd.[253]

Ook het feit dat de Staten zich in 1687 met succes hebben weten te verzetten tegen pogingen van de centrale regering om de Geestelijkheid als

[251] Reglement van 3 februari 1699.

[252] Cf. Déduction pour les nobles et villes répresentans les Etats du Hautquartier du Duché de Gueldres, impetrans, contre Son Excellence le seigneur prince de Nassau ... gouverneur ... de ladite province et messire Pierre François de Varick ... chancellier du Conseil en Gueldre, intiméz [1694] (Maastricht, SB 50 B 13).

[253] Bij decreet van 7 april 1698 bepaalde de Geheime Raad bij wijze van interpretatie van het reglement van 20 december 1680, dat de desbetreffende bepalingen van het reglement niet zo moesten worden opgevat, als zouden de Staten verplicht zijn jaarlijks erkentelijkheden aan de stadhouder en de kanselier toe te leggen. Cf. ASO 476.

aparte stand in de Staten te introduceren, wijst er op, dat ook na de reglementen van 1678, 1679 en 1680, de Staten nog altijd een macht vormden, waarmee zowel de centrale regering, als stadhouder, kanselier en raden terdege rekening mee moesten houden.

Hoofdstuk II

TERRITORIUM

1. Inleiding

Hiervóór is ten aanzien van de omvang van het ressort - in de bronnen steevast aangeduid als de "territoriale jurisdictie" - van het Hof van Gelre reeds geconstateerd, dat stadhouder, kanselier en raden ook buiten het Gelders Overkwartier in enge zin, d.w.z. het gebied dat door de Staten van het Overkwartier werd gerepresenteerd, plakkaten afkondigden en rechtsmacht uitoefenden in naam en vanwege de landsheren der Zuidelijke Nederlanden in hun hoedanigheid van hertog van Gelre.[1]

Welke betekenis men moet hechten aan het feit, dat het Hof deze jurisdictionele handelingen ook buiten het Gelders Overkwartier verrichtte is onduidelijk. Mag men uit de omstandigheid dat het Land van Weert, en de heerlijkheden Dalenbroek, Hamb, Hörstgen-Frohnenbruch, Meijel, Millendonck en Obbicht in de zeventiende eeuw kennelijk tot het ressort van de Soevereine Raad behoorden afleiden, dat zij deel uitmaakten van Spaans Gelre?

Een eenduidig antwoord op deze vraag is niet eenvoudig te geven. Nève concludeert in zijn studie over "Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden" ten aanzien van de vele "miniatuur-landsheerlijkheden" die de ruimten tussen de grotere territoriale eenheden in het Maasland opvulden als volgt:

> "Voor de meesten hunner gold de onderworpenheid aan de rechtsmacht van de beide hoogste rijksgerechten als symbool van, en bewijs voor, souvereiniteit binnen het rijksverband; het contact met de Akense schepenstoel vervulde meestal een vergelijkbare functie. Het is daarom mogelijk, de politieke lotgevallen van de kleinere "landjes" af te lezen aan de keuze der beroepsinstanties. Wie na 1548 onder de werking van het Verdrag van Augsburg wordt gebracht, verliest het contact met het Rijkskamergerecht, de Rijkshofraad en de schepenstoel. (...) Weert en Wessem, afkomstig uit de erfenis van de graven van Horn, hoewel onder Habsburgse souverei-

[1] Zie hiervóór blz. 64.

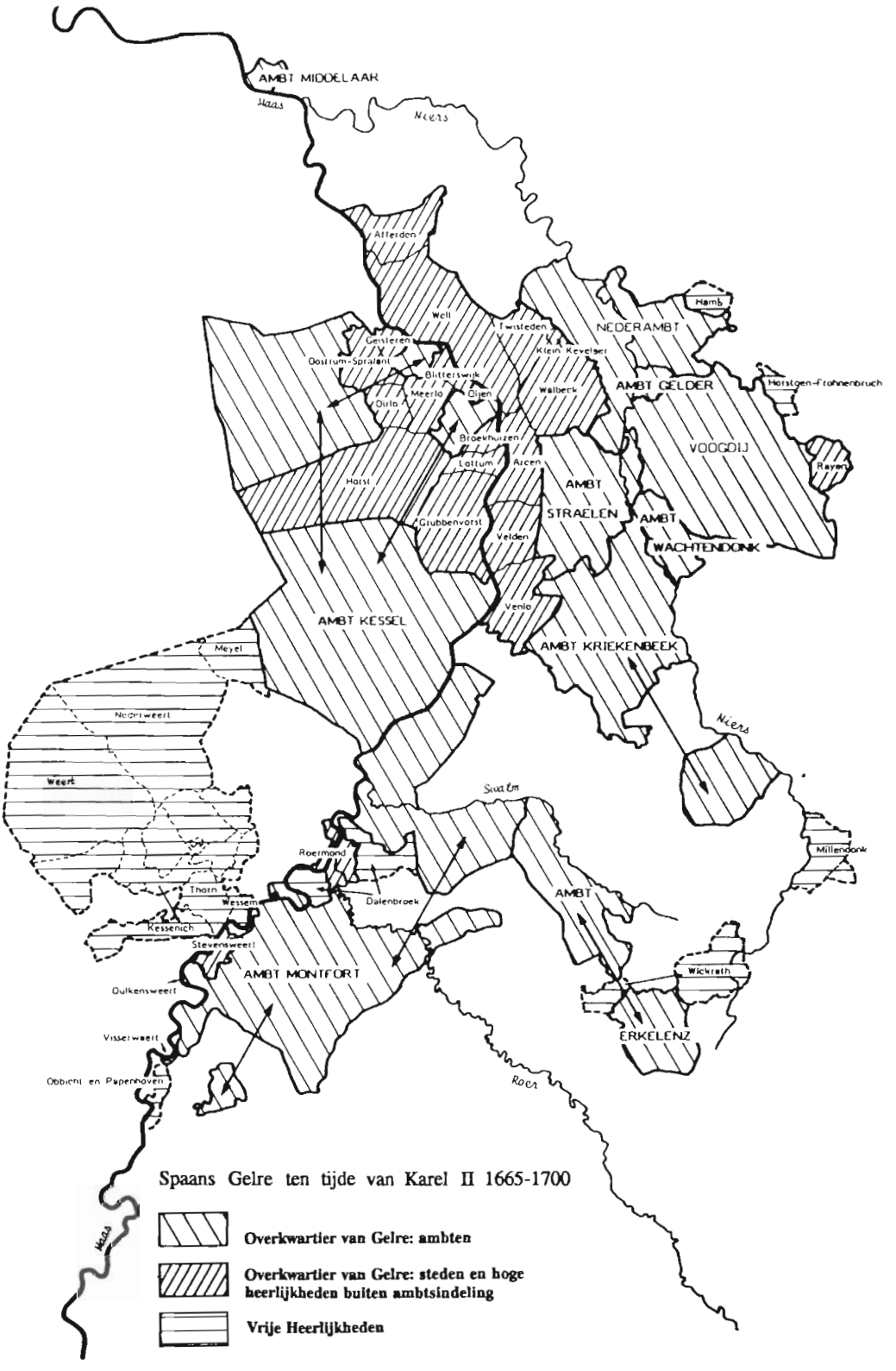
AMBT MIDDELAAR
Maas
Niers
Afferden
Well
Twisteden
NEDERAMBT
Hamb
Geisteren
Oostrum-Spraland
Blitterswijk
Klein Kevelaer
Meerlo
Dijen
Wallbeek
AMBT GELDER
Horstgen-Frohnenbruch
Ottio
Broekhuizen
Lottum
Arcen
VOOGDIJ
Rayen
Horst
AMBT
STRAELEN
AMBT
WACHTENDONK
Grubbenvorst
Velden
Venlo
AMBT KESSEL
AMBT KRIEKENBEEK
Meyel
Niers
Nederweert
Weert
Swalm
Roermond
Millendonk
Thorn
Wessem
Dalenbroek
AMBT
Kessenich
Stevensweert
AMBT MONTFORT
Wickrath
Oulkensweert
ERKELENZ
Visserweert
Roer
Obbicht en Papenhoven
Maas
Spaans Gelre ten tijde van Karel II 1665-1700
Overkwartier van Gelre: ambten
Overkwartier van Gelre: steden en hoge heerlijkheden buiten ambtsindeling
Vrije Heerlijkheden

niteit geraakt in de 16de eeuw, ontkwamen kennelijk lange tijd aan dat lot; beide heerlijkheden ressorteerden onder het RKG totdat de Spaanse successieoorlog de keizer tot landsheer gemaakt had. Hetzelfde zou kunnen gelden voor Meijel, Obbicht, Pol en Panheel, die alle in de Gelderse invloedssfeer geraakten."[2]

Nève acht het met andere woorden niet uitgesloten, dat het Land van Weert, Meijel en Obbicht, om verder maar niet te spreken van Pol en Panheel, vóór de Spaanse Successieoorlog nog als kleine landsheerlijkheden binnen de Westfaalse Kreits beschouwd zouden moeten worden.

Of deze conclusie, bezien vanuit de optiek der Brusselse regering houdbaar is, zal hier nader onderzocht moeten worden. Er zijn twee mogelijke punten van kritiek.

Uitgaand van de overgang van deze landsheerlijkheden naar Oostenrijks Opper-Gelder ten gevolge van de Spaanse Successieoorlog, mag men aannemen, dat die overgang een van de neveneffecten is geweest van de verdragen van Utrecht, Baden, Rastatt en Antwerpen. Deze zouden in dat geval niet louter tot een grote herverkaveling van Spaans Gelre hebben geleid, maar ook tot een herschikking van deze kleine landsheerlijkheden, die dientengevolge van de Westfaalse naar de Bourgondische Kreits zouden zijn overgegaan. In de verdragen van Utrecht, Baden, Rastatt en Antwerpen is echter van bepalingen dienaangaande geen sprake. Dat een dergelijke overheveling van gebied stilzwijgend tot stand zou zijn gekomen, komt mij onaannemelijk voor, als men ziet dat in deze verdragen de aan Pruisen en aan de Republiek afgestane gebiedsdelen nauwkeurig werden gespecificeerd en dat zelfs de staatsrechtelijke positie van een kleine heerlijkheid als Dalenbroek in 1711 wel degelijk het voorwerp was van een apart verdrag tussen de keizer en de hertog van Gulik.[3]

Ook indien men zou aannemen, dat de positie van deze landsheerlijkheden ten gevolge van de Spaanse Successieoorlog gewijzigd zou zijn, dan rijst nog het probleem, welke betekenis men in dat geval zou moeten toekennen aan de rechtsmacht die het Hof van Gelre voordien kennelijk uitoefende ten aanzien van kleine landsheerlijkheden, die toen nog souvereiniteit zouden hebben genoten binnen het verband van de Westfaalse Kreits.

[2] P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 519, 520.

[3] Vrede van Utrecht art. 7; Barrièretractaat art. 18; Verdrag van Frankfurt (29 december 1711) art. 2 (tekst in: *PSHAL* 26 (1889) 160-162). Ook het Partagetractaat van 26 december 1661, dat betrekking had op de verdeling van de Landen van Overmaas tussen Spanje en de Republiek, bevatte in een afzonderlijk protocol een zeer nauwkeurige specificatie van de in de deling begrepen heerlijkheden en dorpen; cf. J.A.K. Haas, *De verdeling van de Landen van Overmaas 1644-1662*, Assen 1978 (Maaslandse Monografieën 27), 307-313.

Wanneer men tracht te beoordelen in hoeverre de hierboven genoemde heerlijkheden beschouwd moeten worden als deel van Spaans Gelre, danwel als zelfstandige landsheerlijkheden, dan dient men zich te baseren op contemporaine kriteria. Een belangrijk uitgangspunt daartoe biedt een door Nève in zijn reeds geciteerde studie vermelde deductie, die in 1549 ten behoeve van de Brusselse regering werd opgesteld door de "Anwalt" van Maria van Hongarije, ten einde de aanspraken van het Rijk op enkele heerlijkheden, die naar de opvatting van de Brusselse regering tot de Bourgondische Kreits gerekend zouden moeten worden, te weerleggen.

Volgens Nève worden in deze deductie als kenmerken van het horen onder een bepaalde soeverein genoemd:

- het als onderdanen op de landdagen moeten verschijnen;
- het moeten gehoorzamen aan de citaties van raad en gerecht, en aan de ge- en verbodsbepalingen, door die instanties uitgevaardigd;
- het moeten volbrengen van de heervaart en/of het betalen van belasting;
- en tenslotte het aanvaarden van de raad of regering van de landsheer als appèlcollege.

De eventuele leenroerigheid gold blijkens deze deductie nadrukkelijk niet als criterium.

Naast deze soevereiniteitskriteria formuleert Nève ook nog maatstaven om te kunnen beoordelen of een, op grond van de eerder genoemde kriteria als zelfstandig aan te merken, landsheerlijkheid al dan niet tot het Heilige Roomse Rijk gerekend zou moeten worden. Van belang is dan het al dan niet verschijnen op de Rijksdagen, het al dan niet onderworpen zijn aan het Rijkskamergerecht, en het al dan niet voldoen van Rijksbelastingen en -bijdragen.[4]

Het is de vraag, of deze op zestiende-eeuwse gegevens gebaseerde kriteria ook in de zeventiende eeuw nog werden toegepast. Bezien wij daartoe enkele voorbeelden.

Een attestatie van de Soevereine Raad uit 1637 laat het toe een tussenopname te maken. Kanselier en raden verklaarden toen, dat de heerlijkheid Meijel, ondanks de leenband met Gelre, niet als een deel van het Overkwartier beschouwd zou mogen worden, omdat de heer van Meijel, hoewel "notoir riddermatig", niet op de landdag werd beschreven, omdat er geen wetten werden gepubliceerd in naam van de hertog van Gelre, omdat er geen sprake was van de betaling van bede, schatting of contributie, om-

[4] P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 161-162; uiteindelijk onderzoekt Nève van de genoemde kriteria alleen het jurisdictionele.

dat het Hof er in beginsel geen jurisdictie uitoefende - behalve (als arbiter?) wanneer er sprake was van geschillen over de limieten - en omdat er van de vonnissen van de schepenbank geen appèl of revisie op het Hof was toegelaten.[5]

Een ander voorbeeld biedt de *"Corte deductie van het recht dat Sijne Majesteyt heeft in qualiteyt als hertogh van Gelre tot die souverainiteyt ende leenplicht der borgh ende heerlickheyt Wickrade mit sijne toegehoorige dorpen en goederen"* uit 1671.[6] De raad-fiscaal of momboir van het Overkwartier trachtte in deze deductie de aanspraken van de heer van Wickrath op rijksonmiddellijkheid te weerleggen, door erop te wijzen, dat Wickrath niet werd genoemd in de matrikel van de Westfaalse Kreits, noch bijdroeg in in de rijkslasten. Hij achtte het ook een veeg teken, dat de heer van Wickrath, ondanks herhaald aandringen, er niet in was geslaagd "om te hebben *sessionem ac votum in imperio sub circulo Westphalico*". Tegen het rijksonmiddellijk karakter van Wickrath pleitte in zijn optiek ook de omstandigheid, "dat den heere van Wickraede geenen overrichter en soeckt te kennen, maer alle saecken d' onderdaenen betreffende, doet van sijn gericht aen sijnen persoon appelleren, belettende soo veel in sijnen macht is alle appellatiën naer het Keyserlijcke Camergericht van Spier. Alle 't welck, te weten van niet te contribueren, niet geïmmatriculeert te sijn, noch te hebben *sessionem ac votum in imperio* ende oock niet te gestaan d' appellen, saecken sijn contrariërende de lithmaethen van het Rijck."[7]

Ook in andere deducties, daterend uit de regeringsperiode van Karel II, werden de gehanteerde soevereiniteitskriteria op een dergelijke wijze beschreven.

In meer dan één opzicht interessant zijn in dit verband twee uit 1673 daterende deducties over het rijksonmiddellijke karakter van de heerlijkheid Weert. De eerste daarvan, getiteld: *"Le Comte de Beaumont pour faire veoir le droict incontestable de la nature libre et imperiale de ses terres de Weert, Nederweert et Wissem et les desvelopper des desguisemens avec lesquels ceux de Gueldres ont tasché de les obscurcir"*, verwoordt de aanspraken van Ernst Dominique van Croy, graaf van Beaumont op een eigen landsheerlijkheid binnen het Heilige Roomse Rijk.[8] De tweede, getiteld:

[5] RAL, heerlijkheid Meijel, gerichtsprotocol, afschrift 1680; cf. J. Habets, *Limburgse Wijsdommen*, 's Gravenhage, 1891 (Werken OVR, 1e reeks nr 12) pp. 235-244.
[6] CB 1, fol. 78-86.
[7] CB 1, fol. 86^{r}.
[8] OAW 127. Van de deductie zijn twee varianten bewaard, een met 34 paragrafen, waarin de nadruk wordt gelegd op de wenselijkheid om de graaf van Beaumont de vrije beschikking te geven over de contributie van Weert, en een van 83 artikelen, waarin voornamelijk de onafhankelijkheid van Weert wordt betoogd. De hierna te maken opmerkingen zijn, tenzij anders is aangegeven, op de tweede deductie gebaseerd. Zie bijlage IV.

"Bemerckpoincten resulterende vuytte middelen ende redenen van Sijne Majesteyts Raedt ende Momboir in Gelderlandt tot versterckinge van derselver recht van souverainiteyt ende superioriteyt over de heerlickheden Weerdt, Nederweert ende Wessem",[9] is ten einde deze aanspraken te weerleggen in opdracht van de Geheime Raad opgesteld ten behoeve van abt De Belvaux, vertegenwoordiger van de Bourgondische Kreits op de Rijksdag te Regensburg.[10]

Het belang van beide deducties over wat men tegenwoordig zou noemen de staatsrechtelijke positie van het Land van Weert, is enerzijds hierin gelegen, dat de diverse toenmalige soevereiniteits-kriteria nogmaals op overzichtelijke wijze worden opgesomd, anderzijds, daarin dat vergelijking van de deducties leert, dat zowel de heer van Weert als de momber van dezelfde kriteria uitgingen en slechts van mening verschilden over de concrete invulling ervan. De deductie van de heer van Weert, tenslotte, is zeer verhelderend, aangezien het betoog is doorspekt met aanhalingen van diverse rechtsgeleerde auteurs, zodat men zich een beeld kan vormen van het juridisch referentie-kader, waarbinnen dit soort argumenten gesitueerd werd. Onder deze auteurs figureren, naast Jean Bodin, onder meer Matthaeus Stephan, Andreas Knichen en Regner Sixtinus, die tot de school van het Duitse territoriale staatsrecht kunnen worden gerekend.[11]

In de deductie van de momboir duikt naast het kriterium van het hebben van stem en zitting in de Statenvergadering, en het fiscale, jurisdictionele en edictale kriterium - welke alle vier ook in de deductie van de graaf van Beaumont voorkomen - ook nog het huldigings- en onderdanigheidkriterium op: De ingezetenen van het land van Weert zijn onderdanen van Karel II als hertog van Gelre, omdat zij hem in die hoedanigheid als landsheer zouden hebben gehuldigd.[12] Omdat de Graaf van Beaumont voor zijn heerlijkheden de rijksonmiddellijke status nastreefde, komen bovendien de kriteria aan de orde, waaraan men de eventuele rijksonmiddellijkheid van heerlijkheden zou kunnen afmeten. Als zodanig werden genoemd: het betalen van contributie onder de Westfaalse Kreits, convocatie ter kreitsdag en hoger beroep op het Rijkskamergerecht via de Schepenstoel van Aken.

[9] CB 1, fol. 63^{v}-70^{r}; zie Bijlage V.

[10] CB 1, fol. 59^{v}.

[11] D. Willoweit, *Die Rechtsgrundlagen der Territorialgewalt. Landesobrigkeit, Herrschaftsrechten und Territorium in dem Rechtswissenschaft der Neuzeit*, Keulen, Wenen, 1975.

[12] De momboir reageert in par. 37 en 38 van zijn betoog op een impliciete ontkenning van de eed van onderdanigheid die in 1666 door de ingezetenen van Weert aan Karel II als hertog van Gelre is afgelegd. In feite worden de aanspraken van de graaf van Beaumont op het lidmaatschap van de Westfaalse Kreits door hem als felonie geïnterpreteerd.

Deze voorbeelden mogen volstaan om te kunnen concluderen, dat in het derde kwart van de zeventiende eeuw de praktische kriteria op grond waarvan men uitspraken trachtte te doen over de "staatsrechtelijke" positie van de kleine (lands-)heerlijkheden niet wezenlijk verschilden van de in de zestiende eeuw gehanteerde kriteria, zoals door Nève beschreven. Zowel in de deducties van de zijde van de betrokken heren, waarin de rijksonmiddellijkheid van heerlijkheden wordt betoogd, als in die, welke door het officie-fiscaal van Gelre zijn opgesteld om het tegendeel aan te tonen, worden met verve dezelfde soort argumenten ten tonele gevoerd.

Ten einde nu te kunnen vaststellen of het Land van Weert, de heerlijkheden Dalenbroek, Hamb, Hörstgen-Frohenbruch, Meijel, Millendonck en Obbicht tot Spaans Gelre behoorden zullen wij moeten onderzoeken of en in hoeverre *feitelijk* aan de volgende kriteria is voldaan:

1) *Het vertegenwoordigingskriterium*: Waren deze heerlijkheden vertegenwoordigd in de landdag van "Spaans" Gelre?

2) *Het fiscale kriterium*: Betaalden deze heerlijkheden belasting aan de heren der Zuidelijke Nederlanden in hun hoedanigheid van hertog van Gelre?

3) *Het jurisdictionele kriterium*: Aanvaardden deze heerlijkheden de jurisdictie van de Soevereine Raad van Roermond?

4) *Het edictale kriterium*: Werden in deze heerlijkheden in naam van de hertog van Gelre wetten gepubliceerd?

5) *Het huldigings- of onderdanigheidskriterium*: Hebben deze heerlijkheden de hertog van Gelre als landsheer gehuldigd.

Vervolgens dienen de aldus verkregen feitelijke gegevens geconfronteerd te worden met de bevindingen van Nève ten aanzien van de rijksonmiddellijke status van deze heerlijkheden.

2. Spaans Gelre volgens het vertegenwoordigingskriterium

Het hertogdom Gelre kende oorspronkelijk een gemeenschappelijke Statenvergadering, de zgn. Landdag, bestaande uit vertegenwoordigingen van de Staten der vier kwartieren. Na de deling van het hertogdom werden de Staten van het Overkwartier geacht het gehele hertogdom te vertegenwoordigen. De vergaderingen van de Staten vervulden zowel de functie van kwartiersdag als die van landdag.

Het Land van Weert heeft in de periode 1600-1602 aansluiting gezocht bij de Staten van het Overkwartier, aangezien de Aartshertogen, door goed te vinden dat zij met het Gelders Overkwartier bijdroegen in de bede,[13] het Land van Weert bij het Gelders Overkwartier zouden hebben gevoegd.[14] Dit samengaan van het Land van Weert met het Overkwartier is echter maar van korte duur geweest. Toen de Staten van het Overkwartier in 1609 hun consent van de bede daarvan afhankelijk maakten, dat die van Weert tezamen met hen in de bede zouden bijdragen, werd dit beding door de Aartshertogen afgewezen.[15]

Van Meijel werd door kanselier en raden in 1637 nog nadrukkelijk gezegd, dat de heer van Meijel, hoewel notoir riddermatig, niet in de Staten van het Overkwartier werd beschreven.[16]

In 1692 heeft Philips Baron van Eynatten tot Neuburg, heer van Dalenbroek, bij de Raad van State te Brussel een verzoek ingediend om vanwege het slot Dalenbroek tot de ridderschap van het Overkwartier toegelaten te worden. Dit zou blijkens het advies van de Soevereine Raad - waarin het nauwe verband tussen representatie en bijdragen in de landsbede sterk werd benadrukt - slechts onder stringente voorwaarden mogelijk zijn.[17]

Filips van Bentinck, heer van Obbicht, speelde in het begin van de zeventiende eeuw een belangrijke rol in de Staten van het Overkwartier. Evenwel zou niet zijn hoedanigheid van heer van Obbicht, maar die van ambtman van Montfort daarbij van belang zijn geweest.[18]

Samenvattend zou men kunnen stellen, dat, uitgaande van het vertegenwoordigingskriterium, hoogstens het Land van Weert in het begin

[13] Tijdens de vergadering van de Staten-Generaal van 1600 verbonden de Staten van het Overkwartier de volgende voorwaarde aan hun consent voor hun aandeel in een bede van 300.000 gulden per maand: "Primes, qu'en la somme à furnir par lesdicts de Gueldres, en ladicte ayde, contribueront tous les villes et membres dudict Haultquartier, avecq tous leurs appendices et dépendices et signamment la seignorie de Weert et aultres ayans contribué en la dernière ayde accordé par lesdicts Estatz." (L.P. Gachard, *Actes des Etats-Generaux de 1600*, Brussel, 1849, p. 718). Hetgeen door de Aartshertogen werd toegestaan (G.H.A. Venner, De organisatie van de Staten van het Overkwartier, 320).

[14] In 1602 hebben vertegenwoordigers van Weert "session und mittstimmunge bij provisie versocht, t' welck denselve van den aenwesende Ridderschappe, praehabita communicatione mit den Erbvoogt van Ruremunde, diewijl geine van den ondersteden deser tijt verschienen, vor dit male, ohne iemants preiuditie, toegelaten [hebben]." (ASO 69, fol. 295); cf. G.H.A. Venner, De organisatie van de Staten van het Overkwartier, 302.

[15] ASO 186, fol. 15^{v}; Bijlage IV, par. 55.

[16] Attestatie van 6 april 1637, afschrift uit 1681 (Gerichtsprotocol Meijel, fol. 155^{r}-156^{r}).

[17] "Nous ne voyons pas Sire, comment et de quelque chef il y pourroit être admis, à moins qu'il voulut laisser incorporer ses biens et ceux des sujets desdittes terres dans laditte matricule et souffrir qu'on fixa à leur charge des biens qu'ils le contigent que chasqun à proportion des autres villages et sujets de cette provinces ils devroient contribuer." (HvG, briefwisseling 1692); zie ook G.H.A. Venner, *Inventaris Archief Staten Overkwartier*, 21.

[18] G.H.A. Venner, De organisatie van de Staten van het Overkwartier, 298-300.

van de zeventiende eeuw een korte tijd tot Spaans Gelre, ja zelfs tot het Gelders Overkwartier gerekend zou kunnen worden.

3. Spaans Gelre volgens het fiscale kriterium

Blijkens de hierboven besproken deducties bestond er in de tweede helft van de zeventiende eeuw consensus ten aanzien van de opvatting, dat het betalen van belasting gold als een van de mogelijke bewijzen van het behoren tot het grondgebied van een bepaalde soeverein. Wel dient men zich daarbij de vraag te stellen, tot welke financiële afdrachten de werking van het adagium *Per praestationem collectarum iudicari superioritatem* zich uitstrekte.[19]

Voor wat betreft Spaans Gelre vragen in dit verband de volgende afdrachten vanwege hun algemene en regelmatige karakter om de aandacht:

1) bede en subsidie;
2) contributie;
3) rationsgelden.

Hierbij moet worden aangetekend, dat bede en subsidie, alsmede contributie, van ouder datum zijn dan de rationsgelden, die eerst in 1671 als belasting werden ingevoerd.

Aanvankelijk lag ook het onderscheid tussen bede en subsidie enerzijds en contributie anderzijds niet geheel duidelijk. In de periode onmiddellijk na de feitelijke deling van het hertogdom in een Staats en in een Spaans gedeelte waren geen reguliere onderhandelingen over de bede mogelijk. Wel werd in deze periode waar mogelijk contributie geheven.[20] Eerst vanaf 1592, sinds de eerste rekening van Johan Nederhoven, werd de "bedesteuer" weer in het gehele Overkwartier geheven.[21] De tweede rekening van Johan van Nederhoven (februari 1594 tot eind maart 1596) bevatte voor het eerst naast de "bedesteuer des Overquartiers" ook een rubriek "Andere quotisatie van penningen in plaetse van beedesteuer van de stadt Weert, gehuchten van Weerdt, Nederweert, Wessem cum suis ende Meyel". Deze quotisatie werd - in tegenstelling tot de contributies uit het Rijk van Nijmegen en die uit de Neder-Betuwe - gerekend tot de "ordinaris

[19] Bijlage IV, par. 1-7; dezelfde uitspraak werd in iets uitgebreidere vorm in 1715 geciteerd door de momber Bloemaarts in een deductie over de heerlijkheid Kessenich. Cf. A.M.J.A. Berkvens, De vrije rijksheerlijkheid Kessenich, van Brabants en Guliks leen tot Gelders "territoir", 1699-1715, in: *PSHAL* 122 (1986) 149-176, p. 174.
[20] ARR 657, eerste en laatste rekening van Peter Lyten, Bedesteuer van de ambten Gelder, Wachtendonck en Straelen, 1592-1594.
[21] ARR, 658.

ontfanck", zonder dat deze contributie duidelijk van die van het Overkwartier werd onderscheiden. Grondslag van de heffing was een ordonnantie van de stadhouder, gedateerd 6 maart 1594.[22] Vanaf 1596 kende Spaans Gelre weer een eigen landrentmeester-generaal in de persoon van Ido Grammaye. In de aanhef van diens eerste rekening is sprake van "de beden ende schattingen des Overquartiers ende des Lands van Weerdt, beginnende in januario ende eyndende ultima decembris des jaers XV^{c} zessentnegentich".[23] In de nevenschikking tussen de schatting van het Overkwartier en het Land van Weert tekende zich het begin van een duidelijke boekhoudkundige differentiatie tussen de bede van het Overkwartier en de contributie van het Land van Weert af.

Deze differentiatie van de "ordinaris ontfanck" zette zich verder door in de tweede rekening van Ido Grammaye. Deze bevatte de

> "Instruction selon laquelle vous, Ido Grammay, conseiller et receveur-général de Gheldres, aurez à vous regler endroict la levée des tauxes et contributions qu' entendons doresenavant estre faictes et payés *aux pays de Gheldres* ... le tout au pied de la liste et quotisation sur ce à notre ordonnance conçue par le chevalier Johan Andrea Cicoigne et par nous, sur préalable advis de ceulx des finances du roy monseigneur aggreé et approuvé jusques à aultre ordonnance",

d.d. 1 april 1597.[24] In de "taux et quotisation", waaraan in deze instructie werd gerefereerd, werden bede en subsidie, op te brengen door "les quartier et seigneuries du Haultquartier de Gheldres", definitief gescheiden van de contributie op te brengen door de "aultres (seigneuries) circonvoisins", gelegen in het Land van Gelre.[25]

1. Bede en subsidie

De belangrijkste belasting in Spaans Gelre in de zeventiende eeuw was de "stuyr van beden, subsidie ende onraedt", die werd geïnd ter betaling van de door de Staten van het Overkwartier ingewilligde bede, subsidie en onraad.[26]

[22] ARR 659, fol. 90^{v}.
[23] ARR 660.
[24] ARR 661, fol. 1^{r}.
[25] ARR 661, fol. 2^{r}.
[26] Over de bede zie G. Bigwood, *Les impôts généraux dans les Pays-Bas autrichiens. Etude historique de législation financière*, Leuven, 1900, pp. 1-46, R. de Schrijver, *Jan van Brouchoven, Graaf van Bergeyck 1644-1725. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa*, Brussel, 1965. (Verhandeling van de Kon. Academie, Klasse der Letteren, jrg. 27 nr. 57), pp. 36-40 ; over de omslag van de bede in het Overkwartier, zie: J.W. van Kronenberg, *Inventaris van het archief van de schepenbank Wanssum*, Maastricht, 1982 (RAL inventarissen 26), 12-19. Bede en subsidie worden na inning door de rentmeester van de Staten aan de landsheer overgedragen. De *onraad* of *excressence* wordt door de Staten gebruikt ter bestrijding van de kosten van deputaties e.d. (zie hiervóór blz. 71).

Deze belasting werd - behalve in 1600 - alleen door het Gelders Overkwartier opgebracht. Het Land van Weert en de vrije heerlijkheden droegen hierin niet bij.

De omslag en inning van de bede vereisten uiteraard van de daarmee belaste functionaris, de landrentmeester-generaal van Gelre, een zeer nauwkeurig inzicht in de territoriale circumscriptie van het gewest. Het niet belasten van bepaalde delen van het gewest, zou immers automatisch leiden tot een hogere bijdrage voor de wel belaste delen, aangezien telkens een vaste som werd geaccordeerd met de Raad van Financiën.[27]

Aan de hand van de matrikel van de bede kan men zich op eenvoudige wijze een beeld vormen van de fiscaal-territoriale circumscriptie van het Overkwartier. Dit systeem is in het verleden dan ook bij herhaling gevolgd. Zowel de "Memorie" van Gerard Pallant[28], als de "Staat van het Overquartier" van Frans Adam van Aefferden[29] geven een beschrijving van het Overkwartier, die is gebaseerd op de systematiek van de rekeningen van de landrentmeester-generaal.[30]

2. *Contributie*

De "Stuyr van bede, subsidie en onraedt" is, zoals hierboven is aangegeven, echter niet de enige territoriaal omgeslagen belasting, die in de rekeningen van de landrentmeester-generaal voorkomt. Onder het hoofd "Andere Ontfanck" wordt vermeld de "ordinaris contributie" van stad en land van Weert, die sedert 1592 geheven, krachtens ordonnantie van de Raad van Financiën van 19 october 1671 op 18.000 guldens 's jaars is gesteld.[31]

[27] Tijdens de vergadering van de Staten-Generaal van 1600 verbonden de Staten van het Overkwartier de volgende voorwaarde aan hun consent voor hun aandeel in een bede van 300.000 gulden: "Primes, qu'en la somme à furnir par lesdicts de Gueldres, en ladicte ayde, contribueront tous les villes et membres dudict Haultquartier, avecq tous leurs appendices et dépendices et signamment la seignorie de Weert et aultres ayans contribué en la dernière ayde accordé par lesdicts Estatz." (L.P. Gachard, *Actes des Etats-Generaux de 1600*, p. 718). Het door de Staten op te brengen bedrag zou op deze wijze over een veel groter gebied worden omgeslagen, zodat de lasten per hoofd zouden dalen.

[28] Uitgegeven door A.M.J.A. Berkvens in: *PSHAL* 121(1985) 104-145.

[29] Uitgegeven door J. Vrancken in *"Limburg"* 9(1903) 266-310 met een aanvulling in "Limburg" 14(1908) 124-126.

[30] RAL, Archief landrentmeester-generaal van Gelre, 3e rekening van Ernst Albert van Aefferden (exemplaar voor de rendant); cf. *Van Pallant, Memorie* I, par. 31-37; cf. F. A. van Aefferden, *Staat van het Overkwartier*, 269-271; cf. ARAB Rk 16.012-16.028, rekeningen Landrentmeester-Generaal van Gelre 1644-1700; ARR 670-680 (rekeningen van de landrentmeester-generaal van het Gelre 1606-1616). Voor de territoriale circumscriptie van het Gelders Overkwartier, zie hiervóór blz. 67.

[31] Aan de contributies van Wickrath en Meurs die reeds vanaf 1590 pro memorie worden vermeld, ga ik in dit verband voorbij.

Het bedrag van deze contributie werd jaarlijks volgens een vaste verdeelsleutel, de matrikel der landskosten, omgeslagen over stad, "voorpoorten" en "buitenieën" van Weert, Nederweert en Wessem.[32]

De term "ordinaris contributie", alsmede het bestaan van een vaste verdeelsleutel, vormen er aanwijzingen voor, dat het hier een belasting betreft en niet een willekeurige militaire heffing ter afkoop van brandschatting in oorlogstijd.

De vraag dient gesteld, of betaling van deze "contributie" ook aangemerkt kan worden als een blijk van erkenning van de soevereiniteit van de hertog van Gelre in het Land van Weert. Zoals blijken zal beantwoordden de heer van Weert en de momber van het Overkwartier deze vraag verschillend.

De deductie van de Graaf van Beaumont hinkt in dit opzicht duidelijk op twee gedachten. Het heffen van taille door de heer ten eigen behoeve werd er als blijk van de eigen soevereiniteit aangevoerd. Betaling van contributie aan de Westfaalse Kreits vormde zijns inziens het bewijs van de rijksonmiddellijkheid van Weert. De aangevoerde bewijsmiddelen dateerden echter alle van 1572 of van vroeger datum. Het betalen van contributie aan Gelre sedert 1592 werd toegegeven. Men verbond er echter niet de consequentie aan, dat hierdoor de Gelderse soevereiniteit zou zijn erkend, maar merkte deze inmiddels al bijna honderdjarig traditie als usurpatie aan.[33]

De momber voerde als rechtsgrond voor deze contributie aan de confiscatie van de heerlijkheid Weert in 1568, als uitvloeisel van de veroordeling van Montmorency, waardoor de landsheerlijkheid aan de hertog van Gelre zou zijn toegevallen.[34] De belening van Sabina van Egmond met Weert in 1610 zou onder reserve van de soevereiniteit zijn geschied, en derhalve zou Karel II in zijn hoedanigheid van hertog van Gelre de soeverein in Weert, nog altijd het recht hebben "van te trecken de contributiën tot Weerdt", gelijk zijn voorgangers dat reeds sedert 1592 hebben gedaan.[35]

Blijkens de overwegingen van de momboir werd de betaling van contributie onder het Overkwartier door de Soevereine Raad duidelijk als een recognitie van de Gelderse soevereiniteit beschouwd.

Uit de rekeningen van de landrentmeester-generaal van Gelre blijkt, dat de contributie van het Land van Weert gedurende de gehele zeventiende eeuw tot de regelmatige inkomsten van de Zuidelijke Nederlanden gere-

[32] J.H. Hanssen, *Inventarissen van de archieven der Schepenbank en Gemeente Wessem 1481-1937*, Maastricht, 1986 (RAL inventarissen 37), 35.
[33] Bijlage IV, par. 38, 39, 51-3, 59
[34] Cf. P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 503-509, sub Weert.
[35] Bijlage V, par. 13-15.

kend mag worden.[36] De betrouwbaarheid van deze bron van inkomsten mag ook hieruit blijken, dat in 1692 de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden bereid bleken genoegen te nemen met assignatie van de verschuldigde rente in verband met een geldlening ter bestrijding van de achterstallige onderhoudskosten van Brandenburgse troepen op de inkomsten uit de contributies van het Land van Weert.[37]

3. *Rationsgelden*

Een derde categorie van territoriaal omgeslagen belastingen werd gevormd door de zgn. "rationsgelden", een type belasting, dat als zodanig eerst vrij laat - omstreeks 1665 - tot ontwikkeling is gekomen.

Alle gewesten van de Zuidelijke Nederlanden hebben enkele heerlijkheden gekend, die zich lange tijd met beroep op fiscale privileges hebben weten te onttrekken aan de betaling van bede en subsidie. Het betrof daarbij zowel gebieden met een aparte juridische status binnen de grenzen van de afzonderlijke vorstendommen als exclaves van die vorstendommen. Ten gevolge van de grote toename van de overheidsuitgaven in de zestiende en zeventiende eeuw, wekten de echte en vermeende exempties van deze heerlijkheden in toenemende mate de wrevel van de centrale overheid, maar ook van de gewestelijke Staten, die ernaar streefden om ook deze gebieden zoveel mogelijk in hun belastingheffing te betrekken.[38]

Zo werden er in de periode 1628-1647 in opdracht van de Raad van Financiën door de fiscaal Josse van Blitterswijck plannen ontwikkeld om de kosten van de winterkwartieren van de troepen die ten laste kwamen van de Raad van Financiën zoveel mogelijk af te wentelen op deze exempte gebieden. Daartoe werd onder meer een nauwkeurige inventarisatie ondernomen van alle "terres franches" die mogelijk voor inkwartiering in aanmerking zouden kunnen komen.[39] Dit "denombrement des terres franches" werd in de periode 1646-1665 door toedoen van de auditeur-generaal der cavalerie Charles Philippe van Blitterswijck nog verder geperfectioneerd. Dankzij diens inspanningen werd aan de lijst een berekening van de draagkracht der exempte gebieden toegevoegd, die was gebaseerd op het aantal ingezetenen, de kwaliteit van "fabrieken en traffijcken", alsmede het bundertal.[40] De draagkracht per heerlijkheid werd aanvankelijk

[36] Cf. ARAB Rk 16.012-16.095.

[37] A.M.J.A. Berkvens, De instelling van het Staats Interimbewind in het Overkwartier 7 oktober 1702-24 april 1703, in: *PSHAL* 123(1987) 146-161, p. 149.

[38] A. Stengers-Limet, *Les terres franches. Une fiscalité particulière dans les anciens Pays-Bas*, Kortrijk-Heule, 1985 (Standen en Landen LXXXIV), hfdst. 1.

[39] A. Stengers-Limet, *Les terres franches*, hfdst. 4.

[40] Bij ordonnantie van 24 april 1682 gelastte de landvoogd, markies van Grana, opnieuw aan alle heren der terres franches om een nauwkeurig overzicht van de economische gesteldheid van hun heerlijkheden in te dienen bij de extraorinaris raad-fiscaal van de Raad van

berekend op 1 soldaat per tien bunder, maar sedert het reglement van 30 october 1648 uitgedrukt in "rations" of rantsoenen à 20 stuivers per dag.

Deze berekening maakte het in theorie mogelijk om militairen zodanig over de beschikbare winterkwartieren te verdelen, dat de capaciteit aan leveringen in natura van rantsoenen en veevoer optimaal zou worden benut.[41]

Als rechtsgrond voor deze inkwartieringen werd aangevoerd, dat er sprake was van een contraprestatie zijdens de heerlijkheden, in ruil voor de bescherming die zij van de kant van de landsheer genoten, een militaire bescherming die hun fiscale exemptie als zodanig niet aantastte. Men zou de betaling van rantsoengelden in dit stadium dus nog als een "contribution volontaire", d.w.z. een soort van retributie, kunnen kwalificeren.[42]

Voor de ontwikkeling van deze in natura uit te keren rantsoenen tot een belasting in geld, was het noodzakelijk de verplichting bij te dragen in de onderhoudskosten van militairen los te koppelen van de verplichting die militairen ook feitelijk te huisvesten. Deze ook om militaire redenen wenselijke stap werd in 1670 gezet, toen de Raad van Financiën op instigatie van Gerard Franssens een aparte "Recette" vestigde voor de terres franches, met hem als ontvanger-generaal. De ontvanger-generaal totaliseerde voortaan de opbrengsten van de niet langer in natura gepresteerde rations à 20 stuiver, om daaruit de kosten der winterkwartieren, ter plaatse waar deze effectief werden gemaakt, te kunnen bestrijden.

Hoewel de hoogte van de aanslag der afzonderlijke heerlijkheden rechtstreeks door de Raad van Financiën werd vastgesteld,[43] bleef men ter legitimatie van de heffing nog altijd aangewezen op de rechtstitels

Financiën De Worst, die na de déconfiture van de raad en ontvanger-generaal van de terres franches, Adriaen de Rougemont, is belast met het doorlichten van de matrikel der vrije heerlijkheden (ARAB Officie-fiscaal, karton 739). Zie hierna blz. 97-98.

41 A. Stenger-Limet, *Les terres franches*, hfdst. 4.

42 In 1658 trachtte de landvoogd Don Juan van Oostenrijk de winterkwartieren van Lotharingse troepen in Kessenich te rechtvaardigen met de retorisch bedoelde vraag: "Is de vasal die bescherming van zijn leenheer geniet, wederkerig niet verplicht de soldaten van zijn soeverein op logement te ontvangen?" (P. Bouveroux, Kessenich - Vrije Rijksheerlijkheid, in: *Oude Land van Loon* 14(1959) 88-93, p. 92).

Uit een dagvaarding van 22 december 1653 blijkt, dat de ingezetenen van Dalenbroek zich bereid hebben verklaard "jaerlicx eene recognitie te betaelen in plaetse van bede ende subsidie, opdat wij (Philips IV als hertog van Gelder) hun soude beschermen ende defenderen tegens alle beroepingen ende appellatiën buyten 's lants ende tegens alle logeringen ende inquartieringen van vremde princen, heeren ende trouppen, mitsgaeders tegens alle fortse ende gewelt, gelijck onse andere ondersaeten..." (HvG. port. 322)

43 Ordonnantie van 29 augustus 1671 voor Dalenbroek (P1, fol. 162); Ordonnantie van 12 november 1671 voor Wickrath (ARAB, Raad voor de Besturen en Beden 1291); Ordonnantie van 10 mei 1673, hernieuwde vaststelling van de quote van Wickrath, Korschenbroich, Aldenpesch-Weinmarck, Herten-Maasniel en Kessenich (CdG, momberskas 307 A I).

voortvloeiend uit de landsheerlijkheid der verschillende gewesten.[44] Dit feit vindt zijn verklaring in de staatsrechtelijke structuur van de Zuidelijke Nederlanden. Deze vormden een personele unie van autonome gewesten, elk met hun eigen rechten en gewoonten. De gemeenschappelijke soeverein bezat er vanwege die personele unie niet meer rechten dan hij in elk der gewesten afzonderlijk bezat. Hieruit vloeit voort, dat hij in de vrije heerlijkheden niet krachtens algemene titel zijn gezag zou kunnen doen gelden, maar enkel wanneer daaraan een bijzondere titel ten gronde lag, ontleend aan de landsheerlijkheid van een der Nederlandse gewesten. Pogingen van de Geheime Raad en van de Grote Raad van Mechelen om de vrije heerlijkheden als een aparte groep met een eigen juridische status te behandelen kunnen wel worden opgevat als pogingen om een dergelijke algemene titel te creëren, maar zijn in de zeventiende eeuw niet echt van de grond gekomen.[45]

Dientengevolge kan men in de rekeningen van de ontvanger-generaal de terres franches van het Overkwartier, dat wil zeggen, de heerlijkheden die belast werden op grond van rechten die ter plaatse aan de hertog van Gelre toekwamen, als een afzonderlijke rubriek terug vinden.[46]

In de consultboeken van de Soevereine Raad wordt de inning van deze rantsoengelden beschouwd als een "acte de souveraineté" en de afdracht ervan door de aangeslagen heerlijkheden als een erkenning daarvan. Hoewel men deze opvatting het meest expliciet verwoord vindt in een uit 1715 daterende deductie over Kessenich,[47] vindt men haar ook terug in een deductie over de heerlijkheid Hamb uit 1682, als ook in een deductie over Obbicht van 21 juni 1680.[48]

Uitgangspunt bij het opleggen van een aanslag aan de vrije heerlijkheden van het Overkwartier is de lijst geweest die omstreeks 1671 moet zijn opgemaakt door de Gelderse leengriffier J. Bierens, die de ontvanger-generaal Gerard Franssens als commies ter recette van deze belasting in het Overkwartier terzijde stond.[49] Deze "Déclaration des terres et seigneuries

[44] In de ordonnantie van 9 maart 1671 is sprake van de "villages scituez dans ce duché [de Gueldres] exemps des charges ordinaires" (HvG, ongeordend).
[45] KB Albert I, Handschriftenkabinet, ms. 4698, G. Wynants, Mémoire sur le gouvernement des Pays-Bas, fol. 402-407.
[46] Zie hierna blz. 96.
[47] Zie hiervóór blz. 89, nt. 19.
[48] T.a.v. Hamb zie CB 5, fol. 17, consult van 29 december 1682; t.a.v. Obbicht zie CB 4, fol. 69-75, consult van 6 juli 1680.
[49] Bij ordonnantie van 1 februari 1671 heeft de landvoogd, graaf van Monterey, aan het Hof van Gelder opdracht gegeven om de raad en ontvanger-generaal der vrije heerlijkheden, Gerard Franssens, en bij diens afwezigheid de leengriffier Bierens, inzage te geven van alle bescheiden, berustende in de archieven van Hof en Rekenkamer, die zouden kunnen bijdragen tot het onder contributie stellen van landsdelen die niet bijdragen in de ordinaris landslasten. (HvG, ongeordend)

enclavées au Pays et Duché de Gelres et en dépendentes, qui jouissent de l' exemption et franchises des touttes les charges, tant reèlles que personelles [faict] en suite de l' ordre envoyé au soubsigné de la part de Son Excellence" bevat een beredeneerd overzicht van de heerlijkheden, die op grond van aan de hertog van Gelre ter plaatse toekomende rechten, voor een regelmatige fiscale aanslag in aanmerking gebracht zouden kunnen worden.[50]

Volgens deze lijst moeten de volgende heerlijkheden tot de vrije heerlijkheden van het Overkwartier worden gerekend: het huis Millendonck met Korschenbroich, het kasteel Wickrath met de bijhorende dorpen, het dorp Meijel, het huis Frohnenbruch met het dorp Hörstgen, het huis Obbicht met de helft van de dorpen Bicht, Papenhoven en Overbroek, de heerlijkheid Hamb, de dorpen Herten en Maasniel, het land van Thorn, de heerlijkheid Kessenich en tenslotte de baronie van Boxmeer.

Vanaf 1675 (2e rekening van Gerard Franssens) is een doorlopende reeks van rekeningen van de ontvangers der terres franches bewaard. Uit de beginperiode zijn verder geen rekeningen overgeleverd, zodat men zich voor de jaren 1673-1674 met incidentele gegevens moet behelpen.[51]

In theorie beliep de jaarlijkse opbrengst van "recepte des terres franches scituez au Pays de Gueldres et confins" een bedrag van 36.180 ponden artesisch à 40 groten vlaams. De verdeling van dit bedrag was als volgt:

Wickrath	44	x	270-0-0[52]	=	11.880-0-0
Korschenbroich	23	x	270-0-0	=	6.210-0-0
Herten/Maasniel	20	x	270-0-0	=	5.400-0-0
Kessenich	10	x	270-0-0	=	2.700-0-0
Aldenpesch/Weinmark[53]	1	x	270-0-0	=	270-0-0
Obbicht	2	x	270-0-0	=	540-0-0
Hamb	1	x	270-0-0	=	270-0-0
Meijel	1	x	270-0-0	=	270-0-0
Hörstgen/Frohnenbruch	4	x	270-0-0	=	1.080-0-0
Limbricht	6	x	270-0-0	=	1.620-0-0
Visserweert	1	x	270-0-0	=	270-0-0
Bredebempt	1	x	270-0-0	=	270-0-0
Boxmeer	20	x	270-0-0	=	5.400-0-0
Totaal	134	x	270-0-0	=	36.180-0-0[54]

[50] ARAB, Officie-fiscaal, karton 739.

[51] Cf. ARAB, Rk 17.066-17.143, rekeningen van de ontvangers der terres franches 1675-1787.

[52] 270-0-0 staat gelijk met de onderhoudskosten voor één soldaat à 15 stuiver per dag gedurende 1 jaar, conform de ordonnantie van 10 mei 1673; cf. A. Stengers-Limet, *Les terres franches*, 177, nt. 10.

[53] Aldenpesch en Weinmark waren achterlenen van het huis Millendonck. Cf. J. Bremer, *Die reichsunmittelbare Herrschaft Millendonck*, Mönchen-Gladbach, 1939.

[54] ARAB, Rk 17.066, 2e rekening van Gerard Franssens (1675), fol. 7 e.v.

Wanneer men de rekeningen van de ontvangers-generaal bestudeert, dan blijkt, dat deze normbedragen in de praktijk maar ten dele werden gerealiseerd. Op diverse gronden wisten een aantal heerlijkheden zich aan hun betalingsverplichtingen te onttrekken. Hoewel de stadhouder van Gelre, de prins van Isenghien, opdracht had om de ontvanger-generaal desgewenst militair te ondersteunen bij de "direction, establissement ou redemption des rations",[55] bleek het in sommige gevallen politiek onmogelijk om door middel van militaire executie tot invordering van de achterstallen over te gaan.

Hoewel genoegzaam vaststaat, dat Wickrath aanvankelijk - zij het onder militaire dwang - haar quote heeft betaald,[56] blijkt uit de rekeningen van Gerard Franssens, dat die betalingen met ingang van 1 november 1674 zijn gestaakt. Korschenbroich heeft aanvankelijk eveneens haar quote betaald, maar verwierf in 1679 opschorting van deze verplichting. Herten en Maasniel hebben tot november 1676 niet betaald in verband met de conferentie met de hertog van Gulik over de soevereiniteit van Dalenbroek.[57] Hörstgen en Frohnenbruch werden ontzien uit consideratie voor de Prins van Oranje. De heerlijkheid had zich met het oog op de Gelderse fiscale aanspraken voorlopig in de sauvegarde van Meurs begeven, de aanspraken van Craft van Millendonck, heer van Hörstgen, op rijksonmiddellijkheid ten spijt.[58] Limbricht is door de landvoogd, graaf van Monterey, van betaling vrijgesteld, in verband met de aanspraken van de hertog van Gulik. Bredebempt was door de bevolking verlaten. Boxmeer was eveneens door de landvoogd van betaling vrijgesteld.[59] Aan het vorstendom Thorn was kennelijk in het geheel geen aanslag opgelegd.[60]

Nadat in 1682 opnieuw een "denombrement" der terres franches was gelast,[61] is door de extraordinaris raad-fiscaal van de Raad van Financiën, Nicolaas Laurent de Worst, ten aanzien van het Overkwartier een nieuwe lijst van terres franches opgesteld. Deze omvatte twee rubrieken: die der

[55] Ordonnantie van 26 februari 1671 (ARAB, Audiëntie 2274/1).

[56] Krachtens de ordonnantie van 12 november 1671 werd Wickrath aangeslagen voor 40 plaatsen (10.800,-)(ARAB, Raad voor de Besturen en Beden 1291); deze zijn door de stadhouder van het Overkwartier manu militari geïnd. (A. Stengers-Limet, *Les terres franches*, 178, nt. 14).

[57] Over de conferenties m.b.t. Dalenbroek zie: J.B. Sivré, De vrijheerlijkheid en de vrijheren van Dalenbroek, in: PSHAL 26(1889) 76-166, pp. 104-117.

[58] E. Günter Piecha, Millendonck, Kamp und Hörstgen, in: *Heimatkalender Kreis Wesel* 1981, 24-32.

[59] Ten aanzien van de staatsrechtelijke positie van Boxmeer, zie H.B.M. Essink, *Een onderzoek naar absolute rechten van de heren van Boxmeer, Haps en Halfsambeek; een bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de baronie of vrijheerlijkheid van Boxmeer en Sint Anthonis en het Land van Cuyck*, Grave 1968 (Anna van Egmondreeks, nr. 2).

[60] ARAB, Rk 17.066, fol. 20 e.v.; Rk 17.067, fol. 17 e.v.

[61] Ordonnanties van 13 februari en 24 april 1682 (ARAB, Officie-Fiscaal, karton 739).

betalende vrije heerlijkheden en die der heerlijkheden die voortaan louter pro memorie vermeld zouden moeten worden.

Vanaf de eerste rekening van de ontvanger-generaal Sebastiaen Pangaert tot aan de instelling van het Anglo-Staats condominium in 1706, werden conform deze lijst Wickrath, Millendonck, Kessenich (van 1682 tot 1700), Hamb (van 1682 tot 1686), Hörstgen en Frohnenbruch, Limbricht, Bredebempt en Boxmeer pro memorie vermeld.

Als regelmatige betalers resteerden aldus aanvankelijk alleen nog maar Herten en Maasniel, Aldenpesch en Weinmark, Obbicht, Meijel en Visserweert. Vanaf 1686 werd echter de heerlijkheid Hamb opnieuw onder contributie gesteld. In 1700 werden Kessenich en Hunsel weer aan de lijst toegevoegd.

Samenvattend zou men kunnen stellen, dat naar het fiscale kriterium gerekend, Spaans Gelre aanvankelijk alleen de steden, dorpen en heerlijkheden die in de matrikel van de bede van het Overkwartier werden genoemd, alsmede het Land van Weert omvatte. Vanaf 1592 betaalde deze heerlijkheid een vaste contributie, die werd omgeslagen volgens de matrikel der landskosten. Het belastinggebied onderging een belangrijke uitbreiding vanaf 1670, toen de terres franches van Gelre op regelmatige wijze in de belastingheffing werden betrokken. Hoewel aanvankelijk meer terres franches een aanslag in het kader van de rationsgelden kregen opgelegd, stuitte de betaling op nogal wat verzet. Eerst vanaf 1682 is er sprake van regelmatige afdracht. Uiteindelijk werd deze belasting slechts door de dorpen Herten en Maasniel, Aldenpesch en Weinmark, Obbicht met Papenhoven en Overbroek, Meijel, Vissersweert, Ham, en Kessenich met Hunsel regelmatig op aanslag betaald.

4. Spaans Gelre volgens het jurisdictionele kriterium

Bij de bespreking van het ressort van het Hof van Gelre is reeds opgemerkt, dat in de vonnisregisters van deze instelling een betrekkelijk groot aantal processen voorkomt van buiten het Gelders Overkwartier. De heerlijkheid Dalenbroek is er vertegenwoordigd met zeventien processen tussen 1671 en 1699; de heerlijkheid Hamb met zes processen tussen 1612 en 1700; de heerlijkheid Hörstgen met vier processen tussen 1611 en 1694; de heerlijkheid Meijel met twaalf processen tussen 1611 en 1694; de heerlijkheid Millendonck met drie processen tussen 1666 en 1689; de heerlijkheid Obbicht met dertien processen tussen 1609 en 1700. Het Land van Weert is met 72 processen (vijftien van Nederweert tussen 1625 en 1695, 42 van

Weert tussen 1603 en 1700 en elf uit Wessem tussen 1605 en 1698) met 57% van het totale aantal het best vertegenwoordigd.[62]

Wanneer men de spreiding van deze processen in de tijd beziet, dan kan men constateren, dat 25% van deze processen dateert van vóór 1640, met een duidelijk zwaartepunt in de periode 1621-1630. De overige 75% der processen dateert uit de periode 1661-1700. In deze periode ligt het zwaartepunt in de jaren 1681-1690; terwijl de aantallen processen in de periode 1671-1680 en 1691-1700 elkaar niet veel ontlopen.

Wanneer men deze processen aan een nader onderzoek onderwerpt, dan valt het op dat zij in een aantal opzichten gemeenschappelijke trekken vertonen.

In de eerste plaats kan men vaststellen, dat het veelal gaat om processen naar aanleiding van geschillen, waarvan de berechting op grond van de kanselarij-instructie van 1609, of op grond van plakkaten tot de exclusieve competentiesfeer van het Hof van Gelre gerekend dient te worden.

Typische voorbeelden hiervan zijn geschillen met betrekking tot de limieten, die vallen onder de omschrijving van art. 18, eerste lid, van de instructie van 1609, zoals die tussen Meijel en Nederweert, Heythuizen en Roggel in 1615; tussen Meijel en Nederweert in 1626 en volgende jaren; en tussen Bocholt en Weert in de jaren 1631-1651.[63] Een treffende illustratie van de strafrechtelijke bevoegdheid van het Hof van Gelre ten aanzien van nalatige "officieren", die is gebaseerd op art. 22 van de instructie, biedt het optreden van de momboir tegen de gerichtsbode van Maasniel in 1688 wegens het afscheuren van een sauvegarde. Van soortgelijke strekking was het optreden van de momboir tegen de scholtis van Herten en Maasniel, die in gebreke was gebleven met betrekking tot de uitvoering van het plakkaat van 16 maart 1696 terzake van het onderhoud der wegen. In deze categorie valt ook het optreden van de momboir tegen de regenten van Herten en Maasniel wegens niet-naleving van de ordonnantie van 18 november 1690 terzake van de bier-accijns.[64] Ook vanuit Meijel[65] en Weert zijn dergelijke voorbeelden bekend. Geruchtmakend was indertijd het proces dat in 1674 naar aanleiding van het door Mathias van Bocholt gevoerde verweer inzake een aanklacht wegens niet naleving van het plakkaat van 26 october 1673 - het desbetreffende plakkaat zou niet op de juiste wijze te Weert zijn gepubliceerd -, wegens het afscheuren van plakkaten werd aangespannen tegen scholtis Costerius te Weert;[66] evenals het proces

[62] Zie bijlage III.
[63] Bijlage III, Meijel 1, 4, Nederweert 2, Weert 14.
[64] Bijlage III, Dalenbroek 9, 14, 16, 17.
[65] Bijlage III, Meijel 12.
[66] Bijlage III, Weert 16; in 1696 werd scholtis Costerius opnieuw voor een dergelijk feit door de momboir vervolgd, toen in verband met zijn weigering om het plakkaat terzake van de uitvoer van paarden van 25 februari 1693 opnieuw te publiceren (CB 7, fol. 165-177, 351).

dat in 1685 werd aangespannen tegen de intendant Jamez, die namens de prins van Chimay belast was met het beheer van diens Weertse domeinen. Deze werd door de momboir vervolgd, aangezien hij een door het Hof van Gelre aan zijn persoon gerichte dagvaarding, die aan de kerkdeuren te Nederweert en Wessem was aangeslagen, had laten afscheuren. Jamez stelde zich namelijk op het standpunt, dat het Hof niet tot het doen van een dergelijke edictale citatie bevoegd was, aangezien het Land van Weert onder de Westfaalse Kreits zou behoren en niet onder het hertogdom Gelre.[67]

Verder kan men constateren, dat afgezien van dit type geschillen, de meeste betrekking hebben op de interne verhoudingen binnen de genoemde heerlijkheden. Het gaat daarbij voornamelijk om geschillen in de bestuursrechtelijke sfeer. Van Pallant maakte in zijn al vaker geciteerde memorie, voor wat betreft de bevoegdheid van het Hof van Gelre terzake van het toezicht op de lagere corporaties, onderscheid tussen geschillen, waarin de lagere besturen als betrokkenen niet tevens rechters konden zijn en gevallen dat het bestuur in eerste instantie wel rechter kon zijn, maar een der betrokken partijen "sich bevint gegraveert bij hunne sententiën". Dit onderscheid toont grote gelijkenis met de indeling die Rijperda Wierdsma hanteerde bij zijn onderzoek naar "politie en justitie" in het gewest Holland ten tijde van de Republiek, namelijk tussen gevallen waarin bij het Hof een voorziening werd gevraagd tegen een lagere corporatie (stad of dorp) als rechtspersoon en gevallen waarin een voorziening werd gevraagd tegen een vonnis der schepenen in een zaak betreffende de "politie", ten gevolge waarvan de lagere corporatie haar verkregen recht geschonden achtte en bij monde van haar politieke organen in oppositie kwam en een "echt" bestuursgeschil ontstond.[68]

Van Pallant achtte het Hof van Gelre op grond van art. 18 van de kanselarij-instructie van 1609, de artt. 2 en 3 van het plakkaat terzake van de kleine revisie van 1613, art. 9 van het reglement terzake van de bevoegdheden van stadhouder en Hof van 10 mei 1619 en art. 28 van het reglement terzake van de administratie der justitie van 30 september 1683 tot de berechting van beide soorten van geschillen bevoegd.[69] Deze "cas de police" werden ook door kanselier en raden als een samenhangende categorie beschouwd: Dergelijke "questions d' entre les corps et communautez, des officiers aux officiers, magistrats aux magistrats, des magistrats aux officiers, et des uns et autres avec des particuliers et des plusieurs semblables, et surtout des cas d' oppression, denegation de justice", werden door

[67] Bijlage III, Weert 17 en 27.
[68] J.V. Rijperda Wierdsma, *Politie en justitie*, 126, 129; zie ook H. de Schepper, *Rechter en Administratie in de Nederlanden tijdens de zestiende eeuw*, Alphen a/d Rijn, 1981, passim.
[69] A.M.J.A. Berkvens, De Memorie van Gerard Pallant, 138, par. 71.

hen beschouwd als "cas royaux", als zaken "en tout quoy le recours est immediatement au souverain".[70]

Bezien we eerst de gevallen waarin van het Hof een voorziening werd gevraagd tegen een vonnis van de schepenen van een der vrije heerlijkheden. Deze zijn betrekkelijk talrijk. Zo verzochten in 1688 de voogden van de kinderen van wijlen kerkmeester Puyl cassatie van "de nulle procedure, arrest ende sententie" van de schepenen van de heerlijkheid Dalenbroek en restitutie van een stuk land, dat door de schepenen aan Floris Hatart van Röllingen, heer van Dalenbroek was toegewezen.[71] Een vergelijkbare casus is die van Lambert Reuter zu Groenenberg contra Adolf, vrijheer van Millendonck, heer van Meijel uit 1632. Ook hier werden aan het Hof brieven van cassatie verzocht.[72] Hetzelfde was het geval in zake van de weduwe Schaecken contra stadhouder en schepenen van Wessem in 1606.[73]

Van een iets ander karakter zijn de geschillen waarin van het Hof een voorziening werd gevraagd om de tenuitvoerlegging van een schependecreet te ontgaan, zoals in de casus van Johan Mooren en Gerard Witmans contra Willem van Breugel, scholtis van Nederweert in 1627[74]; of om te voorkomen dat men voor de schepenen van de desbetreffende vrije heerlijkheid in rechte zou worden betrokken, zoals in het geval van Jacob Leuyten contra Johan Moren en het gericht van Nederweert in 1688.[75] Bijzonder curieus is in dit verband de casus Jan Trouwen en de regenten van Nederweert contra de werkmeesters van de Wolzegelkamer der stad Weert uit 1690. De aanleggers hadden er bezwaar tegen, dat de intendant van de heer van Weert als rechter op zou treden in hun geschil met de Wolzegelkamer. Zij verzochten daarom het Hof om de behandeling van de zaak aan zich te trekken.[76]

Ook wendde men zich vanuit de vrije heerlijkheden wel tot het Hof met verzoeken tot bezitshandhaving (mandement van maintenue), zoals in de casus van Jan van den Bergh als gevolmachtigde van Marcelis Pongers ca. de heer van Meijel, of in het geval van Maria Sommerens ca. burgemeester en schepenen van Nederweert en het geval van Areth Pleunis ca. burgemeester en "gecorens" van Nederweert.[77]

Een vierde categorie van rechtskwesties waarin van het Hof een voorziening werd gevraagd tegen schepenvonnissen uit een der vrije heerlijk-

[70] CB 1, fol. 59^{v}.
[71] Bijlage III, Dalenbroek 8.
[72] Bijlage III, Meijel 8.
[73] Bijlage III, Wessem 2; voor een vergelijkbaar geval zie Weert 23.
[74] Bijlage III, Nederweert 4; voor een vergelijkbaar geval zie Weert 37.
[75] Bijlage III, Nederweert 12; voor vergelijkbare gevallen zie Meijel 11 en Wessem 4.
[76] Bijlage III, Nederweert 13.
[77] Bijlage III, Meijel 3; Nederweert 3 en 15; zie ook Dalenbroek 3-6.

heden, betreft die gevallen waarin een provisie van appèl of reformatie werd verzocht. Dergelijke voorzieningen werden onder meer ten aanzien van Dalenbroek, Meijel, Nederweert, Weert en Wessem regelmatig verleend.[78] Blijkens het formulier van het vonnis deed het Hof, wanneer het appèl inderdaad werd vervolgd, in dergelijke gevallen uitspraak in naam en vanwege de hertog van Gelre.[79] In het geval van Weert had het hoger beroep op het Hof van Gelre een speciale grondslag in het plakkaat van 26 februari 1586 terzake van de appèllen van Weert.[80]

Soms leidde het verlenen van dergelijke voorzieningen tegen vonnissen van de schepenen der vrije heerlijkheden tot "zuivere" geschillen van bestuur, doordat de politieke organen van de desbetreffende vrije heerlijkheid bij hogere instanties bezwaar aantekenden tegen de door het Hof van Gelre getroffen voorziening. Een dergelijk geschil deed zich in 1676 voor naar aanleiding van het hoger beroep dat door Pierre van Ummelen werd aangetekend tegen een vonnis van het "Mercktrecht" van Weert. Dit hoger beroep was voor scholtis en schepenen van Weert aanleiding om zich te wenden tot de Geheime Raad in Brussel, met het verzoek om aan de Grote Raad van Mechelen de vraag voor te mogen leggen, of het Hof van Gelre wel bevoegd was, met voorbijgaan van het Hoofdgerecht van Wessem, volgens de magistraat de gebruikelijke instantie van hoger beroep vanuit Weert, de behandeling van deze zaak aan zich te trekken.[81]

Voor wat betreft de "echte" bestuursgeschillen, d.w.z. de geschillen waarin een voorziening werd gevraagd tegen een lagere corporatie als rechtspersoon, kan men constateren dat zowel aanlegger(s) als verweerder(s) uit de heerlijkheid afkomstig waren of er althans gegoed waren. Men kan deze procespartijen in drie groepen onderscheiden, die in allerlei combinaties met en tegen elkaar ageren: De heer der heerlijkheid en diens officieren - scholtis, intendant of rentmeester - vormen één categorie; daarnaast kan men de regenten, gekorens of schepenen, die het bestuur van het kerspel vormden, als een aparte groep onderscheiden; en tenslotte is er de categorie van de gezamenlijke, danwel afzonderlijke geërfden, die de eigenlijke "gemeente" vormden.[82]

[78] Bijlage III: Dalenbroek 15; Meijel 2; Nederweert 8, 9, 14; Weert 14, 19, 28; Wessem 6 en 10.
[79] "'t Hoff doende recht *in naeme ende vanwege Sijne Majesteyt als hertogh van Gelre,* verclaert bij de richters *a quibus* qualick ende 't onrecht gewezen, wel ende terecht van hun vonnis geappelleert te sijn, doende daerom 't ghene deselve hadden behoeven te doen, ..." (Bijlage III, Weert 28)
[80] Recueil Van Lom, fol. 193-196 (HvG, sukken afkomstig van de Arrondissementsrechtbank Roermond, nr. 535b); zie hierna blz. 118.
[81] Bijlage III, Weert 19.
[82] Ten aanzien van de verschillende betekenissen van het begrip "gemeynte" zie G.H.A. Venner, *De Meinweg. Onderzoek naar rechten op gemene gronden in het voormalige Gelders-*

Het objectum litis van deze interne geschillen lag als regel in de sfeer van in de fiscale en financiële sfeer (omslag contributie, schatheffing, verantwoording van schatheffersrekeningen en dorpslasten, vorderingen ten laste van gemeenten).

Voorbeelden van geschillen die samenhingen met de inning van de aan de Raad van Financiën verschuldigde rationsgelden en contributie vindt men te Dalenbroek, Hamb,[83] Obbicht en Weert. In Dalenbroek was het in 1673 heer Frans Winand van Eynatten die de gezamenlijke geërfden voor het Hof van Gelre in rechte betrok, in verband met het vaststellen van de hoofdelijke omslag.[84] In Obbicht waren het de ingezetenen die in 1700 de vrouwe Elisabeth van Goldstein daagden, ten einde haar over de periode 1678-1699 te doen bijdragen in de verschuldigde rationsgelden.[85] In Weert procedeerden burgemeester en "buytelingen" van Weert regelmatig tegen de burgemeester, schepenen en raad van Weert over de verdeling van de landskosten - corveeën, wachtbrand en contributie - tussen de stad en haar buitengebied.[86] Hoewel het in deze geschillen in wezen ging om de politieke bevoegdheid van de betrokken besturen, vormden zij ook een bedreiging voor de heerlijke rechten van de betrokken vrijheren en vrijvrouwen. Duidelijk komt dit tot uitdrukking in het geschil tussen de Buitenie van Weert en de Stad Weert in 1678. Inzet van het conflict was toen een reglement van vrouwe Magdalena van Egmont terzake van de verdeling der landskosten. Het Hof merkte te dien aanzien op:

> "...dattet inde macht van de vrouwe princesse niet geweest en was partijen colliganten soedanigh te reguleren, als de voors. respective ordonnantiën ende verclaeringe medebrochten, omdattet reglement der contributiën privativelijck [is] concernerende Sijne Majesteyt, als wesende eenen last procederende van den wille van denselve Sijne Majesteit, met exclusie van den wille van de voors. vrouwe princesse ..."

In 1683 vorderde het Hof van Gelre in het kader van een vergelijkbaar geschil inzage van de zetcedullen van Wessem en Nederweert; hetgeen voor de heer van Weert, de prins van Chimay, reden was om de kwestie van de rechtmatigheid van het handelen van kanselier en raden via de Geheime Raad bij de Grote Raad van Mechelen aanhangig te maken.[87]

In het geschil van "die van Grevenbicht" ca. de heer van Obbicht werd in 1692 de vrijheid van de heer van Obbicht zelfs rechtstreeks aangetast. De

Gulikse grensgebied circa 1400-1822, 115-117. Venner onderscheidt de volgende betekenissen: "gemeynte" als groep van personen; als gemene grond; als subjectief recht op gemene grond; en eerst in de achttiende eeuw ook wel als synoniem voor "kerspel". Cf. M.J.A.V. Kocken, *Van stads- en plattelandsbestuur naar gemeentebestuur*, 's Gravenhage, 1973, 10.

[83] Zie hierna blz. 106-107.

[84] Bijlage III, Dalenbroek 1.

[85] Bijlage III, Obbicht 13.

[86] Bijlage III, Weert 15, 18, 25, 30, 31 en 38.

[87] Bijlage III, Weert 25.

ingezetenen van Grevenbicht eisten, dat de heer van Obbicht zou bewijzen, dat hij in de periode 1678-1686 op dezelfde voet als andere ingezetenen van de heerlijkheid voor zijn bundertal had bijgedragen in de schat. Het Hof van Gelre veroordeelde de heer van Obbicht

> "in de reële lasten als rations en dergelijke op de erven ten behoeve van Sijne Hooggemelte Majesteyt vuytgeschreven in den jaere 1678-1686 te betaelen sijn contingent naer proportie van het boendertall van sijne landerijen ende andere contribuabele effecten, ordonnerende dat deselve ten dyen effecte sullen worden gemeten op den voet als ten reguarde vand' anderen geschiet is."

Bovendien moest hij specificatie geven van de overige gemene lasten "mit expressie, wanneer, door wyen, waertoe ende ten welcken behoeve de uytschrijvinge daervan geschiedt ende waer de penningen daervan geprocedeert sijn beheert ende bereeckent".[88]

Voorbeelden van geschillen met betrekking tot de interne financiële huishouding der vrije heerlijkheden die door het Hof van Gelre zijn beslecht, zijn bekend uit Dalenbroek, Obbicht, Nederweert, Weert en Wessem. Zij betreffen voornamelijk de schatheffing en de verantwoording van dorpslasten. Een typisch voorbeeld is het geschil van commandeur Zierstorff ca. de geestelijke en wereldlijke geërfden van Maasniel in 1681. De commandeur bestreed, dat hij achterstallig zou zijn met zijn bijdrage in de schat. Het Hof van Gelre gelastte op zijn verzoek de regenten van Maasniel aan commissarissen van het Hof tekst en uitleg te geven terzake.[89] Een ander voorbeeld biedt het geschil van de gravin douairière van Styrum die in 1687 procedeerde tegen de scholtis, schepenen en regeerders der heerlijkheid Wessem over de hoogte van haar bijdrage in de schat. De aanlegster werd door het Hof veroordeeld bij te dragen in de schat "volgens het import ende de quantiteyt van het bundergetal, ten welcken effecte de metinge van den grondt ende aenwasch in quaestie parte citatu sal geschieden voor de landmeeter Jansen ..."[90]

Waren het in deze gevallen particulieren die de regenten in rechte betrokken, ook het omgekeerde kwam voor, zoals blijkt uit de casus van de geërfden en naburen van Leeuwen - een buurtschap van de heerlijkheid Dalenbroek - ca. de weduwe van der Holt cs., wegens gepretendeerde vrijdom van schat.[91]

Naast geschillen tussen particulieren en regenten, kwamen ook met betrekking tot de schatheffing geschillen voor tussen de regenten van verschillende gemeenten die tezamen een heerlijkheid vormden. Zo werden

[88] Bijlage III, Obbicht 9.
[89] Bijlage III, Dalenbroek 7; zie ook Obbicht 3, 4 en 5.
[90] Bijlage III, Wessem 9.
[91] Bijlage III, Dalenbroek 13.

"die van Obbicht en Papenhoven" in 1684 door het Hof van Gelre veroordeeld om ten genoege van "die van Grevenbicht" binnen acht dagen aan commissarissen van het Hof inzage te geven van de schatcedullen en van het nieuwe bunderboek, dat was opgesteld ter voldoening van een eerder vonnis van het Hof van Gelre uit hetzelfde jaar.[92] Ook het geschil over de schatheffing tussen de magistraat en de buitengeërfden van Wessem verdient in dit verband vermelding.[93]

Ook dit soort processen kon een bedreiging vormen voor de autonomie der vrijheren, zoals blijkt uit de klachten die door particulieren of regenten aanhangig werden gemaakt tegen de vrijheer of vrijvrouwe van de desbetreffende heerlijkheid. Een vroeg voorbeeld van een dergelijke kwestie biedt de klacht van Guillaume Bex, burgemeester van Luik ca. jonker Philips van Bentinck, heer van Obbicht in 1609. Bex beklaagde zich bij de Geheime Raad te Brussel erover, dat de heer van Bicht de ingezetenen aldaar overmatig zwaar belastte, zonder daarvan iets aan Zijne Majesteit af te dragen en zonder rekening en verantwoording te doen. Naar aanleiding van deze klacht werd het Hof van Gelre door de Geheime Raad belast met de afdoening van het geschil.[94] Een overeenkomstige kwestie speelde in 1669 toen de "mater en conventualen" van het klooster de Nieuwenhof te Maastricht een provisie verzochten van het Hof, ten einde te bewerkstelligen, dat de heer van Obbicht

> "als vasal van Sijne Majesteyt den arrest ende executie op der supplianten vrugten - vanwege gepretendeerde schat in het werck gestelt - cost ende schadeloos soude affdoen, ende in't regarde van't *leen* hun niet meer te beswaren als sijne eygene middelen, daervan die van de supplianten waren een gedeelte, op poene van 50 gouden realen, hem vrijstaende 't proces voor desen Hove over die schattinge *indecijs* hangende te resumeren ende te vervolgen ...".[95]

Behalve de schatheffing gaf ook het beheer van het gemeentelijke vermogen vaak aanleiding tot geschillen. Zo daagden burgemeester en schepenen van Nederweert in 1675 de schatheffer Goddart van Stockem voor het Hof om hem te dwingen het tekort op de gemeenterekening aan te zuiveren.[96] In 1683 procedeerde de baronesse De Berlo tegen "die van Obbicht" in verband met de verantwoording der dorpslasten. Het Hof gelastte de regenten van Obbicht "een pertinente staeth ende specificatie van alle dorpslasten, 't sye capitalen, renten, contributiën, rations of andere" in te dienen, alsmede een overzicht van alle betalingen ten laste van de gemeente.[97] In Weert

[92] Bijlage III, Obbicht 7.
[93] Bijlage III, Wessem 11; zie ook SB Wessem 145.
[94] Bijlage III, Obbicht 1.
[95] Bijlage III, Obbicht 2.
[96] Bijlage III, Nederweert 6.
[97] Bijlage III, Obbicht 6.

speelden te dien aanzien dezelfde problemen als hierboven reeds met betrekking tot de omslag der contributiën zijn besproken. In 1695 procedeerden de Buitenie van Weert en "die van Nederweert" tegen de magistraat van de stad Weert, aangezien de stad al sinds 1689 weigerde haar contingent bij te dragen in een jaarlijkse rente geassigneerd op het Land van Weert. Het Hof veroordeelde de stad tot betaling van haar quote "naer advenant van'tghene sij in Sijne Majesteyts ordinaire contributiën betaelen".[98] Ook in een volgend geschil tussen de Buitenie van Weert en de magistraat van de stad Weert stond de financiële verhouding tussen de stad en haar buitengebied centraal. Inzet was thans de omslag der corveeën, diensten die in natura moesten worden gepresteerd ten behoeve van de militaire macht, en die de stad eenzijdig op haar buitengebied trachtte af te wentelen. Bij provisoneel reglement van 28 juli 1699 bepaalde het Hof van Gelre toen, dat diensten in natura afwisselend door de stad en door de Buitenie zouden moeten worden geleverd, terwijl de eventuele onkosten moesten worden omgeslagen "op sulcken personele voeth van capitatie, beestenschat, gewin ende gewerf, als zij rechtveerdig sullen oordelen ..."[99]

Vooral met betrekking tot deze geschillen dringt zich de parallel op met de ontwikkelingen die zich ongeveer gelijktijdig in het Gelders Overkwartier voordeden. Ook daar constateerden we, dat het Hof van Gelre zich na 1670 in toenemende mate met de financiële huishoudingen der "gemeenten" begon in te laten. Het reglement voor de Stad en Buitenie van Weert van 1699 is in dit opzicht vergelijkbaar met de eerder genoemde reglementen voor Maasbree, Elmpt, Echt, Venray, Viersen en Wegberg.[100]

Tenslotte valt op, dat in de loop van de zeventiende eeuw de ingezetenen van heerlijkheden zich individueel en collectief in toenemende mate tot het Hof als competente rechter in geschillen met hun heer terzake van de inhoud, omvang en strekking van diens heerlijke rechten zijn gaan wenden. Typisch voorbeeld van een dergelijk geschil biedt het proces, dat in 1674 door geërfden van Dalenbroek aanhangig werd gemaakt tegen de heer van Dalenbroek, die de kosten van een reis naar Polen ten dienste van de hertog van Gulik op de ingezetenen van de heerlijkheid trachtte te verhalen.[101] Een ander voorbeeld biedt het proces, dat de voornaamste geërfden van de heerlijkheid Hamb bij Capellen in 1700 aanspanden tegen hun heer en vrouwe. De aanklacht had betrekking op diverse vormen van machtsmisbruik, variërend van brouwerij-dwang, buitengerechtelijke gevangenhouding, niet afdragen van rationsgelden, weigering daarvan re-

[98] Bijlage III, Weert 39.
[99] Bijlage III, Weert 40; zie ook Weert 20, 41 en 42.
[100] Zie hiervóór blz. 76.
[101] Bijlage III, Dalenbroek 2.

kening en verantwoording af te leggen aan commissarissen van het Hof van Gelre, zodat de ingezetenen blootgesteld werden aan militaire invordering van achterstallige belastingafdrachten, het onrechtmatig vorderen van herendiensten, etc.[102] Een dergelijk beeld bieden ook twee processen met betrekking tot de heerlijkheid Obbicht uit 1700. Het eerste proces betreft een beschuldiging van de gemeente Obbicht jegens de vrouwe aldaar, wegens het met geweld in beslag nemen van veldvruchten; door middel van het tweede proces trachtten de ingezetenen van de heerlijkheid hun vrouwe te verplichten zekerheid te stellen met betrekking tot het voldoen van haar aandeel in de rationsgelden.[103] Men kan zich hier niet aan de indruk onttrekken, dat de ingezetenen der vrije heerlijkheden in de rechtsmacht van het Hof van Gelre een mogelijkheid zagen om zich tegen de al te aanmatigende aanspraken van de respectieve vrijheren en vrijvrouwen te verweren.

Daarnaast is het ook goed op te merken, dat (vooral in het geval van Weert) de relatieve competentie van het Hof van Gelre zeker niet altijd onweersproken is gebleven, en dat op instigatie van de heer van Weert in een aantal gevallen de behandeling van de zaak door de Geheime Raad aan de Grote Raad van Mechelen is overgedragen. Dit laatste neemt echter niet weg, dat de jurisdictie van het Hof van Gelre ten aanzien van Herten en Maasniel, Hamb, Meijel, Obbicht en Weert, Wessem en Nederweert vooral in het derde kwart van de zeventiende eeuw een onmiskenbaar gegeven was.

5. Spaans Gelre volgens het edictale kriterium

Onder de soevereiniteitskriteria nam ook het wetgevingskriterium een belangrijke plaats in. Het werd zowel zelfstandig als in samenhang met het jurisdictionele kriterium opgevoerd ter ondersteuning van de machtsaanspraken met betrekking tot de vrije heerlijkheden.

Men komt de publicatie van wetten als zelfstandig kriterium tegen in de deductie die in 1673 werd opgesteld ten behoeve van de afgevaardigde van de Bourgondische Kreits op de Rijksdag te Regensburg, abt De Belvaux. Ter adstructie van de Gelderse aanspraken op "het recht van souverainiteyt ende superioriteyt over de heerlickheden Weerdt, Nederweert ende Wessem" werd onder meer betoogd, dat aldaar sedert 1588 "door het ministerie van den Raedt van Gelre" plakkaten toegezonden en gepubliceerd zijn en dat daaraan ook "gedefereert" (gehoorzaamd) is. Het ging daarbij niet alleen om plakkaten van de centrale regering, die door tussenkomst van het Hof werden gepubliceerd, maar ook om plakkaten die door stadhouder,

[102] Bijlage III, Hamb 6.
[103] Bijlage III, Obbicht 12, 13.

kanselier en raden zelf waren uitgevaardigd, zoals het plakkaat van 1596 terzake van het beheer der gemeentelijke financiën.[104] Ook *a contrario* ging het argument kennelijk op. Weert kan niet tot het Heilige Roomse Rijk behoren, aangezien nergens blijkt "dat tot Weerdt eenige wetten ofte pragmaticquen van't Rijck souden gesonden off gepubliceert sijn".[105]

In combinatie met het jurisdictionele kriterium komt men het wetgevingskriterium tegen in een consult naar aanleiding van aanspraken van de Schepenstoel van Aken op rechtsmacht te Weert. In de opinie van stadhouder, kanselier en raden was elke aanspraak van Aken op hoger beroep vanuit het Land van Weert alleen daarom al onbestaanbaar, omdat men de uitvoering van de door het Hof namens de hertog van Gelre gepubliceerde plakkaten toch moeilijk aan een Rijksgerecht zou kunnen overlaten.[106]

Een ander voorbeeld van een dergelijke redenering biedt een request van de "ingelanden" van Herten en Maasniel aan de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden uit 1712. De ingezetenen beschuldigden de baron D' Horion ervan de heerlijkheid aan de jurisdictie van het Hof van Gelre te willen onttrekken. Ten bewijze van de gevestigde jurisdictie van het Hof wezen de ingezetenen er onder meer op "dat deselve heerlijckheden ook subject sijn aen de reglementen van't voors. Hof" en "dat het gemelte Hof van onverdenckelijkcke tijden hunne reglementen, placcaten etc. aende voors. heerlijckheden heeft toegesonden ende aenbevolen deselve punctuelijck te observeren, waervan de relasen der gedane toesendingen ende insinuatiën ter griffie van't gemelte Hof berusten".[107]

Zoals hiervoor[108] reeds is aangegeven, is publicatie van plakkaten door het Hof van Gelre niet in alle vrije heerlijkheden aantoonbaar. Vanaf 1692 werden Weert, Wessem en Nederweert, Dalenbroek, Hamb, Meijel en Obbicht regelmatig als geadresseerden op de verzendlijsten van plakkaten genoemd. Slechts in enkele gevallen kan men aannemelijk maken dat reeds eerder sprake was van toezending van plakkaten. Ten aanzien van Weert en Dalenbroek wekken de consultboeken van het Hof van Gelre de indruk dat zulks reeds omstreeks 1671 het geval was. Voor wat betreft Weert zou dit zelfs al sedert 1588 het geval zijn.

[104] Bijlage V, par. 16, 17; ten aanzien van Dalenbroek zie CB 1, fol. 55^{v}-56^{r} "... que l' on continue encore a y envoyer les placcarts et mandements de Sa Majesté,..." (30 mei 1673).
[105] Bijlage V, par. 46.
[106] CB 1, fol. 21-23.
[107] HvG, port. 322.
[108] Blz. 65-66.

Enkele incidentele vondsten lijken deze indruk te bevestigen.

In het archief van het Hof van Gelre te Arnhem komt uit de periode na de confiscatie van de heerlijkheid Weert in 1568 al correspondentie voor met betrekking tot de publicatie van wetten te Weert, zoals een brief van Gaert Kaell, scholtis van Weert, van 8 juni 1570, waarin hij zich bereid verklaarde "op sondach naestcommende [te] doen aff publiceren ende vuijtroepen alhier tot Weert, Wessem ende Thoor een placaert van de lenen [ende] noch een placaat te publiceren tot Weert ende Wessem van den jooden ..."[109] Een andere aanwijzing in deze richting wordt gevormd door enkele plakkaten die speciaal met betrekking tot Weert zijn uitgevaardigd, zoals het plakkaat van 6 februari 1586 terzake van de appèllen van Weert[110] en het reglement van 26 november 1686 terzake van de Leenzaal van Weert.

Uit verzendlijsten van plakkaten, die berusten in het archief van de Audiëntie te Brussel, krijgt men overigens de indruk, dat ten tijde van Philips V ook andere vrijheerlijkheden, zoals vermeld op de al eerder geciteerde lijst van leengriffier Bierens, tot de kring van adressaten zijn gaan behoren. Aldus werden de ordonnanties van 18 februari 1701, terzake van desertie en de ordonnantie van 16 februari 1702, terzake van de formatie van het regiment van de graaf Van Pas, op last van de kwartiermeester-generaal G.P. Verboom toegezonden aan Wickrath, Herten en Maasniel, Kessenich en Hunsel, Korschenbroich, Aldenpesch en Weinmark, Obbicht, Hamb, Meijel, Hörstgen-Frohnenbruch, Limbricht, Visserweert, Bredebempt en Boxmeer. Van tussenkomst van het Hof van Gelre was in deze gevallen echter geen sprake, aangezien het hier om militaire ordonnanties ging.[111]

6. Spaans Gelre volgens het huldigings- of onderdanigheidskriterium

Hoewel de erfopvolging in de Nederlanden sinds de Pragmatieke Sanctie van 1549 uniform geregeld was - de Nederlanden vormden sedertdien een "dwingende" monarchale unie - volgden de landsheren er niet krachtens algemene titel op. Zij bleven hun rechten in de afzonderlijke gewesten ontlenen aan de bijzondere titel van hertog of graaf van het desbetreffende

[109] RAA, Hof van Gelre 1055, brieven van en aan het Overkwartier; bedoeld zijn vermoedelijk de plakkaten van de laatste februari 1569 (1570 n.st.) "Ordre de faire rapport et relief des terres, seigneuries et fiefs confisqués à la suite des troubles" (PB 1.271) en van 17 mei 1570 (ARAB, Audiëntie 166, fol. 59); over Gaert Kaell zie: J.G.C. Venner, De beeldenstorm in Weert en Wessem, in: *PSHAL* 117 (1982) 249-283, pp. 270, 279.

[110] Recueil van Lom, fol. 193-196.

[111] ARAB, Audientie 1127, 1128.

gewest. Dit kwam vooral nadrukkelijk tot uiting bij de inhuldiging[112] van de landsheer. Deze plechtigheid diende in elk gewest afzonderlijk te worden herhaald. De nieuwe landsheer werd afzonderlijk ingehuldigd als hertog van Brabant, als hertog van Luxemburg, als hertog van Gelre, etc. In sommige gewesten, zoals Brabant en Gelre, diende deze ceremonie in de hoofdsteden van alle kwartieren afzonderlijk te worden herhaald. Zo voltrok de inhuldiging van Philips II als hertog van Gelre in 1556 zich in vier etappes: op 16 april 1556 werd hij te Nijmegen ingehuldigd; op 21 april te Roermond; op 27 april te Zutphen en op 6 mei in Arnhem.[113]

Deze inhuldiging bracht een wederkerige verbintenis tot stand tussen de landsheer en de ingezetenen van het gewest, vertegenwoordigd door de Staten. Deze wederkerigheid vond zijn uitdrukking in twee plechtige eden. Voorafgaand aan de eigenlijke inhuldiging diende de landsheer in zijn hoedanigheid van hertog, graaf of heer van het desbetreffende gewest te beloven, de gewestelijke constitutie te zullen respecteren. Hij erkende aldus, dat zijn macht zijn begrenzing vond in de privileges van zijn onderdanen. Aldus beloofde de prins van Isenghien, stadhouder van Gelre, in 1666 namens Karel II als hertog van Gelre, dat hij de Gelderse ingezetenen

> "...als getrouwe ende gehoorsaeme onderdaenen bij ruste, vrede, rechten ende goede politie halden sal, oock bij haere privilegiën, vrijheden, alden hercommen, goede gewoonten, segelen ende brieven laeten blijven ende halden. Desgelijcken van allen gewalt, beladinge ende beschadenissen beschermen ende beschudden, wie een genediger, milder vorst sijne gehoorsaeme ende getrouwe onderdaenen te doen schuldich ende gehouden is, *alles naer luydt ende inhoudt des tractaets tusschen wijlen den Keyserlijcke Majesteyt ende de Baenreheeren, ridderschappe ende steden des voors. Vorstendoms Gelder ende Graeffschap Zutphen inden jaere 1543 den 12. septembris voor Venlo opgericht*".

Van hun kant beloofden vervolgens de Staten van het gewest aan de nieuwe landsheer in zijn hoedanigheid van hertog of graaf trouw en gehoorzaamheid. De Staten van het Overkwartier beloofden aldus in 1666 aan Karel II, als hertog van Gelre,

> "...gehoirsaem, holt ende getrouw (te) sullen wesen ... ende voirts alletghene (te) doen, dat goede getrouwe ende gehoirsaeme onderdaenen haeren natuelijcken, rechten (en) eenigen erffheeren ende erffvorsten te doen schuldigh ende plichtigh sijn, alles getrouwelijkc und ohne gefehrd".

Indien wij thans bezien welke territoria op grond van het inhuldigings- of onderdanigheidskriterium tot Spaans Gelre gerekend dienen te worden,

[112] Over de inhuldiging van de landsheren in de Zuidelijke Nederlanden zie E. Poullet, *Histoire de la Joyeuse-Entrée de Brabant*; idem, *Les constitutions nationales de l' ancien régime*, 11, 12, 67-84; idem, *Histoire politique nationale* I, par. 722-731.
[113] GGP I prael. kol. 63 e.v.

dan komen wij in eerste instantie tot de weinig verbazingwekkende conclusie, dat het door de Staten gerepresenteerde Overkwartier daartoe gerekend dient te worden. De akten van inauguratie van 1598, 1623, 1666 en 1702 vormen daarvan het afdoende bewijs.[114]

Opvallend is echter, dat zowel in 1666, bij de inhuldiging van Karel II, als in 1702, bij de inhuldiging van Philps V, ook vertegenwoordigers van stad en "buiteniën" van Weert in een afzonderlijke plechtigheid Karel II, respectievelijk Philips V, in hun hoedanigheid als hertog van Gelre trouw, gehoorzaamheid en onderdanigheid hebben gezworen, conform het hierboven geciteerde formulier.

Nadat op 24 februari 1666 de Staten van het Overkwartier Karel II als hertog van Gelre hadden ingehuldigd, verschenen op 22 maart Cornelis Kettelaer, Andreas Bormans en Joris Smits, respectivelijk burgemeester en schepenen van Weert te Roermond, ter voldoening van een decreet van de landvoogd, de markies van Castel-Rodrigo, d.d. 16 maart 1666. Door middel van dit bevelschrift gaf de landvoogd uitdrukking aan zijn misnoegen over de weigering van burgemeester en schepenen om op 24 februari 1666 de plechtige inauguratie van Karel II als hertog van Gelre bij te wonen. Het daartoe door burgemeester en schepenen van Weert aangevoerde argument, dat Weert niets met het hertogdom Gelre gemeen had, was door de Geheime Raad gewogen en te licht bevonden. Daarom beval de landvoogd aan die van Weert, om binnen drie dagen na ontvangst van het bevelschrift gevolmachtigden naar Roermond te zenden om daar in handen van de stadhouder de eed af te leggen aan Zijne Majesteit "als hertoch van Gelre en de graeve van Sutphen, leen des heyligen Roomschen Rijcx".[115] Door het Hof van Gelre werd in 1673 de omstandigheid, dat die van Weert in 1666 de eed hadden afgelegd aan Karel II als hertog van Gelre, mede aangevoerd als bewijs, dat "le droit de ressort vers l' Empire est venu à cesser".[116]

Ook in 1702 constateert men, dat na de inauguratie van Philips V als hertog van Gelre op 21 februari, er op 28 februari een afzonderlijke plechtigheid werd georganiseerd, waarbij Seger Ketelers, Dirick Colen, Joannes Ketelers en Matthias van Sittard, respectivelijk burgemeester en schepenen van de stad en heerlijkheid Weert en van de "buijtenijen aldaer", "als lithmaeten van het hertochdom Gelre" ten overstaan van Philips Emanuel, graaf van Horn, stadhouder van Gelre, de eed van onderdanigheid aan Philips V aflegden.[117]

[114] ASO 487, 498, 499 en 500.

[115] P1, fol. 17^{r}-18^{v}; zie ook de akte van volmacht door de magistraat der stad Weert verleend aan Cornelis Kettelaer, Andreas Bormans en Joris Smits (OAW 105)

[116] CB 1, fol. 59^{v}.

[117] KDB 1, fol. 49^{v}-51^{v}; OAW 132.

Welke betekenis men moet hechten aan deze plechtigheden is niet geheel duidelijk. Opvallend is, dat men het kennelijk niet noodzakelijk heeft geacht, om ook de eed van de hertog van Gelre ten aanzien van het respecteren van de voorrechten en privileges van de onderdanen in het bijzonder ook ten opzichte van Weert te herhalen. Men zou zich op het standpunt kunnen stellen, dat het eenmaal gegeven woord van de hertog gelding had voor het gehele hertogdom, terwijl daarentegen het woord van de vertegenwoordigers van de ingezetenen slechts bindend was voor de groeperingen die zij inderdaad representeerden. Men zou dan moeten concluderen, dat de magistraat van Weert ten opzichte van de heerlijkheid Weert dezelfde functie vervulde als ridderschap en steden ten opzichte van het Overkwartier. De heerlijkheid Weert zou dan, in 1666 wellicht nog contrecoeur, en in 1702 met meer overtuiging, in dezelfde relatie staan tot de hertog van Gelre als het Overkwartier.

De veronderstelling, dat het afleggen van de eed van onderdanigheid in 1665 en 1702 inderdaad zou moeten worden opgevat als een erkenning van de soevereiniteit van de hertog van Gelre, kan nog extra kracht worden bijgezet, wanneer men de machtsoverdracht in 1716, toen delen van het Staats-bezette Overkwartier aan Karel VI werden overgedragen, in de beschouwing betrekt. Nadat op 6 maart 1716 de magistraat van Roermond en de raadsheren van het Hof van Gelre in handen van de graaf van Maldeghem, keizerlijk commissaris voor de inbezitname van het Oostenrijks Overkwartier, de eed van onderdanigheid aan Karel VI als hertog van Gelre hadden afgelegd, werden op 13, 26 en 27 maart nogmaals plechtigheden van gelijke strekking georganiseerd. Op 13 maart legden vertegenwoordigers van de heerlijkheid Weert de eed af. Op 26 maart werden zij daarin gevolgd door die van Nederweert. En op 27 maart tenslotte volgden de vertegenwoordigers van Wessem, Meijel, Obbicht en Dalenbroek,[118] waarmee de opsomming van de vrije heerlijkheden die in de achttiende eeuw gewoonlijk tot Oostenrijks Opper-Gelder worden gerekend compleet is.

7. De vrije heerlijkheden: Spaans Gelre of rijksonmiddellijke heerlijkheden?

Resumerend zou men kunnen stellen, dat alleen het Overkwartier gedurende de gehele periode 1580-1702 naar alle daartoe aangelegde maatstaven tot Spaans Gelre gerekend zou kunnen worden.

Ten aanzien van het Land van Weert kan men opmerken, dat dit gebied gedurende dezelfde periode aan het fiscale, jurisdictionele en edictale kri-

[118] KDB 1, fol. 54^{r}-56^{v}.

terium voldeed. Voor wat betreft het vertegenwoordigingskriterium zag het er aan het begin van de zeventiende eeuw naar uit, dat het Land van Weert op zou gaan in het Gelders Overkwartier en stem en zitting zou verwerven in de Staten van het Overkwartier. Deze tendens heeft zich echter niet verwerkelijkt. Eerst sinds 1666 kunnen Weert, Wessem en Nederweert ook gerekend naar het inhuldigingskriterium als een deel van Spaans Gelre worden beschouwd.

Voor wat betreft Dalenbroek, Hamb, Meijel, Obbicht en Papenhoven kan worden geconcludeerd, dat zij sinds het derde kwart van de zeventiende eeuw positief "scoren" op het fiscale, jurisdictionele en edictale kriterium. Van deze heerlijkheden voldeden Dalenbroek, Meijel, Obbicht en Papenhoven vanaf 1716 bovendien ook nog aan het huldigingskriterium.

Voor Aldenpesch en Weinmark, Vissersweert en Kessenich geldt, dat zij in deze periode eigenlijk alleen nog maar aan het fiscale kriterium voldeden.

Ten aanzien van heerlijkheden als Hörstgen-Frohnenbruch, Korschenbroich en Wickrath kunnen in deze periode slechts incidentele betrekkingen van jurisdictionele of fiscale aard worden aangetoond. Voor beide laatste groepen geldt, dat wij nog over onvoldoende gegevens beschikken om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over hun staatkundige relatie ten opzichte van Spaans Gelre in deze periode. Wij laten daarom Aldenpesch, Weinmark, Visserweert, Kessenich, Hörstgen-Frohnenbruch, Korsschenbroich en Wickrath hier in dit kader verder buiten beschouwing.[119]

Bezien wij thans voor wat betreft Dalenbroek, Hamb, Meijel, Obbicht en Papenhoven, en Weert, Wessem, Nederweert, of en in hoeverre deze Spaans Gelderse aanspraken zich verdragen met de eventuele aanspraken op rijksonmiddellijkheid van deze heerlijkheden in de periode vóór de Spaanse Successie-oorlog.

a) Dalenbroek (Herten en Maasniel, Merum en Ooll)

De kwestie van het al of niet rijksonmiddellijk zijn, speelde niet ten aanzien van Herten, Maasniel, Merum en Ooll. Hier was "slechts" sprake van betwisting van de souvereiniteit tussen de Zuidelijke Nederlanden "à titre de Gueldre" en de keurvorst van de Palts vanwege Gulik. Deze verwikkelingen zijn reeds in 1889 door Sivré op basis van archiefbronnen beschreven.[120] Dit geschil werd, voor wat betreft het aandeel van Gelre en Gulik,

[119] Ten aanzien van de geleidelijke uitbreiding van de Gelderse jurisdictie over Kessenich vanaf 1699 zie: A.M.J.A. Berkvens, De vrije rijksheerlijkheid Kessenich, van Brabants en Guliks leen tot Gelders "Territoir", 1699-1715, in: *PSHAL* 122(1986) 149-177.

[120] J.B. Sivré, De vrijheerlijkheid en de vrijheren van Daelenbroek, in *PSHAL* 26(1889) 76-166.

eerst met het hierboven al gememoreerde Verdrag van Frankfurt beëindigd.[121]

De in Bijlage III weergegeven processen, de regelmatige betaling van rationsgelden sedert 1677, en de publicatie van wetten ter plaatse, zijn mijns inziens evenzovele argumenten, om te stellen dat Herten, Maasniel, Merum en Ooll in het derde kwart van de zeventiende eeuw reeds *de facto* onder Gelders bestuur stonden.

b) Hamb

Ten aanzien van Hamb merkt Frankewitz op, dat bij akte van 17 maart 1388 de eigendom van de heerlijkheid door Arnold van Alpen aan de hertog van Gelre werd afgestaan. Door deze afstand werd laastgenoemde feitelijk gerichts- en landsheer van de heerlijkheid Hamb. De heerlijkheid werd echter niet als zevende gerecht in het ambt Geldern geïncorporeerd. Bij akte van 20 maart 1388 werd Van Alpen met de heerlijkheid Hamb beleend. In de zestiende eeuw ging de heerlijkheid over in het bezit van het geslacht Van Pallant.

Volgens Frankewitz werd Hamb, hoewel het geen Gelders landsheerlijk gerecht was, desniettemin toch tot het Overkwartier gerekend. De heren van Hamb hadden weliswaar stem noch zitting in de Staten van het Overkwartier, maar op kaarten uit de zeventiende en achttiende eeuw werd Hamb als een vast bestanddeel van het Overkwartier afgebeeld.[122] Mijns inziens zou het juister zijn te stellen, dat Hamb wel tot het hertogdom gerekend werd, maar niet tot het Overkwartier. Stem en zitting in de Staten en het bijdragen in de bede waren immers de minimale vereisten, waaraan voldaan moest zijn, wilde men een heerlijkheid tot het Overkwartier kunnen rekenen.

Uit bijlage III blijkt, dat ook vanuit Hamb betrekkelijk regelmatig een beroep werd gedaan op het Hof van Gelre in verband met geschillen van bestuursrechtelijke aard. Aan de heerlijkheid werd in 1671 een aanslag opgelegd in de rationsgelden. Deze is, behalve in de periode 1682-1686, ook inderdaad betaald. Deze fiscale aanspraken werden door de bezitters van de heerlijkheid kennelijk als drukkend te ervaren. In 1670 diende baron Pallant bij de landvoogd een deductie in "touchant la liberté et immedieté de sa libre et franche terre de Hamb", in 1671 gevolgd door een "Ulterieure deduction", thans "touchant la franche, libre et *imperiale* terre de Hamb". Het niet honoreren van aanspraken op belastingvrijdom was voor

121 Zie hiervóór blz. 83, nt. 3.

122 S. Frankewitz, *Die geldrischen Ämter Geldern, Goch und Straelen im späten Mittelalter*, Geldern 1986, 166-168.

Hendrik Bertram baron Pallant kennelijk een reden om zich te wenden tot de Westfaalse Kreits, in wiens archief beide deducties zich bevinden.[123]

Aangezien tevoren en ook nadien in opdracht van het Hof van Gelre in Hamb plakkaten werden gepubliceerd en kanselier en raden er rechtsmacht uitoefenden, mag mijns inziens worden aangenomen, dat Hamb in deze periode onder Gelders bestuur is blijven staan. Duidelijke indicaties ten aanzien van rijksonmiddellijkheid vallen er, afgezien van de "Admissionsversuche" in 1671 en 1697, niet aan te tonen.

c) Meijel

Nève merkt op, dat de Meijelse schepenbank onder geen enkel appèl/hoofdvaartressort, noch Roermond, noch Aken, noch Vliermaal, viel. Appèlzaken voor het RKG zijn hem niet bekend. De bankrechten van Meijel behelzen de veelbetekenende passus "Item soe wanneer die schepenen ein vonnis hebben gewesen, soe en valt daer egheen appèl, dan alleen voer den Heer, diwelcke dan zijn vonnis over die saecke uytspreeckt, soe hy dat van Godts ende rechtsweghe bevynt te behoren." Op grond van deze gegevens lijkt het Nève gerechtvaardigd, "Meijel vóór de inlijving bij het Gelders Overkwartier te beschouwen als een vrije rijksheerlijkheid, ongeacht de leenverhouding met de Gelderse hertog."[124]

Ik zou deze conclusie willen onderschrijven met de nuance, dat Meijel mijns inziens niet is ingelijfd bij het Gelders Overkwartier, maar bij Spaans Gelre. In het eerste geval immers, zou de heer van Meijel volgens de ook door Nève aangehaalde attestaties van 1637 stem en zitting gehad moeten hebben in de Staten van het Overkwartier. Hetgeen niet het geval is geweest. Een aanvulling zou verder op zijn plaats zijn ten aanzien van het tijdstip van die "inlijving". Bij gebrek aan gegevens kon Nève terzake geen nadere uitspraken doen. Op basis van de door ons geanalyseerde processen van het Hof van Gelre kan men echter proberen dit tijdstip nader te bepalen.

Deze gegevens laten mijns inziens de volgende observaties toe: Reeds in de eerste helft van de zeventiende eeuw ziet men het Hof van Gelre als arbiter optreden in grensgeschillen met Nederweert, Roggel en Heythuyzen. In de zestiende eeuw werd deze taak nog door het RKG vervuld. Ook verleende het Hof van Gelre in deze periode reeds voorzieningen tegen vonnissen van de schepenbank en tegen de heer van Meijel. Het karakter van "Zonneleen" ging toen kennelijk al niet meer (volledig) op, zoals blijkt uit de processen van Jan van den Bergh en van Lambert Reuter zu Groenenberg ca. de heer van Meijel.[125] Vanaf 1671 is Meijel in de heffing

[123] HSD, NWK VIII inv. 36, fol. 518 en fol. 533; in 1697 is door de Westfaalse Kreits beraadslaagd over een eventuele admissie van Hamb (NWK VIII, inv. 22).
[124] P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 440-441.
[125] Bijlage III, Meijel 3 en 8.

van de rationsgelden betrokken geweest en op het einde van de zeventiende eeuw werden er ook plakkaten afgekondigd door het ministerie van den Hove, waarvan de naleving desnoods door middel van strafrechtelijke vervolging door de momboir werd afgedwongen.[126]

Op grond van deze gegevens zou ik willen concluderen, dat niet onaannemelijk is, dat Meijel ± 1670 zozeer aan onafhankelijkheid heeft ingeboet, dat men van incorporatie in Spaans Gelre zou mogen spreken. Als zodanig heeft Meijel nadien de lotgevallen van dit gewest tijdens de Spaanse Successie-oorlog gedeeld. Aangezien Pruisische pogingen om Meijel, als behorend bij het Land van Kessel, onder Pruisisch Gelre te trekken zijn mislukt, is Meijel vervolgens tot op het einde van het Ancien Régime een onderdeel gebleven van Oostenrijks Gelre. Van enig bewijs van rijksonmiddellijkheid (jurisdictie van het Rijkskamergerecht, matriculaire aanslag in de Rijksbelastingen, stem en zitting in de Westfaalse Kreits) is in deze periode geen sprake.

d) Obbicht

Ten aanzien van Obbicht merkt Nève op, dat deze heerlijkheid doorging voor een vrije rijksheerlijkheid. Een sterke aanwijzing in de richting van het Rijk vormde het feit, dat Obbicht nawijsbaar vanaf 1400 tot aan het eind van de zeventiende eeuw onder het ressort van de Akense schepenstoel viel, hetgeen in 1671 door Leopold I nogmaals nadrukkelijk werd bevestigd. De omstandigheid dat de heer en de ingezetenen van Obbicht en Papenhoven in 1664 werden uitgenodigd om zich te Keulen te doen vertegenwoordigen om er te accorderen over hun bijdrage in de Türkensteuer, toont zijns inziens mede aan, dat Obbicht rond 1670 nog als rijksgebied gezien werd.

Nève noemt uit Obbicht in de zeventiende eeuw twee processen voor het RKG, een van vrouwe Joanna van Mirbach als appellante in 1636 en een van de gezamelijke ingezetenen van Obbicht, die een ingezetene van de heerlijkheid trachten te betrekken in de betaling van de Rijks-Turkenbelasting uit 1668. De keizerlijke attestatie van 1671 hield mogelijk met deze kwestie verband.

Op grond van deze gegevens neemt Nève aan, dat de annexatie door Gelre zich ergens tussen 1670 - tijdstip van de keizerlijke attestatie - en 1785 - tijdstip van de overdracht door Oostenrijk aan de Republiek - heeft voltrokken.[127]

Aan de hand van onze bevindingen ten aanzien van de Spaans Gelderse bestuurs- en rechtsmacht te Obbicht kan men pogen het tijdstip van die incorporatie nader te bepalen.

[126] Bijlage III, Meijel 12.
[127] P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 442-445.

Voor zo ver men dat aan de hand van de vonnisregisters van het Hof van Gelre kan nagaan, heeft het Hof, in opdracht van de Geheime Raad, zich reeds vóór 1670 in drie gevallen ingelaten met processen over de schatheffing te Obbicht. In 1603 was het Guillaume Bex, die aan de Geheime Raad verzocht een voorziening te treffen tegen de ongebreidelde schatheffing door Philips van Bentinck. Nadien waren het de baronnesse De Berlo en de "mater en conventualen van de Nieuwenhof te Maastricht" die zich met overeenkomstige verzoeken tot de Geheime Raad wendden in 1667 en 1669.

De klacht van de baronnesse De Berlo betrof de naar haar mening onrechtmatige aanslag in de Türkensteuer. Op haar verzoek belastte de Geheime Raad het Hof van Gelre met de behandeling van deze zaak. Dit resulteerde in het vonnis van 26 october 1672.[128] Deze affaire leidde tot een aanklacht bij het Rijkskamergerecht wegens schending van 's Rijks jurisdictie in 1668, zoals bij Nève vermeld. In het verlengde van deze procedure ligt een proces dat in 1671 en 1672 diende voor de Rijkshofraad te Wenen tussen "die van Obbicht en Papenhoven" ca. de gouverneur-generaal der Zuidelijke Nederlanden en het Hof van Gelre te Roermond, terzake van de belastingheffing.[129]

Vanaf deze periode kwam de rechtsmacht van het Hof van Gelre in Obbicht eerst goed op gang, getuige de tien processen tussen 1677 en 1700 die in de Bijlage III zijn beschreven. Waar de ingezetenen zich aanvankelijk nog in eerste instantie tot de Geheime Raad wendden, richtten zij zich thans rechtstreeks tot het Hof. Dit betekent mijns inziens, dat zowel het proces voor het RKG wegens schending van 's Rijks jurisdictie, als het proces voor de Rijkshofraad wegens de onrechtmatige belastingheffing, als ook het keizerlijk monitorium ten gunste van de rechtsmacht van de Akense schepenstoel te Obbicht niet zozeer als blijken van rijksonmiddellijkheid geïnterpreteerd zouden moeten worden, maar veeleer als achterhoedegevechten in een vergeefse strijd om incorporatie in Spaans Gelre te ontgaan. Gezien het feit, dat vanaf 1671 de jaarlijkse aanslag in de rationsgelden werd betaald, de rechtsmacht van het Hof van Gelre er gevestigd was en er plakkaten werden gepubliceerd in opdracht van het Hof van Gelre, acht ik het aannemelijk, dat het tijdstip van de incorporatie op ± 1671-1673 moet worden gesteld. Nadien deelde Obbicht stilzwijgend de staatkundige lotgevallen van het Overkwartier. Dat wil zeggen, dat het - aangezien het niet aan Pruisen of aan de Republiek was toebedeeld in 1713 resp. 1715 - in de achttiende eeuw behoorde tot Oostenrijks Gelre, totdat het in 1785 ten gevolge van het tractaat van Fontainebleau aan de Re-

128 Bijlage III, Obbicht 3.

129 J. Ruwet, *Les archives et bibliothèques de Vienne et l'Histoire de Belgique*, Brussel, 1956, p. 61.

publiek werd afgestaan.[130] Ook hier moet worden geconstateerd, dat na 1671 elk positief bewijs van rijksonmiddellijkheid is komen te ontbreken.

e) Weert, Nederweert en Wessem

Als sequeel van de veroordeling van Philips de Montmorency en zijn broer Floris de Montigny, werden de lenen van Weert, Wessem en de voogdij van Thorn bij vonnis van het Hof van Gelre te Arnhem van 14 februari 1570 vervallen verklaard aan Philips II als hertog van Gelre.[131] Philips II liet de stad bezetten door Spaanse troepen en stelde een gouverneur aan, die het kasteel van Weert betrok en die namens hem de stad moest behouden en verdedigen. Ook werden er voorzieningen getroffen ten aanzien van het civiele bestuur. Habets heeft beschreven hoe deze gouverneur, Dubois, en bisschop Lindanus als commissarissen namens de landvoogd in Weert in 1584 de magistraat en de schepenen te Weert en Nederweert hebben vernieuwd en maatregelen hebben getroffen ten einde het hoger beroep van Wessem op Aken te beëindigen.[132] De op verzoek van Dubois door de Geheime Raad uitgevaardigde ordonnantie van 6 februari 1586 terzake van het hoger beroep van Weert bevatte tevens enkele maatregelen terzake van de magistraatsbestelling te Weert. Aan de perpetuïteit van de schepenen van Weert werd een einde gemaakt. Jaarlijks zou voortaan door koninklijke commissarissen de wet worden vernieuwd. Alleen "persoonen die totte Catholijcke ende Roomsche religie ende tot Onsen dienste meest geaffectioneert ende toegedaen zijn zullen" zouden voor benoeming in aanmerking komen. Bij deze aldus benoemde magistraat berustten bestuur en rechtspraak. In het bijzonder werden zij vermaand, dat zij zouden

> "nemen hunne resolutiën ende conclusiën onder malkanderen, soo well op't feyt van politiën, als van justitie, sonder daer toe te roepen de geswoorens ende vuytgekoesen van nyeu[w]s bij de Grave van Nieuwenaer geïntroduceert tegens de usantie van de voors. stede, dewelcke wij wederroepen ende destitueren bij dese van alle macht ende authoriteyt, herstellende dit feyt in alsulcke staet alst was voor de voers. introductie".

Door deze maatregel werd de invloed van de gezworenen op het stedelijk bestuur in Weert ongedaan gemaakt.[133]

[130] Zie J.A.K. Haas, Het verdrag van Fontainebleau 1785. Maastricht en de landen van Overmaas als internationale conflictstof aan het eind van het ancien régime, in: *PSHAL* 124(1988) 264-344.

[131] W.M. van de Boel, Een onderzoek naar de rechterlijke organisatie in de heerlijkheid Horn, in: *PSHAL* 101(1965) 159-194, t.a.p. blz. 168.

[132] J. Habets, Een vijftal stukken betrekkelijk de hervorming te Weert in 1583-1854, in: *PSHAL* 12(1875) 225-248.

[133] J. Th. de Win, Minder bekende facetten in de bestuursgeschiedenis van Stad en Land van Weert, in: *De Maasgouw* 71 (1957) kol. 161-178, 72 (1958) kol. 13-22; 33-44, t.a.p. kol. 18,

Op grond van deze bepalingen werd de magistraat van Weert tot ± 1655 door commissarissen van het Hof van Gelre vernieuwd.[134] Eerst nadien werd het recht van de magistraatsbestelling te Weert aan de heren en vrouwen aldaar terug gegeven. Nog in de jaren 1649-1655 was Magdalena van Egmond met het Hof van Gelre in een geschil gewikkeld over de diverse benoemingsrechten te Weert.[135] Naar aanleiding van de benoeming van Costerius tot scholtis van Weert in 1654, drong het Hof van Gelre er in 1655 nog bij de Geheime Raad op aan, om de benoemingsrechten van Zijne Majesteit ten aanzien van deze functie te handhaven.[136] Het protocol der beëdigingen van de door de heren en vrouwen van Weert benoemde schepenen, dat te Weert bewaard wordt, loopt eerst vanaf 1656.[137]

Voor zover dit aan de hand van het beschikbare bronnenmateriaal valt na te gaan, werden de landsheerlijke rechten te Weert op het einde van de zestiende eeuw volledig door de hertog van Gelre uitgeoefend. De landrentmeester-generaal van Gelre hief er een contributie in plaats van de bedesteuer.[138] Er werden plakkaten gepubliceerd in opdracht van de Geheime Raad en van het Hof van Gelre. De kanselier van Gelre verzette er jaarlijks de wet. De scholtis werd er door de kanselier benoemd en ontslagen en zijn ambtsrekeningen werden door de Rekenkamer te Roermond afgehoord.[139] Het Hof van Gelre verleende er remissies van doodslagen en provisies van justitie.[140]

In deze periode lijkt het Land van Weert regelrecht af te stevenen op een volmaakte symbiose met het Gelders Overkwartier. Voor de stad Weert lijkt opname als stemhebbende stad in de Staten van het Overkwartier tot de mogelijkheden te behoren. Deze ontwikkeling zette zich echter niet verder door. Vanaf 1609 ontstond er geleidelijk aan een geheel andere situatie.

Op 17 november 1610 werd de confiscatie van de heerlijke rechten van Weert als uitvloeisel van het Twaalfjarig Bestand opgeheven en werd vrouwe Sabina van Egmond, als rechtsopvolgster van Philips de Montmorency, in haar rechten hersteld. Aangezien de Aartshertogen zich de

meende ten onrechte dat door middel van dit plakkaat een einde werd gemaakt aan de bevoegdheid van de commissarissen uit Hof van Gelre om te Weert de wet te verzetten.

134 Deze functie werd kennelijk door de kanselier vervuld; cf. OAW 121, kwitantie van de kanselier van Gelre voor 20 patakons, ontvangen wegens het verzetten der wet (28 october 1635).

135 OAW 122, 275.

136 OAW 310, 311.

137 OAW 282.

138 Zie hiervóór blz. 88, nt.13 en 14.

139 ARR 630-636, rekeningen van het scholtambt Weert, Nederweert en Wessem (1585-1609).

140 Bijlage III, Nederweert 1, 5; Weert, 4, 6.

soevereiniteit voorbehielden, bracht de opheffing van de confiscatie geen volledig herstel van de status quo ante, d.w.z. vrouwe Sabina van Egmond herkreeg niet de volledige landsheerlijkheid. Haar positie vanaf 1610 laat zich het beste vergelijken met die der bezitters van hoge heerlijkheden in het Overkwartier. Deze beschikten gewoonlijk over de hoge, middelbare en lage jurisdictie, het recht van gebod en verbod, het genot van criminele en civiele amenden en dergelijke heerlijke rechten meer, met uitzondering van "clockslag, beden, hergeweijden, ressort, remissie van overjaerde delicten, legitimatiën, alle octroyen soo van waeter als windt, off mineraliën, confiscatiën van lijff ende goedt ter saecke van rebellie, oorlogh, ofte parthye tegens Sijne Majesteyt houdende, als oock van crimen lesae majestatis divinae vel humanae ende andere gelijke regaliën, die gehooren aen de souverainiteyt."[141] Dit voorbehoud van de souvereiniteit kwam ook nadrukkelijk tot uiting in art. 2 van de instructie van de stadhouder van Gelre van 1640. In dit artikel was immers bepaald:

> Que soubs le gouvernement de ladite province, tant au regard du gouverneur que ceulx de la chancellerie et chambre des comptes pour aultant qu' à chascun d' eux peult toucher, seront aussij comprises les villes de Stevensweert et de Weert, tant en ce qui concerne la milice que la police et toutte autre matière surpassant celle du train ordinaire de justice.[142]

Na 1610 diende er een nieuw evenwicht gevonden te worden tussen de landsheerlijke rechten van de hertog van Gelre, de heerlijke rechten van Vrouwe Sabina en de privileges van de ingezetenen van Weert, Wessem en Nederweert. Voor wat betreft de heerlijke rechten zijn in dit verband interessant enkele processen van Magdalena van Egmond uit 1630, en 1654. In 1630 wendde de princesse de Chimay zich tot het Hof van Gelre, om door tussenkomst van kanselier en raden van de meesters van het Wolambacht inzage te krijgen van hun privileges. Met hetzelfde oogmerk maakte zij ook een proces aanhangig tegen burgemeester, schepenen en raad der stad.[143] De vrouwe van Weert is in deze periode kennelijk nog volledig afhankelijk van het Hof van Gelre, wanneer het er om gaat haar heerlijke rechten tot gelding te brengen. Deze tussenkomst van kanselier en raden behoefde zij in hetzelfde jaar ook nog om de scholtis tot de orde te roepen, toen deze inbreuk maakte op de competentie van de Leenzaal van Weert, aangezien ze toen het benoemingsrecht van deze functionaris nog niet opnieuw had verworven.[144]

Uit het tweede gedeelte van art. 2 van de instructie van de stadhouder van 1640 blijkt, dat ook ten aanzien van de "ordinaris" jurisdictie van

[141] ASO 1336a, Verkoopcondities, waaronder in 1673 delen van de domeinen in hoge heerlijkheid zijn uitgegeven.
[142] Zie hiervóór blz. 28; alsmede bijlage II.
[143] Bijlage III, Weert 9 en 11.
[144] Bijlage III, Weert 10.

Weert en meer speciaal ten aanzien van het "ressort" (hier op te vatten in de betekenis van het gerecht waar men in hoger beroep kon gaan, dus hetzij via Wessem naar Aken, hetzij rechtstreeks bij het Hof van Gelre te Roermond[145]) onduidelijkheid bestond, maar dat de centrale regering zich de regeling daarvan voorbehield:

> Et quant au faict de la justice ordinaire et du ressort dudit Weert l' on se réglera comme du passé jusques à ce que, ce faict de plus pres examiné, y soit autrement pourveue par Sa Majesté ou son lieutenant-general des Pays-Bas et de Bourgoigne.

De reductie van de voormalige landsheerlijke rechten van de heren en vrouwen van Weert tot de meer beperkte heerlijke rechten van de onderheren heeft, naar het zich laat aanzien, bij hen op den duur ook wel enige irritatie gewekt. Men kan constateren, dat vanaf ± 1654, aanvankelijk door de douairière van Weert en nadien door haar zoon, de prins van Chimay, pogingen in het werk werden gesteld het drukkende toezicht van het Hof van Gelre te verminderen, onder meer door de rechtsgang naar Aken opnieuw verplicht te stellen.[146] Dit initiatief werd door de Akense Schepenstoel, die in deze periode vergeefse pogingen deed haar ressort in oude luister te herstellen, geestdriftig ondersteund. De Schepenstoel wendde zich om adhesie tot de Rijksdag te Regensburg en slaagde erin een keizerlijk monitorium te verwerven, dat de ingezetenen van Weert, Wessem en Nederweert verplichtte zich in hoger beroep uitsluitend tot Aken te wenden.[147]

Deze aanspraken van de Akense schepenstoel werden door de momboir van Gelre uiteraard opgevat als een aantasting van de hoogheid en de domeinen van de hertog van Gelre. Na ruggespraak met de Geheime Raad werd de Akense Schepenstoel derhalve in 1673 voor de Grote Raad van Mechelen gedaagd. De Geheime Raad bepaalde op advies van het Hof van Gelre bij wijze van voorlopige voorziening, dat hangende het proces, men van gewone schepenvonnissen - de "justice ordinaire" uit de instructie van 1640 - vanuit Weert naar keuze op de Schepenstoel danwel het Hof mocht apelleren. Voor wat betreft de zgn. "cas royaux" bleef hoger beroep op het Hof van Gelre voorgeschreven.[148]

[145] Cf. Th. Boey, *Woordentolk*, sub voce RESSORT: r. is een onduitsch woord, waar door men gemeenlyck verstaat, de uitgestrektheit van een rechtsgebied. Onder een hooger rechtsgebied, zegt men verscheide jurisdictiën te *ressorteeren*, ...

[146] Zie bijlage III, Weert 14, proces van de momboir tegen de vrouwe van Chimay wegens ongehoorzaamheid in verband met het hoger beroep op Aken; zie ook OAW 123-129.

[147] Monitorium van 11 april 1674 (Sb. Nederweert, inv. 2); zie ook W. Schwabe, Der Aachener Oberhof, in: *ZAGV* 47 (1925) 83-159, p. 108. De parallel met Obbicht is opvallend (zie hiervóór blz. 116).

[148] Decreet van van de Geheime Raad van 30 september 1673 (CB 1, fol. 76).

Ook anderszins trachtte men de rechtsmacht van het Hof van Gelre te Weert terug te dringen, zoals blijkt uit klachten van scholtis Costerius en van de heer van Weert, dat het Hof van Gelre onbevoegdelijk het plakkaat van 26 october 1673 te Weert zou hebben laten publiceren. Deze aantijging noopte kanselier en raden tot de opmerking, dat heel het drijven van scholtis Costerius er op gericht was

> "pour renverser en un moment ce à quoy l'on a desja travaillé si long temps pour y affermir de plus en plus la souveraineté et superiorité de Vostre Majesté, la quelle à ce qui l' on apprend de ceux dudit Weerdt, n' est difficulté de la part de l' Empire, que par l' instigation et direction d' iccelluy escoutette ..."[149]

Ook dit geschil werd krachtens decreet van de Geheime Raad geëvoceerd en aan de Grote Raad voorgelegd.[150]

De heer van Weert trachtte niet alleen een einde te maken aan de jurisdictie van het Hof van Gelre, ook tegen de belastingheffing door de Raad van Financiën koesterde hij ernstige bezwaren. In 1669 poogde hij aannemelijk te maken, dat de jaarlijkse afdrachten aan de landrentmeester-generaal van Gelre een volontair karakter droegen en rechtstreeks verband hielden met de militaire bescherming die door het Spaanse garnizoen werd verleend (en dus niet opgevat zouden kunnen worden als een blijk van soevereiniteit van de hertog van Gelre).[151] In 1675 wist hij met voorbijgaan van de centrale regering te Brussel rechtstreeks bij de Hoge Raad der Nederlanden te Madrid een octrooi te verwerven, waarbij het hem voortaan werd toegestaan in plaats van de Raad van Financiën 18.000 gulden te lichten te Weert. Bovendien schortte het octrooi voor de duur van het geschil met de Akense Schepenstoel het hoger beroep van Weert op het Hof van Gelre op.[152] Kanselier en raden adviseerden het octrooi niet te interineren en de geldigheid ervan aan te vechten, stellende dat het door middel van sub- en obreptie (waarheidsverzwijging c.q. onwaarheidsvoorstelling) zou zijn verkregen. Voor zover mij bekend, is het octrooi inderdaad buiten toepassing gebleven.[153]

Ook na 1674 bleef het Hof rechtsmacht uitoefenen in Weert. In 1684 kwam het echter opnieuw tot een confrontatie met de prins van Chimay,

[149] CB 1, fol. 111-115.
[150] Ibidem, decreet van 31 juli 1674.
[151] ASO 198, fol. 351; cf. Bijlage IV, par. 25.
[152] Octrooi van 4 augustus 1675, CB 1, fol. 157-165.
[153] In 1687 trachtte Maria de Cardenas, douairière de Chimay, opnieuw het octrooi te effectueren (CB 6, fol. 5-6); nadien beschuldigde de graaf De Boussu, beneficiair erfgenaam van de heer van Weert, het Hof van Gelre ervan met de douairière samen te spannen, om hem het genot van de door middel van dit octrooi toegekende rechten te onthouden (CB 6, fol. 18-23); in verband met de gecompliceerde familie-verhoudingen binnen het geslacht van de hertogen van Croy, zie: G. Wymans, *Inventaire des archives des Ducs de Croy*, Brussel, 1977.

toen het Hof van Gelre in een geschil tussen de burgemeester en "buytelingen" van Weert ca. de burgemeester, schepenen en raad van de stad Weert inzage vorderde van de zetcedullen van Nederweert en Wessem. In eerste instantie beklaagde de prins van Chimay zich bij de Geheime Raad over de bevoegdheidsoverschrijding van het Hof. Daarnaast begon ook de Schepenstoel van Aken zich met de kwestie in te laten en gelastte kanselier en raden de procesakten aan haar op te zenden, welk bevel uiteraard niet werd opgevolgd. In de loop van 1684 werd de zaak nog verder op de spits gedreven, doordat ook de intendant Jamez, die namens De Boussu diens Weertse domeinen beheerde, zich tegen de jurisdictie van het Hof verzette, en uiteindelijk zelfs troepen van de Westfaalse Kreits naar Weert ontbood, om gewapenderhand de rechtsmacht van Aken te herstellen.[154] Uiteindelijk werd met hulp van het garnizoen van Stevensweert de orde weer hersteld en stelde de momboir vervolging in tegen intendant Jamez.[155]

Hoewel deze pogingen vooral op het politieke vlak de nodige commotie wekten, en de pogingen van de heren van Weert om het Hof van Gelre zijn bevoegdheden met betrekking tot Weert te betwisten resulteerden in een aantal processen voor de Grote Raad van Mechelen, moet men toch constateren, dat ook ten tijde van Karel II diens gezag als hertog van Gelre over Weert gehandhaafd bleef.

Evenals voorheen werden de belastingen voldaan aan de landrentmeester-generaal van Gelre. Het Hof van Gelre bleef er plakkaten toezenden en de naleving ervan afdwingen. Ook de blijken van de rechtsmacht van kanselier en raden zijn onverminderd talrijk. In bepaalde opzichten lijkt de hertog van Gelre te Weert in deze periode zelfs nog aan invloed gewonnen te hebben, zoals blijkt bij de inauguratie van Karel II in 1666, als "die van Weert" gedwongen worden aan hem in zijn hoedanigheid van hertog van Gelre de eed van onderdanigheid af te leggen.

Tegenover deze talrijke blijken van Spaans-Gelderse bestuurs- en rechtsmacht in het Land van Weert sedert 1570 staan in feite slechts incidentele blijken van de rechtsmacht van het Rijkskamergerecht, die een aanwijzing zouden kunnen vormen voor het rijksonmiddellijke karakter van deze heerlijkheid in de zeventiende eeuw. Van betaling van rijksbelasting, de afkondiging van rijkswetgeving en het hebben van stem en zitting in de Westfaalse Kreits blijkt niets.

Samenvattend meen ik te kunnen stellen, dat de conclusie van Nève, dat Weert en Wessem, "hoewel onder Habsburgse souvereiniteit geraakt in de zestiende eeuw", "onder het RKG ressorteerden totdat de Spaanse

[154] CB 5, fol. 110-116; 137-139.
[155] Bijlage III, Weert 27.

Successieoorlog de keizer tot landsheer gemaakt had",[156] in de archiefbescheiden van het Hof van Gelre onvoldoende steun vindt. Hoewel in de zeventiende eeuw nog enkele processen uit Weert, Wessem en Nederweert voor het RKG hebben gediend,[157] werd een veel groter aantal geschillen door het Hof van Gelre en de Grote Raad van Mechelen behandeld.

Hiermee is echter niet gezegd, dat het Land van Weert opgegaan zou zijn in het Gelders Overkwartier. Tegen een dergelijke opvatting pleit mijns inziens, dat Weert geen stem en zitting heeft gekregen in de Staten van het Overkwartier. Ook in fiscaal opzicht vormden het Land van Weert en het Overkwartier geen eenheid. Hetzelfde kan worden opgemerkt ten aanzien van het costumiere recht. Vóór 1714 was het GLS in het Weertse niet van toepassing. Voor wat de wetgeving betreft, zijn er aanwijzingen, dat het Land van Weert ook daarin niet volledig met het Overkwartier in de pas liep. In de deductie van graaf de Beaumont werd er in dit verband op gewezen, dat de muntwetgeving van de Zuidelijke Nederlanden er niet werd gevolgd.[158] Ook ten aanzien van het notariaat werden in het Weertse andere regels gehanteerd en het Eeuwig Edict van 1611 was er vóór 1699 niet van toepassing. De ordonnantie terzake van testamenten en notariële akten van 17 october 1651 werd er pas in 1724 ingevoerd.[159]

De niet-toepasbaarheid van het GLS en van het Eeuwig Edict van 1611 bewoog de momboir in 1699 tot een pleidooi tot afkondiging ervan. De momboir achtte gelijkschakeling van de rechtsgewoonten van Weert en van het Gelders Overkwartier noodzakelijk om te voorkomen "datte gerichten aldaer wijsen naer hetghene hun hun gemoedt dicteert, in der voeghen dat niemandt en can wesen seecker wat recht hij heeft te verwachten".[160] In 1714 verzette de heer van Weert zich nog steeds tegen de invoering van het GLS in Weert,[161] maar op 14 februari 1715 werd het GLS te Nederweert "officieel" ingevoerd, zoals blijkt uit de hierna volgende attestatie:

> Wij ondergeschrevene schepenen der heerlijckeyt Nederweert hebben op den 14. februarii 1715 het Landtrecht in voldoeninge van d' ordonnantie van den Ed. Hove van Gelderlandt geaccepteert ende int raedthuyse publijckelijck op tafel geleyt, onsen genadigen grontheere in sijn recht onvercort, oirconde Nederweert, den 14. februarii 1715.

156 P.L. Nève, *Het Rijkskamergerecht*, 519, 520.
157 Uit Weert stammen de dossiers L 2542 (1608) en K 2618 (1651); uit Nederweert B 5570 (1615); uit Wessem S9672 (1602), H 6749 (1634), F 935 (1635), T 243 (1656) en C 1926 (1694). Vriendelijke mededeling van Prof. Mr. P.L. Nève te Nijmegen.
158 Bijlage IV, par. 76, 77.
159 P 6, fol. 130-132.
160 SB Weert 248, 249.
161 *Gedrukte Resoluties van de Staten-Generaal* 1714.1101.

Thomas Goorts schepen; Jan Konincx schepen; dit merk ψ stelt Reiner Creylmans schepen, schrijvens onervaren; Jan Spoormakers schepen; Jacob Bocholt, schepen.[162]

Deze discrepanties tussen het Land van Weert en het Gelders Overkwartier lijken mij voldoende reden om te stellen, dat beide territoria, hoewel bestuurd namens de hertog van Gelre, gescheiden eenheden bleven en als het ware een personele unie vormden binnen Spaans Gelre.

8. Conclusie

Het "Gouvernement de Gueldre", of Spaans Gelre, omvatte gedurende de gehele periode 1580-1702 het Gelders Overkwartier van Roermond, alsmede het Land van Weert. In het derde kwart van de zeventiende eeuw heeft het Spaans Gelders bestuur bovendien vaste voet gekregen in de heerlijkheden Dalenbroek, Hamb, Meijel en Obbicht. Gerekend naar het fiscale, het jurisdictionele en het edictale kriterium, moeten laatstgenoemde heerlijkheden worden geacht ± 1671 definitief hun zelfstandigheid te hebben verloren en te zijn opgegaan in Spaans Gelre.

Noch van Weert, noch van de overige genoemde heerlijkheden kan positief worden aangetoond, dat zij in de zeventiende eeuw volledig voldeden aan de vereisten voor rijksonmiddellijkheid. Van stem en zitting in de Westfaalse Kreits, afkondiging van rijkswetgeving, en de betaling van rijksbelasting was in deze periode geen sprake. De blijken van rechtsmacht van het Rijkskamergerecht en van de Akense Schepenstoel in deze heerlijkheden dragen, in vergelijking met de "actes de souveraineté" van het Hof van Gelre, een te incidenteel karakter, om nog van een gevestigde rijksjurisdictie in deze gebieden te kunnen spreken. Het ligt meer in de rede, om de latere specimina van rijksjurisdictie in Weert en Obbicht te interpreteren als reacties van de bezitters dier heerlijkheden, die zich door de toegenomen bestuursaanspraken van de Zuidelijke Nederlanden in hun macht bedreigd voelden. Met uitzondering van een geschil uit Weert in 1694 en een geschil uit Obbicht uit 1669, was de gang naar het Rijkskamergerecht vanuit deze gebieden in de tweede helft van de zeventiende eeuw reeds volkomen tot stilstand gekomen en vervangen door de rechtsgang naar het Hof van Gelre te Roermond (en in het geval van bestuursgeschillen met het Hof van Gelre, via de Geheime Raad naar de Grote Raad van Mechelen).

[162] Fam. Arch. van den Bergh 589,1.

Hoofdstuk III

WETGEVING

1. Inleiding

In grote lijnen wordt de geschiedenis van de wetgeving in de Zuidelijke Nederlanden door Gilissen als volgt weergegeven.[1]

Sinds de vijftiende eeuw speelde de wet als rechtsbron een veel grotere rol dan in de middeleeuwen. Ze werd langzamerhand de voornaamste bron van recht en had aan de vooravond van de Franse revolutie de gewoonte in niet onbelangrijke mate verdrongen. De "wetgevende macht" van de vorst in de Nederlanden was bijna onbeperkt. Hij maakte wetten en hij maakte ze alleen. Echter de vorst trad niet in zijn hoedanigheid van keizer - als zodanig was hij immers rijkswetgever - of koning als wetgever op, maar in die van hertog van Brabant, hertog van Luxemburg, graaf van Vlaanderen, etc. Hij, of de landvoogd namens hem, zette in de zeventiende en achttiende eeuw als het ware de wetgeving van de middeleeuwse landsheren voort.

Iedere provincie had van oudsher haar eigen recht en als uitvloeisel daarvan ook haar eigen wetgeving. Maar vanaf de vijftiende eeuw trachtten de vorsten inhoudelijk gelijkluidende of althans gelijksoortige ordonnantiën in alle of ten minste verscheidene provinciën af te kondigen en aldus een bepaalde materiële unificatie van het wettenrecht in de Nederlanden te verwezenlijken.[2]

Bij het opstellen van de wetsteksten werd de vorst bijgestaan door raadgevers en ambtenaren. Vooral de Geheime Raad speelde een belangrijke rol bij de voorbereiding der wetgeving. Terwijl in de Noordelijke Nederlanden de Staten-Generaal op wetgevend gebied voor wat de Generaliteits-

[1] J. Gilissen, *Historische Inleiding tot het recht*, Antwerpen 1981, 311-314.

[2] E.J.J. van der Heijden, *Aantekeningen bij de geschiedenis van het Oude Vaderlandse Recht*, achtste druk bewerkt door B.H.D. Hermesdorf, Nijmegen-Utrecht, 1968, pp. 179-184.

Afb. 2. *Grootzegels van het Hof van Gelre te Roermond.*
Boven: Ruiterzegel van Philips IV; randschrift: S. PHI. IIII D.G. REX HISP. ET$^{C\cdot}$ ARCH. AUST. DUX BURG. BRAB. GELD. ETc. COMI. FLAND. ZUTPHA. ET$^{C\cdot}$ *Dit zegel is van 1623 tot 1672 in gebruik gebleven.*
Onder: ruiterzegel van Karel II; randschrift: S. CAROLI II. D.G. REG. HISP. ET$^{C\cdot}$ ARCHID. AUST. DUC. BURG. BRAB. GELD. ET$^{C\cdot}$ COMIT. FLAND. ET$^{C\cdot}$ *Dit zegel is - met een onderbreking van 1703 tot 1716 - van 1673 tot na 1779 in gebruik gebleven (cf. CB 25, fol. 165).*
[Foto's: S. Frankewitz]

landen betrof een duidelijke rol vervulden[3], was dit in de Zuidelijke Nederlanden na 1632 in het geheel niet meer het geval. De Staten der afzonderlijke gewesten daarentegen oefenden nog wel enige invloed uit op de wetgeving.

De justitieraden hadden in elke provincie de plicht en het recht de vorstelijke verordeningen te registreren en af te kondigen. Ze konden, zoals de Franse parlementen, remonstranties richten tot de vorst; maar ze mochten zulks slechts éénmaal doen. Het adagium "adveniente principe cessat magistratus" werd niet toegepast. De instelling van het "lit de justice" was in de Zuidelijke Nederlanden onbekend.[4]

Bij een dergelijke voorstelling van zaken wordt in sterke mate de nadruk gelegd op de uitoefening van het wetgevend prerogatief door middel van een gecentraliseerd besluitvormingsproces, waarin slechts op beperkte schaal ruimte was voor beïnvloeding vanuit het gewestelijk niveau door de Staten en door de justitiehoven.

In het hierna volgende zal voornamelijk aan de hand van de tussen 1665 en 1702 in het Overkwartier afgekondigde wetgeving worden onderzocht in welke mate en op welke wijze vanuit het gewestelijk niveau invloed werd uitgeoefend op de wetgeving.

2. De "wetgevende macht": theorie en praktijk

In beginsel was de "wetgevende macht" van de vorst onbeperkt. De uitwerking van dit principe was echter minder eenvoudig: immers, de vorst zette, bij ontstentenis van een algemene wetgevingstitel voor de Zuidelijke Nederlanden, als het ware de wetgeving van de middeleeuwse landsheren voort. Hij trachtte unificatie van het wettenrecht te verwezenlijken door inhoudelijk gelijkluidende of althans gelijksoortige ordonnantiën in alle of ten minste verscheidene provinciën af te kondigen. Op het eerste gezicht lijkt de aanspraak op vrijwel onbeperkte wetgevende bevoegdheid met zulke door de staatsrechtelijke structuur van de Zuidelijke Nederlanden opgeworpen belemmeringen moeilijk te rijmen. Het lijkt mij daarom nuttig hier kort bij stil te staan.

[3] S.J. Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek*, Amsterdam, 1975[7] (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Verhandelingen Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, deel. 58, nr 3), 15, 75, 98.

[4] G. Immel, Typologie der Gesetzgebung des Privatrechts und Prozeszrechts, in: H. Coing, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, II/2, München, 1976, 3-96, S. 85.

a. Theorie[5]

Ten tijde van het Ancien Régime kon men nog niet spreken van een afzonderlijke "wetgevende macht" in de zin van de trias-leer van Montesquieu. De overheidsbevoegdheden werden nog als een eenheid beschouwd. De wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht was geconcentreerd in de persoon van de vorst.

Uiteraard kan men wel in het overheidshandelen wetgeving, rechtspraak en bestuur als afzonderlijke deelaktiviteiten onderscheiden. Van een verdeling van overheidsbevoegdheden tussen elkaar controlerende en in evenwicht houdende afzonderlijke staatsmachten was echter nog geen sprake.

De bevoegdheden van de vorst omvatten het gehele spectrum van de overheidsmacht, dat werd aangeduid met de begrippen "justitie", "politie" en "gratie".[6] In het middeleeuwse rechtsdenken nam de justitie of hoogste rechtsmacht van de vorst, diens zogenaamde jurisdictieregaal, de voornaamste plaats in. Vandaar dat in het kader van de staatsrechtelijke verzelfstandiging van de Nederlanden in de zestiende eeuw de exemptie van deze gebieden uit het ressort van buitenlandse rechters een zo voorname plaats heeft ingenomen.[7] Vandaar ook, dat de Bourgondische landsheren zo bijzonder veel waarde hebben gehecht aan de Grote Raad van Mechelen, als centrale instantie van hoger beroep voor de gezamenlijke Nederlanden. Een ieder moest immers de mogelijkheid van de "recursus ad principem", de toevlucht tot de vorst als opperste rechter, zoveel mogelijk openstaan.

Aan de wetgevende macht was in dit rechtsdenken nog geen zelfstandige positie toegedacht. Wetgeving werd gezien als een annex van de jurisdictie: "Omni populo iurisdictionem habenti, ius proprium statuere permittitur, ..."(Een ieder die rechtsmacht bezit over een volk, mag zijn eigen wetten maken), heette het nog bij Bartolus.[8]

Eerst in de zestiende eeuw kreeg de wetgevende macht in het rechtsdenken een zelfstandige plaats. Ze verdrong zelfs de hoge rechtsmacht als

[5] H. Mohnhaupt, Potestas legislatoria und Gesetzesbegriff im Ancien Régime, in: *Ius Commune. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte*, IV(1972) 188-239.

[6] H. de Schepper, De burgerlijke overheden en hun permanente kaders 1480-1579, in: *NAGN* 5.311-349, p. 316.

[7] Ten aanzien de opheffing van de Franse leenhoogheid over Vlaanderen en Artois door middel van het Verdrag van Madrid (1526) en de Vrede van Kamerijk (1529), zie E. Poullet, *Institutions nationales* II.286; ten aanzien van de vorming van de Bourgondische Kreits en het Tractaat van Augsburg, zie E. Poullet, *Institutions Nationales* II.287-289 en P.L. Nève, Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden, 121-127.

[8] Bartolus, Comm. ad Dig. I, 1, 9 (lex "omnes populi"), nr. 1, geciteerd bij Mohnhaupt, Potestas legislatoria, S. 189. In art. 5 van de Joyeuse Entrée van Brabant van 1549 werd wetgeving nog als annex van de jurisdictie genoemd: "... la justice et ce qui en depend, soit ... statuts, placards, edits, ordonnances ..."

symbool van de staatsmacht van de eerste plaats. Het bezit van de wetgevende macht werd daarmee tot toetssteen van de soevereiniteit: "... la première marque du prince souverain, c' est la puissance de donner loy à tous en général, et à chacun en particulier ...", aldus Bodin.[9]

Deze verandering in de appreciatie van de wetgevende macht, van annex van de hoge rechtsmacht tot toetsteen van de soevereiniteit, ging bovendien gepaard met een verandering van het wetsbegrip zelf. Nog in de zestiende eeuw werd het verstandig inzicht van de wetgever als de eigenlijke rechtscheppende kracht beschouwd: "Lex est recta ratio, ab aequitate tracta, iubens honesta et vetans inhonesta" (De wet is het verstandig inzicht (van de vorst) geleid door billijkheid, gebiedend het goede en verbiedend het kwade).[10] In de late zestiende eeuw werd echter, ten gevolge van de opkomst van het vroeg-absolutisme, de wil van de wetgever naar voren geschoven als de exclusieve bron van alle recht: "Dans les états monarchiques ... la volonté seule du prince fait la loi".[11]

Naar buiten toe kwam de wil van de vorst als constituerend element van de wet in het wetsformulier tot uitdrukking in formules als "ex certa scientia nostra", "motu proprio", "ex plenitudine potestatis". Dergelijke formules zijn sindsdien een vast bestanddeel geworden van menig wetsformulier.

De theorie, die de wil van de vorst als constituerend element postuleerde, is door romeinsrechtelijk geschoolde juristen met hulp van aan het Corpus Iuris Civilis ontleende teksten van een onaantastbare grondslag voorzien. Uiteraard bewees vooral Digesten I,4,1,pr. "Quod principi placuit legis habet vigorem" (Hetgeen de vorst behaagt heeft kracht van wet), daarbij goede diensten.

Ter legitimering van de wetgevende macht van de vorst greep men aldus terug op de klassieke leer van de "Lex Regia". Deze hield in, dat het Romeinse Volk bij gelegenheid van het aantreden van de princeps, het imperium, dat in aanleg bij het volk berustte, door middel van een soort machtigingswet, de zgn. "lex regia de imperio"[12] onherroepelijk op de princeps overdroeg.[13]

[9] J. Bodin, *Six livres de la République*, I.X.161, geciteerd bij Mohnhaupt, Potestas legislatoria, S. 190.
[10] Mohnhaupt, Potestas legislatoria, S. 199, nt. 68.
[11] Mohnhaupt, Potestas legislatoria, S. 200.
[12] "Utpote cum lege regia quae de imperio eius lata est populus ei et in eium omne suum imperium et potestate conferat." (Dig. I,4,1,pr.) (Aangezien immers door middel van de *lex regia* die ten aanzien van zijn macht is uitgevaardigd het volk aan hem en in hem alle macht overdraagt).
[13] T.a.v. de middeleeuwse interpretatie van de Lex Regia, zie A. Wolf, Die Gesetzgebung der entstehenden Territorialstaaten, in: H. Coing, *Handbuch der Quellen und Literatur der*

Ook in de Zuidelijke Nederlanden week de wetgevingstheorie in de zeventiende eeuw niet wezenlijk af van het hierboven geschetste patroon. De rechtsgeleerde doctrine voerde ook hier de wetgevingsbevoegdheid van de vorst terug op de Lex Regia. De Antwerpse jurist en canonist Franciscus Zypaeus formuleerde dit uitgangspunt in zijn "Notitia Juris Belgici" (Begrip van het Belgisch recht) in 1635 als volgt: "Leges, constitutiones, edicta, ordinationes, placita ad principes hodie pertinent ex lege regia" (De bevoegdheid wetten te maken komt hedentendage de vorsten toe krachtens de Lex Regia).[14] De bekende raadsheer van de Grote Raad van Mechelen, Paul van Christijnen, beantwoordde de vraag "Quae origo legis?" eveneens met een verwijzing naar de hierboven al vaker aangehaalde tekst van Digesten I,4,1,pr. het befaamde "Quod principi placuit legis habet vigorem."[15]

Ook in de plakkaten en ordonnanties van de Nederlanden vindt men legio voorbeelden van stereotype formules als uitdrukking van het vorstelijk wetgevingsmonopolie. Ook hier stelde de *clausula regia* de autoriteit van de wet vast en werden de onderdanen tot gehoorzaamheid verplicht.[16]

b. Praktijk

De vertaling van de hierboven uiteengezette theorie naar de praktijk van de wetgeving in de Nederlanden van de zeventiende en achttiende eeuw is echter een geheel ander chapiter.

Men hoeft niet, gelijk de negentiende-eeuwse Belgische jurist Defacqz, elke invloed van het Justiniaanse gedachtengoed op de wetgevingstheorie der Zuidelijke Nederlanden te loochenen om te kunnen constateren, dat de staatsstructuur van deze gewesten een op de theorie van het absolutisme geënt vorstelijk wetgevingsmonopolie niet bijzonder begunstigde.[17]

Zoals reeds werd aangegeven, trad de vorst niet krachtens algemene titel als wetgever van de Zuidelijke Nederlanden op, maar in zijn hoedanig-

neueren europäischen Privatrechtsgeschichte I, München, 1973, 517-565, pp. 528 en 547; zie ook: T.J. Veen, Quod principi placuit, legis habet vigorem, in: J.E. Spruit, M. van de Vrugt, *Brocardia in honorem G.C.J.J. van den Bergh*, Deventer 1987, 107-110; B. Pahlmann, Dominicus Arumaeus, een beoefenaar van het rijksstaatsrecht, in: T.J. Veen en P.C. Kop, *Zestig Juristen. Bijdragen tot een beeld van de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap*, Zwolle 1987, 110-112; H. Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Bd. II, Karlsruhe 1966, 113-118.

[14] Franciscus Zypaeus, *Notitia Iuris Belgici*, Antverpiae, 1640^2, 31. Op blz. 35 verwijst Zypaeus nadrukkelijk naar Dig. I, 4, 1.

[15] P. Christinaeus, *Practicarum quaestionum rerumque in supremis Belgarum curiis actarum et observatarum decisiones ...*, Antverpiae, apud Hieronymum & Joannem Bapt. Verdussen, 1646. Vol. I. dec. 9.3.

[16] Zypaeus, *Notitia Juris Belgici*, 3.

[17] E. Defacqz, *Ancien Droit Belgique*, dl. I, p. 122.

heid van landsheer der afzonderlijke gewesten.[18] Dit is te wijten aan de omstandigheid, dat de Zuidelijke Nederlanden van de zeventiende en de achttiende eeuw formeel nimmer het stadium van de monarchale unie van dualistische standenstaten te boven zijn gekomen. Pogingen van de Geheime Raad om op basis van de Pragmatieke Sanctie van 1549 een dergelijke algemene titel te creëren zijn zonder resultaat gebleven: "La sanction pragmatique n' a pas confondu les lois, les usages ni les privilèges particuliers des provinces".[19]

De Zuidelijke Nederlanden waren een monarchale unie, dat wil zeggen, hun samenbindend element bestond in de gemeenschappelijke vorst, die in zijn persoon de landsheerlijkheid der afzonderlijke gewesten verenigde. Van een centrale overheid die rechtstreeks haar gezag kon doen gelden jegens de ingezetenen der afzonderlijke gewesten was geen sprake. Buiten de persoon van de gemeenschappelijke vorst hadden de Nederlanden in principe niets met elkaar te maken. Elk gewest had zijn eigen bestuur, bestaande uit stadhouder en provinciale raad, zijn eigen recht en zijn eigen wetgeving. Wetten golden er alleen indien en voorzover ze er door het provinciale hof, namens de vorst in zijn hoedanigheid van landsheer van het desbetreffende gewest waren afgekondigd.

Het centrale bestuur van de Zuidelijke Nederlanden trachtte het ontbreken van een algemene wetgevingstitel zo goed mogelijk te ondervangen door in de gewesten zoveel mogelijk dezelfde wetten af te kondigen. Men streefde naar unificatie van het wettenrecht. In een dergelijk proces van unificatie kan men twee stadia onderscheiden, namelijk van formele en materiële eenheid. Van formele unificatie is eerst sprake wanneer de vorst wetten afkondigt voor het gehele landencomplex als zodanig (en op titel van zijn gezag als heer van dat landencomplex als zodanig). In dit stadium is de unificatie in feite voltooid. Materiële unificatie gaat hieraan vooraf en wordt gerealiseerd, doordat de gemeenschappelijke vorst in zijn hoedanigheid van landsheer in de afzonderlijke gewesten van het desbetreffende landencomplex dezelfde wetten laat afkondigen.[20]

[18] J. Gilissen, Loi et coutume. Esquisse de l' évolution des sources du droit en Belgique du XIIe au XXe siècle, 23; idem, *Historische Inleiding tot het recht*, 312; J. Grandgagnage, *De l'influence de la législation civile française sur celle des Pays-Bas pendant les XVIe et XVIIe siècles*, Brussel, 1831, p. 5.

[19] L.P. Gachard, Notice sur l'usage, qu'était particulier au Brabant, de promulguer les édits et ordonnances sous le sceau de cette province, avec le paraphe du chancelier et la signature d' un secrétaire brabançon, dans: *CRALO* 2 (1852) 167-197, p. 192.

[20] De problematiek van de wetgeving in samengestelde staten in de Zuidelijke Nederlanden is vergelijkbaar met die in de Neder-Oostenrijkse landen: cf. W. Brauneder, Zur Gesetzgebungsgeschichte der niederoesterreichischen Länder, in: *Festschrift Heinrich Demelius zum 80. Geburtstag. Erlebtes Recht in Geschichte und Gegenwart*, hrsg. von Gerard Frotz und Werner Ogris, Wenen, 1973, S. 1-23.

De Zuidelijke Nederlanden waren niet slechts een monarchale unie, zij bestonden bovendien uit dualistische standenstaten. Dat wil zeggen, in elk der gewesten vonden de rechten van de landsheer hun grenzen in de rechten der onderdanen, gerepresenteerd door ridderschappen en steden. Deze gewestelijke staten fungeerden als behoeders van 's lands privileges en loffelijke costumen, die de landsheer bij gelegenheid van zijn inauguratie plechtig moest beloven te zullen respecteren. Zonder hun medewerking kon de landsheer niet door middel van van wetgeving derogeren aan het costumiere recht. Dit betekende, dat belangrijke gebieden van het voornamelijk door het costumiere recht bestreken privaatrecht, strafrecht en procesrecht in beginsel aan de exclusief vorstelijke wetgevingsbevoegdheid waren onttrokken. Als terreinen van wetgeving resteerden voor de vorst praktisch alleen nog het bestuursrecht, de openbare orde, het financiewezen en de geldspeciën.[21]

Uit de staatsstructuur van de Zuidelijke Nederlanden vloeiden aldus rechtstreeks twee belangrijke beperkingen van het vorstelijk wetgevingsprerogatief voort. Rechtsstreekse wetgeving voor het landencomplex in zijn totaliteit was niet mogelijk ten gevolge van het ontbreken van een algemene wetgevingstitel.

Het ontbreken van een algemene wetgevingstitel betekent, dat men de wetgeving der Nederlanden *niet* kan onderscheiden naar de *persoon* van de wetgever, maar wel naar de hoedanigheid, waarin deze als wetgever optreedt: als hertog van Brabant, hertog van Luxemburg, hertog van Gelre, etc.[22] De wetgeving in samengestelde staten dient men bovendien te onderscheiden naar het beoogde geldingsgebied. Is een wet bestemd voor een enkele stad of heerlijkheid, voor een enkel gewest, voor voor meer dan een gewest, of zelfs voor alle gewesten. Bestudering van het wetgevingsformulier (met name intitulé, adres en mandement finaal) is in dit verband van bijzonder belang.[23] Tenslotte zal men zich er telkens van moeten vergewissen, of een verordening, die gezien het formulier voor een of meer gewesten is bestemd, er ook inderdaad is gepubliceerd. Aangezien formele unificatie van het wettenrecht ten tijde van het ancien régime niet is gerealiseerd, bleef de geldigheid van wetten die bestemd waren voor een of meer (delen van) gewesten afhankelijk van de afkondiging ervan in

[21] E. Poullet, *Les constitutions nationales*, 363; J. Gilissen, Loi et coutume, p. 23; H. de Schepper, De institutionele hervormingen van 1632, in: P. Goffin, e.a., *Code et constitution: mélanges historiques*, Antwerpen, 1983 (Liber amicorum J. Gilissen), p. 89.
[22] Gilissen, Loi et coutume, p. 22.
[23] "Advertendum semper esse ex inscriptione, iisque quibus initio salutem dicant, & in epilogo executionem mandent, an constitutio sit generalis, an provincialis, an specialis territorium, locorumque singularium, magis in formam statuti aut privilegii, quam legis communis edita; ..." (Zypaeus, *Notitia iuris Belgici*, introductio, 1).

elk van die gewesten.[24] In de zeventiende en achttiende eeuw benadrukte men vooral in Brabant het gewestelijke karakter van de wetgevingstitel. Men verstoutte zich daarbij zelfs verordeningen die door de Geheime Raad waren uitgevaardigd, om te zetten in de Brabantse vorm. De Raad van Brabant weigerde hier, met een beroep op art. 5 van de Joyeuse Entrée, plakkaten en ordonnanties die door de centrale regering waren uitgevaardigd af te kondigen, tenzij zij door de kanselier van Brabant waren ondertekend en van het Brabantse zegel waren voorzien.[25]

Naast deze beperking van de reikwijdte, was er bovendien nog een inhoudelijke beperking: wetgeving op het gebied dat door het costumiere recht werd bestreken was slechts mogelijk met medewerking van de gewestelijke staten.[26] Beide restricties staan met een absolutistische wetgevingstheorie op een gespannen voet.

3. Wetgeving: totstandkoming op centraal en gewestelijk niveau

De wetgevende bevoegdheid werd beschouwd als de persoonlijke bevoegdheid van de landsheer. In de Zuidelijke Nederlanden kende men vóór de Franse Revolutie nog geen formeel wetsbegrip. Er waren nog geen (grond-)wettelijke voorschriften ten aanzien van de wijze waarop wetten tot stand gebracht zouden moeten worden.[27] Het stond de landsheer derhalve vrij om aan deze bevoegdheid op eigen wijze invulling te geven. Concreet betekent zulks, dat de vorst zijn bevoegdheid in persoon kon uitoefenen of door tussenkomst van bijzondere bestuursorganen (functionele of territoriale deconcentratie) zonder dat een van die organen terzake een absolute bevoegdheid had. Eerder dan de rechtsfiguren van attributie of delegatie komt ter beschrijving van deze toedeling van bevoegdheden de term mandaat in aanmerking, zijnde immers voor deze figuur kenmerkend, dat de mandans kan blijven ingrijpen in de wijze waarop de mandataris van zijn bevoegdheid gebruik maakt.

Gezien het ontbreken van een algemene wetgevingstitel voor het geheel der Nederlanden, zou voortzetting van de territoriaal gedeconcentreerde vorstelijke wetgeving der vijftiende en de vroege zestiende eeuw

[24] "Ea hic publicatio est semper necessaria in singulis provinciis (...) singularumque metropolibus, tametsi plures sint; ... Ante hanc promulgationem lex non solet obligare." (Zypaeus, *Notitia Iuris Belgici*, introductio 3).

[25] A. Gaillard, *Conseil de Brabant. Histoire, Organisation, Procédure*, dl. I, 221 e.v.; L.P. Gachard, Notice sur l'usage, qu'était particulier au Brabant, de promulguer les édits et ordonnances sous le sceau de cette province, avec le paraphe du chancelier et la signature d'un secrétaire brabançon, in: *CRALO* 2 (1852) 167-197; E. Poullet, *Les Constitutions nationales de l' ancien régime*, 379-381.

[26] Cf. J. Gilissen, Loi et coutume, 1.

[27] Cf. artt. 81-89 GW.

mogelijk zijn geweest. In de praktijk werd sedert de instelling van de collaterale raden in 1531 de wetgeving overwegend op centraal niveau te Brussel voorbereid. Desondanks bleef de mogelijkheid van totstandkoming van wetten op gewestelijk niveau onverlet. Tijdens de regeringsperiode van Karel II (1665-1700) werd nog 20 % van de in het Overkwartier afgekondigde wetten door het Hof van Gelre te Roermond uitgevaardigd.

a. De totstandkoming van wetten op centraal niveau

Het wetgevend prerogatief werd sinds de tweede helft van de zestiende eeuw, behalve ten tijde van de Aartshertogen, minder vaak door de landsheer in persoon uitgeoefend. De uitoefening van deze bevoegdheid werd vrijwel geheel overgelaten aan de landvoogd.[28] Blijkens zijn commissie beschikte deze functionaris over volmacht om te

> "... faire faire toutes les manières d' edictz, statutz et ordonnances, qu'il verra servir au bien, utilité, commodité et pollice desdictz pays et subjectz et la republique d' iceulx, ..."[29]

In de periode 1665-1702 werden in het Overkwartier slechts vijf verordeningen gepubliceerd die te Madrid waren uitgevaardigd. In dezelfde periode werden er 309 verordeningen gepubliceerd, die te Brussel in opdracht van de landvoogd werden uitgevaardigd.

Dat een verordening door de landvoogd is uitgevaardigd kan op verschillende wijzen uit het formulier van de wet blijken. Indien de verordening op naam van de vorst werd uitgevaardigd, dan droeg men er zorg voor om in de inleiding op de dispositio te vermelden, dat de verordening werd uitgevaardigd "ter deliberatie van de landvoogd".[30] Daarnaast werden ook verordeningen uitgevaardigd op naam van de landvoogd zelf.[31]

Bij de uitoefening van zijn wetgevende bevoegdheid was de landvoogd gebonden aan de medewerking van de collaterale raden. Volgens zijn geheime instructie diende hij zich immers te laten leiden

[28] Cf. J. Lefèvre, De instellingen der Zuidelijke Nederlanden onder Spaans en Oostenrijks bewind, in: *AGN* 7, 213-247, pp. 214-218.

[29] Cf. Commissie van Philibert van Savoye, 17 januari 1556 (ROPBa 2.7.49); idem van Margaretha van Savoye, 8 augustus 1559 (ROPBa 2.7.493); idem van Andreas van Oostenrijk, 12 september 1598 (ROPBa&i 2.1.27).

[30] Cf. "Mémoire du conseiller Berg concernant la clause "à la délibération de notre lieutenant-gouverneur et capitaine-général fait en 1787", medegedeeld in: *CRALO* 2(1852) 291-292.

[31] Zie hierna blz. 153.

"...par bon advis et meure déliberation des Conseils d' Estat et Privé que pour ce avons ordonné et estably devers vous, et par la plus saine opinion de celuy ..."[32]

Het stond hem echter vrij om hem moverende redenen van het advies van deze raden af te wijken.[33]

De verplichting van de landvoogd zich te laten adviseren, verschafte zowel de Geheime Raad, als ook - zij het aanvankelijk in mindere mate - de Raad van Financiën, reële invloed bij de totstandkoming van wetten.

Geheime Raad

In de Geheime Raad werden, blijkens art. 7 van zijn instructie, behandeld "les matières de nostre supreme hauteur et souveraineté, autorité es choses procédant de grace, tant en civil que criminel, et que sont pardessus les termes, train et cours ordinaires de justice ..."[34] Onder deze ruime noemer vielen ook de aktiviteiten van de raadsheren in het kader van de wetgeving.[35] Aangezien de raadsheren van de Geheime Raad volledig uit de juristenstand waren gerecruteerd, lag het voor de hand aan dit college de redactie der wetten toe te vertrouwen.[36] Op basis van een concept, dat door een van de raadsheren was opgesteld - al dan niet op basis van externe informatie - , desgewenst aangevuld met opmerkingen van externe adviseurs, zoals de provinciale hoven van justitie en de Staten der gewesten, redigeerde de Geheime Raad ontwerpen van wet. Deze werden vervolgens, voorzien van een begeleidend advies, voorgelegd aan de landvoogd.[37] De Geheime Raad zelf had terzake geen beslissingsbevoegdheid.

[32] Cf. Geheime instructie voor Andreas van Oostenrijk, 12 september 1598 (ROPBa&i 2.1.32-35).

[33] Alexandre, *Histoire du Conseil Privé*, 382; een voorbeeld van een ordonnantie waarbij de landvoogd afweek van het advies van de Geheime Raad biedt de ordonnantie terzake van de duellen van 31 mei 1669. In een advies van 18 mei 1669 had de Geheime Raad de landvoogd ontraden de aanvankelijk op overtreding door officieren gestelde doodstraf te vervangen door ontzetting uit hun functie. De landvoogd handhaafde echter deze lichtere straf (Audiëntie 1121).

[34] Instructie van 1 october 1531 (ROPBa 2.3.241); cf. M. Baelde en L. van Onckelen, De konsulten van de Geheime Raad in de zeventiende-eeuwse Nederlanden (1665-1685) in: *Archives et Bibliothèques de Belgique* 46 (1975) 70-95; 628-649; 47 (1976) 53-75; (1975) p. 71

[35] Cf. Alexandre, *Histoire du Conseil privé*, 382: "Le conseil privé, en vertu de ses instructions, avait le droit absolu de délibérer sur les projets d' édits et de soumettre des consultes au gouverneur."

[36] Cf. M. Baelde, *De Collaterale Raden*, 39; zie ook M. Baelde en L. van Onckelen, De konsulten, pp. 76-78.

[37] Voorbeeld van een dergelijk advies: "Monseigneur, Ayant esté déliberé tant en ce conseil, qu'en celuy des finances au suject de placart qu'il conviendroit d' édicter pour empescher la sorti des chevaux hors de ces pays, nous remettons à Votre Excellence ce project qu'en a esté formé, dont nous faisons faire la dépêche en la forme ordinaire, si Votre Excellence est servi de l' agréer. Ainsi advisé au Conseil Privé du roy, tenu à Bruxelles le 11. de febvrier 1677. (geparafeerd:) De Pa $^{vt.}$ (en getekend:) J.J. Knopff (Audiëntie 1124).

Indien de meningen binnen de Raad verdeeld waren, prevaleerde niet het meerderheidsbeginsel, maar de keuze van de landvoogd.[38] Nam deze het voorstel over, dan hechtte hij door middel van een kort decreet er zijn goedkeuring aan.[39] Achtte hij het ontwerp nog onvoldoende doorwrocht, dan kon hij de zaak terug verwijzen. Indien het wetsontwerp ook na herhaalde consultatie controversieel bleef, kon hij het probleem desnoods aan de landsheer voorleggen. In dat geval werd de behandeling van het wetsontwerp overgenomen door de Hoge Raad der Nederlanden te Madrid en besliste Zijne Majesteit persoonlijk.

In het wetsformulier kwam de tussenkomst van de Geheime Raad tot uiting in de inleiding op de dispositio, door middel van de zgn. "mention de conseil".[40]

De werkwijze van de Geheime Raad bood door middel van de praktijk van prealabele consultatie aan de provinciale hoven van justitie en aan de Staten der gewesten de mogelijkheid invloed uit te oefenen op de inhoud van wetsontwerpen.[41] Deze consultaties waren niet verplicht, maar facultatief.[42]

Herhaaldelijk verzocht de Geheime Raad ook aan het Hof van Gelre en aan de Staten van het Overkwartier om advies. De aard van de gevraagde informatie varieerde van zeer algemeen tot zeer specifiek. Naast verzoeken om in het algemeen voorstellen te doen tot wettelijke regeling van bepaalde onderwerpen[43], verleende de Geheime Raad ook wel zeer con-

Het desbetreffende plakkaat is op 13 februari 1677 op naam van Karel II en onder grootzegel uitgevaardigd.

38 Cf. M. Baelde, *Collaterale Raden*, 139-140.

39 "Depechera este reglemen" of "jo firmado".

40 "Par advis de nostre conseil privé ..."; zie M. Baelde, *De Collaterale Raden*, 39.

41 Cf. C. Douxchamps-Lefèvre, Regeringsbeslissingen op wetgevend gebied, 16e-18e eeuw, in: H. de Schepper, *Besluitvorming vroeger en nu*, Brussel, 1975, 3-30; P. Alexandre, *Histoire du conseil privé*, 382-383.

42 "... men is nyet gewoone het advis van alle raeden en min van de Staeten van de provinciën te heysschen, aleer men eenige placcaerten doet publiceren, maer staet in Sijne Majesteyts beliefte d' advysen te heyschen van denghene, die haer dunckt te behooren." Aldus luidde de reactie van de aartshertogin Isabella, waarin zij op 12 october 1628 afwijzend beschikte op het verzoek van de Staten tot erkenning van hun recht tot medewerking aan de landsheerlijke wetgeving; cf. G.H.A. Venner, De reglementen van de Staten van Het Overkwartier, blz. 160-161. Zie ook Zypaeus, *Notitia Iuris Belgici*, p. 2, 35, die als grondslag voor de praktijk van de prealabele consultatie verwees naar C I,14,8.

43 Bij missive van 17 juli 1665 verzocht de Geheime Raad het Hof voorstellen te doen in verband met de voorgenomen wettelijke reductie van de rentevoet (P1, fol. 7r-8v). Bij missive van 28 maart 1669 werden de Staten en het Hof uitgenodigd om ter gelegenheid van het aanstaande bezoek van de raadsheer-fiscaal van de Geheime Raad Blondel voorstellen te doen terzake van een algemeen bestuursreglement voor het Overkwartier (ASO 198, fol. 205). In 1687 adviseerde het Hof aangaande een reglement "pour règler les atterminations et moderations que plusieurs de la principale noblesse de ce pays requierent au regard de leurs debtes" (CB 6, fol. 7v-9v).

crete opdrachten. Deze omvatten soms het opstellen van een compleet ontwerp van wet.[44] In tegenstelling tot de gewoonte die in de achttiende eeuw in zwang geraakte, ging het daarbij niet om het aan de hand van een bijgevoegde "memorie van toelichting" becommentariëren van een reeds eerder opgesteld ontwerp.

Waar een dergelijk ruim gesteld verzoek het Hof van Gelre nog wel eens in de gelegenheid stelde inhoudelijke adviezen te geven ten aanzien van het ontwerp van algemene wetten, werd deze gelegenheid in mindere mate geboden, wanneer de Geheime Raad alleen de opdracht verstrekte om voorafgaand aan de eventuele afkondiging van een wet te onderzoeken of het wenselijk zou zijn om een verordening waarvan de definitieve redactie inmiddels vast stond in het Overkwartier en de daarvan afhangende vrije heerlijkheden te publiceren of niet.

De tussenkomst van het Hof van Gelre en van de Staten van het Overkwartier trad vooral bij de voorbereiding van specifiek voor het Overkwartier bestemde wetgeving - in de periode 1665-1702 werden 120 wetten specifiek met betrekking tot het Overkwartier uitgevaardigd, waarvan er 30 te Brussel tot stand kwamen en 89 te Roermond - duidelijk aan het licht.

Tijdens de regeringsperiode van Karel II werd met betrekking tot de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van het Overkwartier door de Geheime Raad regelmatig nieuwe wetgeving voorbereid. Het initiatief daartoe werd vaak door de Staten van Overkwartier of door het Hof van Gelre zelf genomen. Men constateerde bepaalde misstanden en verzocht de Geheime Raad om daarin door middel van wetgeving te voorzien.[45] Voor de

[44] In october 1697 werd het Hof van Gelre uitgenodigd een concept-verordening te ontwerpen terzake van de bestrijding van de overlast van vagebonden. Het ontwerp zou regels moeten geven ten aanzien van de aanhouding en de berechting van vagebonden, alsmede ten aanzien van de verrekening van kosten en beloningen (CB 8, fol. 35). Het naar aanleiding van dit verzoek aan de Geheime Raad voorgelegde voorstel is nadien door de Staten van het Overkwartier geamendeerd, aangezien zij niet accoord konden gaan met het voorstel kosten en misen van justitie te laten dragen door de landschap onder verrekening met bede en subsidie (ASO 94, fol. 127^{v}); zie het plakkaat van 23 december 1697.
In juni 1698 bracht de Geheime Raad een royale depêche, gegeven te Toledo, door middel waarvan opdracht werd gegeven tot het uitvaardigen van een "loi pragmatique" terzake van de "port d' armes, timbres, titres et tous marques d' honneur", ook ter kennis van het Hof van Gelre, met opdracht een concept-verordening op te stellen. Deze opdracht inspireerde kanselier en raden tot het opstellen van een ontwerpverordening van 40 artikelen (CB 8, fol. 125^{v} -137^{v}).

[45] Gegevens met betrekking tot het initiatief tot een bepaalde verordening kan men veelal ontlenen aan het exposé van de verordening: zo is het reglement terzake van de Staten van het Overkwartier (zie hiervóór blz. 76) van 20 december 1680 uitgevaardigd "à la supplication des Estats de nostre province de Gueldres ..."; in het exposé van het reglement terzake van de administratie van de justitie van 30 september 1683 werd op meer verhulde wijze aan het initiatief van de Staten gerefereerd. Als motief wordt hier opgegeven: "Comme par

Staten van het Overkwartier waren de onderhandelingen over het toestaan van de bede in dit verband het ideale middel om aandacht voor dit soort problemen te vragen.[46] Zij signaleerden op deze wijze onder meer de noodzaak tot wetgeving met betrekking tot economische en monetaire aangelegenheden. Aangezien het Overkwartier door het graafschap Loon van het kerngebied van de Zuidelijke Nederlanden was gescheiden, konden de algemene in- en uitvoerverboden en muntverordeningen de "limitrophe" (dat wil zeggen: door grenshandel bepaalde) economie van het Overkwartier ernstig ontwrichten. Aangepaste wetgeving was het aangewezen middel om dit te voorkomen, dan wel, achteraf, het evenwicht te herstellen.[47] Aldus gehanteerd fungeerde het "Steuerbewilligungsrecht" van de Staten als een verkapt recht van initiatief.[48]

In enkele gevallen ontwierp men zelf de gewenste regeling en legde deze aan de Geheime Raad voor.[49] Indien deze de regeling overnam, dan werd soms in de "mention de conseil" vermeld, dat het desbetreffende orgaan was "gehoord".[50]

Tussenkomst van de Staten van het Overkwartier en van het Hof van Gelre resulteerde ook wel daarin, dat de Geheime Raad de regeling van de materie overliet aan kanselier en raden zelf.[51]

nostre reglement du 13e de juillet 1679, il n' est pas suffisament pourveu à la longueur laquelle depuis quelque temps en ça est coulée dans le cours et le train de l' administration de la justice en nostre Duché de Gueldres par une prolixité et introduction de beaucoup de procedures tres frayeuses et inutiles contre la forme ancienne et droit statutaire de la province ..." Aangezien de Staten optraden als behoeders van het landrecht, is het aannemelijk, dat zij ook de klachten hebben ingediend, die tot de uitvaardiging van de verordening hebben geleid.

[46] Cf. ordonnantie terzake van jachtdelicten van militairen d.d. 27 october 1672; idem ordonnantie terzake van het logement van militairen van dezelfde datum; ordonnantie terzake van de jacht en visvangst door militairen d.d. 10 april 1673; reglement terzake van de executie van de bede in het Overkwartier d.d. 1 februari 1680; ordonnantie terzake van de jacht en visvangst in het Overkwartier d.d. 20 april 1680

[47] Cf. plakkaat en reglement terzake van de muntcirculatie in het Overkwartier d.d. 30 april 1680. In september 1686 werd het verzoek van de landvoogd, markies van Gastanaga, een advies op te stellen naar aanleiding van een muntverordening van Lodewijk XIV, door kanselier en raden en door de Staten afzonderlijk aangegrepen om een ongevraagd advies uit te brengen over het muntplakkaat van 24 augustus 1686 en de noodzaak maatregelen te treffen om de naleving der muntplakkaten te verbeteren. Beide adviezen gingen vergezeld van een concept-verordening, die in dergelijke maatregelen voorzag. Een en ander resulteerde uiteindelijk in het plakkaat van 7 december 1686, dat na goedkeuring door de Geheime Raad, door kanselier en raden in naam van Karel II werd uitgevaardigd.

[48] Cf. Poullet, *Les constitutions nationales*, 361-362.

[49] Cf. reglement van 15 februari 1678; zie hiervóór blz. 74.

[50] Cf. reglement terzake van de lenen in het Overkwartier d.d. 11 maart 1676; reglement terzake van de muntcirculatie d.d. 30 april 1680; plakkaat terzake van de domeinen in de Voogdij en het Nederambt van Gelder d.d. 11 juni 1681; plakkaat terzake van de domeinen van Montfort, Gelder, Kessel en Kriekenbeek van dezelfde datum.

[51] Naar aanleiding van voorstellen van kanselier en raden tot verbetering van de naleving van het verbod van de handel op de vijand, deelde de Geheime Raad op 11 januari 1631 het

Nadat het wetsvoorstel door middel van het decreet van de landvoogd tot wet verheven was, moest de verordening nog worden uitgevaardigd. Dit geschiedde onder verantwoordelijkheid van de Geheime Raad door de Secretarie van Staat en Audiëntie.[52] De daartoe strekkende opdracht werd door de Chef-president van de Geheime Raad geparafeerd.[53]

Indien een plakkaat werd uitgevaardigd "par le canal du Conseil privé", werd eerst een net-exemplaar in de vereiste vorm opgesteld, dat door de Chef-president van de Geheime Raad moest worden geparafeerd. Indien het een wet *in forma ordinaria*[54] betrof, dan werd deze bovendien door hem van het grootzegel voorzien. De klerken van de Audiëntie stelden inmiddels de zendbrieven voor de provinciale hoven van justitie op. De audiencier droeg zorg voor het drukken van een voldoende groot aantal plakkaten door de ordinaris drukker van Zijne Majesteit te Brussel (Velpius/Fricx) in de Franse en Nederduitse taal (Thiois). De bundels met plakkaten werden vervolgens per bode verzonden, indien de bestemming over het grondgebied van Zijne Majesteit rechtstreeks te bereiken was. De plakkaten die voor het Overkwartier bestemd waren werden meestal per post verzonden.

Raad van Financiën

Naast de Geheime Raad was ook de Raad van Financiën op het vlak van de wetgeving actief.

De bevoegdheden van de Raad van Financiën omvatten in de zestiende eeuw het beheer van het kroondomein, het belastingstelsel, de controle der financiële instellingen en het afsluiten van belangrijke financiële transacties ten behoeve van de vorst.[55] In de zeventiende eeuw kwam daar de inning van in- en uitgaande rechten nog bij en ontwikkelde de Raad van Financiën zich tot een ministerie van handel en nijverheid. Speciaal ten behoeve van het opstellen van tarieven en ordonnantiën van economische aard beschikte de Raad van Financiën in de laatste decennia van de zeventiende eeuw in de persoon van Dominique Wouters over een raadsheer voor handelszaken.[56]

volgende aan het Hof mede: "Nous dirons en response d' icelle, qu'avons trouvez bon, que [vous] décrétiez provisionellement iceux, et les faciez publier sous votre nom, vous authorisant en ce en tant que besoin." Op grond van deze machtiging vaardigde het Hof vervolgens het plakkaat van 12 februari 1631 uit (CdG 12, fol. 47^{v}). Zie ook de ordonnantie terzake van de uitvoer van graan d.d. 19 augustus 1694. Zie hierna blz. 148.

[52] Over de geschiedenis van de Audiëntie raadplege men: E. Lameere, Essai sur l' origine et les attributions de l' audiencier dans les anciens Pays-Bas, in: *Revue de l' Université de Bruxelles* 1895/96, pp.607-680.

[53] "Soit ceste acte mise es mains de l' audiencier pour en procurer la dépêche et publication. Fait à Bruxelles, 13 d' aoust 1665. (geparafeerd:) Van Piet $^{vt.}$" (Audiëntie 1120).

[54] Zie hierna blz. 152.

[55] M. Baelde, *De Collaterale Raden*, 48-49.

[56] R. De Schrijver, *Jan van Brouchoven*, p. 29-32.

Hoewel rechtstreekse bemoeienis met wetgeving niet in eerste instantie uit de bevoegdheden van de Raad lijkt voort te vloeien werd zij blijkens de "mention de conseil" in menige ordonnantie regelmatig bij de voorbereiding van wetten op het terrein van haar deskundigheid betrokken.[57] Het gaat daarbij primair om wetten die op de gebruikelijke wijze via de Geheime Raad zijn uitgevaardigd.[58]

Daarnaast ziet men evenwel de Raad van Financiën ook buiten de Geheime Raad om als wetgever optreden op het terrein van de in- en uitgaande rechten. Deze activiteit was tegen 1680 reeds zodanig geëvolueerd, dat de door de Geheime Raad gedomineerde Raad van State zich genoopt zag daartegen bij de landvoogd te protesteren. Men beklaagde zich erover, dat de plakkaten en ordonnanties met betrekking tot de handel, zeevaart, in- en uitgaande rechten, in- en uitvoerverboden, die voorheen op naam van de vorst, d.w.z. *in forma ordinaria*[59] en dus via de Geheime Raad werden uitgevaardigd, thans bij uitsluiting door de Raad van Financiën werden voorbereid en tenslotte op naam van de landvoogd werden uitgevaardigd.[60] Illustratief is in dit verband, dat waar de ordonnantie die de technische uitvoering van het tarief van 1669 regelde nog was uitgevaardigd op naam van de vorst, dezelfde ordonnantie in 1683 werd uitgevaardigd op naam van de landvoogd.[61]

[57] Cf. Alexandre, *Histoire du Conseil privé*, p. 389: "La fabrication, l' évaluation, le débit des monnaies étaient aussi du département des finances pour la consulte; mais lorsqu'il était question d' émaner en cette matière un édit au nom du souverain, cet édit etait pris de l'avis des trois conseils collateraux." Voorbeelden uit de regeringsperiode van Karel II zijn o.a. het plakkaat terzake van de invoer van laken en manufacturen van wol en kameelhaar van 8 juni 1666; het plakkaat terzake van de uitvoer van paarden van 5 februari 1667; het plakkaat terzake van de invoer van Franse wijnen van 11 october 1667; het plakkaat terzake van de ondersteuning van de noodlijdende textielnijverheid van dezelfde datum; het plakkaat terzake van de muntcirculatie van 8 februari 1672, etc.

[58] Het concept van het mercantilistische plakkaat van 20 maart 1690 werd door de Geheime Raad als volgt aan de landvooogd ter goedkeuring aangeboden: Monseigneur, Nous avons à la participation de ceux du Conseil des Finances conçeu le placcart cy joint, que nous faisons émaner si Votre Excellence l' aggrée. Ainsi advisé au Conseil privé du roi tenu à Bruxelles, le 15. de mars 1690. (geparafeerd:) Blon ^{vt} (getekend:) J.H. Snellinck. (Audiëntie 1126).

[59] Zie hierna blz. 152.

[60] R. de Schrijver, *Jan van Brouchoven*, p. 30, noot 4; enkele voorbeelden van verordeningen van de Raad van Financiën zijn: het tarief van het Maaslicent van 7 februari 1669, het reglement terzake van de heffing van het Maaslicent van dezelfde datum, het tarief van 18 juli 1670 terzake van de heffing van in- en uitgaande rechten in verband met de handel met Frankrijk en het tarief van 21 december 1680.

[61] De minuut van het reglement van 1669 was opgesteld door de Raad van Financiën en werd met de volgende aantekening ter hand gesteld aan de audiencier: "Audiencier seul secrétaire signant en finances, nous vous ordonnons de dépescher les lettres patentes selon la minute cy dessus. Faict à Bruxelles, le jour, mois et an que dessus. (geparafeerd:) D.E. ^{vt} (getekend:) El Connestable, P.F. d' Ennetières, d' Ognate, J. de Brouchoven. Het net-exemplaar is vervolgens door de audiencier aan de hoofdvoorzitter van de Geheime Raad, Charles d' Hovynes, voorgelegd. Deze heeft de akte van zijn paraaf voorzien en er het grootzegel aan doen

De plakkaten van de Raad van Financiën onderscheidden zich voornamelijk door hun collectieve ondertekening van die, welke via de Geheime Raad werden uitgevaardigd.[62]

Doordat zij niet via de provinciale hoven van justitie werden gepubliceerd, ontstonden er problemen met betrekking tot de kenbaarheid. In 1737 werden zij daarom door Joseph Michiel Wouters bij wijze van supplement op de Plakkaten van Brabant en de Plakkaten van Vlaanderen in een aparte band uitgegeven.[63]

Militaire wetgeving

Naast de wetten die door tussenkomst van de Geheime Raad of van de Raad van Financiën werden uitgevaardigd, kan men al sedert de late zestiende eeuw nog een derde categorie onderscheiden, namelijk die van militaire wetgeving. Deze werd door de landvoogd in zijn hoedanigheid van kapitein-generaal uitgevaardigd via de Secretarie van Staat en Oorlog en gepubliceerd door tussenkomst van de superintendant van de militaire justitie en de auditeurs militair.[64]

Deze militaire wetgeving is door de auditeur-generaal Pierre Winand Clérin verzameld in een *"Code militaire des Pays-Bas, contenant les lois, ordonnances, decrets, le stile de l' Audience générale tant civil que criminel"*, waarvan de kern wordt gevormd door een artikelsgewijs commentaar bij het edict terzake van de uitoefening van de militaire jurisdictie en justitie, dat op 15 mei 1587 op naam van de hertog van Parma is uitgevaardigd.[65]

De noodzaak van een aparte militaire wetgeving vloeide volgens Clerin voort uit het bijzondere statuut der militairen. Het zou immers buiten-

hechten (Audiëntie 1151); cf. het reglement terzake van de heffing van in- en uitgaande rechten van de stroomopwaarts en stroomafwaartse Maashandel van 7 februari 1669 en het gelijksoortige reglement van 14 januari 1683.

62 Zie hierna blz. 154.

63 In het voorwoord van zijn *"Compilation des ordonnances de nos augustes souverains, ou émanées en leur nom et sous leur autorité pour le maintien de leurs domaines et droits royaux"*, verantwoordde Wouters de noodzaak tot de uitgave deze verzameling als volgt: "Si je devois compte au public de mes occupations, je dirois, que j' ai remarqué, que les Placards de Brabant & de Flandre imprimés en plusieurs volumes, concernent pour la plupart la tranquillité publicque, par rapport à l' interêt des communautés et autres sujets de Sa Majesté, pendant que ceux qui concernent les droits du souverain sont dispersés, égarés ou même inconnus; et comme la difficulté d' y pouvoir recourir cause des debats très fréquents dans les tribunaux & judicatures établis pour leur soutien, je me suis appliqué ... pour y joindre en forme de supplement, ceux qui maintiennent les droits royaux ..." (p. 5-6).

64 Cf. commentaar bij art. XXIV van het edict van 15 mei 1587 (Clerin, *Code militaire*, p. 156).

65 Pierre Wynand Clérin, *Code militaire des Pays-Bas, contenant les lois ordonnances, décrets, le stile de l' Audience générale tant civil que criminel, etc.*, Maastricht, 1721; appreciatie bij Wynants, KB Albert I, Handschriftenkabinet, ms. 4698, fol. 541-556; zie ook Defacqz, *Ancienne Droit de Belgique*, dl. 1, p. 85.

gewoon onpraktisch zijn, wanneer militairen onderworpen zouden zijn aan het territorialiteits-beginsel:

> "...il ny at pas de raison, que pour passer d' une province, ou territoire à autre, ils (sc. les militaires) changent chaque fois des loix et coutumes; et il ne convient pas, non plus, à l' authorité de la discipline militaire, que les soldats soient sujets aux lois, et coutumes de la province, ou ils font la guerre."

De rechtsgeldige publicatie van militaire wetten werd door Clérin beschouwd als een constitutief vereiste: Statutum enim non publicatum, nullius est momenti; quia publicatio est actus perfectivus ipsius legis.[66]

Militaire wetgeving werd op een lager niveau ook uitgevaardigd door de superintendant van de militaire justitie en door de militaire commandanten te velde. Ook voor deze verordeningen gold het vereiste van schriftelijkheid en (materiële) publicatie.[67]

b. De totstandkoming van wetten op gewestelijk niveau in het Overkwartier

De wetgevingsbevoegdheid kon niet alleen volgens het model van functionele decentralisatie worden uitgeoefend, ook het oudere model van de territoriale deconcentratie behoorde in de zeventiende en achttiende eeuw nog altijd tot de mogelijkheden.

Bij zijn bespreking van de bevoegdheden van de gewestelijke stadhouders in de zestiende eeuw merkte Poullet het volgende op: "En Gueldre ... le pouvoir édictal du stadtholder ... était des plus étendus". Deze bevoegdheid werd in de praktijk collegiaal uitgeoefend tezamen met kanselier en raden. Hetgeen in art. 3 van de instructie van 1640 nogmaals nadrukkelijk was vastgelegd.[68]

Deze betrokkenheid van de stadhouder bij de wetgeving omvatte volgens Poullet het (her)publiceren van plakkaten die door de centrale regering werden toegezonden en het in opdracht van de centrale regering uitvaardigen van plakkaten. Onder omstandigheden zou ook het uitvaar-

[66] Clérin, *Code militaire*, p. 158; zie ook het commentaar bij het mandement finaal en het certificaat van publicatie van het edict van 1587: Ut lex subditos liget (...) non satis est quod a principe sit concepta, scriptaque, nisi etiam edatur et promulgatur.

[67] Cf. commentaar bij art. XXXVII van het edict van 15 mei 1587 (Pierre Winand Clérin, *Code militaire*, p. 187); ten aanzien van materiële publicatie zie hierna blz. 158.

[68] Zie bijlage II; in april 1701 gaf de uitvaardiging van een plakkaat door de stadhouder, zonder medewerking van kanselier en raden, laatstgenoemden aanleiding tot het indienen van een vertoog bij de Raad van State, waarin nadrukkelijk werd vastgesteld, dat besluiten tot uitvaardiging van reglementen terzake van politie en justitie diende te worden genomen door de volle raad en bij meerderheid van stemmen. (CB 9, fol. 191).

digen van verordeningen "motu proprio" tot de bevoegdheden van de stadhouder ("droit de ban") hebben behoord.[69]

Wat was de grondslag van deze bevoegdheid? Hoe werd zij in de praktijk ingevuld?

De vraag naar de grondslag van de wetgevende bevoegdheid van stadhouder, kanselier en raden was tot laat in de achttiende eeuw hoogstens van academisch belang, omdat kanselier en raden tot in de tweede helft van de achttiende eeuw regelmatig wetten uitvaardigden zonder dat de centrale regering daartegen op enigerlei wijze bezwaar maakte. Eerst in 1770 kreeg zij praktische betekenis, toen de centrale regering deze bevoegdheid in twijfel begon te trekken.

Toen kanselier en raden, zonder voorafgaand overleg met de centrale regering te Brussel op 2 october 1770 op naam van Maria Theresia een plakkaat hadden uitgevaardigd terzake van de in Polen "grasserende" pest, vond de Geheime Raad hierin een gerede aanleiding, hen te sommeren, ten spoedigste te verklaren krachtens welke titel zij zich bevoegd hadden geacht tot het uitvaardigen van "une ordonnance en son nom royal (sc. die van Maria Theresia) et dans la forme des loix et ordonnances qui s' emanent de son autorié souveraine par le canal du Gouvernement Général."[70]

Deze vraag verplichtte kanselier en raden zich in de grondslagen van hun bevoegdheid te verdiepen.

In hun rescriptie van 29 october 1770 stelden zij, dat de wetgevende bevoegdheid van het Hof van Gelre gebaseerd was op het Tractaat van Venlo. De artt. 4 en 5 verplichtten de landsheer, die ten gevolge van de uitgebreidheid van zijn bezittingen niet altijd in persoon aanwezig kon zijn in het hertogdom, tot de oprichting van een "tribunal souverain, une chancellerie, ou les Gueldrois pourroient avoir toutes les depêches accoutumés, sans devoir les chercher au dehors." Tot de bevoegdheden van dit Hof behoorde zowel krachtens art. 24 van de instructie van 1547, als krachtens art. 46 van de nieuwe instructie van 1609, "qu'il connoîtera aussi de toutes les autres causes qui ci-devant avoient été de la connaissance des anciens ducs et leur conseil." Hieruit leidden kanselier en raden af "que le Conseil de Gueldre est celui du prince même, censé d' y être toujours présent." Met andere woorden, kanselier en raden achtten zich tot wetgeving bevoegd, op grond van de fictie, dat zij de landsheer in persoon representeerden. Zij achtten zich bij afwezigheid van de landsheer zelf tot uitoefening van diens soevereine rechten bevoegd. Kanselier en raden stelden zich kenne-

[69] E. Poullet, *Les Gouverneurs de province*, 40, 68, 104; zie ook dezelfde, *Histoire politique nationale* II, 323.
[70] CB 19, fol. 155^{v}.

lijk op het standpunt dat zij beschikten over een "eigenstandige" bevoegdheid, die zij onafhankelijk van de Geheime Raad konden uitoefenen.[71]

Deze soevereiniteit van het Hof van Gelre kwam, volgens kanselier en raden, vooral tot uiting in de arresten die door hen in naam en vanwege de hertog van Gelre werden gewezen; in de octrooien en patenten die door de kanselarij werden uitgegeven; en in "les ordonnances soit générales pour tout le pays (de Gueldres), soit particulières pour quelque communauté en fait de police ou de régime", die door hen werden uitgevaardigd.[72]

Deze opstelling van kanselier en raden vertoont sterke gelijkenis met die van de Raad van Brabant in 1675 in een geschil met de landvoogd, hertog van Villa Hermosa, over de wetgevende bevoegdheid van dat college. De Raad van Brabant had zich toen op het standpunt gesteld, dat zij, op grond van art. 5 van de Joyeuse Entrée, het recht had "de concevoir et de promulguer au nom du roi, comme duc de Brabant, toute espèce de placards, édits et ordonnances en matière de justice et de police, sans avoir besoin d' en demander l' autorisation ni au roi ni au gouverneur général."[73]

In de periode 1665-1702 werden door de Soevereine Raad 85 wetten uitgevaardigd. Het initiatief tot uitvaardiging daarvan ging in tweederde van alle gevallen uit van belanghebbenden in het Overkwartier zelf, hetzij besturen van gemeenten[74], hetzij (de gedeputeerden van) ridderschap en steden[75], hetzij de bisschop van Roermond[76], hetzij het Hof van Gelre[77], c.q.

[71] E. Poullet, *Les gouverneurs de province*, 73, achtte het Hof van Gelre, op grond van het Tractaat van Venlo, bevoegd tot het uitgeven van allerhande akten "en concurrence sinon à l' exclusion du conseil privé". Zo ver gingen kanselier en raden in hun rescriptie echter niet. Zij spraken slechts van een "titre fort et averré", een krachtige en voldongen aanspraak.

[72] CB 19, fol. 155^{v}.

[73] A. Gaillard, *Conseil de Brabant*, I, 221.

[74] Cf. plakkaat terzake van houtdiefstal in het Elmpterbos d.d. 9 september 1669, uitgevaardigd op verzoek van de regenten van de heerlijkheid Elmpt; reglement terzake van de inkwartiering van militairen te Roermond, d.d. 17 october 1678, uitgevaardigd naar aanleiding van klachten uit de burgerij; plakkaat terzake van de onteigening van woonhuizen te Geldern d.d. 2 december 1690, uitgevaardigd op verzoek van de magistraat.

[75] Cf. plakkaat terzake van de inning van bede en subsidie van 12 september 1682 en de additiën van 17 october; het plakkaat terzake van jacht en visserij d.d. 5 october 1683; het plakkaat terzake van renten ten laste van gemeenten d.d. 29 januari 1685; plakkaat terzake van de verkoop van ambten d.d. 30 juli 1698; plakkaat terzake van de opheffing van het brouwverbod d.d. 23 maart 1699.

[76] Cf. plakkaat terzake van de zondagsheiliging d.d. 18 januari 1681; het plakkaat terzake van de vastenavondexcessen van 29 januari 1689; plakkaat terzake van de drukpers van 10 april 1690.

[77] Cf. plakkaat terzake van het postverkeer d.d. 14 april 1674.

de momboir.[78] In zeker 30 gevallen echter, kan men stellen, dat de verordening werd uitgevaardigd in opdracht van de centrale regering.

Wetgeving in opdracht van de centrale regering

In een aantal gevallen werden kanselier en raden door de Geheime Raad gewezen op misstanden en reageerden zij daarop door middel van wetgeving.[79] In andere gevallen werd door de Geheime Raad een met redenen omkleed bevel gegeven tot uitvaardiging van een verordening van een nauwkeurig omschreven strekking.[80] In dergelijke gevallen deden stadhouder, kanselier en raden in het exposé van de verordening duidelijk van de opdracht van de centrale regering blijken.[81]

Van deze in opdracht van de centrale regering uitgevaardigde verordeningen had een relatief groot gedeelte (18 van de 30) betrekking op in- en uitvoerverboden en de handhaving daarvan door gedelegeerde rechters, alsmede op de muntcirculatie. Het betrof veelal spoedeisende voorzieningen van een tijdelijk karakter.

[78] Cf. plakkaat terzake van de visserij te Roermond d.d. 7 maart 1672; plakkaat terzake van de residentieplicht van (lands-) heerlijke officieren d.d. 10 maart 1691; plakkaat terzake van het onderhoud van wegen en waterlopen, d.d. 16 maart 1696; plakkaat terzake van aanpassing der muntkoersen d.d. 16 april 1698.

[79] Cf. plakkaat van 26 juni 1673, terzake van het onderhoud van de wegen, uitgevaardigd naar aanleiding van een missive van de Geheime Raad d.d. 3 juni 1673 (P2, fol. 30^{v}-31^{r}). Het plakkaat van 24 april 1679 terzake van de uitvoer van graan naar Franse troepen in het Gulikse werd uitgevaardigd naar aanleiding van klachten van de landvoogd, de hertog van Villa Hermosa, d.d. 17 april 1679 (P2, fol. 267). Naar aanleiding van klachten van de Geheime Raad over de verspreiding van de verboden periodiek *"Mercure historicque"*, d.d. 8 october 1688, werd de momber belast met het instellen van een gerechtelijk onderzoek; bovendien werd besloten tot het uitvaardigen van een plakkaat terzake , d.d. 13 october 1688 (P3, fol. 99^{v}-100^{r}). Dezelfde routine werd gevolgd naar aanleiding van het verbod van een aantal geestelijke tractaten in 1692: cf. plakkaat van 15 maart 1692.

[80] Cf. plakkaat van 24 september 1672, terzake van de uitvoer van haver, hooi en veevoer. Deze verordening werd uitgevaardigd ter voldoening van een decreet van de Geheime Raad, d.d. 20 februari 1672 (P2, fol. 4^{v}-5^{r}). Zie ook het plakkaat van 1 juli 1672, terzake van de verkoop van wapens door militairen, uitvloeisel van het decreet van 22 juni 1672 (P2, fol. 17^{v}); plakkaat van 7 juli 1675 terzake van de uitvoer van levensmiddelen naar Maastricht en Luik, uitgevaardigd ter voldoening aan het decreet van 6 juli 1675; plakkaat van 23 november 1686 terzake van de muntcirculatie, ter uitvoering van het decreet van 20 november 1686 (P 3, fol. 89^{v}-90^{v}); plakkaat van 5 maart 1692 terzake van het instellen van een paardenmarkt te Roermond, uitgevaardigd ter voldoening van het decreet van 28 februari 1692 (P3, fol. 155). Het plakkaat van 8 november 1698 terzake van de bestrijding van de overlast van vagebonden en landlopers, is door stadhouder, kanselier en raden uitgevaardigd aan de hand van een door de Geheime Raad toegezonden memorie (P 3, fol. 391).

[81] In het plakkaat van 6 juni 1690 terzake van de muntcirculatie heette het: "Alsoo by brieven van Sijne hoogh-gemelte Majesteyt, ghedepescheert in desselven Secreten Raede, ter deliberatie van Syne Excellentie den heere Gouverneur ende Capitein generael deser Nederlanden, ons is belast te formeren ende uyt te geven eene ordonnantie daerbij worde gepermitteert in desen Vorstendomb ... den loop van de vremde munte, gebrocht in de lyste hieronder staende,... Soo ist, dat wy ordonneren ..."

Wetgeving "proprio motu"

Naast de wetten die door stadhouder, kanselier en raden in opdracht van de centrale regering werden uitgevaardigd, kan men onderscheiden de wetten die door het Hof van Gelre eigener beweging - al dan niet met approbatie van de Geheime Raad - werden uitgevaardigd. In de periode 1665-1702 ging het daarbij om 55 verordeningen. Deze bestreken in hoofdzaak de terreinen van bestuur en rechtspraak (24 stuks), militaire aangelegenheden (10 stuks) en de openbare orde (5 stuks).

In de categorie "politie en justie" namen de voorschriften met betrekking tot de inwendige orde van het Hof van Gelre, d.w.z. de voorschriften voor advocaten, deurwaarder en boden van den Hove, een belangrijke plaats in.[82] Daarnaast zijn er algemene voorschriften, zoals die met betrekking tot de residentieplicht en de ambtsvervulling van de (lands-)heerlijke ambtenaren, de hoogte van gerechtskosten[83] en lokale heffingen[84] en de inning van bede en subsidie[85], renten ten laste van gemeenten[86], en bijzondere voorschriften, zoals het reglement voor de Leenzaal van Weert[87], en de al eerder genoemde reglementen terzake van de onteigening van woonhuizen te Geldern en de inkwartiering van militairen te Roermond.

De verordeningen met betrekking tot de openbare orde omvatten onder andere voorschriften terzake van het bezoeken van herbergen, de beteugeling van excessen bij begrafenissen en het verbod van door de censuur getroffen boeken en vlugschriften.

De verordeningen terzake van militaire aangelegenheden kunnen meestal worden beschouwd als een verlengstuk van de verordeningen terzake van de openbare orde. Zij bevatten voorschriften die zich richtten tot de ingezetenen met het oogmerk om de militaire overlast te beperken: exemplarisch zijn in dit verband de op verzoek van de "admodiateurs" (pachters) van in- en uitgaande rechten in het Overkwartier uitgevaardigde verordeningen van 14 en 27 november 1665, die de ingezetenen verplichtten, zodra de klok geluid werd met de wapens in de hand te hoop te lopen om onder leiding van de ambtman Maasschippers bij te staan, die door Munsterse soldaten werden lastig gevallen.

Daarnaast werden er ook verordeningen in de sfeer van het handelsverkeer uitgevaardigd, zoals in- en uitvoerverboden en munttarieven. Deze verordeningen strekten overwegend tot interpretatie of vervanging van algemene wetten, die in de specifieke omstandigheden van het Over-

[82] Cf. reglementen van 12 februari 1666, 10 januari 1668, 23 februari 1671, 8 april 1672, 27 mei 1672, 8 januari 1674, 17 october 1678, 3 maart 1687, 17 juni 1687, 20 januari 1690, 20 maart 1690, 24 maart 1695, 8 februari 1698, 3 februari 1699.

[83] Cf. reglementen van 25 juni 1671 en van 28 januari 1686.

[84] Cf. plakkaat van 15 october 1701.

[85] Cf. reglement van 12 september 1682 en de additiën van 17 october 1682.

[86] Cf. plakkaat van 29 januari 1685.

[87] Cf. reglement van 26 november 1686.

kwartier tot averechtse effecten leidden. Voor de uitvaardiging van dergelijke verordeningen werd door de Geheime Raad toestemming gegeven naar aanleiding van daartoe strekkende verzoeken van de (gedeputeerden van de) Staten of van kanselier en raden zelf. Dit type verordening verschilde slechts gradueel van de verordeningen die in opdracht van de Geheime Raad werden uitgevaardigd. De grens met deze laatste categorie is niet altijd even duidelijk te trekken.[88]

De administratieve verwerking van de verordeningen die door het Hof van Gelre werden uitgevaardigd, geschiedde volledig door de kanselarij, onder verantwoordelijkheid van de griffier. Het voor publicatie vereiste aantal exemplaren werd gedrukt door de ordinaris drukker van den Hove (Gaspar Dupree/Leonard Ophoven/ Petrus Vallen) en de klerken ter griffie vervaardigden de nodige bevelschriften, bestemd voor de functionarissen die met de publicatie ter plaatse waren belast.

4. Wetgeving: formulier

Zypaeus benadrukte in zijn Notitia Juris Belgici de noodzaak het wetsformulier te betrekken bij de bestudering van wetten die in de Zuidelijke Nederlanden zijn uitgevaardigd. Uit intitulé, adres en slotformulier zou men gegevens kunnen afleiden met betrekking tot het beoogde geldingsgebied van een wet: namelijk het geheel van de Zuidelijke Nederlanden, een afzonderlijk gewest, of delen van een gewest. Daarnaast achtte hij het van belang op deze wijze vast te stellen, of een wet was uitgevaardigd bij wijze van Eeuwig Edict, bij wijze van provisionele ordonnantie (d.w.z om te gelden tot herroeping), of voor een bepaalde tijd.[89]

Een hulpmiddel bij de bestudering van het wetsformulier biedt de diplomatiek of oorkondenleer.[90] Specifieke studies met betrekking tot de wetgeving in de Zuidelijke Nederlanden in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw zijn er vrijwel niet. Alleen Bonenfant besteedde er enige aandacht aan.[91] Men was daarom tot voor kort genoodzaakt terug te grijpen op

[88] Cf. Plakkaat terzake van het transport van graan naar steden der geallieerden d.d. 19 augustus 1694. Deze verordening is uitgevaardigd n.a.v. een request van de Staten van het Overkwartier aan de Geheime Raad, die het Hof van Gelre terzake een advies heeft gevraagd en vervolgens toestemming verleende, conform het advies, het onderhavige door het Hof van Gelre geconcipieerde plakkaat uit te vaardigen.
[89] Zypaeus, *Notitia Iuris Belgicis*, Introductio, 1-2.
[90] Cf. G. Immel, Typologie der Gesetzgebung des Privatrechts und Prozeszrechts, in: H. Coing, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, II/2, München, 1976, 3-96, pp. 7-9.
[91] P. Bonenfant, A propos des "placards" de Charles-Quint; idem, *Cours de diplomatique*, Luik [1941], pp. 258 e.v.

oudere algemene handboeken, zoals het Manuel diplomatique van Giry.[92] Sinds 1982 kan men echter terugvallen op de studie van Cauchies, die in zijn studie over de Bourgondisch/ Habsburgse vorstelijke wetgeving voor het graafschap Henegouwen in de periode 1427-1506 uitgebreid aandacht besteedde aan de diplomatische aspecten van wetgevingsakten in relatie tot het besluitvormingsproces.[93] Veel van zijn algemene opmerkingen met betrekking tot de opbouw van wetgevingsakten zijn - mutatis mutandis - ook toepasselijk voor de zestiende en zeventiende eeuw.

Het formulier van de wetgevingsakten is gewoonlijk opgebouwd uit drie delen: protokol, contekst en eschatokol of slot-protokol.

Het protokol omvat naast intitulé en eventuele devotie-formule, de inscriptio (adres) en salutatio.

De contekst kan onder meer zijn samengesteld uit een arenga of preambule, waarin de algemene overwegingen die tot de uitvaardiging hebben geleid worden uiteengezet, gevolgd door de promulgatio of notificatio, zijnde de formule door middel waarvan de oorkonder te kennen geeft tot de omschrijving van het beschikkende gedeelte over te willen gaan ("Daarom so eest"; "Doen te weten"). Hierop volgt, voorafgegaan door narratio of exposé, waarin de concrete motieven van de wetgever worden aangeduid, de dispositio, met de inhoudelijke omschrijving van het gebod of verbod, afgesloten met de zogenaamde "clauses complémentaires", door middel waarvan de diverse modaliteiten van de tenuitvoerlegging worden geregeld (afkondiging, met of zonder strafbedreiging, voorbehoud van interpretatie, geldingsduur en dergelijke meer). Aan het begin van het dispositieve gedeelte bevindt zich soms de zogenaamde "mention de conseil". Deze dient ter vermelding van de tussenkomst van organen als de collaterale raden of de gewestelijke justitiehoven in het besluitvormingsproces.

Het eschatokol omschrijft de valideringsmiddelen, aan de hand waarvan men desgewenst de autenticiteit van de akte zou kunnen vaststellen. Onder deze valideringsmiddelen bevindt zich ook de zgn. mention de service. Deze dient ter vermelding van het met de uitvaardiging van de akte belaste orgaan.[94]

a. De vorm van wetgevingsakten uitgaand van de centrale regering

Men kan ten aanzien van de wetgevingsakten, uitgaande van de centrale regering, in de zestiende en zeventiende eeuw aanvankelijk nog twee

[92] Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris 1894.
[93] J.M. Cauchies, *La législation princière pour le comté de Hainaut, Ducs de Bourgogne et premiers Habsbourg (1427-1506)*, Brussel, 1982, pp. 63-180.
[94] J.M. Cauchies, *La législation princière pour le comté de Hainaut*, 106-113.

hoofdtypen onderscheiden: de "lettres de sceau plaqué" of brieven met opgedrukt zegel (hierna aan te duiden als "plakkaten in diplomatische zin"[95]) en de "lettres patentes scellées sur double queue" of open brieven met uithangend grootzegel aan een dubbele staart van perkament (hierna aan te duiden als "patenten"). In de loop van de zeventiende eeuw kwamen daar de wetgevingsakten op naam van de landvoogd nog bij. In de periode 1665-1702 kan men, op een aantal van 314 te Brussel uitgegeven verordeningen, 12 procent plakkaten in diplomatische zin, 35,4 procent patenten en 50,3 procent verordeningen op naam van de landvoogd onderscheiden.

1. Plakkaten

Kenmerkend voor plakkaten in diplomatische zin, uitgaande van de centrale regering, is het beknopte intitulé (*De par le roi* of *Par le roi*), gevolgd door een specifiek adres (bijvoorbeeld: *Onsen lieven ende getrouwen, die stadhouder, cantzeler ende luyden van onsen raide in Gelderlandt verordent*) en salutatio (*Saluyt ende dilectie*), gevolgd door de narratio, de uiteenzetting van de motieven die tot de uitvaardiging van de akte hebben geleid, en de dispositio met daarin vervat de norm, het gebod of verbod, die de eigenlijke substantie van de wet uitmaakt. De aankondiging van het zegel is opgenomen in de datumregel en is op stereotype wijze als volgt geformuleerd: "*Gegeven te ... onder onsen contresegel hierop gedruckt in placcaete*". Het geheel wordt gecompleteerd met de mention de service (*By den koninck in synen raide*) en de ondertekening door de secretaris.[96]

Als onderdeel van de dispositio maakt meestal ook een specifiek afkondigingsbevel deel uit van het plakkaat. In de zestiende eeuw is dit afkondigingsbevel nog veelal aan het begin van de dispositio gesitueerd; in de zeventiende eeuw daarentegen aan het einde. In het laatste geval kan men dit afkondigingsbevel aanduiden met de term mandement finaal.

Het specifieke adres en het specifieke mandement van het plakkaat maakten, dat de wetgever gemakkelijk de gewestelijke individualiteit kon respecteren en toch in verschillende gewesten gelijktijdig inhoudelijk gelijke wetten kon doen afkondigen.

Het plakkaat beleefde onder Karel V en Philips II zijn hoogtepunt als gebruikelijke vorm voor wetgevingsakten. Ook gedurende de regeringsperiode van de Aartshertogen kwam het plakkaat in diplomatische zin nog

[95] Het introduceren van de aanduiding "plakkaat in diplomatische zin" is nuttig, aangezien sinds de zestiende eeuw de aanduiding "plakkaat" in de volks-etymologie werd gebezigd voor alle wetgevingsakten zonder onderscheid, dus ook voor wetgevingsakten, uitgegeven onder de diplomatische vorm van het patent. Voor een plausibele verklaring van dit fenomeen zie: P. Bonenfant, A propos des "placards" de Charles-Quint, in: *Miscellanea historica in honorem Alberti de Meyer* II, Leuven, Brussel, 1946, 781-790, p. 787.

[96] Cf. P. Bonenfant, A propos des "Placards" de Charles-Quint, 788.

zeer vaak voor.[97] Aan de hand van de enkele losse plakkaatregisters van het Hof van Gelre van vóór 1665 krijgt men de indruk, dat dit type tijdens de regeringsperiode van Philips IV (1623-1665) geheel buiten gebruik is geraakt. In de regeringsperiode van Karel II komt men het plakkaat nog slechts in een gewijzigde vorm (zonder specifiek adres en zonder specifiek mandement) tegen als de gebruikelijke vorm, waarin men interpretaties of ampliaties van wetten bekend maakte.[98]

2. *Patenten*

Het formulier van het patent als wetgevingsakte verschilt op een aantal punten wezenlijk van het hierboven beschreven formulier.

Het intitulé omvat de naam van de vorst in wiens naam de wet werd uitgevaardigd, alsmede diens volledige titulatuur. Het adres is niet specifiek, maar algemeen: de akte richt zich tot "*Allen die deze zullen zien en horen lezen*". Het exposé of de narratio en het dispositief van de akte zijn vergelijkbaar met die van het plakkaat. Vermeldenswaard is echter wel, dat indien de wet is vastgesteld door de landvoogd, in een tussenzin, volgend op de notificatio, melding wordt gemaakt van diens tussenkomst.[99] Dit is sedert het vertrek van Philips II naar Spanje in 1559, met uitzondering van de regeringsperiode van de Aartshertogen, vrijwel steeds het geval geweest.

Ook met het afkondigingsbevel is iets bijzonders aan de hand. Het neemt vrijwel altijd de vorm aan van een enumeratief mandement finaal: tenzij de akte zich specifiek richt tot één of enkele destinatarissen, worden, naast de Geheime Raad en de Grote Raad van Mechelen, alle provinciale hoven van justitie met de afkondiging en de tenuitvoerlegging van de wet belast, elk in het eigen ressort. De volgorde van de vermelding van de diverse hoven en raden was gewoonterechtelijk bepaald. Het niet in acht nemen van die volgorde leidde tot protesten en tot vervanging van de gewraakte akte door een verbeterd exemplaar.[100] In het slotprotokol vindt men behalve de mention de service (*by den koninck in synen raede*) en datum, ook de aankondiging van het zegel. Kenmerkend is hier de vermelding van het grootzegel in rode was, uithangend aan een dubbele staart van perkament.

[97] Cf. *Recueil des Ordonnances*, tweede serie, passim.

[98] Cf. declaratie van 20 october 1665 terzake van de handel in salpeter en buskruit; declaratie terzake van de invoer van wijn van 7 october 1666; reglement terzake van het octrooi en de expeditie van paspoorten en vrijgeleiden van 17 januari 1668; plakkaat terzake van de ongeoorloofde tolheffing langs de Maas, 22 augustus 1669, etc.

[99] "Pour ce est-il, que nous avons *par la délibération de nostre tres cher et tres amé Cousin Don Jean Domingo de Zuniga et Fonseca, Cont (de) Monterey et de Fuentes, Marquis de Taraçona etc., gentilhomme de nostre chambre, lieutenant, Gouverneur et capitaine général de nos Pays-Bas et de Bourgogne, etc.* ordonné et ordonnons par ces presentes, ..."

[100] Cf. plakkaat van 3 januari 1671.

Dit formulier werd in ieder geval sedert de tweede helft van de zeventiende eeuw als de "forme ordinaire" voor algemene wetten ("placards generaux") beschouwd.[101] In 1656 drukte de Hoofdvoorzitter van de Geheime Raad Charles d' Hovines dit als volgt uit:

> "L'on dépêche au nom du roi, des placards portant des constitutions formelles de police, et ceux que l'on a quelquefois dépêchés au nom du gouverneur général n'etoient qu'en des matières de simple ordre et de commandement, légères et muables, ...: mais des édits formels portant des réformations d'abus, des indictions de peines, et autres choses ressentant la nature des lois, adressant aux conseils, magistrats, peuples et à la gendarmerie tous ensemble, je pense qu'ils ont toujours été faits sous le grand scel: ce qui est essentiel pour imprimer le caractère de loi."[102]

3. Verordeningen op naam van de landvoogd

Waar de tussenkomst van de landvoogd in wetten die op naam van de vorst werden uitgevaardigd enigzins versluierd bleef, was deze zeer prominent in de wetgevingsakten die op naam van de landvoogd zelf werden uitgevaardigd.

Kenmerkend voor dit type wetgevingsakten is het intitulé, dat naam en titels van de landvoogd vermeldt, het ontbreken van adres en salutatio, de reductie van het exposé tot het strikte minimum (*Ayant esté convenir, pour le service du roy nostre sire, d'ordonner ...*) en het veelal ontbreken van een publikatiebevel. Ten aanzien van de valideringsmiddelen kan worden opgemerkt, dat er sprake is van een actum in plaats van een datum. De akte werd door de landvoogd persoonlijk ondertekend en door de audiencier uitgegeven *Par ordre de Son Excellence.* De akte werd in voorkomende gevallen voorzien van het opgedrukt geheimzegel *en hostie vermeille, sur une estoile de papier.* Dit zegel was voorzien van de kenletters van de uitvaardigende instantie.[103]

Van dit type bestaat een variant, waarbij het intitulé zelfs geheel achterwege bleef. Karakteristiek voor deze akten zijn de beginwoorden van de eerste regel: "*Son Alteze a ... ordonné par cette, que ...*".

Volgens het eerder geciteerde consult van chef-president d'Hovines werden akten op naam of vanwege de landvoogd uitgegeven terzake van

[101] L.P. Gachard, Notice sur l'usage, qu'était particulier au Brabant, de promulguer les édits et ordonnances sous le sceau de cette province, avec le paraphe du chancelier et la signature d'un secrétaire brabançon, in: *CRALO* 2 (1852) 167-197, pp. 173, 177.

[102] Consult van 26 december 1656 (Conseil privé, Registres verds II, fol. 130), geciteerd in het consult van een "jointe", bestaand uit de raadsheren van de Geheime Raad De Neny, Pycke, Limpens en De Keerle van 8 mei 1753, uitgebracht naar aanleiding van de vraag of de Raad van Brabant bevoegd zou zijn wijzigingen aan te brengen in het formulier van door de centrale regering uitgevaardigde wetten, uitgegeven door L.P. Gachard in: *CRALO* 2(1852) 167-197.

[103] C. P.= Conseil privé; C. F.= Conseil des Finances.

"matières de simple ordre et de commandement, légères et muables". Sinds het derde kwart van de zeventiende eeuw kwam dit type in toenemende mate in zwang voor wetgevingsakten van de Raad van Financiën: kenmerkend voor deze akten was de vermelding van de namen van minimaal drie raden commiezen van financiën in de mention de service.

b. De vorm van wetgevingsakten, uitgaand van het Hof van Gelre

Aanvankelijk werden alle bevelen en missiven in het hertogdom geëxpedieerd op naam van de stadhouder, de eerste dienaar en tevens plaatsvervanger van de vorst. In deze situatie werd reeds in 1544 op aandringen van kanselier en raden verandering gebracht. In maart 1544 vroegen zij, bij monde van Gerrit Renoy, commissaris belast met het beheer van de Gelderse domeinen, de landvoogdes vast te stellen

> "of men voirtaen de voirs. bevelen, placcaten, missiven van justicie ende andere aen steden, officiers etc. expedieëren zal upte naem van den keyser als hertoge van Gelre ende grave van Zutphen, zoo't placht te geschien bij tyden van heeren Karel van Gelre, oft dat men die expedieëren sal alleen upte naem vande cancelier ende raiden etc. ende by den greffier doen teycken, zoe mijn heere de Prince voirs. altiit in den lande nyet wesen en sal."

Bij wijze van suggestie voegden zij hier onmiddellijk aan toe:

> "'T schijnt onder correctie dat men, userende van den naem Keyser *als hertoge van Gelre ende grave van Zutphen, ter relatie van den cancelier ende raiden van Gelre*, meer autoriteyts ende obediencie hebben sal dan anders doende, besondere in ...placcaten van importancie".[104]

De landvoogdes heeft daarop besloten,

> "dat alle generale edicten ende bevelen over den lande van Gelre en Zutphen, van gelijcken alle ordonnanciën ende opene brieven ende provisie van justiciën, die gedepescheert sullen worden ten versoucke van partiën, gedaen ende geëxpedieert zullen zijn up den naem van Keys. Majesteit als erfheere derselver landen."[105]

Aan de hand van de wetgevingsakten, zoals ze in het Groot Gelders Plakkaatboek zijn afgedrukt, kan men nagaan in hoeverre deze resolutie van invloed is geweest op de wetgevingspraktijk van het Hof van Gelre te Arnhem tot 1580. De plakkaatregisters van het Roermondse Hof stellen ons in staat de verdere ontwikkeling in de zeventiende eeuw te volgen.

[104] De formule "de hertog van Gelder ter relatie van kanselier en raden" brengt tot uitdrukking dat een besluit is uitgevaardigd door een ondergeschikt orgaan; cf. L. Genicot, *La Loi*, Turnhout, 1977 (Typologie des sources du Moyen-Age, Fasc. 22), p. 33 "per regem ad relacionem".

[105] J.J.S. baron Sloet, Regeling van eenige punten betreffende den werking en de bevoegdheid van het Hof, 11 maart en 4 juli 1544, in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 12(1909) 289-301.

1. Plakkaten

Plakkaten in diplomatische zin, zoals door het Hof van Gelre te Arnhem en nadien te Roermond uitgevaardigd, onderscheidden zich van de Brusselse plakkaten door het intitulé, het gebruikte zegel en door de mention de service. Naast plakkaten, waarvan het intitulé "*By den Keyser*" luidde[106], kwamen er ook plakkaten voor met als aanhef "*By den Keyser, hertouch van Gelre und graeff van Zutphen*".[107] In de periode tot 1632, toen het Roermondse Hof ook bevoegd was voor de Spaanse gebieden benoorden de grote rivieren, luidde dit intitulé: "*By den coninck in sijnen raede van Gelrelant, Zutphen, lande van Overijssele, Drente, Lingen etc.*".[108] De aankondiging van het zegel luidde "*gegeven onder ons* ***secreet segel****, soo wij in onssen Lande van Gelre nu tertijt gebruycken, hierop gedruckt in placcaete*". In de zeventiende eeuw werden deze akten uitgegeven onder het contrazegel. De mention de service luidde meestentijds "*By den keyser in sijnen raede*"; in het plakkaat van 3 november 1553 terzake van de "heydens", luidde de formulering echter: "*By den keyser in sijnen raede, ter relatie van Sijner Majesteyts generael stadtholder, cantzler ende raeden in Gelderlant verordent*".[109] Deze formulering werd nadien de gebruikelijke.

In de loop van de zeventiende eeuw is dit formulier ook voor wat betreft de wetten die door het Roermondse Hof werden uitgevaardigd in onbruik geraakt: in de periode 1665-1702 werd door mij werd nog slechts één exemplaar aangetroffen.[110]

2. Patenten

Ook werden er te Arnhem en nadien te Roermond door het Hof van Gelre verordeningen uitgevaardigd *in forma ordinaria*. In deze patenten werd voor het intitulé aanvankelijk gebruik gemaakt van de verkorte titel van de vorst, zodat de nadruk kwam te liggen op zijn hoedanigheid als hertog van Gelre: "*Kaerll van Godts gnaiden, etc. hertouch van Gelre etc.*" De tussenkomst van het Hof van Gelre werd gewoonlijk vermeld in de mention de conseil. Deze kreeg ten gevolge van de gekozen formulering eerder het karakter van - wat ik naar analogie maar zal noemen - een **mention de délibération**, aangezien in de formulering "*Hebben by rijpen raede ende goetduncken van onssen stadholder, cantzeler ende raeden onsses Furstendombs Gelre voirs. geordonneert ende voir een generael edict ge-*

[106] Cf. GGP 1 D 20-21; 22-24.
[107] GGP 1D 28-30; 38-39; 46; 139.
[108] CdG 12, f. 48, provisioneel plakkaat terzake van de uitvoer van granen, 12 februari 1631.
[109] GGP 1 D 139.
[110] Het plakkaat terzake van de lenen in Gelderland van 11 october 1668, uitgegeven onder het "contrazegel in plakkate".

statueert, ordonneren ende statueren bij dees ons placcaet, dat ..." de besluitvorming van stadhouder, kanselier en raden als grondslag van de verordening in het "by rijpen raede ende goetduncken" duidelijk doorklinkt. De *mention de service* luidde: "*By den keyser ter relation van zijnder majesteyts generael stadthelder, cantzler und raeden in Gelderlandt verordent*". De akte werd uitgegeven onder het secreet zegel "*opgedrukt in placcaete*".[111]

Onder Philips II bleef dit type gehandhaafd, zij het dat toen de volledige titulatuur van de vorst in de aanhef werd vermeld.

Ook in de zeventiende en achttiende eeuw werden door het Hof van Gelre te Roermond nog wetten volgens dit formulier uitgevaardigd. Zij verschilden slechts in zoverre van het hierboven besproken type, dat zij niet langer werden uitgevaardigd onder het opgedrukt geheimzegel "in plakkate", maar onder het grootzegel, uithangend aan een dubbele staart van perkament.

3. *Ordonnanties op naam van stadhouder en op naam van stadhouder, kanselier en raden*

Zowel bij de door het Hof van Gelre uitgevaardigde plakkaten in diplomatische zin, als bij de patenten blijft het "gedemandeerde" (opgedragen) karakter van de wetgevende bevoegdheid vrij duidelijk zichtbaar: Stadhouder, kanselier en raden traden blijkens het intitulé op als wetgever in naam en vanwege de landsheer. Dit was in een wat meer verhulde vorm het geval met de verordeningen die blijkens het intitulé werden uitgevaardigd op naam van de stadhouder alleen, of op naam van stadhouder, kanselier en raden gezamenlijk.

In het Groot Gelders Plakkaatboek vindt men met een zekere regelmaat brieven op naam van de stadhouder, gericht aan alle, of enkele ambtlieden, houdende bevel een verordening van bepaalde strekking in hun ambtsgebied te publiceren. Kenmerkend is hier het adres: *Erentfeste und vroeme lieve besondere*" en de formule die de overgang van het exposé naar de dispositio inluidt: "... *is daerom vanwegen Keys. Maj*$^{t\cdot}$ *ons ernst meynongh und bevel, dat gy van stonden aen in Keys. Maj*$^{ts\cdot}$ *ampts uwes bevels publiceeren ende verkondigen doet, dat ...*".[112] In de plakkaatregisters van het Roermondse Hof komt men geen verordeningen van dit type meer tegen.

Het belang van de verordeningen op naam van stadhouder, kanselier en raden gezamenlijk daarentegen is in de loop der tijd toegenomen. De plakkaatregisters van het Roermonds Hof bevatten in de periode 1604-1614

[111] Cf. GGP 1D 13-15; 16-18; 50-52; 53-54; 155; 157-172; 173-174; 179-180.
[112] GGP 1D 12-13, 21-22, 24, 30, 123, 124.

slechts 1 exemplaar, dat volgens dit formulier is uitgegeven.[113] In de periode 1665-1702 werd 69,7 % van alle te Roermond uitgevaardigde verordeningen op naam van stadhouder, kanselier en raden uitgegeven.

Kenmerkend voor dit type is de aanhef: *(Die/wij) stadtholder, cantzler ende raeden des keyseres onsers allergnedighsten here in den lande van Gelre verordent.*[114] De mention de service luidde "*ter ordonnantie van den heeren stadthouder, cantzelaer ende raeden van Gelderlandt*" of "*ter ordonnantie van den Hove*". Buiten deze kenmerken was het formulier in hoge mate vormvrij. Adres en salutatio ontbreken veelal. In sommige gevallen werden zij uitgevaardigd onder het (geheim)zegel "gedruckt in rode hostie, overdekt met wit pampier". Vanaf 1653 luidde het intitulé: "*Stadthouder, cancellaer ende raeden van Sijne Majesteyts Souverainen Hove des Vorstendoms Gelre etc.*".[115]

5. Afkondiging

Formele en materiële publicatie

In het Koninkrijk der Nederlanden geldt sinds 18 december 1813 een stelsel van formele publicatie van wetten:[116] opneming in het Staatsblad geldt als afkondiging. Door de afkondiging krijgt de wet verbindende kracht. Dit gevolg treedt in terstond nadat de afkondiging ervan in alle delen van het Koninkrijk bekend zal kunnen zijn (art. 2 lid 1 Wet AB). Tenzij de wet zelf een ander tijdstip aangeeft wordt de afkondiging geacht bekend te zijn op de twintigste dag gerekend vanaf de dagtekening van het Staatsblad, waarin de wet geplaatst is (art. 2 lid 3 Wet AB).[117] Vanaf dat moment wordt

[113] Plakkaat terzake van vrijbuiters, moordenaars en straatschenders van 23 mei 1609.

[114] GGP 1 D 47, 120-121; 122-123; 126-129.

[115] CdG 12, fol. 255, plakkaat van 3 april 1653 terzake van de ambtsvervulling der landsheerlijke officieren.

[116] Cf. C. Bake, Het wetsformulier, in: *Themis* 84(1923) 1-23; 247-287, pp. 282: In Nederland komt een einde aan het vereiste van materiële publicatie van wetten door het "Besluit van den 18den December 1813, no. 5 (Staatsblad 1814, no. 1), betrekkelijk de daarstelling van een Staatsblad der Vereenigde Nederlanden". De eerste drie artikelen van dit besluit luiden:

1. Er zal, van gouvernementswege, ten koste en ten behoeve van den Lande een *Staatsblad der Vereenigde Nederlanden* worden uitgegeven, te beginnen met den 1sten januari 1814.
2. In het Staatsblad zullen alleenlijk geplaatst worden *alle* wetten, proclamatiën, publicatiën, en voorts zoodaanige besluiten van den Souverein, als waarvan de publiekmaking noodig is of nuttig wordt geoordeeld.
3. De insertie dezer stukken in het Staatsblad wordt beschouwd als derzelver publicatie, en als vervangende de bevorens gebruikelijke toezending van gedrukte exemplaren; zullende alle Gemeente-besturen, uit dien hoofde, verpligt zijn, zich van hetzelve te hunnen koste te voorzien.

[117] Art. 2 van de Wet AB is vervallen bij de Wet van 4 februari 1988, Stb. 18 (Bekendmakingswet).

eenieder geacht de wet te kennen. Beroep op legitieme redenen van onwetendheid is op grond van dit rechtsvermoeden kansloos.[118]

De invoering van het stelsel van formele publicatie maakte in Nederland een einde aan het voorheen gebruikelijke stelsel van materiële publicatie door middel van de toezending van drukwerken, dat ook in de Zuidelijke Nederlanden ten tijde van het Ancien Régime in zwang was. In dit systeem van materiële publicatie werd een wet eerst verbindend, nadat zij op de gebruikelijke plaatsen en op de gebruikelijke wijze was gepubliceerd.

Deze materiële publicatie kan in zekere zin worden beschouwd als de handeling die het wetgevingsproces voltooide. In Nederland wordt de afkondiging thans niet beschouwd als een element van de wetstotstandkoming. Zij is een zelfstandige handeling, zoals blijkt uit de formulering van art. 87 lid 1 GW 1983: "Een voorstel wordt wet, zodra het door de Staten-Generaal is aangenomen en door de koning is bekrachtigd." Zodra de wet door de formele wetgever is vastgesteld heeft ze kracht van wet, maar is nog niet algemeen verbindend. Daartoe is vereist, dat de wet wordt afgekondigd. In de zeventiende eeuw huldigde men volgens Gruys te dien aanzien nog een andere opvatting, namelijk dat de wet eerst door de afkondiging zou zijn ontstaan.[119] Gruys baseerde zich voor deze opvatting op het wetsbegrip bij De Groot. Deze omschreef de wet als "een werck des redens, yet dat eerlick is, schickende ten gemeenen beste, *ingestelt ende gekondigd* door iemand dien't gezag over eenige gemeenschap toekomt"[120]: Leges instituuntur dum promulgantur. In een dergelijke opvatting is de afkondiging van een wet de "actus perfectivus ipsius legis".[121]

Ten aanzien van de publicatie van wetten werd veelal voorgeschreven, dat deze diende te geschieden op de gebruikelijke plaatsen en op de gebruikelijke wijze, "afin qu'aucun ne prétende juste cause d' ignorance".

Wat nu de gebruikelijke plaats en de gebruikelijke wijze was, hing af van de kring van adressaten, tot wie de wet zich richtte.

Grosso modo kan men stellen, dat wetten die werden uitgevaardigd "par voie du Conseil privé" met tussenkomst van de gewestelijke hoven van justitie werden gepubliceerd door de (lands-)heerlijke officieren in de steden, dorpen en heerlijkheden in de diverse gewesten. Verordeningen

[118] Cf. *L.J. van Apeldoorn's Inleiding tot de studie van het Nederlandse Recht*, 18e druk bewerkt door J.E. Spruit, Zwolle 1985, pp. 77-80.
[119] C. Gruys, *Drieërlei Wetsbegrip*, Utrecht, 1946², 33-34.
[120] H. De Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid*, Bk I, D 2 par. 1.
[121] Pierre Wynand Clérin, *Code militaire*, p. 158: Statutum enim non publicatum, nullius est momenti; *quia publicatio est actus perfectivus ipsius legis*; zie ook het commentaar bij het mandement finaal en het certificaat van publicatie van het edict van 1587: Ut lex subditos liget (...) non satis est quod a principe sit concepta, scriptaque, nisi etiam edatur et promulgatur.

van de Raad van Financiën werden gepubliceerd door tussenkomst van de hoofdofficieren van in- en uitgaande rechten in de diverse douane-districten. Militaire ordonnanties werden door tussenkomst van de superintendant van de militaire justitie en de militaire commandanten gepubliceerd in de diverse audiënties en garnizoenen van oorlog. De plakkaten en reglementen van de provinciale hoven tenslotte werden door de (lands-) heerlijke officieren gepubliceerd in de steden, dorpen en heerlijkheden van het desbetreffende gewest.

In het hierna volgende zullen wij ons in hoofdzaak beperken tot de publicatie van wetten, uitgevaardigd door de Geheime Raad of door het Hof van Gelre te Roermond.

Recht van vertoog

In wezen was de afkondigingsprocedure voor verordeningen van de Geheime Raad en van het Hof van Gelre gelijk. Het waren dezelfde (lands-) heerlijke officieren die met de publicatie op de gebruikelijke wijze en plaatsen waren belast. Bij de publicatie van wetten van de Geheime Raad vervulde het Hof van Gelre echter een intermediaire functie, die door stadhouder, kanselier en raden kon worden aangegrepen om de afkondiging op te schorten en met de Geheime Raad in overleg te treden over de wenselijkheid van een eventuele afkondiging. Geradts heeft deze intermediaire rol van het Hof als volgt omschreven:

> "De raad ... registreerde de reglementen en ordonnantiën van den vorst komende, beval er de gewone afkondiging van en gaf ze vervolgens over aan de beambten van de heerlijke gerechten om afgekondigd te worden, tenzij de raad oordeelde bedenkingen aan de soeverein te moeten maken wegens de grote ongelegenheden, die eruit zouden kunnen voortvloeyen."[122]

Uit deze omschrijving komt naar voren, dat de functie van het Hof bij de afkondiging van plakkaten van de Geheime Raad niet lijdelijk was. Indien kanselier en raden vreesden, dat de wet schadelijke effecten zou kunnen hebben, dan schortten zij de publicatie ervan op en richtten een remonstrantie tot de Geheime Raad, waarin zij uiteenzetten, waarom zij de publicatie ongewenst achtten en voorstellen deden tot aanpassing van de verordening of vervanging door een op de specifieke omstandigheden van het gewest toegesneden plakkaat.[123]

De grondslag van dit interventierecht van het Hof van Gelre werd gevormd door de apostille van 30 juni 1595. Naar aanleiding van klachten

[122] L.J. Geradts, *Bijdrage tot de geschiedenis van den Souvereine Raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremonde*, 46, 47.
[123] Cf. E. Poullet, *Les constitutions nationales*, 378-379.

van de Staten, dat "'t sedert sommighe jaeren herwaerts veel placcaten zijn gesonden geweest in't voors. Overquartier om aldaer affgelesen te worden, hoewell geenszins practicabel off contrariërende de privilegiën, regten ende costumen van den lande", bepaalde de toenmalige landvoogd, markies De Fuentes, dat stadhouder, kanselier en raden de publicatie van dergelijke plakkaten tot nader order zouden mogen ophouden, mits zij hun motieven in een vertoog aan de Geheime Raad zouden uiteenzetten: "t welck evenveel is, als zij op deselve placcaten bevoorens geconsulteert hadden geweest".[124] Dit recht van vertoog werd aldus beschouwd als een gelegenheid om *post factum* alsnog invloed uit te oefenen op het wetgevingsproces. Een dergelijke benadering past in de opvatting, dat het wetgevingsproces eerst met de afkondiging voltooid is.

Hoewel dit recht van vertoog in beginsel het prerogatief van stadhouder, kanselier en raden was, maakten ook de Staten hiervan indirect gebruik. Indien zij vermoedden, dat een verordening in strijd zou zijn met de door hen behartigde belangen, dan verzochten zij het Hof de publicatie gedurende een redelijke termijn (ongeveer veertien dagen) uit te stellen, ten einde hen in de gelegenheid te stellen hun bezwaren kenbaar te maken en daarvan mededeling te doen aan de Geheime Raad. Indien kanselier en raden hun bezwaren gegrond achtten, dan namen zij deze over in hun eigen vertoog. De Staten leidden bovendien een eigen meer beperkt recht van vertoog af uit het Tractaat van Venlo. Zonder hun medewerking mochten er geen wijzigingen worden aangebracht in de gewestelijke privileges. Dit beginsel werd nadrukkelijk erkend in de akte van homologatie van het Gelderse Landrecht. Hierin was bepaald, dat wijzigingen van het statutaire recht slechts aangebracht zouden mogen worden "mit voirgaenden advis ende bewillinge van onse ridderschap ende steden".[125] Indien door middel van wetgeving zonder hun medewerking werd gederogeerd aan het GLS, dan achtten zij die belofte geschonden, en meenden zij op grond daarvan gerechtigd te zijn tot het maken van bezwaar.[126] Zonder medewerking van het Hof had een dergelijk bezwaar echter geen opschortende werking.

De interventies van het Hof en van de Staten met betrekking tot de afkondiging van door de Geheime Raad uitgevaardigde wetten hadden gedurende de regering van Karel II en Philips V voornamelijk betrekking op de talrijke in- en uitvoerverboden en op de monetaire wetgeving. In een aantal gevallen leidden hun vertogen tot niet-afkondiging van een veror-

[124] ASO 185, fol. 15^{v}-16^{r}.
[125] GLS, akte van homologatie; cf. E. Poullet, *Les constitutions nationales*, p. 368, J. Gilissen, *Le régime répresentatif avant 1790 en Belgique*, Brussel, 1952 (Notre Passé), 87-90.
[126] Zie ook G.H.A. Venner, De reglementen van de Staten van het Overkwartier, in: *PSHAL* 114(1978), 159-161.

dening in het Overkwartier. In andere gevallen volgde aanpassing of vervanging door eigen wetgeving van stadhouder, kanselier en raden in opdracht van of met instemming van de centrale regering te Brussel.

Indien de centrale regering bij haar voornemen tot afkondiging van een verordening persisteerde, dan gaf zij daarvan blijk door een iteratief publicatiebevel. Dit werd, indien het Hof zich hier niet bij wilde neerleggen, gevolgd door nogmaals herhaald publicatiebevel, thans onder strafsanctie (iteratieve poenale).

In de door mij bestudeerde periode deed dit fenomeen zich slechts een enkele maal voor, en wel naar aanleiding van de afkondiging van het plakkaat van 23 februari 1701.[127]

Meestentijds echter stuitte de regelgeving van de centrale regering niet op bezwaren van stadhouder, kanselier en raden. Indien na lezing van het publikatiebevel en van de verordening tegen de afkondiging ervan geen overwegende bezwaren bleken te bestaan, werd door kanselier en raden besloten de gevraagde medewerking te verlenen en de verordening ten fine van publicatie aan de subalterne gerichten toe te zenden. De afkondigingsprocedure verliep dan verder op dezelfde wijze als die van de eigen verordeningen van het Hof van Gelre.

Afkondigingsprocedure

De afkondiging van de door kanselier en raden aanvaardde plakkaten van de Geheime Raad en van de eigen verordeningen van het Hof verliep als volgt:

Nadat in de volle raad van het Hof tot de afkondiging was besloten, stelden kanselier en raden het concept op van de geleidebrief aan de (lands-)heerlijke officieren die met de publikatie in de steden, dorpen en heerlijkheden waren belast.

Een dergelijk bevelschrift of circulaire aan de lokale officieren vertoonde grote gelijkenis met de "lettre missive" (of mandement complémentaire) aan het Hof van Gelre, die vanuit Brussel de ter afkondiging toegezonden verordening begeleidde. De essentie van de verordening werd geresumeerd evenals het publicatiebevel, zoals vervat in de oorspronkelijke zendbrief. Dit bevel werd in zijn algemeenheid weergegeven en vervolgens specifiek gemaakt ten aanzien van de geadresseerde, die in persoon verantwoordelijk werd gesteld voor de nauwkeurige uitvoering van het publicatiebevel. Onder verantwoordelijkheid van de griffier werden hiervan de nodige exemplaren vervaardigd.

[127] P 4, fol. 22-25; 54-65.

Gedrukte exemplaren van de verordening werden tezamen met het publicatiebevel aan de lokale officieren besteld door de boden van den hove. De deurwaarder zag toe op de correcte uitvoering.

De coördinatie van de feitelijke verzending was de verantwoordelijkheid van de griffier. Het behoorde tot zijn werkzaamheden de voor verzending gereed gemaakte pakketten van verordeningen met bijbehorende circulaires over de deurwaarder en boden van den Hove te verdelen.

In het reglement "op de exploicten in causis fiscalibus" van 16 october 1674 vindt men de verplichtingen van de deurwaarder en boden van den Hove in verband met de publicatie van plakkaten als volgt omschreven:

> Eerstelijck dat sij alle placcaerten, ordonnantiën ende mandementen van dese Hove sullen overleveren aen den heere ende officieren, daeraen die souden wesen, ofte ter woonstede van deselve ende nemen daervan behoorlick recipisse, met expressie van dagh ende date, soo van de placcaeten, ordonnantiën ende mandementen, als van de overleveringhe van dijen.
>
> Sonder dat sij eenige insinuatie van placcaeten, ordonnantiën, mandementen off provisiën van justitie sullen moghen doen off laeten geschieden door iemandt anders, tensije bij authorisatie van den Hove.
>
> De recepisse van de placcaeten ende ordonnantiën sullen sij terstondt naer hunne wedercompste overleveren in handen van den greffier van den Hove, om successivelijck naer ordre des tijdts te doen ende bewaeren aen eene liasse, tot de welcke Sijne Majesteyts raedt ende momboir t' allentijde sal mogen nemen acces.
>
> Daerenboven sullen sij alle drij maenden aen Sijne Majesteyts raedt ende momboir overgeven pertinente declaratiën ende specificatiën van alle hunne exploicten van't selve trimester, soo in saecken fiscaele als van officie ende anderssints den dienst van Sijne Majesteyt raeckende, mit separatie ende distinctie van saecken ende materie: te weten besundere declaratiën ende specificatiën ten opsichte vande placcaeten ende ordonnantiën, dewelck bij den greffier van den Hove mitte recipisse onder hem berustende sullen worden geconfronteert ende geverificeert, aleer ordonnantie van betalinghe daerop sal worden gedepescheert.[128]

De boden dienden voor het aanzeggen der plakkaten 12 stuivers per "insinuatie" betaald te krijgen. In de praktijk kwam hiervan kennelijk niet veel terecht. Dit leidde tot vertraging in de bestellingen, aangezien deurwaarder en boden bij voorkeur eerst de meer profijtelijke werkzaamheden verrichtten. Om daarin te voorzien verzocht de momber in december 1701 dat de gedeputeerden van de Staten aan de rentmeesters van de dorpen opdracht zouden geven dit bedrag voortaan aan de boden rechtstreeks uit te betalen. De gedeputeerden beschouwden dit echter als een nieuwe last, die zij niet zonder toestemming van de Staten zouden kunnen aanvaarden.[129]

[128] HvG, port. 309.
[129] ASO 178.

De verantwoordelijkheid voor de eigenlijke publicatie berustte bij de schouten in de steden, de rechterlijke officieren in de ambten en bij de onderheren in de heerlijkheden. Dezen waren ook krachtens hun ambtseed verplicht een ieder recht, vonnis en justitie te doen, "naer den Statuten, edicten, ordonnnatiën ende rechten van den lande" en "in alles (te) achtervolgen, alle de placcaten, soe wel van munte als andere, van ons Heer des N. weghen in desen Lande van Gelre vuytgecondicht, ende alnoch te condighen ..."[130]

Het Overkwartier kende in de zeventiende eeuw enkele hoofdofficieren, zoals de ambtman van het ambt van Montfort en de drossaard van Gelder, die een groot aantal subalterne officieren onder zich hadden. Dergelijke functionarissen delegeerden de hun opgedragen taken in verband met de publicatie van plakkaten aan hun ondergeschikten.[131] Teneinde te kunnen controleren of hun ondergeschikten zich inderdaad van hun taak hadden gekweten, lieten zij deze functionarissen te hunner behoeve relazen van publicatie opmaken.[132]

Door de afkondiging werd de wet verbindend, doch slechts binnen de rechtskring, waar deze was geschied.[133] In processen werd van tijd tot tijd een beroep gedaan op de omstandigheid, dat een bepaald plakkaat in de desbetreffende rechtskring niet zou zijn gepubliceerd en er derhalve onverbindend zou zijn. Hoewel bij aanwezigheid van gedrukte exemplaren in de archieven in beginsel werd aangenomen, dat de desbetreffende plak-

130 GLS, fol. 5.

131 Cf. GLS, 4-5; zie ook J. Kuys, *De ambtman in het kwartier van Nijmegen (ca. 1250-1543)*, Nijmegen, 1987 (Gerard Noodt Instituut), 91-93.

132 In de verzendlijsten van plakkaten werden in plaats van plaatsen en heerlijkheden, soms ook onderheren of ambtmannen, zoals de drost van Montfort, of de graaf van Hoensbroek, als drost van Gelder, genoemd. Binnen het ambt van Montfort werd de publicatie van plakkaten blijkens een attestatie uit 1703 verder als volgt geregeld: De substituut-ambtman, Johan van Laer zond vanuit Roermond plakkaten toe aan de burgemeester van Linne, met het volgende bevel: "Wordt aen den borgemeester van Linne belast dit ende de twee neffensgaende placcaeten aenstonts bij ontfanck deses te doen publiceren ende deselve naer de publicatie senden naer Montfort; die borgemeester van Montfort insgelicks sal doen publiceren ende naer Odiliënbergh senden, die deselve nae de publicatie sal senden op Postert, ende die van Postert sullen desen voorders bestellen aen de borgemeesters van Vlodrop, die dese naer de publicatie mitte behoirlicke certificatiën van de respective borgemeesteren onder dese ordonnantie gestelt, dat dese behoirlick sijn gepubliceert, wederom in handen van den ondergeschrevene overleveren, alles op pene in de respective placcaerten gecommineert, Ruremonde, den 28. maii 1703, (was ondertekend:) J. van Laer. Het desbetreffende exemplaar van het plakkaat van 11 mei 1703 is inderdaad voorzien van de certificaten van publicatie in de genoemde dorpen. Cf. OAR 309.

133 Cf. P. Christinaeus, Practicarum quaestionum rerumque in supremis Belgarum curiis actarum et observatarum decisiones ..., Antverpiae, apud Hieronymum & Joannem Bapt. Verdussen, 1646. Dec. I. 53, 1-3.

katen inderdaad waren gepubliceerd,[134] gold dit niet als een onweerlegbaar rechtsvermoeden: tegenbewijs was toegelaten.[135] Vooral ten aanzien van de verordeningen van de Raad van Financiën leidde dit regelmatig tot problemen.[136] In de Vrije Heerlijkheden van het Overkwartier werd de publicatie van wetten zelfs doelbewust gesaboteerd,[137] met als gevolg, dat de justiciabelen zich met succes konden beroepen op legitieme redenen van onwetendheid.[138]

Teneinde aan dit soort praktijken paal en perk te stellen en controle op de afkondiging van plakkaten door de onderheren en officieren mogelijk te maken, werden zij in de loop van de zeventiende eeuw reeds incidenteel tot het indienen van relazen van publicatie verplicht.[139] Op verzoek van de momber verordende het Hof van Gelre in 1702, dat de lokale overheden op straffe van boete, binnen veertien dagen na de insinuatie

[134] P. Christinaeus, *Practicarum quaestionum rerumque in supremis Belgarum curiis actarum et observatarum decisiones ...*, Antverpiae, apud Hieronymum & Joannem Bapt. Verdussen, 1646, Dec. II, 52, 3.

[135] Cf. MsK 9.679-684, vonnis in zake van Reinhard Schellart van Obbendorff ca. de vrouwe princesse van Chimay, vrouwe van Weert: Obbendorff stelde, dat het plakkaat terzake van het kwijten der renten van 1601 niet in het Land van Weert zou zijn gepubliceerd. Het Hof gelastte de vrouwe van Weert, die zich voor wat betreft haar vordering op dit plakkaat beriep, te bewijzen, dat het plakkaat er inderdaad was gepubliceerd (10 maart 1659); zie ook Hoofdgerecht Roermond, proces Maria Wee ca. Adam Fabri. In dit proces bestreed Fabri, dat hij zijn schuld aan het klooster Maria Wee tegen voor hem ongunstige voorwaarden zou moeten voldoen, aangezien het muntplakkaat, dat hem daartoe zou kunnen verplichten, op het moment dat de vordering opeisbaar was geworden, nog niet zou zijn gepubliceerd. Hij wees de eis van het klooster onder meer af "ter oorsaecke, dat 't selve pretens reglement niet bewesen sal connen worden behoorlicker wijse affgelesen ende gepubliceert te sijn, gelijck men gewoent is dusdanighe placaten die munte aengaende te publiceren ..."; zie ook de attestatie van Dirick Coenen, gerichtsbode van Wessem, d.d. 31 januari 1699, waarin deze bevestigde, dat een plakkaat terzake van het vervoer van veldvruchten reeds was gepubliceerd, alvorens de controleur Peter de Cuyper begon de karren van overtreders aan te houden (Sb Wessem, 81)

[136] Cf. CdG 143, fol. 55, vonnis in zake van Jacob Dedum, Hendrick Bourachez, Herman Houvelmans, Willem Willemsen en Jan Frencken, revidenten ca. de officieren van in- en uitgaande rechten te Stevensweert: revidenten vochten enerzijds de bevoegdheid van de momboir als gedelegeerd rechter van in- en uitgaande rechten aan, anderzijds bestreden zij dat bepaalde verordeningen van de Raad van Financiën op de gebruikelijke wijze zouden zijn gepubliceerd.

[137] Cf. CB 1, fol. 113, advies terzake van de wenselijkheid over te gaan tot vervolging van Arnold Costerius, scholtis van Weert, die nalatig is geweest terzake van de publicatie van het plakkaat van 26 october 1673; MsK 9.132-135, vonnissen inzake van de momboir ca. Herman Gegen en Heyncken in't Panhuys, wegens het afscheuren van plakkaten, waarvan de publicatie in 1689 in opdracht van het Hof van Gelre was geschied te Obbicht (12 december 1693); zie ook Bijlage III, Obbicht 10.

[138] Zie hiervóór blz. 99 en 122; en Bijlage III, Weert 16 & 17.

[139] Bij gelegenheid van de publicatie van het plakkaat terzake van de "swartmaeckers" van 21 maart 1696, droegen kanselier en raden de rechterlijke officieren op "op't spoedighste uwe verclaeringhe over te senden aen den raedt ende momboir deses furstendoms van de gedaene voors. publicatie ende affixie, sonder in gebreck te blijven, ..."

van een plakkaat, een beëdigde verklaring moesten insturen, waarin werd vermeld, wanneer en door wie de publicatie was geschied.[140]

6. De aandachtsvelden der wetgever

Wanneer men beziet op welke terreinen de wetgever in de periode 1665-1702 actief was, dan verkrijgt men op basis van de regestenlijst[141] het volgende globale beeld: militaire aangelegenheden, zoals de bestrijding van desertie, het handhaven van de discipline, het voorkomen van overlast ten gevolge van plundering e.d., maakten bijna 30 procent van de wetgeving uit. Handelsvoorschriften, zoals in- en uitvoerverboden van (strategische goederen, zoals) graan, wijn en paarden (17,9 %), maakten met bepalingen terzake van de heffing van in- en uitgaande rechten (8,4 %) en voorschriften terzake van de muntcirculatie (6,9 %), eveneens een belangrijk voorwerp van wetgeving uit. Tenslotte vormde ook de organisatie van bestuur en rechtspraak (12,6 %), evenals de belastingheffing (6,9 %) een belangrijk aandachtsveld voor de wetgever. Onderwerpen die in de achttiende eeuw een belangrijke rol zouden gaan spelen, zoals de gezondheidszorg, kerkelijke aangelegenheden en het onderwijs waren nog vrijwel geen voorwerp van regelgeving.

Bezien wij thans aan de hand van de bijgevoegde regestenlijst voor een aantal van deze aandachtsvelden de teneur der wetgeving.

Militaire aangelegenheden; overige wetgeving samenhangend met de staat van oorlog[142]

Gedurende de regering van Karel II en Philips V was vrede eerder uitzondering als regel. Achtereenvolgens waren het de Devolutie-oorlog (1667-1668), de Hollandse Oorlog (1672-1678), de Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de Spaanse Successie-oorlog (1701-1713/14) die het noodzakelijk maakten de Zuidelijke Nederlanden in staat van militaire tegenweer te brengen. In de wetten die daartoe werden uitgevaardigd keren een aantal thema's met grote regelmaat terug: het verbod van vreemde krijgsdienst, maatregelen met betrekking tot de mobilisatie van troepen en ter bevordering van de militaire discipline, maatregelen met betrekking tot de betaling en

[140] P4, fol. 126^{v}-127^{r}; cf. MsK 7.100, vonnis inzake van de momboir ca. de heer van Arcen, Bree etc. en de scholtis tot Bree, wegens niet-tijdige publicatie van een plakkaat.
[141] Zie hierna blz. 205-441.
[142] Ten aanzien van de organisatie van het Spaanse leger in de Nederlanden, zie G. Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659*, Cambridge 1972 (Cambridge Studies in Early Modern History); zie ook E. Rooms, Organisatie van de bevoorrading en de bezoldiging der troepen in dienst van de Spaanse monarchie in de Zuidelijke Nederlanden (1567-1713), in: *Bijdragen tot de Geschiedenis* 63(1980) 121-150.

de huisvesting der militairen, maatregelen ter bestrijding van de overlast door ongeregelde troepen en voorschriften terzake van de omgang met geallieerde troepen en ter aanmoediging van deserteurs uit de vijandelijke legers. Wij volstaan hier met enkele korte aanduidingen.

Verordeningen terzake van de vreemde krijgsdienst behelzen veelal een verbod zich in vreemde krijgsdienst te begeven, op straffe van verbeurte van lijf en goed. De rechterlijke officieren in de steden en ten plattelande dienen ertegen te waken, dat er in hun district geen werving voor vreemde krijgsdienst plaatsvindt.[143] In het verlengde hiervan werden ook plakkaten uitgevaardigd ter revocatie van ingezetenen der Zuidelijke Nederlanden die zich reeds in vreemde krijgsdienst hadden begeven. Aan degenen die aan dergelijke oproepingen gehoor gaven werd tevens generaal pardon aangeboden.[144] Militairen die zich met permissie van de landvoogd in dienst van geallieerde mogendheden hadden begeven, hoefden aan dergelijke oproepen echter geen gehoor te geven.[145]

De ordonnanties terzake van de mobilisatie van (gewezen) militairen waren erop gericht door middel van een mengeling van dreigementen en beloningen vaandelvluchtigen weer onder de wapenen te roepen en afgedankte militairen te bewegen opnieuw tot de rangen toe te treden. De burgerlijke overheid diende daartoe de militaire de nodige diensten te verlenen.[146] De verplichte mobilisatie van voormalige militairen kon soms diep ingrijpen in de lokale samenlevingen en stuitte daarom ook wel op verzet van de gewestelijke overheden.[147]

De maatregelen ter bevordering van de militaire discipline richtten zich ten dele tot de militairen zelf, ten dele ook tot de burgerlijke overheden. Vanaf 1670 richtte het afkondigingsbevel van deze verordeningen zich in toenemende mate tot beide overheden. Afkondiging "par voie militaire", dat wil zeggen, door de militaire commandanten in de legerplaatsen voor het front der troepen en afkondiging door tussenkomst van de gewestelijke justitiehoven werd, evenals regelmatige herhaling van de voorlezing, dwingend voorgeschreven.[148]

[143] Zie de ordonnanties van 19 december 1665, 4 december 1670, 19 december 1670, 8 maart 1672, 26 november 1676, 18 maart 1690 en 10 januari 1701.
[144] Plakkaat van 28 februari 1672; ban van 19 februari 1701, ordonnantie van 2 april 1701.
[145] Ordonnanties van 21 april 1674 en 5 mei 1674.
[146] Ordonnanties van 3 januari 1671, 14 maart 1671, 13 maart 1672, 8 april 1672, 13 januari 1674 en 13 maart 1674.
[147] Akte van 7 juli 1672 terzake van gewezen militairen te Venlo, Geldern en Straelen; bij ordonnantie van 18 augustus 1681 werd op tegenwerking van de kant van de burgerlijke overheden bij de opsporing van ongeoorloofd afwezige soldaten een boete van honderd schilden gesteld.
[148] Declaratie van 30 october 1672, ordonnanties van 13 februari 1675, 21 maart 1675, 24 maart 1675, 4 december 1675, 7 februari 1676, 12 januari 1678 en 5 mei 1689.

Tot de zuiver militaire sfeer behoorden onder meer de ordonnanties terzake van het duelleren.[149] Voor het aanhouden en opbrengen van deserteurs en vagebonderende militairen moest echter als regel een beroep gedaan worden op de burgerlijke autoriteiten, die werden geacht met hulp van plattelandsmilities, ondersteund door geregelde troepen, deze vorm van overlast te bestrijden.[150] Aangehouden militairen, die niet beschikten over een geldig paspoort, dienden door hen onder bewaking te worden overgeleverd aan de auditeur-generaal der militaire justitie.[151] De toonzetting van deze verordeningen werd in de loop der tijd grimmiger.[152]

In verband met de handhaving van de discipline werden uiteraard ook voorschriften gegeven met betrekking tot militaire justitie.[153] Met name dient hier gewezen te worden op het plakkaat van 18 december 1701, waarin een zeer uitvoerige regeling van de militaire rechtspleging is vervat.

De ordonnanties terzake van de militaire discipline geven een rijk geschakeerd beeld van de overlast die de troepen van de Zuidelijke Nederlanden de burgerij konden aandoen. Bij herhaling werden plakkaten uitgevaardigd om inbreuken op jachtrechten en eigendomsrechten van vee, gewas, brandhout, levensmiddelen, gewassen en onrechtmatige concurrentie te keren.[154] Vooral inbreuken op de jachtrechten van de adel brachten de Staten van het Overkwartier regelmatig in het geweer.[155]

Een belangrijk deel van de militaire wetgeving had betrekking op de betaling, de huisvesting en de privileges van de gewapende macht.

De hoogte van de soldij van de in het Overkwartier gekantonneerde cavalerie werd geregeld in het reglement van 8 januari 1668. Van fundamentele betekenis voor de betaling van de legers der Zuidelijke Nederlanden was vooral het reglement van 25 juli 1668, dat tevens bepalingen bevatte terzake van de militaire discipline. In navolging van het in Frankrijk gebruikelijke systeem werden intendanten en monster-commissaris-

[149] Ordonnanties van 23 november 1667, 31 mei 1669, 13 augustus 1671 en 30 augustus 1671.
[150] Ordonnanties van 20 juni 1672, 12 januari 1678, 16 mei 1681, 14 februari 1689 en 5 mei 1689.
[151] Aktes van 15 april 1669 en van 4 juli 1671, ordonnanties van 6 september 1671, 30 october 1671, 9 december 1671, 24 juli 1675, 4 december 1675 en 25 november 1683.
[152] De ordonnantie van 15 october 1676 stelde zeer nadrukkelijk de doodstraf niet alleen op plundering, roof, diefstal en afpersing, maar ook op ongeoorloofde afwezigheid uit kampementen. Bij ordonnantie van 15 februari 1677 werden de straffen, gesteld op het treden in vreemde krijgsdienst, verzwaard; bij ordonnantie van 16 mei 1681 werd bepaald dat veroordeelde militairen niet in aanmerking zouden kunnen komen voor remissie.
[153] Ordonnanties van 25 juli 1668, 4 december 1675, 7 februari 1676, 25 april 1676, 28 december 1678 en 19 april 1692.
[154] Ordonnanties van 9 september 1669, 17 mei 1671, 2 februari 1675, 21 maart 1675, 26 maart 1675, 24 april 1675, 16 december 1693 en 4 juni 1699.
[155] Ordonnanties van 27 october 1672, 10 april 1673, 20 april 1680 en 5 october 1683.

sen belast met de inspectie en de betaling der troepen.[156] De intendanten werden tevens belast met de zorg voor de oprichting van militaire hospitalen in hun departement.[157] Deze materie werd nadien nogmaals uitvoerig aan de orde gesteld in de plakkaten van 28 december 1678 en van 18 december 1701 terzake van de militaire discipline en de betaling der militie.

In verband met de inkwartiering van militairen in het Overkwartier was de ordonnantie van 27 october 1672 van groot belang. Voor Roermond gold sedert 1675 een afwijkende regeling.[158] Bij reglement van 9 maart 1701 werden de vereisten waaraan de verblijven der militairen zouden moeten voldoen nader gespecificeerd. Voorschriften met betrekking tot de bevoorrading van (eigen en bevriende) legers ten plattelande werden gegeven door middel van de ordonnanties van 14 juni 1674 en van 28 en 29 mei 1675.[159] Het was militairen verboden willekeurig goederen en diensten te vorderen.[160]

Ten aanzien van de militaire privileges verdienen de declaraties met betrekking tot de privileges, franchises en exemptiën van de ordonnantiebenden vermelding.[161]

Ook de religieuze verzorging van militairen werd niet verwaarloosd. Ten tijde van de Hollandse Oorlog werd aan de geallieerde troepen de vrijheid verleend ongestoord hun godsdienstige plichten te vervullen. Het bijwonen van deze (protestantse) godsdienstoefeningen werd echter aan de onderdanen van Zijne Majesteit verboden.[162]

Tenslotte gaf ook de zorg voor de "dode" strijdkrachten, d.w.z. de fortificatiën en dergelijke, van tijd tot tijd aanleiding tot wetgeving.[163] Ter voorkoming van diefstal van dienstpaarden werden bij plakkaat van 10 november 1681 voorschriften gegeven met betrekking tot het merken daarvan. Bij ordonnantie van 22 september 1684 werden maatregelen getroffen tegen het doorverkopen van veevoer door militairen. Curieus is de ordonnantie van 16 juli 1701, waarbij de bevolking werd opgeroepen tijdens transport verloren kanonskogels in te leveren bij 's lands krijgsmagazijnen.

[156] Cf. H. Hasquin, Les intendants et la centralisation administrative dans les Pays-Bas méridionaux aux XVIIe et XVIIIe siècles, in: *Standen en Landen* 48(1968) 173-224.
[157] Zie ook het reglement voor de hospitalen des konings in Gelderland van 1 april 1701.
[158] Reglement van 28 juni 1675. Dit reglement werd nadien vervangen door het reglement van 18 november 1676, dat tot in de achttiende eeuw van kracht bleef.
[159] Zie ook de ordonnanties van 21 april 1676, 6 juli 1682, 9 juli 1701 en 2 augustus 1701.
[160] Ordonnantie van 26 maart 1675.
[161] Declaraties van 4 april 1671 en van 29 november 1671.
[162] Plakkaat van 8 april 1672.
[163] Ordonnanties van 31 maart 1671 en van 6 maart 1676.

Direct uitvloeisel van de staat van oorlog waren, behalve de hierna nog te bespreken (strategische) handelsvoorschriften, de voorschriften met betrekking tot de confiscatie van goederen en effecten toebehorend aan de onderdanen van de tegenstander en diens geallieerden; de wetgeving met betrekking tot het betalen van contributie aan de vijand; en tenslotte de wetgeving, door midddel waarvan men desertie uit de vijandelijke legers trachtte te bevorderen.

Onmiddellijk na het uitbreken der vijandelijkheden, trachtte men van weerszijden zoveel mogelijk de goederen en inkomsten van de vijandelijke onderdanen in beslag te nemen. De lokale overheden werden daartoe belast met het opstellen van lijsten van voor confiscatie in aanmerking komende goederen en inkomsten. Voor het beheer daarvan werden bijzondere ontvangers benoemd.[164]

Ten aanzien van de betaling van contributie aan de vijand stelde de overheid zich aanvankelijk afwijzend op. De ordonnantie die op 2 januari 1668 door stadhouder, kanselier en raden werd uitgevaardigd, sprak hierover duidelijke taal: de bevolking diende zich gewapenderhand te verzetten tegen dergelijke heffingen. Volgens de ordonnantie van 2 maart 1668 zouden degenen die desondanks contributie betaalden wegens het *crimen laesae majestatis* kunnen worden vervolgd. In de praktijk bleek ondanks een dergelijke rigide poenale sanctie het beoogde doel niet haalbaar. De Staten der gewesten trachtten met de Franse intendanten tot overeenstemming te komen met betrekking tot de contributie. Na het sluiten van dergelijke contributieverdragen strekte de wetgeving zich slechts uit tot verzekering van de naleving daarvan.[165] Na de Vrede van Nijmegen (1678) dienden maatregelen te worden getroffen teneinde achterstallige contributies, die nog aan Frankrijk verschuldigd waren, te innen.[166]

Ter aanmoediging van Franse deserteurs werd zowel tijdens de Devolutieoorlog, als ten tijde van de Hollandse Oorlog en de Negenjarige Oorlog voorgeschreven, dat de lokale overheden erop moesten toezien, dat dergelijke deserteurs niet werden gemolesteerd. Tevens moesten zij hen voorzien van reispapieren en hun een premie uitbetalen.[167]

Handelsvoorschriften, geldspeciën, tollen, in- en uitgaande rechten

In de tweede helft van de zeventiende eeuw bediende de regering van de Zuidelijke Nederlanden zich reeds op uitgebreide schaal van wetgeving als

[164] Ordonnanties van 14 januari 1668, 26 october 1673, 2 mei 1674, 18 mei 1674, 18 november 1683, 3 mei 1689, 10 mei 1689, 16 februari 1702 en 8 augustus 1702.
[165] Ordonnanties van 12 april 1668, 24 april 1676, 1 december 1676 en 20 februari 1677.
[166] Ordonnanties van 4 maart, 30 maart en 18 april 1679; zie ook de ordonnantie van 6 december 1679.
[167] Plakkaten van 22 juli 1667, 25 mei 1675, 6 juli 1675, 4 mei 1676, 7 juni 1689 en 30 juni 1696.

middel om de economie te beïnvloeden. Teneinde de binnenlandse handel en nijverheid te bevorderen werden protectionistische maatregelen getroffen. Deze namen deels de vorm aan van in- en uitvoerverboden. Daarnaast was er sprake van een stelsel van in- en uitgaande rechten, dat vanaf 1654 vooral als instrument in het kader van de economische politiek werd gebruikt.[168] De uitvoering van deze economische wetgeving veronderstelde een goed georganiseerd controle-apparaat. Vandaar dat de desbetreffende plakkaten veelal uitgebreide instructies bevatten voor de commiezen van in- en uitgaande rechten met betrekking tot formele ordemaatregelen, zoals vracht- en geleidebrieven (cognossementen, acquiten en dergelijke) en bepalingen met betrekking tot de wijze van procederen tegen de overtreders.

Gedurende de regeringsperiode van Karel II werden onder andere handelsvoorschriften uitgevaardigd met betrekking tot de invoer van laken en manufacturen van wol,[169] wijn,[170] graan,[171] paarden[172] en geldspeciën.[173]

Uitvoerverboden van graan en paarden werden lang niet altijd uit louter economische motieven uitgevaardigd. In oorlogstijd stond het strategisch belang van deze goederen voorop. Er bestaat een duidelijke relatie tussen de staat van oorlog en de uitvaardiging van uitvoerverboden van graan en paarden. Deze verboden werden uitgevaardigd, enerzijds om in de eigen behoeften van de bevolking te kunnen voorzien,[174] anderzijds teneinde bevoorrading van de vijand tegen te gaan.[175] De geringe effecti-

[168] Hasquin, H., Nijverheid in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1795, in: *NAGN* 8.124-159, t.a.p. blz. 125.

[169] Plakkaten van 8 juni 1666, 11 october 1667, 1 april 1699. Zie ook het plakkaat van 27 augustus 1699 en de ordonnanties van 24 juli en 18 augustus 1700.

[170] Plakkaten van 7 october 1666, 11 october 1667, 4 november 1671, 2 mei 1674 en 26 april 1686.

[171] Plakkaat terzake van de speculatie in graan d.d. 16 juli 1699; plakkaat terzake van de berechting van economische delicten op het gebied van de graanhandel d.d. 21 augustus 1699. Zie ook het plakkaat van 30 september 1699, alsmede de ordonnantie van 16 augustus 1700.

[172] Plakkaten van 5 juni 1667, 29 september 1668 en 24 mei 1674.

[173] Plakkaten van 23 juli 1670, 8 februari 1672, 3 augustus 1676, 9 december 1677, 12 januari 1679, 29 september 1683, 4 november 1683, 23 november 1686; tarieven van 27 februari en 4 april 1690; ordonnanties van 28 mei 1696, 5 november 1696 en 3 januari 1698.

[174] Provisionele ordonnantie van 4 juni 1667; akten van 24 februari en 3 maart 1672; plakkaten van 16 februari 1673, 29 september 1673, 14 februari 1675, 27 maart 1676, 7 december 1676, 27 maart 1677, 11 october 1677, 24 april 1679 en 3 november 1692.

[175] Ordonnantie van 16 januari 1668; ordonnantie terzake van het vervoer van contrabande naar Maastricht d.d. 4 november 1673; plakkaat terzake van de uitvoer van paarden naar Frankrijk d.d. 11 december 1674; idem terzake van de levering van graan, d.d. 11 januari 1675; ordonnantie terzake van de uitvoer van paarden d.d. 13 februari 1677, plakkaat terzake van de uitvoer van paarden naar Frankrijk d.d. 28 mei 1689, plakkaat en tractaat terzake van de uitvoer van paarden naar Frankrijk d.d. 29 december 1691, plakkaat terzake van de uitvoer van paarden naar Frankrijk d.d. 25 februari 1693.

viteit van deze verordeningen blijkt zowel uit de frequentie van uitvaardiging, als uit de escalatie van de strafbedreigingen.[176]

Voor de duur der oorlog werden bovendien algemene ordemaatregelen voorgeschreven met betrekking tot de handel op de vijand.[177] Ook beperking van het postverkeer maakte hiervan soms deel uit.[178] Bij gelegenheid van de afkondiging van de vrede verloren dergelijke verordeningen, evenals die met betrekking tot de confiscatie van goederen en inkomsten, toebehorend aan vijandelijke onderdanen, hun gelding.[179]

Zowel de puur mercantilistische als de militair-strategische ingrepen in het handelsverkeer leidden vooral in de staatkundig verbrokkelde grensstreken van het Overkwartier, in Limburg en in de Landen van Overmaas tot niet onaanzienlijke problemen voor de bevolking. Geleidelijk drong onder invloed van de vertogen uit deze gebieden bij de Raad van Financiën het inzicht door, dat hier de territoriale grenzen en economische grenzen niet samenvielen. In het belang van deze "limitrophe", van grenshandel afhankelijke, economieën werden de handelsbeperkingen van tijd tot tijd enigzins verzacht.[180]

Ten gevolge van zijn excentrische ligging - door het prinsbisdom Luik gescheiden van Brabant, en omringd door de Republiek, Kleef en Gulik - werd de geldcirculatie in het Overkwartier geheel door buitenlandse speciën gedomineerd. Daarom hebben zowel het Hof van Gelre als de Staten van het Overkwartier zich bij herhaling tegen de invoering van plakkaten terzake van de sanering van de muntcirculatie verzet en aangedrongen op

[176] Cf. plakkaten van 5 december 1693, 6 februari 1694 en 5 maart 1694, waarin aanvankelijk door middel van beloning en nadien door dreiging met de doodstraf wordt gepoogd aan de uitvoer van paarden en graan paal en perk te stellen.

[177] Declaratie van 18 november 1667 terzake van de handel van en naar Frankrijk en de bezette gebieden, reglement terzake van het octrooi en de expeditie van paspoorten en vrijgeleiden van 17 januari 1668; ordonnantie van 31 maart 1670 ter bestrijding van de frauduleuze uitvoer van koopwaar; ordonnantie van 20 januari 1674 terzake van paspoorten voor personen- en goederenverkeer met Frankrijk; plakkaat van 14 mei 1674 terzake van de invoer en verkoop van koopwaren uit Frankrijk afkomstig; ordonnantie terzake van de uitreiking van paspoorten van 8 mei 1689, plakkaat terzake van de handel met Frankrijk d.d. 5 november 1689; plakkaat van 20 maart 1690 terzake van de handel der Zuidelijke Nederlanden en bevriende mogendheden.

[178] Plakkaat terzake van het postverkeer met Frankrijk, etc. d.d. 24 maart 1674.

[179] Cf. ordonnantie terzake van de publicatie van het verdrag van Regensburg d.d. 5 october 1684; zie ook art. 15 van de Vrede van Rijswijk d.d. 20 september 1697.

[180] Ordonnanties van 21 juni 1671, 8 augustus 1672, 17 october 1673; zie ook de toelichting bij het plakkaat van 3 november 1692 terzake van de uitvoer van graan en peulvruchten. In 1694 verkregen kanselier en raden van de Geheime Raad ten behoeve van de ingezetenen van Erkelenz en Kriekenbeek toestemming graan uit te voeren naar Maastricht en Aken, in weerwil van de recent verzwaarde plakkaten terzake van de uitvoer van graan (ordonnantie van 22 april 1694). Zie ook de ordonnantie van 19 augustus 1694.

afzonderlijke wettelijke maatregelen.[181] Aan deze wens is (tijdelijk) gehoor gegeven door middel van het plakkaat van 30 april 1680, dat speciaal met het oog op de geldcirculatie in het Overkwartier werd uitgevaardigd. Dit reglement werd in 1686 aangevuld met een plakkaat terzake van de vervolging van muntdelicten, dat te Roermond op naam van Karel II door het Hof van Gelre werd uitgevaardigd.[182] Ook nadien werden door het Hof van Gelre van tijd tot tijd verordeningen uitgevaardigd om de nadelige effecten van de algemene muntordonnantiën zoveel mogelijk te minimaliseren.[183]

Toen tengevolge van het aantreden van Philips V heroriëntatie van de handelspolitiek der Zuidelijke Nederlanden in Franse richting onvermijdelijk werd, stuitten dergelijke regionale aanpassingen van de muntwetgeving kennelijk op onoverkomelijke bezwaren. Nadat door middel van de plakkaten van 23 februari en 20 juni 1701 de munttarieven in overeenstemming gebracht waren met de Franse wisselkoersen, werd vanuit het Overkwartier tevergeefs tegen de invoering van de "*nieuwe evaluatie der goude en zilveren speciën*" geprotesteerd.

In het kader van het stelsel van in- en uitgaande rechten werden in de periode 1665-1702 een aantal belangrijke verordeningen met betrekking tot het handelsverkeer op de Maas van kracht. Het tarief van 7 februari 1669 bevatte afzonderlijke tarieflijsten voor de handel stroomopwaarts in de richting van Luik en stroomafwaarts in de richting van Dordrecht. Door middel van de binnen het Overkwartier gelegen licentkantoren van Stevensweert, Roermond, Venlo en Well trachtte de Raad van Financiën de goederenstromen in beide richtingen te controleren. In een afzonderlijk reglement van dezelfde datum werden de technische modaliteiten van de heffing geregeld. In dit reglement vindt men voorschriften met betrekking tot de vereiste paspoorten, acquitten en dergelijke, alsmede richtlijnen voor de ontvangers en controleurs van in- en uitgaande rechten.[184] Het reglement voorzag onder meer in de aanstelling van gedelegeerde rechters van in- en uitgaande rechten te Navagne en Roermond, die als rechters in eerste aanleg belast werden met de berechting van overtredingen van tarief en reglement. In 1683 werden nieuwe tarieven ingevoerd voor de heffing van het Maas-licent in beide richtingen en werden nieuwe richtlijnen voor de heffing ervan van kracht. Het tarief van 1683 heeft, met aanvul-

[181] Cf. toelichting bij plakkaat van 8 februari 1672; zie ook de plakkaten van 7 januari 1676, 9 december 1677, 12 januari 1679, 8 mei 1682, 25 october 1692, 3 en 9 januari 1698.
[182] Plakkaat van 7 december 1686.
[183] Provisionele ordonnantie van 16 april 1698.
[184] Zie ook het provisioneel reglement van 27 juni 1671.

lingen en wijzigingen, tot in de achttiende eeuw gediend als grondslag der licent-heffing.[185]

Voor wat betreft de handel over land waren de tarieven van 22 augustus 1668, 6 juni 1669[186], 18 juli 1670 en 21 december 1680 van belang. Het tarief van 1670 richtte zich voornamelijk op de handel met Frankrijk. Het tarief van 1680 was van betekenis voor de handel met de Republiek en met het prinsbisdom Luik. De licentkantoren te Roermond, Venlo en Baarlo vervulden blijkens de ordonnantie van 16 december 1670 bovendien een rol in de transito-handel in brokaat en zijde van Italië naar Engeland, via Keulen.[187] Krachtens ordonnantie van 19 december 1679 werden de tarieven van in- en uitgaande rechten gereduceerd. Nadien werd het tarief van 6 juni 1669 vervangen door dat van 21 december 1680, dat met enige aanvullingen en wijzigingen tot in de achttiende eeuw van kracht is gebleven.

Het plakkaat van 17 april 1669 gaf voorschriften met betrekking tot ambtsdelicten van de officieren van in- en uitgaande rechten. Door middel van de ordonnantie van 8 november 1679 werden de verplichtingen van de ontvangers van in- en uitgaande rechten met betrekking tot de verantwoording van hun ontvangsten nader vastgelegd.

Tot 1683 werden (grote delen van) de in- en uitgaande rechten in regie geheven. Bij octrooi van 10 februari van dat jaar werden zij aan een consortium in admodiatie gegeven. In 115 artikelen werden bij deze gelegenheid de rechten en plichten van de admodiateur-generaal geregeld. Het octrooi voorzag onder meer in de opheffing van de rechterlijke kamers van tollen en in- en uitgaande rechten. In de plaats daarvan kwamen gedelegeerde rechters bij alle hoofdkantoren. Van hun vonnissen stond hoger beroep open bij een van beide Chambres Suprêmes te Brussel.[188]

Waar de centrale overheid door middel van de in- en uitgaande rechten de handel van en naar het buitenland trachtte te beheersen, toonde zij zich ten aanzien van de binnenlandse handel geneigd zoveel mogelijk een einde te maken aan de bestaande binnenlandse handelsbarrières. Door middel van de plakkaten van 22 augustus 1669, 21 augustus 1699 en 15 october 1701 trachtte men greep te krijgen op de heffing van accijnzen, imposten, tol-, weg-, brug- en passagegelden. Het plakkaat van 22 augustus 1669 terzake van de ongeoorloofde tolheffingen langs de Maas schreef voor dat degenen, die meenden tot dergelijke heffingen gerechtigd te zijn, bewijsstukken terzake zouden moeten overleggen aan Hof en Rekenkamer

[185] Cf. tarief en reglement van 14 januari 1683.
[186] Zie ook het decreet van 23 october 1674.
[187] Door middel van de declaratie van 27 november 1682 werden aanvullende maatregelen getroffen in verband met de transito-handel van het Overkwartier.
[188] Zie ook de octrooien van 22 februari 1684, 13 december 1686 en 24 november 1701.

te Roermond. Tevens werden bij deze gelegenheid voorschriften gegeven met betrekking tot de publicatie van de gehanteerde tarieven.

Bestuur, rechtspraak en belastingheffing

In de periode 1665-1702 werd op het gebied van bestuur, rechtspraak en belastingheffing betrekkelijk veel wetgeving tot stand gebracht. Deze wetgeving had slechts ten dele een algemeen karakter. Voor een zeer groot deel was deze op de specifieke behoeften van het Overkwartier toegesneden.

Voor wat betreft de inwendige orde van het Hof van Gelre, verdienen hier vermelding: het reglement terzake van de betaling van proceskosten en terzake van de verplichtingen van de griffier en de advocaten van 2 februari 1666, de ordonnantie terzake van de wraking van rechters van 10 januari 1668[189], het reglement terzake van de rapportgelden van 23 februari 1671, de ordonnantie van 8 april 1672 terzake van de gerechtskosten, het reglement voor advocaten en procureurs van 8 januari 1674, het provisoneel reglement voor deurwaarder en boden van 17 october 1678,[190] het reglement terzake van een goede administratie van de justitie van 13 juli 1679, het reglement terzake van de grote revisie van 24 november 1679, het reglement op de administratie der justitie in Gelderland van 30 september 1683 en het reglement op de stijl van procederen voor het Hof van Gelre van 8 februari 1698.

Bij wijze van aanvulling op de voorschriften met betrekking tot de ambtsvervulling van scholtissen, schepenen, secretarissen, deurwaarders en boden in de steden en ten plattelande, zoals vervat in deel I, titel 1, van de Geldrische Landt- ende Stadtrechten, werden door middel van het provisioneel reglement van 25 juni 1671 voorschriften gegeven met betrekking tot de vergoedingen voor diverse ambtsverrichtingen. Door middel van de plakkaten van 10 maart 1691 en van 30 juli 1698 werden de bepalingen terzake van de residentieplicht van officieren, de ambtsvervulling door substituten en de collatie van ambten, zoals neergelegd in de ordonnantie van 2 mei 1626, nogmaals nadrukkelijk onder de aandacht gebracht.

Voor wat betreft het lokale bestuur waren van belang het reglement terzake van de openbare financiën van Venlo van 11 september 1684 en het reglement voor de Leenzaal van stad en land van Weert, Wessem en Nederweert van 26 november 1686.

[189] Deze verordening werd nadien vervangen door het algemene reglement van 25 mei 1669.
[190] Zie ook de additionele reglementen van 17 juni 1687 en van 3 februari 1699.

In deze periode kwamen bovendien enkele reglementen terzake van de lenen van het hertogdom Gelre[191] en met betrekking tot de domeinen[192] tot stand.

Aangaande de belastingheffing waren onder meer van belang het (algemene) plakkaat terzake van de inning van bede en subsidie van 8 juni 1671, het reglement terzake van de executie van de bede in het Overkwartier van 1 februari 1680, de (algemene) ordonnantie terzake van de rechtspleging in belastingzaken van 11 januari 1682 en het reglement terzake van de inning van bede en subsidie ten plattelande in het Overkwartier van 12 september 1682.

De reglementen met betrekking tot de Staten van het Overkwartier van 15 februari 1678, 8 juli 1679, 17 februari 1680 en 20 december 1680 zijn hiervoor reeds uitvoerig aan de orde gesteld.[193]

Diversen

Zoals hierboven werd gesteld, hield de wetgever zich in de periode 1665-1702 nog vrijwel niet bezig met gezondheidszorg, kerkelijke aangelegenheden en onderwijs.[194] Naast enkele verordeningen ter bescherming van de privileges van de Universiteit van Leuven,[195] waarvan vooral de verordening van 24 maart 1681 zeer onwenselijke gevolgen had voor de medische stand in het Overkwartier en daarom moest worden teruggedraaid, valt te dien aanzien weinig te melden.

Wel was de overheid actief als *censor morum*. In dit verband verdienen enkele ordonnanties met betrekking tot de drukpers,[196] de ordonnantie terzake van het vloeken en godslasteren van 11 augustus 1688, alsmede de *luxuria*-wetgeving terzake van excessieve rouw vermelding.[197]

Het Hof van Gelre tenslotte, vaardigde van tijd tot tijd verordeningen uit teneinde de naleving van bepaalde voorschriften van de Gelderse Land- en Stadtrechten te bevorderen. Het ging daarbij vooral om bepalingen met betrekking tot de zondagsheiliging[198] en het onderhoud der wegen.[199]

191 Plakkaten van 11 october 1668, 30 juni 1671 en 11 maart 1676.
192 Plakkaat van 11 juni 1681 met betrekking tot de doemeinen in de Voogdij en het Nederambt van Gelder; idem met betrekking tot de domeinen van Montfort, Gelder, Kessel en Kriekenbeek.
193 Zie hiervóór blz. 72-80.
194 Zie hiervóór blz. 165.
195 Ordonnanties van 5 januari 1678 en van 7 april 1683; beide ordonnanties werden op verzoek van de Universiteit in het Overkwartier gepubliceerd.
196 Ordonnanties van 30 april 1667, 20 april 1669, 10 april 1690 en 15 maart 1692.
197 Plakkaat van 22 juni 1696.
198 Ordonnanties van 18 januari 1681, 29 januari 1689 en 5 october 1700.
199 Ordonnanties van 26 juni 1673 en 16 maart 1696.

7. Conclusie

Samenvattend kan men stellen, dat zowel het Hof als de Staten vanuit het gewestelijk niveau in de zeventiende eeuw op een aantal manieren reële invloed uitoefenden op de wetgeving. Via de in beginsel onverplichte praktijk van de prealabele consultatie werden zij door de centrale regering betrokken bij de totstandkoming van wetten. Daarnaast vaardigden kanselier en raden, hetzij eigener beweging, hetzij in opdracht van de centrale regering, aan de gewestelijke omstandigheden aangepaste wetten uit, die soms als een correctief op de door de centrale regering uitgevaardigde wetgeving moeten worden beschouwd. Tenslotte bood het systeem van materiële publicatie door middel van het daaraan gekoppelde recht van vertoog kanselier en raden de mogelijkheid om corrigerend op te treden en de afkondiging van wetten met een beroep op bijzondere omstandigheden op te schorten. Op indirecte wijze maakten ook de Staten van het Overkwartier van dit recht van vertoog gebruik voor zo ver het daarbij ging om aangelegenheden buiten de sfeer van de bij de inhuldiging bezworen voorrechten en privileges. Wijzigingen in de "fundamentele wetten" waren slechts mogelijk met medewerking van de Staten zelf.

Met betrekking tot de inhoud der wetten kan worden opgemerkt, dat maatregelen in de militaire en (oorlogs-)economische sfeer een groot deel van de aandacht van de wetgever hebben opgeslokt. Veel van deze verordeningen hebben slechts een korte geldingsduur gekend. Na de ratificatie van een vredesverdrag werden zij buiten werking gesteld, om kort daarop bij het uitbreken van nieuwe vijandelijkheden in aangepaste vorm opnieuw te worden uitgevaardigd.

De wetgeving terzake van bestuur en rechtspraak die gedurende de regeringsperiode van Karel II tot stand kwam heeft in veel mindere mate onder het euvel van een korte geldingsduur geleden. De reglementen met betrekking tot de bevoegdheden van het Hof van Gelre en van de Staten van het Overkwartier hebben, evenals de grote reglementen terzake van in- en uitgaande rechten, tot ver in de achttiende eeuw hun werking behouden.

Het is opvallend, dat vooral in de sfeer van de mercantilistische wetgeving en in die van de organisatie van bestuur en rechtspraak, wetten werden uitgevaardigd, die speciaal voor het Overkwartier waren bestemd, en dat zowel de Staten als het Hof van Gelre in sterke mate bij de totstandkoming daarvan waren betrokken. In dit "maatwerk" op het gebied van bestuur, rechtspraak, belastingheffing en economische aangelegenheden kreeg het gewestelijk karakter van het wettenrecht het duidelijkst gestalte.

SUMMARY

On a map printed in Paris in 1696 *"Gueldre Espagnole, ou Quartier de Ruremonde dans le Duché de Gueldre"*, is the name found for that part of the Duchy of Guelders that had not been absorbed into the United Provinces, but remained part of the Southern Netherlands. This former province (*gewest*) was situated in the north of the present Dutch province of Limburg, and included the cities of Roermond, Venlo and Weert, and the adjacent area of the German federal state North Rhine-Westphalia, with the cities of Geldern, Viersen and Erkelenz.

In Chapter I, the provincial institutions of Spanish Guelders in the course of the seventeenth century, as they developed along the principles formed between 1543 and 1580 for the then undivided duchy, are studied. Spanish Guelders may be described as a dualistic corporative state (Standenstaat) with, at the provincial level, the Stadholder, the Chancellor and the Councillors representing the seigniorial element and the Estates of Upper Guelders (*Overkwartier*) the *Landständische* or corporative element.

The relationship between these two constituents and the relationship between the provincial institutions and the central government in Brussels were both governed by the Treaty of Venlo of 1543, which functioned as *loi fondamentale* or *Herrschaftsvertrag*. Article 5, in particular, greatly influenced the relationship between the provincial and the central institutions. Where jurisdiction was concerned, this article, analogous to article 5 of the *Joyeuse Entrée* of Brabant, was interpreted so that a privilege of *non evocando et non appellando* could be construed with regard to the Great Council of Mechelen. From the judgments of the Court of Guelders there was no appeal. However, the possibility of revision by the Privy Council obtained. In addition, the Court of Guelders deemed itself competent to issue ordinances. Since, in contrast with the province of Brabant, in Spanish Guelders there were no procedural requirements for issuing legislative instruments, there was no need for the

Brussels government to adapt its legislation with regard to Spanish Guelders.

After 1580, the ordinances of the Stadholder and the Court of Guelders were initially conceived in conformity with the traditional model. In the course of the seventeenth century, the focus of the provincial government shifted from the Stadholder to the Chancellor and Councillors, with the Stadholder, in exercising his powers of *grace, justice et police,* becoming increasingly dependent on the cooperation of the Chancellor and Councillors. This tendency, already noticeable in the Regulation of 10 May 1619, was only fully established with the Ordinance of 3 January 1640. The weight of the Chancellorship increased proportionally. In the selection for this office, preference was given to candidates from the ranks of the Great Council of Mechelen and the Council of Brabant. The office of Chancellor was only entrusted to persons who had demonstrated their reliability and allegiance to the regime.

The Chancellery Ordinance of 1547, although amended, remained effective until 1609 with regard to the Court of Guelders at Roermond. It was replaced by a new ordinance in 1609. In contradistinction to the previous ordinance, the new one was the product of consultation between the Estates and the Court. This cooperation resulted in a sharper delineation of powers. Whereas, on the one hand, the supervision of the Court over subordinate courts became more evident, the lower courts were more than before protected from transgressions of power by the Stadholder, the Chancellor and the Councillors.

The Estates were able to maintain their autonomous position well into the seventeenth century. The guarantees laid down in the Treaty of Venlo with respect to the preservation of old rights and privileges, the *indigenaat* (the privilege of indigenous persons to be appointed to public office) and the prohibition to levy taxes without the consent of the Estates played an important role in this context. Initially, the Estates acted relatively autonomously, as is evidenced by the fact that they called meetings, issued ordinances and concluded conventions on war contributions with foreign powers, of their own motion. In the second half of the seventeenth century, the autonomy of the Estates of Upper Guelders was reduced as a result of a reorganization of Estates. As a result of the Regulations of 1678, 1679 and 1680, the Brussels government gained a tighter grip on the organization of the Estates, the levying of so-called *aides,* the auditing of their accounts, and the municipal economies. Also, the supervisory role of the Court of Guelders was substantially enlarged, as is demonstrated by the Provisional Regulation of 12 September 1682, governing the collecting of *aides* and surtaxes in the rural areas and by the case law arising from it.

Chapter II focuses on the territorial sovereignty of Spanish Guelders. In the historiography of Limburg, Spanish Guelders is, in fact, equated with Upper Guelders (*Overkwartier van Roermond*). Such an equation fails to give a satisfactory explanation for the fact that the Court of Guelders, in the name of the Duke of Guelders, exercised jurisdiction and issued placards, outside Upper Guelders, in the so-called 'free' seigniories or *terres franches*.

The study of a number of treatises on the extent of sovereignty of these free seigniories made it possible to establish which theoretical criteria were applied in the seventeenth century to determine whether these free seigniories could be considered to be part of Spanish Guelders. Application of these criteria, - i.e. representation, taxation, jurisdiction, acceptance of ducal edicts, and acknowledgment of the Duke of Guelders as their sovereign - , to the data retrieved from fiscal and legal-administrative sources, such as the accounts of the Collector-General of Guelders, those of the Collector-General of the *terres franches* and the court files, sentence records and opinion books of the Court of Gueldres, has led to the safe assumption that in the period between 1580 and 1702, Spanish Guelders not only consisted of Upper Guelders, but comprised the territory of Weert, as well. In addition, from circa 1671, also the seigniories of Dalenbroek, Hamb, Meijel and Obbicht can be considered part of the province of Spanish Guelders.

As a consequence of the gradual expansion of the sphere of influence, carried by the population of these *terres franches*, and the concomitant mediatization of these seigniories, the seigniorial rights of those possessing the free seigniories were susbstantially reduced. The seigniors were obliged to contribute to the taxes imposed by the Council of Finance. In the exercise of their administrative and jurisdictional powers, they were forced to accept supervision by the Court of Guelders. In order to bring the erosion of their rights and powers to a halt, they sought, although in vain, recognition of their immediate status (*reichsunmittelbare Herrschaft*) and membership to the *Kreits* of Westphalia.

In Chapter III, the manner in which Spanish Guelders exercised influence over legislation promulgated by the Brussels government is discussed. In seventeenth-century Southern Netherlands, friction existed between centralized decision making and decentralized proclamation of laws. The Brussels Government wanted uniform statutory legislation for all provinces, but found itself in a position, due to the imperfect form of government - the Southern Netherlands may be characterized as a personal union of dualistic corporative states - where it had to suffer the intermediary role of the provincial institutions. Legislation only became operative after proclamation in the cities and in the countryside.

The Court of Guelders involvement in the proclamation of laws in Spanish Guelders was, in principle, a dual one. Firstly, because it functioned as an intermediary in the proclamation of ordinances promulgated by the central government in Brussels and, secondly, because the Court itself issued ordinances, either of its own motion, or at the behest of the central government.

Where the central government was the legislator, the Chancellor and the Councillors were sometimes granted the opportunity to exert influence in advance on form and content of the bills. Preliminary consultation was customary when laws were drafted that pertained specifically to Spanish Guelders. Apart from this preliminary process, the *droit de remonstrance* allowed for influence after enactment, in the form of suspending proclamation. The Chancellor and the Councillors played an active part in the proclamation of laws. If, in their opinion, publication of an ordinance in Spanish Guelders was likely to have a detrimental effect, they had the power, on the grounds of the decree (*apostille*) granted them by the Governor-General Marquis de Fuentes on 30 June 1595, to suspend publication, provided that they notified the central government of their reasons. Inasmuch as the economy of the province depended on transboundary trading, this power was frequently exercised with regard to monetary legislation and import and export regulations. The interventions of the Chancellor and the Councillors frequently resulted in revocation of the publication order, amendments to the disputed ordinances, or alternative or additional legislation. The alternative or additional legislation appeared often in the form of ordinances issued by the Court of Guelders, by order of the central government.

On the grounds of article 5 of the Treaty of Venlo, the Court of Guelders deemed itself competent to issue its own legislation. In so doing, the Chancellor and Councillors perpetuated the fifteenth- and early sixteenth-century tradition of territorially decentralized legislative power. The indigenous ordinances of the Court of Guelders pertained mostly to matters of administration and jurisdiction, but also dealt with economic and monetary matters. Apart from these, regulations restricting the hinder of armies and measures to maintain public order were issued.

The intervention of the Estates of Upper Guelders, where legislation was concerned, was in principle limited to cooperation in revising privileges and customary law. Since articles 2 and 3 of the Treaty of Venlo guaranteed the old rights and privileges, the sovereign was not allowed to unilaterally make changes in the constitutional law and in the *Geldersche Land- en Stadtrecht* (Guelders Country and City Statute Book). Moreover, the Estates exercised influence over the legislative process by way of giving advice and issuing declarations of objection, pointing out the economic

interests of the province. Only if their objections were adopted by the Chancellor and the Councillors, they were able to suspend legislation.

It is remarkable that especially in the domain of mercantilist legislation and legislation regulating the organization of administrative and judicial bodies, laws were promulgated exclusively for Spanish Guelders, and that both the Estates and the Court of Guelders were strongly involved in this legislative process. In these 'tailor-made' statutory laws on administration, jurisdiction, taxation and economic affairs, the provincial character was most obvious. Without an analysis of the objections expressed by the province against the ordinances and the decisions taken in these matters by the central government, no reliable judgment can be given on whether the ordinances issued in Brussels became, in effect, binding in their original form.

Vertaald door Mevr. W. Rayar

RÉSUMÉ

"Gueldre Espagnole, ou Quartier de Ruremonde dans le Duché de Gueldre": c'est la mention que l'on trouve sur une carte éditée à Paris en 1696. Il s'agit d'un quartier du duché de Gueldre qui ne fut pas rattaché à la République des Provinces-Unies et qui, à partir de 1580, continua à faire partie des Pays-Bas méridionaux. Le territoire de cette ancienne province était situé dans le nord de l'actuelle province néerlandaise du Limbourg, autour des villes de Ruremonde, Venlo et Weert, et dans la partie frontalière de Rhénanie-Westphalie en République Fédérale d'Allemagne, autour des villes de Geldern, Viersen et Erkelenz.

Dans le premier chapitre nous étudions la façon dont les institutions provinciales de la Gueldre Espagnole se sont développées au cours du XVIIe siècle, sur la base des principes établis pendant la période 1543 - 1580 pour le duché qui n'était pas encore divisé à cette époque-là.

Les institutions de la Gueldre Espagnole se caracterisaient par un gouvernement dualiste, dans lequelle, au niveau provincial, le stathouder, le chancelier et les conseillers représentaient le souverain, et les Etats du Haut-Quartier formaient la représentation nationale.

Les rapports mutuels entre les deux, ainsi que les relations entre les institutions provinciales et le gouvernement central à Bruxelles étaient déterminés par le Traité de Venlo (1543) qui faisait office de "loi fondamentale" ou de "Herrschaftsvertrag". C'est surtout l'article 5 qui avait beaucoup d'importance pour les rapports entre les institutions provinciales et centrales. Au XVIIe siècle, en analogie avec l'article 5 de la "Joyeuse Entrée" du Brabant, on interpréta cet article de telle manière que l'on put en déduire un privilège *de non evocando et de non appellando* à l'égard du Grand Conseil de Malines. Une fois les arrêts de la Cour de Gueldre prononcés, on ne pouvait plus faire appel. Il était cependant possible de solliciter une "grande révision" auprès du Conseil Privé. La Cour de Gueldre estimait aussi, suite à cette disposition, avoir le droit de faire des édits. Contrairement à ce qui était le cas dans le Brabant, il n'y avait pas en

Gueldre Espagnole de règles de forme demandant l'adaptation des actes de législation émis par le gouvernement central.

Après 1580, les instructions du stathouder et de la Cour de Gueldre continuèrent d'abord à être adaptées selon le modèle en usage auparavant. Au cours du XVIIe siècle, le centre de gravité dans le gouvernement provincial se déplaça du stathouder en direction du chancelier et des conseillers. Cela impliquait que le stathouder se trouva de plus en plus assujetti à la collaboration du chancelier et des conseillers dans l'exercice de ses pouvoirs tant administratifs que judiciaires ou pour ce qui concernait les grâces. Cette tendance se profile déjà dans le règlement du 10 mai 1619, mais se trouve vraiment effective, pour la première fois, dans l'instruction du 3 janvier 1640. La fonction de chancelier prit de ce fait une très grande importance. C'est pourquoi on recruta les candidats à ce poste de préférence dans les rangs du Grand Conseil de Malines ou du Conseil de Brabant. La charge ne fut confiée qu'à des personnes qui avaient déjà clairement montré leur fidélité et leur dévouement au régime.

L'instruction de la chancellerie datant de 1547 resta en vigueur à quelques ajustements près jusqu'en 1609 pour la Cour de Gueldre à Ruremonde. En 1609 il y eut en effet une nouvelle instruction. Contrairement à celle de 1547, cette dernière était le produit d'une concertation mutuelle entre les Etats et la Cour de Gueldre. Cette collaboration eut pour résultat une délimitation plus claire des compétences. En effet, d'une part la surintendance de la Cour par rapport aux justices subalternes devenait plus claire et d'autre part les tribunaux ordinaires se trouvèrent mieux protégés qu'auparavant contre les empiètements du pouvoir du stathouder, du chancelier et des conseillers.

Les Etats du Hautquartier de Gueldre ont pu maintenir leur autonomie pendant une longue période au cours du XVIIe siècle. Les garanties concernant le maintien des anciens droits et privilèges exprimés dans le Traité de Venlo, l'indigénat des fonctionnaires et l'interdiction de lever des impôts sans le consentement des Etats y ont bien contribué. Au départ, les Etats se montrèrent encore relativement autonomes puisqu'ils s'assemblaient spontanément, édictaient des règlements et passaient des accords de contribution avec des puissances étrangères. L'autonomie des Etats se limita dans la seconde partie du XVIIe siècle à cause des remaniements dans leur organisation. Grâce aux règlements de 1678, 1679 et 1680, le gouvernement central obtint davantage de pouvoir dans l'organisation des Etats, la perception des aides, l' audition des comptes des Etats et les administrations communales. La fonction de contrôle de la Cour de Gueldre prit aussi beaucoup d'importance, comme cela ressort du règlement provisoire du 12 septembre 1682 concernant la perception des aides et des excressances au plat pays et de la jurisprudence qui y fit suite.

Dans le chapitre II, c'est le développement de la Gueldre Espagnole en tant que principauté territoriale qui occupe notre attention. Dans l'historiographie du Limbourg, on assimile de fait la Gueldre Espagnole au Haut-Quartier de Ruremonde. Une telle assimilation n'offre pas d'explication satisfaisante sur le fait que la Cour de Gueldre exerçait également un pouvoir judiciaire et faisait proclamer des édits au nom du duc de Gueldre hors du Haut-Quartier, à savoir dans les "seigneuries libres" ou "terres franches", comme on les appelle.

L'étude d'un certain nombre de déductions sur la position, au regard du droit constitutionnel public, de ces seigneuries libres, permet de connaître les critères de base, d'après lesquels on a essayé au XVIIe siècle de déterminer si l'on pouvait ou non considérer les dites seigneuries comme faisant partie de la Gueldre Espagnole. Voici la liste des critères retenus : la représentation, la fiscalité, la juridiction, la promulgation d'édits, l'hommage ou la soumission. L'application des critères sus-cités à des éléments puisés dans des sources fiscales ou des sources d'administration juridique - comme les comptes du receveur général de Gueldre ou ceux de l'intendant des terres franches ou encore les dossiers de procès, les registres des sentences et les livres de consultation de la Cour de Gueldre - permet de conclure que la Gueldre Espagnole, dans la période 1580 - 1702, comprenait aussi le territoire de Weert en plus du Haut-Quartier de Gueldre. On peut aussi mentionner à partir d'environ 1671 les seigneuries de Dalenbroek, de Hamb, de Meijel et Obbicht comme appartenant à cette province.

La sphère d'influence de la Gueldre Espagnole s'étendit donc progressivement au cours du XVIIe siècle. Cette extension était d'ailleurs soutenue par les habitants des terres franches eux-mêmes. Les seigneuries en question se trouvèrent ainsi "médiatisées". Suite à cette médiatisation, les seigneurs de ces terres franches virent leurs droits seigneuriaux se réduire considérablement. Ils furent obligés de participer aux contributions imposées par le Conseil des Finances. Ils furent forcés d'accepter le contrôle de la Cour de Gueldre dans l'exercice de leur autorité administrative et judiciaire. Pour mettre fin à cette érosion de leurs droits et pouvoirs, ils s'efforcèrent d'obtenir reconnaissance de leurs terres comme seigneuries immédiates de l' Empire et de devenir membres du Cercle de Westphalie, mais ce fut en vain.

Dans le chapitre III nous étudions la manière dont la Gueldre Espagnole influença la législation promulguée dans cette province même. Dans les Pays-Bas méridionaux du XVIIe siècle, il existait une zone de tension entre le processus décisionnel centralisé et la promulgation décentralisée de lois. Le gouvernement central de Bruxelles aspirait à une unification matérielle de la législation mais se voyait contraint de tolérer le rôle d'intermédiaire des institutions provinciales. En effet, on peut caractériser les Pays-Bas mé-

ridionaux comme une union monarchique d'états dualistes. Les lois n'y étaient obligatoires qu'après publication matérielle.

Au départ, la Cour de Gueldre fut impliquée de deux façons dans la promulgation des lois en Gueldre Espagnole. D'une part parce que la Cour servait d'intermédiaire lors de la promulgation des ordonnances qui étaient édictées par le gouvernement central à Bruxelles et d'autre part parce que la Cour promulguait elle-même des ordonnances, que ce soit de son propre chef ou sur l'ordre du gouvernement central.

Si le gouvernement central était lui-même le législateur, le chancelier et les conseillers pouvaient quelquefois à l'avance influencer la forme et le contenu des projets de lois. Cette consultation préalable était surtout habituelle lors de l'élaboration de règlements qui avaient spécifiquement trait à la Gueldre Espagnole. A côté de cela, le "droit de remonstrance" offrait la possibilité d'influencer la législation après coup par suspension de la procédure de promulgation. Le chancelier et les conseillers avaient un rôle actif dans la promulgation des lois. S'ils pensaient que la publication d'une ordonnance en Gueldre Espagnole pouvait avoir des effets nuisibles, ils avaient le droit, selon une apostille du gouverneur général, le marquis De Fuentes, du 30 juin 1595, d'en ajourner la publication à condition qu'ils fassent part de leurs motifs au gouvernement central. C'est surtout par rapport à la législation monétaire et aux interdictions d'importation et d'exportation que l'on utilisa régulièrement ces pouvoirs afin de protéger la province dont l'économie dépendait du commerce frontalier. Les interventions du chancelier et des conseillers aboutirent souvent au retrait de l'ordre de publication, à des ajustements propres au contenu de l'ordonnance controversée ou à une législation additionnelle. Cette législation additionnelle prit souvent forme dans des ordonnances qui étaient promulguées par la Cour de Gueldre sur l'ordre du gouvernement central.

Sur la base de l'article 5 du Traité de Venlo, la Cour de Gueldre elle-même s'estimait aussi habilitée à légiférer. Le chancelier et les conseillers perpétuaient ainsi la tradition de législation des princes territoriaux, en vigueur au XVe et au début du XVIe siècle. Les propres ordonnances de la Cour de Gueldre se rapportaient surtout aux domaines administratifs et judiciaires et aux problèmes économiques et monétaires. A côté de cela il y eut des prescriptions pour limiter les exactions militaires et on prit des mesures pour maintenir l'ordre public.

L'intervention des Etats du Haut-Quartier dans le domaine législatif se limitait essentiellement à une collaboration lors de la révision des privilèges et des coutumes. Etant donné les articles 2 et 3 du Traité de Venlo qui garantissaient les anciens droits et privilèges, le seigneur, seul, ne pouvait pas apporter de changements dans les lois constitutionnelles et dans le droit coutumier. En dehors de cela, les Etats exerçaient leur influence sur la législation par l'intermédiaire d'avis et de remonstrances dans lesquels ils

attiraient l'attention sur les intérêts économiques de la province. Leurs remonstrances n'avaient néanmoins pas d'effet suspensif, à moins qu'elles ne fussent reprises par le chancelier et les conseillers.

Il est frappant que surtout dans le domaine de la législation mercantile et la législation de l'organisation administraive et judiciaire on ait promulgué des lois qui étaient spécialement destinées à la Gueldre Espagnole. Et cela alors même que tant les Etats que la Cour de Gueldre étaient étroitement associés à leur réalisation. C'est dans ce "vêtement sur mesure" sur le plan administratif, judiciaire, fiscal et économique, que le caractère provincial de la législation reçut sa forme la plus claire. Sans l'analyse des remonstrances que la province déposa contre les ordonnances et sans l'étude des dispositions que le gouvernement central leur fit suivre, on ne peut vraiment pas se prononcer de manière fiable sur la question de savoir si les ordonnances promulguées à Bruxelles se sont effectivement avérées obligatoires dans leur forme originelle en Gueldre Espagnole.

Vertaald door Mevr. Gh. Delahaye-Georget

ZUSAMMENFASSUNG

"Gueldre Espagnol, ou Quartier de Ruremonde dans le Duché de Gueldre", so wird in einer 1696 zu Paris gedruckten Karte der Teil des Herzogtums Geldern genannt, der nicht in die Republik der vereinigten Niederlande aufging, sondern ab 1580 zu den südlichen spanischen Niederlanden gehörte. Dieses ehemalige Territorium umfaßte räumlich den nördlichen Teil der heutigen niederländischen Provinz Limburg mit den Städten Roermond, Venlo und Weert, sowie einen angrenzenden Teil des Landes Nordrhein-Westfalen um Geldern, Viersen und Erkelenz.

Im ersten Kapitel werden die Linien erörtert, nach denen sich die Landesbehörden des spanischen Gelderns im 17. Jahrhundert weiterentwickelt haben, und zwar auf den Grundlagen, die in den Jahren 1543 bis 1580 - als das Herzogtum Geldern noch ungeteilt war - zustande gekommen waren. Das spanische Geldern kann als ein Ständestaat dualistischer Prägung umschrieben werden, in dem auf Landesebene der Statthalter, der Kanzler und die Räte den landesherrschaftlichen Bestandteil darstellten und die Stände des Oberquartiers die landschaftliche Seite bildeten. Die rechtlichen Beziehungen beider Elemente zueinander wie auch das Verhältnis zwischen Landesbehörden und Zentralregierung in Brüssel wurden im Venloer Traktat des Jahres 1543 festgelegt, der die Funktion einer 'loi fondamentale', also eines Grundgesetzes oder eines Herrschaftsvertrages erfüllte. In Bezug auf das Verhältnis zwischen Landes- und Zentralinstanzen war namentlich Artikel 5 von größter Wichtigkeit. Im 17. Jahrhundert wurde dieser Artikel, in Analogie zu dem 5. Artikel der brabantischen 'Joyeuse Entrée', in Bezug auf die Gerichtsbarkeit dahin interpretiert, daß man daraus ein Privileg *de non evocando et de non appelando* dem Großen Rat zu Mecheln gegenüber ableiten konnte. Von den Sentenzen des Hofes von Geldern war keine Berufung möglich, nur eine sogenannte 'groß Revision' konnte bei dem Geheimrat eingelegt werden. Aufgrund des genannten Artikels hielt sich der Hof von Geldern auch dafür zuständig, selbständig Gesetze zu erlassen. Im Gegensatz zu Brabant kannte man im spanischen Geldern keine Vorschriften hinsichtlich des Formulars der

Gesetze, wonach eine Anpassung der von den Zentralbehörden verabschiedeten Gesetztexte erforderlich war.

Die Anweisungen für den Statthalter und den Hof von Geldern seit 1580 hielten sich zuerst noch an das vorher verwendeten Muster. Im Verlaufe des 17. Jahrhunderts verlegte sich jedoch der Schwerpunkt der Landesregierung vom Statthalter auf den Kanzler und die Räte dergestalt, daß der Statthalter in der Ausübung seiner Kompetenzen hinsichtlich Verwaltung, Rechtspflege und Gnadenakte immer mehr an die Mitwirkung von Kanzler und Räten gebunden wurde. Diese Entwicklung zeichnet sich schon in der Ordnung vom 10. Mai 1619 ab, sie konnte sich aber erst in der Anweisung vom 3. Januar 1640 voll durchsetzen. Die Bedeutung des Kanzleramtes stieg dementsprechend. Bewerber für dieses Amt wurden deshalb vorzugsweise aus den Reihen des Großen Rates zu Mecheln und des Rates von Brabant genommen. Das Amt wurde nur solchen Personen anvertraut die ihre Zuverlässigkeit und Zuwendung zum Regime schon sichtbar unter Beweis gestellt hatten.

Die Kanzleiordnung des Jahres 1547 blieb, abgesehen von einigen Anpassungen, für den Hof von Geldern zu Roermond bis zum Jahre 1609 in Kraft. In dem letzteren Jahr wurde sie von einer neuen Kanzleiordnung abgelöst die, im Gegensatz zu der alten Ordnung, das Endergebnis gemeinsamer Verhandlungen zwischen Hof und Stände war. Dieses gemeinsame Vorgehen führte zu einer klareren Begrenzung der Zuständigkeiten, indem einerseits die Oberaufsicht des Hofes über den untergestellten Schöffengerichten deutlicher zum Ausdruck kam und andererseits diese Stadt- und Landgerichte mehr als zuvor vor Kompetenzüberschreitungen von Statthalter, Kanzler und Räten geschützt wurden.

Die landständischen Kräfte haben sich während des 17. Jahrhunderts noch längere Zeit behaupten können. In diesem Rahmen waren die im Venloer Traktat festgelegten Garantien zur Wahrung der herkömmlichen Rechte und Privilegien und des Indigenatsrechtes der Beamten sowie das Verbot, ohne Bewilligung der Stände Steuern zu erheben, von größter Wichtigkeit. Zu Anfang verhielten sich die Stände relativ autonom, was daraus hervorgeht, daß sie eigenmächtig Zusammenkünfte abhielten, Verordnungen erließen und Kontributionsverträge mit auswärtigen Behörden aushandelten. In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wurde aber das selbständige Vorgehen der Stände durch Eingriffe in die innere Verfassung eingeschränkt. Dank der Verordnungen der Jahre 1678, 1679 und 1680 stieg der Einfluß der Zentralinstanzen auf die Verfassung der Stände, die Erhebung der 'Beden' (Steuern), das Rechnungswesen der Stände sowie auf die Finanzverwaltung der Gemeinden an; die Kontrollfunktion des Hofes von Geldern wurde in erheblichem Maße erweitert, wie aus der provisorischen Verordnung zur Einnahme der Beden und der

sogenannten Unratsgelder auf dem platten Lande vom 12. September 1682 und schließlich der dies bezüglichen Jurisprudenz hervorgeht.

Im zweiten Kapitel rückt die Ausbildung der Landesherrschaft im territorialen Sinne im spanischen Geldern ins Blickfeld. In der limburgischen Geschichtsforschung wurde das spanische Geldern faktisch mit dem geldrischen Oberquartier von Roermond gleichgesetzt. Eine derartige Gleichstellung bringt aber keine befriedigende Erklärung für den Umstand, daß der Hof von Geldern auch außerhalb des geldrischen Oberquartiers in den sogenannten 'freien Herrschaften' im Namen des Herzogs von Geldern Gerichtsbarkeit ausübte und dort Verordnungen bekanttmachen ließ.

Aufgrund der Analyse verschiedener Deduktionen zur 'staatsrechtlichen' Stellung dieser freien Herrschaften konnten die theoretischen Kriterien ermittelt werden, mit denen man im 17. Jahrhundert die Frage zu beantworten versuchte, ob, ja oder nicht, diese freien Herrschaften zum spanischen Geldern gerechnet werden dürften. Diese Kriterien waren das Recht auf Vertretung, das Recht auf Besteuerung, das Recht auf Gerichtsbarkeit, die Gesetzgebung und letztendlich das Recht zur Huldigung. Hierzu gehörte auch die Zugehörigkeit zum Untertanenverband. Diese Kriterien lassen sich anhand der Akten des Fiskalats, des Gerichtswesens und der Verwaltung überprüfen. Zu diesen Akten gehören die Rechnungen des Generallandrentmeisters Gelderns, die Rechnungen des Generalempfängers der 'terres franches', Prozeßakten, Urteilsbücher und Briefkopialbücher des Hofes von Geldern. Diese Untersuchung führte zu dem Ergebnis, daß das spanische Geldern in den Jahren von 1580 bis 1702 nicht nur das geldrische Oberquartier von Roermond, sondern auch das Land Weert umfaßte. Ab etwa 1671 können auch die Herrschaften Dalenbroek, Hamb, Meijel und Obbicht zu diesem Territorium gezählt werden.

Diese, von den Einwohnern mit geförderte, allmähliche Ausdehnung des Einflußbereiches des spanischen Gelderns im 17. Jahrhundert und die damit verbundene Mediatisierung der betroffenen Herrschaften bedeuteten für deren Besitzer eine starke Beschränkung ihrer Herrschaftsrechte. Zwangsläufig hatten sie ihren Beitrag in den von dem Finanzrat auferlegten Steuern zu leisten. In der Ausübung verwaltungsmäßiger und gerichtlicher Kompetenzen mußten sie eine Oberaufsicht des Hofes von Geldern hinnehmen. Um dieser Durchlöcherung ihrer Rechte und Befugnisse ein Ende zu setzen, strebten sie die Anerkennung ihrer Herrschaftsbereiche als reichsunmittelbare Herrschaften an; außerdem versuchten sie Mitglied im westfälischen Kreis zu werden, jedoch ohne Erfolg.

Im dritten Kapitel wird die Frage nachgegangen, wie vom spanischen Geldern aus die in unserem Territorium verkündeten Gesetze inhaltlich beeinflußt wurden. In den südlichen Niederlanden des 17. Jahrhunderts ist

ein Spannungsfeld zwischen zentralisierter Beschlußfassung und dezentralisierter Verkündigung der Gesetze erkennbar. Die Zentralinstanzen zu Brüssel versuchten das Gesetzesrecht inhaltlich zu vereinheitlichen, aber sie waren zufolge der unvolkommenen Staatsform - die südlichen Niederlande könnte man als eine monarchale Union dualistischer Ständestaate charakterisieren - gezwungen die Vermittlungsrolle der Landesbehörden zu dulden. Gesetze wurden in den einzelnen Ländern erst durch Anschlag verbindlich.

Der Hof von Geldern war grundsätzlich auf zweierlei Weise bei der Verkündigung von Gesetzen im spanischen Geldern beteiligt, einmal, indem der Hof als Vermittler die von den Zentralinstanzen in Brüssel erlassenen Gesetze verkündete, und andererseits, indem der Hof selbständig Verordnungen verfaßte, entweder aus eigenem Antrieb oder im Auftrag der Zentralregierung.

Wenn die Zentralregierung als Gesetzgeber auftrat, wurde Kanzler und Räten zuweilen im voraus die Möglichkeit geboten, Gestalt und Inhalt der Gesetzentwürfe mitzubestimmen. Diese vorherige Beratung wurde vor allem angewendet in der Vorbereitung jener Verordnungen, die spezifisch auf das spanische Geldern Bezug nahmen. Daneben machte es das Recht auf Einspruch möglich, durch Verzögerung der Verkündigung Einfluß auf die gesetsgeberische Tätigkeit auszuüben. Bei der Verkündigung waren Kanzler und Räte nicht passiv. In den Fällen, in denen sie meinten, daß die Bekanntmachung einer Verordnung nachteilige Konsequenzen für das spanische Geldern mit sich bringen könnte, waren sie aufgrund einer Anweisung des Generalstatthalters Marquis De Fuentes vom 30. Juni 1595 berechtigt, die Verkündigung unter der Bedingung hinauszuschieben, daß sie die Zentralregierung von ihren Gründen in Kenntnis setzten. Vorallem in Bezug auf die Währungsgesetzgebung und die Einfuhr- und Ausfuhrverbote bediente sich der Hof zum Schutz der von dem grenzüberschreitenden Handelabhängigen Landeswirtschaft regelmäßig dieser Möglichkeit. Diese Einmischungen des Kanzlers und der Räte führten öfters zu der Widerrufung des Verkündigungsbefehls, zur inhaltlichen Anpassung der strittigen Verordnung, zu ersetzender oder zusätzlicher Gesetzgebung. Diese ersetzende oder zusätzliche Gesetzgebung geschah oft in der Weise, daß der Hof im Auftrag der Zentralregierung Verordnungen erließ.

Aufgrund des 5. Artikel des Venloer Traktats hielt sich der Hof von Geldern für berechtigt auch eigenmächtig Gesetze zu verfassen. Kanzler und Räte führten also die Tradition der territorial dezentralisierten fürstlichen Gesetzgebung des 15. und 16. Jahrhunderts fort. Die eigenen Verordnungen des Hofes nahmen hauptsächlich Bezug auf die Bereiche der Verwaltung und Rechtspflege, sie befaßten sich aber auch mit Wirtschafts- und Währungsfragen. Außerdem wurden Anordnungen zur Einschrän-

kung der Belästigungen durch das Militär und zum Ordnungsschutz gegeben.

Die Einmischung der Stände des Oberquartiers im Bereich der Gesetzgebung beschränkte sich vornehmlich auf die Mitarbeit an Reformen der Privilegien und des Gewohnheitsrechts. Da die Artikel 2 und 3 des Venloer Traktats die Beibehaltung der herkömmlichen Rechte und Privilegien garantierten, durfte der Landesherr nicht einseitig Änderungen in der Verfassung und dem Geldersche *Land- en Stadtrecht* vornehmen. Zudem mischten sich die Stände mittels Beratungen und Beschwerden ein, mit denen sie vorallem auf die Wirtschaftsinteressen des Landes aufmerksam machten. Ihre Beschwerden hatten aber keine aufschiebende Wirkung, es sei denn sie wurden von Kanzler und Räten übernommen.

Es ist auffällig, daß vorallem Gesetze im Bereich des Merkantilismus, der Verwaltung und der Rechtspflege speziell für das spanische Geldern erlassen wurden, und daß sowohl die Stände, als auch der Hof von Geldern an deren Abfassung stark beteiligt waren. Gerade in diesen Verordnungen bezüglich der Verwaltung, der Rechtspflege, der Steuererhebung und der Wirtschaftsfragen kam der eigene, territoriale Charakter des Gesetzesrechtes am besten zum Ausdruck. Ohne eine eingehende Analyse der Beschwerden, die von diesem Lande aus gegen Gesetze erhoben wurden, und der nachfolgenden Verfügungen der Zentralregierung, kann keine zuverlässige Antwort auf die Frage gegeben werden, ob die in Brüssel erlassenen Gesetze tatsächlich in unabgeänderter Fassung im spanischen Geldern in Kraft traten.

Vertaald door Dr G.H.A. Venner

REGESTENLIJST

VERANTWOORDING

De *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794* is opgezet als een overzicht van de in Spaans Gelre, het Staats-bezette en het Oostenrijkse Overkwartier in opdracht van de centrale regering of van het Hof van Gelre afgekondigde wetten. Hieronder zijn begrepen:

a) wetten door of namens de vorstelijke wetgever (landvoogd, gevolmachtigd minister) buiten de grenzen van het Overkwartier uitgevaardigd via bevoegde instanties zoals de Hoge Raad der Nederlanden te Wenen, de Kanselarij van Hof en Staat te Wenen, de Geheime Raad en de Raad van Financiën te Brussel, de Staten-Generaal of de Raad van State te 's Gravenhage.

b) wetten binnen de grenzen van het Overkwartier uitgevaardigd door de Soevereine Raad van Roermond, al dan niet in opdracht van een der eerder genoemde instanties.

c) wetten door de vorstelijke wetgever uitgevaardigd via de Raad van Financiën, voorzover zij in het Overkwartier door tussenkomst van de officieren van in- en uitgaande rechten gepubliceerd zijn; of indien zulks niet bewijsbaar is, duidelijk op het Overkwartier betrekking hebben, en niet louter ondergeschikte wijzigingen van een der grote tarieven inhouden.

d) octrooien van de Raad van Financiën, voorzover deze betrekking hebben op de organisatie van de inning van in- en uitgaande rechten.

e) wetten die door de vorstelijke wetgever zijn uitgevaardigd via de super-intendant van de militaire justitie, of de Hofraad van Oorlog, voorzover hun publicatie in het Overkwartier bewijsbaar is (publicatie via stadhouder, auditeur of militaire commandanten) of althans aannemelijk is te maken, (bijvoorbeeld doordat zij rechtstreeks op militairen in het Overkwartier betrekking hebben); alsmede verordeningen van militaire commandanten, die rechtstreeks op het Overkwartier betrekking hebben.

e) instructies voor advocaten, procureurs, deurwaarder en boden van het Hof van Gelre, voor zover deze ter rolle van het Hof zijn gepubliceerd.

Buiten beschouwing zijn gelaten:

a) stedelijke verordeningen, uitgaande van de magistraat (in tegenstelling tot de door de hoge overheid aan steden in het Overkwartier van bovenaf opgelegde wetten); ook niet indien stedelijke verordeningen in opdracht van de Soevereine Raad of van de Brusselse regering zijn uitgevaardigd.

b) door rechterlijke tussenkomst als resultaat van bestuursgeschillen vastgestelde "provisionele" regelementen.[1]

c) reglementen van de Staten van het Overkwartier, voor zo ver deze voortvloeien uit de autonomie van de Staten; dit betreft zowel de verordeningen die verband houden met de omslag van de bede, als ook de verdragen met betrekking tot het betalen van contributie die door de Staten met vreemde mogendheden zijn aangegaan (wel zijn opgenomen de wetten door de Staten van het Overkwartier als soevereine hertog van Gelre uitgevaardigd in de periode van de Brabantse Revolutie)

d) administratieve bevelen en beschikkingen van de centrale regering (Brussel, 's Gravenhage, Wenen) (decreten, dépêchen, resoluties), indien deze niet voor publieke bekendmaking bestemd waren. (*Ter informatie ende directie*); hetzelfde geldt voor verordeningen, die *ter informatie ende directie* werden toegezonden.

e) privileges en octrooien, tenzij deze van rechtstreeks belang zijn voor de bestuurlijke organisatie.

In de Plakkatenlijst zijn slechts akten opgenomen, die voldeden aan het wetsbegrip in materiële zin, d.w.z. dat alleen algemene, de burgers bindende rechtsregels, al dan niet onder sanctie, zijn opgenomen.[2] Aangezien het daarbij in het bijzonder ging om de in het Overkwartier *afgekondigde* wetten, dienden in verband met de gebruikelijke procedure van afkon-

[1] Zie hiervóór blz. 76 en 106.

[2] Cf. *Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, sub voce *Gesetzgebung* (H. Krause): G. ist die Schaffung abstrakter Rechtsnormen mit dem Willen zur generellen Geltung; zie ook P. Bonenfant, Rapport sur la publication de la liste chronologique des ordonnances bourguignonnes, in: *BCRALO* 16 (1959) 3-16, waarin deze wijst op het belang van het arrest van het Hof van Cassatie van 26 juni 1847, waarin wetten worden omschreven als *les actes ... par lesquels en vertu de sa souveraineté, le prince réglait, par voie d' authorité et de commandement un object d' intérêt général, ou un object d' intérêt particulier dans ses rapports avec l' intérêt général.*

diging[3] de archieven van de gewestelijke bestuurinstellingen het vertrekpunt te vormen van het onderzoek.[4]

In eerste instantie zijn daarom de plakkaatregisters van het Hof van Gelre systematisch gedepouilleerd. De aldus verkregen gegevens zijn vervolgens aan de hand van de *consultboeken* van het Hof van Gelre gecontroleerd en waar mogelijk aangevuld. Vervolgens werden met hetzelfde oogmerk de *kwartiersrecessen* en de *doleanties en orders* van de Staten van het Overkwartier doorgenomen.

Vervolgens zijn de archieven van de "grote" steden van het Overkwartier (Roermond, Venlo en Weert) en van de belangrijkste schepenbanken ten plattelande onderzocht op de aanwezigheid van afgekondigde plakkaten.[5] De archieven van de thans in de Bondsrepubliek gelegen delen van het Overkwartier leverden voor de periode 1665-1702 geen bruikbare gegevens op. Bijzonder rijk aan informatie was daarentegen het Gemeentearchief van Venlo. De collectie plakkaten die aldaar berust zou mijns inziens het meest bruikbare uitgangspunt bieden voor een wellicht nog ooit te ondernemen poging tot het vervaardigen van een overzicht van de in de periode 1580-1665 in het Overkwartier afgekondigde wetgeving. Daarnaast bleken ook de archieven van Roermond en van Weert betrekkelijk omvangrijke collecties te herbergen.

Conform de in 1983 reeds geschetste aanpak zijn de verspreid in de archieven der steden, dorpen en heerlijkheden aangetroffen plakkaten in de *Plakkatenlijst* opgenomen, indien zij waren voorzien van een certificaat van publicatie. Gedrukte plakkaten daterend van vóór ± 1700 zijn in deze archieven betrekkelijk weinig overgebleven, zodat dit onderzoek uiteindelijk alleen voor wat betreft de schepenbanken van het Staats-bezette en het Oostenrijkse Overkwartier tot bruikbare resultaten leidde. Vooral de archieven van Dalenbroek, Swalmen-Asselt, Nederweert en Wessem bleken betrekkelijk rijk aan materiaal. Het onderzoek in deze archieven leverde vooral ten aanzien van verordeningen van de Raad van Financiën en ten aanzien van de wetgeving uit de periode van de eerste en tweede Franse bezetting (december 1792-maart 1793, respectievelijk october 1794-november 1794) belangrijke aanvullende gegevens op.

[3] Zie hiervóór blz. 157-164.

[4] Cf. A.M.J.A. Berkvens, De Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794 als partieel substituut van een plakkaatboek, in: G. Van Dievoet en G. Macours, *Justicie ende Gerechticheyt* (Handelingen van het zevende Belgisch-Nederlands Rechtshistorische Colloquium) Antwerpen 1983, 1-14, pp. 7-8.

[5] Geraadpleegd werden de archieven van de volgende schepenbanken en heerlijkheden: Arcen en Velden; Baarlo, Blerick, Maasbree; Blitterswijck en Wanssum; Dalenbroek; Echt; Grubbenvorst; Helden; Kessel; Maasbracht; Meerlo en Tienray; Meijel; Montfort; Nederweert; Nieuwstad; Obbicht en Papenhoven; Odiliënberg; Oirlo; Oostrum; Roosteren; Sevenum; Stevensweert; Swalmen, Asselt; Swolgen, Broekhuizenvorst; Venray; Vlodrop, Posterholt; Wanssum; Weert; Well, Bergen; en Wessem.

Vervolgens werden nog enkele particuliere verzamelingen geraadpleegd, die door prominente juristen uit het Overkwartier, zoals de raadsheren Matthias Kroonenbroeck en Willem Joost Luytgens, indertijd voor eigen gebruik zijn aangelegd.[6]

Ter afsluiting van het bronnenonderzoek zijn te Brussel de verzamelingen plakkaten in de fondsen van de Audiëntie en van de Geheime Raad geraadpleegd. Hierin werden nog enkele plakkaten aangetroffen die blijkens verzendlijsten mede voor publicatie in het Overkwartier bestemd zijn geweest, maar in de gewestelijke archieven niet of niet meer aanwezig waren. Onderzoek in de archieven van de Raad van Financiën met betrekking tot de in het douane-departement van Roermond verbindende verordeningen terzake van in- en uitgaande rechten leverde weinig concrete gegevens op. Uiteindelijk moest worden volstaan met de vermelding van enkele grote tarieven, die overigens ook reeds in de archieven van Venlo en Roermond, alsmede in het *Recueil Van den Bergh* en in het *Ms. Kroonenbroeck* waren aangetroffen.

Aanwijzingen voor het gebruik van de regestenlijst

De samenvattingen van de verordeningen in de Plakkatenlijst zijn opgebouwd uit maximaal zes elementen: datum, bronvermelding; kopregest, regest, formele gegevens en eventuele additionele gegevens.

Linksboven bevindt zich de datum van de wet, die tevens als volgnummer wordt gebruikt. Indien een verordening niet op of omstreeks de datum van uitvaardiging in het Overkwartier is afgekondigd, dan is op deze plaats de dagtekening opgenomen van het bevelschrift, waarmee de desbetreffende verordening aan de uitvoerende instantie is toegezonden ter fine van publicatie in het Overkwartier. Tussen haakjes is in dergelijke gevallen ook de oorspronkelijke datum van uitvaardiging vermeld. Deze procedure is ook gevolgd bij wetten, daterend van vóór 1665, die in de periode 1665-1794 voor het eerst of opnieuw in het Overkwartier werden afgekondigd, alsmede bij verordeningen van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden, daterend van vóór october 1702, die ten tijde van het Staats Interimbewind in het bezette Spaanse Overkwartier zijn afgekondigd. In dit opzicht prevaleert in de Plakkatenlijst de afkondigingschronologie van tijd tot tijd boven de chronologie van uitvaardiging.

Rechtsboven bevinden zich de verwijzingen naar archivalische en gedrukte bronnen. Achter deze verwijsplaatsen is telkens een beknopte kwa-

[6] Collectie Hillen (OAR 1891); Recueil Luytgens (OAR 310-314; 1893-1895); Recueil van Laer (OAR 309); Recueil geïntituleerd *Sum consiliarii Van Den Bergh* (RAL, Fam. Arch. Van den Bergh, 590); Recueil De Stuers (CdG 302); Recueil Van Lom (HvG, 535b); Code des principaux traités (ASO 1342); Ms. Kroonenbroeck.

lificatie gegeven van het "ontwikkelingsstadium" van de verordening. Binnen de verwijzingen is een vaste rangorde aangehouden. Indien de verordening is geregistreerd door het Hof van Gelre, dan is altijd eerst verwezen naar de plakkaatregisters van deze instelling. Indien van registratie door het Hof niet is gebleken, dan is verwezen naar andere archiefbronnen, op grond waarvan afkondiging in het Overkwartier aannemelijk lijkt. Eerst daarna volgen verwijzingen naar gedrukte bronnen.

Teneinde de gebruiker een snelle oriëntatie mogelijk te maken, volgt na de gegevens omtrent dagtekening en vindplaats een zgn. "kopregest". Dit kopregest bevat een formele omschrijving van de verordening (plakkaat, provisionele ordonnantie, tarief etc.) en een aanduiding van het aandachtsveld, dat deze verordening bestrijkt. De formele omschrijving is waar mogelijk ontleend aan de titelpagina, of aan de aanhef van de wet. Dat was vrijwel altijd mogelijk bij verordeningen van de Staten-Generaal en bij verordeningen van de Oostenrijkse Nederlanden na de regeringsperiode van Karel VI. Indien de eigentijdse benaming niet onmiddellijk aan de verordening zelf ontleend kon worden, dan is de bewerker van de Plakkatenlijst in eerste instantie te rade gegaan bij de omschrijving in het bevelschrift van de centrale regering en in tweede instantie bij de circulaire van de uitvoerende instantie.

Op het kopregest volgt het eigenlijke "regest". Hier vindt de gebruiker een meer inhoudelijke beschrijving van de verordening. Deze regesten wijken in één opzicht duidelijk af van regesten in archieftechnische zin - die immers worden geacht een beknopte samenvatting te geven van de inhoud van een akte - en wel doordat in sommige gevallen omwille van een grotere mate van inzichtelijkheid het begrip "beknopte samenvatting" extensief is geïnterpreteerd.

Op het regest volgen over twee kolommen verdeeld gegevens over de diplomatische kenmerken van de wet, het beoogde geldingsgebied en de afkondiging.

In de eerste kolom worden onder de letter **w.** (*wetgever*) de diplomatische kenmerken van de verordening aangeduid (aanhef, paraaf, signum, contraseign, zegel, vorm, taal, adviesinstantie). Onder de letter **g.** (*geldingsgebied*) wordt het beoogde geldingsgebied van de wet aangegeven, indien het een wet betreft die louter voor afkondiging in het Overkwartier of delen daarvan is bestemd. Indien het een wet betreft met (beoogde) algemene gelding in de Zuidelijke Nederlanden, dan is deze aanduiding achterwege gelaten.

In de tweede kolom wordt de afkondigingsprocedure beschreven. Deze bestaat indien het een verordening betreft die door de centrale regering is

uitgevaardigd, uit twee trajecten: dat van de de uitvaardiging door de centrale regering tot aan de ontvangst en registratie door de met de verdere uitvoering van het afkondigingsbevel belaste instantie (meestal het Hof van Gelre) en dat van de toezending door deze instantie aan de subalterne instanties in het gewest die met de publicatie en affixie op de gebruikelijke plaatsen zijn belast.

Onder de letters **t.i.** (*toezendende instantie*) wordt het eerste traject beschreven. De gegevens daarvoor zijn ontleend aan het bevelschrift waarmee de verordening door de centrale regering aan de verantwoordelijke gewestelijke instantie is toegezonden. Indien de kenmerken van het bevelschrift en van de verordening identiek zijn, dan is de vermelding van **t.i.** achterwege gebleven. Hetzelfde is uiteraard het geval in die gevallen dat het Hof van Gelre zelf als wetgever optreedt. Indien deze gegevens gedeeltelijk identiek zijn, dan zijn slechts de afwijkende opgenomen. Indien gegevens over de afkondigingsprocedure ontbreken, dan wordt zulks expliciet vermeld, behalve bij verordeningen van de Raad van Financiën, waar zulks welhaast regel is.

Het tweede traject van de afkondigingsprocedure wordt beschreven onder de letters **u.i.** (*uitvoerende instantie*). Waar mogelijk is aangegeven op welke datum de met uitvoering van de afkondigingsprocedure in het Overkwartier belaste instantie, dit is de geadresseerde van het bevelschrift van de centrale regering, het bevelschrift heeft ontvangen, zijnde de vroegst mogelijke datum, waarop aan het afkondigingsbevel voldaan zou kunnen zijn. De onder de letters **d.v.a.** vermelde *datum van afkondiging* is ontleend aan de circulaire, waarmee de verantwoordelijke gewestelijke instantie in het Overkwartier de verordening ten fine van publicatie en affixie heeft toegezonden aan de lagere overheden in het Overkwartier. Deze datum kan worden beschouwd als de vroegst mogelijke, waarop de verordening in het hertogdom verbindend geworden zou kunnen zijn. Het duurde in de praktijk nog enige dagen totdat de verordening inderdaad door de subalterne gerechten was afgekondigd. Een periode van veertien dagen werd in beginsel aanvaardbaar geacht.

Bij sommige verordeningen is tenslotte nog enige additionele informatie opgenomen. Deze bestaat veelal slechts uit verwijzingen naar verordeningen van eerdere of latere datum, die expliciet of soms ook impliciet met de onderhavige in verband staan. Hier vonden ook gegevens met betrekking tot bezwaren tegen, en aanvulling, wijziging, herpublicatie of intrekking van de wet een plaats. Deze informatie is, tenzij anders aangegeven, ontleend aan de consultboeken van het Hof van Gelre, of aan de recessen en doleanties van de Staten van het Overkwartier.

In de regestenlijst zijn, naast de gebruikelijke verkorte aanduidingen van archivalische en gedrukte bronnen, waarvoor verwezen wordt naar de *Lijst van Afkortingen*, nog een aantal specifieke functionele afkortingen gebruikt, welke hier voor het gemak van de gebruiker nogmaals, maar nu gegroepeerd in de volgorde, zoals ze in de regesten voorkomen, worden weergegeven:

Ter aanduiding van het ontwikkelingsstadium van de gebruikte archiefbron:

a.a.	authentiek afschrift
e.a.	eenvoudig afschrift
exp.	expeditie
gr.	grosse; gedrukt exemplaar
min.	minuut

Ter aanduiding van de formele kenmerken van de verordening en van het beoogde geldingsgebied:

w.	wetgever zoals in het intitulé vermeld; of indien verordening en bevelschrift gecombineerd zijn:
w/t.i.	wetgever en toezendende instantie
d.	datum; of
a.	actum, beide gevolgd door de plaats van handeling
p.	paraaf; naam, gevolgd door vt. (vidit).
s.	signum (mention de service)
cs.	"contraseign", signatuur van de verantwoordelijke secretaris
z.	zegel
v.	vorm (gedrukt/geschreven) en taal
g.	beoogd) geldingsgebied
a.i.	advies-instantie (mention de conseil)

Ter aanduiding van het eerste traject van de afkondigingsprocedure:

t.i.	toezendende instantie (overige afkortingen als boven)

Ter aanduiding van het tweede traject van de afkondigingsprocedure:

u.i.	uitvoerende instantie
d.v.o.	datum van ontvangst van het bevelschrift van de centrale regering
d.v.a.	datum van afkondiging; of indien de verordening alleen geregisteerd diende te worden:
d.v.r.	datum van registratie

1. Verordeningen afgekondigd in Spaans Gelre gedurende de regering van Karel II (17 november 1665 - 1 november 1700)

1665-10-20 P 1, fol. 48v-49r, a.a.

DECLARATIE TERZAKE VAN DE HANDEL IN SALPETER EN BUSKRUIT

Krachtens het plakkaat van 24 juli 1665 (PV 3.1042; P 1, fol. 39) is de handel in salpeter en buskruit aan particulieren ontzegd. Dit verbod dient te worden geïnterpreteerd als zijnde niet van toepassing voor kleine wederverkopers die hun salpeter betrekken van daartoe aangewezen koninklijke commiezen.

w. vanwege de koning
a. Brussel, 20 october 1665
p. Van Piet vt.
s. ter ordonnantie van de koning
cs. Verreycken
v. gedrukt, Nederlands
t.i. landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
s. markies van Castel-Rodrigo
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1665-11-14 OAV 1252 (300), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNSTERSE TROEPEN DIE DE MAASHANDEL HINDEREN

Naar aanleiding van klachten van de "admodiateurs" (pachters) van Zijne Majesteits in- en uitgaande rechten wordt aan de rechterlijke officieren en onderdanen van Zijne Majesteit opgedragen op het hulpgeroep van Hollandse en Gelderse schippers de klok te trekken en te hulp te snellen. De "rantsoenerende" militairen zullen als dieven en straatschenders aan den lijve worden gestraft. Zij die het hulpgeroep negeren riskeren arbitraire straffen.

w. op naam van stadhouder, kanselier en raden
a. Roermond, 14 november 1665
p. Van Winck. vt.
s. ter ordonnantie van het Hof van Gelre
cs. P. de Glein
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 18 november 1665

1665-11-27 OAV 1252 (300), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HULP AAN MUNSTERSE TROEPEN DIE IN DE REPUBLIEK GERANTSOENEERD HEBBEN

De onderdanen van Zijne Majesteit mogen onder geen voorwaarde Munsterse soldaten, die op strooptocht zijn geweest in de Republiek, helpen of onderdak verlenen. Zij moeten voorkomen dat Hollandse of Munsterse onderdanen elkaar in het Overkwartier aanhouden. Zij moeten op het trekken van de klok te hoop lopen om dergelijke lieden te achtervolgen, op straffe van voor de schade aansprakelijk te worden gesteld en bovendien arbitrair gestraft te worden.

w. op naam van stadhouder, kanselier en raden
a. Roermond, 27 november 1665
p. Van Winck. vt.
s. ter ordonnantie van het Hof van Gelre
cs. P. de Glein
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 2 december 1665

1665-12-19 OAV 1252 (300), gr.

PLAKKAAT TERZAKE VAN VREEMDE KRIJGSDIENST

Zijne Majesteit verbiedt de onderdanen van het Overkwartier zich in vreemde krijgsdienst te begeven, op straffe van verbeurte van lijf en goed. De rechterlijke officieren dienen ervoor te waken, dat er geen werving voor vreemde krijgsdienst plaatsvindt.

w. op naam van Karel II
d. Roermond, 19 december 1665
p. Van Winck. vt.
s. vanwege de koning
cs. P. de Glein
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 19 december 1665

1666-02-12 P 1, fol. 160r-161v, e.a.

REGLEMENT TERZAKE VAN DE BETALING VAN PROCESKOSTEN EN TERZAKE VAN DE VERPLICHTINGEN VAN DE GRIFFIER EN VAN DE ADVOCATEN VAN HET HOF VAN GELRE

De verordening heeft betrekking op de kosten verbonden aan het lichten van appoinctementen, ordonnantiën, relievementen, requesten civiel en appostillen. De rechten die de griffier toekomen in verband met het bijhouden van de rol worden erin gespecificeerd, evenals diens verplichtingen ten aanzien van het afschrijven der processtukken en het beschikbaar stellen ervan aan de advocaten. Volgens het reglement zijn de advocaten verplicht om desgevraagd ten huize van de commissaris mondelinge toe-

lichting te verstrekken bij processtukken. Zij dienen op rolzittingen aanwezig te blijven totdat al hun actieve en passieve zaken zijn voorgekomen.

w.	vanwege het Hof van Gelre	s.	P.F. Mastelein
a.	Roermond, 12 februari 1666	v.	geschreven, Nederlands
p.	Van Winck. vt.	g.	Hof van Gelre

Het reglement is uitgevaardigd ten verzoeke van de advocaten, geadmitteerd voor het Hof van Gelre te Roermond en is bedoeld als aanvulling op de ordonnantie van 11 september 1665 (niet in P 1). Het reglement zal "ter rolle" zijn gepubliceerd.

1666-02-13 OAV 1252 (300), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN VIJANDELIJKHEDEN DOOR VREEMDEN TEGEN ONDERDANEN VAN DE REPUBLIEK IN DE LANDEN VAN ZIJNE MAJESTEIT GEPLEEGD

De landvoogd verbiedt op straffe des doods aan onderdanen van vreemde mogendheden om de landen van Zijne Majesteit te gebruiken als uitgangsbasis voor raids op Staats gebied. Het helpen of begunstigen van infiltranten wordt evenzo gestraft.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Castel-Rodrigo	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 13 februari 1666	v.	gedrukt, Nederlands
s.	markies van Castel-Rodrigo	u.i.	Hof van Gelre
		d.v.a.	25 februari 1665

1666-06-08 P 1, fol. 49r-56v, a.a.
PV 3.983

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER VAN LAKEN EN ANDERE MANUFACTUREN VAN WOL EN KAMEELHAAR

De invoer van produkten van wol en kameelhaar wordt verboden. Derhalve behelst de verordening bepalingen omtrent de registratie van buitenlandse, en het zegelen en loden van binnenlandse manufacturen, instructies voor de commiezen, belast met het toezicht op de naleving van het plakkaat en bepalingen omtrent de wijze van procederen tegen de overtreders. Het plakkaat van 3 maart 1660 (PB 4.113) blijft van kracht, voorzover het niet gewijzigd is door de onderhavige publicatie.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 8 juni 1666
p. Van Piet vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel (wijlen Philips IV)
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
s. markies van Castel-Rodrigo
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1666-10-07 P 1, fol. 56r-57r, a.a.

PLAKKAAT EN DECLARATIE TERZAKE VAN DE INVOER VAN WIJN

De verordening regelt de invoer van Franse wijnen van het oogstjaar 1666, voor zover "te waghen commende". Bij de invoer van deze wijn, die per wagen wordt getransporteerd, moet men zich richten naar het plakkaat van 18 october 1660 (PB 4.95), dat opnieuw wordt gepubliceerd.

w. vanwege de koning
d. Charleroi, 7 october 1666
p. Van Piet vt.
s. ter ordonnantie van Zijne Majesteit
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans
a. i. Geheime Raad
t.i. landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
s. markies van Castel-Rodrigo
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

De verordening bestaat uit een brochure en bijhorend plakbiljet, bestemd voor affixie bij de kantoren van in- en uitgaande rechten (OAV 1252 (300), gr.).

1667-02-05 P 1, fol. 57r-62v, a.a.
PV 3.1055

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER VAN PAARDEN

De verordening behelst bepalingen met betrekking tot het tarief, de wijze van betaling en de inning van in- en uitgaande rechten, voorschriften met betrekking tot paspoorten en "passavants" voor paarden en de controle daarvan, benevens bepalingen met betrekking tot boeten en derzelver vordering. De douanekantoren van Kamerijk en Aire worden aangewezen voor de uitvoer van paarden naar Frankrijk; dat te Ahin voor de uitvoer naar de Duitse landen. Invoer van paarden vanuit Denemarken, de Noordelijke Nederlanden en de Noordduitse landen is alleen geoorloofd via Diest.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
d	Brussel, 5 februari 1667	t.i.	landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
p.	Van Piet vt.	s.	markies van Castel-Rodrigo
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel (wijlen Philips IV)		
v.	gedrukt, Nederlands		

Zie hierna (→ 1668-01-16) en (→ 1668-09-29).

1667-04-30 P 1, fol. 62v-63r, a.a.

ORDONNANTIE EN PLAKKAAT TERZAKE VAN HET TOEZICHT OP DE DRUKPERS

Zijne Majesteit gelast de strikte naleving van de verordeningen terzake van het drukken van injurieuze schrifturen. Het drukken van "declaraties, manifesten, theses quodlibetque quaestiën", en het "debiteren" en distribueren van drukwerken, boeken en tractaten zonder octrooi, visitatie en approbatie wordt verboden.

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
d.	Brussel, 30 april 1667	s.	markies van Castel-Rodrigo
p.	Van Piet vt.	cs.	Verreycken
s.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
v.	gedrukt, Nederlands		

1667-05-29 P 1, fol. 65r-66r, a.a.
PB 4.238; PV 3.1328

AKTE TERZAKE VAN DE STAAT VAN OORLOG MET FRANKRIJK

De landvoogd beveelt de stadhouders der provincies en andere officieren die zulks aangaat om maatregelen te nemen in verband met de dreigende Franse inval. Hij geeft instructies met betrekking tot het vertragen van de Franse opmars door het versperren van wegen en het vernielen van bruggen. Hij verbiedt het aanvaarden van Franse "sauvegardes" zonder permissie van het bevoegde gezag, op straffe als van majesteitsschennis. De handel met Frankrijk wordt opgeschort.

w. op naam van de landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
a. Brussel, 29 mei 1667
p. D'E. vt.
s. markies van Castel-Rodrigo
cs. De Gottignies
v. gedrukt, Frans
t.i. idem
d. Brussel, 31 mei 1667
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1667-06-04 P 1, fol. 66r-67r, a.a.

PROVISIONELE ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET UITVOEREN VAN GRAAN UIT HET OVERKWARTIER

Wegens de te verwachten schaarste aan graan ten gevolge van oorlogshandelingen, wordt de uitvoer van graan uit het Overkwartier verboden.

w. op naam van Karel II
d. Roermond, 4 juni 1667
p. Van Winck. vt.
s. vanwege de koning
cs. P. de Glein
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
d.v.a. 4 juni 1667

1667-07-22 P 1, fol. 67v-68v, a.a.
PV 3.1213

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE BESCHERMING VAN FRANSE DESERTEURS

De verordening regelt de behandeling van overlopers uit de legers van de Franse kroon, daaronder begrepen onderdanen van de Spaanse koning die zich in vreemde krijgsdienst hebben begeven, doch zich weer onder de gehoorzaamheid van Zijne Majesteit willen begeven. De plaatselijke overheden krijgen last om erop toe te zien, dat dergelijke personen niet worden gemolesteerd. Zij dienen ze zelfs te voorzien van paspoorten en geld voor de reis vanaf de grens naar de hoofdplaats van de provincie. De stadhouders van de provincies krijgen opdracht om een overlooppremie gerelateerd aan de gevechtswaarde van de deserteur uit te betalen.

w. op naam van de landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
a. Gent, 22 juli 1667
p. Van Piet vt.
s. markies van Castel-Rodrigo
c.s. Verreycken
v. gedrukt, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1667-10-11/1

P 1, fol. 69r-70r, a.a.
PB 4.356; PV 3.905

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER VAN WIJNEN UIT FRANKRIJK

Bij wijze van represaille tegen de protectionistische tarievenpolitiek van de Franse koning wordt de invoer van wijnen uit Frankrijk verboden. Om te voorkomen dat Franse wijn onder dekmantel wordt ingevoerd, valt de invoer van wijn afkomstig uit Lotharingen, Bar, Metz en Luik eveneens onder het verbod.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 11 october 1667
p. Van Piet vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans

a.i. Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
s. markies van Castel-Rodrigo
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1667-10-11/2

P 1, fol. 70v-71v, a.a.
PV 3.967

PLAKKAAT TER ONDERSTEUNING VAN DE NOODLIJDENDE TEXTIELNIJVERHEID

De invoer van manufacturen van katoen en neteldoek wordt verboden. De doorvoer ervan blijft echter geoorloofd.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 11 october 1667
p. Van Piet vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans

a.i. Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
s. markies van Castel-Rodrigo
u.i. Stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van enige steden en onderdanen.

1667-11-18

OAV 1252 (301), gr.
PB 4.366; PV 3.769

DECLARATIE TERZAKE VAN DE HANDEL VAN EN NAAR FRANKRIJK EN DE BEZETTE GEBIEDEN

Voor het vervoer van koopwaar, zijnde geen contrabande, van en naar Frankrijk, moet vooraf een paspoort worden aangevraagd, conform het reglement van 30 september 1667*.
De paspoorten zijn alleen geldig met de bijbehorende acquitten, betaald op voet van het reglement van 12 november 1667 (PB 4.214). Voor transport via neutraal gebied dient men gebruik te maken van transitopassen. Het vervoer van goederen in de grens- en frontstreken is verboden zonder certificaat van de lokale overheden. Dit om smokkel tegen te gaan. De lokale overheden hebben het recht inzage te vragen van paspoorten en acquitten en indien deze niet in orde zijn, over te gaan tot confiscatie van goederen, transportmiddelen en het viervoud van de waarde.

w. op naam van de landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
a. Brussel, 18 november 1667
p. Van Piet vt.
s. markies van Castel-Rodrigo
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans
u.i. Hof van Gelre
d.v.a. 3 februari 1668

* Ordonnantie terzake van de contributie te heffen van Franse onderdanen in de gebieden van Zijne Majesteit. De verordening is bestemd voor publicatie te Luxemburg, Henegouwen, Arlon, Namen, Kamerijk, Valenciennes en Charlemont. Een gedrukt exemplaar, zonder exhibitum, bevindt zich in OAR 309 nr. 19.

1667-11-23

P 1, fol. 72r-73r, a.a.
PB 4.220; PV 3.1386

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET DUELLEREN

De verordening behelst een bevel tot herpublicatie van het plakkaat van 19 augustus 1660. De tegen overtreding bedreigde straffen worden verzwaard met uitsluiting van elke mogelijkheid om gratie of kwijtschelding van straf te verwerven.

w. vanwege de koning
a. Brussel, 23 november 1667
p. Van Piet vt.
s. markies van Castel-Rodrigo
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans
t.i. landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
s. markies van Castel-Rodrigo
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1669-05-31).

1668-01-02 OAV 1252 (301), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN CONTRIBUTIES AAN FRANKRIJK TE BETALEN

Stadhouder, kanselier en raden verbieden de onderdanen van Zijne Majesteit om contributie te betalen aan Frankrijk. Zij dienen zich te bewapenen om gewelddadige heffing van contributie tegen te gaan. Zij dienen de vijand te doden, zonder losgeld te vragen of kwartier te geven. Des nachts dient men wacht te lopen en door het luiden van de klok bij onraad de bevolking te alarmeren. De stadhouder van het Overkwartier zal daarbij de sterke arm bieden. Indien huizen afbranden, zal de eigenaar door de gemeenschap schadeloos worden gesteld. Herbergiers mogen geen onderdak verschaffen aan vijandige personen, op straffe des doods.

w. op naam van stadhouder, kanselier en raden
a. Roermond, 2 januari 1668
p. Van Winck. vt.
s. ter ordonnantie van het Hof van Gelre
cs. P. de Glein
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 11 januari 1668

Zie hierna (→ 1668-03-02).

1668-01-08 ASO 198, fol. 66-71, gr.;
Audiëntie 1121, min.; Audiëntie 1151, exp.

REGLEMENT (MILITAIR) VOOR DE GEKANTONNEERDE CAVALERIE IN HET OVERKWARTIER

Het reglement specificeert de financiële vergoeding, uitgedrukt in "rations" à 15 stuivers, waarop officieren en soldaten van de in het Overkwartier gelegerde cavalerie per dag aanspraak kunnen maken, boven het simpel logement. Naast de toeslag per rang, die elke cavalerist in de rang van "maître de camp" tot gemeen soldaat ontvangt, wordt een toeslag gegeven voor elke voltallige compagnie. Als zodanig zal worden aangemerkt elke compagnie, die bij de aanvang van de campagne van 1668 vijftig effectieve soldaten zal tellen.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 18 januari 1668
s. markies van Castel-Rodrigo
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans
g. Overkwartier
u.i. stadhouder, prins van Masmines

De verordening is bij missive van 25 januari 1668 door de stadhouder toegezonden aan de gedeputeerden van de Staten van het Overkwartier, aangezien de "plaquilles et fourages" moeten worden betaald uit de "aides et subsides" (ASO 198, fol. 87).

1668-01-10 ASO 37, fol. 178, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE "RECUSATIE" VAN RECHTERS

Stadhouder, kanselier en raden bepalen dat, indien een procespartij een der rechters wil wraken, hij zulks zal moeten doen voordat er stukken zijn gewisseld, tenzij de reden eerst later is ontstaan. Tevens moet hij honderdtwintig gulden Brabants storten in handen van de griffier van het hof, te verbeuren indien zijn verzoek wordt afgewezen.

w. op naam van stadhouder, kanselier en raden
a. Roermond, 10 januari 1668
v. geschreven, Nederlands
g. Hof van Gelre

Blijkens de "doleanties" van de Staten van het Overkwartier is de verordening op 10 januari 1668 ter rolle gepubliceerd (ASO 37, fol. 180).
Zie hierna (→ 1669-05-25).

1668-01-14 P 1, fol. 73r-75r, a.a.
PV 5.1277

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE CONFISCATIE VAN FRANSE EIGENDOMMEN IN DE SPAANSE NEDERLANDEN

De landvoogd beveelt de confiscatie van goederen en landen, gelegen binnen de Spaanse Nederlanden en in Frankrijk, voorzover momenteel schatplichtig aan de Spaanse koning en toebehorend aan natuurlijke onderdanen van de Franse koning, die binnen ommuurde steden wonen of in dienst zijn van de Franse koning. De plaatselijke autoriteiten moeten gespecificeerde lijsten opstellen van voor confiscatie in aanmerking komende goederen, renten en inkomsten. De ontvangers en pachters van desbetreffende goederen dienen hun ontvangsten, respectievelijk de verschuldigde pacht, in pand te geven bij de plaatselijke autoriteiten. Magistraten van de door Frankrijk bezette steden dienen de uitvoering van het Franse edict van 28 oktober, dat overeenkomstige maatregelen behelst ten aanzien van Spaanse eigendommen, te verhinderen op straffe van confiscatie van hun eigen goederen binnen Spaans bereik.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Castel-Rodrigo	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 14 januari 1668	v.	gedrukt, Frans
p.	D'E. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	markies van Castel-Rodrigo		

De verordening wordt uitgevaardigd bij wijze van represaille voor het edict van Lodewijk XIV d.d. 28 october 1673, waarbij de confiscatie van Spaanse eigendommen wordt gelast.

1668-01-16 P 1, fol. 76v-77r j°. OAV 1252 (300), gr. PB 4.366

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN PAARDEN

De landvoogd verbiedt de uitvoer van paarden naar Frankrijk. Een uitzondering wordt gemaakt voor tuigpaarden, bestemd voor karossen. Deze mogen vanuit de Republiek naar keuze via Antwerpen of Diest, over Brussel, Mons en Maubeuge naar Frankrijk passeren, tegen betaling van zestien patakons per trekdier. De straffen bedreigd in (→ 1667-02-05) blijven van toepassing op de uitvoer van andere paarden.

w.	vanwege de landvoogd	t.i.	landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
a.	Brussel, 16 januari 1668	d.	Brussel, 24 januari 1668
s.	markies van Castel-Rodrigo	p.	D'E. vt.
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
v.	gedrukt, Frans		

1668-01-17 P 1, fol. 75r-76v, a.a. PV 3.1267

REGLEMENT TERZAKE VAN HET OCTROOI EN DE EXPEDITIE VAN PASPOORTEN EN VRIJGELEIDEN

Het reglement geeft voorschriften met betrekking tot tarieven en vormvereisten van paspoorten, bedoeld voor handels- en personenverkeer te water en te land, alsmede instructies voor officieren betreffende het toezicht op de naleving van het reglement.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 17 januari 1668	t.i.	landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
p.	D'E. vt.	s.	markies van Castel-Rodrigo
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	contrazegel		

De verordening wordt uitgevaardigd bij wijze van represaille voor een overeenkomstige verordening in Franse zijde, gedateerd 10 november 1667.

1668-03-02 OAV 1252 (301), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BETALING VAN CONTRIBUTIE AAN DE FRANSEN

Eenieder die in weerwil van (→ 1668-01-02) contributie betaalt aan de Fransen of anderen daartoe aanzet, zal worden aangehouden en als verdacht van crimen laesae majestatis worden berecht. De aanbrenger krijgt tien rijksdaalders beloning.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	P. de Glein
a.	Roermond, 12 maart 1668	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Van Winck. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	6 maart 1668

1668-04-12 Audiëntie 1121, min.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE CONTRIBUTIES

De landvoogd verbiedt de bewoners van het platteland om meer contributie aan de Fransen te betalen, dan in de daartoe strekkende verdragen is afgesproken. Indien men zich niet aan dit bevel houdt, zullen de ingezetenen als begunstigers van de vijand worden gestraft. Ondermeer zullen dan de contributieverdragen worden herroepen.

w.	(op naam van de landvoogd, markies van Castel-Rodrigo)	t.i.	idem
a.	Brussel, 12 april 1668	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Blijkens kanselarij-aantekening in de marge van de minuut ook toegezonden ter publicatie in het Overkwartier. Van publicatie in het Overkwartier blijkt niet met zekerheid.

1668-05-29 P 1, fol. 77r-84r, a.a.

AKTE VAN PUBLICATIE VAN DE VREDE VAN AKEN

De landvoogd, markies van Castel-Rodrigo, beveelt de publicatie van de Vrede van Aken en naleving van de bepalingen die in het verdrag zijn vervat. Overtreders van dit bevel zullen als vredebrekers en verstoorders van de openbare rust worden gestraft. De tekst van het verdrag (PB 4.239; PV 3.1330) is in het plakkaatregister geregistreerd.

w/t.i.	landvoogd, markies van Castel-Rodrigo	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 29 mei 1668	v.	geschreven, Frans
p.	D'E. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	markies van Castel-Rodrigo		

1668-07-25 P 1, fol. 84r-93r, a.a.; DP 1, gr. PV 3.119

REGLEMENT TERZAKE VAN DE BETALING EN HET ONDERHOUD VAN DE LANDSTRIJDKRACHTEN, ALSMEDE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Teneinde een regelmatige betaling der soldij te garanderen, zal deze geschieden door een commies van de provinciale intendant, in aanwezigheid van de intendant en enige gedeputeerden van de Staten der provincie. Bij die gelegenheden zal controle worden uitgeoefend op het verschijnsel van "places mortes" of "places fauces" op de monsterrollen*. De officieren worden gewaarschuwd, op straffe van Zijne Majesteits indignatie, om geen fictieve soldaten voor soldij in aanmerking te brengen. Dit geldt speciaal ten aanzien van knechten en livreiers van hoge officieren.
In elke provincie zal een intendant-commissaris generaal worden aangesteld onder de persoonlijke sauvegarde van Zijne Majesteit. Deze wordt belast met de betalingen van de soldij, het monsteren der troepen en het aanleggen van lijsten terzake.
Het reglement behelst voorschriften om een effectief toezicht op het gedrag van militairen mogelijk te maken en om te kunnen controleren of degenen die voorgeven militair te zijn, het ook werkelijk zijn. Rovers die onder militaire gedaante hun handwerk beoefenen, zullen met de dood worden gestraft. Militairen mogen zich niet zonder paspoort van hun garnizoen verwijderen. Langs hiërarchieke weg dienen de officieren op elkaars gedrag toe te zien.

Militairen op doortocht moeten hun paspoorten tonen aan de burgerlijke overheid. Weigerachtige militairen moeten worden aangehouden om door hun kapitein te worden gestraft. Indien militairen op heterdaad worden betrapt bij het bedrijven van misdaden en ter plaatse zijn gearresteerd, dan mogen zij door de ordinaris rechter worden berecht. In andere gevallen moet de intendant worden verwittigd of de militaire commandant, die voor de gerechtelijke afdoening zorg zal dragen. Het helpen van deserteurs wordt met de dood gestraft. Officieren mogen onder geen beding niet-militairen aan berechting door de burgerlijke rechter onttrekken. Evenmin mogen zij militaire delinquenten toegevend behandelen, uit vrees zich bij de manschappen minder geliefd te maken.
Het reglement bevat een tarief voor de bezoldiging van militairen en "gereformeerde" (op wachtgeld gestelde) officieren. De intendant krijgt opdracht zorg te dragen voor de oprichting van militaire hospitalen in zijn departement. De verordening moet zowel door de provinciale hoven, als door de superintendant van de militaire justitie worden gepubliceerd.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 25 juli 1668	t.i.	landvoogd, markies van Castel-Rodrigo
p.	C. Ho. vt.	s.	markies van Castel-Rodrigo
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		

De verordening is tot stand gekomen op verzoek van de Staten van enige provinciën.

* Cf. Militaire ordonnantie terzake van "plazas muertas" van 4 maart 1668 (OAR 309, nr. 25).

1668-08-22 Fam. Arch. Van Den Bergh 590, gr. PV 3.804

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De "Liste van de rechten op de inkomende, ende uytgaende waeren, ende coopmanschappen" bestaat uit een alfabetische opsomming van handelsartikelen en de daarover verschuldigde in- en uitgaande rechten. De lijst omvat 88 pagina's. Van eventueel niet in de lijst genoemde produkten moet als invoerrecht drie procent van de door de handelaar aangegeven waarde worden geïnd. De uitvoerheffing bedraagt één procent. Indien de koopman de waarde te laag aangeeft, hebben de officieren van in- en uitgaande rechten het recht om de gedeclareerde koopwaar aan te kopen. Zij

betalen dan de aangegeven waarde, vermeerderd met één-zesde deel. De straffen en voorwaarden zoals neergelegd in eerdere plakkaten en reglementen blijven ongewijzigd van kracht.

a. Brussel, 22 augustus 1668
p. D'E. vt.
s. markies van Castel-Rodrigo
cs. P.F. d'Ennetières, J. Cockaerts, J. d'Ognate
v. gedrukt, Nederlands
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

1668-09-29

P 1, fol. 93v-97r, a.a.
PB 4.372

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE IN- EN UITVOER VAN PAARDEN

De verordening geeft voorschriften met betrekking tot de betaling van in- en uitgaande rechten, de afgifte van paspoorten en geleidebiljetten en bepalingen met betrekking tot het opleggen van boeten en het vorderen daarvan. Er is voorzien in de mogelijkheid van kwijtschelding van boete bij blijvend goed gedrag. In vergelijking met (→ 1667-02-05) is het aantal "bureaux de sortie" (vertrekkantoren) belangrijk uitgebreid. Een lijst van kantoren is bijgevoegd.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 29 september 1668
p. C. Ho. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans
a.i. Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, hertog van Frias
d. Mechelen, 2 october 1668
s. hertog van Frias
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1668-10-11

OAV 1252(301), gr.;
OAR 319, nr. 76, gr.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE LENEN IN GELDERLAND

Het Hof van Gelre gelast de gebruikers of bezitters van verduisterde lenen om zich binnen drie maanden te wenden tot het Leenhof te Roermond, om hun leen als zodanig te "recognosceren" en de gebruikelijke heergewaden te betalen. Alle houders van leengoed moeten bij de leengriffier een specifiek overzicht of denombrement indienen van hun lenen. Uit die overzichten moeten grootte, ligging en achterlenen duidelijk blijken. In het denombrement moet worden aangegeven welke delen van het leen

eventueel zonder octrooi zijn vervreemd, "gespleten" of "afgedeeld". Indien de leenmannen hun verplichtingen ten dezen niet nakomen, dan zal het overzicht door de leengriffier ten overstaan van een commissaris van het Hof van Gelre worden opgemaakt.
Houders van leengoed die hun bezit zonder octrooi door permutatie, koop, schenking, transport of hypothecaire belasting hebben omgezet in tijnsgoed moeten het leenhof onverwijld van dergelijke transacties in kennis stellen. Het wordt schouten, schepenen, gerichten, laten en banken nadrukkelijk verboden zich met dergelijke transacties in te laten. Zij mogen in het geheel niet kennis nemen van leenzaken.
Afgedeelde of gespleten lenen moeten voortaan als afzonderlijke lenen worden verheven. De stadhouder der lenen is bevoegd tot het vaststellen van de hoogte van het verschuldigde heergewaad.
Indien enig contract terzake van leengoed de bepaling bevat dat het leen wordt vervreemd "onder aggregatie van de heer", dan moet binnen één maand octrooi worden gevraagd voor de bedoelde transactie, op straffe van nietigheid.
De houders van leengoed moeten in het denombrement ook aangeven welke delen van het goed zijn bezwaard, al dan niet met octrooi. Voor niet-geoctrooieerde renten kan alsnog octrooi worden aangevraagd tegen betaling van het gebruikelijke tarief. Voor losbare renten hoeft geen octrooi te worden gevraagd.
De "ophelders" van "bundige" of "kluppel-lenen" moeten in hun denombrement aangeven hoeveel "metgedelingen" er zijn en welk deel van het goed aan elk van hen toebehoort. Elke nieuwe "metgedeling" is verplicht voor zijn aandeel het verschuldigde heergewaad te betalen.
Leenmannen die niet "hofveerdich" zijn, d.w.z. niet aan hun verplichtingen jegens de heer hebben voldaan, kunnen geen partij zijn in processen voor het Leenhof te Roermond.

w. vanwege de koning
d. Roermond, 11 october 1668
p. Breug. vt.
s. ter ordonnantie van stadhouder en raden
cs. I. Bierens
z. contrazegel
v. gedrukt, Nederlands
g. lenen Overkwartier
d.v.a. 6 october 1669

Zie hierna (→ 1671-06-30).

1669-02-07/1

OAR 319 nr. 77; OAV 2240; Fam. Arch. Van Den Bergh 589, l, gr.

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De verordening bestaat uit een "Liste van de rechten van Syne Coninck-lycke Majesteyt, die voortaen gelicht sullen worden op alle coopman-schappen, manufacturen, ende waeren op- ende aff-vaerende de riviere van de Maeze". Zowel het tarief "descendant", als het tarief "montant la Meuse" bestaat uit een alfabetische opsomming van koopwaar en de daar-van te heffen rechten. Beide lijsten zijn voorzien van enige aanvullende bepalingen. De rechten "op de affvaerende waeren" -- de koopwaar af-komstig uit het Luikse en Maastrichtse, bestemd voor Dordrecht en omge-ving -- moeten worden voldaan te Navagne (boven Maastricht) en te Roermond, alvorens de goederen gelost of verder doorgevoerd mogen worden. Te Roermond moeten ook de rechten worden voldaan, verschul-digd van de goederen die over land uit Gulik en het Duitse Rijk zijn aan-gevoerd, om aldaar scheep te gaan. Naast de in- en uitgaande rechten moet voor het verkeer stroomafwaarts ook nog tol worden betaald te Venlo.
De rechten van "waeren, de Maze op-commende" -- de koopwaar uit de Republiek, bestemd voor Maastricht en het Luikse -- moeten te Venlo worden voldaan. Deze goederen kunnen verder vrij van rechten stroomopwaarts worden vervoerd, met uitzondering van de havengelden en van het "peerde-geldt", dat te Stevensweert is verschuldigd. Het recht van peerde-geldt zal echter voortaan te Roermond kunnen worden voldaan. De verplichting om bij het comptoir van Stevensweert voor anker te gaan komt te vervallen. De "besiender" zal voortaan met een mi-litair escorte per aak langszij komen. Van goederen die bezuiden Venlo worden geladen moeten de rechten worden voldaan te Roermond. Aan-gezien de verplichte halte bij het comptoir van Well ook opgeheven wordt, is bepaald dat het niet geoorloofd is benoorden Venlo goederen te ontladen, op straffe van confiscatie van de koopwaar, een boete van vier maal de waarde en verlies van het voorrecht niet te Well voor anker te hoeven gaan. Indien men graan en dergelijke benoorden Venlo wil laden, dan dient men daarvan kennis te geven aan het comptoir te Venlo, waarna de "besiender" van Well per aak langszij zal komen om de lading te visiteren.
Alle exempties van in- en uitgaande rechten worden nietig verklaard, on-geacht alle akten, mandementen en ordonnantiën ter contrarie.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Brussel, 7 februari 1669	a.i.	Raad van Financiën
p.	D'E. vt.	u.i.	officieren van in- en uitgaande rechten
s.	hertog van Frias		
cs.	P.F. d'Ennetières, J. d'Ognate, J.B. de Brouckhoven		

Zie hierna (→ 1674-10-23) en (→ 1683-01-14/2).

1669-02-07/2 CEA 1151, min.; OAR 319 nr 77; Fam. Arch. Van Den Bergh 589,1, gr.

REGLEMENT VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN VAN DE STROOMOPWAARTSE EN STROOMAFWAARTSE MAASHANDEL

Het reglement is het technische complement van (→ 1669-02-07/1). Het reglement geeft een gedetailleerd overzicht van de formaliteiten waaraan het vervoer van koopwaar in de richting van het Luikse en in de richting van de Republiek is onderworpen, zo ten aanzien van de verschillende soorten paspoorten, passavants, acquitten, acquitten à caution en dergelijke, als ten aanzien van de ontvangers en contra-rolleurs die met de uitgifte en controle van deze bescheiden zijn belast. Teneinde te vermijden dat schepen bij nacht Venlo passeren, zal men van tijd tot tijd een sloep op wacht leggen.
Geschillen die voort zouden kunnen vloeien uit de toepassing van tarief en reglement, zowel te Navagne als in het Overkwartier, zullen worden berecht door de gedelegeerde rechters van in- en uitgaande rechten te Roermond. Hangende het proces moeten de koopwaren die in het geding zijn worden verzegeld. Zij dienen gesequestreerd te blijven, totdat terzake vonnis zal zijn gewezen. Het wordt de officieren van in- en uitgaande rechten nadrukkelijk verboden fooien te aanvaarden, of voor eigen rekening handel te drijven, dan wel er aandeel aan te hebben, op straffe van verlies van hun ambt, inhabielverklaring en een boete, waarvan de hoogte bepaald zal worden door de gedelegeerde rechters van in- en uitgaande rechten. De bepalingen van de ordonnanties van 1599 (ROPB a&i 2.1.46) en van 1610 (ROPB a&i 2.2.37; CdG 8, fol. 39) blijven van kracht.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 7 februari 1669
p. C. Ho. vt.
s. "Par le roy, le connestable de Castille, et de Leon, lieutenant gouverneur et capitaine général etc.', messire Phillippe Francois d'Ennetières, chevalier, seigneur de Mottes, Maseghem etc., conseiller et assistant-thesaurier général; Jean Arrazola d'Ognate, aussi chevalier, seigneur de Gomon; et Jean de Brouchoven de Bergeyck, commis des finances, et autres présents"
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans, Nederlands
a.i. Raad van Financiën, gehoord de Rekenkamer van Gelderland
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

Zie hierna (→ 1674-10-23) en (→ 1683-01-14/3).

1669-04-15 P 1, fol. 97r-97v, a.a.

AKTE EN DECLARATIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

De verordening behelst maatregelen ter bestrijding van de overlast van vagebonderende militairen. Soldaten die zonder schriftelijke toestemming van hun commandant zwervend worden aangetroffen dienen te worden aangehouden en onder bewaking overgebracht naar de auditeur-generaal van de legers van Zijne Majesteit.

w. landvoogd, hertog van Frias
a. Brussel, 15 april 1669
p. C. Ho. vt.
s. Verreyken
z. geheimzegel
v. gedrukt, Frans
t.i. landvoogd, hertog van Frias
s. hertog van Frias
cs. Verreycken
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1669-04-17 P 2, fol. 293r-295r, a.a.
PV 3.837

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE HEFFING VAN TOLLEN EN VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De verordening behelst voornamelijk maatregelen ter bestrijding van misbruiken bij de betaling en inning van tollen van in- en uitgaande rechten. Hoge en lage militaire officieren te land en ter zee, ontvangers, collecteurs, contra-rolleurs en visitateurs van justitie, financiën en ontvang mogen op geen enkele wijze kooplieden bezwaren met extraheffingen in geld of natura. Evenmin mogen zij gedogen dat goederen zonder

betaling van rechten passeren, of dat contrabande wordt doorgelaten zonder dat de vereiste licenties getoond kunnen worden. Zij dienen zich strikt te houden aan de tarieven, zoals die in de plakkaten zijn gespecificeerd. Kooplieden dienen zich te onthouden van betalingen anders dan die in de plakkaten genoemd. Nalatige officieren zullen worden gestraft met ontzetting uit hun ambt, confiscatie van hun goederen en een boete ten bedrage van het viervoud van hetgeen zij ten onrechte zullen hebben ontvangen.

w.	op naam van Karel II	t.i.	vanwege de koning
d.	Brussel, 17 april 1669	d.	Brussel, 22 juli 1680
p.	C. Ho. vt.	p.	De Pa. vt.
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, markies van Risbourg, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel	d.v.o.	27 juli 1680
v.	gedrukt, Frans	d.v.a.	27 juli 1680

De verordening ontbreekt in P 1 waar ze chronologisch gezien thuishoort, maar is in 1669 mogelijk wel afgekondigd blijkens het onderschrift in P 2, fol. 295r: "au pied estoit escrit par le main du seigneur chancellier Gutshoven: fiat republicatie, actum Ruremonde, den 17e juli 1680". Het is niet uitgesloten dat de verordening in 1669 buiten het Hof van Gelre om is gepubliceerd, via de officieren van in- en uitgaande rechten.

1669-04-20 P 1, fol. 97v-99v, a.a.
PV 3.80

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET TOEZICHT OP DE DRUKPERS

De verordening behelst maatregelen ter bestrijding van "injurieuze" (lasterlijke) en onzedelijke drukwerken. Het schrijven, drukken en verspreiden van dergelijke werken, in weerwil van de bepalingen van het kanonieke en burgerlijke recht, wordt op lijfstraf en verbeurte van goederen verboden. Voorraden van dit soort drukwerken dienen te worden gesteld in handen van de rechterlijke officieren; incidentele exemplaren vernietigd. Tevens wordt het inwinnen van gerechtelijke informatie naar de auteurs gelast, onder uitloving van beloningen voor de aanbrengers.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 20 april 1669	t.i.	landvoogd, hertog van Frias
p.	C. Ho. vt.	d.	Brussel, 27 april 1669
s.	hertog van Frias	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		

Zie hierna (→ 1739-02-12).

1669-05-25 P 1, fol. 99v-102v, a.a.
PB 4.154; PV 3.92

REGLEMENT TERZAKE VAN DE "SUSPECTATIE" EN WRAKING VAN RECHTERS

De verordening behelst bepalingen met betrekking tot tijdstip en reden van wraking, de procedure van wraking, boete gesteld op "kwade recusatie", appèl en reformatie van sententies in materie van recusatie; revisie van dergelijke vonnissen en een boetebedreiging tegen "sotte revisie".

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 25 mei 1669
p. C. Ho. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
a. i. Geheime Raad
t.i. landvoogd, hertog van Frias
d. Antwerpen, 10 juli 1669
s. hertog van Frias
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1672-04-08/1).

1669-05-31 OAV 1252(301), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DUELLEN

Hoewel de straffen, door middel van (→ 1667-11-23) bedreigd tegen het duelleren, voor militairen zijn verlicht door een decreet van de superintendant van de militaire justitie, blijven die straffen voor burgers ongewijzigd.

w. landvoogd, hertog van Frias
a. Brussel, dernier de may 1669
p. C. Ho. vt.
s. hertog van Frias
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans
u.i. Hof van Gelre
d.v.a. 14 juni 1669

1669-07-06 Raad van Financiën 5603;
OAD Maashandel XXIII.932, gr.; PV 4.799

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De verordening bestaat uit een lijst van koopwaren, met vermelding van de wegens in- en uitvoer verschuldigde rechten. Tevens vindt men er

enige aanvullende bepalingen voor de tarra en terzake van de maten en gewichten die voor de verschillende categorieën van koopwaar gebruikt moeten worden. Buitenlands textiel dient zodra het wordt ingevoerd te worden verzegeld door de officieren van in- en uitgaande rechten. Hiervoor is een afzonderlijk zegelrecht verschuldigd.

a.	Brussel, 6 juli 1669	v.	gedrukt, Frans
p.	D'E. vt.	u.i.	officieren van in- en uitgaande rechten
s.	hertog van Frias		
cs.	P.F. d'Ennetières, Comte de St. Pierre, V. de Harscamp, J.B. de Brouchoven		

Bij beschikking van 29 augustus 1669 bepaalt de landvoogd, hertog van Frias, ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier, dat de graanoogst van het Overkwartier vrij van rechten mag worden uitgevoerd (ASO 198, fol. 227). Zie hierna (→ 1671-12-02), (→ 1674-10-23) en (→ 1680-12-21).

1669-08-22 Audiëntie 1151, min.

PLAKKAAT TERZAKE VAN ONGEOORLOOFDE TOLHEFFING LANGS DE MAAS

Zijne Majesteit verbiedt steden, onderheren en andere particulieren om tol of passagegeld te heffen van de Maashandel, tenzij zij over een geldige titel of aanspraak terzake beschikken. In dat geval moeten zij binnen één maand bewijsstukken daarvan overleggen aan de superintendant van de Rekenkamer te Roermond, Van Den Plassche, en aan de momber van het Hof van Gelre. Bij die gelegenheid moeten zij ook hun tarieflijsten overhandigen. Degenen, die na onderzoek inderdaad tot het heffen van tol gerechtigd zullen blijken te zijn, moeten voortaan hun tarieven duidelijk zichtbaar affigeren. Indien zij aan deze verplichting niet voldoen, of hun eigen tarieven excederen, dan zullen zij van hun rechten vervallen worden verklaard.

w.	vanwege de koning	z.	contrazegel
a.	Dixmuide, 22 augustus 1669	g.	Overkwartier

Van publicatie in het Overkwartier blijkt niet met zekerheid.

1669-09-09 DP 1, gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET SPROKKELEN VAN HOUT

De ordonnantie behelst een verbod van het verkopen van hout, wederrechtelijk door soldaten in het Elmpterbos gesprokkeld, op straffe van confiscatie en een forse boete.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	P. de Glein
a.	Roermond, 9 september 1669	g.	Overkwartier
p.	Van Winck. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

De ordonnantie is uitgevaardigd op verzoek van "burgemeesters, schepenen en regeerders der heerlijkheid Elmpt".

1670-03-31 P 1, fol. 102v-103r, a.a.
PB 4.370; PV 3.698

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN DE FRAUDULEUZE INVOER VAN KOOPWAAR

Ter voorkoming van frauduleuze invoer van goederen en ontduiking van invoerrechten, verbiedt de verordening het 's nachts vervoeren van koopwaren per schip over wateren die de grens met Frankrijk overschrijden, op straffe van confiscatie van schepen en goederen.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 31 maart 1670	t.i.	landvoogd, hertog van Frias
p.	C. Ho. vt.	s.	hertog van Frias
s.	ter ordonnantie van de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

1670-07-18 Ms K 4.256
PB 10a.1-42

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN VAN GOEDEREN KOMENDE VAN, OF BESTEMD VOOR FRANKRIJK, DE GECEDEERDE EN ANDERE BEZETTE GEBIEDEN

Het tarief bestaat uit een produktsgewijze opsomming van koopwaar met vermelding van de verschuldigde rechten, alsmede uit enige aanvullende bepalingen. De meeste produkten dienen met emballage en al te worden gewogen. Voor goud en zilverwerk, zijde, kant en dergelijke delicate arti-

kelen wordt een generaal-reglement terzake van de tarra in het vooruitzicht gesteld.
Het tarief bevat enige bepalingen terzake van de maten en gewichten die gehanteerd moeten worden bij de bepaling van de verschuldigde rechten: gewichten worden uitgedrukt in Antwerpse ponden; lengtematen in Gentse ellen. De officieren van in- en uitgaande rechten genieten een vergoeding voor het zegelen van buitenlandse textielprodukten die worden ingevoerd.

a. Brussel, 18 juli 1670
p. D'E. vt.
s. graaf van Monterey
cs. P.F. d'Ennetières, J. Cockaerts, J. d'Ognate, J. de Brouchoven
v. gedrukt, Frans
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

Bij order van 28 juni 1689 worden de heffingen op de Franse im- en export gehalveerd. Op 30 januari 1691 worden de rechten weer op het oude niveau hersteld (PB 10a.281). De heffingen op verschillende produkten die in de lijst worden genoemd zijn in de loop der tijd ook afzonderlijk aan verandering onderhevig. De wijzigingen zoals die in november 1697 van kracht zijn, zijn samengevat in de "*Recopilation des estats de moderation et ordonnances dérogatoires au tarif du 18. juillet 1670*" d.d. 15 november 1697 (PB 10a.297-308). Zie hierna (→1740-10-26).

1670-07-23

P 1, fol. 103v-105v, a.a.; DP 1, gr. PB 4.232; PV 3.625

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER VAN MUNTMETAAL

Zijne Majesteit beoogt de aanvoer van "speciën van biljoen" (minderwaardig muntmetalen) naar zijn munthuizen tegen te gaan. Hij verbiedt derhalve de invoer van biljoenen en herroept de plakkaten terzake uitgevaardigd. Overtreders van het verbod dienen te worden gestraft als rovers en publieke dieven en als waren zij schuldig aan majesteitsschennis. De rechterlijke officieren worden geïnstrueerd met betrekking tot de opsporing van deze delinquenten.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 23 juli 1670
p. C. Ho. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, graaf van Monterey
u.i. graaf van Monterey stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1672-02-08) en (→ 1676-01-07).

1670-12-04 P 1, fol. 37r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE WERVING VAN SOLDATEN VOOR VREEMDE MOGENDHEDEN

Het Hof van Gelre verbiedt de ingezetenen van het Overkwartier zich in vreemde krijgsdienst te begeven. Overtreders van de verordening zullen worden beschouwd als rebellen en worden bestraft met confiscatie van hun goederen.

w. vanwege het Hof van Gelre
a. Roermond, 4 december 1670
v. geschreven, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 5 januari 1671

De verordening is geconcipieerd door het hof in opdracht van de graaf van Monterey en blijkens P 1, fol. 38r, d.d. 5 januari 1671 toegezonden aan de heerlijkheid Dalenbroek. Zie hierna (→ 1672-03-08).

1670-12-16 OAR 309 nr. 29, gr.
PB 10a.43

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE TRANSITO-HANDEL VAN ITALIË NAAR ENGELAND

De verordening behelst voorschriften voor het vervoer van zijde en brokaat, afkomstig uit Italië en bestemd voor Engeland, door Jeremie Hagens en François van Pruyssen. Voor deze stoffen moeten invoerrechten worden betaald te Roermond, Venlo of Baarlo; de uitgaande en convooirechten zijn verschuldigd in Oostende. Te Roermond, Venlo of Baarlo moet de lading worden gecontroleerd aan de hand van bijgaande cedulen, alvorens de kisten en balen voorzien zullen worden van het loden transit-zegel. De wagenvoerders ontvangen een "acquit de payement", dat zij onderweg aan de officieren van in- en uitgaande rechten moeten tonen. Deze acquitten moeten te Borgerhout worden ingewisseld tegen een "acquit de caution" voor de reis naar Oostende. De gestorte borgsom zal worden terugbetaald na het overleggen van een douane-verklaring uit Oostende, waaruit blijkt dat de lading in zijn geheel is uitgevoerd. De landvoogd verleent bovendien sauvegarde aan bedoelde transito-handel en vermaant de lokale overheden om op het alarm van de wagenvoerders onmiddellijk de klok te trekken en te hulp te snellen.

w.	vanwege de landvoogd	cs.	P.F. d'Ennetières, J. Cockaerts, J. de Brouckhoven
a.	Brussel, 16 december 1670	v.	gedrukt, Frans
p.	D'E. vt.	a.i.	Raad van Financiën
s.	graaf van Monterey		

Zie hierna (→ 1679-12-19).

1670-12-19 Audiëntie 1121, min.; OAR 309, nr. 30, gr.

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE VREEMDE KRIJGSDIENST

De superintendant van de militaire justitie verbiedt, in opdracht van de landvoogd, aan militairen om zich in vreemde krijgsdienst te begeven. Overtreders van het verbod riskeren de doodstraf.

w.	op naam van de superintendant, Pedro Stockmans	cs.	Philippe Cordonier
a.	Brussel, 19 december 1670	v.	gedrukt, Spaans, Frans
s.	P. Stockmans	u.i.	stadhouder, prins van Masmines

1671-01-03 P 1, fol. 105v-107v; 107v-109v; 109v-110r, a.a.; DP 1, gr.

ORDONNANTIE EN PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MOBILISATIE VAN (GEWEZEN) MILITAIREN

De verordening behelst maatregelen ter bevordering van de terugkeer van soldaten naar hun compagnieën. Gedeserteerde soldaten wordt de mogelijkheid geboden zich binnen één maand na publicatie te melden, onder belofte van generale amnestie. Nadien zullen zij weer worden behandeld als gewone deserteurs. Soldaten van "gereformeerde" (afgedankte) compagnieën dienen zich te melden bij het onderdeel van hun keuze. De burgerlijke overheid zal het bevoegd militair gezag behulpzaam zijn bij de opsporing van soldaten. Na het verstrijken van het generaal pardon dienen zij de bedoelde voormalige soldaten te arresteren, informaties te nemen en de landvoogd in diens hoedanigheid van kapitein-generaal te verwittigen, opdat een passende beslissing kan worden genomen.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 3 januari 1671	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	C. Ho. vt.	s.	graaf van Montery
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreyken		
z.	grootzegel	d.v.a.	na 30 januari 1671

De gedrukte tekst van het plakkaat is niet volledig: in het mandement is de vermelding van "les chef-president et gens de nos privé et grand conseils" weggelaten. Derhalve worden bij brief van 30 januari 1671 gecorrigeerde exemplaren van de verordening toegezonden. Het afschrift van de foutieve tekst vindt men in P 1, fol. 105v-107v, een gedrukt exemplaar in DP 1; de correcte tekst volgt in P 1, fol. 107v-109r. Bij brief van 20 februari 1671 (P 1, fol. 109v-110r) krijgt het Hof opdracht, nu de termijn voor het verkrijgen van amnestie is verstreken, uitvoering te geven aan de bepalingen met betrekking tot de aanhouding van gewezen militairen. De momber dient erop toe te zien dat de magistraten en rechterlijke officieren hun taak zonder enig verzuim uitvoeren. Zie hierna (→ 1671-03-14), (→ 1671-07-04) en (→ 1671-10-30).

1671-02-23 P 1, fol. 110r-111v, a.a.
(1671-03-16)

REGLEMENT TERZAKE VAN HET RAPPORTEREN IN DE SOEVEREINE RAAD VAN ROERMOND

Het reglement heeft betrekking op de toerbeurten bij het rapporteren door de raden-ordinaris van het Hof van Gelre, de verdeling van de sportulen of rapportgelden en de beslechting van geschillen die in verband met deze aangelegenheden zouden kunnen rijzen.

a. Roermond, 23 februari 1671

Bij brief van 25 februari 1671 hebben de raadsheren van het Hof aan de Geheime Raad approbatie van het reglement verzocht. Bij akte van 16 maart 1671 is de gevraagde goedkeuring verleend. Zie hierna (→ 1698-02-08).

1671-03-14 P 1, fol. 111v-113r, a.a.

AKTE VAN INTERPRETATIE TERZAKE VAN DE TERUGKEER VAN GEVLUCHTE EN GEDESERTEERDE SOLDATEN NAAR HUN COMPAGNIEËN

De bepalingen van (→ 1671-01-03) worden louter van toepassing verklaard op de infanterie. Voor vrijstelling van dienst komen in aanmerking soldaten die dienst genomen hebben onder een zes-maandslichting van de

landvoogd, markies van Castel-Rodrigo*, soldaten die thans een beroep uitoefenen, mits zij een remplaçant stellen en soldaten van 60 jaar en ouder. Jongere soldaten, die ziek of gebrekkig zijn, dienen zich voor vrijstelling te wenden tot de "maitre de camp général".

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 14 maart 1671	v.	gedrukt, Frans
p.	C. Ho. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

* Bedoeld zijn burgers die voor een beperkte tijd dienst hebben genomen, zonder bedoeling om het beroep van soldaat blijvend uit te oefenen.

Zie hierna (→ 1671-07-04), (→ 1671-10-30) en (→ 1674-01-13).

1671-03-31 P 1, fol. 120v.-122r, a.a.
PV 3.1224

"ORDONNANCE PAR FORME D'EDICT ET PLACCART" TERZAKE VAN HET ONDERHOUD VAN DE FORTIFICATIËN

Het plakkaat behelst verbod- en strafbepalingen met betrekking tot het weiden van vee op de vestingswerken, de vernieling daarvan door soldaten en verwaarlozing ervan door militaire commandanten. Men vindt er bepalingen omtrent het weiden van het vee "op het geïncorporeerde land in de glacis van de conterschappen" (het hellend voorveld dat de buitenzijde van een vestingswerk bekleedt) en instructies voor de "officieren", gesteld tot de directie en de betaling van de fortificatiën en richtlijnen voor de superintendant van de militaire justitie. De controle op de staat van onderhoud van de vestingwerken wordt toevertrouwd aan "commissarissen ter visitatie". De afkondiging van het edict dient te geschieden door het Hof en de superintendant van de militaire justitie gezamenlijk met inachtneming van bepaalde ceremoniën.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 31 maart 1671	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Van Piet vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

1671-04-04 P 1, fol. 133v.-134v, a.a.
PV 3.1101

DECLARATIE EN ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE PRIVILEGES, FRANCHISES EN EXEMPTIËN VAN EN VOOR OFFICIEREN, SOLDATEN EN SCHUTTERS VAN DE ORDONNANTIEBENDEN

Militairen der ordonnantiebenden die gediend hebben in de oorlog van 1667 mogen niet gearresteerd worden, noch mag men iets aan hun persoon, wapenen en paarden ten uitvoer leggen in verband met de inning van de gewone en buitengewone bede. Zij zijn vrijgesteld van de taille (belasting op het grondbezit, door middel waarvan de bede gedeeltelijk wordt opgebracht), zowel voor hun eigen goederen, als voor de 2 à 3 bunders weiland, waarover zij beschikken tot onderhoud van hun paarden. De burgerlijke overheid dient zich bij het innen van de belastingen te richten naar het plakkaat van 14 juni 1667*. De Raad van Financiën en de Staten der provinciën moeten gedogen dat de magistraten de bedoelde vrijstellingen in mindering brengen op de geaccordeerde bedragen van de bede.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 4 april 1671	a.i.	Geheime Raad
p.	Van Piet vt. graaf van Monterey	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
cs.	Verreycken	d.	Brussel, 4 juni 1671
z.	geheimzegel, bedekt met een ster van wit papier	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van de opperofficieren der ordonnantiebenden, die menen dat de privileges van hun troepen met voeten worden getreden. Zie hierna (→ 1671-11-29).

* Het plakkaat van 14 juni 1667 ontbreekt in P 1. Wel is in dit register (fol. 67r/v) een brief geregistreerd d.d. 8 juni 1667, waarin privileges in het vooruitzicht gesteld worden voor degene die vrijwillig dienst neemt.

1671-05-09 P 1, fol. 122v-124v, a.a.
PV 3.920

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET DISTILLEREN EN VERKOPEN VAN BRANDEWIJNEN EN "LEVENDE WATEREN" (SPIRITUALIËN)

Wegens de daling van de graanprijzen wordt het verbod van het distilleren van brandewijnen en andere spiritualiën van granen, zoals vervat in het plakkaat van 28 augustus 1663 (PB 4.100), opgeheven.
Het verbod van het invoeren van buitenlands gedistilleerd blijft van kracht. Het plakkaat voorziet tevens in overgangsmaatregelen voor kooplieden die dergelijk gedistilleerd in voorraad hebben.

w. vanwege de koning
d. Brussel, 9 mei 1671
p. Van Piet vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. contrazegel
v. gedrukt, Nederlands
t.i. landvoogd, graaf van Monterey
d. Brugge, 14 mei 1671
s. graaf van Monterey
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1671-05-17 Audiëntie 1121, min.

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

De landvoogd verbiedt alle militairen, onder welk voorwendsel ook maar, hun paarden te laten weiden op de erven der bewoners van het platteland, er gras te maaien of veldvruchten weg te nemen, of anderszins de bevolking enig kwaad te berokkenen. De provinciale gouverneurs en commanderende officieren moeten hierop streng toezicht houden.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brugge, 17 mei 1671
s. graaf van Monterey
cs. (Verreycken)
z. geheimzegel
v. gedrukt, (Spaans?), Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines

Blijkens verzendlijst in Audiëntie 1121 ter publicatie in het Overkwartier toegezonden.

1671-06-08 P 1, fol. 134v-136v, a.a.
PV 3.388

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INNING VAN DE GEWONE EN BUITENGEWONE BEDE

Naar aanleiding van de trage betaling van de bede worden strafbepalingen bedreigd tegen magistraten en gedeputeerden die verzuimen tijdig zorg te dragen voor het omslaan der quoten en tegen de ontvangers en collec-

teurs, die geen zorg dragen voor de tijdige inning. Het plakkaat behelst tevens bepalingen met betrekking tot het onderhoud van wegens het niet afdragen van belastinggelden gegijzelde magistraten en gedeputeerden en instructies voor deurwaarders met betrekking tot de gerechtelijke invordering van de omgeslagen bedragen.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 8 juni 1671
p. Van Piet vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
t.i. landvoogd, graaf van Monterey
s. graaf van Monterey
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden.

1671-06-21

OAR 320 nr. 85, gr.; ASO 1342b, fol. 123, a.a.
PB 10a.47

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE VRIJE HANDEL VAN DE LANDEN VAN ZIJNE MAJESTEITS ONDERDANIGHEID MET HUN NABUREN

De landvoogd bepaalt, dat van koopwaren die vanuit de grensgebieden ter markt worden gebracht in de gebieden van Zijne Majesteit, eerst achteraf invoerrechten betaald zullen hoeven worden over het gedeelte dat werkelijk is verkocht. Het overschot kan vrij van rechten worden teruggenomen. Hetzelfde geldt voor de handelswaar, die vanuit de gebieden van Zijne Majesteit wordt uitgevoerd naar markten in de onmiddellijke omgeving.
Aankopen door grensbewoners voor eigen gebruik op marktdagen gedaan, kunnen geheel en al vrij van rechten worden in- en uitgevoerd. In de ordonnantie is een lijst opgenomen van produkten, waarvoor deze vrijstelling geldt. Het is de bewoners van de grensstreken bovendien gepermitteerd de produkten van hun eigen oogst vrij van rechten van de akkers naar hun woonplaats te vervoeren, op voorwaarde dat de naburige vorsten zulks op basis van wederkerigheid gedogen.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 21 juni 1671
p. D'E. vt.
s. graaf van Monterey
a. P.F. d'Ennetières, Le Comte de St. Pierre, P. d'Harscamp
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

1671-06-25 Ms K 1.76-113, e.a.
GLS[5] 478-488

PROVISIONEEL REGLEMENT VAN BELOONINGHE VOOR SCHOLTISSEN, SCHEPENEN, ADVOCATEN, SECRETARISSEN, DEURWAARDERS EN BODEN VAN HET VORSTENDOM GELRE

De verordening vervangt het reglement van 29 october 1620 (Recueil van Lom, fol. 339). Alle bepalingen terzake van de beloning van rechterlijke functionarissen, gemaakt in anterieure reglementen, komen te vervallen, "gelijk ook alle verteeringen eertijts tot last van partijen geplogen". Het reglement geeft een specifiek overzicht van de jura die de verschillende functionarissen voor alle mogelijke ambtshalve verrichtingen toekomen. In verschillende hoofdstukken worden de jura van scholtissen en voogden (54 artt.), schepenen in de eigen woonplaats (37 artt.), schepenen in andere plaatsen (2 artt.), secretarissen en gerechtschrijvers (41 artt.), advocaten en procureurs voor het Hof en voor de lagere gerichten, deurwaarders en boden (40 artt.) opgesomd, alsmede de jura in verband met hoofdvaart (10 artt.).
Het hoofdstuk "belooningen van hooftvaarten" bevat naast tarieven, ook bepalingen terzake van de procedure. Zo wordt bepaald, hoe in het geval van hoofdlering de stukken moeten worden overgezonden, evenals de maximale tijdsduur die mag verlopen tussen het moment dat de subalterne rechters "hun niet wijs genoech en vonden om vonnis te geven" en het overzenden der procesakten. Zijne Majesteit verbiedt dat men ingezetenen van het Overkwartier die buiten hun domicilie procederen met dubbele jura zou belasten, zoals men gewend is ten aanzien van vreemdelingen te doen. Als controlemaatregel wordt bepaald, dat elke functionaris op de stukken moet aantekenen hoeveel hem voor elke handeling toekomt. Deze declaratie moet door hem zelf worden geparafeerd.

w.	op naam van Karel II	s.	vanwege de koning
d.	Roermond, 25 juni 1671	cs.	Daniëls
p.	Breug. vt.	g.	Overkwartier

Gegevens ten aanzien van de datum van publicatie ontbreken. Ms K 1.117 vermeldt echter een vonnis van het Hof van Gelre van 23 october 1704, gewezen in zake van Matthijs Maroen, voogd van Cruchten, suppliant, tegen de schepenen van Cruchten, rescribenten, waarbij de voogd wordt veroordeeld, om zich voor wat betreft zijn jura te reguleren naar het provisioneel reglement van 25 juni 1671. Het reglement dient nog in 1775 als uitgangspunt voor een nieuwe verordening terzake, die door het Hof van Gelre wordt voorbereid (CB 23, fol. 168-194). In 1772 is het reglement in Staats Opper-Gelder aangevuld met een "*naerder provisioneel reglement op 't stuck van beloninge*" (GLS[5] 488 e.v.).

1671-06-27/1 PB 10a.56 (1-8)

(PROVISIONEEL) REGLEMENT TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

Het reglement is ingedeeld in vijftien hoofdstukken, waarin achtereenvolgens worden behandeld: de vormvoorschriften van declaraties van in of uit te voeren koopwaren; de betaling van rechten; het "reglement du poids"; "aulnage" (textiele maat); de maat en het verzegelen van vloeibare stoffen; de lengte van de "voet"; het meten van graan; het verzegelen van draperieën en stoffen; het magazijn- of "packhuysrecht"; acquitten, passavants, certificaten en dergelijke, hun vormen, de wijze van lichten, waar te tonen, etc.; de plichten en bijzondere verboden die betrekking hebben op de gedragingen der koop- en voerlieden; het ontdekken van fraude en hoe fraude tegen te gaan; de straffen, boetes en confiscaties in geval van ontduiking van rechten en in geval van overtreding van het onderhavige reglement; en tenslotte de verdeling van de opbrengsten van confiscaties en amenden.

w.	op naam van Karel II	z.	grootzegel
d.	Brussel, 27 juni 1671	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
p.	Van Piet. vt.		
s.	vanwege de koning		
cs.	Verreycken		

Blijkens het mandement van executie moet de verordening worden gepubliceerd door het Hof van Gelre en geregistreerd door de Rekenkamer te Roermond. In de plakkaatregisters van het Hof blijkt hiervan niet.

1671-06-27/2 PB 10a.44

REGLEMENT VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN VAN KOOPWAAR DIE OVER MAAS EN SAMBRE WORDT VERVOERD IN DE PROVINCIE NAMEN EN HET LAND VAN AGIMONT

Naast voorschriften met betrekking tot de Maashandel in Namen, bevat het reglement enkele bepalingen terzake van de transito-handel met de Republiek, in verband waarmee te Roermond en Venlo rechten verschuldigd zijn (art. 11 & 13).

w.	vanwege de landvoogd	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 27 juni 1671	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
p.	D'E. vt.		
s.	graaf van Monterey		
cs.	D'Ennetières, J. Cockaerts, F. de Zamora		

1671-06-27/3 PB 10a.51

REGLEMENT VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN VAN KOOPWAREN IN HET HERTOGDOM LUXEMBURG EN HET GRAAFSCHAP CHINY

De verordening behelst ook een bepaling in verband met de transito-handel met de Republiek, waarvoor te Roermond rechten moeten worden betaald (art. 16).

w.	vanwege de landvoogd	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 27 juni 1671	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
p.	D'E. vt.		
s.	graaf van Monterey		
cs.	P.F. d'Ennetières, J. Cockaerts, J. de Brouchoven		

1671-06-30 OAV 1252 (301); OAR 186, gr. GLS[5] 468-472

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE LENEN IN GELDERLAND

De verordening verschilt in details van (→ 1668-10-11). Zo wordt bepaald dat, indien een deel van een leen wordt verkocht, het moet worden geconstitueerd als een "bundig" of een "kluppelleen", indien het leen een grotere omvang heeft dan vijf morgen grond. Onder omstandigheden kan het echter deel uit blijven maken van het principale leen. De verordening geeft verder bepalingen met betrekking tot de "immissie" gerechtelijke toewijzing van lenen en over de bevoegdheden van leenbodes. Een tarief van "heergewaden" completeert het reglement.

w.	op naam van Karel II	z.	contrazegel
d.	Roermond, 30 juni 1671	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Breug. vt.	g.	Overkwartier
s.	vanwege de koning	t.i.	stadhouder der lenen
cs.	J. Bierens	d.v.a.	13 juli 1671

Zie hierna (→ 1676-03-11).

1671-07-04 P 1, fol. 136v-137v, a.a.
PV 3.1174

AKTE VAN AMPLIATIE EN INTERPRETATIE TERZAKE VAN SOLDATEN DIE ZIJN ONTWEKEN UIT DE DIENST VAN ZIJNE MAJESTEIT

De bepalingen met betrekking tot de generale amnestie zoals in (→ 1671-01-03) vervat, welke krachtens (→ 1671-03-14) in hun werking zijn beperkt tot de infanterie, worden thans ook van toepassing verklaard voor de cavalerie. De termijn voor het verkrijgen van amnestie wordt verlengd tot drie maanden na publicatie dezes. Officieren en ook soldaten die anderen tot desertie hebben aangezet worden van de amnestie uitgesloten.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 4 juli 1671	z.	geheimzegel
p.	Van Piet vt.	v.	gedrukt, Nederlands
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1671-10-30).

1671-08-13 Audiëntie 1121, min.
PB 4.221

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DUELLEN

De landvoogd herhaalt jegens de militairen nadrukkelijk de eerder uitgevaardigde verboden terzake van duellen, die zowel binnen als buiten de landen van Zijne Majesteit strikt moeten worden nageleefd. Ongehoorzame officieren riskeren intrekking van hun commissie en verbeurte van hun goederen.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	cs.	Verreycken
a.	(Brussel), 13 augustus 1671	v.	gedrukt, Spaans, Frans
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Nassau

Blijkens verzendlijst in Audiëntie 1121, per post aan de stadhouder van het Overkwartier toegezonden.

1671-08-29 P 1, fol. 162 r-v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE "RATIONSGELDEN" VAN DE VRIJHEERLIJKHEID DALENBROEK

De bevolking van Herten en Maasniel wordt aangeslagen voor de kosten van onderhoud van twee maal zestien ruiters. Per ruiter moet vijftien stuiver per dag worden betaald aan de "conseiller receveur-général" Gerard Franssens, die als ontvanger der contributiën fungeert.
De rentmeester-generaal heeft executiebevoegdheid bij wanbetaling. Indien de ruiters werkelijk worden ingekwartierd genieten zij, naast huisvesting en voeding voor man en paard, vier stuivers per dag.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	zegel van Zijne Majesteit in rode hostie
a.	Gent, 29 augustus 1671	v.	geschreven, Frans
s.	graaf van Monterey	g.	Herten en Maasniel
cs.	Verreycken		

1671-08-30 OAV 1252 (301), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE DUELLEN

De landvoogd verbiedt alle militairen het duelleren op straffe van ontheffing uit hun functie en geschrapt te worden uit de boeken van zijne Majesteit.

w.	landvoogd, graaf van Monterey	v.	gedrukt, Frans
a.	Yper, 30 augustus 1671	u.i.	Hof van Gelre
s.	graaf van Monterey	d.v.a.	4 september 1671
cs.	Verreycken		

1671-09-06 P 1, fol. 137v-138v

ORDONNANTIE EN PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

De landvoogd verbiedt militairen nogmaals om zich zonder permissie buiten hun legerplaats te begeven. De plaatselijke overheden mogen geen soldaat zonder paspoort dulden.
Een beloning van zes patakons wordt uitgeloofd voor elke aangebrachte soldaat, die zonder de vereiste permissie is aangetroffen.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brussel, 6 september 1671
s. graaf van Monterey
cs. Verreycken
z. geheimzegel
v. gedrukt, Frans
t.i. idem
p. Van Piet vt.
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Van de verordening bestaat een gelijktijdige militaire variant, op naam van de landvoogd, tegengetekend door de secretaris van staat en oorlog, Don Joseph de Saturde, uitgevaardigd onder het cachet van Zijne Excellentie, gedrukt in het Spaans en Frans (OAR 309 nr. 38). Op 31 october 1671 bericht de prins van Masmines dat hij deze verordening op de gebruikelijke wijze heeft laten publiceren (Audiëntie 2274/1).

1671-10-30 Audiëntie 1121, min.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN AMNESTIE VOOR DESERTEURS

(→ 1671-07-04), (→ 1671-03-14) en (→ 1671-01-03) ten vervolge, wordt bepaald dat de beloofde amnestie niet louter zal gelden voor deserteurs der infanterie, maar ook voor de cavalerie. De termijn waarbinnen de deserteurs naar hun onderdeel moeten terugkeren wordt verlengd tot drie maanden na dato van de publicatie van de onderhavige verordening.

w. (op naam van de landvoogd, graaf van Monterey)
a. Limburg, 30 october 1671
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Blijkens kanselarij-aantekening toegezonden aan het Overkwartier ten fine van publicatie en affixie.

1671-11-04 P 1, fol. 128v-133r, a.a.; DP 1, gr. PB 10a.61

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER VAN WITTE EN RODE WIJNEN

Recente mutaties van het grondgebied van Zijne Majesteit maken herziening van de bestaande voorschriften voor de invoer van wijn noodzakelijk.
Het plakkaat geeft bepalingen met betrekking tot plaatsen en wegen, te land en te water, waarlangs wijnen mogen worden ingevoerd. Daarnaast behelst het plakkaat voorschriften voor de controleurs en ontvangers van de in- en uitgaande rechten met betrekking tot de inklaring van wijnen, specificatie van cognossementen, vracht- en geleidebrieven, "passavants" en merktekens; en instructies ten aanzien van de bestrijding van frauduleuze invoer en smokkel. Straffen worden gesteld op overtreding en nietnaleving van de voorschriften.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 4 november 1671
p. Van Piet vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, graaf van Monterey
d. Brussel, 4 december 1671
s. graaf van Monterey
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1671-11-29 P 1, fol. 126r-127r, a.a.; DP 1, gr. PV 3.1102

DECLARATIE TERZAKE VAN DE EXEMPTIES EN FRANCHISES VAN DE MILITAIREN DER ORDONNANTIEBENDEN

De vrijdom van bede en subsidie, zoals krachtens (→ 1671-04-04) aan de militairen der ordonnantiebenden toegestaan, wordt zonder praejuditie van hun privileges voor het jaar 1671 opgeschort.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brussel, 29 november 1671
p. Van Piet vt.
s. graaf van Monterey
cs. Verreycken
z. geheimzegel
v. gedrukt, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1671-12-02 OAR 320 nr. 91; Fam. Arch. Van Den Bergh, 590, gr. PB 10a.67

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

Het tarief behelst een moderatie van (→ 1669-07-06) en is bestemd voor de kantoren waar die lijst in gebruik is. Het tarief bestaat uit een opsomming van koopwaren en de rechten daarvan te heffen, alsmede uit enig aanvullende bepalingen. Het convooirecht voor koopwaar wordt verminderd tot één procent, dat van grondstoffen en manufacturen van 1,25% tot 0,25%. Voor de transito-handel van linnen via de zeehavens naar Duitsland en Italië worden uitgebreide formaliteiten voorgeschreven. Te Roermond of Baarlo moeten "acquittes à caution" worden gelicht, om te verzekeren dat geen linnen binnen de grenzen wordt ontladen. Teruggave van de borgsom volgt, zodra men een certificaat kan overleggen van de commies van in- en uitgaande rechten te Keulen. Linnen, saai en katoen kunnen vrij van rechten worden ingevoerd om binnenlands verder te worden bewerkt, mits zij daarna weer worden uitgevoerd. Hetzelfde geldt voor textiel dat, geproduceerd in de Zuidelijke Nederlanden, wordt vervoerd naar de blekerijen van Gestel en Eindhoven, mits het transport geschiedt langs bepaalde routes en er eveneens "acquittes à caution" worden gelicht. Artikelen die niet in de onderhavige lijst worden genoemd, blijven belast volgens (→ 1669-07-06).

a. Brussel, 2 december 1671
p. D'E. vt.
s. graaf van Monterey
cs. P.F. d'Ennetières, J. Cockaerts, Le comte de St. Pierre, D.G.M. de Villegas
v. gedrukt, Frans

1671-12-09 P 1, fol. 127-128v, a.a. PB 4.347; PV 3.492

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE VEILIGHEID DER WEGEN

Lokale officieren en "volk van wette" (schepenen) worden geïnstrueerd, hoe te handelen in geval van straatroof. Vagebonden, lediggangers en werkelozen dienen binnen 24 uur na publicatie dezes het land verlaten te hebben. Soldaten die niet in het bezit zijn van de vereiste papieren dienen te worden aangehouden en in handen gesteld van de plaatselijke militaire commandant om te worden overgeleverd aan de militaire justitie. Ten aanzien van de transjurisdictionele achtervolging van rovers wordt be-

paald dat delinquenten moeten worden overgedragen aan de justitie in de plaats van hun inhechtenisneming. Het plakkaat behelst tenslotte nog bepalingen met betrekking tot de berechting van vagebonden en de visitatie van herbergen en wegen. De verordening moet zowel door de militaire als door de burgerlijke overheden worden gepubliceerd.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel
a.	Brussel, 9 december 1671	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Van Piet vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

Zie hierna (→ 1675-02-13/2) en (→ 1681-05-16).

1672-02-08

P 2, fol. 1r-4v, a.a.
PB 4.233; PV 3.937;
ROPB ord. monet. 249

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE SANERING VAN DE MUNTCIRCULATIE EN DE BILJOENVERKLARING VAN "MATTEN"

Doordat diverse buitenlandse muntsoorten in omloop zijn tegen een koers, die hun intrinsieke waarde te boven gaat, wordt goed geld uit de circulatie verdreven, zodat sanering van de muntomloop nodig wordt. Daartoe wordt een periode afgekondigd, gedurende welke de werking van (→ 1670-07-23) wordt opgeschort. De uitvoer van biljoen (afgekeurd geld) wordt toegestaan, rechtstreeks of via een speciaal te benoemen functionaris, onder voorwaarde van inwisseling tegen een koers volgens bijgaande tarieflijst. De offerblokken van kerken en hospitalen dienen gevisiteerd te worden, om te voorkomen dat slechte munt na de zuivering opnieuw in omloop geraakt. Vervalsing op grote schaal van "matten" van Spanje, Portugal, Mexico en Peru maakt onttrekking van die munten aan de circulatie en hun ommunting noodzakelijk. Instructies voor muntmeesters, magistraten en officieren terzake van de ommunting van bedoelde speciën volgen.
Het is de bedoeling dat de ordonnantie op 15 maart 1672 tegelijkertijd in alle Spaanse Nederlanden wordt afgekondigd.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Brussel, 8 februari 1672	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	Van Piet vt. vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	grootzegel	d.v.a.	15 maart 1672
v.	gedrukt, Frans		

De verordening is tot stand gekomen nadat de magistraten van de grootste steden en de rekenkamers van Brugge, Brabant en Gelre zijn gehoord en de collaterale raden hun advies hebben gegeven. De rekenkamers op hun beurt hebben de gewestelijke muntmeesters-generaal geconsulteerd. Desniettemin is ze niet toegesneden op de specifieke noden van het Overkwartier: Op 21 maart 1672 stuurt het Hof van Gelre een remonstrantie van de Staten van het Overkwartier naar de landvoogd in Brussel. Kanselier en raden geven te kennen dat de bezwaren van de Staten ernstig genomen moeten worden. Zij delen mede dat volgens de Rekenkamer de verordening de opbrengst van domeinen en licenten nadelig zal beinvloeden. Men verzoekt opheldering over de motieven van de regering (CB 1, fol. 3v).
De landvoogd reageert bij decreet van 20 mei 1672 met een "iteratief" publicatiebevel. Het Hof rescribeert dat men zonder "eclaircissement sur ce subject" niet kan gehoorzamen (CB 1, fol. 6). Kennelijk is de verordening uiteindelijk toch gepubliceerd: In 1679 is ze herdrukt en samen met (→ 1679-01-12) op 26 januari 1679 opnieuw gepubliceerd (OAV 1252 (314)).
Zie hierna (→ 1676-01-07), (→ 1677-12-09) en (→ 1682-05-08).

1672-02-24 P 2, fol. 5, a.a.

AKTE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRAAN

De verordening behelst een verbod van de uitvoer van haver, hooi en "fourage" uit het Overkwartier wegens de schaarste, ontstaan door de aanhoudende vorst, op straffe van confiscatie en arbitrale correctie.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	D. Daniëls
d.	Roermond, 24 februari 1672	v.	geschreven, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

De verordening is uitgevaardigd in opdracht van de landvoogd, graaf van Monterey (brief van 20 februari 1672; P 2, fol. 4v-5r).

1672-02-28 P 2, 8r-9v, a.a.; DP 1, gr.

PLAKKAAT TER REVOCATIE UIT VREEMDE KRIJGSDIENST

De verordening behelst een bevel aan officieren, commandanten, kapiteins en matrozen van de zeemacht, die zich in vreemde krijgsdienst heb-

ben begeven, om terug te keren in de dienst van Zijne Majesteit. Zeelieden in vreemde krijgsdienst dienen zich onder belofte van generale amnestie te melden in de maand maart, indien zij zich op minder dan honderd mijl afstand van de Nederlanden bevinden. Zij die zich op nog grotere afstand bevinden krijgen tot eind april respijt. Marinepersoneel, dat aan deze oproep geen gehoor geeft, zal schuldig worden geacht aan majesteitsschennis.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad
d.	Brussel, 28 februari 1672	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	Van Piet vt.	d.	Brussel, 3 maart 1672
s.	vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

Zie hierna (→ 1675-05-29).

1672-03-02 P 2, fol. 6, a.a.

AKTE TERZAKE VAN DE OPSLAG VAN GRAAN IN VERBAND MET OORLOGSGEVAAR

De verordening behelst een bevel tot overbrenging van levensmiddelen naar de ommuurde steden. De bevolking van het platteland mag een voorraad voor twee maanden aanhouden; die der kleine steden een voorraad voor drie maanden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	D. Daniëls
a.	Roermond, 2 maart 1672	v.	geschreven, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

De verordening is uitgevaardigd in opdracht van de landvoogd, graaf van Monterey (brieven van 8 en 28 februari 1672; P 2, fol. 4v en fol. 6r).

1672-03-07 OAR 320 nr. 95, gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VISSERIJ TE ROERMOND

Het Hof van Gelre verordonneert ten verzoeke van de momber, dat de Roermondse vissers zich strikt moeten houden aan de stedelijke verorde-

ning van 9 augustus 1663, welke door het Hof bij decreet confirmatoir van 27 april 1668 is bevestigd. Men geeft opdracht aan de ontvangers en officieren van in- en uitgaande rechten te Roermond en Stevensweert om geen vis te laten passeren tenzij blijkt dat aan het vereiste van de Roermondse verordening is voldaan.

w.	vanwege het Hof van Gelre	cs.	D. Daniëls
a.	Roermond, 7 maart 1672	g.	Overkwartier
p.	Guts. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

1672-03-08 P 2, fol. 9v-10r, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE WERVING VAN SOLDATEN VOOR VREEMDE MOGENDHEDEN

De Soevereine Raad beveelt drosten, scholtissen, magistraten en officieren om geen ronselaars te dulden, die niet voorzien zijn van een geschreven permissie van de landvoogd. Illegale ronselaars moeten worden uitgewezen. Het wordt de bevolking verboden zich in vreemde krijgsdienst te begeven, op straffe als bedreigd in het plakkaat van 4 september 1670*.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	D. Daniëls
		v.	geschreven, Nederlands
a.	Roermond, 8 maart 1672	g.	Overkwartier
p.	Guts. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

* Niet in P 1; mogelijk wordt (→ 1670-12-04) bedoeld.

1672-03-13 P 2, fol. 10r-12r, a.a.
PV 3.1176

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MOBILISATIE DER MILITIE

De landvoogd roept alle soldaten onder de wapenen, die reeds eerder in de legers van Zijne Majesteit hebben gediend. Onder verwijzing naar het plakkaat van 25 januari 1672*, worden deze voormalige soldaten die sedert 1650 gediend hebben en speciaal de cavaleristen van de "gereformeerde" (afgedankte) compagnieën, opgeroepen zich binnen twee weken te melden bij de gouverneurs van Luxemburg, Henegouwen of Artois. Soldaten die aan de oproep gevolg geven wordt amnestie in het vooruitzicht gesteld. De

overigen zullen als overlopers worden vervolgd, tenzij zij zestig jaar of ouder, ziek of gebrekkig zijn, danwel speciale permissie hebben van de gouverneur-generaal.
Gewezen soldaten, die een beroep uitoefenen, kunnen een remplaçant stellen. De "maîtres de camp" en andere officieren, alsmede de burgerlijke overheid, worden geïnstrueerd terzake van de naleving van het plakkaat en het organiseren van een jacht op gewezen militairen, twee weken na de publicatie van de verordening.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brussel, 13 maart 1672
p. Van Piet vt.
s. graaf van Monterey
cs. Verreycken
z. geheimzegel

v. gedrukt, Nederlands
t.i. landvoogd, graaf van Monterey
d. Brussel, 14 maart 1672
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

* Ontbreekt in P 2; vermoedelijk is bedoeld het plakkaat van 28 januari 1672: cf. *Liste chronologique*, p. 162.

Zie hierna (→ 1672-04-08/2) en (→ 1672-07-07).

1672-04-08/1 P 2, fol. 7r-8r, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET CONSIGNEREN VAN "AMENDEN VAN DEFAUT" (BOETEN WEGENS VERSTEK); "ONWIJSE" REVISIE, "GEREJECTEERDE" (AFGEWEZEN) REQUESTEN-CIVIEL EN SUSPECTATIE

Naar aanleiding van de problemen, die de ontvanger der exploiten ondervindt bij het innen van genoemde amenden, wordt bepaald dat de advocaten niet tot het instellen van deze middelen zullen worden toegelaten, vooraleer zij een bedrag ter grootte van de mogelijke boete hebben geconsigneerd bij de ontvanger. Het Hof heft een boete op kwade recusatie, ongeacht de boeten waarin de requestrant reeds zou kunnen zijn vervallen krachtens (→ 1669-05-25).

w. op naam van kanselier en raden
d. Roermond, 8 april 1672
p. Guts. vt.
s. ter ordonnantie van het Hof van Gelre
cs. D. Daniëls

v. geschreven, Nederlands
g. Hof van Gelre
d.v.a. 9 april 1672 ter rolle: herpublicatie ter rolle 12 februari 1721 (Ms K 2.468)

1672-04-08/2 P 2, fol. 12r-13r, a.a.

DECLARATIE TERZAKE VAN DE MOBILISATIE VAN VOORMALIGE MILITAIREN

(→ 1672-03-13) en de ordonnantie van 28 maart 1672 ten vervolge, wordt verklaard, dat gewezen soldaten die zich voor de dienst gemeld hebben, maar niet opnieuw tot de rangen zijn toegelaten, om niet door de militaire justitie te worden lastig gevallen, zich dienen te voorzien van een "billet" van de commissarissen Sanctus Vermejo in Artois, Sagastizaual te Valenciennes, of Troncoso te Luxemburg, dan wel van de - niet met name genoemde - griffier van Waals-Brabant te Jodoigne (Geldenaken).
Bedoelde commissarissen en griffier dienen lijsten van de uitgeschreven biljetten bij te houden ten behoeve van de "Veedorie" (bureau van de inspecteur-generaal) en de "Contadorie" (= militaire rekenkamer) te Brussel.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel
a.	Brussel, 8 april 1672	v.	gedrukt, Nederlands
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

Zie hierna (→ 1672-07-07).

1672-04-08/3 P 2, fol. 13r-14r, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE GODSDIENSTOEFENINGEN VAN DE SOLDATEN VAN DE REPUBLIEK DER VERENIGDE NEDERLANDEN

Soldaten van bedoelde Republiek, gelegerd in de Spaanse Nederlanden, mogen ongestoord hun godsdienstige plichten vervullen.
De bevolking dient zich van discussie over de gereformeerde religie te onthouden. Het bijwonen van dergelijke godsdienstoefeningen is de onderdanen van Zijne Majesteit niet geoorloofd.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 8 april 1672	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	Van Piet vt.	d.	Brussel, 9 april 1672
s.	vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	contrazegel		

1672-05-27 P 2, fol. 14, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET "ARTICULEREN" VAN PROCESSTUKKEN

Advocaten dienen processtukken die aan het Hof van Gelre worden voorgelegd te voorzien van een duidelijke indeling in paragrafen, op straffe van een boete van 3 gulden.

w.	op naam van de kanselier en raden	cs.	D. Daniëls
a.	Roermond, 27 mei 1672	v.	geschreven, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	28 mei 1672, ter rolle

1672-06-01 P 2, fol. 14v-15r, a.a.
PV 3.37

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET "ABTSBROOD"*

Personen, die abtsbrood genieten, dienen zich te vervoegen bij de advocaat-fiscaal der provincie om hun "brieven van justificatie"** te tonen. Prelaten en oversten van mannen- en vrouwenkloosters moeten een lijst opstellen van personen, die abtsbrood genieten.
De advocaten-fiscaal zullen desbetreffende titels van justificatie en de lijsten in handen stellen van de landvoogd.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 1 juni 1672	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

* "Pain d'abbeye", abtsbrood; de landheer heeft het recht om bij gelegenheid van zijn inhuldiging in elke abdij een "provenier" of kostganger te plaatsen (cf.: Nolet, Boeren, *Kerkelijke instellingen der Middeleeuwen*, Amsterdam, 1951, blz. 36).
** Bedoeld zijn de zgn. "Panisbrieven" (cf.: Nolet, Boeren, ibidem).

Zie hierna (→ 1674-02-17).

1672-06-20 P 2, fol. 16v-17v, a.a.
PV 3.1195

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN DE STROOPTOCHTEN VAN HOLLANDSE EN FRANSE TROEPEN

De bevolking van het platteland en van de open steden dient zich tot de commandant van de naburige versterkte plaats te wenden met een verzoek om bijstand, indien benden rantsoenerende militairen in de omgeving verschijnen.
De militaire gouverneur is verplicht dergelijke verzoeken om hulp onmiddellijk te honoreren.

w.	op naam van de landvoogd	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 20 juni 1672	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines
s.	graaf van Monterey		

Zie hierna (→ 1672-10-20), (→ 1673-09-12) en (→ 1684-01-30).

1672-07-01 P 2, fol. 18r, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VERKOOP VAN WAPENEN

De Soevereine Raad verbiedt aan wapenmeesters en andere personen om dienstwapens aan te kopen, die wederrechtelijk te koop worden aangeboden door militairen, die hun uitrusting vervreemden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	D. Daniëls
a.	Roermond, 1 juli 1672	g.	Overkwartier
p.	Guts. vt.	v.	geschreven, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

De verordening wordt uitgevaardigd in opdracht van de landvoogd, graaf van Monterey (brief van 22 juni 1672, P 2, fol. 17v).

1672-07-07 P 2, fol. 16 r-v, a.a.

AKTE VAN INTERPRETATIE VAN DE PLAKKATEN TERZAKE VAN DE MOBILISATIE VAN VOORMALIGE SOLDATEN*

Voormalige soldaten die zich metterwoon gevestigd hebben te Venlo, Geldern of Straelen, daar handel drijven, waak- en wachtdiensten vervullen en tevens bijdragen in de gemene lasten, worden vrijgesteld van de verplichting zich weer voor de militaire dienst ter beschikking te stellen.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	D. Daniëls
a.	Roermond, 7 juli 1672	v.	geschreven, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Venlo, Geldern, Straelen
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

* Cf. (→ 1672-04-08/2) en (→ 1672-03-13). Deze niet genoemde plakkaten leggen de verplichting op zich voor de militaire dienst te presenteren aan de gouverneur van Luxemburg, Henegouwen of Artois. De interpretatie spreekt van de verplichting zich te presenteren aan de gouverneur van elke afzonderlijke provincie. De interpretatie komt tot stand op bevel van de landvoogd, graaf van Monterey, naar aanleiding van een daartoe strekkend verzoek van de magistraat van de drie steden. Men is bevreesd dat de steden van hun weerbaarheid beroofd zouden zijn, en de bede niet meer opgebracht zou kunnen worden, indien de plakkaten naar de letter werden uitgevoerd (P 2, fol. 15v).

1672-07-28 P 2, fol. 18v-19r, a.a.
PV 3.937; PB 10a. 86

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRANEN EN VEEVOER

Wegens de aanhoudende droogte wordt de verkoop en uitvoer van graan en veevoer naar het buitenland verboden op een boete van honderd guldens of meer, al naar gelang van de verhandelde hoeveelheid.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 28 juli 1672	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	a.i.	Geheime Raad
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1672-08-08) en (→ 1673-01-02).

1672-08-01 P 2, fol. 19r-20r, a.a.
PV 3.1074

ORDONNATIE TERZAKE VAN DE WERVING VAN SOLDATEN VOOR VREEMDE MOGENDHEDEN

De landvoogd verbiedt het aanmonsteren van soldaten voor vreemde vorsten zonder zijn schriftelijke permissie, zulks op straffe des doods. Aangemonsterde officieren en manschappen worden bedreigd met arbitraire straffen, tot de dood toe, al naar gelang de mate van hun schuld.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brussel, 1 augustus 1672
p. De Pa. vt.
s. graaf van Monterey
cs. Verreycken
z. geheimzegel
v. gedrukt, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1727-08-01) en (→ 1733-12-21).

1672-08-08 P 1, fol. 141v-142r, a.a.
PB 10a. 86

ORDONNANTIE (VAN DE RAAD VAN FINANCIËN) TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRAAN EN VEEVOER

Bij wijze van interpretatie van (→ 1672-07-28) wordt vastgesteld, dat personen die aan weerszijden van de grens met Luik akkerland bezitten, voor eigen gebruik graan en veevoer mogen transporteren over de grens, zonder dat dit als een overtreding van het uitvoerverbod zal worden aangemerkt, indien zij ook anders gerechtigd zouden zijn hun eigen produkten zonder betaling van rechten uit te voeren.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brussel, 8 augustus 1672
p. D'E. vt.
s. graaf van Monterey
cs. D'Ennetières, J. Cockaerts, F. de Zamora
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën
u.i. "receveurs, collecteurs, contrerolleurs et autres officiers, commis à la recolte des droits d'entree et de sortie"

1672-10-20 P 2, fol. 20r-21v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE STROOPTOCHTEN VAN HOLLANDSE EN FRANSE TROEPEN

De landvoogd gelast strikte naleving van (→ 1672-06-20). Overtreders van deze verordening zullen als vijanden van het openbaar welzijn en de publieke rust desnoods met de dood gestraft worden. De militaire commandanten zullen regelmatig wegen, pleinen, gasthuizen en herbergen laten onderzoeken op de aanwezigheid van ongewenste elementen. Het huisvesten en voeden van uitheemse militairen is streng verboden.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel
a.	Brussel, 20 october 1672	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey	cs.	Verreycken

Zie hierna (→ 1672-10-30) en (→ 1673-09-12).

1672-10-27/1 ASO 199, fol. 142, a.a.

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN MILITAIRE JACHTDELICTEN

De landvoogd bepaalt dat militairen, die in weerwil van de plakkaten in het Overkwartier jagen, zonder daartoe gerechtigd te zijn, door de rechterlijke officieren mogen worden aangehouden. Zij moeten echter ter bestraffing aan hun eigen officieren worden overgedragen. De landvoogd vermaant de militairen dat zij de civiele officieren terzake "aucun tort ny injure" mogen aandoen. Opper-officieren mogen voor hun plezier jagen, mits zij de houder van het jachtrecht ter plaatse vooraf van hun voornemen in kennis stellen.

w.	vanwege de landvoogd	v.	geschreven, Frans
a.	Brussel, 27 october 1672	g.	Overkwartier
s.	graaf van Monterey	u.i.	(stadhouder, prins van Masmines)
cs.	Verreycken		

De verordening wordt uitgevaardigd ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier, maar blijkt niet te voldoen. Bij missive van 29 december 1672 geeft de landvoogd aan de Staten toestemming "d'en suspendre la publication", in afwachting van meer gepaste maatregelen (ASO 39, fol. 6). Zie hierna (→ 1673-04-10).

1672-10-27/2 ASO 199, fol. 143, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET LOGEMENT VAN MILITAIREN IN HET OVERKWARTIER

Het is de taak van de stedelijke magistraten om de beschikbare woonruimte te verdelen. De militaire commandanten dienen zorg te dragen dat hun subalternen met de toegewezen logementen genoegen nemen. De militairen dienen zich te onthouden van belediging of geweld tegen hun gastheren. Eventuele schade moet door de commandanten worden geregeld.
Ook de "suppoosten" van het Hof van Gelre en van de Rekenkamer zijn logeabel. Slechts de vier oudste advocaten zijn exempt. Zelfs indien er tekort is aan ruimte, blijven de bisschop, de stadhouder, de kanselier en de superintendant van de Rekenkamer van inkwartiering verschoond.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 27 october 1672
s. graaf van Monterey
cs. Verreycken
v. geschreven, Frans
g. Overkwartier
u.i. stadhouder, prins van Masmines

De regeling van de logementen vormt een voortdurende bron van irritatie tussen het Hof en de magistraat van Roermond (CB 1, fol. 15; fol. 88).

1672-10-30 P 2, fol. 21v-22v, a.a.

DECLARATIE TERZAKE VAN DE BESTRIJDING VAN STROOPTOCHTEN VAN HOLLANDSE EN FRANSE TROEPEN

De bepalingen van (→ 1672-10-20) dienen alleen toegepast te worden op soldaten die zich schuldig maken aan vijandigheden tegen de bevolking en op burgers die voordeel trekken uit die "exploicten" (strooptochten).
De ordonnantie zal ook "par voie militaire" worden gepubliceerd.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brussel, 30 october 1672
p. De Pa. vt.
s. graaf van Monterey
cs. Verreycken
z. geheimzegel
v. gedrukt, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1673-09-12) en (→ 1684-01-30).

1673-01-02 P 2, fol. 22v-23v, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE UITVOER VAN HAVER, HOOI EN ANDER VEEVOER

De uitvoer van veevoer wordt in verband met schaarste ten gevolge van misoogst opnieuw verboden op voet van (→ 1672-07-28). Overtreding van het verbod wordt gestraft met confiscatie van de fourage en van de vervoersmiddelen.
De beloning voor de aanbrenger wordt verhoogd van éénderde tot de helft der geconfisqueerde waarde.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
a.	Brussel, 2 januari 1673	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 5 januari 1673
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans		

Zie hierna (→ 1673-02-16).

1673-02-04 P 2, fol. 24r-26r, a.a.
PB 4.353; PV 3.922

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE DISTILLATIE VAN "LEVENDE" WATEREN EN BRANDEWIJNEN VAN GRANEN, VRUCHTEN EN GROENTEN

Zijne Majesteit verbiedt het distilleren van brandewijn op straffe van confiscatie van ketels en fornuizen. De overtreder vervalt tevens in een hoge boete. Alle octrooien met betrekking tot het distilleren van brandewijn worden ingetrokken. De distillateurs moeten aangifte doen van hun inrichtingen, onder belofte ze niet te zullen gebruiken. De verordening schept mogelijkheden voor de visitatie van woningen wegens verdenking van niet aangegeven inrichtingen. Niet aangegeven apparatuur zal worden ontmanteld. Magistraten en rechterlijke officieren dienen een lijst bij te houden van alle stokerijen in hun ressort.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 4 februari 1673	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 6 februari 1673
s.	vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	grootzegel		

Bij remonstrantie van 10 maart 1673 verzoekt het Hof van Gelre provisioneel schorsing van de verordening. Kanselier en raden wijzen erop, dat bede en subsidie in het Overkwartier in belangrijke mate worden gecollecteerd door de accijnzen op bier en brandewijn. Het verbod van het stoken van brandewijn verhindert niet alleen een zo profijtelijk mogelijke verkoop van graan, maar vermindert ook nog eens de opbrengst van de door de landvoogd nog onlangs goedgekeurde accijnzen (CB 1, fol. 23, 33).

1673-02-16 P 2, fol. 26v-28v, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRANEN UIT HET OVERKWARTIER

Hoewel de uitvoer van graan -- met uitzondering van haver waarvoor (→ 1673-01-02) van toepassing blijft -- is toegestaan, dienen enige beperkingen te worden gesteld om schaarste te voorkomen. Inwoners die op hun goederen of van hun inkomsten leven, dienen voorraad aan te houden voor één jaar, handelaren in granen voor twee jaren. Nadere maatregelen kunnen worden getroffen indien de schaarste verder toeneemt. Controle op de naleving van het plakkaat geschiedt door visitatie van de woningen. Met het oog op het tegengaan van frauduleuze uitvoer en overdracht in de derde hand, behelst het plakkaat bepalingen met betrekking tot geleidebiljetten, instructies voor ambtenaren en straffen.

w.	op naam van Karel II	z.	grootzegel
d.	Roermond, 16 februari 1673	a.i.	Hof van Gelre, gehoord de Rekenkamer, momber en officieren
p.	Guts. vt.		
s.	vanwege de koning	g.	Overkwartier
cs.	D. Daniëls		

De verordening wordt uitgevaardigd door het Hof van Gelre, op "expres bevel" van de landvoogd.

1673-03-28 P 2, fol. 29r-v, a.a.

DECLARATIE BETREFFENDE DE EXEMPTIE VAN INKWARTIERING

Bekleders van een functie, waaraan vrijstelling van de inkwartiering van soldaten verbonden is, kunnen geen aanspraak maken op deze exemptie,

indien zij tevens een nering drijven. Zij kunnen de inkwartiering echter wel afkopen.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel
a.	Brussel, 28 maart 1673	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

1673-04-10 P 2, fol. 29v-30v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE JACHT EN DE VISVANGST DOOR MILITAIREN

Jacht en visvangst wordt aan hoge en lage militairen verboden, voorzover zij geen jachtrecht hebben binnen het Overkwartier, op straffe als vervat in de plakkaten. Militaire commandanten dienen erop toe te zien, dat hun ondergeschikten niet uittrekken voorzien van jacht- of visgerei. De burgerlijke overheid is tot het aanhouden van overtreders bevoegd, maar dient hen vervolgens over te leveren aan de militaire commandanten.

w.	vanwege de landvoogd	z.	geheimzegel
d.	Brussel, 10 april 1673	v.	gedrukt, Frans
s.	graaf van Monterey	g.	Overkwartier
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

De verordening komt tot stand op verzoek van de Staten van het Overkwartier. Zie hierna (→ 1680-04-20) en (→ 1683-10-05). Zie hiervoor (→ 1672-10-27/2).

1673-06-26 P 2, fol. 31r-32r, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET ONDERHOUD VAN DE WEGEN

Omdat de wegen in het Overkwartier zich, in weerwil van de plakkaten en GLS 2.5.7.28, in een desolate toestand bevinden, wordt de strikte naleving bevolen van het plakkaat van 10 mei 1650 (CdG 8 fol. 111-112). De momber zal de onderhoudswerkzaamheden tegen dubbel tarief doen uitvoeren op kosten van de nalatige onderhoudsplichtigen, indien de verantwoordelij-

ke officieren in gebreke blijven.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Roermond, 26 juni 1673	g.	Overkwartier
p.	Guts. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	vanwege de koning		
cs.	D. Daniëls		
z.	grootzegel		

De verordening komt tot stand naar aanleiding van een rapport van de momber over de desolate toestand der wegen en de daaropvolgende orders van de landvoogd (brief van 3 juni 1673, P 1, fol. 30v). Zie hierna (→ 1696-03-16).

1673-09-11 P 2, fol. 32r-33r, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE OPSLAG VAN GRAAN IN VERBAND MET OORLOGSDREIGING

In verband met de bestaande oorlogsdreiging moet men alle graan van het platteland binnen de ommuurde steden brengen. Bewoners van de open steden mogen een voorraad voor 3 maanden in huis houden, die van het platteland voor 6 weken.

w.	vanwege de koning	z.	contrazegel
d.	Brussel, 11 september 1673	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

Zie hierna (→ 1673-09-29).

1673-09-12 P 2, fol. 33r-34r, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BESTRIJDING VAN STROOPTOCHTEN VAN HOLLANDSE EN FRANSE TROEPEN

Onder verwijzing naar (→ 1672-06-20) (→ 1672-10-20) en (→ 1672-10-30) vaardigt de landvoogd een nadrukkelijk verbod uit terzake van de aanwezigheid van vreemde troepen. De aanwezigheid ervan zal niet langer worden geduld. Passages, bruggen, doorwaadbare plaatsen en barrières zullen worden bewaakt. Indien er vreemde personen worden gesignaleerd, moe-

ten de wachten de bevolking met klokgelui alarmeren. Militaire commandanten zullen desgevraagd onmiddellijk bijstand verlenen om plunderende benden te weerstaan. Plunderende militairen zullen als straatrovers worden bestraft.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel
a.	Brussel, 12 september 1673	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

1673-09-16 P 2, fol. 47v-49r, a.a.
PB 4.399; PV 3.1458

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE REGISTRATIE VAN TESTAMENTEN, SCHENKINGEN EN DERGELIJKE, WAARIN BEPALINGEN VAN FIDEÏCOMMISSAIRE AARD VERVAT ZIJN

De verordening behelst de bevestiging en uitbreiding van het plakkaat van 6 december 1586 (PV 2.731) en van artikel XV van het Eeuwig Edict van 1611 (PB 4.499).
Clausules omtrent "fideïcommissen" (erfstellingen over de hand), substituties en alienaties vervat in testamenten, donaties of contracten, zijn van geen gevolg, indien zij niet geregistreerd zijn bij de rechtbank van de plaats waar de onroerende goederen gelegen zijn, of, indien het leengoederen betreft, bij het provinciaal hof. De verordening behelst tevens instructies voor de rechterlijke officieren en de leengriffier terzake van de wijze van registratie.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 16 september 1673	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 18 september 1673
s.	vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	grootzegel		

1673-09-29 P 2, fol. 49r-50r, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE OPSLAG VAN VEEVOER BINNEN DE OMMUURDE STEDEN IN VERBAND MET DE OORLOGSDREIGING

De werking van (→ 1673-09-11) wordt uitgebreid tot het veevoer. Ook dat moet voortaan binnen de ommuurde steden worden opgeslagen. Men mag slechts voor drie maanden voorraad in huis houden. Indien de overbrenging van het veevoer niet binnen 12 dagen na publicatie is geschied, zal de ordonnantie "par voye militaire" worden geëxecuteerd.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 29 september 1673	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Antwerpen, 30 september 1673
s.	vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	contrazegel		

1673-10-07 P 2, fol. 50r-v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE ONTRUIMING VAN HET PLATTELAND

Bewoners van het platteland dienen zich, in verband met de dreigende Franse inval, met hun gezinnen, roerende goederen en vee binnen de ommuurde steden te begeven.

w.	op naam van de landvoogd graaf van Monterey	cs.	Verreycken
a.	Antwerpen, 7 october 1673	v.	gedrukt, Frans
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1673-10-17 ASO 201, nr. 141
PB 10a.101

DECLARATIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE INVOER VAN LEVENSMIDDELEN

De landvoogd verklaart, dat levensmiddelen vrij van rechten mogen worden ingevoerd in een aantal steden en plaatsen, waaronder Geldern, Venlo, Roermond en Stevensweert. De uitgaande rechten zullen worden geheven naar de tarieven, reglementen en ordonnanties der respectieve provincies.

w.	vanwege de landvoogd	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 17 october 1673	a.i.	Raad van Financiën
p.	D'E. vt.	u.i.	officieren van in- en uitgaande rechten
s.	graaf van Monterey		
cs.	P.F. d'Ennetières, J. Cockaerts, J. d'Ognate		

Ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier verklaart de landvoogd bij appostille van 18 juni 1684, dat de admodiateurs van in- en uitgaande rechten (→ 1683-02-10) deze exemptie moeten respecteren. Bij ordonnantie van 10 juni 1686 wordt nogmaals een bevel van gelijke strekking gegeven aan de raad admodiateur-generaal (ASO 203 nr. 137).

1673-10-26

P 2, fol. 50v-51v, a.a.
PB 4.340

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE STAAT VAN OORLOG TUSSEN SPANJE EN FRANKRIJK

Militaire commandanten dienen Franse troepen aan te vallen. Onderdanen van de Spaanse koning, die zich in Franse dienst bevinden, dienen zich weer onder Spaanse orders te stellen. Spaanse soldaten in vreemde krijgsdienst dienen die te verlaten op straffe des doods.
Alle handel met Frankrijk wordt verboden. Alle natuurlijke onderdanen van de Franse koning dienen het land te verlaten met achterlating van hun roerende en onroerende goederen, die geconfisqueerd zullen worden.
Het plakkaat behelst tevens instructies voor rekenkamers en raden-fiscaal terzake van de confiscatie van die goederen.

w.	op naam van de landvoogd graaf van Monterey	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 26 october 1673	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		

Zie hierna (→ 1673-11-04/1&2), (→ 1674-01-20), (→ 1674-03-24), (→ 1674-04-21) en (→ 1674-05-02/2).

1673-11-04/1

P 2, fol. 51v-52r, a.a.
PB 4.340

DECLARATIE TERZAKE VAN HET VERTREK VAN FRANSE ONDERDANEN

Aangezien sommige déloyale personen (→ 1673-10-26) verkeerd uitvoeren, verklaart de landvoogd nogmaals, wie in de zin van die ordonnantie als

onderdanen van de Franse koning dienen te worden beschouwd. De oorspronkelijke termijn van acht dagen waarbinnen zij zouden hebben moeten vertrekken wordt genadig met nogmaals acht dagen verlengd.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 4 november 1673	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 5 november 1673
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

1673-11-04/2 P 2, fol. 52r-53r, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET VERVOER VAN CONTRABANDE NAAR MAASTRICHT

Omdat, in weerwil van de ordonnanties van 24 october 1673 en (→ 1673-10-26), diverse personen toch contrabande naar het door de Fransen bezette Maastricht blijven sturen, wordt de smokkel van lood, buskruit, salpeter en dergelijke krijgsvoorraad verboden op straffe des doods. De uitvoer van levensmiddelen wordt voorlopig verboden, op straffe van confiscatie. Ontvangers, collecteurs en contrarolleurs van in- en uitgaande rechten mogen geen paspoorten en geleidebiljetten voor dergelijke transporten afgeven.

w.	(vanwege de landvoogd)	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Brussel, 4 november 1673	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	D'E. vt.	d.	Brussel, 16 november 1673
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmimes, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

1674-01-08 Ms K 1.400-441, e.a.
GLS[5] 460-461

REGLEMENT VOOR ADVOCATEN EN PROCUREURS TERZAKE VAN HET INSTRUEREN EN "FURNEREN" VAN PROCESSEN

Het reglement beschrijft in elf hoofdstukken de regels die advocaten en procureurs in acht moeten nemen bij processen voor het Hof van Gelre. Allereerst worden de regels voor processen "ter rolle" gegeven, gevolgd door regels voor processen die ten overstaan van commissarissen worden gevoerd. Deze twee hoofdstukken worden gevolgd door een overzicht van

regels die beide procedures gemeen hebben. Het vierde hoofdstuk behandelt de communicatoire processen. Hierna volgt een overzicht van de regels die de drie genoemde procedures gemeen hebben. Ten zesde worden de fiscale zaken behandeld, Daarna volgen regels voor het "furnissement" (de materiële verzorging der procesakten*), de kleine revisie, revisie van vonnissen gewezen door subalterne rechters, het "libel van kosten" en tenslotte over de restitutie der "sportulen" of rapportgelden**.

w.	vanwege het Hof van Gelre	cs.	D. Daniëls
a.	Roermond, 8 januari 1674	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	ontbreekt

Zie hierna (→ 1683-09-30), (→ 1722-01-07) en (→ 1748-10-11).

* "Welcke furneeringe bij behoorlijcken inventaris ende overbrengen in eenen sack..." (art. 70)

** Bij declaratie van 1 april 1678 bepaalt de Geheime Raad ten verzoeke van Staten en Hof, dat indien van een vonnis 'in criminalibus" geen revisie valt ten aanzien van de zaak ten principale, er óók geen revisie kan worden gevraagd van de veroordeling in de kosten (ASO 43, fol. 194).

1674-01-13 P 2, fol. 53r-55v, a.a.
PV 3.1178

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Alle militairen die de dienst ontweken zijn, dienen binnen één maand terug te keren naar hun tercio's en compagnieën, tenzij zij beschikken over permissie van de landvoogd, op straffe van als deserteurs te worden berecht. Soldaten van "gereformeerde" (afgedankte) compagnieën dienen zich te melden bij een der Waalse tercio's. Amnestie wordt in het vooruitzicht gesteld voor de soldaten, die aan de oproep gevolg geven. Burgers, die niet eerder soldaat geweest zijn, kunnen tekenen voor twee jaar en zullen na afloop van die periode vrij zijn om weer te vertrekken.* Militaire en burgerlijke overheden zullen, na het verstrijken van de bovengenoemde termijn van één maand, assistentie verlenen bij de opsporing van gewezen militairen.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 13 januari 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	s.	graaf van Monterey
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		

* Cf. (→ 1671-03-14) waar sprake is van de "zesmaands-lichtingen" van de landvoogd, markies van Castel-Rodrigo.

1674-01-20

P2, fol. 55v-57v, a.a.
PV 3.1269

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE PASPOORTEN VOOR PERSONEN- EN GOEDERENVERKEER MET FRANKRIJK

Paspoorten die zijn afgegeven in weerwil van het reglement van 12 oktober 1673 (OAR 320 nr. 101) en (→ 1673-10-26) worden ongeldig verklaard. Paspoorten voor Frankrijk mogen slechts worden afgegeven onder de paraaf van de audiencier Verreycken, of de secretaris van state De Gottignies. De gouverneurs der provinciën en hoge militairen mogen het verkeer met Frankrijk niet belasten met extra heffingen bij wijze van "contribution, cottisation, seureté, exemption de courses ou droit de sauvegarde, de passeport, d'attache, d'enregistrature, de reconnaissance ou de gratification".
De aanbrenger van degene, die ongeldige paspoorten verstrekt heeft, wacht een beloning, uit te keren door de intendant van het district. Het toezicht op de naleving van de verordening wordt toevertrouwd aan de superintendenten en de ontvangers in de diverse departementen. De verordening moet zowel door de militaire autoriteiten, als door de burgerlijke autoriteiten worden gepubliceerd.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 20 januari 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 22 januari 1674
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

1674-02-17 P 2, fol. 57v-58r, a.a.
PV 3.37

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE PENSIOENEN EN HET ABDIJBROOD GEASSIGNEERD OP DE DIVERSE KLOOSTERS EN ABDIJEN

Personen die een door Karel II toegekend inkomen genieten ten laste van een abdij kunnen zich, onder overlegging van de desbetreffende patenten, melden bij de raad en commies van financiën Zamorra, indien de abdij het pensioen niet naar behoren betaalt.

w. op naam van de landvoogd, graaf van Monterey
a. Brussel, 17 februari 1674
p. De Pa. vt.
s. graaf van Monterey
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hiervóór (→ 1672-06-01).

1674-03-13 P2, fol. 58r-59r, a.a.
PV 3.1180

DECLARATIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

(→ 1674-01-13) ten vervolge, verklaart Zijne Majesteit dat degenen die nog niet eerder gediend hebben, maar thans aangemonsterd worden voor de campagnes van 1674 en 1675, hoewel als soldaat geregistreerd bij de Veëdorie en Contadorie, na afloop van hun dienstverband behandeld zullen worden alsof zij nooit soldaat zijn geweest, zodat eventuele latere plakkaten met betrekking tot het weer in actieve dienst terugkeren van gewezen soldaten op hen niet van toepassing zullen zijn.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 13 maart 1674
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans
t.i. landvoogd, graaf van Monterey
d. Brussel, 14 maart 1674
s. graaf van Monterey
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1674-03-24 P 2, fol. 59r-61r, a.a.; DP 2, gr. PV 3.1067

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET POSTVERKEER MET FRANKRIJK, "LES PAYS CEDÉS" (LAND AFGESTAAN BIJ HET VERDRAG VAN DE PYRENEEËN IN 1659 EN BIJ DE VREDE VAN AKEN IN 1668) EN "LES PAYS OCCUPÉS" (DE SEDERTDIEN BEZETTE GEBIEDEN)

De verordening behelst de nadere uitwerking van het verbod betrekkingen met Frankrijk te onderhouden (→ 1673-10-26).
Post voor Frankrijk mag uitsluitend worden verstuurd via de "couriers ordinaires" ("postbodes") die elke dinsdag en vrijdag uit Brussel vertrekken om via Antwerpen, Gent, Deinze en Kortrijk naar Rijssel te reizen. Retourpost kan op de terugweg aan deze bodes worden meegegeven en bereikt Brussel op zondag of donderdag. Het plakkaat bevat verder nog enige bepalingen betreffende de paspoorten van de koeriers. De verordening moet zowel door de provinciale hoven als door de militaire overheden worden gepubliceerd.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 24 maart 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 24 maart 1674 en 29 maart 1674
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

Bij "iterative brief" van 29 maart 1674 worden "aultres exemplaires" toegezonden: d.w.z. òf méér exemplaren van dezelfde ordonnantie of exemplaren van een gewijzigde verordening; zie hierna (→ 1674-04-14).

1674-04-14 P 2, fol. 61v, a.a.

PUBLICATIE TERZAKE VAN HET POSTVERKEER MET FRANKRIJK

Post bestemd voor Frankrijk en afkomstig uit het Overkwartier kan worden verstuurd via de postdienst te Roermond in weerwil van (→ 1674-03-24), waarvan de werking hierbij voor het Overkwartier wordt geschorst.

w.	op naam van kanselier en raden	v.	geschreven, Nederlands
a.	Roermond, 14 april 1674	g.	Overkwartier
p.	Guts. vt.	u.i.	(stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden)
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		
cs.	D. Daniëls		

De verordening wordt uitgevaardigd, nadat de landvoogd bij decreet van 10 april 1674 gunstig had beschikt op het daartoe strekkende vertoog van kanselier en raden van 7 april 1674. Reeds eerder had de graaf van Thurn und Taxis als postmeester-generaal bij de landvoogd geïntervenieerd naar aanleiding van een verzoek van de postmeester van Roermond, Dulcken (Hof van Gelre, briefwisseling 1674).

1674-04-21 P 2, fol. 61v-62r, a.a.
PV 3.1161

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VREEMDE KRIJGSDIENST

Het verbod van vreemde krijgsdienst, zoals vervat in (→ 1673-10-26) wordt geacht geen betrekking te hebben op onderdanen van Zijne Majesteit die in dienst zijn van de legers van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Zij hoeven derhalve de Staatse dienst niet te verlaten. Indien zij reeds om redenen van vreemde krijgsdienst worden vastgehouden, moeten zij worden overgedragen aan hun militaire commandanten.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 21 april 1674	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		

1674-05-02/1 P 2, fol. 62v-65r, a.a.; DP 2, gr.
PB 4.370; PV 3.913

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER EN HET SLIJTEN VAN WITTE WIJNEN, BRANDEWIJNEN EN AZIJN AFKOMSTIG UIT FRANKRIJK EN DE BEZETTE GEBIEDEN

De invoer van witte wijnen, brandewijnen en azijn afkomstig uit Frankrijk, de streek van Metz, Bar en Lotharingen, benevens van "clarets" (witte wijnen) uit Hoei en Keulen wordt verboden. Ter zee door reders buitgemaakte partijen van deze waren moeten, nadat het bevoegde prijzengerecht uitspraak heeft gedaan over de rechtmatigheid van de kaping, buitenlands worden verhandeld.
Verder behelst het plakkaat bepalingen over de registratie en inbewaringstelling van de aanwezige voorraden van bedoelde waren en strafbepa-

lingen terzake van de overtreding van de diverse bepalingen in de verordening.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 2 mei 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 3 mei 1674
s.	vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	grootzegel		

1674-05-02/2

P2, fol. 65v-66v, a.a.
PV 3.1281

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE CONFISCATIE VAN GOEDEREN TOEBEHOREND AAN ONDERDANEN VAN DE FRANSE KONING

De uitvoering van eerdere plakkaten dienaangaande (→ 1673-10-26) wordt gefrustreerd door personen die beweren, dat de voor confiscatie in aanmerking komende goederen aan hen gecedeerd zijn, of die weigeren inzage te geven in akten van scheiding of deling, opgemaakt met hun medeerfgenamen, die zich in Franse dienst bevinden, zodat het niet mogelijk is precies vast te stellen welke goederen voor confiscatie in aanmerking komen.
De verordening instrueert de Rekenkamer, advocaat-fiscaal en andere officieren van justitie, hoe de confiscatie effectief door te voeren.
Magistraten en burgers, die verzuimen om voor verbeurte in aanmerking komende goederen aan te melden, kunnen zelf aansprakelijk worden gesteld voor gederfde inkomsten uit confiscatie.

w.	op naam van Karel II	z.	grootzegel
d.	Brussel, 2 mei 1674	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	a.i.	Geheime Raad, Raad van Financiën
s.	vanwege de koning		
cs.	Verreycken	t.i. en u.i. als (→ 1674-05-02/1)	

1674-05-05

P 2, fol. 66v.67v, a.a.
PV 3.1161

ORDONNANTIE TERZAKE VAN VREEMDE KRIJGSDIENST

Het is alleen met bijzondere permissie van de landvoogd geoorloofd om zich in vreemde krijgsdienst te bevinden. Spaanse onderdanen, in Franse

krijgsdienst aangetroffen, worden niet als krijgsgevangenen behandeld, maar krijgen de doodstraf; dit als represaille vanwege een Franse ordonnantie van 30 november 1673.
Als Spaanse onderdanen zullen ook worden beschouwd de inwoners van de -- voormalige -- Spaanse gebieden, die onder het verdrag van de Pyreneeën aan Frankrijk zijn afgestaan: dit vanwege de Franse schendingen van dat verdrag en dat van Aken.
Publicatie van de verordening dient te geschieden "tant par la voie des conseils, que par la militaire".

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 5 mei 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 7 mei 1674
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

1674-05-10 P 2, fol. 68r, a.a.; OAV 1252 (301), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE KOOPHANDEL MET LUIK

De landvoogd verklaart dat de handel met het neutrale Luik geoorloofd blijft. Voor zover Luikse onderdanen handel willen drijven met Frankrijk, moeten zij zich voorzien van oorlogspaspoorten. Zij mogen geen contrabande vervoeren.

w.	vanwege de landvoogd	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 10 mei 1674	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	Hof van Gelre
s.	graaf van Monterey	d.v.a.	19 mei 1674

1674-05-14 P 2, fol. 68r-71r, a.a.
PB 4.375

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER EN DE VERKOOP VAN KOOPWAREN UIT FRANKRIJK AFKOMSTIG

De invoer van koopwaren uit Frankrijk, de afgestane en de bezette gebieden wordt verboden op straffe van confiscatie. Uitgezonderd van deze bepaling worden bepaalde wolprodukten en tapisserieën. Goederen, die verbeurd verklaard zijn, zullen niet binnenlands geconsumeerd worden, maar dienen in het buitenland verkocht te worden. Nog aanwezige voor-

raden Franse waren zullen worden verzegeld; niet-verzegelde waren dienen na een overgangsperiode te worden geconfisqueerd.
Smokkelaars zullen worden berecht als publieke dieven en spionnen, helers zullen daarenboven moeten toezien bij de verbranding van verboden waren door beulshanden. De invoer van waren uit bevriende en neutrale gebieden blijft toegestaan, mits voorzien van een attestatie van herkomst. Tenslotte behelst het plakkaat bepalingen met betrekking tot de naleving van de verordening, zoals het voorschrift tot visitatie van pakhuizen en dergelijke, ongeacht de eventuele kerkelijke of adellijke immuniteiten.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Brussel, 14 mei 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	d.	Brussel, 15 mei 1674
s.	vanwege de koning	s.	graaf van Monterey
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans		

1674-05-18

P 2, fol. 71r-72v, a.a.; DP 2, gr. PV 3.1286

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE CONFISCATIE VAN GOEDEREN VAN ONDERDANEN, DIE ZICH IN VIJANDELIJKE LANDEN HEBBEN LATEN NATURALISEREN

Onderdanen van Zijne Majesteit, die houder zijn van Franse brieven van naturalisatie en nochtans gehoor gegeven hebben aan de oproep om terug te keren onder de gehoorzaamheid van de Spaanse koning, zonder evenwel om een "grace dérogatoir" te hebben gevraagd met betrekking tot hun naturalisatie (dus niet verzocht hebben om weer tot Spaans onderdaan te worden genaturaliseerd, waarbij de naturalisatie tot Frans onderdaan tenietgedaan zou zijn), dienen te worden beschouwd als Fransen.
De plakkaten terzake van de confiscatie van goederen van Franse onderdanen zijn derhalve onverkort op hen van toepassing. Kinderen van dergelijke genaturaliseerde Fransen kunnen zich "lettres de reconciliation" (verzoeningsbrieven) verwerven door afstand te doen van de helft van hun goederen.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 18 mei 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	s.	graaf van Monterey
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		

1674-05-24 P 2, fol. 76v-77v-78r, a.a.
PV 3.1061

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN PAARDEN

De verordening behelst een verbod van de uitvoer van paarden op straffe van confiscatie en geseling.

w.	vanwege de landvoogd	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
a.	Brussel, 24 mei 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

1674-06-14 P 2, fol. 78r-80r-81v, a.a.; DP 2, gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BEVOORRADING VAN LEGERS TEN PLATTELANDE

De burgerlijke overheid dient het vervoer van levensmiddelen ten behoeve van legereenheden op het platteland geen hindernissen in de weg te leggen. Dergelijke leveranties zijn vrijgesteld van de betaling van accijnzen. Militairen dienen de zoetelaars en kramers die de troepen bevoorraden te vrijwaren van molest op straffe des doods. Ingekwartierde soldaten mogen geen goederen of diensten vorderen van hun onvrijwillige gastheren, eveneens op straffe des doods. De verordening dient te worden gepubliceerd "door wege van de raeden, ende van de justicie militaire".

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 14 juni 1674	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		

Zie hierna (→ 1675-05-29).

1674-10-18 PB 10a.106

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN INVOERRECHTEN VAN WIJNEN, BRANDEWIJN, AZIJN, ZOUT, PRUIMEN, ROZIJNEN EN KASTANJES, DIE VANUIT FRANKRIJK WORDEN INGEVOERD

De landvoogd stelt nieuwe heffingen vast voor de invoer van bovengenoemde produkten en wijst bovendien bepaalde kantoren aan voor de invoer ervan; in het Overkwartier: Venlo en Roermond. Voor zover deze produkten "te waghen commen" moeten de voerlieden voorzien zijn van persoonlijke paspoorten.

w.	vanwege de landvoogd	cs.	D'Ennetières, J. d'Ognate, D'Esclans, F. de Zamora
a.	Brussel, 18 october 1674	v.	gedrukt, Frans
p.	D'E. vt.		
s.	graaf van Monterey		

1674-10-23 PB 10a.107

DECREET VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEROPENING VAN DE MAASHANDEL

De landvoogd staat ten verzoeke van de Drie Standen van het Land van Luik de heropening van de Maashandel toe, mits betalende rechten op voet van (→ 1669-02-07). Voor zover die rechten voorheen te Navagne betaald werden, moeten zij nu voldaan worden te "Wandre".* Het landlicent voor goederen die geïmporteerd worden in het Overkwartier, of er worden doorgevoerd, moet worden voldaan op voet van (→ 1669-07-06). Een uitzondering wordt gemaakt voor de invoer van graan door neutrale naburen.

w.	vanwege de landvoogd	a.i.	Raad van Financiën
a.	Brussel, 23 october 1674	u.i.	officieren van in- en uitgaande rechten
p.	D'E. vt.		
s.	graaf van Monterey		
cs.	D'Ennetières, D'Esclans, J. de Brouchoven		

* Op bevel van de Raad van Financiën was het kantoor van Navagne eerder op 7 juni 1674 naar Roermond verplaatst. Bij ordonnantie van 13 juni 1674 zijn de officieren van het Roermondse kantoor voorlopig met de heffing van te Navagne verschuldigde rechten belast (P 2, fol. 73). Aan deze toestand komt door het onderhavige decreet kennelijk een einde. Zie hierna (→ 1674-11-15).

1674-11-15 PB 10a. 108

DECLARATIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN HET RECHT VAN TRANSIT VAN GOEDEREN DIE VAN LUIK NAAR MAASTRICHT WORDEN VERVOERD

De landvoogd verklaart dat het recht van transit van goederen uit Luik met bestemming Maastricht niet langer te Navagne, maar te Roermond voldaan zal moeten worden. De intendant van Gelderland mag geen oorlogspaspoort voor deze handel afgeven, tenzij de koopwaar erin wordt gespecificeerd en de rechten zijn voldaan.

w.	vanwege de landvoogd	cs.	D'Ennetières, L.A. Clarisse, F. Vander Haghen
a.	Brussel, 15 november 1674	v.	gedrukt, Frans
p.	D'E. vt.	a.i.	Raad van Financiën
s.	graaf van Monterey		

1674-11-17 Audiëntie 1123, min.

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE VEILIGHEID DER WEGEN

Onder verwijzing naar de verordening van 8 december 1670, verbiedt de landvoogd, teneinde de veiligheid en de rust op velden en wegen beter te kunnen handhaven en daardoor de handel te bevorderen, dat militairen zich zonder permissie buiten hun kampementen zouden begeven.

w.	op naam van de landvoogd, graaf	z.	zegel van de landvoogd
a.	Brussel, 17 november 1674	v.	gedrukt, Spaans, Frans
s.	graaf van Monterey	u.i.	stadhouder, prins van Masmines
cs.	Don Miguel de Hurrieta		

Blijkens de verzendlijst van 22 november 1674 bestemd voor verzending aan de prins van Masmines. De verordening is ná 27 november 1674 via de secretaris van staat en oorlog verzonden (Audiëntie 1123). Zie hierna (→ 1675-12-04).

1674-12-11

P 2, fol. 82r-85r-87v, a.a.
PV 3.1061

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE UITVOER VAN PAARDEN NAAR FRANKRIJK EN DE BEZETTE GEBIEDEN

Zijne Majesteit verbiedt de uitvoer van paarden. Overtreders zullen, als "verraders en vijanden van de staat", worden gestraft met verbeurte van hun leven en goederen.
Handlangers, die bij hun arrestatie de naam van hun opdrachtgever bekennen, moeten na geseling en brandmerking worden vrijgelaten, terwijl hun principaal zal worden geëxecuteerd. Indien zij een tweede maal als handlangers optreden, zullen zij worden gehangen en verworgd. Indien men voor de nog toegelaten handel met Frankrijk gebruik maakt van paarden, dient men voor elk paard een borgsom te storten bij het "vertrekkantoor" (kantoor van convooien en licenten).
Alle paarden bestemd voor binnenlands gebruik dienen door de lokale officieren te worden geregistreerd, onder afgifte van een attestatie voor de gebruiker. Twee-maandelijkse lijsten van paarden dienen via de advocaat-fiscaal in handen gesteld te worden van de intendant van de provincie.
Publicatie van de verordening dient te geschieden door de hoven van justitie en door de militaire commandanten voor het tableau van de troepen.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Gent, 11 december 1674	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	s.	graaf van Monterey
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans, Nederlands		

Zie hierna (→ 1677-02-13).

1675-01-11 P 2, fol. 88r-90v-93r, a.a.
PV 3.942

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE LEVERING VAN GRAAN EN VEEVOER AAN DE VIJAND

Met het oog op het onderdrukken van een, vanwege de afwezigheid van de officieren van uitgaande rechten en het ontbreken van wachten op het platteland, levendige handel in graan en veevoer op de vijand, worden de plakkaten op de uitvoer van graan en veevoer opnieuw afgekondigd, onder verzwaring van de bedreigde straffen. De rechterlijke officieren dienen voorbeeldig te straffen; tevens wordt hen een hogere beloning in het vooruitzicht gesteld. Bewoners van het platteland, die voorraden inslaan in de stad, dienen voortaan te beschikken over een attestatie van de lokale officier of van de pastoor, dat zulks ten eigen behoeve geschiedt.

w.	op naam van de landvoogd, graaf van Monterey	z.	geheimzegel op een ster van papier
a.	Brussel, 11 januari 1675	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	graaf van Monterey		
cs.	Verreycken		

Zie hierna (→ 1675-06-15/1) en (→ 1675-07-07).

1675-01-15 P 2, fol. 93v-96v-99v, a.a.
PV 3.82

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET TOEZICHT OP DE DRUKPERS

Naar aanleiding van de ongebreidelde hoeveelheid publicaties, declaraties, manifesten, testamenten, advertenties, injurieuze geschriften, theologische discoursen, thesen en "quodlibetale quaestiën", wordt een gebod tot het strikt naleven van van de plakkaten op de drukpers uitgevaardigd. Geen werk mag worden gedrukt, verkocht of verspreid zonder approbatie van de censor. Geïmporteerde boeken dienen eerst te worden gevisiteerd. Boeken mogen slechts ter perse worden gelegd na voorafgaande approbatie en verlening van octrooi*. Elk drukwerk dient voorzien te zijn van de naam van de uitgever en de plaats van herkomst op de titelpagina. De rechterlijke officieren dienen regelmatig, doch minstens tweemaal per jaar, onaangekondigd boekwinkels te visiteren.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 15 januari 1675	t.i.	landvoogd, graaf van Monterey
p.	De Pa. vt.	s.	graaf van Monterey
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans, Nederlands		

De verordening wordt tevens afzonderlijk toegezonden aan de bisschoppen der Zuidelijke Nederlanden, met de opdracht ze ter hand te stellen aan de kerkelijke censors (Audiëntie 1123).

* Bij decreet van 20 december 1674 heeft de Geheime Raad aan het Hof van Gelre nadrukkelijk verboden om octrooi te verlenen voor het drukken van boeken, tenzij men telkens daartoe opnieuw vooraf toestemming heeft verkregen van de Geheime Raad. Dientengevolge verbiedt het Hof van Gelre aan de boekdrukkers van zijn ressort om zonder permissie van het Hof boeken te drukken, zelfs niet indien zij reeds het "nihil obstat" van de kerkelijke censor hebben verworven (CB 2, fol. 37).

1675-02-13/1

P 2, fol. 100r-102r-103v, a.a.
PB 5.471; PV 3.1211

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET KAPPEN VAN HOUT

Omdat in weerwil van het plakkaat van 2 october 1670* op grote schaal hout wordt gekapt door militairen, met name in het Zoniënwoud, wordt het expliciete verbod van het kappen van hout weer in herinnering gebracht. Militairen die het kapverbod overtreden, zullen worden gestraft met drie zweepslagen voor de eerste overtreding, bij de tweede volgt de doodstraf. Kampmeesters, kolonels en andere vlagofficieren, die deze activiteiten oogluikend toestaan, zullen van hun functie worden ontheven. Aangehouden militairen dienen in handen gesteld te worden van de superintendant van de militaire justitie. Verder behelst het plakkaat instructies voor de "lieden van de Rode Roede", die van de drossaard van Brabant en de provoost-generaal, benevens voor de Woudmeester van Brabant, om op de toegangswegen tot Brussel te surveilleren en transporten van illegaal gekapt hout tegen te gaan. Het plakkaat dient zowel door de hoven van justitie als door de militaire officieren te worden gepubliceerd en daarenboven elke eerste zondag van de maand na de hoogmis te worden voorgelezen.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	z.	geheimzegel op een ster van papier
a.	Brussel, 13 februari 1675	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	hertog van Villa Hermosa		
cs.	Verreycken		

* Niet in P 1.

1675-02-13/2

P 2, fol. 103v-108r, e.a.
PV 3.1197

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE EN DE VEILIGHEID VAN DE WEGEN

Soldaten tot de rang van kapitein mogen hun garnizoen niet verlaten zonder schriftelijke permissie van hun gouverneur of commandant. Officieren van hogere rang behoeven daartoe permissie van de landvoogd. Militairen die in het bezit zijn van een permissie, waarvan de geldigheidsduur is verstreken, ofwel in het geheel niet in het bezit zijn van zo'n permissie, dienen te worden gestraft als deserteurs. Om ongeregeldheden op het platteland, die mede te wijten zijn aan rondzwervende militairen, tegen te gaan, worden de bepalingen van (→ 1671-12-09) met betrekking tot de veiligheid van de wegen opnieuw afgekondigd. De verordening dient zowel door de justitiehoven als door de militaire officieren te worden gepubliceerd en zal bovendien elke eerste zondag van de maand na de hoogmis worden voorgelezen.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	cs.	Verreycken
a.	Brussel, 13 februari 1675	z.	geheimzegel op een ster van papier
p.	De Pa. vt.	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1675-03-26), (→ 1675-12-04) en (→ 1676-06-23).

1675-02-14

P 2, fol. 108v-111r, e.a.
PV 3.945

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE OPSLAG VAN GRANEN BINNEN DE OMMUURDE STEDEN

In verband met het hamsteren van granen op het platteland wordt gelast, dat de graanvoorraden van het platteland binnen de ommuurde steden gebracht moeten worden, zulks met uitzondering van leeftocht nodig voor twee maanden. De lokale overheden dienen het platteland met inbegrip van kastelen en abdijen te visiteren om de grootte van de voorraden vast te stellen. Een lijst hiervan zal worden opgemaakt ten behoeve van de intendant van de provincie*.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 14 februari 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
a.i. Geheime Raad
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

* Cf. P 2, fol. 119r-120v; 123r-126v: ordonnantie van het Hof van Gelre aan de offficieren der ommuurde steden met betrekking tot het opmaken van bedoelde lijsten.

1675-03-14 P 2, fol. 113r-114v

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET HOUDEN VAN PAARDENMARKTEN

Het houden van paardenmarkten in streken en steden die contributie betalen aan de vijand is niet geoorloofd.

w. vanwege de koning
d. Brussel, 14 maart 1675
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. contrazegel
v. gedrukt, Frans
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
d. Brussel, 16 maart 1675
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1675-03-21 P 2, fol. 115r-116v-117v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE HANDEL IN WIJN, BRANDEWIJN, TABAK EN DERGELIJKE DOOR MILITAIREN

Militairen, hun gezinsleden en personeel mogen geen handel drijven, wegens de schade die hun negotie toebrengt aan 's konings accijnzen en aan de imposten die de staten der provinciën mogen heffen als middel tot het opbrengen van de "aides et subsides" (gewone en buitengewone beden). Overtreding van het verbod wordt gestraft met confiscatie en geld- of

lijfstraf. De verordening dient zowel door de hoven van justitie als langs militaire weg bekend gemaakt te worden.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 21 maart 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1675-03-26 P 2, fol. 117v-118v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VERFRISSINGEN VOOR SOLDATEN

Naar aanleiding van diverse remonstranties wordt het militairen op mars verboden om in enigerlei vorm verfrissingen te eisen van de burgerbevolking. Zij dienen genoegen te nemen met wat hun vrijwillig wordt gegeven op vertoon van hun paspoort, op straffe van arbitraire correctie. (→ 1675-02-13) blijft onverkort gehandhaafd.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 26 maart 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1675-12-04).

1675-04-24 P 2, fol. 121r-122r-122v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Het is militairen verboden om, onder voorwendsel van de uitvoering van plakkaten, voertuigen aan te houden teneinde de koopwaar van handelaren te doorzoeken met alle wanordelijkheden van dien. De verordening moet door de burgerlijke en de militaire overheid worden gepubliceerd.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 24 april 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1675-05-25 P 2, fol. 126v-128r-128v, a.a.
PB 7.312

ORDONNANTIE TERZAKE VAN OVERLOPERS UIT DE FRANSE LEGERS

Alle militairen en bewoners van het platteland moeten overlopers uit de Franse legers met hun familie en goederen ongemolesteerd doorgang verlenen op straffe des doods.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 25 mei 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1675-07-06) en (→ 1675-12-04).

1675-05-28 P 2, fol. 129r-130v-132v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BEVOORRADING VAN LEGEREENHEDEN TE VELDE

Militairen mogen geen zoetelaars en proviandeurs lastig vallen of benadelen. Het is verboden om levensmiddelen en brandstof af te persen, of schade aan te richten aan roerende en onroerende goederen van plattelandsbewoners, op verbeurte van het leven.
Ten behoeve van levensmiddelentransporten naar legereenheden te velde dienen kosteloos paspoorten ter beschikking te worden gesteld. Dergelijke transporten zijn vrijgesteld van de betaling van accijnzen en imposten op vertoon van een attestatie, getekend door de commanderend officier van het legeronderdeel waarvoor ze bestemd zijn. De landvoogd beveelt de burgerlijke overheden, pachters en collecteurs van accijnzen en imposten deze vrijstellingen zonder belemmering te verlenen. De verordening

moet zowel door de burgerlijke als militaire autoriteiten worden gepubliceerd.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 28 mei 1675
p. De Pa. vt.
s. Hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1675-05-29 P 2, fol. 132v,134r-135v

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BEVOORRADING VAN DE LEGERS VAN DE REPUBLIEK DER VERENIGDE NEDERLANDEN

De proviandering van de legers van Haar Hoog Mogenden vanuit de Republiek is vrijgesteld van de heffing van invoerrechten, indien de transporten zijn voorzien van paspoorten getekend door de prins van Oranje of de graaf van Waldeck, mits niets van de goederen aan de onderdanen van Zijne Majesteit wordt verkocht, maar alles rechtstreeks naar de legers te velde wordt vervoerd zonder overslag in de pakhuizen binnen de steden, hetgeen dient te blijken uit de paspoorten van de "officieren van in- en uitlading", op straffe van de heffing van dubbele invoerrechten. (→ 1674-06-14) wordt opnieuw gepubliceerd.
In het betalingsverkeer tussen militairen en zoetelaars mogen muntspeciën van de Republiek worden gebruikt, mits zij niet verder in circulatie worden gebracht, maar in overeenstemming met de bepalingen van (→ 1672-02-28) worden omgewisseld en uitgevoerd. Goede orde zal van weerszijden worden gesteld ter voorkoming van geweld door of tegen de geallieerde militairen en die van Zijne Majesteit.

w. op naam van de landvoogd, hertog van villa Hermosa
a. Brussel, 29 mei 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1675-06-15/1 P 2, fol. 135v-136v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE LEVERING VAN GRANEN AAN FRANSE LEGERS

Onder verwijzing naar (→ 1675-01-11) wordt een expres verbod van het leveren van granen aan Franse militairen uitgevaardigd.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 15 juni 1675	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	15 juni 1675

Zie hierna (→ 1675-07-07).

1675-06-15/2 P 2, fol. 136v.138r, a.a.
PB 4.319

DECLARATIE VAN DE STAAT VAN OORLOG MET ZWEDEN

De landvoogd beveelt de civiele en militaire onderdanen van Zijne Majesteit om de onderdanen van de Zweedse koning vijandig te bejegenen. Het onderhouden van betrekkingen met Zweden wordt bestraft met de verbeurte van het leven. Roerende en onroerende goederen, toebehorend aan Zweden, dienen geconfisqueerd te worden. Van dergelijke goederen dient binnen 14 dagen na publicatie dezes aangifte te worden gedaan bij de Raad van Financiën of bij de Rekenkamer van het desbetreffende ressort. Degenen die zulks nalaten zullen als "fauteur" (begunstiger) van de vijand worden aangemerkt. Alle vasallen en onderdanen van Zijne Majesteit moeten Zweden binnen drie weken verlaten.

w.	(vanwege de landvoogd)	t.i.	vanwege de koning
d.	te velde bij Beringen, 15 juni 1675	d.	Brussel, 23 juni 1675
p.	De Pa. vt.	p.	De Pa. vt.
s.	hertog van Villa Hermosa	s.	De Gottignies
cs.	Verreycken	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
v.	gedrukt, Frans		

1675-06-28 P 2, fol. 138v-139v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET "BILLETTEREN" EN LOGEREN VAN MILITAIREN TE ROERMOND

Naar aanleiding van publieke klachten, dat de regels met betrekking tot het inkwartieren van militairen door de magistraat met voeten worden getreden, verordent het Hof van Gelre een visitatie van alle woningen door commissarissen van het Hof. De burgerij dient haar medewerking te verlenen, op straffe van een boete van tien goudgulden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	v.	(geschreven), Nederlands
a.	Roermond, 28 juni 1675	z.	zegel van zijne Majesteit, gedrukt in rode hostie, overdekt met een roos van wit papier
p.	Guts. vt.	g.	Roermond
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	28 juni 1675
cs.	T. Winckel		

De verordening is op 28 juni 1675 aan de magistraat van Roermond bij deurwaardersexploot betekend, met opdracht ze nog voor de middag te publiceren en affigeren.

1675-07-06 P 2, fol. 139v-140v-144v, a.a.
PB 7.320; PV 3.1214

ORDONNANTIE TERZAKE VAN OVERLOPERS UIT DE FRANSE LEGERS

Onder verwijzing naar (→ 1675-05-25) wordt nogmaals nadrukkelijk verboden om Franse overlopers te molesteren en te beroven.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
a.	Brussel, 6 juli 1675	t.i.	vanwege de koning
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	De Gottignies		

Zie hierna (→ 1675-12-04).

1675-07-07 P 2, fol. 145v-146r, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BEVOORRADING VAN FRANSE TROEPEN

Omdat in weerwil van eerdere verboden, onder voorwendsel van vervoer naar het Gulikse of Luikse platteland, granen worden uitgevoerd naar Luik en Maastricht, wordt onder verwijzing naar (→ 1675-01-11) en (→ 1675-06-15/1) thans een iteratief verbod uitgevaardigd, speciaal ten aanzien van dergelijke leveranties aan Maastricht en Luik.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 7 juli 1675	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

De verordening wordt uitgevaardigd in opdracht van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa (missive van 6 juli 1675).

1675-07-24 P 2, fol. 146v.148v-150r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Naar aanleiding van roverijen door troepen vrijwilligers en soldaten die het front de rug toegekeerd hebben, wordt aan gouverneurs en commandanten geboden om de aanwezigheid van dergelijke benden niet te dulden, op straffe van Zijne Majesteits "indignatie". Evenmin mogen magistraten en burgerlijke officieren zulks dulden, op straffe van een boete van 300 guldens. Magistraten en officieren dienen regelmatig straten en gasthuizen te visiteren op de aanwezigheid van militairen zonder paspoort, deze aan te houden en ze over te leveren aan de militaire gouverneurs. Militairen die binnen acht dagen na de afkondiging van het plakkaat door de superintendant van de militaire justitie, van de dwalingen huns weegs terugkeren wordt straffeloosheid beloofd. Na afloop van bedoelde periode zullen de -- niet nader aangeduide -- plakkaten weer streng worden toegepast.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	z.	geheimzegel
a.	te velde bij Halle, 24 juli 1675	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden, superintendant van de militaire justitie
s.	hertog van Villa Hermosa		
cs.	Verreycken		

Zie hierna (→ 1675-12-04) en (→ 1676-06-23).

1675-12-01 P 2, fol. 150v, a.a.
PV 3.1131

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET MUNITIEBROOD

Het is burgers niet geoorloofd om "munitiebrood" (militaire rantsoenen) aan te kopen van militairen, op straffe van een boete van 300 gulden voor de eerste overtreding en lijfstraf voor de volgende.

w.	(vanwege de landvoogd)	z.	geheimzegel op een ster van papier
d.	Brussel, 1 december 1675	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	t.i.	ontbreekt
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	ontbreekt
cs.	Verreycken		

1675-12-04

P 2, fol. 150v-154r-157r
PB 4.91

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE EN DE VEILIGHEID VAN DE WEGEN

De bepalingen vervat in de ordonnantie van 8 december 1670, (→ 1674-11-17), (→ 1675-02-13), (→ 1675-03-26), (→ 1675-04-24) en (→ 1675-07-24) worden hernieuwd en uitgebreid. Militairen mogen zich niet zonder schriftelijke permissie van hun gouverneur buiten het garnizoen begeven. De permissies mogen alleen onder bepaalde voorwaarden worden afgegeven en moeten aan bepaalde voorschriften voldoen. Men hoopt hierdoor de vorming van "partis bleux"* tegen te gaan. Militaire commandanten mogen geen soldaten uitzenden buiten het district van hun intendance, tenzij onder leiding van een officier. Soldaten mogen de bevolking geen contributie afpersen of schade toebrengen aan de handel: de commanderende officier wordt aansprakelijk gesteld. Voorts behelst het plakkaat bepalingen met betrekking tot de aanhouding, overlevering en berechting van soldaten die zonder permissie rondzwerven. De intendanten dienen toe te zien op de strikte naleving van het plakkaat. De burgerlijke autoriteiten wordt toegestaan de wegen aan beide zijden van de Frans-Spaanse grens te doen surveilleren door groepen van vijftien à twintig soldaten, zulks op basis van wederkerigheid. Hiertoe zijn ook bepalingen opgenomen omtrent de uitwisseling en berechting van Franse soldaten in de Spaanse Nederlanden en omgekeerd. De publicatie zal geschieden door de hoven van justitie en door de militaire officieren in de garnizoenen.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 4 december 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken

z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

* Groepen militairen die zich uit de geregelde oorlog hebben teruggetrokken en op eigen initiatief opererend van het land leven.

Zie hierna (→ 1676-02-07) en (→ 1676-06-23).

1675-12-18

P 2, fol. 157r-158r-159r, e.a.
OAV 1252 (302), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE DUUR DER DIENSTPLICHT

Militairen die dienst nemen in de legers van Zijne Majesteit zullen vrij zijn van de dienst na twee jaar. Dit geldt ook voor deserteurs die sedert één jaar de dienst verlaten hebben, mits zij beschikken over een certificaat waaruit blijkt wanneer zij opnieuw dienst genomen hebben.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 18 december 1675
p. De Pa. vt.
s. hertog van villa Hermosa
cs. Verreycken

z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands
u.i. Hof van Gelre
d.v.a. 26 december 1675

1676-01-07

P 2, fol. 159r-161r-162v, e.a.
PB 5.358; PV 3.887

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE INVOER VAN EDELE METALEN

Bij wijze van stimulans voor de muntslag wordt toegestaan, dat goud en zilver worden ingevoerd zonder dat daarover tol geheven zal worden en zonder dat daarover andere rechten betaald dienen te worden. Gemunt goud en zilver mag onbelast worden uitgevoerd tot een gelijke hoeveelheid als door of namens de eigenaar van het edele metaal is ingevoerd. De plakkaten van 8 februari 1670 en van 3 juli 1672* blijven voor het overige ongewijzigd van kracht.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands, Frans
d.	Brussel, 7 januari 1676	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		
a.i	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën		

* Hoewel beide data zowel in de Franse als in de Nederlandse versie van de verordening voorkomen, ontbreken zij in P 1, respectievelijk P 2. Evenmin komen zij voor in de *Liste chronologique*. Vermoedelijk zijn (→ 1670-07-23) en (→ 1672-02-08) bedoeld.

Zie hierna (→ 1683-11-04).

1676-02-07

P 2, fol. 162v-163r-164r, e.a.
PV 3.1204

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

De verordening behelst de hernieuwing en aanvulling van (→ 1675-12-04). De bestraffing van militairen die de bepalingen van de verordening overtreden dient te geschieden door de auditeur-militair, danwel door de "assesseurs" van de civiele compagnieën die belast zijn met het toezicht op de wegen. De overtreding kan zonder vorm van proces worden afgedaan, indien aard en omstandigheden van het delict duidelijk vaststaan, of indien de verdachte bekent. De auditeur-militair kan in dergelijke gevallen de doodstraf opleggen, zonder dat hij de superintendant van de militaire justitie daarover behoeft te raadplegen. Officieren in de rang van kapitein of hoger verliezen hun functie, indien zij soldaten zonder schriftelijke permissie laten uittrekken; lagere officieren stellen zich in een dergelijk geval bloot aan voorbeeldige straffen. De compagnieën die de burgerlijke overheid gebruikt om de wegen te surveilleren mogen niet uit militairen bestaan. De leden van deze wachtcompagnieën dienen een rode band om de hoed te dragen om ze van echte militairen te onderscheiden. Hun werkterrein beperkt zich strikt tot de landen van Zijne Majesteits jurisdictie. De verordening dient tevens in de garnizoenen te worden afgekondigd.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 7 februari 1676
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1676-06-23).

1676-02-28 P 2, fol. 164v-165r-166r, e.a.; DP 2, gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DESERTIE UIT DE LEGERS VAN ZIJNE MAJESTEIT

Soldaten, die -- misleid door de baron De Quincy* -- dienst genomen hebben in de legers van de Franse koning, worden in de gelegenheid gesteld weer in dienst te treden van Zijne Majesteit onder belofte van gratie.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 28 februari 1676
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

* Zie hierna (→ 1677-02-15) en P 2, fol. 245r.

1676-03-06 P 2, fol. 166r-167r-168r, e.a.
PV 3.1226

ORDONNANTIE TERZAKE VAN VERNIELINGEN AAN PALISSADEN VAN FORTIFICATIËN

Militairen die betrapt worden op het vernielen van pallisaden zullen worden gestraft met "dry coordetrecken", burgers zullen worden gegeseld. Bij recidive volgt de doodstraf. De intendant van het district dient een beloning uit te keren aan de "denunciateur" (aanbrenger). "Commiezen tot de directie en de betaling van de fortificatiën" dienen onregelmatigheden onmiddellijk te melden aan de intendant. Gouverneurs en commandanten zullen bij gebleken nalatigheid aansprakelijk worden gesteld voor de schade aan de fortificatiën. De verordening zal op de gebruikelijke civiele en militaire manier gepubliceerd worden. Bovendien moet de ordonnantie worden aangeplakt bij de stadspoorten en wachthuizen.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 6 maart 1676
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1676-03-11 P 2, fol. 168v-174r, a.a.; DP 2, gr.

REGLEMENT TERZAKE VAN DE LENEN IN HET OVERKWARTIER VAN GELRE

Het reglement behelst de vernieuwing en de bevestiging van artikel 11, 14 en 15 van de kanselarij-instructie van 1609[1], de ordonnantie van den lesten september 1570[2], die "van den lesten december 1589"[3] en die van juni 1657[4].
Terzake van de verheffing van "gedenatureerde" lenen, die wederrechtelijk als vrij-eigen, schepen-, of allodiaal goed worden bezeten of gebruikt, wordt bepaald, dat de verheffing ervan alsnog binnen drie maanden na publicatie van het reglement dient te geschieden ten overstaan van de stadhouder der lenen, tegen betaling van de gebruikelijke heergewaden. Indien de houder van het goed in gebreke blijft, zal het aan 's konings tafel worden getrokken. De leengriffier wordt belast met het aanleggen van een nieuw leenregister. De verplichtingen van de "ophelder" en van de "metgedelinghen" bij de verheffing van "bundighe-" of "cluppelleenen worden gespecificeerd[5]. Ten aanzien van de "denombrementen" wordt bepaald, dat in de opgave van de erven en rechten die afhangen van een leen, zoals die door de leenman moet worden opgemaakt, ook de losbare en niet losbare lasten, die aan het goed verbonden zijn, moeten worden begrepen.
Met betrekking tot -- ongeoorloofde -- transacties met leengoederen ten overstaan van subalterne rechtbanken, laten of notarissen, wordt bepaald, dat deze moeten worden gemeld aan de leengriffier, opdat het Hof hierin kan voorzien. Remissie van straf wordt in het vooruitzicht gesteld, indien men bedoelde transacties binnen drie maanden meldt.
Transacties met leengoederen, na publicatie van het onderhavige reglement aangegaan ten overstaan van subalterne rechtbanken, laten, gerichtschrijvers of notarissen, worden nietig verklaard.
Hetzelfde wordt bepaald ten aanzien van transacties die worden aangegaan onder voorbehoud van koninklijk octrooi, indien dat octrooi niet werkelijk is aangevraagd en verkregen.
Het reglement behelst ook bepalingen over het belasten van lenen en over de rechtspraak in leenzaken; zo mogen subalterne gerichten en laathoven zich niet inlaten met processen over leengoederen; de cognitie in deze za-

ken is voorbehouden aan het leenhof. Indien de aanlegger van een leenzaak niet "hofweerdich"[6] blijkt, wordt hij vervallen verklaard van zijn rechten en veroordeeld tot het betalen van de proceskosten. Tenslotte wordt de verdeling van de amenden in leenzaken geregeld.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 11 maart 1676	a.i.	Geheime Raad, Hof van Gelre
p.	De Pa. vt.	g.	Overkwartier
s.	vanwege de koning	t.i.	vanwege de koning
cs.	Verreycken	u.i.	kanselier en raden
z.	grootzegel		

1 Gedrukt bij Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen Overkwartier*, blz. 458 e.v.
2 Afschrift in CB 2, fol. 141v -142v
3 Afschrift in CB 2, fol. 140v -141r
4 Afschrift in CB 2, fol. 143r -147v
5 "Bundigh- of cluppelleen": een leen bestaande in verschillende delen, die namens de bezitters van de afzonderlijke delen -- de "metgedelingen" -- door één persoon -- de "ophelder" -- als één geheel voor het leenhof wordt verheven.
6 "Hofweerdich", term uit het leenrecht: bekwaam zijn om in rechte te verschijnen, nl. als leenman, zijn plichten jegens de leenheer vervuld hebbend. (Stallaert, *Glossarium*).

De Geheime Raad geeft bij gelegenheid van de toezending van de onderhavige verordening opdracht om de eventueel reeds te Roermond gedrukte exemplaren van het concept-reglement terug te nemen. Voor een afschrift van bedoeld concept, zie CB 2, fol. 134.
De publicatie van de verordening is niet vlekkeloos verlopen: Momber Gilkens en leengriffier Daniëls zien zich genoodzaakt het Hof van Gelre ervan in kennis te stellen, dat de steden en officieren van het Overkwartier het publicatiebevel hebben genegeerd, aangezien de Staten van het Overkwartier van zins zouden zijn een remonstrantie terzake in te dienen. Momber en leengriffier verzoeken het Hof om desniettemin de verordening voor genoegzaam gepubliceerd -- en derhalve toepasbaar -- te houden. Los daarvan achten zij het wenselijk dat magistraten en officieren alsnog vermaand worden de verordening te publiceren, onder bedreiging van tien gouden realen boete en publicatie van het reglement op hun kosten door de deurwaarder of boden van den Hove. Het Hof treft de gevraagde maatregelen bij iteratieve brief van 14 april 1676 (CB 2, fol. 148r-150r). Zie hiervóór (→ 1668-10-11) en (→ 1671-06-30).

1676-03-27

P 2, fol. 174v-175r-176r, e.a.
PB 6.675

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRANEN UIT DE VERSTERKTE STEDEN

Het is de gouverneurs en commandanten der versterkte steden niet geoorloofd om de bewoners van de open steden en van het platteland, die tengevolge van daartoe strekkende verordeningen hun graanvoorraden binnen de versterkte steden opgeslagen hebben, iets te laten betalen, wanneer zij voor eigen gebruik een deel van die voorraden weer terughalen.

Overtredingen van het verbod kunnen worden gemeld bij de intendant van het district. De publicatie van de verordening geschiedt zowel door de burgerlijke als door de militaire justitie.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 27 maart 1676
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1676-04-21

P 2, fol. 176v-177v-179r, e.a.
PV 3.822

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BEVOORRADING VAN DE LEGERS VAN DE STATEN-GENERAAL

Levensmiddelen en munitie bestemd voor het Staatse leger kunnen vrij van tollen en invoerrechten worden ingevoerd op vertoon van paspoorten, getekend door de prins van Oranje of de veldmaarschalk, graaf van Waldeck. Bovendien zijn deze goederen niet onderworpen aan enig stapelrecht. Levensmiddelen die voor hetzelfde doel worden betrokken uit de steden van Zijne Majesteit zijn niet onderhevig aan stedelijke gebruiksbelastingen. Indien een "proveëdor" of "gecommitteerde van de vivres en de amonition" wegens schulden in rechte aangesproken wordt, mag men geen beslag leggen op legervoorraden die uit de Republiek zijn ingevoerd; evenmin zal men dit mogen doen met goederen aangekocht in de landen van Zijne Majesteit, indien die goederen tenminste zullen zijn betaald.
Officieren en zoetelaars van de legers van de Staten-Generaal genieten dezelfde voorrechten en vrijstellingen als die van Zijne Majesteit. Ducaten en patakons van de Republiek dienen als ruilmiddel te worden geaccepteerd tegen dezelfde koers als overeenkomstige munten van Zijne Majesteit. Kleingeld van de Republiek mag echter niet in omloop worden gebracht: de stedelijke overheid dient bij de nadering van Staatse troepen te zorgen voor voldoende pasmunt.

w.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa	z.	geheimzegel op een ster van papier
a.	Brussel, 21 april 1676	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	hertog van Villa Hermosa		
cs.	Verreycken		

De ordonnantie is tot stand gekomen "... en suite de la convention qui à esté arresté avec l'envoyé extraordinaire desdicts seigneurs Estats-généraux ..." Zie hierna (→ 1676-08-03/2).

1676-04-24 P 2, fol. 181r-184v-187r, a.a.
PV 3.1257

ORDONNANTIE EN PLAKKAAT TERZAKE VAN DE REGISTRATIE VAN DE CONTRIBUTIES

In verband met een aanbod van de intendant van de Franse koning te Lille om te komen tot een reglement-generaal van de contributies, dienen de officieren en magistraten van Zijne Majesteit een lijst op te maken van al hetgeen zij sedert 12 october 1673 bij wijze van contributie hebben betaald. Op onvolledigheid is een boete gesteld van honderd guldens, te verhogen met een boete van tweehonderd gulden, indien de lijst niet binnen twee weken na publicatie van de verordening is opgemaakt.
De lijsten zullen worden ingewacht bij de raad-fiscaal van de provincie om in handen te worden gesteld van de intendant van het (militaire) district.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Brussel, 24 april 1676	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans, Nederlands		

Zie hierna (→ 1676-12-01).

1676-04-25 P 2, fol. 179r-180v-181v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE RECHTSPLEGING

De berechting van militaire delinquenten die als onderdanen van Zijne Majesteit een delict begaan in het Staatse leger zal geschieden in dat leger door tussenkomst van een auditeur van Zijne Majesteit. Ten aanzien van

delinquenten die als onderdanen van Heren Staten een delict begaan in het Spaanse leger is de tussenkomst van een auditeur van Staatse zijde voorzien. Ter voorkoming van overlast door rondzwervende soldaten zullen in de grensgebieden van de Spaanse Nederlanden en de Republiek gedeputeerden worden belast met de aanhouding van militairen zonder paspoort. Aan die gedeputeerden zal een voorbeeld van het zegel van de paspoorten, zoals door de Prins van Oranje uitgegeven, worden verstrekt.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 25 april 1676
p. De Pa. vt,
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
d. Brussel, 21 april 1676
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1676-05-04 P 2, fol. 188r-189v-191r, a.a.
PV 3.12

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE BEHANDELING VAN DESERTEURS UIT DE FRANSE LEGERS

Onderdanen van Zijne Majesteit dienen deserteurs uit de Franse legers ongehinderd doortocht te verlenen. De intendant van het district dient de ontvangers van in- en uitgaande rechten te instrueren om aan dergelijke soldaten, op vertoon van een certificaat van de militaire gouverneur, een bijstandsuitkering te betalen. De militaire en burgerlijke overheden mogen niet tolereren dat deserteurs door de bevolking worden gemolesteerd. De verordening dient op de gebruikelijke plaatsen te worden gepubliceerd en bovendien in de legers en garnizoenen.

w. op naam van Karel II
d. te velde bij Mons, 4 mei 1767
p. De Pa. vt.
s. vanwege de honing
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans, Nederlands
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1676-06-23 P 2, fol. 191r-193r-195r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Ter bestrijding van het euvel van "partis bleux" worden (→ 1675-02-13), (→ 1675-07-24), (→ 1675-12-04) en (→ 1676-02-07) opnieuw afgekondigd en aangevuld met enige nieuwe bepalingen. Zo dienen wachtofficieren op het platteland ten genoege van de militaire commandant van de naastgelegen stad aan te tonen, dat zij nog steeds beschikken over eenzelfde aantal soldaten als toen zij uit het garnizoen vertrokken. Indien zij in gebreke blijven, wacht hun gevangenisstraf en bij een tweede tekortschieten ontslag uit hun functie. Het is wachtofficieren niet geoorloofd om hun post te verlaten, omdat zij alleen aansprakelijk zijn voor het eventueel passeren van soldaten zonder paspoort. Zij dienen vervoermiddelen en taveernen te controleren op wapens die door soldaten worden verborgen als zij de stad verlaten om zich bij "partis bleux" te voegen. Militaire commandanten dienen officieren die deel uit gemaakt hebben van "partis bleux" aan te houden en te procederen tot ontzetting uit hun functie. Officieren die door hun commandant zijn uitgezonden naar de "petite guerre" (binnenlandse oorlog) zijn aansprakelijk voor de ongeregeldheden van de afdelingen onder hun bevel. De verordening zal worden gepubliceerd op de gebruikelijke plaatsen en in de garnizoenen en kwartieren der militairen.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	z.	geheimzegel op een ster van papier
a.	te velde bij Wambecq, 23 juni 1676	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
s.	hertog van Villa Hermosa		
cs.	Verreycken		

1676-08-03/1

P 2, fol. 195r-196r-197r, a.a.; DP 2, gr. PV 3.947

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET TRANSPORT VAN GOEDEREN UIT DE OMMUURDE STEDEN NAAR DE OPEN STEDEN EN HET PLATTELAND

Militaire commandanten, magistraten en ontvangers zijn verplicht toe te staan dat goederen, die door de bewoners van de kleine steden en van het platteland binnen de ommuurde steden voor het oorlogsgeweld in veiligheid waren gebracht, ongehinderd buiten de stad worden gebracht. Het is de burgerlijke overheid echter wel toegestaan dergelijke goederen bij het binnenkomen in de stad te registreren om fraude bij latere uitvoer te voorkomen. Het toezicht op de naleving van de verordening wordt toevertrouwd aan de intendant van het district. De verordening dient zowel door de civiele als door de militaire justitie te worden gepubliceerd.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	cs.	Verreycken
a.	te velde bij Mariënkerke, 3 augustus 1676	z.	geheimzegel op een ster van papier
p.	De Pa. vt.	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1676-08-03/2

P 2, fol. 197v, 198v-200r
PB 5.161; PV 3.633;
ROPB ord. monet. 253

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET WISSELEN VAN HOLLANDSE DUCATEN EN PATAKONS

Omdat in weerwil van (→ 1676-04-21) naast ducaten en patakons ook kleingeld uit de Republiek wordt ingevoerd, wordt aan de raden-fiscaal der provincies en aan de magistraten der steden gelast om een onderzoek in te stellen naar die verboden invoer.
De stedelijke overheden dienen te zorgen voor voldoende inlands kleingeld om de omwisseling van het Hollandse geld mogelijk te maken.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	cs.	Verreycken
a.	te velde bij Mariënkerke, 3 augustus 1676	z.	geheimzegel op een ster van papier
p.	De Pa. vt.	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1677-12-09).

1676-10-15

Audiëntie 1124, min.

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

De landvoogd vaardigt nogmaals een nadrukkelijk gebod uit, dat militairen zich zullen onthouden van plundering, roof, diefstal en andere gewelddadige exacties en retorsies jegens de onderdanen van Zijne Majesteit, op straffe des doods. Dezelfde straf wordt bedreigd tegen het verlaten van de kampementen zonder permissie. De commanderende officieren zullen aansprakelijk worden gesteld voor de excessen en wanordelijkheden van de troepen onder hun bevel.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	te velde bij Tirlemont, 15 october 1676	v.	gedrukt, Frans
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	stadhouder, prins van Masmines
cs.	Verreycken		

Blijkens verzendlijst ter publicatie in het Overkwartier toegezonden.

1676-11-18 Ms K 7.506-511, e.a.; CB 3, fol. 68-71, a.a.

REGLEMENT TERZAKE VAN HET INKWARTIEREN VAN MILITAIREN TE ROERMOND

Commandanten van troepen die in Roermond ingekwartierd worden, moeten een lijst indienen bij de magistraat, waarop van elke militair de gezinssamenstelling en het aantal bedienden is aangegeven. De magistraat verdeelt de militairen over de beschikbare adressen. De gewone burgers krijgen als eerste inkwartiering; daarna zijn de "suppoosten" (deurwaarder, boden, advocaten en procureurs) van Hof en Rekenkamer aan de beurt.
Indien de beschikbare ruimte dan nog niet voldoende is, komen de refugiehuizen van de geestelijkheid en de adellijke huizingen als logement in aanmerking. Pas in laatste instantie mag men militairen logeren in de huizen der geestelijkheid, of van de raadsheren van Hof en Rekenkamer en in het huis van de ontvanger-generaal der provincie. Indien woonruimte gevorderd dient te worden bij personen die eigenlijk exemptie genieten, dan is tussenkomst van een gedeputeerde van de geestelijkheid, het Hof of de Rekenkamer vereist. Bepaald wordt, dat geestelijken alleen inkwartiering kunnen krijgen van militairen zonder gezin. Vrouwelijke religieuzen en begijnen zijn geheel-en-al vrijgesteld van inkwartiering; zij zijn echter wel gehouden tot dienstverlening.

w.	vanwege Zijne Majesteit	v.	geschreven, Frans
d.	Brussel, 18 november 1676	g.	Roermond
p.	De Pa. vt.	u.i.	Hof van Gelre
s.	Routart	d.v.a.	(mei 1677)
z.	zegel van Zijne Majesteit in rode hostie overdekt met wit papier		

Het reglement wordt uitgevaardigd ten verzoeke van burgemeester, schepenen en raad van Roermond (requesten van 28 september en 5 october 1676), maar voldoet niet aan de wensen van de magistraat, voor wie de exempties van Hof en Rekenkamer een doorn in het oog zijn. In maart 1677 beklaagt het Hof van Gelre zich erover bij de Geheime Raad te Brussel, dat het reglement nog steeds niet door de magistraat is gepubliceerd. Blijkens een resolutie van de Geheime Raad legt de magistraat van Roermond zich pas op 12 mei 1677 bij het reglement neer (CB 3, fol. 71-72).

Op verzoek van het Hof van Gelre wordt de magistraat van Roermond door de Raad van State van de Republiek der Verenigde Nederlanden, bij resolutie van 27 december 1703, verplicht om het reglement strikt na te leven (Ms K 7.501-505). Zie hierna (→ 1745-11-03/2).

1676-11-26 P 2, fol. 201v-202r-202v, e.a.; DP 2, gr. PV 3.1162

ORDONNANTIE TERZAKE VAN VREEMDE KRIJGSDIENST

Het verbod van in Franse krijgsdienst te treden wordt opnieuw afgekondigd. Het publiek wordt gewaarschuwd voor misleidende beloften van Franse ronselaars. De overtreders van het verbod lopen het risico te worden behandeld als "perduellen" (landverraders) en te worden gestraft met de doodstraf en confiscatie van hun goederen.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 26 november 1676
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van wit papier
v. gedrukt, Nederlands, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1676-12-01 P 2, fol. 204r-205v-207r, e.a. PV 3.1259

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE REGISTRATIE VAN CONTRIBUTIES AAN DE VIJAND

(→ 1676-04-24) ten vervolge, wordt aan de burgerlijke overheden opgedragen om binnen twee weken na publicatie van onderhavige verordening alsnog opgave te doen van al hetgeen vóór 24 april 1676 door Franse functionarissen aan contributie is gevorderd.
Een dergelijke opgave dient ook te geschieden met betrekking tot de sedertdien nog betaalde contributie en de in de nabije toekomst nog te betalen vorderingen. Het is de plaatselijke overheden niet geoorloofd om contributies te betalen, zonder dat zij daarvan kennis hebben gegeven aan de intendant van het district.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 1 december 1676
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1676-12-07

P 2, fol. 202v-203v-204r, e.a.
PV 3.947

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET LEVEREN VAN GRAAN EN VEEVOER AAN DE VIJAND

Het is verboden om graan en veevoer te leveren aan de vijand. Voorraden graan en veevoer dienen, conform de eerdere verordeningen terzake uitgevaardigd, binnen de ommuurde steden te worden opgeslagen.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 7 december 1676
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1677-01-26

P 2, fol. 207r-208r-208v, e.a.
PB 7.321; PV 3.1182

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

De landvoogd verbiedt zijn militairen om te zwichten voor het Franse dreigement repressaillemaatregelen te nemen tegen de familieleden van degenen die in de legers van Zijne Majesteit dienen. Desertie zal worden gestraft met de doodstraf en confiscatie van goederen. Edelen verliezen bovendien hun adeldom. Ook hun nakomelingen delen dit lot. Een beloning wordt in het vooruitzicht gesteld van degenen die hun taak trouw blijven vervullen.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 26 januari 1677
p. De Pa. vt.
s. hertog van villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1677-02-15).

1677-02-13

P 2, fol. 212r-215r-218v, e.a.
PB 6.737; PV 3.1064

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE UITVOER VAN PAARDEN

Het verbod van de uitvoer van paarden zoals vervat in (→ 1674-12-11) wordt opnieuw afgekondigd en aangevuld met nieuwe bepalingen.
Alle subalterne officieren ten plattelande moeten maandelijks lijsten opstellen van alle paarden in hun district. Die lijsten moeten via de hoofdofficieren in handen worden gesteld van de intendant van het district, op straffe van een forse boete. Auditeurs en militaire rechters zullen op gelijke wijze lijsten opstellen van door militairen gekochte en verkochte paarden.
Kooplieden dienen ten kantore van de ontvanger van in- en uitgaande rechten aangifte te doen van elk verkocht paard met specificatie van naam en hoedanigheid van de koper. De koper dient, indien hij van elders afkomstig is, een borgsom te storten bij het vertrekkantoor, te verrekenen nadat het paard in de woonplaats van de koper opnieuw is geregistreerd.
Geregistreerde paarden, die bij controle niet worden aangetroffen, zullen worden geacht te zijn uitgevoerd. De eigenaar verbeurt in dat geval de geschatte waarde van het paard, vermeerderd met een boete van honderd gulden. Indien aangetoond kan worden dat het paard werkelijk is uitgevoerd, stelt de eigenaar zich bloot aan strafrechtelijke vervolging.
Militairen dienen bij de aanschaf van paarden schriftelijk te beloven deze, desgevraagd, te tonen. Overtredingen van (→ 1674-12-11) en van (→1677-02-13) kunnen tot drie jaar na dato vervolgd worden. Dit dient in eerste instantie te geschieden door de plaatselijke licentkamer, in ernstige gevallen onmiddellijk door de ordinaris rechters van de provincie.
Het toezicht op de naleving van de verordening wordt toevertrouwd aan de intendant van het district.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 13 februari 1677
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands, Frans
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

Zie hierna (→ 1716-07-14).

1677-02-15 P 2, fol. 209r-210v-212r, e.a.
PV 3.1182

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Naar aanleiding van het proces, dat door de superintendant van de militaire justitie was aangespannen tegen de gedeserteerde baron De Quincy* -- maar dat is gestaakt wegens een dreigement van Franse zijde, bij monde van de heer Pelletier geuit aan het adres van onderdanen van Zijne Majesteit die bezittingen hebben in het gebied, dat bij de vrede van de Pyreneeën en het verdrag van Aken is afgestaan -- wordt het verbod op het verlaten van 's konings dienst, zoals vervat in (→ 1677-01-26), nogmaals benadrukt. De straf op het treden in vreemde krijgsdienst wordt verzwaard en op hetzelfde niveau gebracht als de straf die door de Franse koning, volgens zijn verordening van 10 maart 1676, voor hetzelfde delict wordt opgelegd.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 15 februari 1677
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van wit papier
a.i. Raad van State, Geheime Raad
v. gedrukt, Nederlands, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

* Cf. (→ 1676-02-28). Baron De Quincy treedt in augustus 1678 op als commandant van een Franse legerafdeling bij de blokkade van Mons (P 2, fol. 245r).

1677-02-20 P 2, fol. 218v-220v-222r, e.a.
PV 3.1284

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET BETALEN VAN CONTRIBUTIES

Naar aanleiding van "mandementen" (bevelschriften) van Franse zijde uitgegaan naar enige kleine steden in het grondgebied van Zijne Majesteit, die door Franse legers bezet zijn en waarin gelast wordt dat cijnzen, huren en dergelijke verplichtingen die toekomen aan Zijne Majesteit of zijn onderdanen, voortaan aan Franse ontvangers zullen worden uitbetaald, wordt een verbod uitgevaardigd om dergelijke gelden als contributies aan de vijand te betalen. Bedragen die op deze wijze reeds aan de Franse ontvangers betaald zijn, blijven door de oorspronkelijke rechthebbende invorderbaar.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 20 februari 1677
p. De Pa vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1677-03-27

P 2, fol. 222r-223v.225r, e.a.
PB 6.676; PV 3.948

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET VERVOER VAN GRANEN EN HAVER NAAR DE OMMUURDE STEDEN

Alle granen en haver van het platteland en de open steden dienen binnen de ommuurde steden gebracht te worden op straffe van confiscatie. De civiele officieren ten plattelande dienen erop toe te zien dat slechts mondvoorraad voor een maand achterblijft. Zij moeten een beëdigde schatting opmaken van de daartoe benodigde hoeveelheid graan. Deze schatting moeten zij schriftelijk meedelen aan de intendant van het district, op straffe van een boete van honderd gulden en ontzetting uit hun ambt. Voor hun inspecties hebben de officieren vrije toegang tot alle geestelijke en wereldlijke immuniteiten.

w. op naam van de landvoogd, hertog van villa Hermosa
a. Brussel, 27 maart 1677
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder ad interim, markies van Conflans, kanselier en raden

1677-08-29 P 2, fol. 229r-230v-232r, a.a.
PB 5.370; PV 3.1069

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET POSTWEZEN

De verordening behelst een herhaling van het verbod om zonder toestemming van de landvoogd of van een van de stadhouders en zonder vergunning van de postmeester postdiensten te onderhouden, de posthoorn te dragen, of deze bij nacht te steken om de poorten van de stad te doen openen, zoals vervat in de plakkaten van 28 september 1566 (PB 3.208), 13 november 1600 (ROPBa&i 2.1.114) en 1 september 1609 (ROPBa&i 2.2.17). Men mag post slechts versturen via de commiezen der posterijen, daartoe aangesteld door de postmeester, op straffe van een boete van honderd gouden carolusguldens. Rechterlijke en wachtofficieren zullen erop toezien dat geen andere personen postdiensten verrichten. Wisselpaarden mogen slechts worden verstrekt onder overlegging van een paspoort van de postmeester-generaal. De oude voorrechten der posterijen blijven onverkort gehandhaafd.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
d.	te velde bij Basestien, 29 augustus 1677	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		

Zie hierna (→ 1769-12-20).

1677-10-11 P 2, fol. 232r-233r-233v, a.a.
PB 6.667; PV 3.949

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRANEN EN VEEVOER

Uitvoer van granen en veevoer naar de bezette gebieden wordt verboden op verbeurte van leven en goederen. Het te velde staande gewas dient zo spoedig mogelijk geoogst en binnen de ommuurde steden te worden gebracht op straffe van confiscatie.
De burgerlijke overheid dient zoveel het haar mogelijk is de uitvoer naar de bezette gebieden tegen te gaan.

w.	op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa	cs.	Verreycken
a.	te velde bij Herinas, 11 october 1677	z.	geheimzegel
p.	De Pa. vt.	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1677-11-15 P 2, fol. 233v-235r-236r,e.a.
PV 3.1270

ORDONNANTIE EN REGLEMENT TERZAKE VAN HET REIZEN MET KOETSEN EN WAGENS

De intendant van het district dient bij buitenlandse reizen zowel voor het voertuig als voor elke afzonderlijke reiziger een paspoort af te geven.
De militaire en burgerlijke overheden worden vermaand om deze paspoorten te respecteren en de voertuigen ongehinderd hun weg te laten vervolgen.
Het reglement behelst verder bepalingen terzake van de bewapening van de inzittenden van koetsen in verband met het gevaar van struikrovers, en terzake van de behandeling van medereizenden, indien een der inzittenden contrabande blijkt te vervoeren.
De verordening zal op de gebruikelijke wijze worden gepubliceerd en bovendien worden aangeslagen in de garnizoenen en bij elk tolkantoor.

w.	(landvoogd, hertog van Villa Hermosa)	z.	geheimzegel
a.	Antwerpen, 15 november 1677	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
p.	De Pa. vt.	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		

1677-12-09 P 2, fol. 237 r-v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

Teneinde de omloop van Franse stuivers en van alle "Hollandse" munten -- behalve dukaten en patakons -- en van Luikse schellingen te verhinderen, dienen (→ 1672-02-08) en (→ 1676-08-03/2) exact nageleefd te worden. Muntspeciën waarvan de circulatie is verboden, kunnen met ingang van 18 december 1677 gedurende drie weken, onder inachtneming van het bepaalde in (→ 1672-02-08) worden uitgevoerd.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	F.A. van Aefferden
d.	Roermond, 9 december 1677	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Guts. vt.	z.	zegel van Zijne Majesteit gedrukt in rode hostie en overdekt met een ster van wit papier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Overkwartier

De verordening wordt uitgevaardigd krachtens bevel van de Geheime Raad van 4 december 1677 (P 2, fol. 236r-237r; CB 3 fol. 148v-149v). De Staten van het Overkwartier verzoeken door middel van een remonstratie, door het Hof van Gelre op 24 december 1677 ontvangen, van publicatie van de verordening verschoond te mogen blijven. De bezwaren die in 1672 en 1676 reeds tegen de thans opnieuw in trein gebrachte verordeningen zijn ingebracht, zijn inmiddels des te pregnanter geworden aangezien het Overkwartier, tengevolge van de Franse contributies, zeer is verarmd en er nauwelijk meer getolereerde munten in omloop zijn. In hun consult van 29 december 1677 onderschrijven kanselier en raden de bezwaren van de Staten volledig. Bovendien wijzen zij erop, dat het land is overstroomd met Lunenburgse hulptroepen, die men niet kan verbieden het geld waarmee ze worden betaald uit te geven (CB 3 fol. 151-4-153r en ASO 725).
Van de verordening bestaat een gedrukte versie (Leonard Ophoven) met als dagtekening 9 november 1677 (OAV 1252 (314)).

1678-01-05 Hof van Gelre, requesten 1678, gr. PB 5.21

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET ONDERWIJS IN DE WIJSBEGEERTE

Ter bescherming van het privilege van de Artesfaculteit van Leuven, verbiedt Zijne Majesteit, onder verwijzing naar verordeningen van 1641 en 1670, aan alle religieuze ordes en kloosters die daartoe niet nadrukkelijk gerechtigd zijn, om op hun eigen scholen onderricht in de wijsbegeerte te geven aan vreemdelingen die geen lid zijn van hun orde of congregatie. Voor zover kloosters en ordes over een privilege terzake beschikken, moeten zij zich binnen één maand wenden tot Zijne Majesteit om een akte van approbatie te verkrijgen, op straffe van van hun privilege vervallen te worden verklaard. De verordening moet op verzoek van de faculteit worden gepubliceerd op de plaatsen waar men zulks wenselijk acht.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 5 januari 1678	z.	contrazegel
p.	De Pa. vt.	t.i.	Artesfaculteit van Leuven, als bijlage bij het request ter fine van publicatie
s.	vanwege de koning		
cs.	Verreycken		

Naar aanleiding van het request van de faculteit der wijsbegeerte, om "de supplicanten te permitteren daarvan d'insinuatie ende publicatie te doen ter steden ende plaetsen waer deselve soude vinden te behoiren", besluit het Hof van Gelre aanvankelijk op 2 maart 1680, dat de faculteit vooreerst het plakkaat "in forma probante" zal moeten vertonen (requesten,

1678). Bij decreet van 6 augustus 1680 is kennelijk toestemming gegeven om het plakkaat aan de magistraten van Roermond, Venlo en Gelder te laten betekenen. Zie hierna (→ 1683-04-07).

1678-01-12 P 2, fol. 239r-241r-242r, e.a.
PB 7.226; PV 3.1189

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Het is militaire officieren niet geoorloofd om de bewoners van het platteland voedsel en brandstof af te persen. De landslieden mogen onder geen voorwaarden dergelijke onvrijwillige bijdragen leveren. Militairen mogen zich niet zonder paspoorten buiten hun garnizoenen begeven. Bedoelde paspoorten mogen alleen voor een strikt omschreven doel en voor een beperkte tijdsduur worden afgegeven door de commandanten. Elke groep soldaten die naar de "petite guerre" wordt uitgezonden dient vergezeld te worden van een officier die voor hun gedrag verantwoordelijk is.
De eventuele schade die door troepen wordt aangericht zal worden verhaald op de soldijbetalingen aan het betreffende regiment. Het is kapiteins niet geoorloofd om het munitiebrood van uittrekkende soldaten achter te houden.
De burgerlijke overheid dient rondzwervende soldaten aan te doen houden en ze over te dragen aan de landvoogd of aan de auditeur-militair van het district. In overleg met de plaatselijke gouverneur heeft de auditeur-militair de bevoegdheid om desgewenst de doodstraf op te leggen, zonder daarover tevoren de superintendant van de militaire justitie of de landvoogd te raadplegen.
De bevolking van het platteland mag zich in gewapende groepen verenigen om het geweld van militaire benden effectief te keren.
De verordening dient op de gewone plaatsen van de civiele en militaire justitie en in de garnizoenen gepubliceerd te worden.

w. op naam van de landvoogd,
a. Brussel, 12 januari 1678
p. De Pa. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Verreycken
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

1678-02-15 CB 3, fol. 225r-228v, e.a.; ASO 1336a, e.a.

PROVISIONEEL REGLEMENT VOOR DE STATEN VAN HET OVERKWARTIER

Het reglement geeft voorschriften met betrekking tot de toelating van edelen tot de ridderschap, de verplichte aanwezigheid van de leden op algemene en bijzondere vergaderingen op straffe van inhouding van hun "deputaat" of vacatiegeld, alsmede ten aanzien van aanvangsuur en tijdsduur der vergaderingen. Afwezige leden dienen zich neer te leggen bij de besluiten tijdens hun afwezigheid genomen. De rangorde binnen de vergadering wordt bepaald door anciënniteit van toelating. Een uitzondering wordt gemaakt voor de erfmaarschalk, die krachtens de provisionele beschikkingen van de Geheime Raad van 22 maart en 8 november 1668 (ASO 83, fol. 125) altijd de voorrang heeft. Besluiten worden genomen bij meerderheid van stemmen. Het reglement beschrijft de procedure te volgen bij de verkiezing van de gedeputeerden der Staten en omschrijft hun rechten, plichten en bevoegdheden. Het reglement behelst ook voorschriften met betrekking tot het toekennen van "erkentelijkheden" aan de stadhouder en andere dignitarissen en terzake van het afhoren van de rekeningen die worden bijgehouden door de ontvanger van de Staten. De leden van de Staten hebben altijd toegang tot de archieven. Zijne Majesteit zegt toe een reglement uit te zullen vaardigen terzake van de inning van bede en subsidie. Het Hof van Gelre dient de bestuurderen der gemeenten te dwingen om de kosten van "temeraire" procedures niet langer ten laste te brengen van de gemeenten, maar deze uit eigen zak te betalen.

w.	op naam van Karel II	t.i.	ontbreken
d.	Brussel, 15 februari 1678	u.i.	
z.	grootzegel	d.v.a.	

Het reglement is de Staten van het Overkwartier niet welgevallig. Het wordt in eerste instantie aangevuld door middel van (→ 1679-07-08) en vervolgens, evenals dat reglement, door (→ 1680-12-20) buiten werking gesteld.

1678-04-06

P 2, fol. 242v-243v-244r, e.a.
PV 3.1256

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE AANKOOP VAN HOUT, AFKOMSTIG UIT DOOR DE FRANSEN BEZET GEBIED

Naar aanleiding van het door Franse officieren verkopen van hout uit bossen in de bezette gebieden toebehorend aan Zijne Majesteit of zijn onderdanen, wordt het aankopen van dergelijke onrechtmatig aangeboden hout streng verboden. Militaire officieren dienen illegale transporten van zulk hout verhinderen.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad
d.	Brussel, 6 april 1678	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans		

1678-10-17 Ms K 1.442-449, e.a.

PROVISIONEEL REGLEMENT VOOR DE DEURWAARDER EN BODEN VAN HET HOF VAN GELRE "OP 'T STUCK VAN EXECUTIE"

Het reglement geeft richtlijnen voor deurwaarder en boden van den hove voor het insinueren en sommeren van vonnissen, alsmede voor de tenuitvoerlegging van die vonnissen. De nadruk valt in het reglement op het belang van een prompte taakvervulling en kostenbewaking. Nalatige suppoosten worden gedreigd met arbitrale correctie bij een eerste verzuim, suspensie bij herhaalde overtreding. Bij een derde overtreding volgt privatie van de functie. Eenieder wordt vermaand om deurwaarder en boden desverzocht bij te staan in geval van "feytelyck belet". Het reglement zal worden gedrukt en ter rolle gepubliceerd.

w.	op naam van kanselier en raden	cs.	F.A. van Aefferden
a.	Roermond, 17 october 1678	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	23 februari 1679, ter rolle (Ms K 7.390)

Reeds eerder werd op 16 october 1674 een "*reglement op de exploicten in causis fiscalibus voor de deurwaarder en boden van den hove*" vastgesteld, dat echter niet "geëxpedieëert, geparapheert ofte uytgegeven is" (Hof van Gelre, port. 309). Zie hierna (→ 1687-06-17) en (→ 1699-02-03).

1678-12-28 P 2, fol. 247v-257r, e.a.
PV 3.1133

REGLEMENT TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE EN DE BETALING VAN DE MILITIE

De betaling der soldaten dient elke twee weken te geschieden in de legerplaatsen door gedeputeerden van de Staten der provincie volgens de ordonnantie van de Raad van Financiën, verstrekt naar de specificaties van

de monstercommissaris. Alleen persoonlijk aanwezige, of met schriftelijke permissie afwezige militairen worden betaald. Ter bestrijding van "places fauces", wordt bepaald dat elke niet-effectieve soldaat gestraft zal worden met tweehonderd zweepslagen, de officier met ontzetting uit zijn functie. Bovendien zullen gedeputeerden op de betaaldagen "oculaire inspectie" houden. Ingekwartierde soldaten dienen op betaaldagen een "billet" te tonen van hun patroon. Het is burgers niet geoorloofd inkwartiering af te kopen, of paarden te verschaffen aan pseudo-cavaleristen.
Militaire gouverneurs worden geacht maandelijks te rapporteren over de activiteiten van de troepen in hun provincie. Het is officieren noch soldaten toegestaan om de bevolking lastig te vallen of te molesteren. Evenmin mogen zij schade aanrichten aan roerende en onroerende goederen*. Om toezicht op de militairen mogelijk te maken zullen zij worden voorzien van paspoorten, die zij desgevraagd aan het bevoegde burgerlijk gezag dienen te tonen. De burgerlijke overheid mag de aanwezigheid van soldaten zonder paspoort niet gedogen. Eventuele schade kan op nalatige overheden worden verhaald.
Soldaten die stelen en roven mogen door de ordinaris justitie worden bestraft, indien zij flagrante delicto worden aangetroffen of binnen vierentwintig uur na het delict worden aangehouden. Deze bepaling geldt alleen voor commune delicten en niet voor specifiek militaire delicten. In de overige gevallen dient men de auditeur-militair in de provincie te verwittigen van het delict en intussen de verdachte soldaat in verzekerde bewaring te stellen.
Het wordt militaire commandanten verboden om -- in strijd met letter en geest der plakkaten -- militaire delinquenten, die aan hen zijn overgedragen, met zachtheid te behandelen; zulks op straffe van Zijne Majesteits indignatie.
Militaire troepen op mars mogen geen diensten vorderen van de bevolking. Het toezicht op de marsroute wordt toevertrouwd aan de gedeputeerden der Staten. De verordening dient op de betaaldagen met luider stemme te worden voorgelezen aan het hoofd van het regiment en zal worden geregistreerd in alle raden, intendances, "consistoirs" en "audiences". Een overzicht van salarissen completeert het reglement.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 28 december 1678	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	kanselier en raden
cs.	Verreycken	d.v.a.	16 januari 1679
z.	grootzegel		

* Bij ordonnantie van 29 juli 1679 bepaalt de landvoogd, dat ingezetenen van het Overkwartier, die te lijden hebben gehad van diefstal door militairen, schadeloos gesteld moeten worden door de ontvanger-generaal van Gelre. De door hem krachtens deze regeling uitbetaalde bedragen zullen in mindering worden gebracht op de betalingen aan

de troepen in het Overkwartier. De stadhouder ad interim, markies van Risbourg, wordt belast met het toezicht op de uitvoering van deze order (CEA 1125).

1679-01-12 P 2, fol. 258v-261v, e.a.
ROPB ord. monet. 255

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

Met het oog op een voorgenomen zuivering van de muntcirculatie geeft Zijne Majesteit opdracht om in alle provincies van de Zuidelijke Nederlanden op 27 januari 1679 (→ 1672-02-08) opnieuw te publiceren. In de zes weken daarop volgend zullen de muntmeesters alle voor biljoen verklaarde munten van de Republiek in ontvangst nemen ter ommunting.

w. vanwege de koning
d. Brussel, 12 januari 1679
p. De Pa. vt.
s. Verreycken
v. gedrukt, Frans
u.i. stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden

De verordening stuit bij de gedeputeerden van de Staten van het Overkwartier op bezwaren, die door de Geheime Raad op 10 maart 1679 ten fine van advies aan het Hof van Gelre worden voorgelegd. Ook kanselier en raden blijken de mening toegedaan, dat de verordening ruïneus is voor de handel van het Overkwartier. Men wijst de regering erop, dat Roermond geen handelspartners heeft binnen de landen van Zijne Majesteit. Het verbieden van de munten van de limitrophe handelspartners van het Overkwartier zou dan ook de doodsteek betekenen voor alle commercie. Wel meent het Hof dat paal en perk gesteld zou moeten worden aan de circulatie van steeds nieuwe Duitse munten van laag allooi, die door de Duitse hulptroepen in grote hoeveelheden in omloop worden gebracht (CB 4, fol. 10-11).
Bij missive van 3 juli 1679 requireert de Geheime Raad nogmaals het advies van kanselier en raden, zulks naar aanleiding van een rapport van de muntmeesters-generaal van 20 juni 1679. Intussen is bij aanvullende ordonnantie van 7 juni 1679 de circulatie van gemerkte en ongemerkte Franse stuivers verboden (OAR 321, nr. 131).
De muntmeesters-generaal delen de mening van de Staten, dat de ordonnantie voor het Overkwartier een averechts effect zou kunnen hebben. Zij delen de opinie van het Hof dat de invoer van Duitse muntspeciën moet worden beperkt. Na overleg met de Rekenkamer en de magistraat van Roermond en Venlo, stelt het Hof een conceptverordening terzake van de Duitse biljoenen op, die op 24 januari 1680 naar Brussel wordt opgestuurd (CB 4, fol. 30-37). Het bijgevoegd rapport van kanselier en raden noopt de landvoogd om de muntmeesters Jacques van Caversom en Jean Charles van Velthoven af te vaardigen, om in overleg met twee commissarissen van het Hof orde op zaken te stellen. Dit overleg resulteert in enige wijzigingen van de conceptverordening en een advies om thans onverwijld tot de publicatie ervan over te gaan (CB 4, fol. 47-51). Zie hierna: (→ 1680-04-30).
Bij plakkaat van 8 juli 1684 wordt nogmaals de naleving van (→ 1672-02-08) en (→ 1679-01-12) in alle provincies voorgeschreven. Deze laatse verordening wordt echter in het Overkwartier niet meer gepubliceerd (CB 5, fol. 118).

1679-03-04 P 2, fol. 261v-262v, e.a.; DP 2, gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BETALING VAN ACHTERSTALLIGE CONTRIBUTIËN AAN FRANKRIJK

De lagere overheden in het Overkwartier dienen zorg te dragen voor de prompte betaling van achterstallige contributie aan Frankrijk. Nalatige officieren zullen worden gestraft als wederspannigen en verstoorders van de publieke rust. De momber zal bij ingebreke blijven tot vervolging overgaan.
Eventueel kunnen gemene gronden worden verkocht om deze lasten op te kunnen brengen.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre
a.	Roermond, 4 maart 1679	cs.	T. Winckel
p.	Guts. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
		g.	Overkwartier

De verordening wordt door het Hof van Gelre uitgevaardigd in opdracht van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa, d.d. 2 maart 1679. In de verordening is ook sprake van een eerdere order van de landvoogd, d.d. 24 februari 1679, waarin een termijn wordt gesteld voor de betaling der contributies. Deze ordonnantie ontbreekt in P 2.

1679-03-30 P 2, fol. 262v-264r, e.a.
PV 3.1261

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BETALING VAN ACHTERSTALLIGE CONTRIBUTIES AAN FRANKRIJK

Ter voorkoming van militaire executie van achterstallige contributies door Franse troepen, dient men deze verplichtingen te voldoen binnen drie dagen na publicatie dezes.
Bij nalatigheid volgt militaire executie van Spaanse zijde, bij wijze van preventie. Als middel om de benodigde gelden te verzamelen wordt een heffing van de twintigste penning op onroerend goed toegestaan. Die twintigste penning kan gerechtelijk worden geïnd na twee "proclama" (uitroepingen) binnen twee maal drie dagen zonder dat bezwaren daarover zijn toegelaten.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 30 maart 1679	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	L. Ho. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	contrazegel		

Zie hierna (→ 1679-04-18) en (→ 1679-12-06).

1679-04-18 P 2, fol. 264r-266r-267r, e.a.
PB 7.299

DECLARATIE TERZAKE VAN DE BETALING VAN ACHTERSTALLIGE CONTRIBUTIES AAN FRANKRIJK

(→ 1679-03-30) ten vervolge, wordt verklaard, dat het niet de bedoeling is, dat de afzonderlijke aangeslagenen in de twintigste penning meer betalen van de achterstallen in de contributies, dan hun persoonlijke achterstand volgens de oude contributie-omslag was. Het teveel betaalde dient te worden verrekend.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
d.	Brussel, 18 april 1679	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Masmines, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	contrazegel		

Zie hierna (→ 1679-12-06).

1679-04-24 P 2, fol. 267v-268r

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRANEN EN VEEVOER

Wegens dreigend gebrek aan veevoer voor de eskadrons cavalerie die in het Overkwartier gelegerd zijn, wordt de uitvoer van granen en veevoer verboden, op straffe van verbeurte voor de eerste overtreding, een boete van honderd guldens voor de volgende, en arbitrale correctie voor de derde overtreding.

w.	op naam van kanselier en raden	cs.	F.A. van Aefferden
a.	Roermond, 24 april 1679	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Guts. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

De verordening is uitgevaardigd op bevel van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa (P 2, fol. 267). De uitvoering ervan geeft aanleiding tot problemen: inwoners van het Gulikse, die hun graan in het Overkwartier hebben ondergebracht in verband met de in hun streken nog voortdurende oorlogshandelingen, kunnen hun voorraden niet meer voor eigen gebruik aanvoeren; en omdat Franse reizigers in het Overkwartier onvoldoende voedsel kunnen kopen, dreigt de Franse commandant te Gennep de opkomende Maashandel richting Venlo stil te leggen, waardoor de proviandering van de cavalerie in het Overkwartier nog meer bedreigd wordt. De momber J. Gilkens dringt er bij advies van 14 mei 1679 (P 2, fol. 269v-271v) op aan, om de verordening in die zin te interpreteren, dat de uitvoer naar Gulik van "gevluchte" voorraden voor eigen gebruik weer wordt toegestaan. Hij dringt verder aan op inventarisatie van de voorraden in het Overkwartier om te zien of die voldoende zijn om de cavalerie te onderhouden. Mocht dat laatste niet het geval zijn, dan adviseert hij "dat het voors. placcaet compt te cesseren".

1679-07-08 CB 3, fol. 228-231, e.a.; ASO 301, gr.

ADDITIONEEL PROVISIONEEL REGLEMENT VOOR DE STATEN VAN HET OVERKWARTIER

(→ 1678-02-15) ten vervolge, worden de vereisten nader gespecificeerd waaraan men moet voldoen om als riddermatige tot de Staten te kunnen worden toegelaten. Een vergoeding wordt vastgesteld voor de afgeschafte adellijke vrijheden. Deputaties naar het hof te Brussel zullen voortaan alleen nog maar in belangrijke zaken mogen worden afgevaardigd. In de rekeningen van de Staten zal voortaan onderscheid gemaakt moeten worden tussen de "onraedt" en de gelden die geheven worden om rente en kosten van leningen te voldoen. Het afhoren van de rekeningen wordt opgedragen aan twee koninklijke commissarissen, "residens en la province de Gueldres". De hoogte van de "erkentelijkheden" voor stadhouder en kanselier worden vastgesteld, evenals het serviesgeld en de vergoeding voor "wachtbrant". Ten aanzien van het personeel van de Staten wordt bepaald, dat er voortaan slechts één syndicus en één secretaris mag zijn. Cumulatie van beide functies is niet geoorloofd.
Krachtens het reglement is het aan de steden verboden om nog langer zelfstandig imposten en accijnzen uit te schrijven; de dorpen mogen geen gelden lenen zonder octrooi van het Hof van Gelre. Het aantal raadsverwanten te Roermond wordt tot drie teruggebracht.

w.	op naam van Karel II	cs.	B. de Robiano
d.	Brussel, 8 juli 1679	z.	grootzegel
p.	De Pa. vt.	v.	geschreven, Frans
s.	vanwege de koning		

De verordening is niet zoals gebruikelijk door de Geheime Raad aan het Hof toegezonden, maar op 24 augustus 1679 door de raadsheer van de Geheime Raad De Coxcie aan de kanselier te Roermond persoonlijk ter hand gesteld "pour le faire connoistre au Conseil et y en registrer". Zie ook (→ 1680-02-17). Het reglement wordt ter gelegenheid van de afkondiging van (→ 1680-12-20) ingetrokken.

1679-07-13 Ms K 2.340; CB 3, fol. 218-223, e.a.

REGLEMENT VOOR HET HOF VAN GELRE TERZAKE VAN EEN GOEDE ADMINISTRATIE VAN DE JUSTITIE

Het reglement heeft betrekking op tijdstip en tijdsduur van de vergaderingen van het Hof, de absentie van raadsheren tijdens de zittingen, de wijze van rapporteren in de raad, de vergoeding voor rapporteur, de boeten voor verworpen requesten civiel, de taxatie van kosten, het geheim van de raadkamer, debatten van sub- en obreptie, wijdlopige geschriften van advocaten, de tijdsduur waarbinnen op verzoekschriften moet worden beschikt, de taken van de kanselier, het renvoyeren van supplianten naar hun competente rechter, het houden van verbalen ten overstaan van commissarissen, adjuncten en griffier, de taak van de commissaris ter rolle, het rapporteren van raadsheren in communicatoire processen, de taken van griffiers en hun klerken en de gerechtelijke verkoop van gesubhasteerde goederen. Het reglement voorziet ook in de interpretatie van (→ 1669-05-25) terzake van de recusatie van rechters. Kanselier en raden dienen zich bij hun werkzaamheden verder te voegen naar de kanselarij-instructies van 1547 en 1609. De momber dient de instructie van 14 juli 1569 (CB 2, fol. 152) na te leven, voor zover de bepalingen van het onderhavige reglement niet anders voorschrijven.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 13 juli 1679	g.	Hof van Gelre
p.	De Pa. vt.	t.i.	ontbreekt
s.	vanwege de koning	u.i.	Hof van Gelre
cs.	J.P. Knopff	d.v.a.	13 september 1679, ter rolle
z.	grootzegel		

Zie hierna (→ 1683-09-30), (→ 1686-01-28), (→ 1698-02-08) en (→ 1701 -06-01/2).

1679-08-03 Ms K 2.361, e.a.; CB 3, fol. 224, a.a.

ADDITIONEEL REGLEMENT VOOR HET HOF VAN GELRE TERZAKE VAN "RELIEVEMENTEN"

Aangezien de instructies voor het Hof van Gelre niet bepalen welke relievementen kanselier en raden mogen verlenen, wordt bepaald dat zij partijen kunnen ontheffen van alle conclusies, waarbij de tegenpartij in gebreke blijft in zijn verplichting van te rescriberen of anderszins te reageren, mits die conclusies betrekking hebben op de instructie van het proces. Geen relievement kan echter worden verleend van sententies. Forclusie of contumacie kan niet gelijk gesteld worden aan een bekentenis en ontslaat partijen niet van de verplichting haar beweringen met bewijzen te staven. Ook in geval van forclusie en contumacie behoudt de veroordeelde de mogelijkheid revisie van het vonnis te vragen.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 3 augustus 1679
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. P. de Robiano
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans
g. Hof van Gelre
t.i. ontbreekt
u.i. Hof van Gelre
d.v.a. 13 september 1679, ter rolle

Zie hierna (→ 1683-09-30).

1679-09-15 P 2, fol. 271v-273r-274r, e.a.
PV 3.96

PLAKKAAT TERZAKE VAN ENIGE VERBODEN NEVENACTIVITEITEN VAN HET PERSONEEL VAN JUSTITIEHOVEN

Om elke schijn van partijdigheid te vermijden, wordt het aan voorzitters, raden, griffiers en secretarissen verboden om als executeur-testamentair op te treden of testamenten, huwelijkscontracten of akten van boedelscheiding op te maken, voor andere dan hun naaste bloed- en aanverwanten.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 15 september 1679
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder ad interim, markies van Risbourg, kanselier en raden

1679-10-07

P 2, fol. 278r-279r-279v, e.a.
PB 5.164; PV 3.336; ROPB
ord. monet. 256

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

De circulatie van Franse drie stuiverstukken wordt verboden op straffe als bepaald in de -- niet nader aangeduide -- muntplakkaten.

w. vanwege de koning
d. Gent, 7 october 1679
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. contrazegel
v. gedrukt, Frans, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder ad interim, markies van Risbourg, kanselier en raden
d.v.a. 16 october 1679, vesperi

Teneinde de deficiënte naleving van de muntverordeningen te verbeteren, wordt bij circulaire van 14 october 1679 een herdruk verspreid van "*T'Gevoelen der doctoren inde H. Godtheyt van Loven. Wat cracht dat hebben de coninckklijcke ordinantiën, om te verbinden de conscientiën aengaende het stuck van de munte*", (oorspronkelijke druk, 1633) (Hof van Gelre, ongeordend). Voor de Latijnse versie zie: ROPB ord. monet. 256.

1679-11-08/1

Huis Baarlo 107
PB 10a.141

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE MAANDSTATEN VAN DE OFFICIEREN VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De verordening verscherpt de verplichting van de officieren van in- en uitgaande rechten om maandstaten in te dienen van hun ontvangsten. Het batig slot van de rekening moet door hen geheim gehouden worden, Aan het slot van elke rekening moeten zij onder ede verklaren, dat de maandstaat volledig is en dat zij het saldo niet hebben bekend gemaakt, zodat zij, indien zij deze voorschriften toch blijken te hebben overtreden, als meinedigen kunnen worden gestraft. Een dergelijke verplichting geldt ook voor de controleurs terzake van hun contra-rollen. Het wordt de officieren nogmaals, op straffe van verlies van hun functie, verboden om zelf handel te drijven. Het toezicht wordt toevertrouwd aan de reken- en tolkamers, alsmede aan de raden-fiscaal.

w. op naam van de landvoogd, hertog van Villa Hermosa
a. Brussel, 8 november 1679
p. C.S.P. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Le comte de St. Pierre, J. d'Ognate, U. vander Borcht
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

1679-11-08/2 PB 10a.142

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE INVOER VAN WIJN, BRANDEWIJN EN AZIJN

Het tarief behelst nieuwe heffingen op Spaanse wijnen, Rijn- en Moezelwijnen, Franse wijnen, brandewijnen en azijn. Door het onderhavige tarief komen alle anterieure plakkaten, reglementen, ordonnanties, lijsten en tarieven terzake te vervallen. De wijnen en spiritualiën mogen alleen langs vastgestelde routes worden ingevoerd. Voor zover zij voor het Overkwartier bestemd zijn, moeten zij via Venlo of Roermond passeren.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 8 november 1679
p. C.S.P. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Le comte de St. Pierre, D'Esclans, J. Roelans
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

1679-11-24 Ms K 2.387, e.a.
PSHAL 115 (1979) 361;
GLS[5] 466-467

REGLEMENT VAN GROTE REVISIE

Het reglement geeft voorschriften met betrekking tot de wijze waarop men revisie kan verkrijgen van de arresten van de Soevereine Raad, of Hof van Gelre, te Roermond. Revisie kan alleen worden verkregen "op propositie van erreur". Binnen een jaar na uitspraak van het vonnis moet de impetrant van revisie bij het Hof een request indienen, houdende de middelen en redenen die hij wil aanvoeren om zijn propositie te bewijzen.
Het Hof verleent daarop de impetrant van revisie een "opene brief van daegsele", waarop de gedaagde ter zitting zal antwoorden. Binnen drie maanden daarna moet de impetrant zich wenden tot de Geheime Raad te Brussel met het verzoek het vereiste aantal van toegevoegde rechters aan

te wijzen. De grote revisie moet binnen een jaar na de dagtekening van de "acten van conclusiën in de materie van propositie van erreur" zijn afgedaan.
Geen grote revisie is toegelaten in possessoire zaken; deze moeten ten petitoire worden vervolgd; ook van interlocutoire vonnissen valt geen revisie.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 24 november 1679
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. J.B. de Robiano
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
g. Hof van Gelre
a.i. Geheime Raad
t.i. ontbreekt
u.i. Hof van Gelre

1679-12-06 P 2, fol 279v-281v-282v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BETALING VAN ACHTERSTALLIGE CONTRIBUTIES AAN FRANKRIJK

Het is de burgerlijke officieren niet geoorloofd om de heffing van de twintigste penning, die krachtens (→ 1679-03-30) is toegestaan ter betaling van achterstallige contributies aan Frankrijk, te gebruiken voor het innen van andere achterstallige betalingen, als van de bede, "frais de barques" (scheepsgelden), de kosten van inkwartiering, gerechtelijke procedures en vacatiegelden.
Volgens (→ 1679-04-18) mag niemand voor meer in de twintigste penning worden aangeslagen dan het bedrag van zijn achterstallen groot was. Indien hij meer heeft bijgedragen, dient het meerdere gerestitueerd te worden. Officieren en wethouders, die niet handelen conform de verordening, riskeren voorbeeldige straffen.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 6 december 1679
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Verreycken
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands, Frans
t.i. landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s. hertog van Villa Hermosa
u.i. stadhouder ad interim, markies van Risbourg, kanselier en raden
d.v.a. 6 januari 1680

1679-12-19 PB 10a.145

"ESTAT DE MODERATION" VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De lijst bevat een opsomming van artikelen waarvan de uitgaande rechten gereduceerd worden. Daarnaast worden de invoer- en transitrechten, te heffen van goederen afkomstig uit Engeland en de Republiek, die niet in de lijst worden genoemd, gesteld op twaalf stuiver per honderd last. Hetzelfde geldt voor Franse produkten bestemd voor doorvoer naar Engeland en de Republiek. Voor zover die produkten bestemd zijn voor doorvoer over land, via Vlaanderen, Brabant en Gelderland, naar het Duitse Rijk en Italië, moeten er paspoorten en "acquittes à caution" worden gelicht. In de kantoren van Roermond, Venlo of Baarlo kan men de nodige certificaten à décharge verwerven. De bepalingen van (→ 1670-12-16) blijven van kracht, zij het dat de voorgeschreven declaratie aan de commies van Zijne Majesteit te Keulen, voortaan te Roermond, Venlo of Baarlo gedaan kan worden.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 19 december 1679
p. C.S.P. vt.
s. hertog van Villa Hermosa
cs. Comte de St. Pierre, J. d'Ognate, D'Esclans
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën

1680-02-01 P 2, fol. 321r-322v, e.a.; DP 2 gr.

REGLEMENT TERZAKE VAN DE EXECUTIE VAN DE BEDE IN HET OVERKWARTIER

Het reglement behelst bepalingen met betrekking tot de civiele en militaire invordering van achterstallen in de bede. Indien de bede tijdig en correct is omgeslagen, maar de gelden niet tijdig worden betaald, mag de schatheffer de wanbetalers "civiel executeren" (invordering door de gerechtsdeurwaarder). Indien de civiele executie niet tot het gewenste resultaat leidt, kan worden overgegaan tot "militaire executie" (invordering onder dwang door twee soldaten). Bij geen van beide wijzen van executeren zullen paarden mogen worden verpand of verkocht, om te voorkomen dat de boeren hun akkers niet meer zouden kunnen bebouwen.
Indien de trage betaling gevolg is van een niet tijdig omslaan der quoten, worden de kosten van de executie op de verantwoordelijke "zetters" verhaald.

w.	vanwege de landvoogd	g.	Overkwartier
a	Brussel, 1 februari 1680	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
s.	hertog van Villa Hermosa	u.i.	stadhouder ad interim, markies de Risbourg, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
v.	gedrukt, Nederlands		
a.i.	Raad van State, Raad van Financiën		

Het reglement wordt uitgevaardigd ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier. Bij circulaire van 20 februari 1680 wordt de verordening door de gedeputeerden van de Staten toegezonden aan de steden en dorpen van het Overkwartier, om er zich naar te reguleren. Bovendien wordt het reglement toegezonden aan de garnizoenscommandanten,in de stellige verwachting dat ook zij zich zullen conformeren (ASO 45, fol. 28-30). Ook ten tijde van het Staats Interimbewind dient het reglement als grondslag voor de inning van bede en subsidie (→ 1707-01-17). Het reglement is op 10 maart 1709 te Kessel opnieuw gepubliceerd (Sb Kessel 50). Zie tevens (→ 1680- 12-20) en (→ 1682-09-12).

1680-02-17 P 2, fol. 282v-285r-287r, a.a.; DP 2, gr.

ORDONNANTIE EN REGLEMENT TERZAKE VAN DE FINANCIËLE BEVOEGDHEDEN VAN DE STATEN VAN HET OVERKWARTIER EN VAN DE GEMEENTELIJKE OVERHEDEN

Het reglement verbiedt, onder verwijzing naar (→ 1679-07-08), het aangaan van leningen ten laste van gemeenten zonder octrooi van de Geheime Raad of van de kanselarij te Roermond. Het verkopen of vervreemden van onroerende goederen, erven, renten of canons aan gemeenten toebehorend is niet geoorloofd. Het Hof van Gelre zal toezien dat van de inkomsten uit leningen en dergelijke behoorlijk verantwoording wordt gedaan. Voor het heffen van nieuwe grond- of verbruiksbelastingen is een octrooi, gegeven in de vorm van een open brief of vervat in de akte van acceptatie van de bede, vereist.
Ten aanzien van de betaling van renten op de leningen, die reeds eerder door de Staten zijn aangegaan, wordt bepaald dat de ontvanger van de "onraedtspenningen" daartoe jaarlijks een bedrag zal innen op dezelfde voet als de bede. Deze gelden mogen onder geen voorwaarde voor andere doeleinden worden gebruikt. Ter bestrijding van de eigen kosten van de Staten -- deputatie- en vacatiegelden, vereringen aan de stadhouder en de kanselier in overeenstemming met (→ 1679-07-08) -- mag deze heffing nog met een beperkte toeslag worden verhoogd. Om de kosten van de Statenvergaderingen te drukken, wordt het maximum van de te vergoeden vacatiedagen op vijf gesteld.

w.	op naam van Karel II	g.	Overkwartier
d.	Brussel, 17 februari 1680	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder ad interim, markies van Risbourg, kanselier en raden
cs.	Verreycken	d.v.o.	25 februari 1680
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans, Nederlands		

Zie ook ASO 570 en (→ 1680-12-20).

1680-04-20 P 2, fol. 287r-288v

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE JACHT EN DE VISVANGST IN HET OVERKWARTIER

Militaire commandanten zullen niet gedogen dat soldaten van hun garnizoen uittrekken met jacht- of visgerei. Indien zij nalatig blijken te zijn, zijn zij persoonlijk voor de schade aansprakelijk. De burgerlijke overheid is bevoegd om vissende of jagende militairen aan te houden. Aangehouden militairen moeten aan hun eigen officieren worden overgedragen om conform de plakkaten te worden bestraft.

w.	vanwege de landvoogd	u.i.	stadhouder ad interim, markies van Risbourg, kanselier en raden
a.	Brussel, 20 april 1680	d.v.o.	4 mei 1680
p.	De Pa. vt.	d.v.a.	11 mei 1680
s.	hertog van Villa Hermosa		
cs.	Verreycken		
v.	gedrukt, Frans		
g.	Overkwartier		

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van de Staten van het Overkwartier. Hoewel bestraffing van de overtreders door hun eigen officieren volgens kanselier en raden weinig waarborgen biedt voor een effectieve bestrijding van de militaire jacht- en visserijdelicten, besluit het Hof bij resolutie van 11 mei 1680 om de ordonnantie toch te publiceren, in afwachting van een nadere beschikking op dit punt. Hierbij wordt verwezen naar eerdere plakkaten op dit stuk uitgevaardigd, namelijk (→ 1673-04-10) en de ordonnantie van 4 februari 1655 (P 3, fol. 40-44).
Naar aanleiding van aanhoudende klachten van de Staten van het Overkwartier wordt de stadhouder, prins van Nassau, op 29 april 1681 door de landvoogd vermaand erop toe te zien, dat zijn personeel en de militairen die met zijn permissie jagen, de verordening respecteren (ASO 201, nr. 57bis). Zie hierna (→ 1683-10-05).

1680-04-30 P 2, fol. 288v-292v, a.a.; DP 2, gr. ROPB ord. monet. 260

PLAKKAAT EN REGLEMENT TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE IN HET OVERKWARTIER

Een aantal muntsoorten uit het Duitse Rijk en de Republiek worden tot biljoen verklaard. Die muntsoorten blijven tot drie maanden na de publicatie van het reglement wettig betaalmiddel tegen een speciale koers, volgens bijgaande tarieflijst. Gedurende deze periode kunnen de gebiljoeneerde speciën buitenlands gebracht worden, hetzij rechtstreeks, hetzij via de door de stedelijke overheden aan te stellen collecteurs. De lokale kantoren van in- en uitgaande rechten of de lokale overheid moeten op voorhand van de uitvoer worden verwittigd.
Konings- of Philipsdaalders en Spaanse matten worden ook aan de circulatie onttrokken. Deze munten moeten worden ingewisseld en ter ommunting worden aangeboden aan de koninklijke munthuizen. Met het oog hierop zullen te Roermond en Venlo speciale wisselaars worden aangesteld.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad, Raad van Financiën, gehoord het Hof van Gelre en de muntmeesters-generaal
d.	Brussel, 30 april 1680	t.i.	landvoogd, hertog van Villa Hermosa
p.	De Pa. vt.	s.	hertog van Villa Hermosa
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder ad interim, markies van Risbourg, kanselier en raden
cs.	Verreycken		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		
g.	Overkwartier		

Het reglement wordt uitgevaardigd ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier (remonstrantie van 10 maart 1679). Gesteld wordt dat uitvoering van (→ 1679-01-12) zou leiden tot ontwrichting van de monetaire situatie in het Overkwartier, met alle repercussies op de betaling der beden van dien. De verordening wordt tegen de zin van de magistraat van Roermond en Venlo vervangen door (→ 1682-05-08). Bij vertoog van 6 juli 1682 (P 3, fol. 20-21) verzoeken zij met succes de herpublicatie van (→ 1680-04-30).
In 1686 constateert de Geheime Raad, dat de muntverordeningen in het Overkwartier onvoldoende worden nageleefd. Bij consult van 5 maart 1686 (CB 5, fol. 213-215) adviseren kanselier en raden om in die situatie verbetering aan te brengen door (→ 1680-04-30) nogmaals te publiceren; hiertoe wordt bij decreet van 13 augustus 1686 door de Geheime Raad opdracht gegeven (OAV 1252 (314)). Zie hierna (→ 1682-11-24) en (→ 1686-08-24).

1680-12-20 P 2, fol. 298r-304r, e.a.

PROVISIONEEL REGLEMENT VOOR DE STATEN VAN HET OVERKWARTIER

Zijne Majesteit stelt bepalingen ten aanzien van de benoembaarheid van de adellijke leden van de Staten. zij moeten hun afkomst bewijzen middels een bezworen kwartierstaat en in het bezit zijn van een als zodanig aan te merken adellijke huizing. Het reglement geeft voorschriften over de toelatingsprocedure en de wijze waarop men tegen een eventuele afwijzing in beroep kan gaan. Ook vraagstukken als welke graad van verwantschap tussen de riddermatige leden nog toelaatbaar is en of zij zich ter vergadering kunnen laten vertegenwoordigen, worden geregeld.
Voor wat betreft de emolumenten van de leden worden bepalingen gemaakt ten aanzien van de adellijke "franchise" (vrijheid) en van de vacatiegelden. Ten aanzien van het functioneren van de Staten worden voorschriften gegeven, die de duur van de vergaderingen, de onherroepelijkheid van beslissingen, het inzien van retroacten, de rangorde der leden, het voorzitterschap van de erfmaarschalk, de wijze van besluitvorming en de wijze waarop gedeputeerden moeten worden aangewezen tot onderwerp hebben.
Voor de gedeputeerden zijn in het reglement voorschriften opgenomen over de duur van hun benoeming, de kosten van buitengewone vergaderingen, de behandeling van voorstellen van de landvoogd en de beloning van gedeputeerden, syndicus en secretaris van de Staten.
De uitgaven van de Staten worden aan beperkingen onderworpen. Dit geldt voor het zenden van deputaties naar Brussel en het geven van geschenken aan hoogwaardigheidsbekleders. In het bijzonder gelden deze beperkingen de jaarlijkse "erkentelijkheden" voor stadhouder en kanselier. De eigen inkomsten van de Staten, de "onraedtspenningen", mogen slechts worden gebruikt om de rente van bestaande schulden te financieren, en voor het betalen van de kosten van deputaties, salarissen, adellijke vrijheden en erkentelijkheden. Jaarlijks dient van al deze uitgaven rekening en verantwoording te worden gedaan ten overstaan van twee door Zijne Majesteit aan te wijzen commissarissen. Bij de inning van bede en onraad moet men zich richten naar (→ 1680-02-01).
Het reglement behelst tenslotte enige voorschriften terzake van de financiële bevoegdheden van de gemeenten. Regels worden gegeven voor het aangaan van verplichtingen met gemeentelijke eigendommen als onderpand, het verkopen of vervreemden van die goederen, het uitschrijven van belastingen en de aansprakelijkheid voor de kosten van lichtvaardig aangespannen processen. Voorschriften worden gegeven ten aanzien van het aantal "raadsvrunden" te Roermond en ten aanzien van de vergoedingen voor burgemeesters, schepenen en raden van Roermond en Venlo. (→ 1678-02-15), (→ 1679-07-08) en (→ 1680-02-17) komen te vervallen.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Frans
d.	Brussel, 20 december 1680	a.i.	Geheime Raad
p.	De Pa. vt.	g.	Overkwartier
s.	vanwege de koning	t.i.	ontbreekt
cs.	J.A. Snellinck	u.i.	ontbreekt
z.	grootzegel		

Het reglement heet te zijn uitgevaardigd op verzoek van de Staten. Bij beschikking van 28 maart 1681 bepaalt de Geheime Raad, dat over maximaal twaalf dagen vacatiegeld betaald mag worden. In geval van legitieme redenen van afwezigheid zal de vergoeding niet worden ingehouden (ASO 201, nr. 51,52). Zie hierna (→ 1698-07-30/1). Naar aanleiding van een langdurig conflict over de interpretatie van de artikelen over de "erkentelijkheden", wordt bij decreet van 7 april 1698 door de Geheime Raad, bijwege van authentieke interpretatie, vastgesteld dat deze artikelen niet zo dienen te worden opgevat, als zouden de Staten verplicht zijn jaarlijks "erkentelijkheden" aan stadhouder en kanselier toe te kennen (ASO 476).

1680-12-21 OAV 2241, Fam. Arch. Van den Bergh 590, gr.; Ms K 4.265 e.a.; PB 10a.159

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De lijst bestaat uit een opsomming van koopwaren met de bijbehorende rechten van inkomen en uitgaan (76 bladzijden) en enige aanvullende bepalingen. Voor het douane-departement van Roermond zijn van belang de bepalingen op blz. 78 terzake van het transito-verkeer van de gecedeerde gebieden en Frankrijk met het Duitse Rijk en Italië, waarvoor acquitten gelicht moeten worden op de kantoren van Roermond, Baarlo of Venlo. Terzake van de ontduiking van in- en uitgaande rechten wordt bepaald, dat alleen verzwegen goederen zullen worden geconfisqueerd en niet de goederen waarmee zij eventueel zullen zijn vermengd. Deze "gratie" is niet van toepassing op transito-goed, dat frauduleus binnenlands is verkocht. Deze goederen zullen worden geconfisqueerd ten laste van de eigenaren, terwijl de voerlieden hun transportmiddelen verbeuren. De collecteurs en contra-rolleurs van in- en uitgaande rechten mogen onder geen beding schade toebrengen aan de koopwaren. "De rechters en fiscalen van de Camers van Justitie opgestelt voor de voorseyde rechten" dienen hierop toe te zien. Officieren van in- en uitgaande rechten, die iets misdoen tegen het onderhavige tarief, riskeren de doodstraf. De Raad van Financiën zal geen veranderingen kunnen aanbrengen in het tarief, zonder voorafgaande consultatie van de kooplieden. De in overleg vastgestelde wijzigingen zullen pas ingaan, zes maanden nadat zij in de vorm van plakkaat bij publieke akte bekend zijn gemaakt.

a. Brussel, 21 december 1680
p. D'E. vt.
s. Alexander Farnese
cs. P.F. d'Ennetières, J. d'Ognate, J. de Brouchoven
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van Financiën
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

Het tarief vervangt (→ 1669-07-06). In de loop der tijd ondergaan de heffingen op afzonderlijke koopwaren zoveel wijzigingen, dat de Raad van Financiën het in 1697 nodig acht een "*Recopilation des ordonnances derogatoires et autres changemens au tarif du 21. decembre 1680*" uit te vaardigen: de Recopilatie van 15 november 1697 (PB 10a.309-314). Een extract uit deze Recopilatie bevindt zich in Fam. Arch. Van Den Bergh 589,1. Ze wordt vermeld in Ms K 4.265. Het tarief is in 1707 te Rotterdam herdrukt bij de ordinaris drukker van de Admiraliteit op de Maze. Zie hierna (→ 1682-11-17), (→ 1706-07-09), (→ 1716-07-14), (→ 1733-07-18/2), (→ 1740-10-26) en (→ 1753-09-03).

1681-01-18 P 2, fol. 295r-296v, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE ZONDAGSHEILIGING EN DE VASTENAVONDVIERING

Onverminderd het bepaalde in het landrecht terzake van het verrichten van "vuytwendich" werk op zon- en heiligendagen en terzake van het drinken en tappen in herbergen tijdens mis en preek, worden de onderdanen van Zijne Majesteit vermaand zich niet reeds vóór de hoogmis te bedrinken en zich onbekwaam te maken voor het vervullen van hun christelijke plichten, op straffe van één goudgulden boete. Op eenzelfde, of hogere boete -- al naar gelang van het schandaal -- wordt het verboden om tijdens de diensten te lachen of te klappen, of in de kerk ongepaste eretekens te dragen.
Schandaleus gedrag met vastenavond, en het houden van vastenavondbijeenkomsten gedurende de vasten, wordt gestraft met een boete van twee goudgulden.

w. op naam van stadhouder, kanselier en raden
a. Roermond, 18 januari 1681
p. Guts. vt.
s. ter ordonnantie van het Hof van Gelre
cs. F.A. van Aefferden
v. gedrukt, Nederlands
u.i. stadhouder, kanselier en raden
d.v.a. 18 januari 1681

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van de bisschop van Roermond, Reginaldus Cools (1677-1700), die zich bij het Hof beklaagd heeft over de gebrekkige naleving van GLS 6.1.1.4-5. Zie hierna (→ 1689-01-29).

1681-01-25 KDB 1, fol. 6r-9r, e.a.

PATENT TERZAKE VAN DE REFORMATIE VAN HET PERSONEEL VAN ZIJNE MAJESTEITS RADEN EN GERECHTSHOVEN

Te beginnen met de Hoge Raad der Nederlanden te Madrid, de Raad van State, de Geheime Raad, de Raad van Financiën, waaronder mede begrepen de ontvanger-generaal van domeinen en financiën en de superintendant van de monstering te Brussel, en via de Grote Raad van Mechelen afdalend tot de provinciale hoven van justitie en de rekenkamers, wordt de personeelsformatie van alle instellingen aangepast aan de budgettaire mogelijkheden van Zijne Majesteits benarde financiën.
Onder meer worden de rekenkamers van Brugge en Roermond samengevoegd. De geünieerde kamer zal te Brussel zitting houden in hetzelfde gebouw, waarin ook de Brabantse Rekenkamer zitting heeft. De superintendant van de Roermondse kamer presideert de geünieerde kamer. De samenstelling van de Raad van Brabant en van de Raad van Vlaanderen wordt opnieuw vastgesteld. De overige hoven van justitie moeten zich richten naar de hervorming van 1664 (Gachard, *Chambre des Comptes*, T.1, p. 33). Het patent dient door de rekenkamers te worden geregistreerd.

w.	Karel II	cs.	Baltasar Molinet
d.	Madrid, 25 januari 1681	z.	grootzegel
p.	Graaf van Bergeyck vt.	v.	geschreven, Frans
s.	Karel		

Zie hierna (→ 1684-01-07), (→ 1685-02-13) en (→ 1691-07-25).

1681-02-11 OAV 1254, gr.
PB 10a.206

DECLARATIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE EXEMPTIE VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

De landvoogd verklaart dat niemand, ja zelfs hij zelf niet, is vrijgesteld van de betaling van in- en uitgaande rechten. Hij gelast de officieren van in- en uitgaande rechten om hun plicht zonder aanzien des persoons getrouw te verrichten, op straffe van persoonlijk aansprakelijk gesteld te worden.

w.	vanwege de landvoogd	cs.	P.F. d'Ennetières, J. d'Ognate,
a.	Brussel, 11 februari 1681	v.	geschreven, Frans
p.	D'E. vt.	u.i.	officieren van in- en uitgaande rechten
s.	Alexander Farnese		

1681-03-24 P 2, fol. 319r-320r, e.a.
PB 5.24; PV 3.1471

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE GENEESKUNST

Ter bestrijding van de onbevoegde uitoefening van de geneeskunst wordt bepaald, dat alleen doctores en licentiaten van de universiteiten van herwaartsover bevoegd zullen zijn tot het uitoefenen van de geneeskunst, alsmede zij, die zich middels andere examens daartoe naar behoren hebben gequalificeerd. Onbevoegde uitoefening van de geneeskunst wordt bij de eerste gelegenheid reeds gestraft met honderd gulden boete.

w.	vanwege de koning	t.i.	landvoogd, Alexander Farnese van Parma
d.	Brussel, 24 maart 1681	s.	Alexander Farnese
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	16 mei 1681
cs.	De Claris	d.v.a.	27 october 1681
z.	contrazegel		
v.	(gedrukt), Nederlands		

Het Hof van Gelre heeft de publicatie van de verordening uitgesteld, omdat er in het Overkwartier anders slechts vier bevoegde geneesheren (gegradueerden van Leuven, Dôle en Padua) zouden resteren; hetgeen de volksgezondheid in gevaar zou kunnen brengen. Bij brief van 17 mei 1681 wendt men zich tot de landvoogd met een verzoek om verruiming van de bepalingen. Bij decreet van de Geheime Raad van 8 october 1681 wordt bepaald, dat de verordening alsnog moet worden gepubliceerd, zij het, dat degenen die thans onbevoegd de geneeskunst uitoefenen in de gelegenheid worden gesteld om alsnog binnen twee maanden zich te qualificeren door het afleggen van de vereiste examens (P 2, fol. 319; CB 4, fol. 129). Verscheidene reeds gevestigde artsen worden aldus genoodzaakt dispensatie te verzoeken: zo intervenieert bijvoorbeeld de magistraat van Venlo op 22 februari 1682 ten behoeve van "docteur" Duyckers, promotus van Bologna (OAV 1253 (302)). De verordening wordt krachtens decreet van de Geheime Raad van 27 augustus 1696 op 21 september 1696 opnieuw gepubliceerd, in combinatie met de verordening van 4 april 1628. In afwijking van de bovenvermelde gegevens, wordt het zegel geacht te zijn in groene was (P 3, fol. 246v-249r, e.a.).

1681-05-16

P 2, fol. 304r-307v, a.a.
PV 3.1141

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE EN DE VEILIGHEID VAN DE WEGEN

Militairen mogen zonder schriftelijke permissie hun garnizoenen niet verlaten, op straffe van als deserteur te worden vervolgd. Officieren mogen zich niet naar het hof van de landvoogd begeven zonder diens uitdrukkelijke toestemming; te Brussel gearriveerd dienen zij hun paspoort te laten registreren bij de "Secrétairerie de la Surintendance Générale de la Justice Militaire". Militairen die zonder paspoort worden aangetroffen moeten door de lokale commandant worden aangehouden en berecht, met uitzondering van officieren die zonder de vereiste toestemming naar Brussel zijn gereisd: zij zullen worden berecht door de landvoogd.
Groepen van meer dan twee soldaten dienen te worden vergezeld door een officier, die verantwoordelijk is voor hun gedrag.
De landvoogd wijst er nadrukkelijk op dat ingevolge (→ 1671-12-09) de burgerlijke overheid verplicht is om bij straatroof de bevolking te alarmeren, op straffe van zelf aansprakelijk gesteld te worden voor de schade. Vagebonden en bedelaars moeten binnen het etmaal uit het land vertrekken. Zij zullen evenals deserteurs over de grenzen van de jurisdicties heen worden vervolgd om te worden overgeleverd aan het bevoegd gezag in de plaats van arrestatie. Tegen dieven en vagebonden zal slechts summier worden geprocedeerd. Bij veroordeling komen zij niet in aanmerking voor remissie van straf.
De burgerlijke overheid wordt belast met het toezicht op wegen en herbergen en andere schuilplaatsen voor dieven en vagebonden. Het huisvesten en voeden van dergelijke lieden wordt gestraft als diefstal of vagebonderen. Om het toezicht op de herbergen te vereenvoudigen, dienen lijsten te worden bijgehouden van vreemdelingen die in de stad logeren.

w.	op naam van de landvoogd, Alexander Farnese van Parma	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Gent, 16 mei 1681	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	Alexander Farnese	d.v.o.	4 juni 1681
cs.	Claris		

1681-06-11/1 P 2, fol. 309v-313r, a.a.; DP 2, gr.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE DOMEINEN IN DE VOOGDIJ EN HET NEDERAMPT VAN GELDER

De verordening voorziet in de herwaardering van de "marken", waarin de renten en gerechtigheden zijn uitgedrukt die Zijne Majesteit toekomen van lijfgewins- en eigenhorige goederen. Daarnaast behelst het plakkaat bepalingen omtrent de vererving van lijfgewinsgoederen die onderworpen zijn aan het recht van eigenhorigheid en "doode-deylinge" (vorm van keurmedigheid), zowel ten aanzien van het vaststellen van het aandeel dat Zijne Majesteit toekomt in het versterf, als ten aanzien van het "opsterven van erven die aan hem te gewin gaan". Vervolgens vindt men enige bepalingen over huwelijken van personen die "behand" zijn met eigenhorige lijfgewinsgoederen en ter zake van de splijting dan wel verkoop van dergelijke goederen. Tenslotte behelst het plakkaat bepalingen terzake van erfkorenpacht, "bedeverckens" en dergelijke gerechtigheden. Het reglement van 28 juni 1617 (Ms K 3.300) blijft overigens onverkort.

w.	vanwege de koning	a.i.	Geheime Raad, Raad van Financiën, gehoord het Hof van Gelre, de Rekenkamer en de muntmeester-generaal
d.	Brussel, 11 juni 1681	g.	Voogdij en Nederampt van Gelder
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	J.F. Knopff	d.v.o.	2 september 1681
z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier		
v.	gedrukt, Nederlands		

Blijkens CB 1, fol. 4, gaan de voorbereidingen voor deze verordening al tot 1638 terug. In 1691 en 1698 worden door de ontvanger der domeinen van het ambt Gelder voorstellen gedaan om de rentabiliteit der domeinen te vergroten (CB 8, fol. 155-164).

1681-06-11/2 P 2, fol. 309v, fol. 313v-319r, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE DOMEINEN VAN MONTFORT, GELDER, KESSEL EN KRIEKENBEEK

De verordening instrueert de rentmeesters van genoemde ambten omtrent de registratie en de ontvangst van de achterstallige gerechtigheden, die Zijne Majesteit toekomen van lijfgewins- en keurmedige goederen, erfpachten, erfrenten en tijnsen.
Er worden regels gegeven voor verkoop, splijting en overdracht van hofhorige, lijfgewins-, keurmedige, tijns- en erfpachtgoederen: zo ten aanzien van het waarborgen van de vorderingen van de koning, als ten aanzien

van diens recht van "ierste koop" of "vernaerdinge" (naasting); evenzo terzake van de registratie van de nieuwe bezitter, wanneer een perceel in andere handen is overgegaan tengevolge van "doodelicke afganck", verkoop, schenking, verpanding, "versittinge", "verbuytinghe", (ruiling) overdracht of magescheid. Aandacht wordt ook besteed aan de "dubbele behandinge" van lijfgewinsgoederen, naast de "enkele" behanding van de overige goederen en het daarover te betalen "gewin". Hierbij wordt verwezen naar het voorlopig reglement terzake van lijfgewinnen, gegeven te Mariemont, 28 juni 1617 (Ms K 3.300).
Het wordt scholtissen, schepenen, landschrijvers, gerichtsschrijvers en gerichtsboden nogmaals verboden om zich in te laten met transacties van domeingoederen, zonder dat een octrooi van splijting of verkoop kan worden overlegd.
Ten aanzien van de betaling en de invordering van 's konings rechten, en de bestrijding van fraude wordt bepaald, dat de betalingen dienen te geschieden op de gebruikelijke "verschijndagen", en dat rechterlijke officieren aan de rentmeester een generale lastgeving moeten verstrekken om achterstallige betalingen in te vorderen als waren het geprivilegieerde of "tafel"-renten.
Het behoort tot de taak van de rentmeester om tienjaarlijks de langs rivieren gelegen domeingoederen opnieuw te doen opmeten om bij de heffing van 's konings rechten de eventuele aanwas of afslag van grond te kunnen verdisconteren. Tevens dient hij, aan de hand van verklaringen van de gebruikers, laat- en tijnsboeken aan te leggen en deze te verifiëren aan de hand van de protocollen, "bounderboucken" en schatcedullen die de gemeenten gebruiken voor het omslaan van de gemene lasten.

w.	vanwege de koning
d.	Brussel, 11 juni 1681
p.	De Pa. vt.
s.	J.F. Knopff
z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
v.	gedrukt, Nederlands
a.i.	Geheime Raad, Raad van Financiën, gehoord Hof en Rekenkamer te Roermond
g.	ambten van Montfort, Gelder, Kessel en Kriekenbeek
u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o.	2 september 1681

Blijkens CB 1, fol. 4, missive van 18 mei 1672, gaan de voorbereidingen voor deze verordening al tot 1638 terug.

1681-08-18 P 2, fol. 308r-309v, a.a.
PV 3.1184

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE OPSPORING VAN ONGEOORLOOFD AFWEZIGE SOLDATEN

Burgerlijke overheden, die militaire officieren hinderen bij het opsporen van ongeoorloofd afwezige soldaten, riskeren een boete van honderd schilden bij de eerste overtreding; een volgend vergrijp wordt bestraft met openbare kastijding ongeacht rang of persoon.

w. vanwege de koning
d. Brussel, 18 augustus 1681
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. Claris
z. contrazegel
v. gedrukt, Frans, Nederlands
t.i. landvoogd, Alexander Farnese van Parma
s. Alexander Farnese
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 29 augustus 1681

De verordening wordt uitgevaardigd om de ontwikkeling tegen te gaan dat steeds meer soldaten het leger verlaten om in de steden een ander beroep te gaan uitoefenen. Zij worden daarbij gesteund door de stedelijke overheden, die zelfs zo ver gaan, dat zij de met de opsporing belaste officieren durven bedreigen.

1681-11-10 Audiëntie 1125, min.

ORDONNANTIE (MILITAIR) "EN FORME DE BAN" TERZAKE VAN HET MERKEN VAN DIENSTPAARDEN

De landvoogd schrijft voor, dat van alle paarden die in gebruik zijn bij cavalerie, de dragonders en de garde-compagnieën, het linkeroor gecoupeerd moet worden, om ze kenbaar te maken als eigendom van Zijne Majesteit. Het bezit van paarden met een gecoupeerd linkeroor en het verhandelen van dergelijke paarden zal zwaar worden gestraft.
Dienstpaarden die door de "mareschal expert" zullen zijn afgekeurd, moeten publiek worden verkocht ten overstaan van de monster-commissarissen. De revenuen worden gestort in een speciaal fonds voor de aanschaf van nieuwe paarden, dat wordt beheerd door de pagador-general.
De kopers van dergelijke paarden krijgen een vrijwaringsbewijs.

w.	op naam van de landvoogd, Alexander Farnese van Parma	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 10 november 1681	v.	gedrukt, Frans
s.	Alexander Farnese	t.i.	idem
cs.	Claris	d.	Brussel, 6 december 1681
		u.i.	stadhouder, prins van Nassau

1681-12-23 P 2, fol. 320r-321r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN FRANSE INBREUKEN OP DE TERRITORIALE INTEGRITEIT DER SPAANSE NEDERLANDEN

Bewoners van de steden, die door de Fransen, in weerwil van het vredesverdrag van Nijmegen, worden bezet, mogen geen eed van trouw afleggen aan de Franse koning, op straffe van de verbeurte van hun goederen.

w.	op naam van de landvoogd, Alexander Farnese van Parma	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 23 december 1681	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	t.i.	landvoogd Alexander Farnese van Parma
s.	ter ordonnantie van de landvoogd	s.	Alexander Farnese van Parma
cs.	Claris	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden

1682-01-11 P 3, fol. 1r-3r, a.a.
PV 3.413

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE RECHTSPLEGING IN BELASTINGZAKEN

Het is hoven van justitie, stedelijke magistraten en andere rechters niet geoorloofd om zich direct of indirect de kenning aan te matigen van processen met betrekking tot "imposten" (verbruiksbelastingen), tailles (grondbelastingen) en dergelijke, geheven in provinciën of plaatsen gelegen buiten hun ressort, op straffe van nietigheid van het gewezen vonnis.

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, Alexander Farnese van Parma
d.	Brussel, 11 januari 1682	s.	Alexander Farnese van Parma
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	28 januari 1682
cs.	De Claris	d.v.a.	29 januari 1682
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans		

1682-05-08 P 3, fol. 3r-5r-7r; fol. 22v-24v, a.a.
ROPB ord. monet. 264

ORDONNANTIE EN PLAKKAAT TERZAKE VAN DE SANERING VAN DE MUNT-CIRCULATIE

De werking van (→ 1672-02-08) wordt uitgebreid tot de munten van Gelderland, West-Friesland, Zeeland, Utrecht en Overijssel, die bij resolutie van Haar Hoog Mogenden van 17 januari 1682 binnen de Republiek voor biljoen verklaard zijn. Deze munten kunnen tegen hun intrinsieke waarde worden ingewisseld. De straf, bedreigd tegen de invoer van dergelijke munten, wordt verzwaard: overtreders riskeren voortaan de doodstraf.
De lokale overheid, vooral die van steden en marktplaatsen, dient erop toe te zien dat de bedoelde munten niet in omloop worden gebracht, laat staan gebruikt worden voor betalingen op de stadskantoren. Zij dient voortaan driewekelijks verslag uit te brengen aan de advocaat-fiscaal over de naleving van het plakkaat, op straffe van een boete van 25 gulden. De fiscaal rapporteert maandelijks aan het provinciale hof.

w.	vanwege de koning	v.	(gedrukt), Frans, Nederlands
d.	Brussel, 8 mei 1682	t.i.	landvoogd Markies van Grana
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning		
cs.	De Claris	d.v.o.	27 mei 1682
z.	contrazegel	d.v.a.	27 mei 1682

De verordening wordt op 6 juli 1682 opgeschort; treedt wederom in werking op 22 juli 1682; en wordt tenslotte vervangen door (→ 1682-11-24).

1682-06-23 P 3, fol. 29r-30v, e.a.
PB 8.322

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE REGISTRATIE VAN GOEDEREN VAN FRANSE ONDERDANEN GELEGEN IN DE LANDEN VAN ZIJNE MAJESTEIT

De burgerlijke overheden in elke provincie dienen de bezittingen van Franse onderdanen te registreren en een lijst van die goederen in handen van de advocaat-fiscaal te stellen.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 23 juni 1682	z.	geheimzegel op een ster van papier
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	markies van Grana	d.v.o.	4 juli 1682
cs.	De Claris	d.v.a.	4 juli 1682

Reeds op 16 maart 1682 is een dergelijke order uitgevaardigd. Onduidelijk is of deze toen in het Overkwartier is gepubliceerd (DP 2; OAR 322, nr. 144).

1682-07-06 P 3, fol. 15r-18v, a.a.
PB 7.229; PV 3.1144

REGLEMENT-GENERAAL TERZAKE VAN HET ONDERHOUD VAN MILITAIREN OP MARS

De verordening regelt de verstrekking door lokale overheden van munitiebrood aan infanteristen en cavaleristen op mars, het vorderen van paarden, wagens en schepen voor het vervoer van de tros, en het verlenen van logement aan overnachtende militairen. De kosten van dergelijke diensten mogen door de lokale overheden worden verrekend met hun aandeel in de bede. Zij dienen daartoe kwitanties over te leggen, die zullen worden opgemaakt op een kopie van de orders van de commandant, die deze leveringen heeft gevorderd. Deze kwitanties worden ingewacht bij de gedeputeerden van de Staten, die de totalen aan de centrale regering doorgeven. Langs dezelfde weg moeten ook eventuele klachten over excessieve vorderingen worden gemeld.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Brussel, 6 juli 1682	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	De Pa. vt.	d.v.o.	22 juli 1682
s.	markies van Grana	d.v.a.	22 juli 1682
cs.	De Claris		
z.	geheimzegel op een ster van papier		

1682-09-12 P 3, fol. 8v-12v, e.a.; DP 2, gr.

PROVISIONEEL REGLEMENT TERZAKE VAN DE INNING VAN DE BEDE EN VAN DE "ONRAEDTSPENNINGEN" TEN PLATTELANDE

Het reglement behelst tarieven voor het "bestiaal" (belasting op vee), de "consumptie" (verbruiksbelasting op levensbehoeften), de belasting op

ambachten en beroepen en de "generale capitatie" (hoofdelijke omslag, personele belasting), aangevuld met bepalingen omtrent de wijze van inning en strafbepalingen ter voorkoming van fraude. Riddermatige leden van de Staten genieten gedeeltelijke vrijstelling van het bestiaal. Het reglement voorziet in de aanstelling van "collecteurs" voor de consumptie en stipuleert de wijze van inning, registratie en specificatie van hetgeen maandelijks door hen moet worden afgedragen aan de "schatheffer" van de bede. Het toezicht op de inning van de belastingen berust in eerste instantie bij de lokale overheid. Deze wordt op haar beurt gecontroleerd door gedeputeerden uit de Staten, die het Hof kunnen verzoeken om de momber te instrueren om tegen nalatigen actie te nemen. Om boekhoudkundige problemen te vermijden, wordt bepaald dat elk kerspel voortaan twee schatheffers zal hebben: één voor bede en onraedt en één voor de overige dorpslasten. Instructies terzake van de aanstelling en rekenplichtigheid van de schatheffers en ten aanzien van het opmaken van rekeningen en het bijhouden van schatcedullen zijn voor beide functionarissen afzonderlijk opgenomen.
(→ 1680-02-01) blijft richtsnoer bij de executoriale invordering van eventuele achterstallen.

w.	op naam van de Staten van het Overkwartier en het Hof van Gelre gezamenlijk	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 12 september 1682	z.	cachet van Zijne Majesteit op een ster van wit papier
p.	V. Veck. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Overkwartier

In gedrukte vorm maakt het reglement met (→ 1682-10-17) één geheel uit. Zie hierna (→ 1701-01-17).

1682-10-17 P 3, fol. 13r-14v, e.a.; DP 2, gr.

ADDITIËN BIJ HET PROVISIONEEL REGLEMENT TERZAKE VAN DE INNING VAN DE BEDE

De verordening behelst nadere bepalingen over de berekening van de verbruiksbelasting op bier, wijn en spiritualiën; terwijl ook de heffing van het bestiaal nauwkeuriger wordt omschreven.
De wijze waarop collecteurs en schatheffers hun taak dienen te vervullen is eveneens vastgelegd. De additiën worden gecompleteerd met een eedsformulier voor de collecteurs.

w.	op naam van de Staten van het Overkwartier en van het Hof van Gelre gezamenlijk	a.	Roermond, 17 october 1682
		v.	gedrukt, Nederlands
		g	Overkwartier

In gedrukte vorm maakt het reglement met (→ 1682-09-12) één geheel uit.

1682-11-24 P 3, fol. 7v-8r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

De verordening behelst een bevel tot strikte naleving van (→ 1680-04-30). De rechterlijke officieren dienen alles in het werk te stellen om de personen op te sporen, die in weerwil van de plakkaten gebiljoeneerde muntsoorten invoeren.

w.	op naam van stadhouder en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit op een ster uit wit papier
a.	Roermond, 24 november 1682	v.	(gedrukt), Nederlands
p.	V. Vek. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	24 november 1682
cs.	T. Winckel		

De verordening wordt door stadhouder en raden uitgevaardigd op bevel van de landvoogd, markies van Grana. Het kanselierschap van het Hof is sinds 19 april 1682 vacant. Tot september 1683 – benoeming van Frans van Varick – fungeert Justinus van der Vekene als eerste of presiderende raad. Zie hiervóór (→ 1682-05-08).

1682-11-27 OAV 2241, Fam. Arch. Van Den Bergh 590, gr.; Ms K 3.258, a.a. PB 10a.214

DECLARATIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN HET RECHT VAN TRANSIT IN HET OVERKWARTIER

De declaratie voorziet in een doorvoertarief voor vee, paarden en goederen, zoals vis en graan, die per kar worden vervoerd. Alle beschikkingen, reglementen en ordonnanties ter contrarie worden te niet gedaan.
De kooplieden en wagenvoerders moeten onder ede verklaren geen goederen in het Overkwartier te zullen ontladen op straffe van confiscatie en een boete van twee maal de waarde van paard en wagen. Zij zijn verplicht de route te volgen, die staat uitgedrukt in hun "acquittes de transit". Het tarief geldt alleen voor goederen, die inderdaad via het Overkwartier passeren.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 27 november 1682
p. P.F. D'E. vt.
s. markies van Grana
cs. P.F. d'Ennetières, Le comte de St. Pierre, J. d'Ognate
v. gedrukt, Frans
g. Overkwartier
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

De recopilatie van het tarief van 21 december 1680 (11 november 1697; PB 10a.314) schrijft de naleving van de declaratie voor in het Overkwartier. De declaratie is in 1707 herdrukt te Rotterdam bij de ordinaris drukkers van de Admiraliteit op de Maze (→ 1680-12-21). Zie hierna (→ 1716-07-14) en (→ 1753-09-03).

1683-01-14/1

Fam. Arch. Van Den Bergh 590, gr. PB 10a.216

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN VOOR DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN VOOR DE AFDALENDE MAASHANDEL

Het tarief bestaat uit een alfabetische lijst van artikelen, waarvan de invoerrechten te Navagne en Roermond telkens voor de helft moeten worden voldaan. Te Roermond moeten bovendien de invoerrechten worden betaald van goederen, die over land uit Gulik zijn aangevoerd om scheep te gaan. Van afvarende goederen, die tussen Roermond en Venlo worden geladen, moeten de rechten worden voldaan te Venlo.

a. Brussel, 14 januari 1683
p. D'E. vt.
s. markies van Grana
cs. P. d'Ennetières, Le comte de St. Pierre, J. d'Ognate
v. gedrukt, Nederlands
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

Het tarief is in 1707 herdrukt bij de ordinaris drukkers van de Admiraliteit op de Maze te Rotterdam. Zie hierna (→ 1706-07-09) en (→ 1716-07-14).

1683-01-14/2

Fam. Arch. Van Den Bergh 590, gr. PB 10a.219

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN VOOR DE OPKOMENDE MAASHANDEL

Het tarief bestaat uit een alfabetische lijst van artikelen, waarvan de rechten te Venlo moeten worden voldaan. De aanvullende bepalingen, zo ten aanzien van de ambtsvervulling van de "besienders" van Stevensweert en Well, zijn dezelfde als in (→ 1669-02-07/1).

a. Brussel, 14 januari 1683
p. D'E. vt.
s. markies van Grana
cs. P. d'Ennetières, le comte de St. Pierre, J. d'Ognate
v. gedrukt, Nederlands
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

Het tarief is in 1707 herdrukt bij de ordinaris-drukkers van de Admiraliteit op de Maze te Rotterdam. Zie hierna (→ 1706-07-09) en (→ 1716-07-14).

1683-01-14/3

Fam. Arch. Van Den Bergh 590, gr. PB 10a.226

REGLEMENT EN ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN "OP ENDE AFVAERENDE DE RIVIERE VAN DE MAEZE"

Het reglement behelst dezelfde bepalingen als (→ 1669-02-07/2). Nieuw is art. 10, waarin wordt bepaald dat voor goederen, afkomstig van de Meierij van 's-Hertogenbosch, het kwartier van Heusden, Geertruidenberg en Breda, die op het "ordinaris marcktschip" van Maastricht worden vervoerd, te Navagne vierentwintig stuivers per duizend pond betaald moet worden. Dit geldt ook voor produkten uit Luik, die op dezelfde wijze worden vervoerd. Nieuw is ook de bepaling, dat bederfelijke waar, die hangende het proces voor de rechters van in- en uitgaande rechten gesequestreerd zijn, onder cautie mogen worden vrijgegeven.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 14 januari 1683
p. D'E. vt
s. markies van Grana
cs. P. d'Ennetières, comte de St. Pierre, J. d'Ognate
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van State, Raad van Financiën
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

Het reglement is in 1707 herdrukt door de ordinaris-drukkers van de Admiraliteit op de Maze. Zie hierna (→ 1706-07-09) en (→ 1716-07-14).

OCTROOI VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE ADMODIATIE VAN TOLLEN, IN- EN UITGAANDE RECHTEN EN CONVOOIEN

Zijne Majesteit verpacht voor de periode maart 1683 tot eind februari 1686 de inkomsten van tollen, in- en uitgaande rechten en convooigelden. De inning wordt toevertrouwd aan een consortium onder leiding van de admodiateur-generaal, die zorg draagt voor de uitvoering van de tarieven en reglementen terzake. Onder meer worden de inkomsten van de comptoiren van Navagne, Roermond en Venlo (Maaslicent); van Roermond, Venlo en Baarlo (landlicent); en die van de Lithse en Middelaarse tol, die te Venlo geheven worden, verpacht (artt. 4,5,12).
De admodiateur-generaal verplicht zich tot het strikt naleven van de openingstijden der kantoren, het gratis verstrekken van acquitten en het uitsluitend gebruik van paspoorten, die zijn voorzien van het wapen van Zijne Majesteit. Hij dient erop toe te zien, dat zijn personeel geen overlast bezorgt aan de kooplieden, die zich met hun eventuele klachten altijd kunnen vervoegen bij de gedelegeerde rechters van in- en uitgaande rechten, tot wier taak ook de correctie van lagere officieren van in- en uitgaande rechten behoort. De officieren van in- en uitgaande rechten mogen niet eigenmachtig composeren met de overtreders van de verordeningen terzake van in- en uitgaande rechten. Zij mogen slechts in aanwezigheid van de rechter verpakkingen verbreken. Wel mogen zij verdachte goederen tot nader order verzegelen (artt. 13-20).
De admodiateur-generaal stort de pachtpenningen die verschuldigd zijn wegens de in- en uitgaande rechten rechtstreeks in de kas van de Raad van Financiën; de penningen verschuldigd wegens de tollen worden gestort in de kassen van de ontvangers der domeinen (artt. 21-22).
Niemand is van de betaling van rechten vrijgesteld, tenzij hij als zodanig nadrukkelijk wordt genoemd in de conditiën van de admodiatie. De privilegiën van de niet genoemde exemptionarissen worden geacht nietig te zijn. Eventuele schadeloosstellingen zullen ten laste komen van de Raad van Financiën (artt. 23-40).
De admodiateur-generaal mag niet eigenmachtig vrijstellingen verlenen, tarieven verhogen, danwel verlagen. Zijne Majesteit van zijn kant mag de tarieven evenmin wijzigen. Een uitzondering geldt voor de uitgaande rechten van het eigen agrarisch produkt. De admodiateur mag onder geen voorwaarde de in- en uitvoer van contrabande gedogen. De heffingen op contrabande vloeien rechtstreeks in de schatkist. (artt. 41-46).
De admodiateur-generaal wordt aangemerkt als preferente crediteur inzake van vorderingen op particulieren, Er kan geen beslag worden gelegd op inkomsten van de verpachte heffingen, niet wegens verplichtingen

van de admodiateur-generaal en niet wegens verplichtingen van Zijne Majesteit (artt. 47-49).
De artt. 50-52 regelen de status van de admodiateur-generaal. Deze krijgt de beschikking over alle bestaande inrichtingen, die thans ten behoeve van de inning van de verpachte rechten in gebruik zijn. Hij mag bestaande bureaux opheffen en nieuwe oprichten, Hij benoemt en ontslaat de officieren van in- en uitgaande rechten. Ontslagen officieren, die hun functie "à titre onereux" hebben verworven, worden schadeloos gesteld door de Raad van Financiën. De admodiateur mag geen contraprestaties vergen in ruil voor benoemingen (artt. 53-60).
De te benoemen officieren moeten onderdanen van Zijne Majesteit zijn. Zij genieten dezelfde voorrechten als de huidige functionarissen. Per kantoor moeten twee van de "visitateurs" worden aangewezen om de functie van deurwaarder te vervullen. De admodiateur-generaal is aansprakelijk voor de misdragingen van zijn personeel. Hij heeft het recht een correcte ambtsvervulling af te dwingen, krachtens de door hem te verlenen commissiebrieven (artt. 61-65)*. Zijne Majesteit neemt de admodiateur-generaal en diens personeel onder zijn speciale sauvegarde en verbiedt zijn generaals en gouverneurs om in enigerlei vorm erkentelijkheden van hen te eisen (artt. 68, 69).
De verordeningen van de Raad van Financiën dienen strikt te worden nageleefd door de officieren van in- en uitgaande rechten. Teneinde fraude tegen te gaan zullen vaste routes worden voorgeschreven voor de invoer van wijnen en brandewijnen. De inkomende rechten zullen moeten worden voldaan op het eerste kantoor op die route (artt. 70-73). De admodiateur noch zijn employés mogen zelf handel drijven op straffe van hoge boete, oplopend tot vijftigduizend guldens voor de admodiateur persoonlijk (artt. 74-76).
De rechterlijke kamers van tollen en in- en uitgaande rechten, die belast waren met de rechtspleging in eerste aanleg terzake van fraude, worden opgeheven. In hun plaats komen gedelegeerde rechters, die worden verbonden aan elk hoofdcomptoir. Tot hun bevoegdheden behoort de berechting van overtredingen van de plakkaten van in- en uitgaande rechten. Bovendien winnen zij informatie in over ambtsdelicten van de hoger geplaatsten in de hiërarchie van tollen en licenten en brengen die ter kennis van de nieuw te vormen Chambre Suprême te Brussel. De berechting van de ambtsdelicten van commiezen, visitateurs en gardes behoort tot de competentie van de gedelegeerde rechter. Hoger beroep van hun vonnissen kan worden aangetekend bij de Chambre Suprême. De bevoegdheden van de ordinaris justitie terzake worden vernietigd (artt. 77-80, 82). De artt. 80, 81, 83-93 beschrijven de inrichting van de Chambre Suprême en de wijze van procederen inzake van tollen en licenten.

De artt. 94-115 betreffen financiële procedures, samenhangend met het in werking treden van het contract en het normaal of tussentijds beëindigen daarvan.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 10 februari 1683
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning; landvoogd markies van Grana; messieres P.F. d. Ennnetières, markies Des Mottes, thesaurier-generaal; Comte de St. Pierre, ridder in de militaire orde van St. Jacob; Jean d'Ognate, ridder; Jean de Brouchoven, graaf van Bergeyck, commies van financiën en andere aanwezigen
cs. L. Clarisse
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans

De pachtovereenkomst is in eerste instantie aangegaan met een consortium onder leiding van Thomas Abat, die echter de overeenkomst niet kan nakomen, waarna op 25 maart de admodiatie wordt toegewezen aan Emanuel Fonseca, Jean Artsens en Segher vande Walle. De overeenkomst wordt zijdens de admodiateur-generaal tussentijds ontbonden wegens het verklaren van de staat van oorlog op 11 december 1683. Hierop volgt een nieuwe overeenkomst, lopend van begin april 1684 tot eind februari 1687 (→ 1684-02-22). Zie hierna (→ 1683-06-30), (→ 1686-12-13) en (→ 1701-11-14).

* Als uitvloeisel van deze bepalingen vaardigt de admodiateur-generaal op 21 april 1683 een "Reglement général pour la conduite de tous les receveurs, controlleurs, commis, et gardes des droits d'entrée et sortie, tonlieux et autres, etc." uit. Dit reglement beschrijft de taken van de officieren van in- en uitgaande rechten en regelt hun administratieve verhouding ten opzichte van de admodiateur-generaal (Fam. Arch. Van Den Bergh 589, 1, gr.).

1683-04-07 P 3, fol. 382r-384v, e.a.
PB 5.25; PV 3.1472

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET ONDERWIJS IN DE WIJSBEGEERTE

Ter bescherming van de privileges van de Universiteit van Leuven wordt de naleving van plakkaten van 1641, 1642, 1670 en van (→ 1678-01-05) bevolen en wordt het onderwijs in de wijsbegeerte aan kloosterscholen en privaatdocenten verboden. Zowel op het geven als op het volgen van lessen wordt een forse boete gesteld. De verordening zal op kosten van de Universiteit van Leuven worden afgekondigd in die plaatsen, waar het de rector van de universiteit dienstig lijkt.

w.	(vanwege de koning)	g.	Roermond, Venlo en Gelder
d.	Brussel, 7 april 1683	t.i.	Artes faculteit van Leuven, als bijlage bij het request ten fine van publicatie (Hof van Gelre, requesten 1683)
p.	Ho. vt.		
s.	A. Snellinck		
z.	geheimzegel		
v.	gedrukt, Frans	u.i.	Hof van Gelre
		d.v.a.	8 juni 1683

De verordening is uitgevaardigd op request van de Universiteit van Leuven en dient door de provinciale hoven gepubliceerd te worden, indien de deken van de universiteit dat nodig acht. Op 15 december 1683 besluit het Hof van Gelre naar aanleiding van een daartoe strekkend verzoek: "T Hoff gesien dese, permitteert de supplianten het placcaert hierinne vermeld te doen intimeren ende affigeren op de voeth vande ordonnantie van den 6. augusti 1680". Cf. (→ 1678-01-05). De publicatie is niet zonder problemen verlopen. Op 8 juni 1683 heeft de landvoogd op een verzoek van de Staten van het Overkwartier beschikt, dat zij zich met hun verzoek tot niet-publicatie tot de Geheime Raad moeten wenden (ASO 201, nr. 138). De verordening is in 1698 ter publicatie toegezonden aan de magistraten van Roermond, Venlo en Gelder, nadat op 19 juli 1698 opnieuw een request door de Universiteit van Leuven was ingediend (Hof van Gelre, requesten 1698).

1683-06-30 ASO 201 nr. 145; Fam. Arch. Van den Bergh 898, 1, gr. PB 10a, app. 5

DECREET TERZAKE VAN DE ONBELASTE UITVOER VAN AGRARISCHE PRODUKTEN VAN EIGEN BODEM

De landvoogd verklaart dat de eigen agrarische produkten van het Overkwartier vrij van rechten mogen worden uitgevoerd en geeft opdracht aan de admodiateur-generaal om conform art. 43 van de condities der admodiatie aan deze export niets in de weg te leggen (→ 1683-02-10).

w.	vanwege de landvoogd	cs.	P. F. d'Ennetières, Comte de St. Pierre, J. d'Ognate
a.	Brussel, 30 juni 1683	v.	gedrukt, Frans
p.	D'E. vt.		
s.	markies van Grana		

Het decreet is uitgevaardigd ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier.

1683-09-29 P 3, fol. 44r-46r, a.a. ROPB ord. monet. 265

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

Tot nader order worden "Hollandse" dukaten en patakons gangbaar verklaard tegen eenzelfde koers als overeenkomstige munten van Zijne Ma-

jesteit. Zulks geschiedt ten behoeve van de betalingen van en aan soldaten in dienst van Haar Hoog Mogenden, gelegerd in de Spaanse Nederlanden. Het is niet geoorloofd kleingeld van de Republiek in omloop te brengen: hier is omwisseling tegen een minder gunstige koers verplicht. De stedelijke overheden dienen, zodra zij van de komst van troepen uit de Republiek worden verwittigd, zorg te dragen voor de aanwezigheid van voldoende pasmunt.

w.	op naam van de landvoogd, markies Grana	z.	geheimzegel op een ster van van wit papier
a.	Brussel, 29 september 1683	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i	stadhouder, prins van Nassau kanselier en raden
s.	ter ordonnantie van de landvoogd	d.v.a.	6 october 1683
cs.	De Claris	d.v.o.	6 october 1683

1683-09-30 ASO 201, nr. 151-152; CB 5, fol. 80-87, a.a.

REGLEMENT TERZAKE VAN DE ADMINISTRATIE DER JUSTITIE IN GELDERLAND

Het reglement beoogt redres van de ingeslopen misstanden in de rechtspleging door het Hof van Gelre, welke onder meer tot uiting komen in de lange duur en hoge kosten der processen. Het Hof wordt gedurende één jaar in de gelegenheid gesteld om de middagzittingen af te bouwen. Nadien moeten de ochtendzittingen volstaan om de rechterlijke affaires af te wikkelen. De artt. 8, 17, 31, 34 en 37 van de instructie van 1609 worden in de warme belangstelling van kanselier en raden aanbevolen. De rechten en plichten van de griffier, van de advocaten en van de commissarissen ter rolle in de diverse stadia van het proces worden uitgebreid omschreven. Het Hof dient er speciaal op toe te zien dat advocaten geen misbruik maken van requesten-civiel, om langs een omweg nieuwe feiten onder de aandacht van de raadsheren te brengen. Kanselier en raden dienen bovendien elke neiging tot wijdlopig spraakgebruik onmiddellijk af te straffen. Art. 63 van (→ 1674-01-08) wordt gecasseerd.
De momber wordt vermaand zich aan zijn instructies te houden. Hij geniet geen aandeel in de sportulen en rapportgelden ten laste van partijen, zolang deze nog niet zijn veroordeeld. Appèl of revisie van de vonnissen van subalterne rechters is niet toegelaten, indien de zaak ten principale, exclusief kosten, de waarde van tweehonderd gulden niet overschrijdt. Het Hof dient erop toe te zien dat de subalterne rechters geen dubbele kosten in rekening brengen aan ingezetenen van het Overkwartier die buiten hun domicilie procederen. Ook vreemdelingen mogen niet voor dubbele kos-

ten worden aangeslagen. De rapportgelden in processen van adellijke statenleden en van gemeentes worden gefixeerd op twintig stuiver per uur. Om vertragingen in de afwikkeling van processen te voorkomen, wordt bepaald dat noch de stadhouder, noch de kanselier, noch een der niet bij het rapport betrokken raadsheren tijdens het rapporteren mag interveniëren. Bovendien moeten de artt. 4, 5, 6 en 8 van (→ 1679-07-13) strikt worden onderhouden.
De raadsheren mogen zich niet inlaten met debatten en incidenten die afleiden van de zaak ten principale. Het Hof mag slechts in uiterste noodzaak overgaan tot evocatie van een proces hangend voor een subalterne rechter. Kanselier en raden mogen in eerste instantie geen kennis nemen van "aucune matière de police" noch van andere zaken die niet nadrukkelijk zijn voorbehouden.
Het reglement behelst verder bepalingen omtrent zaken die ten overstaan van commissarissen kunnen worden afgedaan, het houden van enquêtes, het verzenden van diverse "lettres closes" door de griffier, de vermindering van het aantal boden van het Hof, het toekennen van "lettres de debitis", het taxeren van vacatiegelden van advocaten en het maximum aantal advocaten dat kan delen in de privileges van de suppoosten van den Hove.
Kanselier, raden, momber, griffiers en suppoosten van den Hove worden vermaand het reglement strikt na te leven, evenals (→ 1679-07-13), (→ 1679-08-03) en de instructie van 1609, voor zover het onderhavige reglement daaraan niet derogeert.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 30 september 1683	g.	Hof van Gelre
p.	De Pa. vt,	t.i.	vanwege de koning
s.	vanwege de koning	s.	Van der Bruggen
cs.	Van der Bruggen	u.i.	kanselier en raden
z.	grootzegel	d.v.o.	11 october 1683
v.	gedrukt, Frans	d.v.a.	16 october 1683, ter revisierolle

Zie hierna (→ 1686-01-28), (→ 1698-02-08), (→ 1701-06-01/2) en (→ 1774-12-01).

1683-10-05

P 3, fol. 31v-38v-44r, a.a.; DP 3, gr.

REGLEMENT TERZAKE VAN DE JACHT EN DE VISSERIJ

Personen die niet in het bezit zijn van heerlijke rechten, maar desniettemin toch jachtrecht pretenderen in het Overkwartier, dienen stukken van overtuiging te stellen in handen van de daartoe gecommitteerde raadsheer

Bordels. Het is iemand die wel jachtrecht bezit niet toegestaan dit recht door anderen te laten uitoefenen, op straffe van een boete van 24 gouden realen. Het is verboden te jagen van medio april tot medio augustus. Zulks ter bescherming van het gewas.
Behalve handelaren en reizigers -- die echter wel op de grote wegen dienen te blijven -- is het niemand toegestaan om met wapens of netten in de buurt van wildbanen of bossen te komen. Rechterlijke officieren kunnen van stroperij verdachte lieden preventief verbieden om over wapens en netten te beschikken. Slechts pieken of hellebaarden moeten zij aan hen laten om aan hun burgerplichten te kunnen voldoen. Honden en vooral herdershonden dienen aangelijnd te wezen of "gekluppeld" (gemuilkorfd met een stok in de bek). De eigenaar van de hond is aansprakelijk voor de schade aan eventueel "verbeten" wild. Het is verboden eieren uit te halen en jonge vogels of klein wild te vangen. Gerichtsboden, vorsters en veldschutten dienen de stroperij te bestrijden en mogen daartoe desnoods de landzaten met klokkengelui oproepen.
Het is verboden om met "roeren" op duiven te schieten, of ze met netten te vangen. Men mag geen duiven houden, indien men minder dan veertig morgen geploegd land in eigendom heeft.
De stadhouder als kapitein-generaal verbiedt militairen te jagen of te vissen. Hij verwijst hierbij naar (→ 1673-04-10) en (→ 1680-04-20), die opnieuw worden gepubliceerd.
Heren en rechterlijke officieren dienen "by apprehensie" of "dagemente" tegen de overtreders te procederen. De schepenen mogen niet van de bedreigde straffen afwijken, op straffe van zelf in de bedreigde amende te vervallen. Vreemdelingen en landlopers zullen volgens de geëigende plakkaten worden gestraft. Insolvente overtreders wacht, in plaats van boete, lijfstraf of verbanning.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 5 october 1683	z.	cachet van Zijne Majesteit op een ster van wit papier
p.	Va. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Overkwartier

Het reglement is uitgevaardigd op verzoek van de Staten van het Overkwartier. De Staten wijzen in hun request op de inobservantie van de plakkaten van 1 juli 1619, 29 november 1611 en 4 februari 1655 (P 3, fol. 44). De verordening wordt op 30 juli 1698 opnieuw gepubliceerd (→ 1698-07-30/1).
Bij depêche van 5 augustus 1685 krijgt de stadhouder, prins van Nassau, via de secretaris van staat en oorlog, Don Antonio Francesco d'Agurto, opdracht om de militaire commandant, prins De Vaudemont, het jachtverbod te laten naleven, op straffe van arbitraire correctie. De militairen mogen bovendien geen hout sprokkelen of veldvruchten stelen. Schade zal op hun soldij worden verhaald (ASO 202, nr. 34). Zie hierna (→ 1721-07-12).

1683-11-04

P 3, fol. 46r-48v, a.a.
PB 5.360; PV 4.1443;
ROPB ord. monet. 265

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE INVOER VAN EDELE METALEN

Ter bevordering van de economie wordt toegestaan dat "matten" vrij van rechten worden ingevoerd, echter alleen via de zeehavens. Goud en zilver in baren en staven mogen kosteloos op land of over zee worden ingevoerd. Aangemunt goud en zilver mag worden uitgevoerd tot de tegenwaarde van het ingevoerde edele metaal op vertoon van een certificaat van de waardijn.
(→ 1676-01-07) en de ordonnantie van 18 november 1679 (PV 3.640, 888) worden buiten werking gesteld, met uitzondering van de strafbepalingen terzake van de ongeoorloofde invoer van "matten".

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 4 november 1683
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning
cs. De Claris
z. grootzegel
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 12 november 1683
d.v.a. 12 november 1683

1683-11-15

Audiëntie 1125, min.
PB 6.340

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN MILITAIRE "EXECUTIE" BIJ HET INVORDEREN VAN ACHTERSTALLIGE CONTRIBUTIES

Militairen die zijn belast met de dwangvordering van achterstallige betalingen van bede en subsidie, mogen geen "compositie" (schikking) treffen met de debiteuren. Zij mogen zich ook niets toeëigenen van hetgeen zij bij dergelijke executies in beslag hebben genomen. Overtreding van deze verboden wordt met de dood gestraft. De officieren verliezen hun commissie. Bij terugkeer van de militaire "executeurs" moet de plaats-majoor de meegebrachte goederen inventariseren en rapport doen aan de intendant van de provincie, of bij diens afwezigheid aan de "ontvanger der envoys".

w. op naam van de landvoogd, markies van Grana
a. Brussel, 15 november 1683
s. markies van Grana
cs. De Claris
z. geheimzegel op een ster van wit papier
v. gedrukt, Frans
u.i. stadhouder, prins van Nassau

1683-11-18 P 3, fol. 48v-50v, a.a.
PB 7.323; PV 3.1288

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET ARRESTEREN EN REGISTREREN VAN CONFISQUABELE FRANSE BEZITTINGEN

Bij wijze van represaille voor overeenkomstige Franse maatregelen, gelast de landvoogd aan de rekenkamers, de raden-fiscaal der provincies en alle andere officieren van justitie, politie en ontvang om alle goederen -- roerende en onroerende -- renten, effecten en dergelijke, toebehorende aan Franse onderdanen, aan te slaan en te arresteren. Een specifieke lijst van goederen en effecten die in aanmerking komen, moet binnen acht dagen na publicatie zijn opgesteld, om aan de ontvanger der confiscatiën -- in het Overkwartier: de ontvanger In de Winckel te Roermond -- ter hand te worden gesteld. Het verzwijgen van confisquabele inkomsten wordt gestraft met een boete gelijk aan twee maal het verzwegen bedrag.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
d.	Brussel, 18 november 1683	v.	gedrukt, Nederlands
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	markies van Grana	d.v.o.	24 november 1683
cs.	De Claris	d.v.a.	25 november 1683

Zie hierna (→ 1683-11-28) en (→ 1683-12-11).

1683-11-25 P 3, fol. 51r-53r, a.a.
PV 3.1146

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Ter bestrijding van overlast door rondzwervende militairen op het platteland wordt het verbod van zich zonder paspoort buiten het garnizoen te begeven herhaald. Militaire commandanten mogen alleen paspoorten afgeven in dringende gevallen voor een bepaalde tijd en strikt omschreven doel. Geen paspoorten mogen worden verstrekt aan niet-militairen.
Militairen mogen, behoudens het gebruikelijke voer voor hun paarden, geen verversingen vragen van de bewoners van het platteland. Indien zij rondzwerven of zich schuldig maken aan afpersing, moeten zij worden berecht als vagebonden. Zij dienen na hun aanhouding overgebracht te worden naar de naburige stad om te worden berecht. De rechterlijke officieren die assistentie behoeven voor de aanhouding van dergelijke mili-

tairen, kunnen de bevolking door klokgelui oproepen. Bij nalatigheid zullen zij zelf worden gestraft als aanstichters van wanordelijkheden.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 25 november 1683	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	De Pa. vt.	d.v.o.	4 december 1683
s.	markies van Grana	d.v.a.	4 december 1683
cs.	De Claris		
z.	geheimzegel op een ster van wit papier		

1683-11-28 P 3, fol. 53r-54v, a.a.; DP 4, gr. PV 3.1289

INTERPRETATIE VAN (→ 1683-11-18) TERZAKE VAN DE INBESLAGNAME VAN DE GOEDEREN VAN FRANSE ONDERDANEN

Handelsbetrekkingen met Frankrijk vallen niet onder de werking van (→ 1683-11-18), tenzij mocht blijken dat van Franse zijde ook reeds handelswaren in beslag zijn genomen. Op grond van (→ 1683-11-18) in beslag genomen handelswaren zullen worden vrijgegeven.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 28 november 1683	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	markies van Grana	d.v.o.	4 december 1683
cs.	De Claris	d.v.a.	4 december 1683

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van de stad Gent. Blijkens de circulaire van de landvoogd dient ze alleen te worden afgekondigd in de ommuurde steden. Zie hierna (→ 1683-12-11).

1683-12-11 P 3, fol. 55r-57r, a.a. PB 7.324; PV 3.1351

DECLARATIE TERZAKE VAN DE STAAT VAN OORLOG MET FRANKRIJK

Militaire gouverneurs, officieren en soldaten krijgen bevel om Franse militairen gewapenderhand aan te tasten. Onderdanen van Zijne Majesteit dienen de Franse gebieden binnen twee weken te verlaten.
Handels- en andere betrekkingen met Frankrijk moeten worden verbroken. Militairen in vreemde krijgsdienst dienen zich onverwijld onder de

vaandels van Zijne Majesteit te scharen, op straffe van de verbeurte van leven en goederen. De op grond van (→ 1683-11-18) geannoteerde goederen worden verbeurd verklaard. Natuurlijke onderdanen van de Franse koning moeten het land binnen één week verlaten. Nadien zullen zij als krijgsgevangenen worden behandeld.
Op het verbergen van Franse onderdanen worden strenge straffen gesteld.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 11 december 1683	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	markies van Grana	d.v.o.	18 december 1683
cs.	De Claris	d.v.a.	18 december 1683

1684-01-07 KDB 1, fol. 3r-4r, e.a.

AKTE TERZAKE VAN DE REFORMATIE VAN ZIJNE MAJESTEITS RADEN EN GERECHTSHOVEN

In afwijking van (→ 1681-01-25) zal de Gelderse Rekenkamer niet langer verenigd blijven met de Vlaamse, maar worden samengevoegd met de Brabantse. De Gelderse superintendant krijgt er de rang van eerste rekenmeester met préseance op de Brabantse rekenmeesters. Zijn functie vervalt bij het overlijden of vertrek van de huidige functionaris. Zijn plaats zal dan worden ingenomen door de oudste rekenmeester "à titre de Gueldre", die in de hiërarchie echter zal volgen na de Brabantse rekenmeesters. De "gereformeerde" auditeurs hebben uitzicht op benoeming in toekomstige vacatures. Hun schadeloosstelling zal apart worden geregeld (→ 1685-02-13). Om benoemingen die indruisen tegen het bezuinigingsbeleid onmogelijk te maken, verbiedt Zijne Majesteit aan de kanselier van de Raad van Brabant om mandementen en patenten terzake te paraferen. De audiencier mag dergelijke patenten niet expediëren en de Raad van Financiën mag ze niet verifiëren. Giften en schenkingen, gedaan met het oogmerk een functie te verwerven, zullen ten bate van Zijne Majesteit verbeurd worden verklaard, zonder vonnis en louter uit kracht van de onderhavige akte, die wordt geacht met (→ 1681-01-25) één geheel uit te maken.

w.	de koning	cs.	Balthasar Molinet
d.	Madrid, 7 januari 1684	z.	geheimzegel
p.	Monterey vt.	v.	geschreven, Frans
s.	Charles		

Zie hierna (→ 1691-07-25).

1684-01-30 P 3, fol. 60v-62v, a.a.
PV 3.1206

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VEILIGHEID VAN DE WEGEN

De militaire en burgerlijke overheden worden gewezen op hun verplichting krachtens (→ 1672-06-20) en (→ 1672-10-30) te waken tegen strooptochten door militairen van welke denominatie dan ook. Rantsoenerende soldaten moeten door hen met assistentie van de bevolking worden verjaagd, terwijl ook de stedelijke commandanten verplicht zijn om, desgevraagd, hulp te verlenen.
Aangehouden militairen zullen worden berecht als straatrovers en verstoorders van de publieke rust. De verordening zal eveneens door de militaire justitie worden afgekondigd.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 30 januari 1684	v.	gedrukt, Frans
p.	De Pa. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau
s.	markies van Grana	d.v.o.	12 februari 1684
cs.	De Claris	d.v.a.	12 februari 1684

1684-02-22 PB 10a.245

OCTROOI VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE ADMODIATIE VAN TOLLEN, IN- EN UITGAANDE RECHTEN EN CONVOOIEN

Zijne Majesteit verpacht voor de periode april 1684 - eind februari 1687 de inkomsten van tollen, in- en uitgaande rechten en convooigelden. Een overzicht van de inkomsten, die in admodiatie worden gegeven, ontbreekt. Voor het overige zijn de condities in grote lijnen gelijk aan die van (→ 1683-02-10) art. 12 tot einde.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 22 februari 1684
p. De Pa. vt.
s. vanwege de koning; landvoogd markies van Grana; messires P.F. d'Ennetières, markies Des Mottes, thesaurier-generaal; Comte de St. Pierre, ridder in de militaire orde van St. Jacob; Urbain vander Borcht, commies van financiën, en anderen present
cs. L. Claris
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans

De pachtovereenkomst wordt aangegaan met Manuel Deffonseca. Deze vaardigt op 1 maart 1684 een reglement uit ten behoeve van de officieren van in- en uitgaande rechten, waarin hun verplichtingen gedetailleerd uiteengezet worden (Fam. Arch. Van Den Bergh 589, 1, gr.). Zie hierna (→ 1686-12-13) en (→ 1701-11-14).

1684-09-11 CB 5, fol. 121-123v, a.a.

REGLEMENT TERZAKE VAN DE OPENBARE FINANCIËN VAN VENLO

De verordening voorziet in de benoeming van een rentmeester in Venlo met een driejarige ambtsperiode. Het reglement geeft een overzicht van de emolumenten en beloning van deze functionaris en de verplichtingen die daartegenover staan. De rentmeester wordt belast met het ontvangen van alle stedelijke inkomsten, zonder dat de burgemeesters daarvan iets mogen diverteren. Uit deze inkomsten zal hij betalingen verrichten aan de landrentmeester-generaal en aan andere crediteuren van de gemeente. Het reglement geeft instructies voor de inrichting van de jaarlijks in te dienen rekening, welke zal worden geverifieerd ten overstaan van een door het Hof van Gelre te deputeren commissaris. Tot in alle details wordt geregeld op welke wijze achterstallige betalingen moeten worden voldaan. Het is crediteuren van de gemeente verboden achterstallige betalingen te verrekenen met hun aandeel in de openbare lasten. De magistraat dient te zorgen voor een behoorlijke omslag van de publieke lasten onder octrooi van het Hof van Gelre. Zij mogen zonder consent de salarissen en emolumenten van stedelijke ambtsdragers niet verhogen.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 11 september 1684
p. Blon. vt.
s. vanwege de koning
cs. J.P. Cordes
v. (geschreven), Nederlands
g. Venlo
a.i. Hof van Gelre
t.i. ontbreekt
u.i. ontbreekt

De verordening is gebaseerd op aanbevelingen van de commissarissen die in 1679 de gemeenterekeningen hebben gecontroleerd.

1684-09-22 P 3, fol. 62v-63v, a.a.
PV 3.1468

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET VERKOPEN VAN VEEVOER DOOR MILITAIREN

Particulieren mogen onder geen voorwaarde veevoer aankopen, dat door militairen te koop wordt aangeboden, maar dat eigenlijk vanwege Zijne Majesteit aan cavaleristen en dragonders is verstrekt tot onderhoud van hun paarden. De overtreder riskeert een boete van honderd florijnen.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	z.	geheimzegel op een ster van wit papier
a.	Brussel, 22 september 1684	v.	gedrukt, Frans
p.	Blon. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	markies van Grana		
cs.	De Claris	d.v.o.	3 oktober 1684

1684-10-05 P 3, fol. 63v-67v, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE PUBLICATIE VAN HET VERDRAG VAN REGENSBURG

De tekst van het verdrag moet, onder inachtname van dezelfde formaliteiten als bij de afkondiging van de vrede van Nijmegen in 1678, worden gepubliceerd op 7 october 1684.
Alle vijandelijkheden dienen te worden gestaakt, evenals de confiscaties.

w/t.i.	op naam van de landvoogd, markies van Grana	v.	(geschreven), Frans, Nederlands
d.	Brussel, 5 october 1684	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	9 october 1684
s.	Markies van Grana	d.v.a.	9 october 1684
cs.	De Claris		

Aangezien de vrede van Nijmegen op 29 september 1678 op last van de stadhouder, prins van Isenghien "sans forme de publication" bekend is gemaakt en er pas op 5 januari 1679 toestemming werd gegeven om die vrede formeel te publiceren, is de strekking van het bevel onduidelijk (OAV 1301). De Latijnse tekst van het verdrag van 15 augustus 1684 en de Spaanse tekst van de ratificatie – Madrid, 17 september 1684 – zijn in het plakkaatregister opgenomen. Voor de publicatie is gebruik gemaakt van een gedrukt "translaat".

1685-01-29/1 Ms K 5.515-519, a.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN MISBRUIK VAN ADELLIJKE TITELS EN BLAZOENEN

Onder verwijzing naar het plakkaat van 14 december 1616 (ROPBa&i 2.2.309)* wordt het "alle personen van routurier conditiën" (burgers) verboden om zich titels, blazoenen en eretekens, die kenmerkend zijn voor de adel, aan te matigen. In het bijzonder wordt gewezen op het misbruik van de titel "mevrouw" en het dragen van degens.

w.	op naam van Karel II	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 2 januari 1685	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	29 maart 1685

De verordening is door de magistraat van Roermond gepubliceerd op 3 maart 1685.

* Zie (→ 1724-02-14).

1685-01-29/2 ASO 202, nr. 3; DP 4; OAGR 323, nr. 156, gr.

PROVISIONELE ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE INNING VAN RENTEN TEN LASTE VAN GEMEENTEN

Stadhouder, kanselier en raden bepalen, dat om de afdracht van bede, subsidie en onraad, waarvan de termijnen in september vervallen, niet in het gedrang te brengen, de vervaldag van alle renten ten laste van gemeenten op de laatste maart gesteld moet worden. Rentheffers mogen pas vier maanden na die datum tegen nalatigen procederen "bij wijze van arresten, executiën, of andere wegen van rechte" op voet van het GLS.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre
a.	Roermond, 29 januari 1685	cs.	T. Winckel
p.	Va. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
		g.	Overkwartier

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van de gedeputeerden van de Staten van het Overkwartier.

1685-02-13 KDB 1, fol. 4v-5v, e.a.

AKTE TERZAKE VAN DE SCHADELOOSSTELLING VAN "GEREFORMEERDE" RAADSHEREN EN OFFICIEREN

(→ 1681-01-25) en (→ 1684-01-07) ten vervolge, bepaalt Zijne Majesteit, dat de "gereformeerde" raadsheren en officieren een vergoeding zullen ontvangen over hun "don gratuit" (verplichte "vrijwillige" schenking/lening, die sinds 1673 van Zijne Majesteits ambtenaren wordt gevorderd (CB 1, fol. 120-123))*. De rente moet worden voldaan uit de fondsen die anders voor de betaling der salarissen zouden worden gebruikt. De gereformeerde raadsheren kunnen als surnumerairs hun plaatsen blijven vervullen zonder enige vergoeding. De akte wordt geacht met (→ 1681-01-25) en (→ 1684-01-07) één geheel uit te maken.

w.	de koning	cs.	Balthasar Molinet
d.	Madrid, 13 februari 1685	z.	geheimzegel
p.	Y.Mte. Rey. vt.	v.	geschreven, Frans
s.	Charles		

Zie hierna (→ 1691-07-25).

* Cf. *Liste des prests gratuits de l'an 1678* (OAR 321, nr. 126).

1685-07-10 P 3, fol. 68r-70r, a.a.
PB 5.660; PV 4.604

PLAKKAAT TERZAKE VAN LANDLOPERS, BEDELAARS EN DEUGNIETEN

Landlopers -- mannen, vrouwen, kinderen, geboren zowel als ongeboren -- moeten binnen vier dagen het land verlaten op straffe van schavottering en brandmerking. Bij recidive volgt geseling, een brandmerk op de rug en hernieuwde verbanning op straffe van de dood. Onderdanen van Zijne Majesteit zonder middelen van bestaan, moeten zich voor ondersteuning wenden tot hun geboorteplaats, op straffe van een verbanning voor de duur van acht jaren. Bij recidive wacht hen eenzelfde behandeling als buitenlandse landlopers. Indien men constateert dat de als landlopers aangehouden personen militairen zijn, dient men hen over te dragen aan de militaire rechter.
Herbergiers, gaarkeukenhouders en andere onderdanen van Zijne Majesteit mogen onder geen voorwaarde landlopers huisvesten of voeden. Bedelaars dienen zij onmiddellijk over te geven aan de justitie. De burgerlijke overheid zal regelmatig toezicht houden op straten, herbergen en

gaarkeukens. Tegen landlopers en bedelaars zal "sommierlijck" en zonder figuur van proces worden geprocedeerd. De straf dient onverwijld ten uitvoer te worden gelegd.

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, markies van Gastanaga
d.	Brussel, 10 juli 1685	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	18 juli 1685
s.	vanwege de koning	d.v.a.	18 juli 1685
cs.	De Claris		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

1686-01-28 P 3, fol. 70r-71r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE ADMINISTRATIE VAN GOEDE JUSTITIE

Het Hof van Gelre beveelt de strikte naleving van art. 33 van (→ 1679-07-13) en van art. 19 van (→ 1683-09-30). Beide artikelen worden in de vorm van een extract gepubliceerd.
Art. 33 herhaalt het verbod om ten laste van goederen, die gerechtelijk worden verkocht, "enige wijn te stellen" (de prijs van het verkochte verhogen met een opslag of fooi ten behoeve van de klerken van de griffie, wegens het opmaken van de koopakte), zoals vervat in art. 15 van het Eeuwig Edict van 1611.
Art. 19 behelst een verbod om aan niet-ingezetenen van het Overkwartier voor bepaalde proceshandelingen dubbele kosten te rekenen.

w.	vanwege het Hof van Gelre	v.	gedrukt, Frans, Nederlands
a.	Roermond, 28 januari 1686	g.	Overkwartier

1686-04-26 P 3, fol. 71v-72v, a.a.
PB 10a.270

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE ONTDUIKING VAN INVOERRECHTEN BIJ DE INVOER VAN WIJN

Om de ontduiking van de invoerrechten op wijn tegen te gaan, wordt bepaald dat wijnen afkomstig uit Champagne, Picardië, Ile de France, Bar, Lotharingen, Bourgondië en Luik, bestemd voor Henegouwen, Namen, Vlaanderen, Brabant en Mechelen na 15 mei 1686 alleen nog via Bergen, Namen of Kortrijk mogen worden ingevoerd. De rode wijnen die tradi-

tioneel over zee worden ingevoerd mogen worden aangeland te Oostende of Nieuwpoort.
Overtreding van deze regels wordt gestraft met confiscatie van de wijnen, paarden en wagens en een boete ter hoogte van het vierdubbele van de waarde. De admodiateur-generaal en zijn commiezen worden belast met het toezicht op de naleving van de verordening.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Gastanaga	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
a.	Brussel, 26 april 1686	t.i.	landvoogd, markies van Gastanaga
p.	Blon. vt.	d.	Brussel, 27 april 1686
s.	markies van Gastanaga	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	De Claris	d.v.o.	8 mei 1686
z.	geheimzegel op een ster van papier	d.v.a.	8 mei 1686
v.	gedrukt, Nederlands		

1686-07-02 Hof van Gelre, ongeordende stukken, e.a.

PATENT TERZAKE VAN DE REORGANISATIE VAN DE RECHTERLIJKE ORGANISATIE VAN HET OVERKWARTIER

Het Hof van Gelre te Roermond wordt opgeheven. Het Overkwartier wordt ingevoegd in het ressort van de Grote Raad van Mechelen. Kanselier en raden behouden voor de duur van hun leven hun salaris en een inkomen ter vervanging van de rapportgelden, waarvan de hoogte zal worden vastgesteld door de landvoogd. De kosten hiervan zullen worden gedragen door de Staten van het Overkwartier. De rechtspleging in eerste aanleg ten overstaan van de subalterne gerichten ondergaat geen wijziging. De landvoogd krijgt de bevoegdheid voorzieningen te treffen voor de oprichting van een apart leenhof. Hij mag tevens wetten en reglementen uitvaardigen om de administratie der justitie nog verder naar de zin van de Staten van het Overkwartier te verbeteren.*

w.	op naam van Karel II	d.	Madrid, 2 juli 1686

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van de Staten van het Overkwartier, naar aanleiding van een uit de hand gelopen onenigheid tussen enige gedeputeerden en het Hof, maar is overigens zonder gevolg gebleven. Bij royale depêche van 3 november 1687 (ibidem) is de opheffing van de Soevereine Raad ook formeel ongedaan gemaakt.

* Cf. ASO 51, concept-reglement terzake van de administratie der justitie, zoals behandeld op de convocatiedagen van 11 en 12 augustus 1686.

1686-08-24 P 3, fol. 81r-85v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

(→ 1680-04-30) wordt, met uitzondering van artikel 3, ongewijzigd opnieuw afgekondigd. De oorspronkelijk in dat artikel bepaalde termijn van drie maanden, waarbinnen de voor biljoen verklaarde muntsoorten nog in het Overkwartier zouden mogen circuleren, wordt met drie maanden verlengd.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Roermond, 24 april 1686	g.	Overkwartier
		d.v.a.	24 augustus 1686

De publicatie wordt geconcipieerd in opdracht van de Brusselse regering, ten gevolge van het vooraf ingewonnen advies van het Hof van Gelre en de muntmeester-generaal van 5 maart 1686 (P 3, fol. 81r). De verordening wordt geciteerd, zowel onder de datum van afkondiging, als onder de dagtekening van uitvaardiging. Zie hierna (→ 1686-11-23).

1686-09-18 P 3, fol. 73r-74v
(1655-12-13)

ORDONNANTIE (a) TERZAKE VAN DE HERPUBLICATIE VAN HET PLAKKAAT TERZAKE VAN DE WERKZAAMHEID VAN UITHEEMSE KOPERSLAGERS IN HET OVERKWARTIER (b)

De verordening verbiedt uitheemse koperslagers en "ketelbuyters" om in het Overkwartier hun beroep uit te oefenen. Geen koperslager zal zich in het Overkwartier mogen vestigen, zonder dat hij de vereiste meesterproef heeft afgelegd. De koperslagers mogen echter geen misbruik maken van hun monopolie door de prijzen op te drijven.

a)	w.	vanwege het Hof van Gelre	b)	w.	op naam van Philips IV
	d.	Roermond, 18 september 1686		d.	Roermond, 13 december 1655
	p.	Va. vt.		s.	vanwege de koning
	s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		cs.	N. Maes
	cs.	T. Winckel		z.	zegel ad causas
	g.	Overkwartier		v.	gedrukt, Nederlands
				g.	Overkwartier
				a.i.	magistraat van Roermond, Venlo, Gelder

De verordening wordt opnieuw gepubliceerd op verzoek van de koperslagers van het Overkwartier. De considerans geeft informatie over de positie van de Gelderse koperslagers in de Meierij van 's-Hertogenbosch, het land van Kleef en het ambt van Brüggen.

1686-11-23 P 3, fol. 75r-76v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

De uitvaardiging van het edict van 19 augustus 1686 door de Nederrijns-Westfaalse Kreits, waarbij de circulatie van een aantal muntsoorten per 31 december 1686 wordt verboden, vergt enige wijzigingen in de bestaande muntpolitiek. Om te voorkomen dat "adulterine" muntsoorten vanuit het Duitse Rijk naar het Overkwartier afvloeien, wordt de termijn dat deze speciën in het Overkwartier nog zouden mogen circuleren -- volgens (→ 1686-08-24) tot eind februari 1687 -- beperkt tot 31 december 1686.
Tot deze datum kunnen de bedoelde muntsoorten worden ingewisseld tegen de koers vermeld in de bijgaande tarieflijst.

w.	op naam van kanselier en raden	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Roermond, 23 november 1686	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
p.	Va. vt.		
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Overkwartier
cs.	T. Winckel	d.v.a.	23 november 1686

De verordening wordt uitgevaardigd op bevel van de Brusselse regering d.d. 20 november 1686. De tarieflijst is te Brussel opgesteld en in de vorm van een translaat aan de verordening toegevoegd. Zie hierna (→ 1692-10-25).

1686-11-26 P 3, fol. 91v-96r, a.a.

PROVISIONEEL REGLEMENT VOOR DE LEENZAAL VAN STAD EN LAND VAN WEERT, NEDERWEERT EN WESSEM

Naar aanleiding van de excessieve kosten van procedures voor de leenzaal van het graafschap Horne, wordt een gedetailleerd tarief gegeven voor de diverse verrichtingen in de leenzaal te Weert, uitgesplitst naar functionarissen. Overschrijding van het tarief wordt gestraft met terugbetaling van het bedrag aan de benadeelde en een boete van viermaal het geëiste bedrag.
Het reglement dient te worden afgekondigd op de eerstvolgende vergadering van de leenzaal, in aanwezigheid van alle aldaar "occuperende" procureurs.
Het toezicht op de naleving van het reglement wordt toevertrouwd aan de momber.

w.	op naam van Karel II	v.	(geschreven), Nederlands
d.	Roermond, 26 november 1686	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
p.	Va. vt.	g.	stad en land van Weert, Nederweert en Wessem
s.	vanwege de koning		
cs.	T. Winckel		

Bij vonnis van 8 maart 1691 wordt bepaald dat ook scholtis, schepenen en secretarissen van de gerichten van Weert, Nederweert en Wessem zich voor wat betreft hun jura naar dit reglement moeten richten (Ms K 7.205).

1686-12-07 P 3, fol. 76v-79v, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE VERVOLGING VAN MUNTDELICTEN

De verordening behelst maatregelen ter bevordering van de naleving van (→ 1680-04-30), (→ 1686-08-24) en van (→ 1686-11-23). Er worden hoge boetes gesteld op het invoeren van verboden muntsoorten en op het gebruik ervan na 31 december 1686. Rechterlijke officieren zullen zich, vergezeld van twee schepenen, naar winkels en markten begeven om beurzen en geldladen te onderzoeken.
Personen die niet "buickvast gezeten" (gedomicilieerd) zijn in het district waar de controle plaatsvindt, kunnen, indien zij weigeren hun beurs te tonen, in verzekerde bewaring worden gesteld. Indien winkeliers hun geldlade niet wensen te openen, dan mag men die door een sleutelmaker laten ontsluiten. Officieren die hun plicht verzuimen, worden voor minimaal zes maanden geschorst. Het plakkaat behelst verder nog enige aanwijzingen over de wijze en termijnen van procederen. De officieren dienen de momber wekelijks op de hoogte te houden van hun verrichtingen.

w.	op naam van Karel II	z.	grootzegel
d.	Roermond, 7 december 1686	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	vanwege de koning	d.v.a.	7 december 1686
cs.	G.H. Furen		

De verordening wordt uitgevaardigd "ter deliberatie van onse cancellaer ende raeden". Voor de totstandkoming van de verordening zie: P 3, fol. 81-91; 96-98.

1686-12-13 Fam. Arch. Van Den Bergh 589, 1, gr.

OCTROOI (VAN DE RAAD VAN FINANCIËN) TERZAKE VAN DE ADMODIATIE VAN TOLLEN, IN- EN UITGAANDE RECHTEN EN CONVOOIEN

Zijne Majesteit verpacht voor de periode maart 1687 - eind februari 1690 de inkomsten van tollen, in- en uitgaande rechten en convooigelden. De condities zijn hoofdzakelijk dezelfde als in (→ 1684-02-22) en (→ 1683-02-10). De functie van controleur van in- en uitgaande rechten komt voortaan ten laste van Zijne Majesteit (art. 3). Zijne Majesteit behoudt zich het recht voor om tarieven tussentijds te wijzigen, onder schadeloosstelling van de admodiateur-generaal (art. 34). De opbrengsten van confiscatiën wegens ontdoken rechten komen als voorheen ten goede aan de admodiateur-generaal. Indien echter een van Zijne Majesteits officieren de "calange" (eis tot naasting) doet, dan moet aan hem zijn rechtmatig aandeel worden uitbetaald (art. 66). Ten aanzien van de rechtspleging van tollen en licenten wordt bepaald, dat van interlocutoire en provisionele vonnissen geen appèl valt op de Chambre Suprême.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 13 december 1686
p. Blondel vt.
s. vanwege de koning; de landvoogd, markies van Gastanaga; Messire Philippe François d'Ennetières, markies Des Mottes, thesaurier-generaal; Comte de St. Pierre, ridder in de militaire orde van St. Jacob; Jean d'Ognate, ridder, heer van Gomon, commies van financiën, en andere aanwezigen
cs. bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans

De pachtovereenkomst wordt aangegaan met René le Roux, heer van Tercammen. Deze vaardigt op 1 maart 1687 een reglement uit ten behoeve van de officieren van in- en uitgaande rechten, waarin hun verplichtingen jegens de admodiateur-generaal worden vastgesteld (Fam. Arch. Van Den Bergh 589, 1, gr.). De overeenkomst blijft van kracht tot juli 1688, nadien worden de rechten weer, zoals voorheen, in regie beheerd tot 1702. (Cf. ROPBa 3.1.68, noot 1 en De Schrijver, *Jan van Brouchoven*, blz. 22). Zie hierna (→ 1701-11-24).

1687-03-03 (1658-02-19)

CdG 8, Varia, app. fol. 19v-20v; Ms K 4.76, e.a.

REGLEMENT VOOR GRIFFIER EN KLERKEN VAN HET HOF VAN GELRE

Het reglement heeft betrekking op het schrijfwerk van de klerken van de kanselarij ten behoeve van advocaten en procureurs. Er worden voorschriften gegeven teneinde het ontvreemden en zoekraken van processtukken tegen te gaan. Het uitlenen van documenten wordt verboden. Om misbruik door advocaten en procureurs te voorkomen, worden strikte regels gegeven voor het schrijfwerk dat ten behoeve van de rolzittingen moet geschieden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	v.	geschreven, Nederlands
a.	Roermond, 19 februari 1658	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	3 maart 1687, herpublicatie ter rolle
cs.	N. Maen		

1687-06-17 Ms K 2.272-279, e.a.

ADDITIONEEL PROVISIONEEL REGLEMENT VOOR DEURWAARDER EN BODEN VAN HET HOF VAN GELRE "OP 'T STUCK VAN EXECUTIE"

(→ 1678-10-17) -- welk reglement onverkort wordt gehandhaafd -- ten vervolge, wordt bepaald, dat voortaan de boden, alvorens zij tot het ambt worden geadmitteerd, een borgsom moeten storten in handen van de griffier van het Hof. De boden die thans in functie zijn moeten alsnog een borgsom van vijftig gulden storten, op straffe van gesuspendeerd te worden. De deurwaarder en boden moeten jaarlijks aan het begin van de grote vacantie hun stok, commissiebrief en bus inleveren, opdat zij voor hun eventuele misdragingen gestraft zouden kunnen worden. De momber zal op de gedane klachten actie ondernemen zoals het behoort.
Voortaan moeten de boden een "relaezenboeck" bijhouden. Dit boek moeten zij jaarlijks aan het begin van de grote vacantie inleveren. Het wordt ze nadrukkelijk verboden enige "executie te vertrecken" zonder consent van den Hove, op straffe van tien goudguldens boete. De verordening zal worden gedrukt en dient ter rolle te worden gepubliceerd.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	G.H. Furen
d.	Roermond, 17 juni 1687	z.	zegel van Zijne Majesteit in rode hostie
p.	Va. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Hof van Gelre
		d.v.a.	onbekend

Zie hierna (→ 1699-02-03).

1688-08-11 P 3, fol. 98r-99v, a.a.

PLAKKAAT TER BESTRIJDING VAN HET VLOEKEN EN GODSLASTEREN

Het plakkaat behelst straffen tegen vloeken en godslasteren. Onder meer wordt bepaald dat ouders verantwoordelijk zijn voor het gedrag van hun kinderen: zij kunnen in hun plaats worden gestraft. Pastoors en onderpas-

toors dienen toe te zien dat de rechterlijke officieren streng de hand houden aan de verordening. Indien zij nalatigheid constateren moeten zij de momber verwittigen.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 11 augustus 1688	a.i.	Geheime Raad
p.	Blon. vt.	t.i.	landvoogd, markies van Gastanaga
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	L.A. de Claris		
z.	grootzegel	d.v.o.	21 augustus 1688

1688-10-13 P 3, fol. 100r-101r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET TOEZICHT OP DE DRUKPERS

De verspreiding van het augustusnummer van de "*Mercure historicque et politicque*" van 1688 wordt verboden wegens de voor de Heilige Stoel beledigende inhoud. Op overtreding van het verbod is een boete van honderd goudguldens gesteld. Het verspreiden van toekomstige afleveringen van de "*Mercure*" wordt gestraft met twee jaar verbanning.

w.	op naam van Karel II	z.	Zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
d.	Roermond, 13 october 1688	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Ve. vt.	g.	Overkwartier
s.	vanwege de koning	d.v.a.	13 october 1688
cs.	T. Winckel		

De verordening wordt uitgevaardigd krachtens decreet van de Geheime Raad van 8 october 1688 (P 3, fol. 99v-100r). Het augustusnummer moet door beulshanden worden verbrand. Hetgeen is geschied te Roermond op 17 october 1688: "Hic executus per me, den 17 octobris 1688 voor 't stadhuys, lesende den greffier detecto capite den requeste van Sijne Majesteits momber ..." (OAR 310 nr. 75).

1689-01-29 P 3, fol. 101v.103r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET TAPPEN EN SCHENKEN IN HERBERGEN EN DE BESTRIJDING VAN VASTENAVONDEXCESSEN

Aanknopend bij GLS 6.1.1.4-5, een niet nader aangeduide verordening uit 1665 en (→ 1681-01-18), geeft de verordening voorschriften met betrekking tot het tappen en schenken in herbergen op zon- en feestdagen, in het bijzonder onder mistijden. De sluitingstijden worden voor mannen en vrouwen afzonderlijk geregeld. De verordening beoogt tevens de bestrijding van bepaalde folkloristische gebruiken bij bruiloften en vasten-

avondvieringen. Zo is er bijvoorbeeld sprake van een verbod op het houden van "vooyjachten" (het omgaan langs huizen om bier en dergelijke te vragen). Ook is het verboden om speellieden in herbergen te laten optreden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	G.H. Furen
a.	Roermond, 29 januari 1689	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

Naar aanleiding van de uitvaardiging van deze verordening dienen de gecommitteerden van de steden een request in, waarbij wordt verzocht, dat de verordening niet zou gelden in de steden, aangezien die zelf de nodige reglementen terzake hebben gemaakt, en aangezien het vroege sluitingsuur de opbrengst der consumptiegelden al te zeer zou doen teruglopen, waardoor de opbrengst der gemene middelen in het gedrang zou komen. Op 11 maart 1689 beschikt het Hof van Gelre dat in het verzoek niet kan worden getreden. Het sluitingsuur der stedelijke taveernen wordt echter op een later tijdstip gesteld. (ASO 203 nrs. 210 en 211).
Bij ordonnantie van 27 october 1733 verklaart het Hof van Venlo, dat de verordening niet langer van toepassing is op de wijnhuizen van Venlo (Ms K 7.739). Zie hierna (→ 1755-00-00).

1689-02-14 P 3, fol. 103r-104v, e.a.
PV 4.1658

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN DE PASSAGE VAN VREEMDE KRIJGSBENDEN

Civiele noch militaire officieren van Zijne Majesteit zullen de passage gedogen van vreemde krijgslieden, die niet beschikken over zijn schriftelijke permissie. Evenmin kan worden toegestaan dat personen zich met bedekte wapens in zijn landen ophouden. Dergelijke personen moeten worden aangehouden en opgebracht naar de gevangenissen binnen de ommuurde steden. Gaarkeukens, herbergen en wegen dienen regelmatig gecontroleerd te worden op de aanwezigheid van ongewenste vreemdelingen. De garnizoenscommandanten moeten de burgerlijke overheden ondersteunen bij de tenuitvoerlegging van de verordening.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Gastanaga	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Brussel, 14 februari 1689	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	26 februari 1689
s.	markies van Gastanaga	d.v.a.	26 februari 1689
cs.	L.A. de Claris		
z.	geheimzegel op een ster van papier		

1689-05-03 P 3, fol. 105r-107r, a.a.
PB 7.326; PV 4.1706

DECLARATIE VAN DE STAAT VAN OORLOG MET FRANKRIJK

Stadhouders, militaire commandanten en soldaten dienen zich tegen Frankrijk te weer te stellen. Onderdanen van Zijne Majesteit die zich in Franse gebieden bevinden, dienen binnen veertien dagen terug te keren. Het is niet geoorloofd om op enigerlei wijze betrekkingen met Frankrijk te onderhouden, op straffe des doods, De roerende en onroerende goederen en tegoeden van Frankrijk worden verbeurd verklaard. Alle Franse onderdanen dienen binnen acht dagen het land te verlaten, als zij niet als krijgsgevangenen behandeld willen worden. Wie Franse onderdanen verbergt, riskeert een boete van duizend patakons.

w. op naam van de landvoogd, markies van Gastanaja
a. Brussel, 3 mei 1689
p. Blon. vt.
cs. L.A. de Claris
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands
u.i. (stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden)
d.v.o. 8 mei 1689
d.v.a. 8 mei 1689

Zie hierna (→ 1689-05-10) en (→ 1689-11-05).

1689-05-05 P 3, fol. 107r-111v, e.a.
PB 5.662; PV 4.1659

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE EN DE VEILIGHEID VAN DE WEGEN

Militairen mogen hun legerplaats niet verlaten zonder permissie van de garnizoenscommandant. Het verlenen van die permissie is aan stringente voorwaarden gebonden. Militairen mogen geen verversingen eisen van de burgerbevolking, zij het onderdanen van Zijne Majesteit, zij het de bevolking van onder contributie gestelde gebieden. Indien zij meer eisen dan de gebruikelijke leveringen van veevoer, riskeren zij lijfstraffen. Hun commanderende officier moet onderweg op zijn paspoort laten aantekenen, dat er inderdaad geen verversingen zijn geëist. Hij is aansprakelijk voor het gedrag van de soldaten onder zijn bevel. Soldaten die met permissie afwezig zijn, hebben aanspraak op het gebruikelijke munitiebrood. Militairen die niet over een geldig paspoort beschikken, moeten door de burgerlijke overheid, desnoods met hulp van de daartoe met klokgelui opgeroepen bevolking, worden aangehouden en overgeleverd aan de

militaire commandant van de naburige stad. Zij kunnen over de grenzen van de verschillende ressorten heen worden vervolgd, mits zij aan de justitie in de plaats van aanhouding worden overgeleverd. De intendant van het district dient per opgebrachte soldaat een beloning uit te keren.
De kosten van de vervolging der militairen en van de vergoeding van de door hen aangerichte schade zullen langs hiërarchieke weg worden verhaald op het onderdeel waartoe de delinquenten behoorden. Bedelaars en vagebonden worden gesommeerd om binnen het etmaal het land te verlaten. Waarden en gaarkeukenhouders mogen geen soldaten zonder paspoort huisvesten. De lokale overheid dient hierop toe te zien. De verordening dient op de gebruikelijke plaatsen door de civiele en militaire officieren te worden gepubliceerd, en bovendien elke eerste zondag van de maand te worden voorgelezen na de hoogmis.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Gastanaga	v.	(gedrukt), Nederlands
a.	Brussel, 5 mei 1689	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	21 mei 1689
s.	markies van Gastanaga	d.v.a.	21 mei 1689
cs.	L.A. de Claris		
z.	geheimzegel op een ster van papier		

De verordening is in opdracht van kanselier en raden "sonder uuytstell bij kerckenspraeck ende affixie" gepubliceerd.

1689-05-08 P 3, fol. 111v-112v, e.a.
PV 4.1701

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITREIKING VAN PASPOORTEN

Alleen de intendanten van de provincies mogen op naam van de landvoogd paspoorten uitreiken aan Franse onderdanen. Paspoorten verstrekt door stadhouders en lagere overheden zijn nietig. De verordening dient ook door de militaire justitie te worden gepubliceerd.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Gastanaga	v.	(gedrukt), Frans
a.	Brussel, 8 mei 1689	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	14 mei 1689
s.	markies van Gastanaga	d.v.a.	14 mei 1689
cs.	L.A. de Claris		
z.	geheimzegel op een ster van papier		

1689-05-10

P 3, fol. 112v-115r, e.a.
PB 7.327; PV 4.1712

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE CONFISCATIE VAN DE BEZITTINGEN VAN FRANSE ONDERDANEN

Ter uitvoering van het besluit tot confiscatie van de bezittingen van Franse onderdanen (→ 1689-05-03), wordt bevolen dat eenieder die kennis heeft van Franse bezittingen in de landen van Zijne Majesteit, daarvan aangifte moet doen bij de overheid, die gespecificeerde lijsten bij zal houden.
Die lijsten dienen vervolgens in handen te worden gesteld van met name genoemde ontvangers der confiscatiën (voor Gelderland: Jan René Bouwens van der Boye, heer van Macken). De ontvangers zullen met hulp van de advocaten-fiscaal overgaan tot de daadwerkelijke confiscatie. De hoven van justitie moeten twee commissarissen aanwijzen om eventuele bezwaren, die op grond van akten van scheiding en deling of testamentaire beschikkingen tegen de confiscatiën ingebracht zouden kunnen worden, te onderzoeken.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 10 mei 1689	z.	grootzegel
p.	Blon. vt.	a.i.	Geheime Raad, Raad van State
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	L.A. de Claris	d.v.a.	28 mei 1689

Bij brief van 13 juni 1689 geeft de Geheime Raad opdracht om alle transacties met goederen toebehorend aan Franse onderdanen te onderzoeken, om te zien of er sprake is van gesimuleerde contracten. De brief is ter hand gesteld van de commissarissen Bernard en Van Hemselrode (CB 6, fol. 134). Bij decreet van 7 october 1692 bepaalt de Geheime Raad, dat militaire rechters zich niet, onder voorwendsel dat militairen confisquabel goed hebben aangeslagen, de kenning daarover mogen aanmatigen. Het beheer van de geconfisqueerde goederen moet aan de rentmeesters der domeinen worden overgelaten (CB 7, fol. 16). Op 11 januari 1695 wordt door de Raad van Financiën een reglement uitgevaardigd terzake van de beloning van de aanbrengers van verzwegen Franse confisquabele goederen (OAR 309 nr. 105).

1689-05-28

P 3, fol. 133v-135v, 136v, e.a.
PB 6.730

PLAKKAAT AANGAANDE DE UITVOER VAN PAARDEN NAAR FRANKRIJK

De uitvoer van paarden naar Frankrijk en de bezette gebieden wordt verboden op straffe van verbeurte van leven en goed. De strafbedreiging geldt zowel ten aanzien van de onderdanen van Zijne Majesteit, als ten aanzien

van buitenlanders. Medeplichtigen, die bij hun arrestatie de naam van hun opdrachtgever bekend maken, worden slechts met geseling en brandmerk gestraft, terwijl hun principaal zal worden geëxecuteerd. Handelaren die paarden stallen in dorpen, die contributie betalen aan Frankrijk, riskeren een boete van honderd gulden per paard.
Indien men van bespannen wagens of rijpaarden gebruikt maakt voor reizen naar Frankrijk, moet men een borgsom storten voor elk paard. Paardenmarkten mogen slechts worden gehouden in ommuurde steden. Elke aan- of verkoop moet worden geregistreerd door gecommitteerden. Alle militaire en burgerlijke autoriteiten mogen verdachte kooplieden onmiddellijk aanhouden.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Brussel, 28 mei 1689	t.i.	landvoogd, markies van Gastanaga
p.	Blon. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	8 juni 1689
cs.	L.A. de Claris	d.v.a.	8 juni 1689
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

De Brusselse regering hecht bijzonder veel belang aan de naleving van de verordening (P 3, fol. 136r-143v). Het plakkaat wordt uiteindelijk vervangen door (→ 1691-12-29).

1689-06-07

P 3, fol. 120r-122r, e.a.
PB 7.329; PV 4.1595

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VRIJE AFTOCHT VAN DESERTEURS UIT DE FRANSE LEGERS

Militaire en civiele officieren en onderdanen van zijne Majesteit dienen deserteurs uit de Franse legers ongemolesteerd doortocht te verlenen op straffe des doods. De intendanten zullen de ontvangers van in- en uitgaande rechten instrueren om aan elke deserteur te paard twee patakons uit te betalen en aan elke deserteur te voet een halve patakon. De paarden zullen van de deserteurs worden afgekocht tegen de geldende marktprijs.
De onderdanen van de keizer worden, voor zover in dienst van de Franse koning, geattendeerd op een "avocatoire brief" (terugroepingsbevel), gepubliceerd op de Rijksdag te Regensburg. Zij dienen zich onverwijld weer in dienst te stellen van de keizer. Hun wordt vrije passage gegarandeerd. De verordening zal op de gebruikelijke plaatsen worden gepubliceerd, en daarnaast in alle legerplaatsen.

w. op naam van de landvoogd, markies van Gastanaga
a. Brussel, 7 juni 1689
p. Blon. vt.
s. markies van Gastanaga
cs. L.A. de Claris
z. geheimzegel op een ster van wit papier
v. gedrukt, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 12 juni 1689
d.v.a. 12 juni 1689

1689-11-05

P 3, fol. 115v-120r, e.a.
PV 6.465; PV 4.643

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE HANDEL MET FRANKRIJK

Het handelsverbod, dat in verband met de Franse oorlogsverklaring van 15 april 1689 krachtens (→ 1689-05-03) is ingesteld, wordt nader uitgewerkt ten aanzien van wijnen, spiritualiën, levensmiddelen en "manufacturen". De invoer van handelswaren wordt verboden op straffe van verbeurte en een forse boete. Kooplieden moeten binnen acht dagen een beëdigde verklaring overleggen, waarin zij opgave doen van hun voorraden. Zij dienen de nog voorradige koopwaar te laten merken, loden of zegelen. Voor goederen die nog vanaf de grens onderweg zijn, wordt een overgangsperiode van tien dagen aangehouden. Indien bij controle blijkt dat voorraden zijn verzwegen, zullen ze worden vernietigd. De wel aangemelde voorraad mag geheel worden verkocht. Het smokkelen van handelswaren en het verhandelen van smokkelwaren wordt streng gestraft. Straffeloosheid wordt beloofd aan medeplichtigen die hun complicen aanbrengen. Andere aanbrengers verkrijgen een beloning, alsmede de belofte dat hun naam niet bekend gemaakt zal worden.
Rechterlijke officieren en andere gecommitteerden zijn bevoegd om met inachtneming van de gebruikelijke formaliteiten huizen, winkels en pakhuizen te doorzoeken.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 5 november 1689
p. Blon. vt.
s. vanwege de koning
cs. L.A. de Claris
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. vanwege de koning
cs. bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 16 november 1689
d.v.a. 16 november 1689

Blijkens de bijgaande missive van de Geheime Raad is het de bedoeling, dat de verordening alom in den lande tegelijkertijd wordt afgekondigd; dit om te voorkomen dat kooplieden in sommige gewesten door een latere afkondiging bevoordeeld zouden worden. Het Hof dient de verordening per expresse te doen verspreiden onder de lagere overheden. Bij decreet van 7 december 1689 verbiedt de Geheime Raad prijsopdrijving van wijn. De lokale overheden

moeten erop toezien, dat er een redelijke verhouding blijft bestaan tussen de inkoop- en de uiteindelijke verkoopprijs (OAV 1253, (303)). Zie hierna (→ 1690-03-20/2).

1690-01-20 P 3, fol. 122r-v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE REVISIE VAN VONNISSEN

Advocaten en procureurs, die namens hun client herziening van het vonnis van een subaltern gericht wensen te verkrijgen, zullen daartoe niet, met de bedoeling de uitvoering van het gewijsde te ontgaan, het middel van nulliteit bezigen maar dat van revisie. Zulks om te voorkomen, dat Zijne Majesteit de inkomsten derft, die hem krachtens het plakkaat van 16 september 1613 (PB 1.615) terzake van onwijze revisie toekomen. De verordening moet "ter rolle" worden gepubliceerd.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 20 januari 1690	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
p.	Va. vt.	v.	geschreven, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Hof van Gelre

1690-02-27 OAV 1252(314), a.a.
PB 5.183; ROPB ord. monet, 272

BRIEF TERZAKE VAN EEN PROVISIONELE KOERSWIJZIGING VAN MUNTEN

De brief behelst een lijst van in koers verhoogde munten die in de Zuidelijke Nederlanden wettig betaalmiddel zijn. De tarieven, zoals vervat in de anterieure plakkaten, komen te vervallen.

w/t.i.	vanwege de koning	v.	geschreven, Nederlands
d.	Brussel, 27 februari 1690	u.i.	kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.a.	4 maart 1690
s.	B. Galvan		

De lokale overheden moeten het tarief "bekendmaken ende doen observeren".
Zie hierna (→ 1690-04-02).

1690-03-18 P 3, fol. 122v-123v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VREEMDE KRIJGSDIENST

De landvoogd hernieuwt het verbod van zich in vreemde krijgsdienst te begeven. Het is de taak van de ordinaris en de militaire justitie om de verordening af te kondigen en zorg te dragen voor de naleving ervan.

w.	op naam van de landvoogd, markies van Gastanaga	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Brussel, 18 maart 1690	z.	geheimzegel op een ster van papier
p.	Blon. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	markies van Gastanaga	d.v.o.	25 maart 1690
cs.	bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp	d.v.a.	25 maart 1690

1690-03-20/1 P 3, fol. 123r-v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VORM DER SCHRIFTUREN BESTEMD VOOR HET HOF VAN GELRE

Advocaten dienen op alle processtukken *in dorso* de naam van de door het Hof aangewezen commissaris of rapporteur te vermelden. Het is niet geoorloofd eigenmachtig een naam in te vullen, indien door het Hof nog geen der raden als zodanig is aangewezen. De advocaten dienen boetes vanwege overtredingen van deze regels persoonlijk te voldoen. De verordening wordt "ter rolle" gepubliceerd.

w.	vanwege het Hof van Gelre	cs.	G.H. Furen
a.	Roermond, 20 maart 1690	v.	geschreven, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

1690-03-20/2 P 3, fol. 123v-127r, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE HANDEL VAN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN EN BEVRIENDE MOGENDHEDEN

Om inlandse koopwaren en manufacturen en die van bevriende mogendheden te kunnen onderscheiden van de verboden Franse produkten (→ 1689-11-05) dienen de stedelijke overheden twee schepenen en een secretaris te belasten met het waarmerken van de inheemse produkten. Hiertoe

dient elke stad een speciaal zegel te doen graveren. Goederen van bevriende mogendheden worden pas toegelaten, nadat zij door daartoe aangestelde commissarissen zijn gevisiteerd en een beëdigde verklaring is bijgevoegd dat de Fransen er part noch deel aan hebben. Voor het verkrijgen van in het Castiliaans gestelde exportvergunningen dient men zich, voorzien van verklaringen van de stedelijke controleur, te melden bij met name genoemde commissarissen in de grote handelssteden en zeehavens. Het is de diverse controleurs niet geoorloofd om certificaten af te geven voor goederen, indien zij of hun verwanten er zelf belang bij hebben.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Brussel, 20 maart 1690	t.i.	landvoogd, markies van Gastanaga
p.	Blon. vt.	u.i.	(stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden)
s.	vanwege de koning	d.v.o.	4 april 1690
cs.	bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp	d.v.a.	4 april 1690
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

1690-04-02 OAV 1252(314), gr.
ROPB ord. monet. 274

BRIEF TERZAKE VAN DE NIEUWE MUNTKOERSEN

De brief geeft provisioneel verhoogde koersen van de munten die wettig betaalmiddel zijn in de Zuidelijke Nederlanden. De oudere tarieven, waaronder (→ 1690-02-27) vervallen hierbij.

w/t.i.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 2 april 1690	u.i.	kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	7 april 1690
s.	B. Galvan	d.v.a.	7 april 1690

De lokale overheden moeten het tarief "bekendmaken ende doen observeren".
Zie hierna (→ 1696-05-28) en (→ 1698-01-03).

1690-04-10 P 3, fol. 127v-129r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE DRUKPERS

Naar aanleiding van een met veel verwijzingen naar pauselijke decreten, bisschoppelijke mandementen, koninklijke en municipale verordeningen en de *lex unica cod. de libellis famosis* (c. 9, 36) gelardeerd verzoek

van Reginaldus Cools, bisschop van Roermond, besluit het Hof van Gelre het kerkelijk verbod van de lasterschriften *"Ultima vox relatricis Innocentiae indigna patientis sive libellus supplex f. Eugenii Brugensis sacerdotis capucini ad Innocentium Pontificem, Coloniae 1688"* en *"Geestelijke Controlleur ofte Sermoenen van pater Plusquens, opperpredikant der patres minrebroeders binnen Antwerpen"* wereldlijke luister bij te zetten. De beide paskwillen zullen door beulshanden worden verbrand. De verspreiding ervan wordt verboden op straffe van honderd goudguldens boete. De momber wordt ambtshalve belast met het onderzoek naar de herkomst van de gewraakte libellen.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 10 april 1690	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	10 april 1690

1690-05-06 OAV 1252(303), gr.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

De verordening stelt de koers vast van enige vreemde muntsoorten, waarvan de circulatie gedurende de oorlog gedoogd zal worden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre
a.	Roermond, 6 mei 1690	cs.	G.H. Furen
p.	Va. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
g.	Overkwartier		

De verordening wordt uitgevaardigd in opdracht van de landvoogd naar aanleiding van een daartoe strekkend verzoek van de Staten van het Overkwartier (CB 6, fol. 153).

1690-11-18 OAHD 150, a.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE RATIONSGELDEN EN ANDERE PUBLIEKE LASTEN VAN DE HEERLIJKHEID DALENBROEK

Krachtens decreet van de Geheime Raad van 12 october 1690 beveelt het Hof van Gelre dat in Herten en Maasniel van elke ton gebrouwen bier zes stuivers Brabants geheven moet worden ten laste van de brouwers. Per vat moet door degenen "die se metten pott sullen vercoopen" nog eens acht-

tien stuivers belasting worden betaald. De baten van deze imposten zullen worden gebruikt voor het betalen der rationsgelden en andere publieke lasten.

w.	vanwege het Hof van Gelre	cs.	G.H. Furen
a.	Roermond, 18 november 1690	v.	geschreven, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	heerlijkheid Dalenbroek
s.	ter ordonnantie van kanselier en raden		

1690-12-02 P 3, fol. 130r-131r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET ONDERHOUD VAN WOONHUIZEN IN DE STAD GELDER

Indien armlastige eigenaren hun huizen verlaten, wegens de cijnzen of renten die er op drukken, en die huizen vervolgens zodanig in verval geraken dat zij daardoor een gevaar vormen voor de belendende percelen, zonder dat de rentheffers of cijnsbeurders zelf zorg dragen voor rehabilitatie van die huizen, dan is de magistraat van Gelder gerechtigd om de huizen publiek te verkopen en te bedingen dat de nieuwe eigenaar het pand weer in bewoonbare staat zal brengen.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	a.i.	drost van Gelder, momber
d.	Roermond, 2 december 1690	g.	stad Gelder
		v.	geschreven, Nederlands

De verordening wordt geconcipieerd op verzoek van de magistraat van de stad Gelder.

1691-03-10 P 3, fol. 131r-132v, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE RESIDENTIEPLICHT VAN OFFICIEREN EN DE AMBTSVERVULLING DOOR SUBSTITUTEN

Onder verwijzing naar het Tractaat van Venlo van 1543, de verordeningen van 30 juni 1599 en 2 mei 1626 (zie hierna (→ 1698-07-30/2)), draagt het Hof van Gelre de rechterlijke en andere officieren op, om hun ambt in persoon te vervullen en de residentieplicht strikt na te komen, op straffe van het verlies van hun functie. Alle eventueel verleende ontheffingen worden ongedaan gemaakt. Handelingen die na dato van publicatie ten overstaan van substituten worden verricht zijn ipso facto nietig.

w.	op naam van kanselier en raden	cs.	T. Winckel
d.	Roermond, 10 maart 1691	v.	gedrukt, Nederlands
p.	V.Vek. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	5 mei 1691

1691-07-25 KDB 1, fol. 1r-2v, e.a.

KONINKLIJKE DEPÊCHE TERZAKE VAN DE "REFORMATIE" VAN DE INSTELLINGEN DER ZUIDELIJKE NEDERLANDEN

Zijne Majesteit beperkt het aantal raadsheren verbonden aan de diverse regeringsinstellingen, om aldus te geraken tot lastenverlichting voor de domeinen. De Hoge Raad der Nederlanden te Madrid zal voortaan worden gevormd door de voorzitter, een raadsheer van de korte robe en twee van de lange. De overige raadsheren worden op wachtgeld gesteld met recht van opvolging in de openvallende plaatsen. Voor de raadsheren en ambtenaren van de collaterale raden, de rekenkamers en de provinciale hoven van justitie blijven de hervormingen, zoals neergelegd in (→1681-01-25), (→1684-01-07) en (→1685-02-13) van kracht. Het personeel van de provinciale hoven en rekenkamers dat toen met wachtgeld is gestuurd behoudt uitzicht op aanstelling in een der openvallende plaatsen. Hun toelage wordt gehalveerd. Voorzover zij geld hebben betaald voor het verwerven van hun functie krijgen zij een rentevergoeding over dat bedrag. Schade en interessen voortspruitend uit het niet nauwkeurig naleven van de depêche zullen op de verantwoordelijke personen worden verhaald. Het reglement moet worden gepubliceerd door alle raden, gerechtshoven en rekenkamers in den lande. De besparingen die van de doorvoering van de wensen van Zijne Majesteit het gevolg zullen zijn, moeten ten goede komen aan het leger. De verantwoordelijkheid hiervoor wordt gelegd bij de luitenant-gouverneur en kapitein-generaal. Zesmaandelijkse rapporten over de voortgang van de hervormingen worden te Madrid ingewacht.

w.	de koning	t.i.	vanwege de koning
d.	Madrid, 25 juli 1691	d.	Brussel, 31 augustus 1691
p.	Y.M. te. rey. vt.	p.	Blon. vt.
d.	Charles	s.	J.B. Galvan
cs.	graaf van Canillas	u.i.	kanselier en raden
z.	geheimzegel	d.v.r.	9 september 1691
v.	geschreven, Frans		

De registratie van de depêche in KDB 1 houdt verband met het decreet van 9 juli 1701, waarbij Philips V de naleving van het patent van 1691 nogmaals nadrukkelijk verordonneert.

1691-12-29 P 3, fol. 144r-154v, e.a.
(1691-12-27) PB 6.732

PLAKKAAT EN TRACTAAT TERZAKE VAN DE UITVOER VAN PAARDEN NAAR FRANKRIJK

Het uitvoerverbod van paarden, zoals vervat in (→1689-05-28) wordt herhaald en aangevuld. Ten einde de smokkel van paarden naar Frankrijk beter te kunnen bestrijden is op 27 december 1691 een "tractaat van overeenkominge" gesloten tussen Zijne Majesteit en zijn Engelse en Hollandse geallieerden, waarvan de tekst in het plakkaat is geïnserreerd. Ondermeer is voorzien in de mogelijkheid ruiterbenden uit te sturen om de smokkelaars te attraperen. Deze bendes mogen desnoods smokkelaars tot over de grenzen vervolgen. Het plakkaat bevat tevens bepalingen terzake van het aanwijzen van gedelegeerde rechters, ten behoeve van de prijsgerechten, die de wettigheid van het inbeslagnemen van paarden door dergelijke patrouilles zullen moeten beoordelen.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 29 december 1691	t.i.	landvoogd, markies van Gastanaga
p.	Blon. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	9 januari 1692
cs.	L.A. de Claris	d.v.a.	9 januari 1692
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

Zie hierna (→ 1692-03-05), (→ 1693-02-25), (→ 1693-12-05), (→ 1694- 06-19) en (→ 1699-08-21/1).

1692-03-05 P 3, fol. 156r-v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE PAARDENMARKT TE ROERMOND

Ten einde de uitvoering van (→1691-12-29) te vereenvoudigen wordt te Roermond met ingang van 14 maart 1692 een wekelijkse paardenmarkt ingesteld, te houden des vrijdags.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre
a.	Roermond, 5 maart 1692	cs.	T. Winckel
p.	Va. vt.	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
v.	gedrukt, Nederlands		

De verordening is uitgevaardigd op bevel van de Brusselse regering dd. 28 februari 1692, naar aanleiding van een verzoek van de gedelegeerde rechters te Roermond die belast zijn met de uitvoering van (→1691-12-29). Naar aanleiding van klachten over de voor paardenhandelaren bezwaarlijke reis naar Roermond, vraagt het Hof van Gelre op 21 mei 1696 toestemming aan de Geheime Raad, om voortaan ook te Venlo en Gelder weer paardenmarkten te mogen toestaan (CB 7, fol. 387- 388).

1692-03-15 P 3, fol. 157v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE DRUKPERS

Het Hof van Gelre verbiedt de verspreiding van *"Antidote tegens den 6. ende 7. article van de theses de welcke pater Bonaventura van Dijck, religieus van St. Franciscus ordre, heeft doen drucken om die te defenderen in de universiteyt van Loven op de feeste der canonisatie van de H.H. Joannes Capistranus ende Paschalis Baylon"* van Jan Cantor, op een boete van honderd goudgulden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 15 maart 1692	v.	(gedrukt), Nederlands
p.	Va. vt.	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Overkwartier

De verordening is uitgevaardigd op bevel van de landvoogd, markies van Gastanaga (decreet van 10 maart 1692).

1692-04-19 P 3, fol. 158r-163v, e.a.
PB 5.667; PV 4.1662

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE EN DE VEILIGHEID VAN DE WEGEN

De verordening behelst bepalingen terzake van de uitgifte van paspoorten aan militairen, de aansprakelijkheid van officieren voor het gedrag van hun ondergeschikten, en de wijze waarop schade door militairen aangericht via de intendant op de soldijbetalingen kan worden verhaald. Daarnaast geeft de verordening bepalingen aangaande de vervolging, aanhou-

ding en berechting van militaire delinquenten en van bedelaars en vagebonden. Waarden en herbergiers mogen alleen vreemdelingen opnemen die voorzien zijn van paspoorten in de vereiste vorm. De verordening dient elke eerste zondag van de maand na de hoogmis te worden afgelezen.

w.	op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
a.	Brussel, 19 april 1692	cs.	L.A. Claris
p.	Blon. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	Maximiliaan Emanuel	d.v.o.	28 april 1692
z.	cachet van zijne Majesteit op een ster van papier	d.v.a.	28 april 1692
v.	gedrukt, Nederlands		

De verordening dient ook door de militaire commandanten te worden gepubliceerd. Bij decreet van 19 april 1696 krijgt het Hof van Gelre opdracht de verordening opnieuw te laten publiceren. Het Hof richt zich in een vertoog tot de Raad van State. Men verklaart dat de overlast van militairen en vagebonden niet zozeer plaats vindt op de open wegen, maar veelal binnen de steden. Kanselier en raden verwachten meer heil van orders van de landvoogd aan de militaire commandanten en een beter toezicht op de militaire discipline. Zij zullen nadere orders van Zijne Majesteit afwachten, alvorens tot herpublicatie over te gaan (CB 7, fol. 383-386). De verordening is op bevel van de landvoogd op 9 februari 1697 opnieuw gepubliceerd (P 3, fol. 255v-261r).

1692-08-04 P 3, fol. 163v.169v. e.a.
PB 5.86; PV 4.1323

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE HUWELIJKEN VAN MINDERJARIGEN

Onder verwijzing naar de plakkaten van 4 juni 1540 en van 29 november 1623, wordt de bepaling hernieuwd, dat kinderen die nog geen zesentwintig zijn, niet zonder toestemming van ouders of voogd mogen huwen, op straffe van onterving en het verlies van elke vorm van financiële ondersteuning van de kant der ouders (alimentatie, donatio inter vivos). Mannen worden "inhabiel" om enig ambt te bekleden. Titel en vermogen van adellijke families kunnen echter in dergelijke gevallen vererven op hun nog ongeboren nakomelingen. Een minderjarige kan echter bij de rechter in beroep gaan tegen willekeurige weigering van huwelijkstoestemming. Het is niet toegestaan als postillon d'amour op te treden tussen minderjarigen wier ouders daar geen toestemming voor wensen te geven.

w. op naam van Karel II
a. Brussel, 4 augustus 1692
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. L.A. de Claris
v. gedrukt, Nederlands
z. grootzegel
a.i. Geheime Raad
t.i. landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d. te velde bij Halle, 4 augustus 1692
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 19 augustus 1692
d.v.a. 19 augustus 1692

Het plakkaat is op 19 augustus 1693 ingetrokken (P 3, fol. 206)

1692-10-25

P 3, fol. 184r-186r, e.a.
PB 5.189; PV 4.1154

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

Schellingen uit de Republiek der Verenigde Nederlanden worden voorlopig gangbaar verklaard tegen een koers van vijfeneenhalve stuiver. De circulatie van stuivers uit de Republiek blijft echter verboden op de straffe als vermeld in de -- niet nader aangeduide -- plakkaten. Cf. (→1686-11-23)*.

w. op naam van Karel II
a. Brussel, 25 october 1692
p. Blon. vt.
s. vanwege de koning
cs. P.L. Claris
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën, gehoord de raden en muntmeesters-generaal
t.i. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 6 november 1692

* Blijkens P 3, fol. 186v is de publicatie op verzoek van de Staten van het Overkwartier opgehouden tot 27 januari 1693. De Staten geven er de voorkeur aan de verordening pas te publiceren als de voor januari 1693 aangekondigde koersverlaging van de Hollandse schellingen ook werkelijk heeft plaats gehad. Het verzoek van de Staten wordt door het Hof ondersteund (24 december 1692) (CB 7, fol. 51-55).

1692-11-03

P 3, fol. 170r-173r, e.a.
PB 6.678; PV 4.800

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRAAN EN PEULVRUCHTEN

De uitvoer van granen wordt verboden op straffe van confiscatie en hoge boete. Zij mogen slechts worden verhandeld op de publieke markten binnen de ommuurde steden. Lieden van buiten de stad dienen bij aankoop een certificaat te tonen van de pastoor of de schout, getekend door de griffier en gezegeld met het schepenzegel, waaruit blijkt dat het graan voor eigen gebruik is bestemd. Alvorens het graan buiten de stad wordt gebracht dient deze verklaring door het stadsbestuur geviseerd te worden. Illegale transporten kunnen door eenieder worden opgehouden, mits het feit ter kennis wordt gebracht van de magistraat van de naburige stad. Publicatie geschiedt tevens door de superintendant van de militaire justitie.

w.	op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
a.	Brussel, 3 november 1692	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Blon. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	Maximiliaan Emanuel	d.v.o.	12 november 1692
cs.	L.A. Claris	d.v.a.	12 november 1692
z.	geheimzegel op een ster van papier		
v.	gedrukt, Nederlands		

De magistraat van Erkelenz en die van Nieuwstad verzoeken vrijstelling van het uitvoerverbod, aangezien zij anders hun financiële verplichtingen -- ook jegens Zijne Majesteit -- niet kunnen nakomen. Het Hof van Gelre ondersteunt hun verzoek bij de landvoogd (CB 7, fol. 107-116). De verordening wordt krachtens decreet van de Geheime Raad van 25 augustus 1693 door het Hof van Gelre op 12 september 1693 opnieuw gepubliceerd. Zie hierna (→ 1692-12-16), (→ 1692-12-30), (→ 1693-12-05), (→ 1694-02-06) en (→ 1694-06-19).

1692-11-20

P 3, fol. 179r-182r, e.a.
PB 6.655; PV 4.227

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET DISTILLEREN VAN BRANDEWIJNEN

In verband met graanschaarste wordt het distilleren van spiritualiën verboden. Distilleerderijen dienen te worden gesloten. De eigenaren moeten onder ede verklaren dat zij hun inrichtingen niet zullen gebruiken. Alle octrooien en concessies worden ingetrokken. Bij controle aangetroffen clandestiene stokerijen zullen in beslag worden genomen. De lokale overheid dient zorg te dragen voor de registratie van de stokerijen.

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d.	Brussel, 20 november 1692	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	7 december 1692
s.	vanwege de koning	d.v.a.	8 december 1692
cs.	L.A. de Claris		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

Naar aanleiding van klachten, dat Hollandse stokerijen van het verbod profiteren, wordt de wet voor het Overkwartier op 21 februari 1693 wederom buiten werking gesteld (P 3, fol. 187). Bij decreet van 19 december 1697 krijgt het Hof van Gelre opnieuw opdracht om het plakkaat te publiceren. Kanselier en raden zetten naar aanleiding van dit bevel uitvoerig uiteen waarom herpublicatie niet gewenst is (CB 8, fol. 48r-50v). Op 7 oktober 1698 wordt de verordening opnieuw gepubliceerd (P 3, fol. 385). Het distilleerverbod wordt bij decreet van 22 december 1700 opgeheven (CEA 1126). Zie hierna (→ 1701-05-07), (→ 1701-05- 30) en (→ 1702-07-31).

1692-12-16

P 3, fol. 175v-177v, e.a.
PB 7.680; PV 4.803

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET GRAANVERVOER PER SCHIP

Indien men granen per schip vervoert, dient men bij het eerste kantoor van in- en uitgaande rechten een passavant aan te vragen, waarin gespecificeerd wordt welke plaats de lading als bestemming heeft. Het is verboden de lading onderweg geheel of gedeeltelijk te lossen. Zulks om ontduiking van (→ 1692-11-03) tegen te gaan.

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d.	Brussel, 16 december 1692	d.	Brussel, 17 december 1692
p.	Blon.vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	3 januari 1693 (sic)
cs.	L.A. de Claris	d.v.a.	30 december 1692
z.	grootzegel		
v.	(gedrukt), Nederlands		
a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën		

De werking van de verordening wordt beperkt door (→ 1692-12-30). Beide verordeningen zijn tegelijkertijd gepubliceerd en worden krachtens bevel van de Geheime Raad van 25 augustus 1693 op 12 september 1693 opnieuw gepubliceerd. Zie hierna (→ 1693-12-05) en (→ 1694-06-19).

1692-12-30 P 3, fol. 182v.183v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE GRAANHANDEL

Schippers zullen graan uit het Overkwartier over de Maas mogen vervoeren naar de steden die op het geleidebiljet staan aangeduid, mits zij beloven het graan niet op het platteland te verkopen. (→ 1692-11-03) blijft overigens onverkort.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
a.	Roermond, 30 december 1692	v.	(geschreven), Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		
cs.	G.H. Furen		

Over het totstandkomen van de verordening zie P 3, fol. 173-178, 182.

1693-02-25 P 3, fol, 188r-205r, e.a.
PB 6.738; PV 4.909

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE UITVOER VAN PAARDEN NAAR FRANKRIJK

De verordening bestaat uit een integraal afschrift van (→ 1691-12-29), inclusief het "tractaet van overeenkominghe" (→ 1691-12-27), aangevuld met achtentwintig artikelen "tot beter verstand van het geseyde tractaet". Herhaald wordt dat niemand, van welke nationaliteit dan ook, paarden mag uitvoeren naar Frankrijk, de bezette gebieden of de gebieden die onder Franse contributie staan, op straffe des doods. De voorschriften met betrekking tot paspoorten voor het vervoer van paarden worden herhaald en uitgebreid. De formaliteiten zijn voor militairen en burgers verschillend. De bevolking van het platteland dient hagen, hekken en slagbomen in goede staat te houden om paardensmokkel buiten de grote wegen tegen te gaan. Alle paarden ten plattelande dienen onverwijld te worden geregistreerd. Borgsommen die zijn gestort bij de verkoop van paarden kunnen bij geconstateerde overtreding zonder attachebrieven of andere formaliteiten worden ingevorderd. De gedelegeerde rechters zullen voor de tenuitvoerlegging van hun vonnissen kosteloos gebruik mogen maken van alle faciliteiten der ordinaris gerechten. Er mag geen gratie of remissie worden verleend. Om de naarstigheid der rechters te vergroten wordt ze de tiende penning van de geconfisqueerde waarde in het vooruitzicht gesteld.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 25 februari 1693	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Blon. vt.	d.	Brussel, 14 april 1693
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	L.A. de Claris	d.v.o.	21 april 1693
z.	grootzegel	d.v.a.	21 april 1693
v.	gedrukt, Nederlands		

De verordening zal ook worden gepubliceerd door toedoen van de superintendant van de militaire justitie. Zie hierna (→ 1693-12-05).

1693-12-05 P 3, fol. 210r-213r, e.a.
PB 6.685.; PV 4.810

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE NALEVING VAN HET VERBOD VAN DE UITVOER VAN PAARDEN EN GRANEN

Om de naleving van de uitvoerverboden van granen en paarden, zoals vervat in (→ 1691-12-27), (→ 1691-12-29), (→ 1692-11-03), (→ 1692-12-16) en (→ 1693-02-25) te stimuleren, wordt bepaald dat aan degene die achteraf een overtreder van deze verordeningen aanbrengt en tevens het overtuigend bewijs van diens schuld levert, op certificatie van de advocaat-fiscaal door de ontvanger-generaal een forse beloning dient te worden uitgekeerd.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Brussel, 5 december 1693	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Blon. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	15 december 1693
cs.	L.P. de Claris		
z.	grootzegel		
v.	(gedrukt), Nederlands		

Zie hierna (→ 1694-06-19).

1693-12-16 P 3, fol. 216v-218v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Militairen mogen geen kooplieden aanhouden om hun koopwaren te doorzoeken onder voorwendsel van de uitvoering van verordeningen aangaande de betaling van in- en uitgaande rechten of in- en uitvoerverboden. De verordening dient ook door de militaire officieren te worden gepubliceerd.

w.	op naam van de landvoogd Maximiliaan Emanuel	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
a.	Brussel, 16 december 1693	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Blon. vt.	d.v.o.	25 december 1693
s.	Maximiliaan Emanuel	d.v.a.	30 december 1693
cs.	P.L. Claris		
z.	geheimzegel op een ster van papier		
v.	gedrukt, Nederlands		

1694-02-06

P 3, fol. 222v-224r, e.a.
PB 6.686; PV 4.815

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET VERBOD VAN DE UITVOER VAN GRANEN

Om de naleving van (→ 1692-11-03) te verbeteren, wordt de strafbedreiging verzwaard. De uitvoer van graan kan nu met de dood worden gestraft. Graan mag alleen uit de ommuurde steden worden gebracht met toestemming van de "raden tot het uytgaan der granen", die worden geacht te beschikken over lijsten aan wie en hoeveel kan worden geleverd.

w.	op naam van de landvoogd Maximiliaan Emanuel	z.	geheimzegel op een ster van papier
a.	Brussel, 6 februari 1694	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Blon. vt.	a.i.	Geheime Raad
s.	Maximiliaan Emanuel	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	P.L. Claris	d.v.o.	14 februari 1694

Het Hof stelt de afkondiging van de verordening uit en verzoekt de landvoogd om nadere informatie (P 3, fol. 224r-226r). Zie hierna (→ 1694-03-05) en (→ 1694-06-19).

1694-03-05

P 3, fol. 226r-229r, e.a.
PB 6.687; PV 4.816

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VERSTREKKING VAN ZAAIGOED

Omdat -- niettegenstaande het uitvoerverbod van graan, zoals nog recent herhaald middels (→ 1694-02-06) -- het zo winstgevend blijkt te zijn om toch graan te verkopen aan Frankrijk, dat boeren in het vorig seizoen zelfs het hun verstrekte zaaigoed hebben doorverkocht en officieren belast met de distributie ervan, het gedeeltelijk hebben verkwanseld, wordt de verstrekking van zaaigoed aan strenge regels gebonden. Zaaigoed mag slechts worden verstrekt op vertoon van een certificaat van de pastoor of hoofdofficier ter plaatse, waarin vermeld moet zijn hoeveel bunder, waar gele-

gen, bezaaid moet worden. Enige tijd daarna moet de boer nogmaals een certificaat overleggen, waaruit blijkt dat de akkers inderdaad zijn ingezaaid. De officieren in de ommuurde steden dienen registers bij te houden van deze verstrekkingen. Indien de landbouwer in gebreke blijft, wordt hij geacht het graan te hebben uitgevoerd, en wacht hem de doodstraf. Indien de officier nalatig is, wacht hem dezelfde straf als "fauteur" (begunstiger) van de vijand.

w.	op naam van de landvoogd Maximiliaan Emanuel	z.	geheimzegel op een ster van papier
a.	Brussel, 5 maart 1694	v.	gedrukt, Frans
p.	Blon. vt.	a.i.	Geheime Raad
s.	Maximiliaan Emanuel	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	L.P.Claris	d.v.o.	12 maart 1694

Op het moment dat het Hof van Gelre (→ 1694-03-05) ontvangt is (→ 1694-02-06) in het Overkwartier nog niet gepubliceerd, hangende de beschikking op de remonstrantie van het Hof. Ook van de onderhavige verordening wordt de publicatie vooralsnog aangehouden. Bij missive van 22 maart 1694 geeft de centrale regering toestemming om het plakkaat in het Overkwartier niet te publiceren (P 3, fol. 229v-230r).

1694-04-22 P 3, fol. 230v-232r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRANEN

De graanproduktie van de ambten Kriekenbeek en Erkelenz mag worden uitgevoerd naar Aken en Maastricht. Elk transport dient te zijn voorzien van een paspoort dat hoeveelheid en bestemming exact aangeeft. De verkopers dienen uit Maastricht of Aken gerechtelijke verklaringen mee terug te brengen omtrent de hoeveelheid die werkelijk is afgeleverd. Nalatigheid wordt gestraft naar de gestrengheid der plakkaten.

w.	op naam van kanselier en raden	g.	ambten Kriekenbeek en Erkelenz
a.	Roermond, 22 april 1694	d.v.a.	22 april 1694
v.	geschreven, Nederlands		

Voor de uitvaardiging van de verordening is permissie gegeven door de Geheime Raad (decreet van 9 april 1694). Zie hierna (→ 1694-08-19).

1694-06-19 P 3, fol. 233v.235r, e.a.
PB 6.690; PV 4.927

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BEVOEGDHEDEN VAN DE GEDELEGEERDE RECHTERS DIE ZIJN AANGESTELD KRACHTENS (→ 1691-12-29)

De bevoegdheid van de gedelegeerde rechters -- twee burgerlijke en één militaire -- die ingevolge (→ 1691-12-29) een prijsgerecht vormen voor de confiscatie van paarden, wordt thans uitgebreid tot het beoordelen van de juistheid van de inbeslagname van granen, die in weerwil van de verschillende verboden (cf. (→ 1692-11-03), (→ 1692-12-16), (→1693-12-05), (→ 1694-02-06)) naar Frankrijk dreigen te worden uitgevoerd.

w.	vanwege de koning	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 19 juni 1694	a.i.	Geheime Raad
p.	Blon. vt.	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	L.A. Claris		
z.	contrazegel		

1694-08-19 CB 7, fol, 220-223, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GRAAN

Onder verwijzing naar (→1694-04-22) wordt toestemming gegeven in het Overkwartier verbouwd graan uit te voeren naar de geallieerde gebieden, mits die gebieden niet grenzen aan door de vijand bezette gebieden. Het transport moet worden voorzien van paspoorten die hoeveelheid en bestemming van het graan duidelijk omschrijven. Binnen tien dagen na het transport moet op het kantoor van in- en uitgaande rechten een verklaring van de magistraat van de stad waar het graan is verkocht worden overgelegd, waaruit blijkt, dat inderdaad alle graan is aangekomen. De koper moet onder ede beloven het graan niet naar de vijand door te verkopen.

w.	op naam van de raden van het Hof van Gelre	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Roermond, 19 augustus 1694	g.	Overkwartier
		d.v.a.	19 augustus 1694

De verordening is uitgevaardigd op verzoek van de Staten van het Overkwartier, die zich aanvankelijk tot de Geheime Raad te Brussel hebben gewend. Het Hof van Gelre heeft op 7 augustus 1694 geadviseerd het verzoek van de Staten in te willigen. Kanselier en raden dienen daartoe een ontwerp-ordonnantie in. Bij decreet van 14 augustus 1694 machtigt de Geheime Raad het Hof om de verordening uit te vaardigen (CB 7, fol. 217-220). De verordening is echter niet naar de zin van de Staten. Zij vinden de voorgeschreven procedures te inge-

wikkeld en te kostbaar. Om aan hun bezwaren tegemoet te komen, bepaalt het Hof op 23 augustus 1694, dat voortaan geen paspoorten gelicht hoeven te worden, maar dat men kan volstaan met gratis te verstrekken "passavants". Als certificaten van ontvangst zullen voortaan ook worden geaccepteerd de verklaringen afgegeven door geestelijken, edelen en anderen die daartoe door de wethouders gemachtigd zullen zijn (CB 7, fol. 223-225).

1694-12-09 P 3, fol. 232v-233r, e.a.
PB 7.76; PV 4.2005

DECLARATIE TERZAKE VAN DE SCHULDEN VAN PERSONEEL EN GEVOLG VAN DIPLOMATEN

Het personeel of gevolg van buitenlandse ambassadeurs en gevolmachtigd ministers kan niet worden gearresteerd wegens schulden. Kooplieden dienen hiermee rekening te houden bij het leveren van goederen.

w.	vanwege de koning	v.	(gedrukt), Frans
a.	Brussel, 9 december 1694	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	22 december 1694
cs.	L.P. Claris		
z.	contrazegel		

1695-03-24 P 3, fol. 235r-236r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET TAALGEBRUIK VAN ADVOCATEN

Advocaten en procureurs dienen zich in processen voor het Hof van Gelre te Roermond te onthouden van onheuse, beledigende of lasterlijke taal. Indien zij aan dit vermaan geen gehoor geven, riskeren zij straffen varierend van een geldboete tot levenslange ontzetting uit hun functie.

w.	op naam van kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 24 maart 1695	v.	geschreven, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	13 april 1695, ter rolle

1695-04-27 P3, fol. 236r-238r, e.a.; PB 5.28

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE ADMISSIE VAN LICENTIATEN TOT OPENBARE AMBTEN

Niemand zal tot een kerkelijk of wereldlijk openbaar ambt, waarvoor de graad van licentiaat in de rechten is vereist, of tot de advocatuur worden toegelaten, tenzij hij tot genoegen van de Universiteit van Leuven zal kunnen bewijzen dat hij tenminste vier jaar met vrucht gestudeerd heeft aan een van de krachtens de visitie van de Universiteit (ROPBa&i 2.2.326) toegelaten universiteiten.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 27 april 1695
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. L.P. de Claris
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
t.i. landvoogd, Maximiliaan Emanuel
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 14 mei 1695
d.v.a. 14 mei 1695

Zie hierna (→ 1731-10-20).

1696-03-16 P 3, fol. 238r-239v, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET ONDERHOUD VAN WEGEN, SLOTEN EN WATERLOPEN

Om een meer effectieve naleving te verzekeren van de bepalingen aangaande het periodiek onderhoud van wegen en waterlopen, zoals vervat in GLS 2.5.7.28-31 en (→ 1673-06-26), worden de sancties verzwaard voor de officieren, die met het toezicht op de werkzaamheden zijn belast. Indien zij eventuele boeten niet binnen twee maanden innen, vervallen die geheel aan de ontvanger der exploiten.
Elk voor- en najaar moeten zij een beëdigde verklaring opmaken, waaruit blijkt dat het onderhoud der wegen naar behoren is gebeurd. Elke daarna nog geconstateerde onvolkomenheid komt ze te staan op een boete van twaalf goudgulden.

w. op naam van Karel II
d. Roermond, 16 maart 1696
p. Va. vt.
s. vanwege de koning
cs. G.H. Furen
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 16 maart 1696

Het plakkaat is uitgevaardigd ten verzoeke van de momber. Op verzoek van raad-fiscaal Pallant geeft de Raad van State te 's-Gravenhage, bij resolutie van 12 februari 1707, opdracht de verordening te herdrukken en opnieuw te publiceren; hetgeen op 23 februari 1707 is geschied (P 5, fol. 65). De verordening wordt nogmaals gepubliceerd krachtens decreet van 5 juni 1717 (Ms K 1.188); evenzo op 6 april 1754 (P 9, fol. 157r-159r; OAW 2503). Bij decreet van 12 november 1757 bepaalt de gevolmachtigd minister, graaf van Cobenzl, dat de kosten van de visitatie der wegen voortaan ten laste van de gemeenten gebracht zullen worden. Een reces van de Staten van het Overkwartier ter contrarie wordt vernietigd (ASO 1041, fol. 75). Zie hierna (→ 1734-02-08) en (→ 1767-12-21).

1696-03-21 P 3, fol. 252r-255v, e.a.
PB 5.65

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN DE BENDEN DER "SWARTMAECKERS"

De verordening voorziet in speciale maatregelen ter bestrijding van een bende straatschenders, brandstichters en "voetenbranders", die delen van Brabant en het Overkwartier onveilig maken. De bandieten maken zich onherkenbaar door hun gezichten te verven. Teneinde zich met meer succes te weer te kunnen stellen tegen overvallers, wordt een systeem opgezet om meerdere dorpen tegelijkertijd te alarmeren. De plaatselijke justitie en met name de meier van Leuven, de markgraaf van het land van Rhijen, de grootbaljuw van Wals-Brabant en de rechterlijke officieren van het Overkwartier, krijgen speciale bevoegdheden terzake van de berechting van deze "swartmaeckers". Een hoge beloning wordt uitgeloofd voor de aanhouding van de bendeleider, dood of levend.

w.	op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel	v.	gedrukt, Nederlands
a.	Brussel, 21 maart 1696	g.	Brabant, Overkwartier
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	Maximiliaan Emanuel	d.v.o.	10 april 1696
cs.	L.P. Claris	d.v.a.	11 april 1696
z.	geheimzegel op een ster van wit papier		

1696-05-28 P 3, fol. 239v-241r, e.a.
PB 5.192; PV 4.1156;
ROPB ord. monet. 279

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE TARIEFERING VAN MUNTEN

Ter aanvulling van (→ 1690-04-02) wordt een nieuwe wisselkoers vastgesteld voor Engelse muntstukken van één Guinea.

w.	op naam van Karel II	a.i.	muntmeesters-generaal
d.	Brussel, 28 mei 1696	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	1 juli 1696
cs.	L.P. Claris	d.v.a.	1 juli 1696
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

1696-06-22 P 3, fol. 242v.-244v, e.a.
PB 5.70; PV 4.1334

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET DRAGEN VAN ROUWKLEDING

Naar het voorbeeld van de in Spanje in 1684 en 1691 afgekondigde wetten, worden voorschriften uitgevaardigd om excessieve rouw tegen te gaan. Het plakkaat bepaalt de rouwkleding van personen en de stoffering van rouwkamers, kerken en begraafplaatsen.
Ten aanzien van het koninklijk huis, de adel en de burgerij wordt bepaald tot welke graad van bloed- of aanverwantschap en in welke vorm men rouw mag aannemen voor een overledene. Het onrechtmatig gebruik van rouwkoetsen en omfloerste paarden wordt gestraft met een boete van honderd gulden en verbeurte van de koets.

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d.	Brussel, 22 juni 1696	d.	te velde bij Niel-St. Martin, 22 juni 1696
p.	Pol. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	30 juni 1696
cs.	L.P. Claris	d.v.a.	30 juni 1696
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans		

De verordening wordt opnieuw gepubliceerd op 18 maart 1751, nadat de landvoogd Karel van Lotharingen, bij decreet van 9 maart 1751, de vervolging van overtredingen -- die voorbehouden was aan de wapenheraut of de raad-fiscaal -- bij preventie had toevertrouwd aan de locale rechterlijke officieren (ROPBa 3.7.11; P 9, fol. 92v-93v). Zie tevens (→ 1720-02-06).

1696-06-30 P 3, fol. 245r-246r, e.a.

ORDONNANTIE TER AANMOEDIGING VAN FRANSE OVERLOPERS

De bevolking wordt gemaand om deserteurs uit de Franse legers vrijelijk te laten passeren en ze niet af te schrikken door mishandeling en plundering.

w.	op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel	v.	(gedrukt), Frans
d.	te velde bij Niel-St. Martin, 30 juni 1696	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Pol. vt.	d.	te velde bij Niel-St. Martin, 5 juli 1696
s.	Maximiliaan Emanuel	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	L.P. Claris	d.v.o.	14 juli 1696
z.	geheimzegel op een ster van papier	d.v.a.	14 juli 1696

1696-11-05 P 3, fol. 249v-251r, e.a.
PB 5.193; PV 4.1245;
ROPB ord. monet. 280

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN DE CIRCULATIE VAN GESNOEIDE MUNTEN

De verordening behelst een verbod om gesnoeide gouden munten, en andere die meer dan zes azen aan gewicht hebben verloren, in omloop te brengen, op straffe als bedreigd in het plakkaat van 20 februari 1652 (PB 3.563). Die straffen zullen ook worden toegepast op degene die gesnoeide zilveren munt in omloop brengt. Het plakkaat van 20 februari 1652 wordt geacht in de onderhavige verordening te zijn geïnsereerd.

w.	vanwege de koning	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 5 november 1696	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Cox. vt.	d.	Brussel, 7 november 1696
s.	ter absentie van de audiencier	u.i.	stadhouder, prins van Nassau
cs.	J.B. van Erp	d.v.a.	20 november 1696
z.	geheimzegel op een ster van papier		
v.	(gedrukt), Nederlands		

1697-10-28 P 3, fol. 271v-332r, e.a.
(1697-09-20) PB 7.389; PV 4.1752

ORDONNANTIE (a) TERZAKE VAN DE PUBLICATIE VAN DE VREDE VAN RIJSWIJK (b)

De landvoogd beveelt de plechtige afkondiging van de vrede op 31 october aanstaande met inachtname van de gebruikelijke plechtigheden. Krachtens het tractaat worden een aantal retorsionele maatregelen opgeheven: Art. 15 van het vredesverdrag maakt een einde aan alle handelsbelemmeringen. Achterstallige contributies zullen niet verschuldigd wezen (art. 17). De gevolgen van de confiscaties worden ongedaan gemaakt*. Uitgeweken

onderdanen zullen terug mogen keren en hun goederen opnieuw in bezit nemen. Zij hebben echter geen recht op de tijdens de oorlog vervallen inkomsten (artt. 18-22). Een regeling wordt voorzien voor de betaling van renten, geaffecteerd op de aan de Franse koning gecedeerde domeinen (art. 24).

a) w/t.i. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d. Brussel, 28 october 1697
p. Cox. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
v. geschreven, Frans

b) verdrag gesloten te Rijswijk, 20 september 1697, geratificeerd te Fontainebleau, 3 october 1697 en te Madrid, 8 october 1697 (GPB 4.305)

In de tekst van het verdrag zijn enige drukfouten ingeslopen. Bij depêche van 18 februari 1698 worden door de landvoogd verbeterde exemplaren toegezonden (P 3, fol. 290-315). In opdracht van de Geheime Raad (decreet van 28 april 1699) maakt het Hof van Gelre op 2 mei 1699 bekend, dat ter uitvoering van art. 24 van het verdrag de volgende regeling is getroffen: Onderdanen van Zijne Majesteit, die een vordering hebben ten laste van de aan de Franse koning gecedeerde domeinen, kunnen zich wenden tot de surintendant-général des finances, De Pont Chartrin. Zij kunnen daartoe gebruik maken van de hulp van de Spaanse gevolmachtigd minister bij het Franse hof, de Baron D'Ittre (P 3, fol. 427).

* Bij decreet van 3 december 1697 bepaalt de Geheime Raad dat de confiscaties per 24 october 1697 zijn komen te vervallen. De sedertdien vervallen inkomsten moeten door de ontvangers der confiscatiën aan de oorspronkelijke rechthebbenden worden gerestitueerd (P 3, fol. 263).

1697-11-12

Audiëntie 1176bis, min.
PB 10a.297

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN HET TRANSITO-RECHT

Ten einde de doorvoerhandel te begunstigen, bepaalt de landvoogd dat bij wijze van transito-recht van manufacturen van zijde, goud, zilver, smyrna, wol, saai, linnen en katoen slechts 2,5% geheven zal worden, mits de formaliteiten zoals vastgelegd in de reglementen terzake strikt worden nageleefd.

w. vanwege de landvoogd
a. Dixmuide, 12 november 1697
p. C.D. Berg. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. Comte de Bergeyck, U. van der Borcht, F. de Zamora
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

Blijkens Audiëntie 1176bis is de verordening ook toegezonden aan de officieren van in- en uitgaande rechten te Navagne, Roermond, Baarlo en Venlo.

1697-12-23

P3, fol. 264r-270r, e.a.
PB 5.676; PV 4.606

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN OVERLAST DOOR VAGEBONDEN

Rechterlijke officieren dienen overdag en 's nachts de wegen te laten bewaken en alle vagebonden te doen aanhouden. Zij mogen eenmaal gearresteerde personen niet loslaten zonder gerechtelijke beschikking; ook niet, indien zij worden gereclameerd door de militaire justitie. Geen militair zal zich bij zijn aanhouding kunnen beroepen op speciale voorrechten. Om de aanhouding van vagebonden mogelijk te maken, is de officier verplicht met klokgelui en trommelslag de bevolking in de wijde omgeving te alarmeren. Op een dergelijk signaal dienen de wegen te worden afgezet: veerschippers mogen dan gedurende een etmaal geen vreemdelingen overzetten zonder speciale toestemming van de korporaal van de wacht. Desgewenst kunnen vagebonden gewapenderhand worden aangetast. Bij verzet mogen zij worden gedood. Zij kunnen over de grenzen van verschillende jurisdicties heen worden achtervolgd. Elke arrestatie wordt beloond door de ontvanger in het ressort van aanhouding.
Militairen mogen hun garnizoen niet zonder paspoort verlaten. Het paspoort moet het doel van de reis, de route, de tijdsduur en het aantal personen specificeren en zijn voorzien van het zegel van de commanderende officier. De houder is verplicht zijn paspoort desgevraagd onderweg te tonen. Het paspoort verliest zijn waarde, indien aan een dergelijke sommatie geen gevolg wordt gegeven, indien de militair voorzien is van vuurwapens, hij zich van de grote weg begeeft, of zich aansluit bij andere militairen. In dergelijke gevallen moet hij als vagebond worden behandeld.
Herbergiers, waarden en gaarkeukenhouders mogen onder geen beding zwervers huisvesten. Zij moeten regelmatig lijsten van hun gasten indienen bij de officier ter plaatse. Alle herbergen die buiten de grote wegen gelegen zijn, dienen te worden gesloten. Een officier die hierin nalatig is, riskeert een boete van driehonderd guldens. De raad-fiscaal wordt vermaand goed toezicht te houden op de verrichtingen der officieren.
Voor het overige blijven de plakkaten met betrekking tot vagebonden onverkort. De verordening moet ook in de "guarnisoenen der volckeren van oorloge" worden gepubliceerd.

w.	op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel	v.	(gedrukt), Nederlands
a.	Brussel, 23 december 1697	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Cox. vt.	d.v.o.	11 januari 1698
s.	Maximiliaan Emanuel		
cs.	P.L. Claris		
z.	geheimzegel, op een ster van papier		

Voorafgaand aan de uitvaardiging van de verordening, heeft de Geheime Raad bij missive van 3 october 1697 reeds opdracht gegeven intensief te patrouilleren om overlast door rondzwervende militairen tegen te gaan. Het Hof van Gelre heeft dit bevel bij circulaire van 5 october 1697 aan de officieren van het Overkwartier bekend gemaakt (P 3, fol. 261r-263v). Bij decreet van 23 april 1698 (P 3, fol. 355v-356v, e.a.) wordt bepaald, dat gearresteerde militairen toch weer moeten worden overgedragen aan de militaire justitie. De wijziging is op 3 mei 1698 in het Overkwartier bij circulaire bekend gemaakt. Zie hierna (→ 1699-04-07).

1698-01-03 P3, fol. 339r-347v, e.a.; OAV 1252 (314), gr. PB 5.212

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE EN DE INVOER VAN BILJOEN

De tariefering van buitenlandse muntsoorten wordt veranderd ten voordele van de munten van Zijne Majesteit. (→ 1690-04-02) komt derhalve te vervallen. Munten die door snoeien of anderszins in waarde en gewicht zijn verminderd worden voor biljoen verklaard. Het in omloop brengen van minderwaardige geldstukken of het tegen een hogere koers in betaling aannemen van getariefeerde munten wordt, al naar gelang de overtreder een particulier, een klein-, dan wel een groothandelaar is, zwaarder gestraft. Ouders zijn daarbij aansprakelijk voor hun kinderen; meesters voor hun knechten en "dienstmaerten". De invoer van muntmetalen wordt onder voorwaarden toegestaan, terwijl de invoer van bepaalde muntsoorten ter ommunting nadrukkelijk wordt verboden. Zij die, in weerwil van de plakkaten, munten snijden of "afsoden" (gedeeltelijk oplossen in koningswater om vervolgens het neergeslagen metaal terug te winnen), riskeren als valsemunters de doodstraf met de ketel.
Om te voorkomen dat bij gebrek aan voldoende munt van goede kwaliteit toch een beroep moet worden gedaan op slechte munt, dienen de muntmeesters-generaal voldoende wisselaars aan te stellen, die de biljoenen waarvan de omwisseling is toegelaten, volgens een speciaal daartoe gedrukte wissellijst* moeten inkopen en ze door klieving voor circulatie ongeschikt maken. Goud- en zilversmeden mogen dergelijke munten niet inkopen zonder speciale vergunning. Schulden, die sedert 2 april 1690 zijn aangegaan in lopende munt, kunnen met een reductie van acht-eenderde procent worden voldaan. Is de koopsom in "sterk" of wisselgeld uitgedrukt, dan dient men het volle pond te betalen. Voor wat betreft de alge-

mene voorschriften, waaronder instructies voor de manier van procederen in muntzaken, zal men zich blijven richten naar het plakkaat van 20 februari 1652 (PB 3.563).

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 3 januari 1698
z. (groot-)zegel
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d. Brussel, 5 januari 1698
p. Cox. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. L.P. Claris
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden

De verordening maakt in gedrukte vorm één geheel uit met (→ 1698-01-09). Zie hierna (→ 1701-06-20/1) en (→ 1725-04-21).

* PB 5.194: "*Nieuwe ordonnantie ende instructie voor de gezworene wisselaars ende collecteurs van alle gebilloneerde soo gouden als silveren penningen*", 3 januari 1698.

1698-01-09

P3, fol. 347v-349r, e.a.
PV 4.1255

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET OMWISSELEN VAN PHILIPSDAALDERS

Om degenen die tegoedertrouw Philipsdaalders boven hun intrinsieke waarde hebben geaccepteerd enigszins schadeloos te stellen, mogen muntmeesters en wisselaars twee stuivers boven de vastgestelde vergoeding uitbetalen.

w. vanwege de koning
d. Brussel, 9 januari 1698
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. P.L. de Claris
z. (groot-)zegel
v. (gedrukt), Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën

Cf. (→ 1698-01-03). De publicatie van beide verordeningen wordt aanvankelijk aangehouden. Bij resolutie van 22 januari 1698 besluit het Hof van Gelre, dat de momber G. Pallant eerst het gevoelen van ridderschap en steden terzake moet inwinnen. In Venlo leidt dit tot het opstellen van een lijst van "annotata" en "gravamina" (OAV 1252 (314)). De bezwaren zijn blijkbaar niet onoverkomelijk, want bij brieve van 1 februari 1698 gelast het Hof van Gelre de lagere overheden om tot publicatie over te gaan. Het plakkaat moet strikt worden nageleefd, zij het dat een voorbehoud wordt gemaakt ten opzichte van de boeten "gecommineert ten opsichte van de koopere ende loopende munte", waarover een nadere beschikking zal worden gevraagd (→ 1698-04-16).

1698-02-08 P 3, fol. 349v-354v, e.a.

REGLEMENT TERZAKE VAN DE STIJL VAN PROCEDEREN VOOR HET HOF VAN GELRE

Het reglement behelst onder verwijzing naar (→ 1671-03-16), (→ 1679-07-13) en (→ 1683-09-30) en de onderlinge overeenkomsten van de raden van de lange tabberd van 22 april 1676 en 15 juli 1678, bepalingen terzake van de stijl van procederen waarnaar men zich zal richten in het Hof van Gelre en Zutphen te Roermond. Het reglement voorziet in het bij toerbeurt rapporteren in de raad en in het instellen van een maandelijkse "tour" voor grote zaken en een tweewekelijkse voor kleine zaken. Deze toeren kunnen slechts bij uitzondering worden verlengd. Er worden afspraken gemaakt over de verdeling van de rapportgelden en de wijze van rapporteren: zo ten aanzien van het samenstellen van een recueil van de processtukken, het voorlezen ervan, als ook ten aanzien van het vragen der opinies. Verzuim wordt met een boete bestraft. Daarnaast wordt de taak van de raadsheer die als commissaris ter rolle fungeert nader omschreven, evenals de wijze waarop de vergoeding van advocaten dient te worden vastgesteld en hoe men daarvan "diminutie" (vermindering) kan krijgen. Bepaald wordt ook dat vonnissen in eerste instantie gewezen voorlopig ten uitvoer gelegd moeten worden, tenzij ze irreparabel zijn, en dat de gerechtelijke kosten onmiddellijk betaald moeten worden. Indien bij revisie de revident in het gelijk wordt gesteld, zal de geïntimeerde de hoofdsom en kosten vergoeden, vermeerderd met 6,25% rente 's jaars. Het reglement wordt ter rolle gepubliceerd.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit, overdekt met wit papier
d.	Roermond, 8 februari 1698	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	5 maart 1698, ter ordinaris rolle (Ms K 2.411)
cs.	T. Winckel		

1698-04-16 P 3, fol. 354v-355v, e.a.

PROVISIONELE ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

Het Hof van Gelre stelt een nieuwe koers vast voor Roermonds, Luiks en Brabants kopergeld om te voorkomen dat de bevolking van het Overkwartier nadeel ondervindt van de door de centrale regering vastgestelde wisselkoersen (→ 1698-01-09). Voor renten en schulden aangegaan voor 16 april 1698 blijft de oude koers van kracht.

w.	op naam van kanselier en raden	g.	Overkwartier
z.	Roermond, 16 april 1698	a.i.	momber
v.	gedrukt, Nederlands		

1698-06-16 P 3, fol. 366v-367r, e.a.

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN DE ONTDUIKING VAN TIENDEN

Het is de eigenaars van tiendbare gronden niet geoorloofd gewassen buiten het tiendbare land te brengen met het oogmerk de tiendheer -- van de domeinen: Zijne Majesteit -- of de tiendpachter te benadelen. De verordening moet jaarlijks door de plaatselijke heer of de rechterlijke officier opnieuw worden gepubliceerd.

w.	op naam van kanselier en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
a.	Roermond, 16 juni 1698	v.	(gedrukt), Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		
cs.	T. Winckel		

De verordening wordt uitgevaardigd op verzoek van de momber (P 3, fol. 366 r-v).

1698-07-30/1 P 3, fol. 367v-368v, 382v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE VERKOOP VAN AMBTEN EN TERZAKE VAN DE JACHT EN VISSERIJ

Ter voldoening aan het decreet van de Geheime Raad van 26 mei 1698 (P 3, fol. 364), gelast het Hof van Gelre de herafkondiging van het plakkaat van 2 mei 1626 terzake van de verkoop van ambten (→ 1698-07-31/2).
Alle officieren, bestuurders van steden en heerlijkheden moeten binnen zes weken bij de momber aangifte doen van de betalingen die in de voorafgaande twintig jaar in weerwil van deze verordening zijn gedaan. Eenieder wordt voorts vermaand (→ 1680-12-20) strikt na te leven en speciaal het artikel met betrekking tot de hoogte van de adellijke vrijheid. (→ 1683-10-05) terzake van jacht en visserij moet eveneens opnieuw worden gepubliceerd. Ter aanvulling wordt bepaald, dat niemand in de volgende twee jaar met vuurwapens zal mogen jagen.

w.	op naam van de raden van het Hof van Gelre	cs.	G.H. Furen
d.	Roermond, 30 juli 1698	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met een ster van papier
p.	Gijs. vt.	v.	(gedrukt), Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	g.	Overkwartier
		d.v.a.	30 juli 1698

Het Hof van Gelre doet met de uitvaardiging van onderhavige ordonnantie een halfslachtige poging om de volledige uitvoering van het decreet van de Geheime Raad te ontgaan. De Geheime Raad heeft eigenlijk voorgeschreven om ook de voor het Hof weinig vleiende gravamina van de Staten van het Overkwartier, die tot het decreet geleid hebben, te publiceren. De momber neemt met deze onvolledige uitvoering van Zijne Majesteits bevelen geen genoegen. Hij bewerkstelligt, dat van gravamina en decreet een vertaling wordt gemaakt, die op 22 juni 1699 openbaar wordt gemaakt (P 3, fol. 357r).

1698-07-30/2 P 3, fol. 368v-374r, e.a.
(1626-05-02)

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE VERKOOP VAN AMBTEN

Het is eenieder, die ambtshalve tot de begeving van enig ambt bevoegd is, verboden een ambt te verkopen of te verpanden, dan wel enige "erkentelijkheid" (recognitie) voor de begeving ervan te aanvaarden. Ambten die tegen betaling verworven zijn, worden geacht vacant te zijn, evenals het ambt van degene die dat ambt tegen betaling heeft vergeven. In elke commissiebrief of patent dient een zuiveringseed (eed van niet te hebben gegeven) te worden opgenomen. In elk ressort zal door de griffier van 's konings raad ter plaatse register worden gehouden van substitutie, resignatie of verkoop van ambten. Stadhouders der provincies en andere hoge "officieren" (ambtenaren) mogen naast hun gage geen betalingen in geld of natura vragen van de bevolking bij wijze van emolument.

w.	op naam van Philips IV	z.	(groot-)zegel
d.	Brussel, 2 mei 1626	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Ma. vt.	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
s.	vanwege de koning		
cs.	Verreycken	d.v.a.	30 juli 1698

De verordening wordt in het Overkwartier opnieuw gepubliceerd in verband met geconstateerde excessen (→ 1698-07-30/1). Zie hierna (→ 1734-02-16).

1698-09-30 P 3, fol. 386r-389r, e.a.
PB 6.693; PV 4.819

PLAKKAAT TER REGULERING VAN DE GRAANHANDEL

De uitvoer van graan wordt verboden. Hoewel kooplieden ongelimiteerd graan voor handelsdoeleinden mogen invoeren, mogen zij op de binnenlandse markt alleen voor eigen gebruik aankopen doen. Het vasthouden van graanvoorraden met het oogmerk de schaarste te vergroten en de prijs op te drijven is niet geoorloofd. De overheid zal regelmatig de pakhuizen controleren en de handelaren dwingen hun graan op de markt te brengen. Ter stimulering van de import wordt toegestaan, dat graan rechtstreeks van de schepen, waarmee het is ingevoerd, verkocht mag worden in weerwil van het bepaalde ter contrarie in octrooien, privileges en ordonnantiën. Overtredingen van het uitvoerverbod worden met forse boeten gestraft.

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d.	Brussel, 30 september 1698	cs.	bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
p.	Pol. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	8 october 1698
cs.	P.L. Claris	d.v.a.	8 october 1698
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

Bij missive van 14 october 1698 maakt de Geheime Raad bekend, dat de boetes op de gebruikelijke wijze in drieën gedeeld moeten worden. Dit besluit is door het Hof van Gelre per circulaire bekend gemaakt (P 3, fol. 390). Zie hierna (→ 1698-11-20).

1698-10-06 PB 10a. 318

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TER BEGUNSTIGING VAN DE TRANSITO-HANDEL

De verordening beschrijft de formaliteiten voor het goederenverkeer vanuit de Republiek via het kantoor van Well in het Overkwartier naar Aken en vandaar via Luxemburg naar Frankrijk en vice versa.

w.	vanwege de landvoogd	cs.	Comte de Bergeyck, Comte de St. Pierre, U. vander Borcht
a.	Brussel, 6 october 1698	v.	gedrukt, Frans
p.	C.D. Berg vt.	a.i.	Raad van Financiën
s.	Maximiliaan Emanuel		

1698-11-07 P 3, fol. 391v-393r, e.a.; DP 4, gr.

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN BEDELARIJ

In verband met de heersende graanschaarste worden alle vagebonden en bedelaars van buitenlandse origine gesommeerd om binnen drie dagen het land te verlaten, op straffe van geseling. Indien zij nogmaals worden aangetroffen, wacht hen een brandmerk en transport naar de galeien. Bedelaars van binnenlandse origine moeten zich naar hun geboorteplaats begeven. De lokale overheden dienen een plaatselijke verordening uit te vaardigen, die het herbergiers verbiedt andere dan "eerlijke" lieden te huisvesten.

w.	op naam van kanselier en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
a.	Roermond, 7 november 1698	g.	Overkwartier
p.	Va. vt.	v.	gedrukt, Nederlands
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	8 november 1698

De verordening is uitgevaardigd op bevel van de Geheime Raad en gemodelleerd naar een memorie, die aan het Hof is toegezonden bij depêche van 5 november 1698 (P 3, fol. 391r).

1698-11-15 P 3, fol. 393v-396r, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE BIERBROUWERIJ

In verband met de graanschaarste wordt het brouwen van bier van meer dan vier gulden Brabants per vat, exclusief accijns, verboden. Als grondstof mag men alleen gerst, boekweit en haver gebruiken, zonder bijmenging van tarwe of rogge. Overtreding van het verbod wordt gestraft met een boete, confiscatie van het bier, en het verbod om het beroep van brouwer uit te oefenen. Molenaars mogen geen melange van granen malen, afwijkend van de hier gegeven specificatie: zij riskeren eveneens een beroepsverbod.

w.	op naam van Karel II	v.	(gedrukt), Frans
d.	Brussel, 15 november 1698	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	19 november 1698
cs.	P.L. Claris	d.v.a.	19 november 1698
z.	grootzegel		

Zie hierna (→ 1699-03-23).

1698-11-20 P 3, fol. 396v-398r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET VERVOER VAN GRAAN

Om de controle op het uitvoerverbod van graan (→ 1698-09-30) te vereenvoudigen, wordt ook het vervoer binnen het Overkwartier aan regels gebonden. Graan of meel mag niet worden vervoerd zonder paspoort, dat samenstelling, hoeveelheid, route en bestemming vermeldt.

w.	op naam van kanselier en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
a.	Roermond, 20 november 1698	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	20 november 1698
cs.	G.H. Furen		

De verordening wordt uitgevaardigd op bevel van de Geheime Raad (lettre close van 8 november 1698; P 3, fol. 396v).

1699-02-03 Ms K 2.280-293, e.a.

PROVISIONEEL REGLEMENT VOOR ADVOCATEN, PROCUREURS, DEURWAARDER EN BODEN VAN HET HOF VAN GELRE

(→ 1678-10-17) en (→ 1687-06-17) ten vervolge, wordt de deurwaarder vermaand om tijdens de zittingen van het Hof persoonlijk aanwezig te zijn, de deur van de "voorcamere" (antichambre), de raadkamer en van de "huysplaetse" gesloten te houden en te zorgen dat de raadsheren door niemand in hun beraadslagingen worden gestoord, op straffe van een boete van één goudgulden. De deurwaarder mag geen andere vertrekken in het Hof gebruiken dan "degeene tot sijne conchargerie staende". Hij zal geen kolen van de kanselarij ten eigen bate aanwenden "en al evenmin zich er van lampen voorsien". Bij openbare gelegenheden moet hij "sich ... laeten vinden ... in een swert betaemelijck habijt, draegende den stock met Sijne Majesteijts waepenen in sijne rechte handt, aensienelijcker wijse"; zulks conform het vonnis van 28 januari 1697*. Het is zijn taak om op zittingsdagen de griffier om elf uur en vijf uur te waarschuwen, op straffe van één goudgulden. Bij ziekte van de deurwaarder worden de honneurs waargenomen door de oudste bode, die dan ook de jura zal profiteren.
Het reglement specificeert op welke wijze deurwaarder en boden ten verzoeke van advocaten insinuaties en exploten moeten doen. Een onderscheid dient daarbij te worden gemaakt in "cleijne" en "groote sommatiën". Advocaten mogen onder geen voorwaarde onderhands stukken

wisselen in contentieuze zaken. In pro-deo-zaken moeten óók deurwaarder en boden hun werk kosteloos verrichten. Het reglement zal ter rolle worden gepubliceerd.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	z.	(geheim-)zegel in rode hostie overdekt met een ster van wit papier
a.	Roermond, 3 februari 1699	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Hof van Gelre
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	18 februari 1699, "ter gemeyne rolle" (Vonnisboek Hof van Gelre, 1699, fol. 10-21).
cs.	T. Winckel		

* Vonnisboek Hof van Gelre, 1697, fol. 8.

1699-03-06 P 3, fol. 398v-401v, e.a.
PB 5.93

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN KAART- EN DOBBELSPEL EN HET IN GEZELSCHAP NUTTIGEN VAN KOFFIE, THEE, CHOCOLADE EN DERGELIJKE "LIQUEREN"

De verordening behelst het verbod van verschillende met name genoemde gok-, kaart- en dobbelspelen* gecombineerd met een verbod om koffie, thee, chocolade en dergelijke in openbare ruimten te serveren, omdat juist in die gelegenheden beroepsspelers hun slag slaan. Degene, die op overtreding van de verordening wordt betrapt, riskeert infaamverklaring en ontzetting uit zijn ambt of functie. Beroepsspelers zullen op hun eigen kosten over de grens worden gezet. Voorts wordt bepaald, dat speelschulden geen ereschulden zijn en dat schuldbekentenissen wegens dergelijke schulden geen in rechte afdwingbare betalingsverplichting met zich meebrengen.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 6 maart 1699	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Cox. vt.	p.	S. Pol. vt.
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp	d.v.o.	16 maart 1699
z.	grootzegel	d.v.a.	16 maart 1699
v.	gedrukt, Frans		

* Curiositeitshalve verdient vermelding het "*reglement raeckende de kaertespelen Lanterluij, Ledderen en Bel Bruijdt*", gedrukt "tot Ruremonde bij P. Vallen, drukker van den Edele Hove van Gelderlandt. 1712" (Ms K 3.246).

Zie hierna (→ 1716-03-01), (→ 1719-12-16) en (→ 1730-04-12).

1699-03-23 P 3, fol. 401v-402r, e.a.

ORDONNANTIE AANGAANDE HET BROUWEN VAN BIER

Ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier wordt het brouwen van bier van zes gulden Brabants het vat voorlopig weer toegelaten. (→ 1698-11-15) wordt in dit opzicht gewijzigd.

w.	vanwege het Hof van Gelre	cs.	G.H. Furen
a.	Roermond, 23 maart 1699	v.	(geschreven), Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	23 maart 1699

Naar aanleiding van een bericht van de Brusselse agent van de Staten, dat in Brabant alweer zwaarder bier wordt gebrouwen, betogen de Staten van het Overkwartier, dat de concurrentiepositie van de binnenlandse brouwers nodeloos zou verslechteren door handhaving van (→ 1698-11-15). Zij vinden bij het Hof van Gelre een welwillend gehoor voor hun argumenten.

1699-04-01/1 P 3, fol. 404v-415r, 416r/v, e.a.

PLAKKAAT EN EEUWIG EDICT TERZAKE VAN DE INVOER VAN MANUFACTUREN VAN WOL

Zijne Majesteit verbiedt de invoer van buitenlands laken en van lakense produkten, alsmede van bedrukte en onbedrukte stoffen van zijde en katoen uit Indië, hoeden en wat dies meer zij, op straffe van verbeurte der onderhavige goederen, transportmiddelen en een forse boete. Er worden overgangsmaatregelen getroffen voor goederen, die op het moment van afkondiging al van overzee onderweg zijn en voor de verkoop van nog aanwezige voorraden. Prijsopdrijving wordt niet getolereerd. Gecommitteerden uit de gilden worden belast met het registreren en merken van de aanwezige voorraden. De burgerlijke overheid dient ze bij de uitvoering van hun taak te ondersteunen. Om de binnenlandse produktie in de toekomst van de uitheemse te kunnen onderscheiden, dienen geweven stoffen op het getouw te worden gemerkt door genoemde gecommitteerden. Zware straffen worden gesteld op het verwijderen of vervalsen van de zegels.
In de stof van elke rol dienen de letters van de wever en het nummer van de rol te worden ingeweven. Wanneer een rol via de lakenhal wordt uitgegeven aan een "uitsnijder" (kleermaker), dan moet op de lakenhal een staal van de stof worden achtergelaten. Als de rol versneden is, moet het restant van de stof met de letters van de wever, het volgnummer van de rol en het zegel worden ingeleverd, alvorens een nieuwe rol in ontvangst

kan worden genomen. Bij tussentijdse controle moet deze lap stof altijd getoond kunnen worden.
Het is ingevolge het plakkaat van 14 maart 1664 (PB 4.359) niet geoorloofd om wollen stoffen buitenlands te brengen om ze te laten verven. De verkoop van buitenlandse produkten wordt voor de duur van twee jaar verboden, na afloop van die termijn moeten zij over de grens worden verkocht.
Het houden van lakenmarkten buiten de ommuurde steden wordt verboden. Er worden speciale maatregelen getroffen voor de opsporing, vervolging en berechting der overtreders, waarbij de gecommitteerden en de dekens der gilden speciale bevoegdheden krijgen. Lokale overheden, die het wenselijk achten nadere verordeningen te concipiëren om de binnenlandse wolnijverheid te stimuleren, worden uitgenodigd om hun ontwerpen voor te leggen aan de koning. De officieren ten plattelande en die van de kantoren van in- en uitgaande rechten dienen de advocaat-generaal middels driemaandelijkse rapporten omtrent de naleving van de verordening te berichten.
Om de afzet van binnenlandse produkten te bevorderen, wordt de maximale rek per lengtemaat genormeerd. Eventuele stedelijke heffingen op textiel dienen te worden opgeheven. Indien deze imposten met renten zijn belast, mogen de stedelijke overheden suggesties doen voor vervangend inkomen. Een verordening ter stimulering van de binnenlandse produktie en de eigen uitvoer wordt in het vooruitzicht gesteld (→ 1699-04-01/2).

w.	op naam van Karel II	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d.	Brussel, 1 april 1699	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
p.	Cox. vt.	d.v.o.	13 april 1699
s.	vanwege de koning	d.v.a.	13 april 1699
cs.	P.L. Claris		
z.	grootzegel		
a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën		

De verordening is het resultaat van een conferentie van de Raad van Financiën met vertegenwoordigers der grote handelssteden (cf. R. de Schrijver, *Jan van Brouchoven, graaf van Bergeyck*, t.a.p., blz. 182). Bij decreet van 8 april 1699 worden voorschriften gegeven met betrekking tot "carseyen" (P 3, fol. 416). Bij decreet van 9 september 1699 gelast de Geheime Raad aan de magistraat van Venlo om een overzicht te geven van de activiteiten, die men aldaar heeft ontplooid om de naleving van de verordening te verzekeren. Het antwoord van de magistraat bevat de initialen waarmee de wevers hun produkten merken en een afdruk van het lakenzegel der stad (OAV 1253 (304)). Bij decreet van 15 april 1702 ontvangt het Hof van Gelre opdracht, artikel 1 van het plakkaat – terzake van de invoer van Indische katoen -- in de vorm van een afzonderlijk extract nogmaals te publiceren (P 4, fol. 116v-117v). Zie hierna (→ 1699-08-27) en (→ 1700-07-24).

1699-04-01/2 P 3, fol. 416v-425r, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE UITVOER VAN WOL EN ONGESCHOREN SCHAPEN

De verordening behelst een verbod van de uitvoer van grondstoffen die nodig zijn voor de binnenlandse wolnijverheid. Een uitzondering wordt gemaakt voor geverfde garens bestemd voor de buitenlandse tapijtindustrie. Overtreding van het uitvoerverbod wordt gestraft met een boete van driehonderd Artesische ponden en verbeurte van wol en transportmiddelen. In geval van insolventie wordt de boete omgezet in geselstraf en verbanning. Om het toezicht op de uitvoer te vereenvoudigen wordt het transport gebonden aan een stelsel van "acquitten à caution". Na aankomst van de wol in de plaats van bestemming moet een ontvangstbewijs worden gezonden naar de plaats van herkomst, alvorens de borgsom wordt geretourneerd. Voor professionele wolverkopers gelden andere regels. Thuiswerkers op het platteland die wol spinnen en verwerken tot kousen moeten hun grondstof onder borgstelling betrekken uit de stad. Het is verboden wol te verhandelen buiten de publieke markten. Opkopers moeten daarbij de naam van hun opdrachtgever laten registreren. Herbergiers worden vermaand niet te gedogen, dat wol in hun etablissement wordt verhandeld. De wol dient bij voorkeur aan lokale fabrikanten te worden verkocht. Tussen mei en october moet een toeslag worden betaald voor de uitvoer van ongeschoren schapen. Verder behelst de verordening bepalingen omtrent de vervolging en berechting van de overtreders. De verjaringstermijn wordt gesteld op één jaar.

w.	op naam van Karel II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
d.	Brussel, 1 april 1699	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	14 april 1699
cs.	P.L. de Claris	d.v.a.	14 april 1699
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

1699-04-07 P 3, fol. 402v.-404r, e.a.
PB 5.685; PV 4.609

ORDONNANTIE TER BESTRIJDING VAN DE OVERLAST VAN VAGEBONDEN, ROVERS EN DERGELIJKE

De landvoogd beveelt nogmaals de naleving van (→ 1697-12-23). De rechterlijke officieren worden erop gewezen, dat hun gemeenten aansprakelijk

zijn voor de schade die passanten in hun ressort lijden ten gevolge van een gebrekkige handhaving van de orde.

w. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
a. Tervuren, 7 april 1699
p. Cox. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. P.L. de Claris
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands
t.i. landvoogd, Maximiliaan Emanuel
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 20 april 1699
d.v.a. 20 april 1699

1699-04-13/1 Swalmen-Asselt (pastorie) 1-3, e.a.
PV 4.772

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN VAN WIJN, BRANDEWIJN EN DERGELIJKE

De landvoogd verhoogt de invoerrechten van Franse wijnen, brandewijnen en azijn.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 13 april 1699
p. C.D. Bergh. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. Comte de Bergeyck, comte de St. Pierre, F. de Zamora
v. geschreven, Frans

1699-04-13/2 OAV 1254, e.a.
PB 10a, app. 11

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE OPRICHTING VAN ZOUTPANNEN

De landvoogd permitteert eenieder zoutpannen op te richten binnen de ommuurde steden, zonder daarvoor enig octrooi van node te hebben. De jaarlijks te betalen erkentelijkheden voor bestaande zoutpannen worden afgeschaft. Er zal integendeel voortaan zelfs een premie worden uitbetaald aan ondernemers, die zoutpannen exploiteren. De invoerrechten op buitenlands zout worden verhoogd.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 13 april 1699
p. C.D. Berg. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. Comte de Bergeyck, comte de St. Pierre, F. de Zamora
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën

1699-06-04 P 3, fol. 428v-430r, e.a.
PB 7.97; PV 4.798

ORDONNANTIE TERZAKE VAN NERINGDOENDE MILITAIREN

De landvoogd verbiedt militairen, hun bedienden en huisgenoten om handel te drijven in wijn, brandewijn of tabak, wegens de schade die hun nering toebrengt aan de stedelijke imposten, waardoor het opbrengen der bede in gevaar dreigt te komen. Militaire gouverneurs en commandanten worden persoonlijk aansprakelijk gesteld voor eventuele schade. De verordening moet door de burgerlijke en militaire overheid op de gebruikelijke plaatsen worden afgekondigd.

w. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
a. Brussel, 4 juni 1699
p. Cox. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. L.P. Claris
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.o. 25 juni 1699
d.v.a. 25 juni 1699

1699-06-22 PB 10a. 323

"ESTAT ET TARIF" VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE HEFFING VAN IN- EN UITGAANDE RECHTEN

Teneinde de eigen koophandel te begunstigen, worden de invoerrechten van knopen, kaarsen, leder, kant, schors, textiel, ijzer, handschoenen, oliën en vetten sterk verhoogd, terwijl de uitvoerrechten sterk verlaagd worden.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 22 juni 1699
p. C.S.P. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. Comte de St. Pierre, U. vander Borcht, F. de Zamora
a.i. Raad van State, Raad van Financiën
v. gedrukt, Frans

In de "*Declaratie van 't gene de commercie in Gelderlandt soo danich bezwaert dat aan de coopliedens en schippers onmoogelick (is) te continueren hunne coophandel ende schipvaerte...*" wordt na de bezetting van het Overkwartier in october 1702 door de ontvangers van in- en uitgaande rechten te Venlo aan Haar Hoog Mogenden onder meer intrekking van dit tarief gevraagd (ARA I SG 12548.498)). Zie hierna (→ 1699-08-21/2).

1699-07-16 P 3, fol. 430r-433r, e.a.
PB 6.704; PV 4.852

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE GRAANHANDEL

Naar aanleiding van de activiteiten van graanspeculanten, die met het oogmerk een kunstmatige graanschaarste te creëren en daardoor de prijs op te drijven, reeds een groot deel van het te velde staande gewas hebben opgekocht, worden dergelijke leveringscontracten nietig verklaard. Bovendien wordt een uitvoerverbod van graan ingesteld, alsmede de verplichting graan te verhandelen op de publieke markten, die louter binnen de ommuurde steden gehouden mogen worden. Men mag slechts zoveel graan aankopen als men voor eigen gebruik nodig heeft. Bakkers, brouwers en molenaars mogen slechts zoveel graan aankopen, dat zij hun normale produktie kunnen handhaven. Onder geen beding mogen zij met hun voorraden handel drijven. Graanspeculanten zullen als "bloetsuypers van het arme volck" worden gegeseld en levenslang verbannen.
De stedelijke overheden moeten op marktdagen een der schepenen belasten met het toezicht op de naleving van de verordening.

w.	op naam van Karel II	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 16 juni 1699	a.i.	Geheime Raad
p.	Cox. vt.	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
cs.	bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp	d.v.o.	22 juli 1699
z.	grootzegel	d.v.a.	22 juli 1699

Bij decreet van 22 september 1699 verklaart de Geheime Raad, dat de verordening niet zo moet worden opgevat, als zouden graanhandelaren zelfs binnen hun domicilie geen graan mogen vervoeren (P 3, fol. 435). De verordening is bij circulaire van 5 october 1699 ingetrokken (OAV 1253 (304)). Zie hierna (→ 1699-08-21/1).

1699-08-21/1 P 3, fol. 439v-440r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE BERECHTING VAN ECONOMISCHE DELICTEN OP HET GEBIED VAN DE GRAANHANDEL

In verband met de problemen die de lokale officieren ondervinden bij het ten overstaan van subalterne gerechten vervolgen van de overtreders van (→ 1699-07-16), worden de raadsheren Cox, Van Hemselrode en Van Aefferden aangewezen als gedelegeerde rechters, op voet van (→ 1691-12-29).

w. op naam van stadhouder, kanselier en raden
a. Roermond, 21 augustus 1699
p. Van Aeff. vt.
s. ter ordonnantie van het Hof van Gelre
cs. G.H. Furen
z. zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 21 augustus 1699

De verordening wordt uitgevaardigd op bevel van de Geheime Raad. Binnen het Hof van Gelre bestaat verschil van mening over de vraag of de ordonnantie onmiddellijk moet worden uitgevaardigd, aangezien de Staten van het Overkwartier in Brussel pogingen aanwenden om de verordeningen terzake van de graanhandel te doen wijzigen, op grond van het argument dat de import van graan uit het Keulse, de export uit het Overkwartier aanzienlijk overtreft. Het gevoelen van de president Van Aefferden, dat er "periculum in mora" is, prevaleert.
Derhalve wordt de verordening zonder eerst aan de Staten te zijn gecommuniceerd gepubliceerd (Hof van Gelre, ongeordend).

1699-08-21/2 PB 10a.325

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE TOLVRIJDOM OP DE MAAS

Teneinde het gebruik van tolvrijdom op de Maas zoveel mogelijk te beperken, bepaalt de landvoogd dat de tolvrijdom alleen zal gelden voor koopwaar, die door de schippers-burgers zal zijn geladen in een gepriviligieerde stad, die tevens meer dan één jaar hun woonplaats moet zijn, of voor koopwaar die aldaar door hen wordt ontladen en verkocht.
De schippers zullen alvorens tolvrijdom te genieten aan de officieren van de in- en uitgaande rechten een bewijs moeten overleggen van hun "buyck-vast" gevestigd zijn in die gepriviligieerde plaats. De tolvrijdom geldt bovendien niet voor de koopwaar, die al aan niet-burgers is verkocht of toegezegd.
De momber als gedelegeerde rechter van in- en uitgaande rechten zal alle geschillen die samenhangen met de uitvoering van de verordening berechten. Hij wordt vermaand niemand rechtsingang te geven, dan "naer voorgaende ghenoegsaeme cautie".

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 21 augustus 1699
p. C.S.P. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. Comte de St. Pierre, U. vander Borcht, F. de Zamora
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van Financiën, gehoord de Rekenkamer van Brabant, de momber van het Hof van Gelre en de raad-fiscaal van de Geheime Raad

Zie noot bij (→ 1699-06-22).

1699-08-27 P 3, fol. 433v-434v, e.a.
PB 6, 480; PV 4.774

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE TEXTIELNIJVERHEID

(→ 1699-04-01/1) bevat de bepaling, dat de binnenlandse heffingen op de eigen industriële produkten zouden komen te vervallen. Het is de bedoeling dat deze bepaling niet louter op wol, maar op alle textiel wordt toegepast.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 27 augustus 1699
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. P.L. de Claris
z. grootzegel
v. (gedrukt), Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad, Raad van Financiën
t.i. landvoogd, Maximiliaan Emanuel
cs. bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden
d.v.a. 7 september 1699

1699-09-30 Audiëntie 1126, min.; OAR 309, nr. 126, gr.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE HANDEL IN GRAAN

Zijne Majesteit verklaart, dat men graan wederom vrijelijk mag verhandelen op de publieke markten. Men mag het graan daartoe transporteren van de ene provincie van de Zuidelijke Nederlanden naar de andere. Alle beletselen en bevelen ter contrarie worden opgeheven.

w. op naam van Karel II
d. Brussel, 30 september 1699
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
z. grootzegel
v. gedrukt, Frans
t.i. landvoogd, Maximiliaan Emanuel
u.i. stadhouder, prins van Nassau, kanselier en raden

De verordening is door de Audiëntie toegezonden aan het Hof van Gelre. Van publicatie in het Overkwartier blijkt niet met zekerheid.

1700-02-15 OAR 325 nr. 196; OAV 1253 (394), gr. PB 10a.328

DECLARATIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN HET VERVOER VIA HET BUITENLAND VAN INHEEMSE PRODUKTEN BESTEMD VOOR BINNENLANDSE CONSUMPTIE

De landvoogd verklaart, dat inheemse produkten die, om elders binnen de Zuidelijke Nederlanden verkocht te kunnen worden, via buitenlandse jurisdicties moeten passeren -- en waarover derhalve in- en uitgaande rechten verschuldigd zouden zijn -- vrij van rechten zullen mogen passeren, mits de vervoerder een "passavant à caution" licht bij het vertrekkantoor. De borgsom zal worden terugbetaald op vertoon van het door het kantoor van aankomst gevidimeerde paspoort.

w. vanwege de landvoogd
a. Brussel, 15 februari 1700
p. C.S.P. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. Le comte de St. Pierre, F. de Zamora, Ch. Gaillard
v. gedrukt, Frans
a.i. Raad van Financiën
u.i. officieren van in- en uitgaande rechten

De verordening is uitgevaardigd ten verzoeke van de Staten van het Overkwartier.

1700-05-26 P 4, fol. 1r-2r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET MALEN VAN GRAAN

Bij wijze van represaille voor de Gulikse verordening van 1 maart 1700, die een verbod inhoudt om Guliks graan in het Overkwartier te laten malen zonder licentbrief, wordt het de bevolking verboden om veldvruchten op Guliks territoir ter molen te brengen, op straffe van verbeurte van het gewas en de gebezigde transportmiddelen.

w. op naam van kanselier en raden
a. Roermond, 26 mei 1700
v. (geschreven), Nederlands
a.i. momber
g. Overkwartier

1700-05-29 PB 10a.330

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE TRANSITO-HANDEL

De landvoogd stelt een algemene heffing van twee- en-een-half procent vast voor alle transito-goederen. Voor verschillende handelsroutes worden vaste kantoren ter in- en uitklaring aangewezen. Voor goederen bestemd voor het Duitse Rijk en Italië wordt Roermond als zodanig aangewezen.

w.	vanwege de landvoogd	cs.	Comte de St. Pierre, F. de Zamora
a.	Brussel, 29 mei 1700		Don M. Medina y Contreras
p.	C.S.P. vt.	v.	gedrukt, Frans
s.	Maximiliaan Emanuel	a.i.	Raad van State, Raad van Financiën

1700-07-24 P 4, fol. 3r-6r, e.a.
PB 6.462; PV 4.902

ORDONNANTIE TER BEVORDERING VAN DE TEXTIELNIJVERHEID

De stedelijke overheden worden uitgenodigd om door middel van het toekennen van privileges en belastingvrijdom een gunstig ondernemersklimaat te scheppen om buitenlandse textielfabrikanten aan te lokken. Zij dienen bereid te zijn om een lakenhal in te richten en de ondernemers kapitaal te verschaffen om grondstoffen aan te kopen en voorlopig de afname van de produkten te garanderen. Ten behoeve van de lakenhal dient men "bewindhebbers van de halle" en "schatmeesters" (keurmeesters) aan te stellen, om door middel van kwaliteitscontrole de reputatie van het binnenlandse produkt te verbeteren.
In afwijking van (→ 1699-04-01/1) en het decreet van 8 april 1699 (ibidem, toelichting) mogen buitenlandse manufacturen weer worden ingevoerd, mits betaling van rechten. Een loden zegel dient daarbij als bewijs van betaling. Indien een handelaar buitenlandse produkten via de lakenhal betrekt, is hij verplicht naar evenredigheid van het binnenlandse produkt af te nemen.

w.	op naam van Karel II	z.	grootzegel
d.	Brussel, 24 juli 1700	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Tir. vt.	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
s.	vanwege de koning	u.i.	commandant, graaf van Horne, kanselier en raden
cs.	bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp	d.v.o.	4 augustus 1700

Zie hierna (→ 1700-08-18).

1700-08-16 OAR 327 nr. 197, gr.
PB 10a.342

ORDONNANTIE VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE INVOERHEFFING OP GRAAN

Teneinde te vermijden dat grote hoeveelheden graan uit het buitenland in de Zuidelijke Nederlanden zouden worden gedumpt ten detrimente van de binnenlandse graanhandel, worden de invoerheffingen op graan tot nader order verdubbeld.

w.	vanwege de landvoogd	v.	gedrukt, Frans
a.	Brussel, 16 augustus 1700	a.i.	Raad van Financiën
p.	Bor. vt.	u.i.	officieren van in- en uitgaande rechten
s.	Maximiliaan Emanuel		
cs.	U. van der Borcht, F. de Zamora, Ch. Gaillard		

1700-08-18 P 4, fol. 6v-9v, e.a.
PB 6.463; PV 4.904

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE TEXTIELNIJVERHEID

Ter aanvulling van (→ 1700-07-24) wordt bepaald dat alleen in Antwerpen, Bergen, Brugge, Brussel, Gent, Leuven, Mechelen en Namen lakenhallen zullen worden ingericht. Textielprodukten die voor een van deze steden bestemd zijn, zullen worden aangehouden totdat de markthal gereed is. Zodra de Raad van Financiën van de opening verwittigd is, zullen passavanten worden afgegeven voor de desbetreffende kantoren van licenten. Buiten de bedoelde markthallen is de verkoop van buitenlandse waren "en gros" of "en detail" niet geoorloofd.

w.	op naam van Karel II	z.	grootzegel
d.	Brussel, 18 augustus 1700	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Cox. vt.	t.i.	landvoogd, Maximiliaan Emanuel
s.	vanwege de koning	u.i.	commandant, graaf van Horne, kanselier en raden
cs.	bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp	d.v.o.	26 augustus 1700

1700-10-05 P 4, fol. 9v-10v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN BEGRAFENISSEN EN UITVAARTPLECHTIGHEDEN TEN PLATTELANDE

Om te voorkomen dat de nabestaanden van een overledene in financiële problemen geraken door hoge uitvaartkosten, wordt het houden van begrafenismaaltijden en "commessatiën" (slemppartijen) verboden op straffe van drie goudgulden boete per persoon.

w.	op naam van kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 5 october 1700	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	5 october 1700

2. Verordeningen afgekondigd in Spaans Gelre gedurende de (effectieve) regering van Philips V (1 november 1700 - 17 october 1702)

1701-01-10 P 4, fol. 14v-16v, e.a.
ROPBa 3.1.8

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE AANWERVING VAN MILITAIREN VOOR VREEMDE VORSTEN

De verordening behelst een verbod van zich te laten aanwerven voor vreemde krijgsdienst. Ronselaars riskeren de doodstraf. Recruten worden gestraft met lijfstraffen of de doodstraf, al naar gelang van de omstandigheden.

w. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
d. Brussel, 10 januari 1701
p. Cox. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. P.L. de Claris
z. geheimzegel
v. gedrukt, Nederlands
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.o. 21 januari 1701
d.v.a. 21 januari 1701

1701-02-19 Audiëntie 1127, min.
ROPBa 3.1.14

BAN (MILITAIR) VAN GENERAAL PARDON VOOR DESERTEURS

De landvoogd verklaart dat deserteurs uit de legers van de Franse koning dienst kunnen nemen onder de wapenen van Zijne Majesteit zonder risico van uitlevering, zelfs indien Franse en Spaanse troepen in hetzelfde kampement gelegerd zouden zijn.
Deserteurs die binnen twee maanden van de dwalingen huns weegs terugkeren, of zich elders weer voor de dienst melden, genieten amnestie en generaal pardon.

w. op naam van de landvoogd, Maximiliaan van Beieren
d. Brussel, 19 februari 1701
s. Maximiliaan Emanuel
cs. Don Joseph de Arze
z. cachet van Zijne Majesteit
v. gedrukt, Spaans, Frans, Nederlands
u.i. stadhouder, graaf van Horne

1701-02-23/1 P 4. fol. 17v.-22r, e.a.
ROPBa 3.1.15

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MUNTKOERSEN

De tariefering van gouden en zilveren munten wordt in overeenstemming gebracht met de Franse wisselkoersen. De nieuwe tariefstelling is niet van invloed op betalingen van wisselbrieven, cijnzen, huren, schulden, beden, imposten en accijnzen. Een "*Nieuwe Evaluatie der goude en zilveren speciën*" completeert de verordening.

w. op naam van Philips V
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. L.P. de Claris
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Raad van State, Geheime Raad
t.i. landvoogd, Maximiliaan Emanuel
cs. bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.o. 28 februari 1701

De invoering van dit tarief in het overwegend op het Duitse Rijk georiënteerde Overkwartier stelt het Hof van Gelre en de momber voor problemen (P 4, fol. 22r-25r). Zie hierna (→ 1701-06-20/2).

1701-02-23/2 P 4, fol. 25r-27r, e.a.
ROPBa 3.1.16

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE MILITAIRE DISCIPLINE

Deserteurs uit de legers van Zijne Majesteit of de Franse koning moeten door de bevolking worden aangehouden. Voor elke deserteur die naar zijn garnizoen wordt teruggeleid, dient de thesaurier van het regiment een beloning van tien patakons uit te keren.

w. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
a. Brussel, 23 februari 1701
p. Cov. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. bij afwezigheid van de audiencier, J.B. van Erp
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands
a.i. Geheime Raad
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.o. 5 maart 1701
d.v.a. 5 maart 1701

1701-03-03 P 4, fol. 27v-30v, a.a.
ROPBa 3.1.18

PROCLAMATIE TERZAKE VAN DE INRICHTING VAN DE LEGERS VAN ZIJNE MAJESTEIT

In de publicatie wordt de opzet van een groot staand leger geschetst, waarvan de werving in opdracht van Zijne Majesteit voor mei 1701 moet zijn voltooid. Alle bataljons infanterie dienen samengesteld te worden uit een gelijk aantal compagnieën à vijftig soldaten. Evenzo de eskadrons cavalerie. De landvoogd kondigt aan, dat de nodige maatregelen zijn getroffen om een regelmatige betaling der soldij te verzekeren. Speciaal de adel wordt opgeroepen dienst te nemen.

w. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
a. Brussel, 3 maart 1701
p. Cox. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. L.P. de Claris
v. gedrukt, Frans
z. geheimzegel op een ster van papier
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.o. 8 maart 1701
d.v.a. 8 maart 1701

1701-03-09 P 4, fol. 31r-33v, e.a.
ROPBa 3.1.19

REGLEMENT TERZAKE VAN DE INKWARTIERING VAN MILITAIREN

De verordening omschrijft de vereisten waaraan de verblijven der militairen, al naar gelang van de rang van de ingekwartierde officieren of soldaten, moeten voldoen. De onvrijwillige gastheer heeft de keuze tussen daadwerkelijke inkwartiering en betaling van een afkoopsom, waarvan de hoogte bij reglement wordt geregeld.

w. op naam van de landvoogd, Maximiliaan Emanuel
a. Brussel, 9 maart 1701
p. Cox. vt.
s. Maximiliaan Emanuel
cs. L.P. de Claris
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Frans
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.a. 13 maart 1701

Blijkens de circulaire van de landvoogd moet de verordening alleen afgekondigd worden ter plaatse waar militairen zijn ingekwartierd.

1701-03-19 P 4, fol. 34v-36r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN PAARDEN

Om redenen van militaire aard wordt het de bevolking van het Overkwartier verboden paarden uit te voeren, op straffe van de verbeurte van leven en goed. Paarden mogen uitsluitend aan militairen van Zijne Majesteit worden verkocht en naar zijn landen worden vervoerd.

w. op naam van stadhouder, kanselier en raden
a. Roermond, 19 maart 1701
p. V. Vek. vt.
s. ter ordonnantie van het Hof van Gelre
cs. T. Winckel
v. gedrukt, Nederlands
g. Overkwartier
d.v.a. 19 maart 1701

De verordening wordt uitgevaardigd op persoonlijk initiatief van de stadhouder, onder rechtstreekse en persoonlijke sanctie van de landvoogd. De anders gebruikelijke aanschrijving van de Geheime Raad bereikt het Overkwartier pas half april.

1701-04-01 OAR 326 nr. 203, gr.

REGLEMENT (MILITAIR) VOOR DE HOSPITALEN DES KONINGS IN GELDERLAND

De Franse intendant Fumeron geeft voorschriften voor de inrichting van hospitalen voor Franse soldaten in het Overkwartier. Het reglement bevat onder meer voorschriften over de spijziging der zieken, het aantal patiënten per verpleger, de verstrekking van geneesmiddelen, linnen, vuur en licht. Militairen mogen alleen met permissie van de krijgscommissaris of van de plaats-majoor worden opgenomen. De krijgscommissaris dient soldaten, die ongeneeslijk ziek, of blijvend voor de dienst ongeschikt zijn, zo spoedig mogelijk naar huis, of naar een instelling voor invaliden te laten overbrengen. De dokter en chirurgijn van het hospitaal worden door de thesaurier (van het regiment?) betaald. De "entrepreneur" van het hospitaal heeft geen financiële verplichtingen jegens hen.

w. Fumeron
a. Geldern, 1 april 1701
v. gedrukt, Frans

Op 28 juni 1702 wordt te Roermond nogmaals een reglement van gelijke strekking uitgevaardigd (OAR 309 nr. 152).

1701-04-02 P 4, fol. 36r-38r, e.a.
ROPBa 3.1.23

ORDONNANTIE TER REVOCATIE VAN MILITAIREN IN VREEMDE KRIJGSDIENST

Onderdanen van Zijne Majesteit, die zich als militairen in vreemde krijgsdienst bevinden, worden opgeroepen om zich binnen één maand te melden bij de Secretarie van Staat en Oorlog te Brussel om aangemonsterd te worden in de legers van Zijne Majesteit.

w.	op naam van de commandant-generaal, markies van Bedmar	v.	gedrukt, Frans
a.	Antwerpen, 2 april 1701	t.i.	idem
p.	Cox. vt.	d.	Brussel, 5 april 1701
s.	markies van Bedmar	u.i.	stadhouder, graaf van Horne,
cs.	L.P. de Claris	d.v.a.	9 april 1701
z.	geheimzegel op een ster van papier		

De verordening is door de Secretarie van Staat en Audientie separaat toegezonden aan de magistraat van Roermond en Venlo, ten fine van publicatie en affixie (Audiëntie 1127). Op 21 januari 1702 verzoekt het Hof van Gelre om opgave van de ingezetenen, die zich in weerwil van het plakkaat nog in vreemde krijgsdienst bevinden (OAV 1253 (304)).

1701-05-07 P 4, fol. 39r-43r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET DISTILLEREN VAN BRANDEWIJN

In verband met de heersende graanschaarste wordt het distilleren van brandewijn uit graan verboden. De bepalingen van (→ 1692-11-20) treden weer in werking.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt met wit papier
a.	Roermond, 7 mei 1701	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	7 mei 1701
cs.	T. Winckel		

De verordening wordt uitgevaardigd in opdracht van de Geheime Raad (decreet van 15 april 1701). Uit de ordonnantie blijkt, dat de Staten van het Overkwartier in de gelegenheid zijn gesteld "debvoiren te doen" tegen de herpublicatie van (→ 1692-11-20), maar die gelegenheid verzuimd hebben.

1701-05-16 OAR 326 nr. 206, gr.; Sb Nederweert 2, e.a.

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE DISCIPLINE VAN DE FRANSE MILITAIREN IN HET OVERKWARTIER

Graaf Coigny verbiedt de Franse militairen onder zijn bevel om de bevolking af te persen of te mishandelen, op straffe des doods. Diefstal van veldvruchten of het kappen van hout wordt ook met de dood gestraft. Militairen die de sabel trekken, zullen volgens de ordonnantiën van de Allerchristelijkste Majesteit worden gestraft. Militairen mogen geen levensmiddelen aankopen buiten de publieke markten om. Er wordt een avondklok ingesteld voor militairen. De handhaving van de nachtelijke orde wordt opgedragen aan de sergeanten van de wacht. Geschillen tussen burgers en militairen moeten worden voorgelegd aan de krijgscommissarissen.

w.	op naam van graaf Coigny, commandant van de Franse troepen in het Overkwartier	a.	Roermond, 16 mei 1701
		s.	Coigny
		v.	gedrukt, Frans

De Franse opperbevelhebber in de Zuidelijke Nederlanden, de hertog van Boufflers, benadrukt in een schrijven aan zijn luitenant-generaals van 2 september 1701 nogmaals het belang van de handhaving van de goede discipline, teneinde een goede verstandhouding met de Zuidelijke Nederlanden te bewaren. De brief is te Roermond gedrukt en in het Overkwartier als blijk van de goede Franse intenties verspreid (CB 9, fol. 209; OAR 326 nr. 210; Sb Nederweert 2).

1701-05-21 P 4, fol. 45v-49v, e.a.; OAV 1253 (304), gr.
(1701-02-18)

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE NALEVING VAN EEN TRACTAAT TERZAKE VAN DE UITWISSELING VAN DESERTEURS

De commandant-generaal, markies van Bedmar, beveelt de naleving van het tractaat getekend te Brussel, 18 februari 1701, door de kwartiermeester-generaal G.P. Verboom, namens de landvoogd Maximiliaan Emanuel, en Chastenet de Puyssigur, namens de hertog van Boufflers, stadhouder-generaal vanwege de Franse koning in Vlaanderen en Henegouwen.
Het verdrag bepaalt, dat deserteurs uit de legers van Frankrijk en Spanje en uit die van de keurvorsten van Keulen en Beieren moeten worden aangehouden door de contracterende mogendheden. De deserteurs zullen worden overgedragen aan de naburige commandant van het leger van herkomst, in ruil voor vergoeding van de onkosten en tegen uitbetaling van een beloning. Militairen die zich reeds voor het sluiten van dit ver-

drag hebben verbonden tot dienst in enig leger, anders dan dat van de eigen vorst, mogen in vreemde krijgsdienst blijven, mits die vorst mede tot de contracterende mogendheden behoort. Na 18 februari 1701 mag men slechts dienst nemen in het leger van de eigen vorst.

w.	op naam van de commandant-generaal, markies van Bedmar	v.	gedrukt, Nederlands
d.	Brussel, 21 mei 1701	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
p.	Cox. vt.	d.v.o.	4 juni 1701
s.	markies van Bedmar	d.v.a.	5 juni 1701
cs.	L.A. de Claris		

Het tractaat is met een aparte circulaire door de Secretarie van Staat en Audientie rechtstreeks toegezonden aan de vrijheerlijkheden van de Zuidelijke Nederlanden.
Voor wat de "dependentiën" van het Overkwartier betreft, is het tractaat toegezonden aan de vrijheerlijkheden Wickrath, Dalenbroek-Herten-Maasniel, Kessenich-Hunsel, Korschenbroich-Aldenpesch-Weinmark, Obbicht-Papenhoven-Overbroek, Hamb, Meijel, Hörstgen-Frohnenbruch, Limbricht, Visserweert, Bredebempt en Boxmeer (Audiëntie 1127).

1701-05-30 P 4, fol. 49v-53r, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE INVOER VAN BRANDEWIJNEN EN GRANEN

Omdat sedert de herafkondiging van (→ 1692-11-20) gedistilleerd onverdroten uit het buitenland is ingevoerd, en de verordening daardoor zijn remmend effect op de graanprijzen verliest, wordt ook de invoer van gedistilleerd thans verboden.
Eventuele voorraden moeten binnen twee maanden zijn uitgevoerd op straffe van confiscatie. De rechterlijke officieren mogen onder geen voorwaarde de verbeurde drank zelf binnenlands verkopen, op straffe van hernieuwde confiscatie en een boete.

w.	op naam van Philips V	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 30 mei 1701	t.i.	commandant-generaal, markies Van Bedmar
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	7 juni 1701
cs.	L.P. de Claris	d.v.a.	7 juni 1701
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

Zie hierna (→ 1702-07-31).

1701-06-01/1 P 4, fol. 44v-45r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN VROEGTIJDIG HOOIEN

Het Hof van Gelre vaardigt met het oogmerk om de wintervoorraad aan veevoer optimaal te doen wezen, een verbod uit om vóór Sint Jansmis (24 juni) te maaien of te hooien. Overtreding van het verbod wordt gestraft met een boete van acht goudgulden.

w.	op naam van stadhouder, kanselier en raden	cs.	G.H. Furen
d.	Roermond, 1 juni 1701	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v.a.	1 juni 1701

1701-06-01/2 KDB 1, fol. 33r-34r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE ADMINISTRATIE DER JUSTITIE DOOR HET HOF VAN GELRE

De Geheime Raad beveelt de strikte observantie van (→ 1679-07-13), (→ 1683-09-30) en de resolutie van 26 mei 1698 (P 3, fol. 364-366). In de ordonnantie worden enige aanvullende instructies gegeven ten aanzien van de taken van de rolcommissarissen.

w.	vanwege de koning	g.	Hof van Gelre
d.	Brussel, 1 juni 1701	t.i.	(ontbreekt)
p.	Cox. vt.	u.i.	kanselier en raden
s.	J. A. Snellinck	d.v.o.	5 juni 1701
z.	geheimzegel op een ster van papier	d.v.a.	15 juni 1701, ter rolle
v.	geschreven, Frans		

1701-06-20/1 P 4, fol. 54v-56v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE UITVOER VAN GELD EN EDELMETAAL

Teneinde het verbod van de uitvoer van geld en edelmetaal te ondersteunen (→ 1698-01-03), publiceren kanselier en raden enige bepalingen, gelicht uit het plakkaat van 20 februari 1652 (PB 3.563). Krachtens deze bepalingen is de uitvoer van geld zonder nadrukkelijke permissie strafbaar met confiscatie en arbitrale correctie. Het is reizigers echter toegestaan om voldoende geld mee te nemen, om gedurende hun reis overeenkomstig hun

stand te kunnen leven. Een tweede uitzondering geldt de kleine kooplieden: buitenlanders die produkten in het Overkwartier hebben verkocht, mogen de baten van hun transacties tot een bepaald maximum uitvoeren; inheemse kooplieden mogen voor het aankopen van diverse handelswaren eveneens enig kapitaal uitvoeren.

w.	op naam van kanselier en raden	z.	zegel van Zijne Majesteit overdekt dekt met een ster van wit papier
a.	Roermond, 20 juni 1701	v.	gedrukt, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre	d.v..a.	20 juni 1701
cs.	G.H. Furen		

De verordening wordt onder grote druk van de centrale regering uitgevaardigd. In de preambule van de wet maken kanselier en raden duidelijk gewag van hun bezwaren en de redenen waarom zij zich vergeefs tegen de invoering van de wet hebben verzet.

1701-06-20/2

P 4, fol. 57r-60r, e.a.
ROPBa 3.1.33

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

Zijne Majesteit verordonneert een "*nieuwe evaluatie der goude en silveren speciën*". Onder verwijzing naar (→ 1701-02-23/1) wordt nogmaals benadrukt, dat schulden, wissels, huren, belastingen en dergelijke verplichtingen op de oude voet voldaan moeten worden. Tevens wordt bepaald, dat die betalingen, overeenkomstig het bepaalde in art. 105 en 106 van het plakkaat van 20 februari 1652 (PB 3.563), dienen te geschieden in "sterk" geld, dus zonder bijmenging van pasmunt van laag allooi*.

w.	op naam van Philips V	a.i.	Raad van State, Geheime Raad
d.	Brussel, 20 juni 1701	t.i.	commandant-generaal, markies Van Bedmar
p.	Cox. vt.	d.	Brussel, 8 juli 1701
s.	vanwege de koning	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
cs.	L.P. de Claris	d.v.a.	12 juli 1701
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

In de Nederlandstalige versie van het plakkaat is art. 106 foutief weergegeven. Gecorrigeerde exemplaren worden bij depêche van 11 juli 1701 toegezonden en op 15 juli 1701 onder de lagere overheden van het Overkwartier verspreid. Zie hierna (→ 1701-10-06).

* Bij depêche van 23 augustus 1701 worden door de Geheime Raad instructies gegeven ten aanzien van de maximaal toelaatbare bijmenging van pasmunt bij betalingen in "sterck" geld (P 4, fol. 61).

1701-07-09/1 Audiëntie 1127, min.; OAR 309, nr. 141, gr. ROPBa 3.1.35

DECREET TERZAKE VAN TOLHEFFINGEN OP MUNITIE EN PROVIAND BESTEMD VOOR DE LEGERS VAN DE FRANSE KONING

Vanwege Zijne Majesteit wordt het verboden om tol te heffen op munitie en proviand bestemd voor de legers van de Franse koning, indien de fourageurs een certificaat van de Franse intendant kunnen overleggen, waaruit blijkt dat de goederen voor diens rekening zijn aangeschaft.

w.	vanwege de koning	s.	J.A. Snellinck
d.	Brussel, 9 juli 1701	z.	geheimzegel op een ster van papier
p.	Cox. vt.	v.	gedrukt, Frans

De verordening wordt uitgevaardigd naar aanleiding van een memorie van intendant Bagnol wegens klachten van de kwartiermeester Fumeron over tolheffingen door markies Schenck te Kessel, Asselt en Grubbenvorst. Een provisioneel vonnis van het Hof van Gelre van 20 juni 1697, dat de markies daartoe in een vergelijkbare situatie ten opzichte van Hollandse troepen het recht gaf, wordt hierdoor ontkracht (Audiëntie 1127). Van publicatie in het Overkwartier blijkt niet met zekerheid.

1701-07-09/2 Audiëntie 1127, min. ROPBa 3.1.36

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE VERHOUDING TUSSEN DE SPAANSE EN FRANSE MILITAIREN

De militairen van Zijne Majesteit zijn onvoorwaardelijk gehoorzaamheid verschuldigd aan de bevelen van Franse officieren. Zij moeten die bevelen gehoorzamen, als waren ze afkomstig van hun eigen officieren, op straffe des doods.

w.	op naam van de commandant-generaal, markies van Bedmar	cs.	Don Joseph de Arze
		z.	cachet van Zijne Excellentie
a.	Brussel, 9 juli 1701	v.	gedrukt, Spaans, Frans
s.	markies van Bedmar	u.i.	stadhouder, graaf van Horne

1701-07-16 P 4, fol. 61v-62v, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN HET RECUPEREREN VAN VERLOREN KANONSKOGELS

De bevolking wordt opgeroepen om door haar opgeraapte kanonskogels, die tijdens transport van Namen naar het Overkwartier van de vrachtwagens gevallen zijn, in te leveren bij 's lands krijgsmagazijnen. Per teruggebrachte kogel van 24 pond wordt een beloning uitgekeerd van vijf stuivers. Het achterhouden ervan wordt gestraft met een boete van tien gulden per kogel. De verordening moet worden aangeslagen in alle plaatsen langs de route van het transport, voor zover gelegen binnen het grondgebied van Zijne Majesteit.

w. op naam van de commandant-generaal, markies van Bedmar
a. Brussel, 16 juli 1701
p. Cox. vt.
s. markies van Bedmar
cs. L.P. de Claris
z. zegel van Zijne Majesteit op een ster van papier
v. (gedrukt), Nederlands
g. Namen, Overkwartier
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.o. 22 juli 1701
d.v.a. 22 juli 1701

1701-07-19 Audiëntie 1127, min. ROPBa 3.1.36

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE DISCIPLINE

De commandant-generaal verbiedt militairen om zonder schriftelijke permissie van hun commandant het garnizoen te verlaten. Paspoorten zullen slechts wegens dringende redenen worden verstrekt, voor een beperkte tijd en een nauwkeurig omschreven bestemming. Een soldaat, die meer dan een kwart mijl van zijn garnizoen verwijderd wordt aangetroffen, is als deserteur strafbaar met de dood. Voor dit delict zal gratie noch remissie worden verleend. Militairen die eigenmachtig van legeronderdeel wisselen, wacht hetzelfde lot.
De militaire rechters worden vermaand om -- in het belang van de discipline -- kort en summier recht te spreken.

w. op naam van de commandant-generaal, markies van Bedmar
a. Brussel, 19 juli 1701
s. markies van Bedmar
cs. Don Joseph de Arze
z. cachet van Zijne Excellentie
v. gedrukt, Spaans, Frans
u.i. stadhouder, graaf van Horne

1701-07-29

P 4, fol. 63r-64v, e.a.
ROPBa 3.1.37

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET HAMSTEREN VAN VEEVOER

De verordening behelst een speculatieverbod. Men mag slechts voor een jaar eigen gebruik aan veevoer in voorraad hebben op straffe van confiscatie.

w. op naam van Philips V
d. Brussel, 29 juli 1701
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. L.P. de Claris
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
t.i. commandant-generaal, markies van Bedmar
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.o. 2 augustus 1701
d.v.a. 3 augustus 1701

1701-08-02

P 4, fol. 64v-65v, e.a.
ROPBa 3.1.39

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE PROVIANDERING VAN DE FRANSE LEGERS IN DE LANDEN VAN ZIJNE MAJESTEIT

De proviandmeesters van de Franse legers in de Zuidelijke Nederlanden worden vrijgesteld van de lokale imposten. Aan hen wordt het recht toegekend om granen tegen een gereduceerd tarief en bij voorrang te laten malen door de lokale molenaars. Weigering om die voorrang inderdaad te verlenen kan met een boete worden gestraft.

w. op naam van Philips V
d. Brussel, 2 augustus 1701
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning
cs. L.P. de Claris
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
t.i. commandant-generaal, markies van Bedmar
d.v.o. 7 augustus 1701
d.v.a. 8 augustus 1701

1701-10-06

P 4, fol. 67r-70r, e.a.
ROPBa 3.1.43

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MUNTCIRCULATIE

Zijne Majesteit decreteert opnieuw een "*Nieuwe Evaluatie der gouden en silveren speciën*". De aanvullende bepalingen zijn dezelfde als in (→ 1701-06-20/2).

w.	op naam van Philips II	a.i.	Raad van State, Geheime Raad
d.	Brussel, 6 october 1701	t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	9 october 1701
cs.	L.P. de Claris	d.v.a.	10 october 1701
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

Hoewel kanselier en raden voor het Overkwartier weinig heil van het nieuwe tarief verwachten, maken zij geen bezwaar tegen de publicatie ervan. Wel zetten zij in een uitvoerige deductie de bezwaren uiteen, die de nieuwe muntpolitiek voor de neringdoenden van het Overkwartier met zich meebrengt. Onder meer klagen zij over de onregelmatigheden in het betalingsverkeer, die door het Franse garnizoen worden veroorzaakt. Deze klachten sorteren althans ten dele effect: de Franse maarschalk Boufflers krijgt opdracht deze onregelmatigheden te doen ophouden (CB 9, fol. 206-209). Bij circulaire van 1 februari 1702 maakt het Hof van Gelre bekend, dat zegelrechten, sportulen, daggelden en griffierechten voortaan verschuldigd zijn "in lopende munte, verhoogt bij 't voorn. placcaert". De circulaire is op 15 februari te Venlo gepubliceerd (OAV 1252 (314)). Zie hierna (→ 1701-11-07).

1701-10-15 P 4, fol. 70r-71r, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE HEFFINGEN DOOR LOKALE OVERHEDEN

Het Hof van Gelre sommeert de lokale overheden, steden, gemeenten en (onder-)heren om binnen een maand bewijzen te overleggen, waaruit blijkt dat zij gerechtigd zouden zijn tot het heffen van accijnzen, imposten, tol-, weg-, brug-, passage- en waaggelden, op straffe van het verlies van die rechten. Indien men meent het recht van aanplant te genieten, dan dient men ook daarvan de nodige akten te produceren.

w.	op naam van kanselier en raden	cs.	T. Winckel
a.	Roermond, 15 october 1701	v.	geschreven, Nederlands
p.	Va. vt.	g.	Overkwartier
s.	ter ordonnantie van het Hof van Gelre		

1701-11-01 Koninklijke Raad 552, nr 10; ASO 1336 a; Fam. Arch. Van Den Bergh 589,1,gr.

TARIEF VAN DE RAAD VAN FINANCIËN TERZAKE VAN DE POSTERIJEN

Het tarief geeft een overzicht van de porti, die verschuldigd zijn aan de pachter en postmeester-generaal voor het vervoer van poststukken langs verschillende routes, waaronder die van en naar het postkantoor te Roermond.
De landvoogd verbiedt nadrukkelijk aan de commiezen en bestellers der posterijen om de gestelde tarieven te overschrijden, op straffe van lijfstraf.

a. Brussel, 1 november 1701
p. Tir. vt.
s. markies van Bedmar
cs. Le comte de Tirimont, U. van der Borcht, F. de Zamora
v. gedrukt, Frans

1701-11-05

P 4, fol. 72v-79v, e.a.
ROPBa 3.1.53

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET POSTWEZEN

De verordening voorziet in de instelling van een groot aantal wisselplaatsen voor postpaarden. Er zijn bepalingen in opgenomen ten aanzien van aantal en soort van wisselpaarden, de toegelaten belasting voor personen- en goederenverkeer en de verschuldigde tarieven. Het is gebruikers van deze diensten niet toegestaan de paarden over de kop te jagen of de houder van het wisselstation of diens postiljons onheus te bejegenen: laatstgenoemden staan onder de persoonlijke bescherming van Zijne Majesteit. Overtredingen van het reglement moeten worden berecht door de hoofdofficier ter plaatse, waarbij een subalterne officier de beschuldigde moet calangeren.
De verordening voorziet in de toekenning van enige voorrechten aan functionarissen van het postwezen. Zij zijn vrijgesteld van "guet et garde" (wachtdienst), inkwartiering van en dienstverlening aan militairen, en van grond- en verbruiksbelastingen als bede, twintigste penning, haardgeld en dergelijke, ongeacht of het daarbij om personele of reële belastingen gaat, onder voorwaarde dat zij geen nevenbedrijf uitoefenen. Postmeesters, ordinaris koeriers, commiezen en directeuren van postbureaus genieten bovendien ook vrijdom van stedelijke belastingen, met name van de "vier speciën", onder dezelfde voorwaarde. De postdiensten zijn exempt van alle passagegelden.
Indien burgerlijke overheden in weerwil van deze verleende vrijheden toch militairen inkwartieren bij het personeel van de posterijen, zijn zij gehouden tot schadevergoeding. Indien militairen zich vermeten veevoer te vorderen van de postdienst, dan zal hun soldij worden ingehouden. De "assoyeurs" (zetters) en collecteurs van belastingen dienen het personeel van de postdienst buiten de omslag der belastingen te houden, op straffe

van zelf hun aandeel te moeten betalen. Indien men meent dat zij toch enige belasting zouden moeten betalen, kan men zich wenden tot de raadfiscaal van het provinciale hof. Tenslotte wordt bepaald dat geen arrest of beslag wegens schulden kan worden gelegd op het salaris, de paarden of het veevoer toebehorend aan het personeel der posterijen. De gedeputeerden uit de Staten worden met name gemaand om de fiscale voorrechten der posterijen te respecteren.

w.	op naam van Philips V	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 5 november 1701	t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.a.	12 november 1701
cs.	L.P. de Claris		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans		

De verordening wordt uitgevaardigd als uitvloeisel van de verpachting van de posterijen aan de Franse contrôlleur-général des postes, Payot. Het daartoe strekkende "traité de la ferme des postes des Pays-Bas" werd op 30 october 1701 te Brussel gesloten tussen Payot en de Franse intendant Bagnols enerzijds, en de commandant-generaal, markies van Bedmar, en de graaf van Bergeyck anderzijds (R. de Schijver, *Jan van Brouchoven*, blz. 290, noot 6). Bij depêche van 6 februari 1702 vermaant de commandant-generaal de magistraat van Venlo om de nieuwe verpachting -- die een eind maakt aan de regie van de prinsen van Thurn und Taxis -- te respecteren en de "maîtres tenans lesdictes postes" alle vrijheden en exempties te laten genieten, die hun bij plakkaat zijn toegekend (OAV 1253 (304)). Van het plakkaat bestaan twee varianten. In de (onvolledige) eerste versie begint de routetabel met de woorden: "il y aura une poste de Bruxelles à Wavre, qui est de deux et demije"; de routetabel van de (definitieve) versie begint aldus: "de Bruxelles à Isque, une et demije; de Isque à Wavre, une" (ROPBa 3.1.53, noot 1).

1701-11-07 P 4, fol. 71r-72v, e.a.

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET VOLDOEN VAN FINANCIËLE VERPLICHTINGEN

(→ 1701-10-06) ten vervolge, beveelt Philips V, dat alle financiële verplichtingen, ongeacht of zij verschuldigd zijn aan de overheid of particulieren, voldaan moeten worden volgens het bij die gelegenheid ingestelde tarief. Dit geldt niet voor wisselbrieven, die dateren van vóór 1 juli 1701, en voor de aflossing van hoofdsommen van leningen, die vóór die datum zijn opgenomen.

w.	op naam van Philips V	a.i.	Raad van State, Geheime Raad
d.	Brussel, 7 november 1701	t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.a.	12 november 1701
cs.	L.P. de Claris		
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Frans		

1701-11-24

PB 10a. 355-374
ROPBa 3.1.68

OCTROOI TERZAKE VAN DE ADMODIATIE VAN DOMEINEN, TOLLEN, IN- EN UITGAANDE RECHTEN EN CONVOOIEN

Zijne Majesteit verpacht met ingang van 1 januari 1702 voor de tijd van drie, zes of negen jaar alle inkomsten uit de domeinen, tollen, in- en uitgaande rechten en convooigelden. Het octrooi geeft een specificatie van alle domeinen, die onder de admodiatie zullen vallen. Voor wat het Overkwartier betreft worden verpacht: de algemene domeinen van Gelderland, alsmede de bijzondere domeinen der ampten en voogdijen, de domeinen van Kriekenbeek, die van land en ampt van Kessel, de gereserveerde domeinen van Montfort en de Meurse pandschap (art. 1-48). Een deel van Zijne Majesteits inkomsten wordt buiten de admodiatie gehouden, waaronder de inkomsten van de rechterlijke officieren van het Overkwartier (art. 49).
Een hoofdstuk is gewijd aan het beheer van de domeinen. In het bijzonder worden regelingen getroffen voor het bosbeheer (art. 50-87). Het tweede hoofdstuk is gewijd aan de in- en uitgaande rechten in het bijzonder (art. 87-112). Daarop volgen algemene bepalingen met betrekking tot de in- en uitgaande rechten en de overige algemene bepalingen (art. 113-153). De algemene bepalingen hebben overwegend dezelfde teneur als vervat in (→ 1683-02-10), (→ 1684-02-22) en (→ 1686-12-13).
De admodiateur-generaal krijgt voor de duur van de overeenkomst alle registers, titels en documenten terzake van de domeinen in bruikleen, alsmede alle tarieven, plakkaten, lijsten, ordonnanties, reglementen en dergelijke bescheiden terzake van in- en uitgaande rechten, voor zover zij berusten in de Raad van Financiën, rekenkamers en elders, mits hij deze in dezelfde staat zal weergeven aan het einde van de contractduur (art. 144).

w. op naam van Philips V
d. Brussel, 24 november 1701
p. Cox. vt.
s. vanwege de koning; commandant-generaal, markies van Bedmar; comte de Tirimont, thesaurier-generaal; messires Urbain van der Borcht, Francois de Zamora, commiezen van financiën en andere aanwezigen
cs. L.P. de Claris
z. grootzegel in rode was, uithangend aan een koord van gele, rode en witte zijde
v. gedrukt, Frans

De overeenkomst wordt aangegaan met een consortium bestaande uit Claude Accault, Jean Paul Bombarda, Emanuel Cardoso, Paul Gautier en Pierre Philippe Biseau. Bij depêche van 20 december 1701 krijgt het Hof van Gelre opdracht om de admodiateur-generaal alle mogelijke assistentie te verlenen (KDB 1, fol. 27).
Op 12 juni 1702 wordt door de momber G. Pallant, als rechter van in- en uitgaande rechten te Roermond, een ordonnantie uitgevaardigd, waarbij eenieder wordt gelast, conform de admodiatie-voorwaarden, alvorens goederen in pakhuizen op te slaan, aangifte te doen ten kantore van in- en uitgaande rechten, op straffe van confiscatie, die desnoods met militaire dwang ten uitvoer gelegd zal worden (ARA I, Admiraliteitscolleges, coll. Bisdom, nr. XXXI-180, nr. 106, fol. 202).
Sedert 1706 worden de domeinen, in- en uitgaande rechten, enz. weer in regie genomen tot 1718 (ROPBa 3.1.68, noot 1). Zie hierna (→ 1718-08-23). Voor het Overkwartier heeft de overeenkomst na october 1702 geen effect meer, ten gevolge van de instelling van het Staats Interimbewind.

1701-12-18 P 4, fol. 89v-113v, e.a.
ROPBa 3.1.93

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE MILITAIRE RECHTSPLEGING EN DE MILITAIRE DISCIPLINE

De verordening bestaat uit een instructie voor de krijgsraad en afzonderlijke ordonnanties ter handhaving van orde en discipline, ter bestrijding van desertie, terzake van de inspectie der troepen, ter bestrijding van "passe volants", terzake van het aanmonsteren van militairen, ter voorkoming van duellen en terzake van soldatenhuwelijken.
In alle legeronderdelen kunnen krijgsraden ad hoc bijeengeroepen worden om te oordelen over militaire delicten van soldaten tot de rang van "brigadier" (korporaal). De surintendant van de militaire justitie blijft bevoegd voor civiele acties tegen militairen en voor de berechting van militaire delicten van officieren. De instructie van de krijgsraad omschrijft de wijze waarop de krijgsraad bijeengeroepen moet worden, de samenstelling ervan, de wijze van procederen, de stemprocedure bij het vonnissen (o.a. bij welke stemmenverhouding men nog iemand ter dood kan veroordelen) en de wijze waarop het vonnis ten uitvoer gelegd moet worden.
De ordonnantie ter handhaving van de gehoorzaamheid en discipline geeft een opsomming van een groot aantal (militaire) delicten en overtre-

dingen met de daarbij behorende straffen. "Passer par les armes", "arquebuseren" (fusilleren), ophangen, de "estrapade" (wipgalg), het "piquet" (spitsroedenlopen?) en het rad zijn de geëigende middelen om Jan Soldaat in het gareel te houden. Bij collectieve delicten wordt het slachtoffer door loting bepaald.
De ordonnantie tegen deserteurs behandelt allereerst nog een aantal delicten (ongeoorloofde afwezigheid, afpersing van de bevolking, molesteren van landzaten, verbranden van dorpen, schenden van sauvegardes, handelen in tabak en brandewijn, verkopen van militaire uitrusting). Terzake van desertie wordt bepaald, dat geen enkele militair zijn onderdeel mag verlaten zonder schriftelijk verlof. Indien meerdere soldaten tegelijkertijd drossen, moet één op de vier door het lot aangewezen worden om gefusilleerd te worden. Indien er sprake is van overlopen naar de vijand, moeten allen worden gedood. Soldaten die in gasthuizen worden verpleegd, dienen zich na hun herstel zo spoedig mogelijk weer naar hun onderdeel te begeven. Officieren, die soldaten aanzetten tot desertie, deserteurs in dienst nemen, of ongestraft laten, worden bedreigd met verlies van hun rang. De burgerlijke overheid wordt aangemoedigd om deserteurs aan te houden en ze over te leveren aan het bevoegde militaire gezag.
De ordonnantie aangaande de inspectie der troepen voorziet in de aanstelling van monster-commissarissen en regelt hun bevoegdheden.
De ordonnantie ter bestrijding van "passe volants" ("loose plaetsen", andere benaming voor "places mortes" of "places fauces") behelst maatregelen om betalingen aan niet-effectieve soldaten te voorkomen. Militairen, die dergelijke profiteurs aanbrengen, wordt ontslag uit de dienst (ter voorkoming van represailles) en een beloning in het vooruitzicht gesteld. Officieren worden gemaand geen dragonders als voetknecht te laten dienen om zelf hun paarden voor privé-doeleinden te kunnen gebruiken.
De ordonnantie terzake van het aanmonsteren van soldaten geeft voorschriften met betrekking tot de registratie der recruten en terzake van de vorm van bewijsstukken voor militairen, die voor beperkte tijd getekend hebben en na afloop de dienst willen verlaten. Het is niet geoorloofd mensen tot dienstnemen te pressen.
De ordonnantie ter voorkoming van duellen bedreigt de uitdager met de dood en de verweerder met ontzetting uit zijn functie. De aanbrenger wacht een beloning en ontslag uit de dienst.
De ordonnantie terzake van soldatenhuwelijken bepaalt dat soldaten der infanterie niet mogen huwen zonder toestemming van de kampmeestergeneraal, cavaleristen behoeven permissie van hun generaal. Geestelijken, die militairen en hun aanstaanden zonder toestemming in echt verbinden, riskeren Zijne Majesteits indignatie.
Delicten waarin het onderhavige reglement niet voorziet, zullen worden gestraft volgens de burgerlijke wetgeving. Om de verordening effectief

toepasbaar te maken, moeten de officieren van elk regiment hem regelmatig gezamenlijk doornemen.

w.	op naam van Philips V	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 18 december 1701	t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	7 februari 1702
cs.	L.P. de Claris	d.v.a.	7 februari 1702
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

1702-01-02 P 4, fol. 80r-81, e.a.

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE REGISTRATIE VAN VREEMDELINGEN

De "suppoosten" van het Hof van Gelre moeten vreemdelingen die in hun huizen logeren erop attenderen, dat zij zich bij de stedelijke gouverneur moeten melden, alvorens zij binnen de stad mogen overnachten. Nalatigheid wordt gestraft met een boete ten bate van de ontvanger van de exploiten.

w. op naam van kanselier en raden
a. Roermond, 7 januari 1702
g. Roermond

De verordening wordt uitgevaardigd ten verzoeke van de momber, die daardoor het rendement tracht te verbeteren van de stedelijke logiesverordening van 20 december 1701, waarvan de werking zich in beginsel niet uitstrekt tot de "suppoosten" van den hove (raadsheren, deurwaarder, boden, advocaten en dergelijke).

1702-02-16 P 4, fol. 113v.115v, e.a.
ROPBa 3.1.148

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE CONFISCATIE VAN GOEDEREN TOEBEHORENDE AAN ONDERDANEN VAN DE KEIZER

Philips V gelast de confiscatie van alle goederen, actiën, credieten en effecten van degenen, die de keizer actief dienen. Eenieder die weet waar men de hand kan leggen op dergelijke zaken, is verplicht zich in verbinding te stellen met de raad-fiscaal van de provincie, op straffe van een boete van het dubbele van de confisquabele waarde.

w.	op naam van Philips V	a.i.	Geheime Raad
d.	Brussel, 16 februari 1702	t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar
p.	Cox. vt.	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
s.	vanwege de koning	d.v.o.	22 februari 1702
cs.	L.P. de Claris	d.v.a.	22 februari 1702
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

De verordening vermeldt als reden van uitvaardiging de inbeslagname van een huis van Philips V te Wenen en het gedwongen vertrek van zijn minister (hertog van Pareti?) van de Rijksdag te Regensburg.

1702-04-17 OAR 326 nr. 220, gr.

ORDONNANTIE (MILITAIR) TERZAKE VAN DE DISCIPLINE VAN DE FRANSE MILITAIREN IN HET OVERKWARTIER

Graaf Coigny verbiedt de militairen onder zijn bevel om zich zonder permissie buiten het garnizoen te begeven, dan wel de burgerij voedsel, brandstof en dergelijke af te persen, op straffe des doods. Het aankopen van voedsel buiten de publieke markten om wordt gestraft met verbeurte van de levensmiddelen. Het wordt de burgerij, op straffe van geseling, verboden om militairen "après la retraitte batue" (na het luiden van de avondklok) nog bier of wijn te schenken.

w.	op naam van graaf Coigny, commandant van de Franse troepen in het Overkwartier	a.	Roermond, 17 april 1702
		v.	gedrukt, Frans

1702-06-02 KDB 1, fol. 28v-31v, e.a.
ROPBa 3.1.231

EXTRACT-DIPLOMA TERZAKE VAN DE REORGANISATIE VAN DE COLLATERALE RADEN

Philips V verenigt de Collaterale Raden tot de unitaire Conseil Royal, die alle attributen van de Raad van State, de Geheime Raad en de Raad van Financiën in zich verenigt.

w.	Philips V	d.	Brussel, 21 juli 1702
d.	Napels, 2 juni 1702	s.	markies van Bedmar
v.	geschreven, Spaans	cs.	L.P. de Claris
t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar	u.i.	kanselier en raden
		d.v.o.	28 juli 1702

De circulaire van markies van Bedmar behelst de mededeling, dat de oprichting van de Conseil Royal op 21 juli 1702 heeft plaatsgevonden. Toezending van een gedrukt exemplaar van het diploma volgt zodra mogelijk (cf. ROPBa 3.1.231, noot 1). Over de problemen met betrekking tot de totstandkoming van het geantedateerde diploma, zie: Alexandre, *Histoire du Conseil privé*, p. 126-127. Het extract-diploma is door de Audientie ten fine van registratie toegezonden aan het Hof van Gelre, de stadhouder, graaf van Horne, en aan de magistraten van Roermond, Venlo, Gelder, Weert en Nederweert (Audiëntie 1128, verzendlijst).

1702-07-22 P 4, fol. 120v-123r, e.a.
ROPBa 3.1.246

ORDONNANTIE TERZAKE VAN DE OORLOGSVERKLARING AAN HET ADRES VAN DE KEIZER, DE KONING VAN ENGELAND EN DE STATEN-GENERAAL DER VERENIGDE NEDERLANDEN

Militaire en civiele officieren krijgen last om last om de vijand aan te tasten. Alle communicatie en handelscontacten met de vijand moeten worden verbroken, tenzij men beschikt over bijzondere toelating. Overtreders wacht de doodstraf. Alle paspoorten en sauvegardes worden herroepen. Alle onderdanen van Zijne Majesteit dienen 's vijands gebied en dienst te verlaten. Weigering zulks te doen wordt gestraft met verbeurte van leven en goed.

w.	op naam van de commandant-generaal, markies van Bedmar	t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar
d.	Brussel, 22 juli 1702	d.	Brussel, 4 augustus 1702
s.	markies van Bedmar	u.i.	kanselier en raden
cs.	graaf van Bergeyck	d.v.o.	15 augustus 1702
z.	geheimzegel op een ster van papier	d.v.a.	15 augustus 1702
v.	gedrukt, Nederlands		

1702-07-31 P 4, fol. 123v-126v, e.a.
ROPBa 3.1.249

PLAKKAAT TERZAKE VAN HET DISTILLEREN EN INVOEREN VAN BRANDEWIJNEN

Onder verwijzing naar (→ 1692-11-20) en (→ 1701-05-30) wordt opnieuw het distilleren of invoeren van brandewijn verboden. De boete gesteld op overtreding van het verbod wordt verviervoudigd. Ketels en fornuizen, die bij het distilleerproces gebruikt worden, moeten bij overtreding van het verbod worden ontmanteld en (als schroot) aan meester-ketelaars worden verkocht.
De nog aanwezige voorraden gedistilleerd worden geacht in weerwil van (→ 1701-05-30) te zijn ingevoerd. Rechterlijke officieren moeten ze in beslag nemen en vernietigen. Nalatigheid zulks te doen wordt gestraft met een boete van driehonderd gulden. De werking van het plakkaat wordt nadrukkelijk uitgebreid tot de "terres franches", die vaak van hun bijzondere positie gebruik maken om dergelijke verboden te ontduiken. De overheden van die "vrijheerlijkheden" dienen de verordening onverwijld te publiceren. De Grote Raad zal er zorg voor dragen, dat zulks ook in het zgn. "Debattenland" geschiedt. De pachters der imposten worden bevoegd verklaard ook in de "terres franches" huizen en kelders te visiteren.

w.	op naam van Philips V	t.i.	commandant-generaal, markies van Bedmar
d.	Brussel, 31 juli 1702	u.i.	stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
s.	commandant-generaal, markies van Bedmar	d.v.o.	9 augustus 1702
cs.	L.P. de Claris	d.v.a.	9 augustus 1702
z.	grootzegel		
v.	gedrukt, Nederlands		

Zie hierna (→ 1702-08-19).

1702-08-08 P 4, fol. 127r-130v, e.a.
ROPBa 3.1.256

PLAKKAAT TERZAKE VAN DE CONFISCATIE VAN GOEDEREN VAN ONDERDANEN VAN DE KEIZER, DE KONING VAN ENGELAND EN DE STATEN-GENERAAL DER VERENIGDE NEDERLANDEN

Alle roerende en onroerende goederen, rechten, actiën, credieten en effecten van de onderdanen van vijandelijke mogendheden worden verbeurd verklaard. Pachters, inners, gebruikers, bestuurders en beheerders van confisquabele goederen dienen deze aan te melden bij de lokale overheid, die deze gegevens doorgeeft aan de advocaat-fiscaal van de provincie. Speciaal de lokale ontvangers dienen een lijst op te stellen van renten ten laste van hun "ontvang", die onder deze noemer vallen. Lijsten van confisquabele goederen moeten in handen worden gesteld van met name genoemde ontvangers der confiscatiën (in het Overkwartier: Louis Caris).

Nalatigheid wordt gestraft met een boete. Krachtens deze ordonnantie mogen de ontvangers der confiscatiën en de advocaten-fiscaal houders van confisquabel goed dwingen (executeren) om alle revenuen aan hen af te staan en ook alle huurcedullen, rekeningen, akten van scheiding en deling, die op dergelijke goederen betrekking hebben, te tonen.
Overdrachten, verkopingen en cessies van actiën worden met terugwerkende kracht tot november 1700 (overlijden Karel II) ongedaan gemaakt, tenzij de contracterende partijen hun goede trouw bewijzen. Een speciaal daartoe te delegeren rechter zal zich in elke provincie buigen over de problemen, die hier mogelijk uit voortvloeien.

w. op naam van Philips V
d. Brussel, 8 augustus 1702
s. markies van Bedmar
cs. graaf van Bergeyck
z. grootzegel
v. gedrukt, Nederlands
t.i. commandant-generaal, markies van Bedmar
d. Brussel, 17 augustus 1702
u.i. kanselier en raden
d.v.o. 21 augustus 1702
d.v.a. 21 augustus 1702

1702-08-19 P 4, fol. 130v-131v, e.a.

DECLARATIE TERZAKE VAN DE INVOER VAN BRANDEWIJNEN

Het in het derde artikel van (→ 1702-07-31) vervatte bevel om voorraden gedistilleerd te vernietigen wordt ingetrokken. De resterende voorraden mogen alsnog binnen drie maanden worden uitgevoerd.

w. vanwege de koning
d. Brussel, 19 augustus 1702
s. markies van Bedmar
cs. Joseph de Arze
z. geheimzegel op een ster van papier
v. gedrukt, Nederlands
t.i. commandant-generaal, markies van Bedmar
cs. L.P. de Claris
u.i. stadhouder, graaf van Horne, kanselier en raden
d.v.o. 21 augustus 1702
d.v.a. 21 augustus 1702

BIJLAGEN

Bijlage I

INSTRUCTIE VOOR GRAAF HENDRIK VAN DEN BERGH ALS STADHOUDER VAN GELRE (1619)[1]

INSTRUCTIE VOOR HENRYCK GRAEVE VAN DEN BERG, VRIJHEER VAN HEDEL ENDE VAN BOUTERSEM, HEER VAN ST. STEVENSWEERDT ETC. ALS STADHOUDER VAN SPAANS GELRE.

1. In den eersten, soe sal die stadtholder die voorss. landen ende alle die inwoonders van dien, edele ende onedele, geestelyck ende wereldlyck, arme ende rycke, houden ende regieren, doen houden ende regieren in goede justicie by huere lantrechten, privilegiën, vryheyden ende in goede pollicie, sonder die justicie te verachteren, te dilayeren oft te beletten in eeniger manieren.

2. Ende sal die voorss. stadholder schuldich sijn te onderhouden, observeren ende na te volgen den tractaet mitten baenreheeren, ridderscap ende gemeyne steden van den voorss. furstendom Gelre ende graefscap

[1] Conceptexemplaar in ARAB, Audientie, reg. 784, fol. 461-465. Het concept is opgemaakt op basis van de de instructie van 25 september 1555 voor Philips Montmorency, graaf van Horne (ibidem, fol. 282-285). Blijkens de "Remonstrantie ende puncten den 11. februari 1619 te Hove overgegeven sampt de ordonnantiën ende vercleringen daerop gevolght gegeven" van 10 mei 1619, is de instructie van de graaf van den Berg "gemaeckt op den ouden voet gelijck die aende voorgaende stadhouders is gegeven *immers voor zoo veel aengaende dese puncten* (P 1, fol. 153^{v}-156^{r}). De punten van deze remonstrantie hadden specifiek betrekking op de verhouding tussen stadhouder en Hof in verband met de rechtspraak. De mededeling, dat de instructie van de graaf van den Bergh in dit opzicht geheel de oude voet volgt, is niet juist voor wat betreft diens bevoegdheid "provisie van justitie" te verlenen. Het daartoe strekkende verbod in de instructie van de graaf van Horne (art. 7) is in de instructie van Van den Bergh komen te vervallen.
De tekst van de instructie van de graaf van Horne is uitgegeven door Paul Rosenfeld, De briefwisseling van Philippe de Montmorency-Nivelle met Philips II, de hertog van Savoye en Margaretha van Parma, in: *Bijdragen en Mededelingen "Gelre"* 53 (1953) 219-283, pp. 232-237. Afwijkingen van en toevoegingen aan de tekst zijn gecursiveerd weergegeven. De nummers tussen () corresponderen met de nummering in de instructie van de graaf van Horne.

Zutphen voor Venloo in den maent van septembri int jaer 1543 lestleden gemaect ende opgericht.[2]

3. Item als die stadholder is bynnen *Ruremonde*[3] off daer den Raedt wesen sal, soe sal hy den raedt frequenteren alst hem doenlyck wesen sal ende aldaer presideren, die opiniën vragen ende doen vragen, opinie geven ende doen geven, sluyten ende conclusie nemen nae de meeste stemmen ende voysen, ende eenyegelyck toelaten zyn opinie te seggen sonder nyemant te verspreken, *ten waere de opinien gelyck vielen, oft datter eenige andere wettelycke redenen waeren om de sluytinge op te halden ende volgens op een ander-mael wederomme daerover te laeten opineren.*[4]

4. Ende sal den raedt voirstaen ende deffenderen, ende justicie laeten geschien sonder die te scorssen oft verachteren mit briefven noch anderssyns, in wat manieren dat het sy. Maer alsoe verre uyt eenige zaken verloop oft oorlooge commen mochte, zal daer goedt toesicht draegen ende *Hunne Hoocheden*[5] deshalven adverteren om daerinne geordineert te worden gelijck dat behoiren sal.

5. Ende sullen die van den Raede, zoe wanneeer die stadtholder bynnen den lande is, geene zaken van grooter importancie ontcommeren oft expediëren sonder eerst den voirn. stadtholder daervan te adverteren om te weten off hy voor deselve begeert te commen ende tegenwoordich te zijn.

6. Insgelycx, in affwesen van den stadtholder soe sullen die van den Raede hem adverteren van alle zaecken hen voorcommende van grooter importanciën, sonder nochtans daeromme die justicie te verachteren oft te dilayeren, ten waere uyt merckelycke ende treffende zaecken.

7. Voirts, soe sal die stadholder nae syn vermogen bewaeren ende onderhouden, ende by allen anderen doen bewaeren ende onderhouden, in ende over al den voirss. landen, die hoicheyt, heerlickheyt, incommen, vervallen ende domeinen van *Hunne Hoocheden*[6] als erffheere van den voirss. landen, sonder die selve te laeten verminderen, vercorten, alieneren oft vervremden in eeniger manieren. (9)[7]

8. Ende zal die ondersaten van denselve lande na zijn vermogen beschudden, wachten, bewaeren, ende beschermen van alle fortsen, violen-

[2] Tractaat van Venlo, 12 september 1543, gedrukt bij W. van Loon, *Groot Gelders Placcaetboek*, I, Prael. puncten, kol. 27-31.

[3] Instructie graaf van Horne: *Aernhem*.

[4] Ontbrak in instructie van graaf van Horn.

[5] Instructie graaf van Horn: *Zyne Majesteyt oft den Gouverneur oft Regente Generael van desen Erfnederlanden*.

[6] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteyt*.

[7] De artikelen 7 en 8 van de instructie van de graaf van Horne zijn doorgehaald, waarbij in de marge "bon". Art. 7 verbood de stadhouder het verlenen van provisie van justitie zonder advies van kanselier en raden. Art. 8 had betrekking op de bestrijding van ketters.

tiën, craght ende gewalt, zonder te gedoogen dat eenige crychsluyden, vagebonden oft andere duer 't landt passerende den cloosteren, landtluyden oft arrmen ondersaeten eenich overdaet doen, oft op den selven garden oft leven mogen, oft mit hen eten ende drincken sonder betaelen, dan sal sulcke crychsluyden ende vagebonden doen straffen, allen anderen ten exempel. (10)

9. Die stadtholder en sal oick nyet gedoogen, consenteren oft toelaeten dat men bynnen denselven landen eenige vergaderinge make van knechten, ruyteren oft andere crychsluyden, tenzy by expressen wille, wete ende consent van *Hunne Hoocheden*[8]. (11)

10. Maar alsoe geringe als die stadholder van eenige vergaderinge zal vernemen, sal die selve wederstaen, breken ende beletten na zijn vermogen, ende tot dien eynde ontbieden ende bevelen allen drossaten, amptluyden, officieren ende andere ondersaten van denzelven lande, hetzij binnen die steden oft ten plattenlande wonende, hem by te staen, te helpen te assisteren, den welcke *Hunne Hoocheden*[9] bevelen ende ordonneren tselve alsoe te doen in aller maniere, gelijck oft *zij*[10] aldaer present ende tegenwoordich war*en*. (12)

11. Insgelijcx sal die stadholder alle drossarten, amptluyden, officieren, rentmeesters, edelen ende andere ondersaten der voirss. landen by hem mogen ontbieden, tesamen ende elck besundere, soe dickmael alst van noode wesen sal, diewelck ten beschrijven van den stadhoudere zullen schuldich wesen by hem te commen ende hem daerinne te obedieren na oude hercommen, behoudelick dat die stadhouder toesien zal nyemandt te ontbieden buyten den limiten van den lande daer hy woonachtich is, maer dien aengaende sal hem reguleren navolgende die privilegiën van den lande, zoe verre het doenlyck zy ende ten ware dat nootlyck waere daerinne anders te versien. In welcken gevalle die voirss. stadtholder ende die drossarten, officieren, amptluyden ende allen anderen hen dragen ende reguleren zullen na eyssch van den tyde ende noot, daertoe die stadtholder denselven ondersaten by alle goede middelen zal onderwysen ende onderrichten. (13)

12. Sal oick de voirsieninge doen dat de magistraeten op behoirlycken tyt verandert worden ter plaetsen daert behoeren zal.[11]

13. Oick sal die voirn. stadholder die Staten van den Lande doen beschryven ende ontbieden, zoe wanneer nootlyck ende proffytlyck wesen zal ende na alden hercommen. (14)

[8] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteyt oft van den Gouverneur oft Regente Generale van desen Erfnederlanden oft Zijnder Majesteyts nacommelingen.*
[9] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteit.*
[10] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteit.*
[11] Dit artikel is in 1619 nieuw ingelast.

14. Die stadtholder zal goet toesicht nemen dat allen die huysen ende sterckten van den selven landen wael bewaert worden, ende dat die drossarten ende casteleyns, op die selve huysen gestelt, onderhouden alsulcke getal van knechten, payen, regiment ende andere ordinanciën, als op elck van denselven huysen geordonneert is of hiernamaels geordonneert zal worden. (15)

15. Ende en zal die stadtholder nyet mogen nemen off gebruycken eenige knechten, solt hebbende op die voirss. huysen, voor zijn dieners, oft deselve mit hem leyden. (16)

16. Oick en sal die stadtholder gheene nyeuwe wercken mogen doen maken sonder daeraf eerst *Hunne Hoocheden*[12] te adverteren omme daerop geordineert te worden zoo't behoiren sal, welck ordinancie hy schuldich zal wesen na te volgen. (17)

17. Die stadtholder sal nyet mogen consenteren oft brieven verleenen, dat yemant eenige gronden van erfven, huysen oft onruerlycke goeden overgeve, opdraege oft transportere in dooderhandt. (18)

18. Die stadtholder sal doen maken ende vernyeuwen den inventarys van al gescut, artillerye, cruyt ende ander munitie ende gereetscap *Hunne Hoocheden*[13] toebehorende, wesende op die huysen van den voirss. landen, ende die overseynden in handen van *Hunne voorss. Hoocheden*[14] om die te doen bewaeren tot *Hunne hoocheden*[15] behoeff ende sal alle jaeren *Hunne Hoocheden*[16] overschryven wat daeraft verbesicht ende gesleten is om goetstyts daerinne te versien, gelyck dat behoiren sal. (19)

19. Ende aengaende die geestelycke beneficiën daervan *Hunne Hoocheden*[17] als hertogen van Gelre ende graven van Zutphen die dispositie toestaet, *reserveren ende behouden Hunne voorss. Hoocheden*[18] tot sich alle digniteyten, personaetscappen, canesyen ende pastoryen, toelatende denselven stadtholder dat hy in naem ende vanwegen *Hunne Hoocheden*[19] zal mogen vergeven die andere simple beneficiën, als vicaryen, capelyen ende costeryen, persoenen daertoe gequalificeert zijnde nae de fondatie van deselve beneficiën. (20)

20. Ende voirts, betreffende die drostampten, castelleynscappen ende alle andere officiën, zullen deselve blyven staen tot dispositie van *Hunne*

[12] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteyt, ende in zynen affwesen den voirn. Gouverneur oft Regente Generael.*
[13] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteyt.*
[14] Instructie graaf van Horne: *Zynder voirss. Majesteyts, oft van den voirn., Gouverneur oft Regente Generael.*
[15] Instructie graaf van Horne: *Zyns Majesteyts.*
[16] Instructie graaf van Horne: *Zynder Majesteyt.*
[17] Instructie graaf van Horne: *Zynder Majesteyt.*
[18] Instructie graaf van Horne: *reserveert ende behoudt Zyne Majesteyt.*
[19] Instructie graaf van Horne: *Zynder Majesteyt.*

Hoocheden[20], uytgenomen deghene die den stadtholder expresselyck by een rolle daervan gemaeckt ende by *Hunne Hoocheden*[21] geteeckent zullen worden toegelaten. (21)

21. Ende eyntlicken sal die stadholder alle neersticheyt doen om vrede en vruntscap te houden mit synen naburen, ten eynde dat men in gheene oirloegen ende verloop en comme. Ende zal van alle treffelycke ende groote saecken *Hunne Hoocheden*[22] adverteren ende overschryven zijn advijs daer ende alzoot van noode wesen zal, zoe *Hunne Hoocheden*[23] hem ten volle toebetrouwen.

Aldus gedaen te Brussele den .. dach van .. int jaer onses heeren duysent zesshondert negenthien.

[20] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteyt.*
[21] Idem.
[22] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteyt, ende in zynen affwesen den voirn. Gouvernante oft Regente Generael.*
[23] Instructie graaf van Horne: *Zyne Majesteyt.*

Bijlage II

INSTRUCTIE VOOR DE STADHOUDER VAN GELRE (3 JANUARI 1640)[1]

INSTRUCTION POUR LE GOUVERNEUR DE LA PROVINCE DE GUELDRES.

1. Que le gouverneur de la province de Gueldres aura la surintendance et commandement des armes en touttes et chacunes villes et par le plat-pays d' icelle province soubs les ordres, conditions, limitations et aultres instructions de Sa Majesté ou de son Lieutenant général des Pays-Bas et de Bourgoigne. Lesquels, selon les occurences convenables à leur service, pourront augmenter, restraindre et changer le pouvoir dudit gouverneur regardant le faict militaire. Et taschera ledit gouverneur faire garder et conserver par les soldats la discipline militaire au mieux que sera possible.

2. Que soubs le gouvernement de ladite province, tant au regard du gouverneur que ceulx de la chancellerie et chambre des comptes pour aultant qu' à chascun d' eux peult toucher, seront aussij comprises les villes de Stevenweert et de Weert, tant en ce qui concerne la milice que la police et toutte autre matière surpassant celle du train ordinaire de justice.

[1] Afschrift naar de minuut in ARAB, Audiëntie, reg. 784, fol. 471^{r}-474^{v}; consult en concept met voorgestelde aanvullingen en wijzigingen in ARAB, Geheime Raad (Spaanse periode), karton 142. De tekst van het consult luidt als volgt:

Monseigneur

Aians reçue les advis de ceux de la Chancellerie de Gueldres et Chambre des Comptes touchant le reglement et instruction que l' on pourroit donner au gouverneur en ladit province, nous les avons examiné et en tout consideré, il nous at semblé que Votre Altesse pourroit decreter le propoz du reglement cy joinct. Et quant au serment que les gouverneurs sont accoustumez de prester à l' entrée de leur charge aux Estatz de ladite province, nous ne serions d' advis d' en faire mention par ladite instruction, mais bien trouverions convenir que Votre Altesse, en conferant ladite charge feroit entendre, soit par lettre ou la bouche à celui qui en sera porveu, qu' il n' ait à prester ledit serment sans ordre et participation prealable de Sa Majesté ou de Votre Altesse.

Et quant au faict de la justice ordinaire et du ressort *dudit Weert*[2] l' on se reglera comme du passé jusques à ce que, ce faict de plus pres examiné, y soit autrement pourveue par Sa Majesté ou son Lieutenant general des Pays-Bas et de Bourgoigne.

3. Que touttes matières regardans la publication, exécution, observance ou contravention aux placcarts et édicts de Sa Majesté et autres de semblable nature concernans la police de la province, celles de justice ordinaire ensemble celles de grace, si comme remissions d' homicide non qualifiez, abolition de cas communs ne regardans les placcarts et édicts politics de Sa Majesté, *concessions de marchez ou foires*[3] et autres dont l' expédition pourroit compter à la chancellerie de Sa Majesté en ladite province, se debvront traicter en l' assemblée de conseil et au lieu accoustumé d' icelle, *ou quand ledit gouverneur se trouvera present, aussij bien qu' en touttes aultres assemblées en son absence.*[4] Icelles se resouldront et concluront à pluralité de voix, sans y pouvoir estre apporté par ledit gouverneur aucune auctorité qui empescheroit la liberté des suffrages *ny aussi se [prevaloir]*[5] *des abus et excès commis par le gouverneur précédent en octrois de ventes de terres vagues, vides ou communes d' iceux pays.*[6]

4. Que les matières ainsij resolus à pluralité des voix sortiront leur effect sans pouvoir par ledit gouverneur et de son auctorité y apporter aucun changement, innovation ou retardement; ainsij pour cause survenante il juge convenir au service de Sa Majesté que quelques résolutions soient changées ou moderées ou l' execution suspendue, en tant que la nature et qualité de telles affaires le pourroit permettre, il le proposera ou le fera proposer par le chancellier audit conseil et ce suivra et effectuera ce qui y aura esté conclu et arresté à pluralité de voix.

5. Qu'il ne sera loisible audit gouverneur non plus qu'à ceux de la chancellerie et chambre des comptes d' accorder aulcun graces, ou octrois réservez selon le droict, les édicts et usages anciens à Sa Majesté ou son lieutenant-général, si comme passeports personels ou réels, admortissements des biens, admissions de nouveaux cloistres, convents ou colleges, remission d' homicides qualifiez,[7] ny generalement faire faire aucune dépêches emportans dispensation contre les édicts et placcarts de Sa Majesté.

[2] Deze toevoeging aan het concept werd als volgt gemotiveerd: Semble qu' il convient d' adjouster *dudit Weerdt* post verba *du ressort*, et ce pour ne tirer en doubte la jurisdiction de Stevensweert, Oy et Laeck, dépendans de Montfort, terroir de Gueldres.

[3] Ontbrak in het oorspronkelijke concept. Voorgesteld werd de toevoeging: ... *concessions de marchez ou foires, octrois de de vente de terres, communes, vagues ou rejets* ...

[4] Ontbrak in het concept.

[5] Cf. E. Poullet, *Les gouverneurs de province*, 104 in fine.

[6] Ontbrak in het concept. In de marge van het concept was als toevoeging voorgesteld: ... *bien entendu, qu' au regard desdits octrois des ventes de terres vagues, rejets ou communes, iceux ne pourroit dépescher que par participation prealable de ceux de la chambre des comptes et à charge de payer les droicts royaux, dismes, cens et autres en conformité des reglemens y donnez.*

[7] Hierop volgde oorspronkelijk:" ... *privilèges des foires, marchez ou autre franchises, nij de disposer par don de concession des communes, terres vaines, vagues ou rejects,* ..."

6. Comme aussi ledit gouverneur ny ceulx de la chancellerie et chambre des comptes ne déféreront à semblables passeports et autres concessions de telle nature, si elles ne sont dépeschées en la forme prescrite par les édicts de Sa Majesté, scavoir en lettres patentes et soubs son grand seel et cachet et interinées ou il appartient.

7. Qu'au faict des finances et domaines de Sa Majesté ledict gouverneur en laissera l' administration et conduite au Conseil des Finances et Chambre des Comptes, telle qu'il leur appartient,[8] sans pouvoir s' entremettre en la maniance des deniers de Sa Majesté, par ordonnance, destination ou application d' iceux, nij autrement, nij mesmes soubz pretext de fortification et deffence des places sans en preallable en avoir ordre de Sa Majesté et de ceux du Conseil des Finances, *ne fut en cas de necessité fort pressante et inexcusable par advis de ceux de la chancellerie et chambre des comptes et en advertissant incontinent Sa Majesté ou son Lieutenant général et ceux du Conseil des Finances.*[9]

8. Ne pourra aussij en mesme consequence quitter ou modérer les amendes escheans à Sa Majesté, nij atterminer ou quitter les rendages des fermes et admodiations de Sa Majesté.

9. Que touttes causes et matières sur le faict du paijement et defraudation des licentes et des confiscations et amendes en provenantes demeureront à ceux de la chancellerie à l' intervention d' un de la chambre des comptes, selon les instructions qu'ilz en ont, sans qu'il sera loisible audicte gouverneur en attirer à soy la cognoissance, ny permettre qu' icelle soit prinse par les auditeurs ou aultres gens militaires, ores qu' iceux auroyent faict les arrests, saisisements ou autrement descouvert les contraventions, ains se contenteront lesdictes gens de guerre d' entrevenir en cause comme dénonciateur, pour par sentence obtenir le droict et contingent qu'en semblable cas est attribué aux denonciateurs par les édicts, demeurant cependant les marchandises et denrees saisis soubs le pouvoir desdictes de la chancellerie et deputé de la Chambre des Comptes et dans les magasins pour ce ordonnéz.

10. Ne lui sera loisible de lever et introduire autres tonlieux, gabelles et licentes, ny aultres droicts de passaige par terre ou par eaue à quelque tiltre et quelque nom que ce soit, que ceux se levans soubs le nom de Sa Majesté *et à son profict de l' ordre de son Gouverneur général des Pays-Bas*

Blijkens de toelichting bij het consult heeft men deze passage om de volgende redenen moeten schrappen: [Quaeritur] S' il ne fault considérer, que amortissemens sont permiz au Conseil par les Statuz, decretéz pour le pays de Gelre. Et que des marchez ou foires, ledict Conseil est en possession de tout temps. Aussi de donner octroyz de vente de communes terres vaines, vagues, ou reiects selon les reglemens avecq participation de ceulx de la Chambre des Comptes, à charge de payer les droicts royaux, dixmes, cens et droicts de lots et ventes, et autres en conformité d' iceulx reglemens.

[8] In concept volgden hier de woorden: "... *selon leur anciennes instructions,...*".

[9] Deze tekst is toegevoegd naar aanleiding van de vraag: "S' il ne convient à adjouster après les mots *du conseil des finances*: Bien luy serat loisible de faire des nouvelles fortifications, la necessité soudaine le requérant, et ne permettant aulcune remise, en advertissant incontinent Sa Majesté ou son Gouverneur-général, ou ceulx des conseils etc."

et de l' advis des conseils qui se touche,[10] nij aussi souffrir et tolerer qu'en soient levez et introduicts par les officiers militaires et soldats, ains si telle nouveauté vient à sa plainte ou cognoissance, il la fera incontinent cesser avecq la punition condigne.

11. Ne luy sera aussi loisible de recepvoir aulcuns traittements et pensions de princes estrangères, estats voisins, nij aussi des estats de Gueldres, aultres que ceulx de tout ancienneté ont esté tenues pour droicts et recognoissance légitimes et accoustumées.

12. Fera cesser touttes assemblées superflues et non necessaires des Estats de Gueldres et procurera par l' advis et intervention de ceux de la chancellerie à ce que les tailles et aultres charges soijent assises et imposées le plus equitablement et egalement que faire se pourra et par les moyens et voyes les moins onereuses au pauvre peuple.

13. Que les simples vicairies, chapellis et costeris[11] pourront estre pourvues par ledict Gouverneur sur advis neantmoins préallable des Chancellier et Gens du Conseil. Et s' en debvront les provisions estre dépeschées soubs le nom de Sa Majesté et en lettres patentes soubs le grand seel.

14. Quant aux curés[12] ledict Gouverneur avecq le Chancellier et Gens du Conseil à l' intervention et sur l' advis de l' évesque *en useront selon les reglemens en estans.*[13]

15. Et quant au regard des prévostes et dignitez, icelles demeureront à la nomination de Sa Majesté ou son Lieutenant général.

16. Au surplus ledict Gouverneur maintiendra et fera observer les instructions cy devant données, tant au regard de ceux de la Chancellerie, que de la Chambre des Comptes et tous aultres sieges et offices de justice. *Et sera ceste instruction enregistré en la chancellerie pour y avoir recours quand il appartiendra et y rester gardée par provision et jusques à aultre ordre, s' en reservant Sa Majesté le pouvoir d' interpreter, esclaircir et*

[10] In het verbeterde concept luidde deze passage nog: "... *par la participation du Conseil des Finances et de la Chambre des Comptes...*" De wijziging is niet voorgesteld bij de toelichting op het concept, maar eerst in de definitieve versie aangebracht. Dit zou kunnen wijzen op een toevoeging op last van de landvoogd persoonlijk.

[11] In het concept is hier een tekstregel onleesbaar door gehaald. In de toelichting wordt de ratio daarvan als volgt aangegeven: *Sur ce est disposé par reglemens expres contenant les collations competans au Gouvernement.*

[12] Doorgehaald in concept: *et simples chanoinies.*

[13] Deze passage luidde in het concept: *pourront présenter trois ou quattre personnes qu'ilz jugeront plus capables estre d' ij estre pourvus par Sa Majesté.* De ratio van deze weglating werd in de toelichting als volgt aan gegeven: "*Hormis les prébendes et chanoinies, que de tout temps ont despendu de l' élection de l' église cathedrale, mesmes à l' exclusion du Pape et des nonciateurs et tous autres collateurs, nij ayant autres chanonies au Hault Quartier.*"

changer comme il trouvera convenir au service publicq et bien de ladicte province.[14]

Fait à Bruxelles, le iij^{e} de janvier 1640.

Son Altesse a commandé que cette instruction soit depeschée incontinent.

paraaf: DT[15]

[14] Deze passage ontbrak in het concept. In de toelichting werd hierbij de vraag gesteld, "*S' il ne convient avant tout veoir les traictez et capitulations entre l' Empereur Charles Quint et les Estats du Pays de Geldres, touchant l' érection d' une Chancellerie et l' authorité attribuée à icelle, aussij par les reglemens ensuiviz, pour ne donner occasion des plainctes ausdits Estats.*" De passage betreffende de registratie van de instructie voorzag blijkens een doorhaling in de minuut aanvankelijk ook nog in registratie door de Rekenkamer.

[15] De tekst vanaf "*Fait à Bruxelles...*" is toegevoegd in een andere hand, vermoedelijk die van Diego de la Torre. Deze was ten tijde van de landvoogdij van de Kardinaal-Infant, Ferdinand van Oostenrijk (1634-1641), "official major" van de Secretarie van Staat en Oorlog. Lefèvre merkt op, dat de bureaus van de Secretarie zich in deze periode intensief bemoeiden met aangelegenheden van binnenlands bestuur (J. Lefèvre, *La Secrétairerie d' Etat et de Guerre sous le régime espagnol (1594-1711)*, Brussel 1934, p. 114-115; 126-131).

Bijlage III

SPAANS GELRE BUITEN HET GELDERS OVERKWARTIER (1580-1702)

Per heerlijkheid worden in het kort enkele gegevens vermeld over
- de leenroerigheid;
- het al of niet voorkomen op verzendlijsten van plakkaten, plakkaten die in het bijzonder op de desbetreffende heerlijkheid betrekking hebben;
- processen uit de heerlijkheid die voor het Hof van Gelre hebben gediend;
- de aard van de fiscale betrekkingen met Spaans Gelre.

De steden, dorpen en heerlijkheden van het Gelders Overkwartier zijn in dit overzicht buiten beschouwing gebleven. Gegegevens omtrent uitheemse lenen, die niet genoemd worden in de verzendlijsten der plakkaten, waarvan geen procesakten vermeld werden en die geen belastingen afdroegen aan de landrentmeester-generaal van Gelre of de ontvanger-generaal der terres franches, werden door mij niet opgenomen. Hetzelfde geldt voor functies die van de hertog van Gelre in leen gehouden werden, zoals de voogdij van Thorn.

Ter verkrijging van gegevens over de leenroerigheid vóór 1580 is gebruik gemaakt van de registers der leenaktenboeken, zoals uitgegeven door J.J.S. Sloet en J.S. van Veen.[1] Deze leenaktenboeken kennen een systematische opzet. De lenen zijn geordend in vijf rubrieken: de lenen in het kwartier van Nijmegen, de lenen in het Overkwartier, de lenen in het kwartier van Zutphen; de lenen in het kwartier van Veluwe en de zgn. "uitheemse" lenen. Deze "uitheemse" lenen onderscheiden zich van de eerder genoemde per kwartier beschreven lenen, doordat zij geen deel uitmaakten van het territorium van het hertogdom.[2] Dezelfde indeling in lenen van het Overkwartier en uitheemse lenen treft men na 1580 aan-

[1] J.J.S. Sloet, J.S. van Veen, *Register op de leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen*, Arnhem, 1904 (het Overkwartier); Arnhem, 1912 (Uitheemsche leenen).
[2] Cf. Bijlage IV, par. 19 e.v.

vankelijk nog aan in de registers op de leenakten van het Leenhof te Roermond, zoals aangelegd door de leengriffier Ewald de Ridder (1618-1656)[3] Deze systematiek is in de Indices op de leenaktenboeken van na de stadsbrand van 1665 verlaten.[4] In deze indices vindt men de verheffingen vanaf 1665 tot ± 1770 verder zonder onderscheid genoteerd.

De gegevens omtrent de jurisdictie zijn ontleend aan de vonnisregisters van het Hof van Gelre over de jaren 1610-1612; 1625-1627; 1632 en 1665-1702.[5]

De fiscale gegevens zijn ontleend aan de rekeningen van de landrentmeester-generaal van Gelre en aan de rekeningen van de ontvanger-generaal van de terres franches.[6]

DALENBROEK (Asenray, Herten, Leeuwen, Maasniel, Merum en Ooll)

leenroerigheid:

"Nyel ende Herten inde Heerlickhede van Dalenbroeck" worden vermeld onder de lenen van het Overkwartier.[7]

"Dat huys ende heerlickheyt Dalenbroeck met sijnen toebehoor ten Geldersche rechte met vijffthien goltgulden te verheerwaeden".[8]

wetgeving:

verzendlijsten van plakkaten 1692-1702 (10 uit 10); specifieke ordonnanties ten aanzien van Dalenbroek: 1671, 1690 (rationsgelden).

jurisdictie:

1) Frans Winand van Eynatten, heer van Dalenbroek ca. de geërfden van Dalenbroek, bepaling der quote van de afzonderlijke geërfden in de rationsgelden, die geheven worden krachtens de ordonnanties van 1 februari en 29 augustus 1671, 1673. [9]

2) Vrouwe Abdis van het OLV-Munster en andere geërfden van Dalenbroek ca. Floris Hatart van Röllingen, heer van Dalenbroek, misbruik van schat. Van Röllingen heeft de kosten van een reis naar Polen ten dienste

[3] CdG 197. Van dit register bestaat een uit 1680 daterend authentiek afschrift van de hand van de leengriffier Daniels (CdG 198).
[4] CdG 206 en 207.
[5] CdG 111-113; 117-145.
[6] Cf. rekeningen van de landrentmeester-Generaal van Gelre ARAB, RK 16.012-16.095; rekeningen van de ontvanger-generaal van de terres franches RK 17.066-17.143.
[7] CdG 197, Register van alle die leenen gelegen in den geheele Furstendomme van Ghelre ende Graeffschappe van Zutphen, fol. XXXVIv.
[8] CdG 206, Index op de leenakteboeken, fol. 81.
[9] CdG 121, fol. 100r.

van de hertog van Gulik op de ingezetenen van Dalenbroek verhaald. Deze verlangen schadeloosstelling, 5 maart 1674.[10]
3) Vrouwe Abdis van het OLV-Munster, alsmede de geestelijke en wereldlijke geërfden van de heerlijkheid Dalenbroek ca. de ingezetenen van Maasniel en Asenray, bezitsstoornis. Het proces was in eerste instantie aanhangig gemaakt voor het Hoofdgerecht van Roermond, maar is bij decreet van de Geheime Raad van 9 februari 1679 aan het Hof gerenvoyeerd, 9 februari 1680.[11]
4) Hetzelfde geldt voor het proces van de Geërfden van de heerlijkheid Dalenbroek tegen de schatheffer van Herten, Merum en Ooll. [12]
5) En voor het proces van de Geërfden der heerlijkheid Dalenbroek ca. Jan Schrijvers en Paulus Thomassen, schepenen van Maasniel.[13]
6) Hetzelfde geldt nogmaals voor het proces van de Geërfden der heerlijkheid Dalenbroek ca. de schepenen en secretaris van de heerlijkheid die te Roermond woonachtig zijn.[14]
7) Commandeur Ziersdorff ca. geestelijke en wereldlijke geërfden van Maasniel, schat. De commandeur wil inzage in de schatcedul, waaruit zou blijken, dat hij achterstallig is met zijn bijdrage in de schat, 6 augustus 1680.[15] Het Hof gelast de regenten van Maasniel aan commissarissen uit het Hof te "vertonen", "soo over het gesagh in't vuytsetten der schattingen van den heerlickheyt, als de betalinge op die voors. schatcedulen gedaen", 22 april 1681.[16]
8) Voogden van de kinderen van wijlen kerkmeester Puyl ca. Floris Hatart van Röllingen, heer van Dalenbroek, bezitsactie. De voogd beklaagt zich over een vonnis van de schepenen van Dalenbroek en verzoekt het Hof "casseerende de nulle procedure, arrest ende sententie ... mit allen 'tghene daerop ende vuyt were gevolght, den gedaagde gelieve te condemneren tot restitutie van't landt in den voors. intendit reclameert, *cum fructibus perceptis et percipiendis* sedert den jaere 1680", 3 april 1688.[17]
9) Momboir ca. Willem Essers, gerichtsbode tot Maasniel, geapprehendeerde. De gerichtsbode wordt "ter oirsaecke van de excessen bij hem begaen in het afftrekken van Sijne Majesteits sauvegarden" en wegens het negeren van een "interdictie" van het Hof tot twee jaar verbanning uit het vorstendom Gelre veroordeeld, 31 mei 1688.[18]

[10] CdG 121, fol. 114.
[11] CdG 125, fol. 12.
[12] CdG 125, fol. 12.
[13] CdG 125, fol. 12.
[14] CdG 125, fol. 12.
[15] CdG 125, fol. 79.
[16] CdG 126, fol. 26v.
[17] CdG 132b, fol. 3.
[18] CdG 132b fol. 28r.

10) Wendelina van Pallant ca. Floris Hatart van Röllingen, heer van Dalenbroek en de gerichtsbode Thijs Geurts en Willem Essers. Wendelina van Pallant beklaagt zich er over dat gedaagden een vonnis van het Hof naast zich neer hebben gelegd en vordert tenuitvoerlegging. Hoewel door gedaagden wordt tegengeworpen dat zij evenmin als andere ingezetenen van de heerlijkheid Dalenbroek "onderdanen van desen Vorstendomb" zouden zijn, gelast het Hof executie van het vonnis op straffe van een boete van 600 gouden realen, 5 juni 1688.[19]
11) Vrijheer van Eynatten ca. Vrijheer van Röllingen, "subhastatie" (gerechtelijke verkoping) van de heerlijkheid Dalenbroek. Het Hof verklaart ten verzoeke van Van Eynatten het vonnis van 15 october 1646 executabel, 21 october 1688.[20]
12) Boekhouder en kerkmeester van Roermond ca. "die van Herten, Merum en Ooll. De kerkmeester vordert betaling van achterstallige rente op een obligatie ten laste van de gemeente, 21 juli 1689.[21]
13) Geërfden en naburen van Leeuwen ca. de weduwe van der Holt cs., vrijdom van schat, 1691.[22]
14) Momboir ca. Jan van Laer, in zijn kwaliteit van scholtis van Maasniel, Leeuwen, Asenray en in zijn kwaliteit van scholtis van Herten, Merum en Ooll, nalatigheid ten aanzien van de naleving van het plakkaat van 16 maart 1696 terzake van het (doen) onderhouden der wegen, 16 januari 1698.[23]
15) Peter Dunges ca. Tilman Haex, schepen Matthias Staels en Derick Schenk, revisie, 17 maart 1699.[24]
16) Momboir ca. schepenen en regenten van Herten, Merum en Ooll, niet naleving van de ordonnantie van 18 november 1690, terzake van het invoeren van een accijns op bier ten behoeve van de rationsgelden, 9 mei 1699.[25]
17) Momboir ca. schepenen en regenten van Maasniel, Leeuwen en Asenray, idem.[26]

belastingen:
Aanslag in rantsoengelden 5400-0-0 per jaar, betaalt regelmatig vanaf 1677.

[19] CdG 132b, fol. 29, 33.
[20] CdG 132b, fol. 80; zie ook CdG 133, fol. 41v.
[21] CdG 133, fol. 29.
[22] CdG 135, fol. 386.
[23] CdG 141, fol. 127.
[24] CdG 142, fol. 76.
[25] CdG 142, fol. 365.
[26] CdG 142, fol. 366.

HAMB

leenroerigheid:
"Die Hamme met sijnen gerichte ende heerlickheyt, tot Zutphenschen rechte (te) ontvangen...", vermeld onder de lenen van het Overkwartier onder Kapellen;[27] "Capellen: Den Ham, oft Hemken...";[28] "Capellen: De heerlichheyt Ham off Hemken ten Zutphenschen Rechten met een pont goet gelt te verheerwaden'.[29]

wetgeving:
Verzendlijsten plakkaten: 6 vermeldingen uit 10 lijsten: 1696-1702.

jurisdictie:
1) Geraert Hemmers ca. jonker Johan van Pallant, heer in't Hemken, restitutie in integrum. Aanleggers zouden hebben verzuimd tijdig aan jonker Van Pallant de gebruikelijke recognitie te betalen ter gelegenheid van hun immissie in de Hemmershof onder 't Ham, waarvan Van Pallant de lijfsgewinsheer is. Van Pallant heeft de Hemmershoff daarom "aangeslagen". Het Hof veroordeelt de heer van 't Ham om aanleggers in de gelegenheid te stellen "alnoch de handen te laten winnen, tot sulcken prijse als zij onder malcanderen duer intercessie vande drossart des Ampts Gelder off sijn verwalter in der vrundschap zullen vergelijcken, 18 juli 1612.[30]
2) Erfgenamen Henrick Fris ca. Johan Frederick van Pallant, heer in't Ham. De erfgenamen Fris maken bezwaar tegen het feit, dat de heer in't Ham - hoewel zelf eiser in het geding - een proces tegen hen aanhangig heeft gemaakt voor de richter in 't Ham. Het Hof gelast Van Pallant zijn vordering bij het Hof te Roermond in te stellen, 17 october 1668.[31]
3) Jonker Henrick Bertram van Pallant ca. jonker Albert Anton van Pallant, schuldvordering onder verband van de heerlijkheid 't Ham, 6 september 1679.[32]
4) Geestelijke en andere geërfden der heerlijkheid Hamb ca. vrijheer van Pallant. Objectum litis onbekend (tussenvonnis, partijen worden toegelaten ten thoon"). 10 april 1684.[33]
5) Elias Grumpers, "jode tot Wesel" ca. de voogden van de minderjarige kinderen van wijlen Henrick Bertram van Pallant, heer van 't Ham,

[27] J.J.S. Sloet, J.S. van Veen, *Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, Het Overkwartier*, 25 nr. 33.
[28] CdG 197, Leenregister, fol. lxi.
[29] CdG 207, index leenakten 2, fol. 232.
[30] CdG 111, fol. 184v.
[31] CdG 118, fol. 165.
[32] CdG 124, fol. 86; zie ook CdG 127, fol. 22v-25v, CdG 130, fol. 146-149 en CdG 132b, fol. 88.
[33] CdG 129, fol. 41.

schuldvordering. Het Hof veroordeelt aanlegger eerst te bewijzen dat hij het privilege geniet om te Wesel en in 't Ham geld tegen rente uit te lenen, 1685.[34]
6) Principale geërfden en inwoners van 't Ham ca. de heer en vrouwe van 't Ham, "detournement de pouvoir". De ingezetenen beklagen zich over diverse vormen van machtsmisbruik (brouwerijdwang, buitengerechtelijke gevangenhouding, niet afdragen van rationsgelden, weigering rekening en verantwoording af te leggen aan commissarissen van het Hof, zodat de ingezetenen aan de dreiging van militaire invordering van achterstallige belastingafdrachten worden blootgesteld, onrechtmatig vorderen van herendiensten etc.). Het Hof verklaart alle beschuldigingen tegen de heer en de vrouwe van 't Ham gegrond. Kanselier en raden gelasten bovendien dat de schatheffer Everard Koch wegens medeplichtigheid moet worden afgezet en dat een nieuwe schatheffer moet worden aangesteld "op den voet bij de reglementen van den Hove daertoe geprescribeert", 18 januari 1700.[35] Op 16 juli 1700 wordt de Heer van 't Ham wegens het "*via facti* en zonder decreet van den gerichte in de boeyen ende duystere gevanckenisse te stellen" van Peter Maes, "gecondemneerd tot reparatie van de smaedt, injurie ende schaede". Het bedrag van de schadevergoeding wordt bepaald op 200 rijksdaalders.[36]

belastingen:
Aanslag in rationsgelden 270-0-0 per jaar; betaalde in de periode 1673-1682. Betaalde niet van 1682 tot 1686; betaalde regelmatig vanaf 1686.

HÖRSTGEN-FROHNENBRUCH

leenroerigheid:
"Thuis te Vronenbroeck, mit den gerichte ende met al dat daertoe behoort ..." wordt vermeld onder de lenen van het Overkwartier.[37] "Dat huys ende heerlickheit Vroonenbroeck";[38] Horstjen: Dat huys to Fronenbroeck mit allen sijnen rechten ende toebehoor ten Gelderschen rechten met 15 goltgulden te verheerwaaden".[39]

[34] CdG 130, fol. 53.
[35] CdG 143, fol. 7.
[36] CdG 143, fol. 62.
[37] J.J.S. Sloet, J.S. van Veen, *Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, Het Overkwartier*, 28, nr. 37.
[38] CdG 197, Register van alle leenen, fol. xliij.
[39] CdG 207, Index op de leenregisters 2, fol.257.

wetgeving:
geen vermelding

jurisdictie:
1) Craft van Millendonck, heer van Frohnenbruch ca. de heer van Geleen, bezitsstoornis. Craft van Millendonck beklaagt zich erover, dat de drost van Gelder hem "turbeert" "in sijne lijffgewinne ende gerechticheyt" onder Hörstgen en de opbrengsten van deze lijfgewinnen doet consigneren in handen van de voogd van Gelder.[40]
2) Momboir ca. Jonker Baltasar van Millendonck, heer van Frohnenbruch, ketterij en felonie. De momboir stelt in zijn conclusie, dat het huis Frohnenbruch Gelders leen is en gelegen in het ambt Gelder. Dat in de landen van Zijne Majesteit alleen de katholieke godsdienst mag worden beleden. Dat de Heer van Frohnenbruch desondanks predikanten "publiquelijck onderhalden heeft" op het slot, zodat deze predikanten van daaruit de Voogdij met ketterij hebben kunnen "infecteren". Dat de Heer geweigerd heeft gehoor te geven aan het bevel van het Hof om deze predikanten te verwijderen, onder voorwendsel, dat de heerlijkheid "rijcx territoir" zou zijn. De momber eist daarom verbeurtverklaring van de heerlijkheid en maatregelen ten einde te bewerkstelligen dat het *utile cum directo dominio* voor de hertog van Gelre behouden blijven.[41]
3) Abt van Aldencamp ca. Goddart en Maximiliaan van Millendonck, heren van Frohnenbruch, schuldvordering onder verband van de heerlijkheid, 1692.[42] Eindvonnis in proces dat is begonnen op 26 september 1665. "'t hoff doende recht in naeme ende vanwege Sijne Majesteyt als hertogh van Gelre ..."
4) Momboir ca. burgemeester en schepenen van Hörstgen, objectum litis onbekend, 1693.[43]

belastingen:
Aanslag in rantsoengelden 1080-0-0 per jaar; betaalde slechts in de periode 1677-1682.

[40] HvG, procesakten 1611.
[41] HvG, procesakten 1615.
[42] CdG 136, fol.443.
[43] HvG, procesakten 1693-1694.

MEIJEL

leenroerigheid:
Sloet en Van Veen rubriceren Meijel onder de uitheemse lenen onder Brabant.[44] Ewald de Ridder rekende "dat dorp Meyl" tot de lenen van het Overkwartier onder het land van Kessel.[45] In de index op de leenakten is sprake van "Die hoge heerlickheyt ende dorpe van Meijel met alles sijnen toebehooren ten Zutphenschen rechten met een pont goet geldt te verheerwaeden".[46]

wetgeving:
verzendlijsten plakkaten: 1696-1702, 9 vermeldingen uit 10.

jurisdictie:
1) Gemeente van Meijel ca. die van Nederweert en gemeente van Meijel ca. die van Roggel en Heythuyzen, gemeentegrenzen. Geschil over de gemeentegrenzen in verband met het weiden van schapen en het turfsteken is beslecht door een conferentie van Luikse en Gelderse commissarissen, nadat die van Meijel zich met een verzoek om "main forte" tot het Hof van Gelre hadden gewend.[47]
2) Lens Hendricx, schepen te Meijel, boete wegens onwijze revisie, 10 juli 1613.[48]
3) Jan van den Bergh als volmacht van Marcelis Pongers ca. de Heer van Goor, Meijel etc., bezitsactie: Gezien de getuigenverklaring gepasseerd voor de schepenen van Weert, verbiedt het Hof van Gelre de Heer van Goor supplianten te "turberen" in het bezit van een tiende onder Meijel, 4 september 1626.[49]
4) Schepenen en gezworenen van Meijel ca. schepenen en gezworenen van Nederweert, gemeentegrenzen: Hof van Gelre stelt de grens vast tussen de gemeenten van Meijel en Nederweert in verband met de geschillen over het schapenweiden en turfsteken. Die van Nederweert worden veroordeeld om die van Meijel in hun rechten geen beletsel te doen op straffe als vervat in het vonnis van 11 april 1615, 10 november 1626.[50]
5) Jan Henrick Bollen, inwoner van Meijel ca. burgemeester en schepenen van Nederweert, schending van het vonnis van 10 november 1626. Jan

[44] J.J.S. Sloet, J.S. van Veen, *Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, Uitheemse lenen*, 79, nr. 59.
[45] CdG 197, Register van alle die lenen, fol. lvv.
[46] CdG 206, fol. 137.
[47] HvG, procesakten 1611, 1612, 1615; ASO 600, fol. 987.
[48] ARR 176, fol. 12v.
[49] CdG 112, fol. 156v.
[50] CdG 112, fol. 168v.

Hendrick Bollen beklaagt zich erover, dat hij door een "feltschut" van Nederweert is aangehouden terwijl hij heide aan het snijden was in het gebied dat door het Hof van Gelre aan die van Meijel was toegewezen. Deze klacht wordt aanleiding tot een nieuw grensbeleid ten overstaan van commissarissen van het Hof. Op 4 november 1630 worden de kanselier, Hieronymus de Gaule, en Cornelis van Randeraedt en Henric Coxs, raadsheren, als commissarissen belast met de tenuitvoerlegging van hetgeen is bepaald in het vonnis van 23 october 1630.[51]

6) Adolf van Millendonck, Heer van Goor, president van het Rijkskamergerecht ca. Johan van den Bergh c.s., eigendomsactie ? De heer van Milendonk verzoekt rechtsingang tegen Johan van den Bergh, in verband met een geschil over beider aandeel in de "Doncxe thiende tot Meyel"; hierover is tevoren geprocedeerd tussen Jan van den Bergh en Marcelis Pongers in het Mercktrecht te Weert. De heer van Millendonck wenst onder meer inzage in het contract dat naar aanleiding van die procedure tussen van den Bergh en Pongers is aangegaan. Het Hof gelast een comparitie voor commissarissen, alvorens rechtsingang te verlenen, 9 augustus 1627.[52]

7) Marcelis Hinckens, burger van Roermond ca. de erfgenamen van Herman Diederik, vrijheer van Millendonck. Arrest op de tienden te Meijel. Het arrest betreft de tiende genaamd de Dorsch.[53]

8) Mr. Lambert Reuter zu Groenenberg, stadhouder van het Land van Thorn ca. Adolf, vrijheer van Millendonck, heer tot Goor, Meijel etc. Mr. Lambert Reuter verzoekt brieven van cassatie tegen de vrijheer van Millendonck. Deze wordt veroordeeld om aanlegger "te immitteren in de thiende, molen ende andere incompste der heerlickheit Meyel, om daerop te verhaelen alle die verloopen van de voors. renten, costen, schaden ende interesse...", 12 februari 1632.[54]

9) Engelbert Dirix ca. de hertog van Croy en consorten als bezitters van de heerlijkheid Meijel; voortgezet door de erfgenamen van de intendant Dirix ca. de bezitters der heerlijkheid Meijel, vordering van 3200 guldens, wegens een geoctrooieerde lening met Meijel als onderpand, op 31 mei 1640 aangegaan door Craft van Millendonck, 9 november 1689.[55]

10) Axel Theunis, schepen tot Meijel ca. scholtis en schepenen aldaar, objectum litis onbekend, 13 september 1694.[56]

[51] HvG, procesakten 1627, 1628, 1630.
[52] CdG 112, fol. 230.
[53] ASO 600, fol. 961; HvG, procesakten 1631-1632.
[54] CdG 113, fol. 17v. Op 11 maart 1631 beklaagde aanlegger zich er over, dat de heer van Millendonck via het Rijkskamergerecht, waarvan laatstgenoemde assessor was, arrest had laten leggen op de hem toebehorende goederen onder Thorn, ten einde te bewerkstelligen, dat hij het proces voor het Hof van Gelre zou staken (ASO 600, fol. 816).
[55] CdG 133 fol. 75v; HvG, procesakten 1685-1687.
[56] CdG 138, fol. 215.

11) Jan Lenarts ca. advocaat Hillen als scholtis van de heerlijkheid Meijel, objectum litis onbekend. Het Hof van Gelre renvoyeert suppliant aan het gerecht te Meijel, 8 october 1694.[57]
12) Momboir ca. schepenen en regeerders van Meijel, niet naleving van het plakkaat van 16 maart 1696, terzake van het onderhoud der wegen. Momboir Pallant vervolgt de gemeente van Meijel wegens het niet repareren van "den Schuerkensdijck, die loopt door het Weerter Meerken van het Ampselbergh ende voorders naer Nederweert". Verweerders stellen dat het plakkaat slechts betrekking heeft op openbare wegen en niet op "eigen" wegen zoals de Schuerkensdijck in kwestie.[58]

belastingen:
Aanslag in de rationsgelden 270-0-0 per jaar; betaalde regelmatig vanaf 1671.

MILLENDONCK (Korsschenbroich, Aldenpesch en Weinmarck)

leenroerigheid:
"Dat huys ende heerlickheyt van Millendonck" werd door Ewald de Ridder gerangschikt onder de uitheemse lenen.[59] De indices op de leenakten vermelden "Dat huys, slott ende heerlickheyt van Milendoncq mitten voorborchte, hooge ende lage gerichte, landt, kerspel ende heerlickheyt van Kerssenich off Corssenbroeck ende mit allen anderen [rechten] ende toebehooren niet daervan vuytgescheiden, soo wije deselve in hoogen en laagen, in natten en droogen van alts geleegen zijn, ten Zutphensche rechten met een pont goet gelt te verheerwaaden". De laatste inschrijving dateert van 1700, toen Karel II bij octrooi van 17 maart 1700 het "*dominium directe et utile*" afstond aan de gravin van Berlepsch.[60] Op 5 november 1701 werd de gravin van Berlepsch vervolgens vanwege Millendonck op de Kreitstag te Keulen in het Westfaalse gravencollege opgenomen.[61] Dientengevolge werden de Gelderse aanspraken op Korsschebroich illusoir. De fiscale aanspraken ten opzichte van Aldenpesch en Weimark bleven echter nog geruime tijd gehandhaafd.

jurisdictie:
1) "Die van Aldenpesch en Weinmarck" ca. Jan Joost van Dort, heer van Aldenpesch. De ingezetenen spreken Van Dort aan wegens "onrechtma-

[57] CdG 138, fol. 243.
[58] HvG, procesakten 1697-1698.
[59] CdG 197, fol. lxxxivv.
[60] CdG 207, fol. 258; het desbetreffende octrooi is geregisteerd in CdG 2, fol. 90r-91v.
[61] Cf. J. Bremer, Die reichsunmittelbare Herrschaft Millendonck, 87.

tige overheidsdaden (buitengerechtelijke inbeslagname van vee, onrechtmatige gevangenhouding), 18 mei 1666.[62]
2) Momboir ca. hertog van Croy als heer van Millendonck, felonie (?) 1685.[63]
3) Hertog van Croy ca. graaf van Millendonck en de momboir van Gelre. Suppliant verzoekt dat de ten nadele van hem door de graaf van Millendonck en de momboir verzochte grote revisie "desert" verklaard mag worden.[64]

belasting:
Korsschenbroich werd aangeslagen in de rationsgelden voor 6210-0-0 per jaar. Deze werden betaald van 1671 tot 1682. De aanslag voor Aldenpesch en Weinmarck bedroeg 270-0-0. Deze werd vanaf 1671 regelmatig betaald.

OBBICHT (Obbicht, Papenhoven en Overbroek)

leenroerigheid:
Sloet en van Veen vermelden "Dat alinge huys ende borch tot Bicht, half die heerlickheyt ende gerichten ... der dorpen van Bicht, van Papenhoven ende Overbroeck", onder de uitheemse lenen.[65]

"Dat alinghe huys to Bicht met sijnen graven ende singelgraven ende met allen sijnen rechten ende toebehoren, ende voorts de halve heerlickheden ende gerichten, hooge ende lege der dorpen van Bicht, Papenhoven ende Overbroeck met haaren toebehooren, metten leenmannen ende laeten etc." wordt verder nog vermeld in de indices op de leenakten van het Leenhof te Roermond.[66]

wetgeving:
verzendlijsten van plakkaten; 8 vermeldingen (uit 10) tussen 1698 en 1702.

jurisdictie:
1) Guillaume Bex, burgemeester van Luik ca. jonker Philips van Bentinck, heer van Obbicht, schatheffing. Guillaume Bex beklaagt zich bij de Geheime Raad te Brussel erover, dat de heer van Bicht de ingezetenen aldaar overmatig zwaar belast, zonder iets aan Zijne Majesteit af te dragen en zonder rekening en verantwoording te doen. Hij verzoekt provisie van

[62] CdG 117, fol. 87r; CdG 119, fol. 38r, 47r.
[63] CdG 121, fol. 117v.
[64] CdG 132b, fol. 78.
[65] J.J.S. Sloet, J.S. van Veen, *Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, Uitheemse lenen*, 80, nr. 61; zie ook J.L. Meulleners, Geschiedenis van de heerlijkheid en heeren van Obbicht en Papenhoven, in: PSHAL 20 (1883) 1-483, pp. 16, 19.
[66] CdG 206, fol. 82.

justitie, ten einde de heer van Bicht te dwingen rekening en verantwoording te doen. De Geheime Raad wijst het Hof van Gelre aan ter afdoening van het geschil.[67]

2) Klooster De Nieuwenhof te Maastricht ca. de Heer van Obbicht, schatheffing. De "mater en conventualen" van de Nieuwenhof verzoeken ordonnantie van het Hof, ten einde te bewerkstelligen, dat de heer van Obbicht

> "als vasal van Sijne Majesteyt den arrest ende executie op der supplianten vrugten - vanwege gepretendeerde schat in het werck gestelt - cost ende schadeloos soude affdoen, ende in't regarde van't *leen* hun niet meer te beswaren als sijne eygene middelen, daervan die van de supplianten waren een gedeelte, op poene van 50 gouden realen, hem vrijstaende 't proces voor desen Hove over die schattinge *indecijs* hangende te resumeren ende te vervolgen ...", 1669.[68]

3) Baronesse De Berlo ca. "die van Obbicht", onrechtmatige aanslag in de schat, 26 october 1672.[69]

4) Geestelijke en adellijke geërfden te Obbicht ca. Vrouwe van Obbicht en de regeerders aldaar, onrechtmatige aanslag in de schat, 1677-1678.[70]

5) Vrouwe abdisse en Conventualen van Susteren ca. de vrouwe van Obbicht en de regeerders aldaer, onrechtmatige aanslag in de schat, 31 maart 1678.[71]

6) Baronesse De Berlo ca. "die van Obbicht", verantwoording van dorpslasten. Het Hof gelast de regenten van Obbicht "een pertinente staeth ende specificatie van alle dorpslasten, 't sye capitalen, renten contributiën, rations of andere" in te dienen, alsmede een overzicht van alle betalingen ten laste van de gemeente, 7 juli 1683.[72]

7) "Die van Obbicht en Papenhoven" ca. "die van Grevenbicht", schatheffing. De regenten van Obbicht worden door het Hof verplicht aan commissarissen van het Hof binnen acht dagen inzage te geven van de schatcedullen en van het nieuwe bunderboek, dat is opgesteld ter voldoening van het vonnis van 22 april 1684 17 juni 1684).[73]

8) Momboir ca. "die van Obbicht", gerechtelijke invordering van boete opgelegd bij vonnis van het Hof van Gelre van 10 november 1677, 9 februari 1689.[74]

[67] HvG, procesakten 1609.
[68] CdG 119, fol. 20; zie ook CB 4, fol. 171, decreet van de Geheime Raad van 21 januari 1669, geciteerd in een consult terzake van de rechtsmacht van het Hof van Gelre te Obbicht uit 1680.
[69] CdG 120, fol. 205.
[70] CdG 123, fol. 27v.
[71] CdG 123, fol. 107.
[72] CdG 128, fol. 71r; CdG 129, fol. 59.
[73] CdG 129, fol. 79.
[74] CdG 132b, fol. 195.

9) "Die van Grevenbicht" ca. Heer van Obbicht, schatheffing, 9 februari 1692.[75] De ingezetenen van Grevenbicht eisen, dat de heer van Obbicht zal bewijzen, dat hij in de periode 1678-1686 op dezelfde voet als andere ingezetenen van de heerlijkheid voor zijn bundertal heeft bijgedragen in de schat. Het Hof van Gelre veroordeelt de heer van Obbicht

> "in de reële lasten als rations en dergelijke op de erven ten behoeve van Sijne Hooggemelte Majesteyt vuytgeschreven in den jaere 1678-1686 te betaelen sijn contingent naer proportie van het boendertall van sijne landerijen ende andere contribuabele effecten, ordonnerende dat deselve ten dyen effecte sullen worden gemeten op den voet als ten reguarde vand' anderen geschiet is."

Bovendien moet hij specificatie geven van de overige gemene lasten "mit expressie, wanneer, door wyen, waertoe ende ten welcken behoeve de uytschrijvinge daervan geschiedt ende waer de penningen daervan geprocedeert sijn beheert ende bereeckent", 6 november 1693.[76]
10) Momboir nomine officii en de heer van Obbicht als gevoegde partij "pro interesse civili" ca. Herman Gegen, Heyncken Panhuys en Lambert van de Wouwe, oproer. De beklaagden zijn *flagrante delicto* aangehouden "om het exces bij hen begaen mit het slaen op de clocke van den thooren van Papenhoven ter aencompste van den heere aldaer sijne bode ende bijhebbende Spaensche volkeren." Dit "exces" had daarin bestaan, dat zij zich hadden verstout, plakkaten, die in opdracht van het Hof van Gelre te Obbicht waren gepubliceerd, af te scheuren.[77] De beklaagden werden in 1693 - ten dele bij verstek - tot boeten van 50 en 100 goudgulden veroordeeld.[78]
11) Baron Bentinck, heer van Obbicht ca. "die van Obbicht", betaling van rente op obligatie ten laste van gemeente, 12 januari 1694.[79]
12) Scholtis, schepenen en gemene ingezetenen van de heerlijkheden Obbicht en Papenhoven ca. de Vrouwe van Obbicht, geweld. De ingezetenen van Obbicht beschuldigen de vrouwe van Obbicht ervan met wapengeweld veldvruchten in beslag te hebben genomen (insult, attentaat). Het Hof van Gelre acht zulks onrechtmatig. De veldvruchten dienen openbaar te worden verkocht en de opbrengst dient in de gemeenterekeningen te worden verantwoord, 14 januari 1700.[80]
13) Die van Grevenbicht, Obbicht en Papenhoven ca. de vrouwe van Obbicht, rationsgelden. Het Hof van Gelre verplicht de vrouwe van Obbicht tot het consigneren van voldoende geld bij de ontvanger der exploten, om haar aandeel in de rationsgelden over de periode 1678-1699 te kunnen vol-

[75] CdG 136, fol. 29.
[76] CdG 137, fol. 262.
[77] MsK 9.132-135.
[78] CdG 133, fol. 64; CdG 137, 269, 343.
[79] CdG 138, fol. 10.
[80] CdG 143, fol. 5.

doen, zodra het Hof haar definitieve aandeel zal hebben vastgesteld, 15 januari 1700. [81]

belastingen:
Obbicht werd voor 540-0-0 aangeslagen in de rationsgelden. Deze werden vanaf 1671 regelmatig betaald.

LAND VAN WEERT (Weert, Wessem, Nederweert)

leenroerigheid:
Sloet en van Veen vermelden Weert en Wessem onder de uitheemse lenen.[82] Ewald de Ridder vermeldde Weert en Wessem als uitheemse lenen "In den lande van Hoerne oft Weert".[83] De indices op de leenakten van het Leenhof te Roermond vermelden "Die Borgh, stadt ende Heerlickheyt van Weerdt met allen haeren rechten ende toebehooren" evenals Wessem "mit vijffthien goltgulden te verheerwaden".[84]

wetgeving:
verzendlijsten van plakkaten 1692-1702, 10 vermeldingen; specifieke ordonnanties met betrekking tot de heerlijkheid Weert: 1585/6 (appellen van Weert, vernieuwing van de magistraat); 1686 (Leenzaal van Weert)

jurisdictie (Nederweert):
1) Diederik Coelen, ingezetene van Nederweert, impetrant van remissie in verband met doodslag te Weert. Het Hof van Gelre verleent de gevraagde remissie, gezien het rapport van de scholtis van Weert, waaruit blijkt dat de familie van het slachtoffer verzoend is, 15 januari 1625.[85]
2) Schepenen en gezworenen van Meijel ca. schepenen en gezworenen van Nederweert, 10 november 1626. Zie sub Meijel, nr. 4.
3) Maria Sommerens ca. burgemeester en schepenen van Nederweert, bezitsactie. Het Hof van Gelre gelast burgemeester en schepenen van Nederweert om suppliante "rustelick ende vredichlick" in het genot te laten van de "Pluckpark- off Vuytwijckshoff onder Weert" en rekening en verantwoording te doen van de haar onthouden inkomsten vanaf de datum der immissie, 18 november 1626.[86]

[81] CdG 143, fol. 6.
[82] J.J.S. Sloet, J.S. van Veen, *Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, Uitheemse lenen*, 81, nrs. 60 en 63.
[83] CdG 197, fol. lxxxixv.
[84] CdG 206, fol. 138 en 139.
[85] CdG 112, fol. 15.
[86] CdG 112, fol. 172.

4) Johan Mooren en Gerard Witmans ca. Willem van Breugel, scholtis van Nederweert, opschorting tenuitvoerlegging vonnis van de schepenen van Nederweert. Het Hof van Gelre verklaart supplianten niet ontvankelijk in hun verzoek, 25 februari 1627.[87]
5) Simon Lieven Simonszoon, ingezetene van Nederweert, impetrant van remissie in verband met doodslag te Nederweert. Het Hof van Gelre verleent de gevraagde remissie, gezien het rapport van de scholtis van Nederweert, waaruit blijkt dat de familie van het slachtoffer verzoend is, 17 juli 1627.[88]
6) Burgemeester en schepenen van Nederweert ca. Goddart van Stockhem, gemeenterekening. Het Hof van Gelre veroordeelt van Stockhem tot het aanzuiveren van de helft van het negatief saldo van de gemeenterekening van 1655, 26 juni 1675.[89] Bij vonnis van 12 september 1684 verklaart het Hof het vonnis van 26 juni 1675 uitvoerbaar.[90]
7) Gertruydt Simons, "inwoonderse tot Nederweert" ca. Matheus Haas, ingezetene van Nederweert, "in cas van defloratie en kosten van kraam en onderhoud van het kind". Het proces heeft in eerste instantie gediend voor de onderrichter van Nederweert, deze heeft de aanlegster bij "contumaciaal decreet van 20 september 1673" toegestaan bij het Hof "te exhiberen haere intendit ...", 26 maart 1676.[91]
8) Hoger beroep "in saeke van Thijs Feyen ende consorten, appellanten ca. Thijs Davidts, geappelleerde ende excipiënt en de scholtis van Nederweert, geïnsinueerde. Objectum litis onbekend. Het Hof gelast de opzending van de originele procesakten, 20 februari 1682.[92]
9) Hoger beroep "in zake van de erfgenamen van Frans Schouten en Geurt Corsten als geappelleerden ca. de wethouders van Nederweert, appellanten. Objectum litis onbekend. Appellanten zijn gecondemneerd bij vonnis van 18 november 1684. Declaratie van kosten, 4 september 1685.[93]
10) Wethouders van Nederweert ca. Geurt Corsten, achterstallige bijdrage in de schat, 23 juli 1686.[94]
11) Jan Trouwen, inwoner van Weert ca. de Werkmeesters van de wolzegelkamer van de stad Weert. Naar aanleiding van een klacht van Jan Trouwen, die zich boven recht bezwaard acht door een vonnis van de zestienmannen van de wolzegelkamer van Weert, gelast het Hof van Gelre de zestienmannen inzage te geven van de privileges, papieren en zegels van het wolambacht, waaruit zou moeten blijken dat de zestienmannen

[87] CdG 112, fol. 188v.
[88] CdG 112, fol. 224v.
[89] CdG 122, fol. 58v.
[90] CdG 129, fol. 109v.
[91] CdG 123, fol. 38v.
[92] CdG 127, fol. 18.
[93] CdG 130, fol. 120.
[94] CdG 131, fol. 89.

tot het uitspreken van het gewraakte vonnis gerechtigd zouden zijn geweest. De momboir wordt in verband met deze kwestie opgedragen een advies uit te brengen, 14 april 1687.[95]
12) Jacob Leuyten (?), suppliant ca. Johan Moren (?) de jonge, rescribent en het gericht van Nederweert, geïnsinueerde. Objectum litis onbekend. Het Hof van Gelre gelast rescribent nogmaals zijn actie in te stellen voor het gericht van Nederweert en doet te niet, al hetgeen in prejuditie van het vonnis van 16 januari 1688 is "gehandelt" voor het gericht van Nederweert. Het Hof verbiedt de schepenen van Nederweert "van sich derwegen yet voorders t' ondernemen, op pene dat tot hunnen onwille sal worden versien naer behoren ...", 22 mei 1688.[96]
13) Jan Trouwen en de regenten van Nederweert ca. de werkmeesters van de wolzegelkamer der stad Weert, evocatie van proces te Weert aan het Hof van Gelre. Het Hof van Gelre grijpt ten verzoeke van Jan Trouwen en de regenten van Nederweert in in het proces dat door de werkmeesters van het Wolambacht tegen hen is aangespannen ten overstaan van Charles Jammaire, intendant van de prins van Chimay, heer van Weert, 28 januari 1690.[97]
14) Hoger beroep. Matthis Collemans en Lambert Meyers q.q. appellanten ca. de schepenen van Nederweert. Objectum litis onbekend. [98]
15) Areth Pleunis ca. burgemeester en "gecorens" van Nederweert, bezitsactie. Areth Pleunis wordt niet ontvankelijk verklaard in zijn verzoek, dat die van Nederweert hem niet zouden mogen storen "in de possessie vel quasi van 't recht" van turfsteken in de Peel, 20 mei 1695.[99]

jurisdictie (Weert):
1) Henrick van Boecholt, scholtis van Weert ca. burgemeester en "gecorens" van Weert, "contempt of court". Van Bocholt beklaagt zich bij het Hof over de weigering van burgemeester en gekorenen van Weert om uitvoering te geven aan een decreet van het hof, waarbij aan hem vrijstelling van inkwartiering is verleend. Het Hof verbiedt burgemeester en gekorenen van Weert op straffe van 100 goudguldens boete in hun "inobedientie" te volharden, 1603.[100]
2) Substituut-momboir ca. Henrick van Bocholt, gerechtskosten. De substituut-momboir vordert van de scholtis betaling van zijn "vacatiën", in verband met de criminele informatiën tegen Hans Fedehr (?), gevangene van de scholtis, 1610-1611.[101]

[95] CdG 131, fol. 193v.
[96] CdG 132b, fol. 26r.
[97] CdG 134, fol. 9.
[98] HvG, procesakten 1693.
[99] CdG 139, fol. 121; zie ook CB 7, fol. 98.
[100] HvG, procesakten 1603.
[101] HvG, procesakten 1610, 1611.

3) Jonker Philips van Horn ca. Bernardus Keteler, ontvanger van de (geconfisqueerde) domeinen van Weert, Nederweert en Wessem, rekenmunt, 1616-1621.[102]
4) Johan Sporemaecker, ingezetene van Weert, impetrant van remissie.[103]
5) Jan Meyssen ca. scholtis van Weert. Aanlegger verzoekt dat de "surcheantie" die hij in 1624 heeft verkregen niet zal worden opgeheven, voordat de schepenen van Weert vonnis gewezen zullen hebben in zijn proces tegen Severijn Stockhem. Het Hof van Gelre wijst het verzoek toe, maar bepaalt tevens dat de scholtis van Weert, indien aanlegger nalatig is in het vervolgen van bedoeld proces, hem daartoe moet "presseren", 8 januari 1625.[104]
6) Jan Struycx, ingezetene van Weert, impetrant van remissie terzake van doodslag. Het Hof van Gelre verleent de gevraagde remissie, gezien het rapport van de scholtis van Weert, waaruit blijkt dat de familie van het slachtoffer verzoend is, 14 november 1625.[105]
7) Jan op den Hoff, ingezetene van Weert, impetrant van remissie terzake van doodslag. Het Hof van Gelre verleent de gevraagde remissie, gezien het rapport van de scholtis van Weert, waaruit blijkt dat de familie van het slachtoffer verzoend is, 22 januari 1626.[106]
8) Prins van Chimay als heer van Weert en Nederweert voor zichzelf en voor zijn onderdanen tot Kelpen en Swartbroek ca. Petrus Stegemans, prior van het klooster St. Elisabeth te Nunhem. 10 october 1627.[107] (De prior van het Klooster St. Elisabethsdal trad op als gevolmachtigde van Weert en Nederweert in een proces tegen de inwoners van Kelpen over de bouw van een brug).[108]
9) Princesse de Chimay, vrouwe van Weert ca. de meesters van het Wolambacht te Weert. De vrouwe van Weert tracht door tussenkomst van het Hof van Gelre inzage te krijgen van de privileges van het ambacht, 1630.[109]
10) Princesse de Chimay, vrouwe van Weert ca. scholtis van Weert, bevoegdheidsoverschrijding. De vrouwe van Weert verzoekt het Hof om de scholtis te verbieden om in leenzaken te panden en geen inbreuk te maken in de competentie van de Leenzaal van Weert, 1630.[110]
11) Princesse de Chimay ca. burgemeester, schepenen en raad van Weert. De vrouwe van Weert tracht door tussenkomst van het Hof van Gelre in-

[102] HvG, procesakten 1616, 1621, 1624.
[103] HvG, procesakten 1624.
[104] CdG 112, fol. 3.
[105] CdG 112, fol. 94.
[106] CdG 112, fol. 112.
[107] CdG 112, fol. 241.
[108] Cf. K. Schutjens, *Inventaris der archieven van het Klooster St. Elisabethsdal te Nunhem*, Maastricht 1979 (RAL inventarissenreeks 18), inv. nr. 183; zie ook Sb. Wessem 454.
[109] HvG, procesakten 1630.
[110] HvG, procesakten, 1630.

zage te verkrijgen van de privileges van de stad Weert. Bovendien wenst zij de garantie, dat de magistraat van Weert geen gegevens voor haar zal verzwijgen, 1630.[111]
12) Magdalena van Egmont, douairière de Chimay ca. scholtis van Weert. Objectum litis onbekend, 1637.[112]
13) Schout, schepenen en gezworenen van Bocholt ca. schout, schepenen en raad der stad Weert, limieten, 1632-1651.[113]
14) Momboir ca. Magdalena van Egmont, douairière van Chimay, ongehoorzaamheid aan bevelen van het Hof van Gelre, in verband met hoger beroep van Weert op Roermond, 1654.[114]
15) Burgemeester en "Buytelingen" van Weert ca. burgemeester, schepenen en raad van Weert, omslag van corveeën, wachtbrand en contributie, 5 juni 1673.[115]
16) Momboir ca. Matthias van Bocholt, rentmeester van het kapittel van Sint Servaas te Weert, overtreding van het plakkaat van 26 october 1673, terzake van de confiscatie van Franse goederen. De rentmeester beroept zich op "legitieme redenen van onwetentheid". In overleg met de Geheime Raad besluit het Hof de momboir het zwijgen op te leggen (imposer silence), 24 september 1674; 18 januari 1675.[116]
17) Momboir ca. scholtis Costerius, afscheuren van plakkaten (geëvoceerd aan Grote Raad van Mechelen, 4 juli 1674).[117]
18) Burgemeester en "Buytelingen" van Weert ca. burgemeester, schepenen en raad der stad Weert, corveeën, bijvaarten, wachtbrand en contributie. Inzet van het conflict is o.a. een reglement van vrouwe Magdalena van Egmont terzake van de verdeling der landskosten van 8 november 1650. Het Hof merkt hierover op:

> "...dattet inde macht van de vrouwe princesse niet geweest en was partijen colliganten soedanigh te reguleren, als de voors. respective ordonnantiën ende verclaeringe medebrochten, omdattet reglement der contributiën privativelijck concernerende Sijne Majesteyt, als wesende eenen last procederende van den wille van denselve Sijne Majesteit, met exclusie van den wille van de voors. vrouwe princesse ..."

Bij het tussenvonnis van 12 maart 1675 zijn een aantal "secrete poincten van officie" vermeld. Hierin is bepaald, dat de momboir terzake van de contributiën van Weert inlichtingen zal inwinnen bij de Raad van Financiën, de Rekenkamer en de landrentmeester-generaal. Aan de landvoogd zal worden voorgesteld om de jurisdictie van het Hof inzake van de con-

[111] HvG, procesakten 1630.
[112] HvG, procesakten 1637.
[113] HvG, procesakten 1632-1651.
[114] HvG, procesakten 1654; cf. Bijlage IV, par. 67.
[115] CdG 121, fol. 40v-42r.
[116] CdG 121, fol. 170; CdG 122, fol. 3v; zie ook CB 1, fol. 22r-224^{v}.
[117] CB 1, fol. 111v-115^{v}.

tributiën van Weert te funderen op de leenhoogheid van de hertog van Gelre over Weert:

> "...doordyen de contributiën van Weerdt, voor soo veel deselve worden gestelt op het geheel landt, is eene belastinge van't leen, waervan kennisse kompt *curiae feudali*, welck is dit Hoff volgens de cancellije-instructie".[118]

19) Pierre van Ummelen ca. scholtis en schepenen van Weert, hoger beroep van vonnis van het "Mercktrecht" van Weert op Hof van Gelre, 1676. Dit hoger beroep gaf scholtis en schepenen van Weert aanleiding om zich tot de Geheime Raad in Brussel te wenden met het verzoek aan de Grote Raad van Mechelen de vraag voor te mogen leggen of het Hof van Gelre wel bevoegd was de behandeling van deze zaak aan zich te trekken, met voorbijgaan van het Hoofdgerecht Wessem, de gebruikelijke instantie van hoger beroep vanuit Weert.[119]
20) "Principaelste geërfden der stadt Weerdt" ca. burgemeester, schepenen en raad van de stad Weert, sluiten van gemeenterekeningen en afleggen van verantwoording. Het Hof van Gelre beproeft minnelijke schikking ten overstaan van commissarissen uit het Hof, 6 mei 1679.[120]
21) De officieren van het licentkantoor te Weert ca. de erfgenamen van Jan Reynders, ontduiking van in- en uitgaande rechten, 14 november 1675, 3 maart en 8 mei 1676.[121]
22) Matthias van Bocholt en Johan van Haelen ca. de schepenen van de stad Weert, interveniënten voor Ferdinand Brusselaers, injurie gepleegd door de schepenpresident Brusselaers, 30 october 1680.[122]
23) De weduwe van de ontvanger Engelberg ca. de prior van de reguliere kanunniken te Weert. Het Hof van Gelre casseert een verstekvonnis van het gerecht van Weert en staat suppliante toe alsnog te antwoorden op de eis van de prior, 23 september 1682.[123]
24) Cornelis van Breugel, gewezen armenmeester te Weert ca. magistraat van Weert, schuldvordering, 20 october 1680.[124]
25) Burgemeester en "Buytelingen" van Weert ca. Burgemeester, schepenen en raad van de stad Weert, bijvrachten, wachtbrand en contributie. Het Hof van Gelre gelast poging tot minnelijke schikking ten overstaan van commissarissen uit het Hof, 20 december 1683.[125] Na de mislukte po-

[118] CdG 122, fol. 21v-28r; taxatie van kosten, 10 februari 1677 (CdG 123, fol. 10v). Zie ook CdG 123, fol. 30r-32r, 34v, 58r, 96r, 103v (juli 1677-maart 1678). Zie ook CdG 124, fol. 31r-32v (24 maart 1679) en CB2, fol. 73; 82r-85^{v}.
[119] CB 2, fol. 111r-114^{r}.
[120] CdG 124, fol. 48v.
[121] CdG 122, fol. 138, 154.
[122] CdG 125, fol. 125.
[123] CdG 127, fol. 97; zie ook CdG 131, fol. 20.
[124] CdG 128, fol. 121.
[125] CdG 128, fol. 157.

ging tot minnelijke schikking, vorderde het Hof van Gelre in het kader van deze procedure inzage van de zetcedullen van Wessem en Nederweert; hetgeen voor de heer van Weert, de prins van Chimay, reden was om de kwestie van de rechtmatigheid van het handelen van kanselier en raden via de Geheime Raad bij de Grote Raad aanhangig te maken.[126]
26) Ferdinand Brusselaers ca. "de vaendragers ende deeckens van de drij schutterije der Stadt Weerdt, mitsgaders den scholtis ende schepenen aldaer". Objectum litis onbekend.[127]
27) Momboir ca. Jan Corsten, gerichtsbode te Weert; en Momboir ca. intendant Jamez. Afscheuren van dagvaarding, 1684.[128] De intendant van de heer van Weert stelde zich op het standpunt, dat het Hof van Gelre in het geheel niet bevoegd was tot het uitbrengen van dagvaardingen in het Land van Weert, aangezien Weert tot de West-faalse Kreits zou behoren. Een verklaring van die strekking werd in zijn opdracht geregistreerd in de resolutieboeken van Nederweert en Wessem.[129] Om zijn argumenten nog meer kracht bij te zetten heeft hij troepen van deze kreits naar Weert ontboden, die echter door het Spaanse garnizoen weer zijn verwijderd.[130]
28) Hoger beroep. Erfgenamen van de controleur (van in- en uitgaande rechten te Weert) Niclaes Smeets, appellanten ca. Joost Schaeven, schepen aldaar en geappelleerde. De aanhef van het vonnis luidde als volgt:

> "'t Hoff doende recht *in naeme ende vanwege Sijne Majesteyt als hertogh van Gelre*, verclaert bij de richters *a quibus* qualick ende 't onrecht gewezen, wel ende terecht van hun vonnis geappelleert te sijn, doende daerom 't ghene deselve hadden behoeven te doen, ...", 12 october 1684.[131]

29) Burgemeester, schepenen en gekorenen van de Buitenie van Weert ca. Arnold Costerius, scholtis van stad en land van Weert. Objectum litis onbekend, 1685.[132]
30) "Gecorens ende inwoonders" van de vier Buitenpoorten van Weert ca. de magistraat der stad Weert. Omslag van de Franse contributiën; afhoren der gemeenterekeningen. De "buytelingen" maken bezwaar, dat de magistraat van Weert hen zwaarder aanslaat ten behoeve van de Franse contributiën, dan op grond van de matrikel van de landskosten billijk zou zijn. Het Hof veroordeelt de magistraat "bij provisie" om de Buitenie conform de matrikel te laten bijdragen, 25 september 1685.[133]

[126] CB 5, fol. 137v-139v.
[127] CdG 128, fol. 120.
[128] HvG, procesakten 1684, 1685.
[129] SB Wessem 69, attestatie van 22 januari 1684.
[130] CB 5, fol. 137v-139v.
[131] CdG 129, fol. 122v.
[132] CdG 130, fol. 106.
[133] CdG 130, fol. 128v.

31) Burgemeester en "buytelingen" van Weert ca. burgemeester, schepenen en raad der stad Weert. Rekening en verantwoording wegens de verkoop van de "Weerter Halle"; quote van Weert, Wessem en Nederweert in de contributie, 1686.[134]
32) François Nelis (?), ontvanger van in- en uitgaande rechten te Weert ca. Johan van Haelen, oudburgemeester van de stad Weert. Verduistering van penningen "geprocedeert van den clegers livrantie", 13 october 1687.[135]
33) Stadhouder en griffier van de Leenzaal van Weert en Thijs Nans ca. advocaat Pallant, "occuperende" voor Willem Hermans en Lijsken Vaes. Objectum litis onbekend, 14 mei 1688.[136]
34) Burgemeester Gerard Knaepen ca. "die van Weert". Verzoekt "namptissement" (storting van pand) in verband met achterstallen in de gemeenterekening. Het verzoek wordt door het Hof toegewezen, 9 maart 1689.[137]
35) Vrouwe Princesse Douairière de Chimay ca. de Graaf de Boussu, prins van Chimay, inkomsten van de heerlijkheid Weert. De aanlegster wil dat de graaf van Boussu, die de erfenis van de Prins van Chimay onder beneficie van inventaris heeft aanvaard, laat blijken dat hij voldoende borg heeft gesteld voor de inkomsten uit de boedel, "in specie voor die van de heerlickheden Weert ende Nederweert ende Wessem", aangezien er voor de Grote Raad van Mechelen geprocedeerd wordt over de erfenis, 25 januari 1687.[138]
36) De burgemeester van Buyten-Weerdt ende Nederweert ca. de vrouwe princesse van Chimay. Objectum litis onbekend. 28 juni 1690.[139]
37) Willem Vaes ca. scholtis Costerius van Weert, ten uitvoerlegging schepenvonnis. Aanlegger tracht via het Hof te verkrijgen, dat het scholtis Costerius verboden wordt zonder schependecreet een overjarige boete te innen. Aanlegger wordt in zijn verzoek niet ontvankelijk verklaard, 16 febr. 1692.[140]
38) Magistraat van Weert ca. de magistraat van de Buitenie van Weert en de magistraat van Nederweert, verdeling der landslasten. Inzet van het geschil is een gedifferentieerd tarief op basis van de kwaliteit der landerijen en huizen, aan de hand waarvan het aandeel van de Buitenie en van Nederweert in de landslasten opnieuw zou moeten worden vastgesteld. Nadat op 10 september 1693 door het Hof een comparitie voor commissarissen uit het Hof is gelast, worden op 9 mei 1695 door de betrokken par-

[134] CdG 131, fol. 80-81v.
[135] CdG 132a, fol.72.
[136] CdG 132b, fol. 18v.
[137] CdG 132b, fol. 159v.
[138] CdG 131, fol. 155v; 177v; zie ook CB 6, fol. 18v-23^{r}; 43^{v}-54.
[139] CdG 134, fol. 48.
[140] CdG 136, fol. 39.

tijen elk drie "bekwame en onpartijdige personen" aangewezen. Hieruit zal het Hof een commissie van drie formeren, die aan de hand van een instructie de landerijen moet indelen in drie categorieën. Op 13 september worden als leden van de commissie aangewezen Jasper Claessens, oudburgemeester van Maeseik, Herman Baltus van Neeritter, en Jan Peters, koster van Meyel.[141]

39) Buitenie van Weert en die van Nederweert ca. de magistraat van de stad Weert, landskosten. De stad Weert weigert sinds 1689 haar contingent bij te dragen in een jaarlijkse rente van 12000 gulden te laste van het Land van Weert en wentelt deze af op de Buitenie en op Nederweert. Het Hof veroordeelt de stad tot betaling van haar aandeel "naer advenant van'tghene sij in Sijne Majesteyts ordinaire contributiën betaelen", 19 september 1695.[142]

40) Burgemeester en gekorenen van de Buitenie van Weert ca. de magistraat der stad Weert, omslag van corveeën. Bij provisoneel reglement bepaalt het Hof van Gelre, dat diensten in natura afwisselend door de stad en door de Buitenie moeten worden geleverd, de eventuele onkosten moeten worden omgeslagen "op sulcken personele voeth van capitatie, beestenschat,gewin ende gewerf, als zij rechtveerdig sullen oordelen ...", 28 juli 1699.[143]

41) Burgemeester en zestien gekorenen van de Buitenie van Weert ca. magistraat van de stad Weert, afhoren van de gemeenterekeningen. Partijen worden door het Hof veroordeeld tot naleving van het provisionele reglement terzake van het afhoren van de gemeenterekeningen van 28 juli 1699.[144]

42) De weduwe Ferdinand Brusselaers in leven burgemeester en schepen van de stad Weert ca. magistraat van Weert, betwiste posten in gemeenterekening, 30 maart 1700.[145]

jurisdictie (Wessem):

1) Jonker Everardt van Merssen te Grathem ca. schout en schepenen van Wessem, landschat. Jonker van Meersen maakt als bezitter van de laatbank te As, graafschap Horn, bezwaar tegen de vordering van bestialen te As door die van Wessem, die pretenderen dat Asch onder Wessem gehoort. Het Hof van Gelre gelast opschorting der executies en renvoyeert partijen ten Hove, 1605.[146]

[141] CdG 137, fol. 192; CdG 139, fol. 112, 199.
[142] CdG 139, fol. 207.
[143] CdG 142, fol. 151.
[144] CdG 142, fol. 152-164.
[145] CdG 143, fol. 23-27.
[146] HvG, procesakten 1605.

2) Weduwe Schaecken ca. stadhouder en schepenen van Wessem, cassatie van schepenvonnis. De weduwe beklaagt zich er over, dat het gerecht van Wessem in strijd met het Landrecht van Weert bij verstek ontpanding heeft toegestaan en verzoekt cassatie van het daartoe strekkende vonnis, 1606.[147]
3) Scholtis, burgemeester, schepenen en raad van Wessem ca. Agnes en Maria Gruythuysen, eigendomsactie. Het Hof kent aan de gemeente van Wessem de eigendom toe van een erf, dat door de gezusters Gruythuyzen als het hare werd aangemerkt, 3 october 1670.[148]
4) Gilis Boonen ca. scholtis van Wessem. Gilis Boonen beroept zich op het Hof van Gelre om te voorkomen dat de scholtis hem voor de schepenen van Wessem in rechte betrekt, 9 maart 1675.[149]
5) Momber ca. Leonard Camps, bode van Wessem. Objectum litis onbekend, 1677.[150]
6) Hoger beroep. Jan Duyckers cs. appellanten ca. de weduwe Andries Welenbergh cs. en met hen gevoegd de scholtis en schepenen van het hoofdgerecht Wessem geappelleerden, 9 october 1677.[151]
7) Scholtis, schepenen en secretaris van het hoofdgerecht Wessem ca. Ferdinand Brusselaers, 15 october 1682.[152]
8) Don Juan D' Ellano, eerste rekenmeester van de Rekenkamer van Brabant en Balduin Gruythuysen ca. schepenen en raad van Wessem, vervolg van de eigendomsactie tegen de gezusters Gruythuysen (1670), 13 juli 1686.[153]
9) Gravin Douairière van Styrum ca. scholtis, schepenen en regeerders der heerlijkheid Wessem, bijdrage in de schat. De aanlegster wordt door het Hof veroordeeld bij te dragen in de schat "volgens het import ende de quantiteyt van het bundergetal, ten welcken effecte de metinge van den grondt ende aenwasch in quaestie parte citatu sal geschieden voor de landmeeter Jansen ...", 23 october 1687.[154]
10) Hoger beroep. Schepen Servaes Frencken appellant ca. scholtis Costerius geappelleerde en scholtis en schepenen van het Hoofdgerecht Wessem geïnsinueerden. Het Hof van Gelre gelast overzending van de originele procesakten, 9 september 1690.[155] De klacht van appellant betreft onder meer de hoogte van de gerechtskosten die in rekening zijn gebracht. Bij vonnis van 8 maart 1691 bepaalt het Hof, dat het reglement van 26 no-

[147] HvG, procesakten 1606.
[148] CdG 119, fol. 172.
[149] CdG 122, fol. 39v.
[150] HvG, procesakten 1677.
[151] CdG 123, fol. 58.
[152] CdG 127, fol. 104.
[153] CdG 131, fol. 83.
[154] CdG 132a, fol. 88.
[155] CdG 134, fol. 69.

vember 1686 terzake van de leenzaal van Weert ook moet worden nageleefd door schout en schepenen van Wessem. De momboir zal hierop toe zien.[156] In een eindvonnis van 8 maart 1691 wordt het vonnis van het Hoofdgerecht Wessem vernietigd. Het Hof renvoyeert partijen aan het gerecht van de stad Weert.[157]
11) Magistraat van Wessem ca. buitengeërfden van Wessem, bijdrage in de schat, 1698.[158]

belastingen:
Contributie 18.000 gulden sinds 1590 aan de landrentmeester-generaal van Gelre.

[156] CdG 135, fol. 42.
[157] CdG 135, fol. 41.
[158] Sb Wessem 145.

Bijlage IV

DEDUCTIE TERZAKE VAN HET RIJKSONMIDDELLIJKE KARAKTER VAN DE HEERLIJKHEID WEERT (1671)[1]

LE COMTE DE BEAUMONT POUR FAIRE VEOIR LE DROICT INCONTESTABLE DE LA NATURE LIBRE ET IMPERIALE DE SES TERRES DE WEERT, NEDERWEERT ET WISSEM ET LES DESVELOPPER DES DESGUISEMENS AVEC LESQUELS CEUX DE GUELDRES ONT TASCHE DE LES OBSCURCIR, a trouvé à propos de remonstrer:

1. Primes que les seigneurs successifs desdites terres en ont tousiours tiré les aydes et tailles à l' exclusion de tous autres comme il se veoit par les actes de l' an 1360 et de l' an 1446.

2. Signe évident de l' indépendance desdites terres, conformement à la doctrine de *Math. Steph., Lib. 2 de Jurisdict., parte 4. cap. 7. n. 453 et seq.*, ou il demonstre *per prestationem collectarum iudicari superioritatem.*[2]

3. La raison de ce donnent *Bartol.*[3] *et Joan. de Plat.*[4], *Cod. de superindict. cum collectae nihil aliud sint quam fructus supremae iurisdictionis L. placet Cod. de excusat. muner;*[5]

4. *Earumque perceptio est nota superioritatis Gregor. Tholosan.*[6], *Lib. 9 de republ., cap. 1. nu 11, citans L. nulli Cod. de Episc. et clericis ,*[7] *et cap. 2.X. de censibus,*[8]

[1] Bron: OAW 127 (nummering toegevoegd).
[2] Matthaeus Stephan, *Tractatus de iurisdictione, Liber I-III* (eerste editie 1609-1611).
[3] Bartolus a Saxoferato, *Opera Omnia*, Vol. I-X, Venetië, 1615.
[4] Johannes de Platea, *Super tribus ultimis libris codicis*, Lyon, 1550.
[5] Cod. X,48,8,pr.
[6] Gregorius Tholosanus, Tractatus de republica.
[7] Cod. I,3,28.
[8] CICan., X 3,39,2.

5. *Import atque superioritatem territorii radicatam, Andreas Knichen, Tract. de Jure territorii, cap. 3 n. 310 et seq.*[9]

6. *Quibus consonat resolutio Alexandri*[10]*, Consil. 35, Lib. 4 n. 4, ubi tradit per impositionem et exactionem collectarum locum vel villam deprehendi et se de jurisdictione vel territorio illius cui solvit collectas, adducens L. 3 Cod. de Natural. Liber.*[11] *et Auth. quibus modis natural. effic. legit. (par.) Si Quis igitur, cap. 2.*[12]

7. Quelle imposition des tailles et aydes est aussij une marque excluante la souveraineté de tous aultres, hors celle dudit seigneur, *per L. nulli, C. de Episc. et cleric;*[13] *Gail.*[14] *Obs. 21 n. 9, lib. 1 et Obs. 52, n. 19 lib. 2; Sixtin.*[15] *De Reg., Lib. 2. cap 14 n. 21; Knich. De Jur. Territ. Cap. 3 n. 108 et 109.*

8. Mesme qu'ilz y ont encor touiours exercé des actes de souveraineté telz que d' avoir accordé à leurs subiects toutes tailles et assises qui estoient et pouroient survenir, avec promesse de ne les charger d' aucunes subsides, tailles, ou gabelles, ne fut pour raisons bien legitimes, et qu'au regard de differens provenans de tailles et assises et tous autres concernans de la communaulté, l'on en jugerait définitivement dedans le pays, sans appeller ulterieurement ou ailleurs, donner saulve conduits et accorder remissions des crimes, comme ilz font encore à present.

9. Et qu'ilz ont aussij esté en possession de plusieurs autres regaux, haulteurs et préeminences, et signament de battre la monnoye, argument seul infallible et convaincant de ladite indépendance.

10. Car autrement Sa Majesté Imperiale Charles le Quint, ny Sa Majesté royale Philippe second, lors successivement ducqs de Gueldres, n' auroient pas souffert qu'un seigneur vassal feroit battre quelque monnoye dans leurs estats.

11. Ny permis semblables chocqz d' une des plus essentiels marques de sa souveraineté, moins encor donner cours à semblables monnoyes par ses placcarts.

12. D' ou s' en suit, que les pays et seigneuries de Weert, Nederweert et Wissem sont un pays et territoir de par soy et independant de quelque

[9] Andreas Knichen, *De sublimi et regio territorii iure synoptico tractatio ...*, eerste editie Frankfurt, 1600; in 1665 werd een exemplaar van dit werk door de raadsburgemeester van Roermond aangekocht (cf. OAR 7, fol. 110v).
[10] Alexander Tartagnus, *Consiliorum liber I-VII*, Venetië, 1570.
[11] Cod. V,27,3.
[12] Nov. LXXIV,2.
[13] Cod. I,3,28.
[14] Andreas Gaill, *Practicarum observationum, tam ad processum iudiciarium, praesertim imperialis camerae, quam causarum decisiones pertinentium libri duo*, eerste editie 1578.
[15] Regner Sixtinus, *Tractatus de regalibus*, Mühlhausen, 1602.

autre et dont le seigneur ne doit que le simple relief au Duc de Gueldres, de mesme que ledit Duc de Gueldres devoit à l' Empire, et que tous autres princes et potentats de l' Empire la devoient à l' Empire, ainsy que cy devant la Flandre et Arthois le devoient à la France, auparavant le traitté de Madrid.

13. Que les privilèges dont jouissent ceux dudit Weert proviennent et ont estez accordez par les seigneurs dudit lieu.

14. Entre autres le privilège de non appeller des sentences de Mercktrecht,

15. Celuij des mestiers de la drapperie, les franches foires,

16. Sans qu'un seul soit donné par le Ducq de Gueldres, selon qu'il appert par plusieurs pièces.

17. Et sans avoir eu autre communication avec la Duché de Gueldres et autres provinces de Sa Majesté, qu'au regard du droit de simple vassalage, qu'ilz ont recognu en l'an 1405 des Ducqz de Gueldres comme un fief estranger *quod notandum.*

18. Et ainsy notoirement scitué hors du territoir du Pays de Gueldres, suivant la nature et signification etimologique du fief estranger.

19. Qui marque formellement, que le territoir d' un tel fief est indépendant du seigneur directe ou estranger, qui vaut la mesme chose, ou encor plus.

20. A quoy se conforment aussy sans aucune difficulté tous ceux qui ont de fief de cette nature, mesme les Estats d' Hollande, non seulement au regard des fiefz estrangers, qu'ilz ont acquis dans le partage des Pays d' Outremeuse et autrepart, ainssij que [Hürth][16] au Pays de Coulogne, qui est fief estranger de Pays de Fauquemont Oultremeuse, mais aussy pour ceux qui dépendent du Bas Quartier de Gueldre mesme.

21. Et Sa Majesté aussy ne pretend dans ses autres pays rien sur ces sortes de fiefz, que la simple feudalité, ainsy qu'il se veoit au regard de ses fiefz estrangers dudit Fauquemont, comme Limberich au Pays de Julliers et plusieurs autres.

22. Quoy que d' ailleurs la nature de fief ne baille point du territoir.

23. Et par consequent encor moins de souveraineté, qui suppose necessairement et essentiellement ledit territoir.

[16] Cf. Habets, J., De Leenen van Valkenburg, in: *PSHAL* 24 (1884) 152-440, pp. 268-272; Fabritius, *Erlauterungen*, S. 18, 21.

24. Et que pourtant un simple seigneur directe pour grand et souverain qu'il puisse estre dans son pays, ne peut usurper le terroir sur son fief estranger non plus qu'il peut envahir tout autre pays ou terroir appartenant à un tièrce.

25. Estant aussy tres asseuré, que la protection provenante du relief, n' attribue au protecteur aucune jurisdiction sur le protecté, et ne le faict son subiect: aussy un prince, ou seigneur souverain se commettant à la protection d' un autre prince souverain ne perd pour ce son droict de souveraineté, ny un libre seigneur sa liberté, *Per L. non dubito ff de capt.*[17] *ubi negationem detrahendam initan. pandect. Florent.; asserit Bodin*[18] *De Rep. Lib. 1. cap. 7. fol. 108 et 109 et Lib. 5. cap. 6. pag. 909 et 914; Gail. Obser. 54, lib. 2 cap. recipimus et c. ex parte ill. 2. de privil. et in L. desertorem par. fin. in fine ff de re mil.*[19]

26. Non plus se pouroit faire une telle illation et supposition du relief et hommage feodal, scavoir que le vassal feudataire seroit subiect à la jurisdiction territoriale du seigneur direct auquel il doit et preste hommage, *nec feudum tribuit domino imperium aut jurisdictionem,* parceque le fief, comme aussy la proprieté, n' a rien de commun avec la jurisdiction, *Menoch.*[20] *Consil. 269, lib. 3, Natti, Cons. 313 n 4, Socin.*[21] *Cons. 27 in presenti consultatione circ. princ. vers. 2do premitto lib. 3* et principalement en fief estranger *quod extra territorium et jurisdictionem domini feudalis situm.*

27. *Cum imo regna per feudum accipi tenerique certum est, sive quia ab inito hac lege condita sunt, sive quia reges sic sua sceptra submiserunt cui convenit Text. Lib. 1. feud. tit. 14.*

28. *Ac Daniae regnum ita in fidem imperatoris traditum acceptumque refert Tritenius, cap. 17.*

29. *Sic et regnum Neapolis, Aragoniae, Angliae pluraque alia summo pontifici deiuncta sunt Petr. Gregorius in Syntagma Juris Universi. Lib. 18, cap. 2 et lib. 6 cap. 7.*[22]

30. *Imo et imperium ipsum Romanorum sicut nunc est et a Grecis in Carolum magnam eiusque successores translatum fuit, feudum sedis apostolicis censetur de quo text. est nobilis lectaque dignissimis in Clement. unica de jure jurando.*[23]

[17] Dig. XLIX,15,7.
[18] Jean Bodin, *De republica libri sex.*
[19] Dig. XLIX,16,3.
[20] Jacob Menochius, *Consiliorum sive responsorum,* liber I-IV.
[21] Marianus et Bartholomeus de Socinus, *Consiliorum Partes I-II.*
[22] Petrus Gregorius Tholosanus, *Syntagma iuris universi legumque omnium pene gentium et rerum publicarum praecipuarum* (Genève, 1639).
[23] CICan. Clem. 2,9,1

31. Et de suitte l' empereur Maximilien II n' a point fait de difficulté de prendre la Comté de Hornes et lesdites seigneuries en faisant partie, en la protection de Saint Empire, par l' acte in verbis "comme scituez et enclavéz dans le Saint Empire".

32. A la defence duquel lesdites seigneuries ont esté semoncées de contribuer par lettres dudit Maximilien escrites à Philips de Montmorency le 27. de juillet 1564.

33. Comme faisant partie du Cercle de Westphalie.

34. Au lieu que les provinces des Pays-Bas sont du Cercle de Bourgoigne.

35. A l' assemblé du quel cercle de Westphalie Dame Anne d' Egmont, comtesse de Hornes at esté convoquée pour le 12. de juillet 1568, par lettres de Guillaume, duc de Juilliers, de la part de l' évesque de Munster, le général dudit Cercle.

36. Aussy bien que par autres lettres dudit Duc de Juilliers pour comparoistre à l' assemblée dudit Cercle pour le 25. d' Avril 1570 en la ville de Coloigne au cloistre des freres mineurs.

37. En consequences desquels a le general de l' armee dudit Cercle de Westphalie commandée à ladite Dame d' envoyer de gens et du canon, ou de donner de l' argent, comme il se veoit par ses lettres dudit 14. de juin 1572.

38. Et à fin qu'on n' ait point de subiect de doubter si lesdites terres font partie de ladite Comté de Hornes, on a bien voulu joindre deux attestations des eschevins de Haelen, Heythuysen et Roggel, portantes que ceux de Weert et Wissem ont toujours esté convocquez et contribué au Cercle de Westphalie.

39. Si avant que ceux dudit Comté de Hornes et Wissem ont payé la juste moitié et ceux de Weert et Nederweert l' autre moité de la quote qui leur estoit imposée de la part dudit Cercle.

40. Et pour ce qui est des appellations des sentences rendues esdites terres immediatement au Siège Imperial d' Aix la Chapelle et de la à la Chambre Imperiale de Spire, il ne faut que jetter l' oeil sur une infinité des semblables appellations ayantes esté faites audit Aix depuis l' an 1559, iusques à present, comme il est porté par l' extrait.

41. Dont il ne se fait pas estonner, puis que Wessem et Weert sont rapportez parmij les lieux resortissants immediatement soubz laditte ville d' Aix, comme il se veoit par l' extrait authentique du matricul d' Aix en estant fournij.

42. Lesquelles veritéz sont de plus près confirmées par l' attestation de ceux d' Aix du 1. de mars 1670.

43. Aussy bien que par celle donnée par leurs ancestres le 12. d' aoust 1571.

44. Et que plus est, il appert par les attestations des officiers et eschevins respectivement d' Ophoven et Geystingen, Beegden, Pol et Panhel que leurs villages, estans notoirement de l' Empire, sont resortissants en matière d' appèl soubz la ville imperiale de Wessem, comme ilz sont de tout temps immemorial.

45. Pour preuve irreprochable que ladite ville doit estre de l' Empire [sert qu'] autrement ceux de l' Empire n' auroient pas souffert, et ne souffriroient pas encore, que leurs villages appelleroient à ladite ville de Wessem.

46. Car on scait bien que ceux de l' Empire sont par trop jaloux de leur jurisdiction pour souffrir que les juges estrangeres renverseroient les sentences rendues par leurs subiects, et qu'ilz les commanderoient d' apporter les proces hors de l' Empire.

47. Estant aussy veritable, que l' Empereur Charles le Quint de glorieuse mémoire a confirmé les privileges de ladite ville imperiale d' Aix, le 5. de novembre 1520, dont l' acte porte entre autre choses, que les appellations y estans resortissans, ne pouroient jamais estre abrogées *per clausulas irritantes et cassantes tam nostris prioribus quam posterioribus privilegiis insertas.*[24]

48. Sans que ceux du Conseil de Gueldres ont jamais songé d' y faire appeller ceux desdites terres avant la disgrace de Philippe de Montmorency, en son vivant chevalier de l' ordre de la toison d' or et admiral de la mer,

49. Pour n' estre que trop bien informez des susdites veritez.

50. Comme il est aisé de conjecturer par l' information prinse par le commissaire Gent, de la part du Duc d' Alve, le 10. de may 1569.[25]

51. Portant en termes fort claires, que Weert estoit fond libre de l' Empire, ainsy qu'on entendroit situé soubs le Cercle de l' évesque de Munster, contribuant pour la resistance aux Turcqz en estant requis par les seigneurs du Cercle, resortissant en matiere d' appel soubz la ville d' Aix et la Chambre Imperiale de Spiers.

52. Mais quant à l' exaction et contribution journalière Weert souloit donner lad. exaction ou subside au Comte de Hornes, pour lors leur seigneur, avecq les villages et lieux circumvoisins y resortissans.

[24] Privilege van 1520, cf. ZAGV 36, S. 95

[25] J.S. van Veen, Een onderzoek naar de rechten des konings als hertog van Gelderland op Weert, Wessem, Thorn en Monnikenland in 1569, in: *De Maasgouw* 1915, 33-36; 43-45; 52-54; (tekst van rapport van raadsheer Willem van Gendt).

53. Sans oncques avoir contribué la maille aux Ducqs de Gueldres avant l' avant l' an 1594 comme apert par des extracts.

54. Lors qu'on at commencé d' obliger les inhabitans de Weert et Wessem à donner des contributions volontaires à Sa Majesté au lieu des aydes ordinaires, qu'ilz payaient au paravant à leur seigneur.

55. Donc les Estats du Pays de Gueldres ont prins subject dans l' an 1609 de limiter leur consentement porté pour les payements des aydes, à ce que la ville de Weert et les autres quartiers en dépendans seroient obligez de contribuer avec eux au payement desdictes aydes.[26]

56. A la quelle nouveauté leur at esté respondu par Leurs Altezes que cette pretension n' estoit pas fondée, puis que la ville et seigneurie de Weert n' auroient jamais contribué avecq le Haut-quartier du Pays de Gueldres.

57. Mais si ledit quartier avoit quelques appendences ou dépendances n' ayant point d' exemptions ou privilèges, qu'il estoit plus que raisonable qu' iceux contribuassent avecq eux comme il se veoit plus amplement par le decret.

58. Aussy les seigneurs de Weert n'ont jamais estez convoquez à l' assemblée des Estats du Pays de Gueldres, comme ne devans contribuer avecq eux.

59. Pour revenir maintenant de l' usurpations affectée par lesdits Estats ou celles de leur Conseil, Sa Majesté est tres humblement suppliée, qu'icelles sont aussy suivies la disgrace de Philippe de Montmorency, et qu'il n'y en at aucun anterieur à la confiscation.

60. Mais le prince de Parme, comme gouverneur de ces pays, y a resisté par l' interdiction reprise en ses lettres du 5. de juillet 1586.

61. Lesquelles ont esté suivies d' une semblable ordonnance et defence à ceux du conseil de Gueldres de par Leurs Altezes Serenissimes, en date du 4. d' octobre 1603, estans lors seigneurs.

[26] Cf. ASO 186, fol. 15v: "Puncten unnd conditiën die de Standen des Overquartiers Furstendombs Gelder underdanigst versucken, dat ihre Hoocheden soe willen allergnadigst accordiren. (...) Zum derden, dat inne voirs. bede mit contribueren sullen die stadt und herrlichheyt Weert, sampt alle andre dese quartiers ampten und appertinentiën." Appostille: "Dese pretensie en is niet gefondeert, overmitz tot noch toe de Statdt ende Heerlickeijt Weert mit het Overquartier niet gecontribueert en heeft, maer indien 't selffde Overquartier heeft eenige andere annexen ende appertinentien die eghene particuliere exemptiën off privilegiën hebben, het is meer dan redelick dat sij mit hun contribueren, gelijck andere." (Gegeven te Mariemont, 2 juni 1609).

62. Dont il faut remarquer, que le Conseil Privé at advisé leur conseil de Gueldres pour scavoir, s' il ne conviendroit pas, que ceux de Weert fussent reglez au faict de leurs sentences, comme les villes du Pays de Gueldres.

63. Et de prendre (*quod notandum*) ressort semblable.

64. Pour preuve irreprochable de ce que ladite terre de Weert n' estoit pas du ressort dudit Pays de Gueldres.

65. Autrement il n' auroit point esté necessaire de faire prendre à ceux desdites terres un semblable ressort à cause de la confiscation.

66. Laquelle cessante, ceux dudit Conseil de Gueldres s' auroient bien peu dispenser de continuer leurs anciennes usurpations en preiudice et vilipendence desdits interdictions.

67. Au lieu de vouloir obliger ceux de Nederweert et Wessem en l' an 1654 à relever pardevant eux leurs appellations,

68. Dont la Dame princesse de Chimay avec les escoutette et eschevins de Wessem s' estans rendus plaintifs au conseil privé de Sa Majesté, iceluy at esté servij d' interdire à ceux du Conseil de Gueldres d' accorder aucun relief, ou de faire aucun acte de ressort, ou jurisdiction, à peine de nullité, comme il appert par les ordonnances respectivement de 22. de janvier 1658 et du 15. de janvier 1659.

69. Ce non obstant ont ilz estez si temeraires que d' impiéter autrefois sur la dite jurisdiction, en vilipendence du Conseil Privé de Sa Majesté, en envoyant un mandement à ceux de Wessem, d' apporter pardevant eux les actes d' une cause par eux jugée en matière d' appèl.

70. Dont lesdits Dame et Eschevins n'estans derechef plaints à Sa Majesté en son Conseil Privé, iceluy en at fait rapport au Marquis de Caracena, lors Gouverneur de ces Pays.

71. Lequel a voulu reprimer leurs insolences par ses ordonnances respectivement du 2. de decembre 1662 et 12. de febvrier 1663.

72. Portant defences à ceux du Conseil de Gueldres de n' exercer aucun acte de jurisdiction ou ressort au regard de ceux de Weert, à peine de nullité et de fourfaire une amende de leurs gages, comme il conste par leurs copies.

73. Nonobstant lesquelles, ont ilz derechef impieté sur ladite jurisdiction en l' an 1669 en faisant prendre informations par leurs commissaires.

74. Ce qu'a donné subject audit Comte de Beaumont de faire presenter au Conseil Privé de Sa Majesté une déduction de son bon droict, dont il s' etoit servij autrefois contre ceux dudit Conseil de Gueldres pour prevenir qu'ilz n'y apportassent quelque decret prejudiciable, faute de connoistre son bon droict.

75. Lequel ayant esté servij de le renvoyer en cette cour pour avoir son advis, il veut espérer pour les raisons susdites d' en obtenir un sort favorable et absolut, conformement à tant de decrets des princes et gouverneurs de ces pays.

76. Avec autant plus de fondament que lesdites terres ont leurs coustumes particulières, sans estre subjectes aux coustumes ou reformations du Pays de Gueldres, ny ayans point esté publiées, non plus que les edicts de Sa Majesté au faict des monnoyes.

77. Pour ce que l' argent y a de tot temps eu cours comme au Pays de Liège et non pas comme à celuij de Gueldres, ce que faict veoir la diversité de territoir et de lieu.

78. Comme ausij toutes les cartes figuratives ou Weert n' est pas mesme enclavé au Pays de Gueldres, mais au Comté de Hornes, Pays de Liège et mayrie de Bois-le-Duc.

79. Et que les actes dont ceux de Gueldres se voudroient prevaloir tant au faict des contributions, que de l' appel, ont estez passez - comme dict est - dans un temps que Sa Majesté se portait pour seigneur desdites terres - à scavoir apres la disgrace du Comte de Hornes - et qu' en cette qualité il at usé de tous les droicts et regaux competans à un seigneur des mesmes lieux.

80. Sans pour tout cela les soubstraire à l' Empire ou la joindre avec la Duché de Gueldres, ce que jamais elle n' auroit sceu, ny aussy voulu faire, mais au contraire ilz luy ont payé leurs contributions volontaires separement comme aussy dict est.

81. Et sans faire force et prejudicier à la sentence de ce conseil du dernier de mars 1649, donné en faveur et au prouffit de la dame princesse de Chimay sa grande mère, on ne peut soustenir que sadite terre seroit en aucune façon dépendante de ladite Duché, y estant assez deduit et prouvé ladite indépendance et la sentence donné la dessus.

82. Ou au contraire le Duc d' Havre et Comte d' Hoochstraeten pour leur fondament principal audit proces ont tasché de prouver ladite dependance tant par preuves vocals que litterals, mais en vain, dont ilz firent déboutez.

83. Comme aussy la cour at esté servie de decreter en l' an 1654 en la cause d' Henrij de Bocholt escoutette contre ladite Dame Princesse de Chimay, demandant renvoy pardevant le Conseil de Gueldres et rejectant ladit renvoy l' at condemné en un tiers des dépens.

Bijlage V

DEDUCTIE TERZAKE VAN DE SPAANS-GELDERSE RECHTEN OP DE HEERLIJKHEID WEERT (1673)[1]

BEMERCKPOINCTEN RESULTERENDE VUYTTE MIDDELEN ENDE REDENEN VAN SIJNE MAJESTEYTS RAEDT ENDE MOMBOIR IN GELDERLANDT TOT VERSTERCKINGE VAN DERSELVER RECHT VAN SOUVERAINITEYT ENDE SUPERIORITEYT OVER DE HEERLICKHEDEN WEERDT, NEDERWEERT ENDE WESSEM.

1. Dat Weerdt met Nederweert als oock met hunnen toebehoor bij derselver heeren, al voor date van den jaere 1405 sijn bekent ende ontvangen te leen van den hertogh van Gelre ende tot nu toe voor notoir Gelders leen gehouden, medebrengende het verheff van den voors. jaere 1405 dese clausule: tot alsulcken recht als den voorn. Willem's, heere van Hoerne, alderen die voorn. leene ende goede van de heerlickheyt van Gelre tot leen to halden plegen.

2. Dat niet en blijckt den rechte genoch sijnde, gelijck nochtans gepretexeert is van wegens wijlen Vrouwe Magdalena van Egmont, princesse van Chimay ende nu den graeff van Beaumont, dat 'tselve soude wesen een vuytheyms leen onder 't Ryck ende Westphalischen cirkel gelegen.

3. Dat gelijckerwijs de staten van't Rijck eertijdts gepretendeert hebben dat Gelderlandt selffs niet alleen en was een Rijckxleen, maer oock Rijckx territoir, ende oversulcx mede soude beschreven sijn geweest ende gecontribueert hebben *sub imperio*, als begrepen *in matricula sub circulo Westphalico*.

[1] Bron: CB 1, fol. 63v-70r. De *Bemerckpoincten* werden 13 juli 1673 door de Soevereine Raad ingediend bij de Geheime Raad. Deze had opdracht gegeven tot vervaardiging van deze memorie ten behoeve van haar vertegenwoordiger bij de Rijksdag te Regensburg, alwaar de kwestie van de rijksonmiddellijkheid van Weert namens de bezitters van de heerlijkheid aanhangig gemaakt was (CB 1, fol. 59v).

4. Ende dat niettemin het contrarie is gesustineert ende vuytgewerckt geweest van wegens keyser Carel V in het tractaet van Ausburgh anni 1548, als daerbij gebleven sijnde den oprechten souvereyn van Gelderland met reductie onder den Cirkel van Bourgondiën, desgelijcx staet geseght te worden ende is te houden van Weerdt voorn., vuytwijsens de clausulen opgenomen in het advies van de Raedt van Gelre van den 5. julii 1672.

5. Dat wel blijckt 't Graeffschap Horne begrepen te sijn *sub circulo Westphalicae,* maer niet Weerdt, d'welck hoewel eertijts gehadt heeft eenen ende den selven heer, nochtans *quoad naturam* is distinct, als te sien is vuyt den brieff bij den hertogh van Alva geschreven aen den commissaris Van Gendt, raedt in Gelderlandt, van den lesten augusti 1569, synde 't graeffschap Horne notoirlijck als een besonder landeken onder den princen van Luyck ende Weerdt niet.

6. Ende daeromme (wordt) geseyt in deselven brieff: *et en tant que touche Wessem et autres villages dependans dudit Weert, sans toucher Hornes ny à son district.*

7. Dat hoewel *subjectio feudi per se* niet en soude geven *ius territorii* ende alsoo oock niet de volcommen preuve van dijen, nochtans boven de presumptie van recht eene soodaenige feudaliteyt ende superioriteyt als Sijne Majesteyt ende desselffs voorsaeten van over eene eeuwe hebben gebruyckt ten regarde van Weert van tijde tot tijde, *ex necessario antecedenti,* presupponeert ende in sich selven besluyt eene souverainiteyt, niet alleen van leen, maer selffs van den landtsheer.

8. Dat sulcx vuytweyst den anterieuren brieff van den hertogh van Alva van den 20. julii 1569, als hij daerbij aen den voors. raedtsheer Van Gendt commissie geeft, soo wel tot het saississement van alle lettragiën, als nemen van possessie van Weerdt voors., *idque titulo confiscationis.*

9. Item den brieff van wijlen Sijne Majesteyt Philips II aen den Raede van Gelre tot Ruremonde geschreven den 2. april 1582 ten eynde van te nemen kennisse over de proceduren van Weerdt vuytten hooffde van Walburgis van Niewenaer, soo in petitoire als possessoire, op pene van saississement van't selve Weerdt, met ordre dat den momboir hem soude vuegen ende tot dyen besorgen evocatie van deselve procedure vuyt het collegie illigitiem tot Arnhem.

10. Dat oock *in confesso* is, *art. 56 replicae* van de vrouwe princesse van Chimay, que Sa Majesté at joui desdites terres depuis l'an 1592 jusque l' an 1610 et depuis jusques à la sentence du Grand Conseil de l' an 1649.

11. Dat de procedure over Weert ingevolghe het gemelt decreet van Philips II vervoordert is ende gebleven voor den raede tot Ruremonde, tot dat in den jaere 1610 die eerst is geëvoceert ende daertoe gecommitteert

den Grooten Raedt tot Mechelen, niet *ob defectu jurisdictionis,* maer om hoge consideratiën.

12. Dat dyenvolgens voor den Grooten Raede niet en is gedisputeert geworden de jurisdictie, nochte resort van den Raede van Gelder, dan het recht ende actie die verscheyde partijen opgeroepen sijnde ex lege diffamari bij vrouwe Sabina van Egmont waeren formerende op Weert voors.

13. Dat d'acte van mainlevée aen derselve vrouwe Sabina van Egmont verleent anno 1610 expresselijck caveert: *le tout soubs la souveraineté et directe seigneurie de Leurs Altesses,* waarvan de leste woorden *directe seigneurie* souden wesen buyten propoost ende impertinent, als men daerdoor niet anders en soude hebben willen beteeckenen, als dat den eedt, cautie ende rechtsvoorderinge in deselve acte vermelt souden moeten wesen onder de souverainitijt van Haere Hoogheden, alsoo het woordt souveraineté tot hetselve te referen staat, waertoe gerefereert moeten worden de naervolgende woorden directe seigneurie, met dewelck het verknoopt is *per copulativum et/atque,* de woorden *directe seigneurie* niet en connen slaan als op Weerdt, daarvan quaestie was, ergo soo moet daerop slaen het woordt souveraineté.

14. Dat oversulcx niettegenstaende het verleenen deser mainlevée Sijne Majesteyt ende desselfs voorsaeten gebleven sijn in possessie ab anno 1592, *ut in confesso,* van te trecken de contributiën tot Weerdt, gelijck sij die alnoch treckt tot op de dagh van heden.

15. Ende dat sulcx niet anders en is als in qualiteyt van souverain ende alsoo als hertogh van Gelre, mits geene andere souveraintyt aldaer te vinden en is, wijsen vuyt de concomitantie van te hebben gouverneur op't casteel, garnizoen in de stadt ende comptoir van licenten *ut notorium.*

16. Ende voorst van aldaer door het ministerie van den Raedt van Gelre gesonden te hebben ende doen publiceren alle soorten van placcaerten, daeraan gedefereert is, als blijckt *ab anno* 1588 tot nu toe, ende de voorn. princesse van Chimay ofte graaff van Beaumont oock niet en hebben konnen ontkennen.

17. Selffs dat aldaer gesonden ende gepubliceert sijn placcaerten, geëmaneert immediatelijck van den Raedt van Gelre, als te sien is vuyt 't ghene over de vercoopinge van gemeynten anno 1569, gepubliceert tot Weerdt ende Nederweerdt, anno 1569.[2]

18. Dat tot dyen den raedt van Gelre van tijde tot tijde kennisse genomen heeft ende permissie gegeven *in contradictorio,* niet alleen tusschen particulieren van Weerdt, Nederweert ende Wessem, maer tusschen die

[2] Bedoeld is het plakkaat van 1596.

magistraeten in corpore, officieren, magistraetspersoonen, gemeynte van buytelingen ende diergelijcke, daervan een liste provisioneel is ab anno 1602 tot 1648.

19. 't Welck oock niet en wordt ontkent, dan gepretexeert, dat sucx soude geschiedt sijn, off *per submissionum voluntariam aut per viam arresti*, daervan geen bewijs en wordt gegeven, noch aenwijsinge gedaen, ende ter contrarie te colligeren sijnde *ex decursu temporis* ende de qualiteyten in de liste vuytgedruckt, daeronder geene qualificatie van arrestant is bekent.

20. Ende konnende gesien worden, vuyt de stucken bij d' applicaet sub numero 27, 28, 29 ende 30, dat anno 1615 den scholtis ende officier van Weerdt getracht hebbende recours te nemen tot Aecken, daerinne op't versueck van Dionys Mouts, burger van Weerdt, bij den voors. Raedt van Gelder is versien geweest.

21. Dat selffs bij Sijne Majesteyts Secreten Raede versonden sijn naer den Raedt van Gelre den Borgemeesteren, Schepenen ende gemeyne ingezetenen van Weerdt ende Nederweert anno 1634 ende wederomme Vrouwe Magdalena van Egmont, princesse douairière van Chimay anno 1650.

22. Dat buyten het gepretendeert resort tot Aecken bij wege van appel van Weerdt ende Wessem, niet en wordt geëxhibeert eenige acte, mandement off vonnis van den Conincklijcke Stoel aldaar, smaeck hebbende van souvereiniteyt, als van recht gedaen te hebben *eo casu*, daer de magistraturen derselver plaetsen, offwel waeren partijen, off vuyt anderen hooffde geene kennisse en mochten, nochte konsten nemen, vuytgenomen het mandement aen de Buytelingen van Weert gesonden in octobris 1672 ende te sien sijnde vuyt 't ghene van den graaf van Beaumont van deselve maert, dat hij *illis casibus* de proceduren wilt trecken tot sijne persoon off commissaris bij hem te stellen als souverain, off *ut inquit* als hunne waerachtigen Landt ende Grontheer.

23. Dat die gepretendeerde possessie van appel bij ressort tot Aecken niet en is geweest pacificq, mits den momboir van Gelderlandt sustineert die geïnterrumpeert te hebben met middelen van recht, oock tot cassatie incluys, gelijck bij dusdanige provisie wederomme heeft versocht, soo over het voors. mandement van Aecken, als iteratief mandement t'sedert daerop gevolght, ende alnoch verstaet te versuecken overseecker ander mandement, verschelijck gesonden aen den scholtis van Weerdt, ten opsichte van een vonnis bij den officiael des bisdoms van Ruremonde gegeven.

24. Dat deselve gepretendeerde possessie niet en can hebben haere cracht, als men insiet de qualiteyt van't voors. tractaet van Ausburgh van 1548, oock behelsende *libera dominia et vasallos cum eo pertinentibus* sonder distinctie van vuytheemsche off andere leenen, waerbij het recht

van resort, d'welck d'imperium konste pretenderen, getransferreert is aen keyser Carel, die mede was tracterende in qualiteyt van hertogh van Gelre ende oock ten opsichte van de vassallen, die hij in deselve qualiteyt was hebbende.

25. Gelijck oock niet als men insiet de superioriteyt die den Coninck Philips II gebruyckt heeft in't edicteren van het placcaert op't stuck van appellatie van den 6. februari 1586 ende dat ter deliberatie van sijne gouverneur ende capitein-generael, van alsdoen den hertogh van Alva ende door het ministerie van den Secreten Raede met alle behoirlijcke solemniteyten.

26. Welcke machty Sijne Majesteyt alnoch kan gebruycken ende doen vuytwercken tot conservatie van haare souverainiteyt.

27. Dat Sijne Majesteyt door het versuecken van surcheantie selve is gekent voor souverain.

28. Dat d'eerste verleent bij den voorn. hertogh van Parma *in expeditione* 6 julii 1586, behalvens dat die niet en is bekleedt met alle solemniteyten van het gemelt placcaert, oock niet eygentlijck en slaet op't selve placcaert, maer wel naer luyde van de woorden *sur le nouveau mandement que ceux du Conseil en Gueldres auroient donnez* ende dat noch iusques à ce qu' autrement en seroit ordonné.

29. Dat dese interdictie oock geen effect en heeft gehadd over hetselve placcaert, mits waerachtich is ende *in confesso, art. 56. replicae, que le chancellier at continué d' establir à Weerdt annuellement les Bourgemaistres et eschevins pendant les differents* die eerst gedecideert souden worden bij vonnis van den Groote Raede anno 1649, dit geweest sijnde eene vuytwerckinge van het tweede lith van't selve placcaert.

30. Ende dat dese veranderinge van't magistraet tot Weert niet alleen en is gecontinueert door de cancellier van Gelderlandt totten voors. jaere 1649, maer oock totten jaere 1654 incluys, compt te blijcken door de denominatie ten selven jaere aen wijlen den heere cancellier Van De Kerckhove op zijn schriftelycke aenmaninge gedaen respectivelijck bij den scholtis ende affgaende magistraet ende veranderinge daerop effectivelijck gevolght den 3. november van den voorn. jaere, vuytwijsens de copijen geauthenticqueert tegens d' originele, nu eerst gerencontreert, neffens 't lest advis overgeven sub. litt. G., H., J. et K.[3]

31. Dat d' interdictie van den Secreten Raede van den 24. october 1603 meldende die van de voorgaende, wederomme confirmeert de souverainiteit van Sijne Majesteyt, voor soo veel daerbij geseght is *la Cour de-*

[3] Cf. OAGW 121, kwitantie wegens het verzetten van de wet door kanselier Van den Kerckhove 1635.

clare que Son Altesse sera consulté de tout pour en ordonner selon son bon plaisir et à ces fins serat escrit en preallable auxdits du Conseil en Gueldres pour advertir au plustost de plus pres, s' il ne conviendroit pour le plus grand service de Son Altesse, bien et utilité des manans de Weerdt, qu'iceux fussent regléz à s' acquitter au faict de leur sentences comme les autres villes dudit pays et prendre ressort semblable.[4]

32. Dat den dienst van Sijne Majesteyt ende welvaert van d' onderdaenen per se de convenientie medebrengt ende wordt gewenscht bij alle onderdaenen vuytgenomen alleen den officier ende seer wenige adherenten.

33. Dat noch dese interdictie anni 1603, meldende alleen *du faict de leur sentences*, noch deghene van de voorn. hertogh van Parma daerinne vermeldt, beleth hebben het recours van die van Weerdt, Nederweert ende Wessem totten Raede van Gelre bij d' eerste instantie *in casibus regiis, seu regiae cognitionis* noch oock d' observantie van het voorn. placcaert anni 1586 op 't feyt van appellen, als te sien is niet alleen vuytte voorn. veranderinge van't magistraet tot in den jaere 1654, maer oock door de depositiën van de practizijnen van den voorn. raedt, bij applicaet sub nr. 67 ende voorder blijckelick is door copije van twee oude requesten bij die van Wessem respectivelijck tegens die van Weerdt ende van 't Capittel van St. Servaes binnen Maestricht op't subject van de contributiën aen denselven raede eertijts gepresenteert, gevuegt *sub littera* ..

34. Dat oversulcx oock geene interdictie meer beroepen wordt noch te vinden en is sedert die van den voorn. jaere 1603 tot 1658.

35. Dat vuytwijsens d' eygene requeste van Vrouwe Magdalena van Egmont, wesende onder de stucken *post litt. S.*, eerst in december 1657 is versocht geweest interdictie ter cause van een mandement van den Raedt van Gelre tot overbrengen van stukken in materie van appel, (aen) d' eerste verleent op iterative (versoeck) 22. januarii van den jaere 1658, medebrengende den brieff *et estants ladicte dame et joints rendus plaintifs que ceux du Conseil demeuroient en faute d'y complir*, daerover den momboir hen beclaeght van surprinse.

36. Dat d' andere interdictiën die naerderhandt souden gevolght sijn respectivelijck den 15. januarii 1659, 2 december 1662 ende 12 februarii 1663 maer en sijn *in consequentiam* van de voorgaende ende *iusques à ce que l' advis veu autrement soit ordonné*, des apparrentelijck noch ter tijt niet en sal wesen onuitgewerckt, mits de dagelijcx voorgevallen beletselen door andere occupatiën aen welcke contrarie-ordonnantie niet en staet te twijf-

[4] Cf. OAGW 117.

felen, soo wanneer wel sal overwogen worden de cracht van het voors. tractaet van Ausbourg, het placcaert van den 6. februarii 1586, waarvan het tweede lith oock effect heeft gehadt tot in den voorn. jaere 1654 met de souverainiteyt ende superioriteyt die Sijne Majesteyt haer verstaet toe te commen ende dat men alhier daertegens tracht in te dringen eenen anderen landt- ende grondheer onder pretext van d' eygen decreten gegeven op den naeme van deselve majesteyt.

37. Ende dat men oversulcx de voorn. interdicten absolutelick over 't hooft heeft gesien, als men gemerckt heeft dat die van Weerdt hun daermede presummeerden te behelpen tegens hunne onderdanicheyt aen Sijne Majesteyt, te weten, soo wanneer den marquis van Castel-Rodrigo bij sijne brieff van den 21. martii 1666 geordonneert heeft aen het magistraet derselver stadt hunnen plichtigen eedt te doen aen Sijne Majesteyt *comme leur souverain seigneur et maistre, seggende, que le pretexte qu'ils prennoient d' une apostille obtenue au Conseil Privé, ni nul autre acte qu'ils pourroient alleguer, les pourroit dispenser de ce devoir.*

38. Gelijck desen volgens die van het voorn. magistraet oock effectivelijck eedt gedaen hebben aen Sijne Majesteyt als hertogh van Gelre ende Graeff van Zutphen, in verbis "als goede getrouwe ende gehoorsaeme onderdaenen haeren natuirlijcken, rechten ende eenighen erffheer ende erffvorst te doen schuldigh ende plichtig sijn".

39. Waertegens niet anders en wordt geseght, dan dat desen eedt bij borgemeesteren ende schepenen van Weerdt soude gedaen sijn in't particulier, ongehouden ende sonder eenich prejuditie, daer nochtans d' acte daeraff wesende en *in originali* berustende ter griffie van den raede van Gelre, ghene alsulcke clausulen en vervat, doch wel dese alles getrouwelijck und ohne gefeerd, begrepen in't ordinaris formulier van de schepeneedt vuytgedruckt bij de Geldersche Landt- ende Statdtrechten p. 7 en 8. Laetende ten oirdele van Sijne Majesteyt van het quaedt gevolgh alsulcke allegatie can wesen, als die soude commen tot kennisse van d' onderdaenen van Weerdt.

40. Dat die matricule van Aecken soo wel begrijpt St. Stevensweert, als Weert ende Wessem, ende nochtans 'tselve St. Steffensweert overlange genomen heeft ende alnoch is nemende sijn ressort in den Raede van Gelre, als is notoir.

41. Dat al ist dat die van Nimwegen mits de troubelen gecontinueert hebben hun resort te nemen tot Aecken, niettegenstaende keyser Carel V anno 1549 ende alsoo één jaer naer het voors. tractaet van Ausborgh hun sulcx hadde verboden, daerom niet en kan geseght worden, dat sij in't selve tractaet niet en soude begrepen sijn.

42. Dat al ist dat die van Argenteau, Breust etc. gewoon waeren hun recours off resort te neemen naer Aecken, nochtans keyser Carel V hun de continuatie van dijen verboden heeft bij mandement van den 13. februarii 1539 ende bevolen heeft hunne rencharge te haelen tot Daelhem ende appel in den Raede van Brabant, de souverainiteyt van Sijne Majesteyt besluytende in haer macht van alnoch gelijck verboth te doen aen die van Weerdt, Nederweert ende Wessem bij vernieuwinge van het voorn. placcaert van 1586.

43. Dat geen andere matricule van't rijck en wordt geëhibeert als anni 1671 over de repartitie ten opsichte van de militie van Ceulen, alwaer staet *Horn* ende niet *Weerdt*, noch oock gebleecken (is) van eenige effective betaelinge aen 't Rijck, vuytgenomen dat worden overgegeven eenige oude attestatiën van dorpen onder Horne, verleent aen ende op't versuecke van hunne eygene Vrouwe Anna d' Egmont anno 1570 ende 1571, waerinne noch niet geseght en wordt dat Weerdt eygentlick ende immediatelijck soude betaelt hebben aen't Rijck, maer wel dat soude gedraegen hebben, neffens 't graeffschap Horn, d' welcke niet vrempt soude geweest sijn *eo tempore* dat de graven ende gravinnen van Horn pretendeerden te trecken beeden ende subsidiën van hunne onderdaenen van Weerdt.

44. Dat als sij *sub imperio* gecontribueert hadden *re ipsa* ende alnoch waeren contribuerende, niet facilder en was dan over te geven die quittancie van betaelinge die alleenlijck niet eens en sijn beroepen.

45. Dat het privilegie van keyser Carel van den 9. novembris 1520 d' welck soude gegeven sijn aen de Stadt Aecken, is generael, sonder te spreecken van Weerdt ende meer slaende op eene faculteyt als necessiteyt, *si altera vel amba partes litigantes hoc exigerint.*

46. Dat niet en bleecken en wordt dat tot Weerdt eenige wetten ofte pragmaticken van't Rijck souden gesonden off gepubliceert sijn.

47. Dat het recours tot het Rijck eertijdts kan gepractiseert ende gedoeght wesen als in Gelderlandt ghenen oppersten richter off cancellerie en was, eerst opgericht anno 1547 in vuytwerckinge van't Tractaet voor Venlo anni 1543, mit toeseggingе van te confirmeren het privilegie *de non evocando* d' welck doendertijdt scheen eenichsins gegaen te sijn *in desuetudinem.*

48. Boven allen'tselve valt noch voor dese consideratie dat oock *posito sed non concesso* dat in voortyden aen de heeren van Weerdt hadde toegecommen eenich recht 't sij *maiorum* oft *minorum regalium* als van munte te slaen, landtrechten, privilegiën ende remissiën te verleenen, beden te heysschen ende t' ontvangen off diergelijcken, evenwel 't selve recht als begrepen onder het toebehoor der voorn. heerlickheyt Weerdt mede soude te leen gehouden sijn geweest van die hertogh van Gelre ende

niet langer en soude hebben geduert, als tot dat *ob feloniam vasalli* het *dominium utile* wederom soude gekeert sijn bij den middel van confiscatie tot het *dominium directe* van den leenheer, de welcke *ex post facto* aen den voorn. vrouwe Sabina van Egmont bij acte van mainlevée anni 1610 *simpliciter* gepermitteert ende geconsenteert hebben, naer luydt van den text, *de prendre la possession des biens et revenues de Weerdt et Wessem avecq leur appendences et dependences* niet en soude verstaen worden daeronder begrepen te hebben alsulcke *maiora et minora regalia,* maer aen sich selven te hebben behouden, gelijck Uwe Majesteyt ende desselfs voorsaeten oock metterdaed hebben gedaen, als clevende aen desselfs souverainiteyt in de voorn. acte vuytdruckelijck geëxcipieert. Op welck *mainlevée* sijn opsicht nemende het naergevolght vonnis van den Grooten Raede van Mechelen oock geen voorder recht en heeft gegeven aen de successeuren, als hunne auctrice de voorn, Vrouwe Sabina van Egmont hadde gehadt.

49. Ende wederom *posito sed non concesso* dat den voorn. vasal voor date sijnder felonie ende wederkeeringe van het leen bij middel van confiscatie aen sijn ondersaeten hadde verleent off toegestaen de faculteyt van hun ressort te nemen bij appel *ad extraneum judicem,* soude sulcke faculteyt naerderhandt *ipso jure* zijn verdwenen, *quia resoluto iure dantis etiam resolutum ius accipientis,* selfs genoomen dat het meer geseyt tractaet van Ausborgh ten desen niet en waere applicabel, des jae, als in den beginne is geseyt.

50. Consteerde door het vonnis gegeven bij den hertogh van Alva ten laste van Philips de Montmorency, grave van Hornes ende oock heere van Weerdt, den 4. junii 1568 ende de voorn. brieven aen den raedtshere Van Gendt van den 20. julii ende eersten augusti 1569 daerop gevolght, datte goederen van de voornoemde gecondemneerde niet alleen en sijn aengeslaegen geweest bij wege van annotatie, maer wel van formele confiscatie, synde het casteel van Weerdt gereduceert geweest met gewelt van wapenen door den voorn. hertogh van Parma in off omtrent den jaere 1581 ende is wederom voorgevallen eene tweede confiscatie anno 1592 vuyt den hoofde van Adolph van Nieuwenaer, gevolght hebbende de partye van de vijande boven het recht dat Sijne majesteyt totte voorn. heerlickheyt is pretendeerende *tamquam feudum masculinum.*

GEOGRAFISCH REGISTER

Afferden 67
Agimont 239
Ahin 210
Aire 210
Aken 81, 86, 108, 115-118, 121-123, 125, 386, 400
Aldekerk 67
Aldenpesch 65, 98, 109, 113
Antwerpen viii, 37, 41, 42, 83, 132, 217, 269, 414
Arcen 62, 67
Arlon 214
Arnhem 4-6, 12, 22, 25, 34, 36, 37, 42, 55, 56, 109, 110, 118, 154, 155
Artois 23, 249, 251, 254
Asenray 64
Asselt 67, 428

Baarlo 67, 173, 231, 245, 321, 326, 340, 394
Baden 83
Bar 213, 270, 357
Beesel 67
Beieren 424
Belfeld 67
Bergen
- (Henegouwen) 217, 303, 357, 414
- (Limburg) 67
Bergen op Zoom 23
Blerick 67
Blitterswijck 67
Bocholt 99
Bologna 329
Bondsrepubliek 199
Borgerhout 231
Bourgondië 357
Boxmeer 23, 96, 97, 98, 109, 425
Brabant 15, 110, 127, 134, 135, 171, 247, 321, 357, 390, 397, 404
Breda 340
Bredebempt 97, 98, 109, 425
Broekhuizen 67
Broekhuizenvorst 67
Brugge 247, 328, 414
Brussel viii, ix, 3, 5, 10, 13, 31-33, 40, 56, 62, 68, 69, 71, 73, 75, 77, 88, 102, 105, 109, 122, 136, 139, 145, 155, 161, 173, 197, 198, 200, 217, 247, 251, 279, 299, 315, 319, 325, 328, 330, 340, 387, 410, 414, 423, 424, 433,
Brüggen 359

Capellen 106
Champagne 357
Charlemont 214
Chiny 240

Dalenbroek xiii, 64, 81, 83, 87, 88, 97, 98, 101-104, 106, 108, 112, 113, 125, 231, 242, 425
Debattenland 440
Deinze 269
Denemarken 210
Diest 210, 217
Dôle 329
Dordrecht 172, 223
Duinkerken 31
Duitse Rijk 8, 9, 11, 12, 84, 85, 108, 210, 223, 245, 321, 324, 326, 360, 413, 420

Echt 22, 67, 68, 76, 106
Eindhoven 245
Elmpt 67, 76, 106, 229
Engeland 173, 231, 321
Erkelenz viii, 21, 22, 67, 68, 381, 386

Fontainebleau viii
Frankrijk 59, 168, 169, 173, 210, 211, 213-218, 229, 264, 269, 270, 272, 275, 277, 313,

314, 320, 326, 350, 366, 368-370, 377, 383, 385, 387, 400, 424
Frohnenbruch 65, 96, 97

Geertruidenberg 340
Geisteren 67
Geldenaken 251
Gelderland vii, 321, 335
Geldern
-, ambt 21, 67, 114, 163, 331
-, Nederambt 331
-, stad vii, 67, 68, 148, 254, 263, 375, 377
-, Voogdij 22, 331
Gelre
-, hertogdom (vóór 1543) vii
-, Nederkwartieren 4
-, Oostenrijks v-ix, 83, 112, 116, 117, 197
-, Overkwartier v, vi, viii, ix, xi, 4, 5, 9, 12, 14, 16, 17, 20-22, 27, 31-33, 38, 40, 42, 54, 60, 64, 65, 67, 69, 71, 81, 84, 87-92, 95, 96, 98, 112-115, 119, 124, 129, 139, 140, 144, 146, 148, 160, 161, 163, 164, 168, 171, 172, 175, 197, 201, 202, 208, 212, 215, 218, 221, 224, 228, 231, 238, 240, 243, 247, 256, 257, 259, 260, 269, 275, 292, 296, 311-315, 319, 321-324, 329, 336, 338, 344-346, 349, 357, 358, 360, 368, 382, 383, 386, 387, 390, 395, 399, 400, 402, 408, 411, 420, 422, 424, 425, 427-429, 431, 434, 435, 438, 440
-, Pruisisch ix, 116
-, Spaans v-ix, xiii, xiv, 3, 15, 66, 81, 83, 84, 89, 90, 98, 109, 110, 112, 113, 115-117, 197, 200
-, Staats ix
-, Staats-bezet vi, vii, 112
Gennep 315
Gent 269, 414
Gestel 245
's-Gravenhage 198
Grefrath 67
Grevenbicht 103-105
Grubbenvorst 67, 428
Gulik 9, 67, 72, 83, 97, 106, 113, 171, 223, 286, 315, 339, 412

Hamb xiii, 65, 81, 87, 95, 96, 98, 103, 106-109, 113, 114, 125, 425
Heilige Roomse Rijk z. Duitse Rijk
Helden 67
Henegouwen 149, 214, 249, 254, 357, 424
Herongen 67
Herten 64, 96-99, 107-109, 113, 114, 242, 374, 425
's-Hertogenbosch 23, 359
Heusden 340
Heythuizen 99, 115
Hinsbeck 67
Hoei 270
Horn 81
Horst 67
Hörstgen-Frohnenbruch 65, 66, 81, 87, 96-98, 109, 113, 425
Hunsel 98, 109, 425
Huysingen 42

Ile de France 357
Indië 404
Italië 173, 231, 245, 321, 326, 413

Jodoigne 251

Kamerijk 210, 214
Kapellen 65, 67
Kessel, 22, 67, 322, 331, 428, 434
-, ambt 67
-, Land van 21, 22, 67, 116
Kessenich 95, 96, 98, 109, 113, 425
Keulen 116, 173, 245, 270, 321, 410 , 424
Kevelaer 67
Kleef viii, 171, 359
Klein-Kevelaer 67
Korschenbroich 65, 96, 97, 109, 113, 425
Kortrijk 269, 357
Kriekenbeek 331, 386, 434
-, ambt van 21, 22, 67
Kückhoven viii, 67

Leeuwen 65, 104
Leuth 67
Leuven 307, 329, 390, 414
Limbricht 97, 98, 109, 425
Limburg vii, xi, 31, 33, 171
Lingen 64
Linne 67
Lobberich 67
Lomm 67
Loon 140
Lotharingen 213, 270, 357
Lottum 67
Luik v, 105, 171, 172, 173, 213, 223, 224, 255, 272, 275, 276, 286, 340, 397
Luxemburg 110, 127, 134, 214, 240, 249, 251, 254, 400

Maas 31, 172, 173, 223, 228, 239, 340, 383
Maasbracht 67

Maasbree 67, 76, 106
Maasland 81
Maasniel 64, 96, 97, 98, 99, 104, 107, 108, 113, 114, 242, 374
Maastricht 31, 105, 117, 223, 265, 267, 276, 286, 340, 386
Madrid 41, 77, 122, 136, 138, 328
Malmédy v
Maubeuge 217
Mechelen 12, 13, 16, 38, 357, 414
Meerlo 67
Meierij van 's-Hertogenbosch 340
Meijel xiii, 65, 66, 81, 83, 84, 87-89, 96, 98, 99, 101, 102, 107-109, 112, 113, 116, 125, 425
Merum 65, 113, 114
Metz 213, 270
Meurs 97
Mexico 246
Middelaar 21, 22, 67
Millendonck 65, 66, 81, 87, 96, 98
Mons z. Bergen (Henegouwen)
Montfort 21, 22, 67, 88, 163, 331, 434
Munster 148, 207

Namen 37, 214 , 239, 357, 414, 429
Navagne 172, 223, 224, 275, 276, 339, 340, 340, 394
Neder-Betuwe 89
Nedereyll 67
Nederkruchten 67
Nederlanden
-, Noordelijke v, 127, 210
-, Oostenrijkse viii, 201
-, Republiek der Verenigde vii, viii, 23, 59, 83, 100, 116-118, 171, 173, 208, 209, 217, 223, 224, 239, 240, 251, 270, 284, 294, 296, 298, 300, 312, 321, 324, 335, 345, 380, 400
-, Spaanse 246, 251, 288, 296, 334, 345
-, Zuidelijke v-viii, xiii, 7, 6, 23, 31, 55, 68, 81, 87, 92, 93, 95, 113, 117, 124, 125, 127, 129, 132-135, 149, 158, 165, 166, 168, 172, 201, 216, 245, 279, 312, 371, 376, 411, 412, 424, 425, 430
Nederweert xiii, 64, 86, 89, 92, 98-108, 112, 113, 115, 118, 120, 121, 123, 124, 174, 360, 361, 439
Nieuwkerk 67
Nieuwpoort 358
Nieuwstadt 67, 68, 381
Nijmegen 8, 110
-, Rijk van 89
Nordrhein-Westfalen vii

Obbicht viii, xiii, 65, 66, 81, 83, 87, 88, 95, 96, 98, 103-105, 107-109, 112, 113, 116, 117, 125, 425
Ohé-en-Laak 23, 67
Oirlo 67
Oldenzaal 64
Ooll 65, 113, 114
Oostende 231, 358
Oostenrijk 116
Oostrum-Spralant 67
Ooyen 67
Overbroek 65, 96, 425
Overeyll 67
Overijssel 64, 335
Overkruchten 67
Overkwartier z. Gelre
Overmaze, Landen van xi, 171

Padua 329
Papenhoven viii, xiii, 65, 96, 105, 113, 116, 117, 425
Peru 246
Picardië 357
Pol en Panheel 83
Polen 106, 145
Pont 67
Portugal 246
Posterholt 67
Pruisen viii, 83, 117

Raay 67
Rastatt 83
Regensburg 107, 121, 369, 438
Republiek 116, 117, 208, 209, 217, 223, 224, 239, 240, 312, 321, 324, 335, 345
Republiek der Verenigde Nederlanden z. Nederlanden
Rheurdt 67
Rhijen 390
Rijn 31
Rijssel 269, 295
Roermond vi-ix, xi, xii, 3, 4, 5, 21, 22, 31, 33, 34, 37, 39-43, 49, 56, 57, 60, 62, 67-69, 77, 87, 110-112, 115, 117, 119, 121, 136, 139, 148, 155, 156, 159, 168, 172, 173, 197, 199, 209, 222-224, 228, 231, 233, 239, 240, 245, 248, 249, 263, 269, 270, 275, 276, 285, 286, 293, 300, 308, 312, 315, 316, 319, 321, 322, 324-326, 328, 339, 340, 344, 349, 358, 364, 377, 388, 394, 397, 413, 424, 432, 435, 439

Roggel 99, 115
Roosteren 67

Sambre 239
Schaephuysen 67
Sevenum 67
Sint Odiliënberg 67
Spanje 152, 246, 264, 391, 424
Spiers 85
Stavelot v
Stenden 67
Stevensweert 23, 28, 67, 120, 123, 172, 223 , 249, 263, 339
Straelen 67, 68, 254
Swalmen 67
Swolgen 67

Thorn 96, 97, 109
Tienray 67
Toledo 21
Tönisberg 67
Twisteden 67

Utrecht 83, 335

Valenciennes 214, 251
Veert 67
Velden 67
Venlo vii, xii, 6, 9, 13, 14, 16, 18, 33, 34, 36, 62, 67, 68, 172-174, 199, 223, 224, 231, 239, 254, 263, 275, 308, 312, 315, 319, 321, 324-326, 329, 339, 340, 344, 353, 365, 377, 394, 396, 405, 431, 433, 439
Venray 67, 76, 106
Vernum 67
Viersen 22, 67, 76, 106
Visserweert 98, 109, 113, 425
Vlaanderen 127, 321, 357, 424
Vliermaal 115
Vlodrop 67

Wachtendonck 21, 67, 68
Walbeck 67
Wals-Brabant 251, 390
Wanckum 67
Wandre 275
Wanssum 67
Weert xiii, 28, 64, 66, 68, 85, 86, 89, 92, 99, 102-107, 109, 111-113, 118-125, 174, 199, 360, 361, 439, 1120
-, Land van 3, 64, 65, 81, 83, 86-88, 90-93, 98, 100, 108, 113, 123, 124, 125
Wegberg 67, 76, 106
Weinmark 65, 98, 109, 113, 425
Well 67, 172, 223, 339, 400
Wenen 117, 197, 198, 438
Wessem xiii, 64, 86, 89, 92, 99, 100, 102-105, 107-109, 112, 113, 118, 120, 121, 123, 124, 174, 360, 361
West-Friesland 335
Wetten 67
Wickrath 85, 96, 97, 98, 109, 113, 425

Zee-Vlaanderen 31
Zeeland 335
Zoniënwoud 279
Zutphen 110
Zweden 285

PERSOONSREGISTER

Abat, Thomas (admodiateur-generaal) 343
Accault, Claude (admodiateur-generaal) 435
Aefferden, Frans Adam van (landrentmeester-generaal) 91, 409, 410
Agurto, Don Antonio Francesco d' (secretaris van staat en oorlog) 347
Alpen, Arnold van (heer van Hamb) 114
Anselmo, A. 7, 8
Artsens, Jean (admodiateur-generaal) 343
Aubremont, Jean Conrad d' (stadhouder) 31
Aytona, markies d' (opperbevelhebber) 28

Bagnols (intendant) 428, 433
Bartolus 130
Beaumont, graaf van, z. Croy, Ernst Dominique van
Bedmar, markies van (commandant-generaal) 424, 433, 439
Belvaux, abt de (gezant) 86, 107
Bentinck, Philips van (heer van Obbicht) 88, 105, 117
Berck, Mr. Jacob (raadsheer) 25
Bergeyck, graaf van (thesaurier-generaal) 433
Bergh, Frederik van den (stadhouder) 23, 25
Bergh, geslacht van den 24
Bergh, Hendrik van den (stadhouder) 18, 19, 23, 25, 27, 28
Bergh, Herman van den (stadhouder) 23, 25
Bergh, Jan van den 101, 115
Berlo. Baronesse De 105
Bex, Guillaume 105, 117
Bierens, J. (leengriffier) 95, 109
Biseau, Pierre Philippe (admodiateur-generaal) 435
Blitterswijck, Charles Philippe van (generaal) 93
Blitterswijck, Josse van (ontvanger-generaal) 93
Blitterswijck, van (raad-costumier) 40
Blommaerts (momber) 41
Bocholt, Jacob (schepen) 125
Bocholt, Mathias van 99
Bodin, Jean 86, 131
Bombarda, Jean Paul (admodiateur-generaal) 435
Bonenfant, P. 149
Bordels (raadsheer) 347
Bormans, Andreas 111
Bossche, Pieter van den (kanselier) 37
Boufflers (maarschalk) 424, 431
Boussu, De (heer van Weert) 123
Bouton (raadsheer) 41
Bouwens van der Boye, Jan René (landrentmeester-generaal) 368
Breughel, Cornelius van (raadsheer) 41
Breughel, Willem van (scholtis) 101

Cantor, Jan 378
Cardoso, Emanuel (admodiateur-generaal) 435
Caris, Louis (ontvanger der confiscatiën) 440
Castel-Rodrigo, markies van (landvoogd) 111, 219, 234, 267
Cauchies, J.M. 149
Caversom, Jacques van (muntmeester) 312
Chimay, princesse de (vrouwe van Weert) 120
Chimay, prins van, z. Croy, Ernst Dominique van
Christijnen, Paulus van 132
Cicogne, Johan Andreas 90

Clérin, Pierre Winand (auditeur-generaal) 143
Cobenzl, graaf van (gevolmachtigd minister) 390
Coigny, graaf (commandant) 424, 438
Colen, Dirick 111
Conflans, markies van (stadhouder ad interim) 32
Cools, Reginaldus (bisschop van Roermond) 327, 374
Costerius (scholtis van Weert) 99, 119, 122
Cox (raadsheer) 42, 409
Coxie, Albert de (raadsheer in de Geheime Raad) 41, 316
Craneveldt, Mr. Joost (raadsheer) 37
Creylmans, Reiner (schepen) 125
Criep, Willem (kanselier) 37
Croy, Ernst Dominique van, prins van Chimay, graaf van Beaumont (heer van Weert) 85, 86, 92, 100, 103, 121, 123, 124

Daniëls, leengriffier 293
Defacqz, E. 132
Deffonseca, Manuel (admodiateur-generaal) 62, 343, 353
Don Juan (landvoogd) 39, 40
Dubois (gouverneur van Weert) 118
Dulcken, G. (syndicus der Staten) 17
Dulcken (postmeester van Roermond) 270
Dupree, Gaspar (drukker) 149
Duyckers, ("docteur") 329

Egmond, Magdalena van (vrouwe van Weert) 103, 119, 120
Egmond, Sabina van (vrouwe van Weert) 92, 119, 120
Eynatten tot Neuburg, Philips van (heer van Dalenbroek) 88
Eynatten, Frans Winand van (heer van Dalenbroek) 103

Fabri, Adam 60
Flament xi
Frankewitz, S. 114
Frans II (keizer) xii
Franssens, Gerard (ontvanger-generaal) 94, 95, 96, 97, 242
Frias, hertog van (landvoogd) 228
Fricx (drukker) 141
Fuentes, markies De (landvoogd) 160
Fumeron (intendant) 422, 428

Gand Vilain, z. Gent
Gand, Jean Alphonse de 32
Gastanaga, markies van (landvoogd) 378
Gaule, Hieronymus de (kanselier) 38
Gautier, Paul (admodiateur-generaal) 435
Gent, Philips Balthasar van -, prins van Isenghien, prins van Masmines (stadhouder) 17, 31, 33, 40, 97, 110, 243, 277, 354
Geradts, J. L. ix, xi, 159
Gilissen 127
Gilkens, Godefroid (kanselier) 37, 38
Gilkens, J. (momber) 293, 315
Giry, A. 149
Goldstein, Elisabeth van (vrouwe van Obbicht) 103
Goorts, Thomas 125
Gottignies, De (secretaris van state) 267
Grammaye, Ido (landrentmeester-generaal) 90
Grana, markies van (landvoogd) 41, 338
Groot, H. de 158
Gruys, C. 158
Guillon, C.F.H. 64
Gutshoven, Jacob van (kanselier) 41, 226

Habets, J. xi, 22, 118
Haen, De (raadsheer) 42
Hagens, Jeremie 231
Hemselrode, G. van (raadsheer) 42, 409
Hendrik VII (keizer) 9, 11
Henriquez, Donna Luisa 31
Holt, weduwe van der 104
Hongarije, Maria van (landvoogdes) 36
Hoogstraten, graaf van, z. Lalaing
Horion, baron D' (heer van Dalenbroek) 108
Horne, Philips Emanuel prins van (stadhouder) 33, 111
Hovines, Charles d' (hoofdvoorzitter van de Geheime Raad) 40, 153
Humières, Ducissa d' 32

Isabella (landvoogdes) 38
Isenghien, prins van, z. Gent, Philips Balthasar van
Ittre, Baron d' (gevolmachtigd minister) 393

Jamez (intendant van Weert) 100, 123
Jansen, landmeter 104
Janssen de Limpens, K.J.Th. xi
Justinianus 132

Karel II (koning van Spanje) xii, 32, 85, 86, 110, 111, 123, 136, 139, 160, 165, 176, 268, 441
Karel V (keizer) vii, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 48, 49, 151
Karel VI (keizer) xii, 112, 201
Kerckhove, Judocus van den (kanselier) 39
Ketelers, Joannes 111
Ketelers, Seger 111
Kettelaer, Cornelis 111
Knichen, Andreas 86
Knippenberg, J. 32
Konincx, Jan schepen 125
Kroonenbroeck, Matthias (raadsheer) 200

Lalaing, Philips de -, graaf van Hoogstraten (stadhouder) 21
Leopold I (keizer) 116
Leopold II (keizer) xii
Leopold-Willem (landvoogd) 38
Leuyten, Jacob 101
Ligne Aremberg, Charles de 22
Lindanus (bisschop van Roermond) 118
Lodewijk XIV (koning van Frankrijk) 217
Lotharingen, Karel van (landvoogd) 391
Luytgens, Willem Joost (kanselier) 200

Maldeghem, graaf van (gevolmachtigd minister) viii, 112
Maria Theresia (keizerin) xii, 145
Maria van Hongarije (landvoogdes) 84
Maris, A.J. 10, 11
Masmines, prins van, z. Gent, Philips Balthasar van
Maximiliaan Emanuel (landvoogd) 424
Millendonck, Adolf van (heer van Meijel) 101
Millendonck, Craft van (heer van Hörstgen) 97
Mirbach, Joanna van 116
Monterey, graaf van (landvoogd) 97, 231, 254
Montesquieu 130
Montigny, Floris de 118
Montmorency, Philips de -, graaf van Horne (stadhouder) 92, 118, 119, 439
Moorman van Kappen, O. vi
Moren, Johan 101

Nassau, graaf Jan van (stadhouder) 37, 49
Nassau-Siegen, Jean François prins van (stadhouder) 33, 323, 347
Nederhoven, Johan (ontvanger-generaal) 89
Nève, P.L. 66, 81, 83, 84, 87, 115-117, 123
Nieuwenaar, graaf van (heer van Weert) 118

Ophoven, Leonard (drukker) 149
Oranje, Prins van 97, 284, 294, 296

Pallant, Gerard (momber) 91, 100, 390, 396, 435
Pallant, Hendrik Bertram baron (heer van Hamb) 115
Pallant (familie van) 114
Palts, keurvorst van de 113
Pangaert, Sebastiaen (ontvanger-generaal) 98
Pareti, hertog van (gezant) 438
Parma, Alexander Farnese van (landvoogd) 4, 22, 37, 143
Pas, graaf van (regiment van de) 109
Payot (postmeester-generaal) 433
Pelletier (intendant) 303
Philips II (koning van Spanje) 3, 4, 22, 37, 48, 49, 110, 118, 151, 152, 156, 165
Philips IV (koning van Spanje) 40, 151
Philips V (koning van Spanje) xii, 109, 111, 160, 172, 376, 433, 437, 438
Piet, Boudewijn van der (raadsheer Geheime Raad) 38, 42
Pleunis, Areth 101
Pongers, Marcelis 101
Pont Chartrin, de (intendant) 393
Poullet, E. xi, 144
Pruyssen, François van 231
Puyl (kerkmeester) 101
Puyssigur, Chastenet de (intendant) 424

Quincy, baron de 291, 303

Renoy, Gerrit 56, 154
Reuter zu Groenenberg, Lambert 101, 115
Richebourg, markies de (stadhouder ad interim) 32, 33, 312
Rijperda Wierdsma, J.V. 100
Roon, Bernard van (kanselier) 37
Roux, René le, heer van Tercammen (admodiateur-generaal) 362
Röllingen, Floris Hatart van (heer van Dalenbroek) 101

Sagastizaual (monstercommissaris) 251
Sanctus Vermejo (monstercommissaris) 251

Saturde, Don Joseph de (secretaris van Staat en Oorlog) 243
Schaeken, weduwe 101
Schenk, markies 428
Sivré, J.B. 113
Sixtinus, Regner 86
Smits, Joris 111
Sommerens, Maria 101
Spoormakers, Jan (schepen) 125
Stephan, Mattheus 86
Stockem, Goddart van 105
Stuckere, Johan de 60
Styrum, gravin douairière van (vrouwe van Stevensweert) 104

Thulden, van 41
Thurn und Taxis, graaf van (postmeester-generaal) 270, 433
Troncoso (monstercommissaris) 251
Trouwen, Jan 101

Ummelen, Pierre van 102
Uwens, Hendrik (kanselier) 37, 38

Vallen, Petrus (drukker) 149
Van Den Plassche (superintendant van de Rekenkamer) 228
Varick, Frans van (kanselier) 41, 338
Vaudemont, prins De (bevelhebber) 347
Vekene, Justinus van der (raadsheer) 41, 338
Velpius (drukker) 141
Velthoven, Jean Charles van (muntmeester) 312
Venner, G.H.A. 66
Venner, J. G. C. xii, 15
Verboom, G.P. (generaal) 109, 424
Verreycken (audiencier) 267
Villa Hermosa, hertog van (landvoogd) 32, 35, 146, 287, 313, 315

Waldeck, graaf van, veldmaarschalk 284
Walle, Segher vande (admodiateur-generaal) 343
Willem Bette, baron de Lede (stadhouder) 31
Winckel, Jan Albert van de (kanselier) 40
Winckel, in de (ontvanger der confiscatiën) 349
Witmans, Gerard 101
Worst, Nicolaas Laurent de (raadfiscaal van de Raad van Financiën) 97
Wouters, Dominique (raadsheer voor handelszaken, Raad van Financiën) 141
Wouters, Joseph Michiel 143

Zamorra (raad en commies van financiën) 268
Zierstorff, commandeur 104
Zijp, A. 48, 55
Zijpe, Bernard van den (raadsheer) 41
Zypaeus, Franciscus 132, 149

ZAKENREGISTER

Aanbrenger 218, 226, 258, 291
Aanmonsteren 435, 436
Aanplant, recht van 431
Aansprakelijkheid 325, 408
Aanwas 332
Aartshertogen 88, 18, 23, 25-27, 49, 58, 119, 136, 151, 152
Abdijbrood z. Abtsbrood
Abdijen 268
Abolitie van straf 28
Absentie 35
Absolutisme 132
Abtsbrood 252
Accijns 74, 173, 259, 281, 283, 315, 401, 420, 431
Achterleen 221
Achterstallige betalingen 348, 353
Acquit 170, 172, 214, 224, 239, 326, 341
- de caution 224, 231, 245, 321, 406
- de payement 231
- de transit 338
Acte de souveraineté 95, 125
Actum 153
Adel 301, 421
Adellijke
- families 379
- huizingen 299
- titels 355
- vrijheid 74, 325, 398
Adjoincten 16
Administratie van de justitie 316, 345
Administratieve
- boetes 57
- rechter 16
Admiraal 31
Admissionsversuche 115
Admodiateur(-generaal) z. In- en uitgaande rechten
Admodiatie 173, 341, 352, 361, 434, 435
Adres 134, 149-153, 156, 157
Adveniente principe cessat magistratus 129
Advocaat 148, 174, 198, 208, 238, 252, 257, 265, 299, 345, 362, 371, 388, 397, 402, 437
Advocaat-fiscaal 34, 47, 252, 271, 335, 368, 384, 440, 441
Advocaat-generaal 405
Advocatuur 389
Afgedankte militairen 166
Afgedeelde of gespleten lenen 222
Afkondiging vii, xiv, 62, 134, 139, 150, 160, 161, 163, 199, 201, 202, 326
- "par voie militaire" 166
Afkondigingsbevel 151, 152, 166
Afkondigingsprocedure 159, 161, 199, 202
Afscheuren van plakkaten 99
Agent van de Staten 69, 71, 404
Agrarische produkten 344
Aides et subsides 216, 281
Akte
- van acceptatie 73, 75, 322
- van boedelscheiding 317
- van inauguratie 111
- van scheiding en deling 271, 368, 441
Albertine Ordonnantie 54
Aliënatie 262
Alimentatie 379
Allodiaal goed 292
Allodiale heerlijkheden 52
Ambachten 337
Ambachtsgeld 76
Ambassadeur 388
Ambt 21, 22, 51, 76, 78, 174, 226, 389, 403
Ambtenaar 20, 46, 51, 53, 55, 57
- heerlijke 148, 159
Ambtenverkoop 77, 398, 399
Ambtlieden 156
Ambtsdelikt 62, 173, 342
Ambtseed 163
Ambtsmisbruik 48
Ambtsontzetting 304, 311
Ambtsvervulling 148
Amende 53, 120, 239, 293
- van defaut 250
Amnestie 243, 249, 266, 287, 419
Ampliatie 152
Ancien Régime 130
Anglo-Staats condominium 98
Antwerpse ponden 230
Apostillen van 1544 42
Apostille van 1595, juni 30 159
Appèl, z. Hoger beroep
Appèl-ressort 11, 12, 43

Apprehensie 347
Arbiter 47, 115
Arbitrale correctie 282, 347, 247, 310, 314
Archief vi, 41, 109, 163, 199, 200, 309
Arenga 150
Arrest 11, 146, 349, 355, 433
Arrestatie wegens schuld 388
Artesfaculteit 307
Artillerie 21, 23
Artsen 329
Assesseurs 290
Attachebrieven 383
Attributie 135
Audiencier 15, 141, 153, 267
Audientie 109, 200, 411, 439
Auditeur 21, 197, 296, 302
- van de Rekenkamer 351
-generaal 225
-generaal der militaire justitie 167
-militair 143, 290, 308, 311
Aulnage 239
Authentieke interpretatie 60, 61, 150, 152, 326
Avocatoire brief 369
Avondklok 424, 438
Azijn 270, 275, 319

Bakkers 409
Bankrecht 51, 115
Bannerheren 9
Barrièretractaat van Antwerpen viii
Bede (en subsidie) 61, 70, 71, 73-75, 84, 88-91, 98, 114, 119, 120, 140, 148, 175, 198, 235, 236, 244, 254, 259, 309, 320, 321, 325, 337, 348, 355, 420, 432
Bedekte wapens 365
Bedelaars 330, 356, 357, 367, 379, 401
Bedeverckens 331
Beestenschat 76, 106
Begijnen 299
Begraafplaatsen 391
Begrafenissen 148, 415
Begunstiger van de vijand 218, 285, 386
Bel bruijdt (kaartspel) 403
Belasting 9, 30, 75, 76, 87, 89, 91, 92, 93, 235, 325, 427, 432, 433
-afdrachten 107
-cohieren 72
-druk 78
-gelden 237
-heffing 71-73, 77, 93, 98, 117, 122, 165, 174-176
- inning 309, 322, 325, 337
-stelsel 56, 141
-tarieven 73
-vrijdom 114, 413
Belediging 257
Beloning 226, 383
Benden 308, 390
Beneficiën 9, 21, 31, 46
Benoemingsakten 30
Benoemingsrecht 21, 31, 119, 120
Beroepspelers 403
Beschermheerschap 46
Beschud 332
Besiender 223, 339
Beslag 349, 433
Beslissingsbevoegdheid 137
Besluitvorming 28, 31, 44, 129, 150, 325
Bespannen wagens 369
Bestiaal 336, 337
Bestuur 28, 30, 55, 56, 130, 148, 174
- en rechtspraak 165, 176
Bestuurlijke en rechterlijke organisatie 139, 198
Bestuursgeschil 52, 100, 125, 198
Bestuurshervorming 14, 328, 351, 356, 376, 438
Bestuursrecht 134, 346
Beswaerenisse 26
Betalingsverkeer 431
Beul 21, 364
Beurzen 361
Bevoegdheid
- ratione materiae 42
- ratione territorii xiii, 64
Bevoegdheidsoverschrijding 70, 123
Bevoorrading 168, 274, 283, 284, 286, 294
Bezette gebieden 213, 270, 277, 305
Bezitsactie 46, 52
Bezitshandhaving (mandement van maintenue) 101
Bezitsstoornis 52
Bezoldiging 220
Bier 259, 337, 401, 404
Bier-accijns 99
Bijstandsuitkering 296
Biljoen 230, 246, 312, 324, 335, 338, 359, 395, z. Muntcirculatie
Binnenlandse consumptie 412
Bisschop 30, 67, 146, 257, 279, 327, 374
Blazoenen 355
Blekerijen 245
Bode-ambten 22
Bodebus 363

Boden 21, 148, 174, 198, 238, 299, 310, 346, 363, 402, 403, 437
Boekdrukkers 279
Boekweit 401
Boekwinkels 278
Boeten 58
Bondsstaat 4
Borgsom 277, 302, 363, 383
Bosbeheer 434
Bossen 309
Bourgondische Kreits 83, 84, 86, 107
Brabantse Revolutie 198
Brandenburgse troepen 93
Brandewijn 235, 236, 258, 259, 270, 275, 281, 319, 342, 381, 407, 408, 423, 425, 439, 441
Brandmerk 277, 369, 401
Brandschatting 92
Brandstichters 390
Brandstof 283, 308
Brieven
- van amortisatie 29
- van cassatie 101
- van gratie 43
- van justificatie 252
- van justitie 45
- van repressaille 9
- van naturalisatie 273
Brokaat 231, 173
Bronnenonderzoek 200
Brouwen 401, 404
Brouwerij-dwang 106
Brouwers 374, 409
Bruggelden 173, 431
Bruiloften 364
Buitengerechtelijke gevangenhouding 106
Bunderboek 105, 332
Bundig leen 222, 240, 292
Bureaux de sortie z. In- en uitgaande rechten, kantoren van -
Burgerlijk (proces-)recht 72, 226
Burgerlijke rechter 27, 220
Burgerlijke wetgeving 436
Buskruit 207, 265

Calange 362
Canoniek recht 226
Capitatie 106
Carseyen 405
Cas de police 100
Cas royaux 53, 101, 121
Cautie 340, 410
Cavalerie 215, 241, 243, 249, 311, 315, 333, 336, 354, 421
Cedulen 231
Censor 278, 279
- morum 175
Censuur 211, 148
Centrale Administratie te Aken xii
Certificaat van publicatie 199
Certificaten 239
Cessie 271
Chambre Suprême des Douanes 56, 62, 342, 362
Chartermeester 21
Chocolade 403
Cijnsbeurders 375
Cijnzen 51, 375, 420
Civile acties 435
Clandestiene stokerijen 381
Clarets 270
Clause complémentaire 150
Clausula regia 132
Code militaire des Pays-Bas 143
Cognitie 292
Cognossementen 244, 170
Collaterale raden 136, 376
Collatie 46, 174, 399
Collecteurs 225
Collegiale besluitvorming 24, 27, 36
Comissiebrieven 58
Commandant-generaal 424, 429, 433
Commiezen
- tot de directie en de betaling van de fortificatiën 291
- van in- en uitgaande rechten z. In- en uitgaande rechten
- der posterijen z. Post
Commissarissen 12, 50, 74, 107, 118, 119, 251, 315, 325, 368, 372, 373
- ter rolle 208, 316, 345, 397
- ter visitatie 234
Commissiebrief 342, 363
Commune delicten 311
Communicatoire processen 266, 316
Compagnie 215, 266
Comparitie van partijen 45
Competentie xiii
- absolute 55
- relatieve 107
Competentiegeschillen 47
Compilatae 38
Compositie 47, 58, 341, 348
Conciërge 21
Confiscatie 53, 92, 109, 119, 120, 169, 171, 214, 216, 217, 226, 229, 231, 239, 241, 247, 258, 264, 265, 271, 272, 274, 277, 281, 285,

300, 301, 305, 314, 338, 349, 350, 354, 358, 362, 366, 368, 370, 377, 381, 387, 392, 393, 425, 426, 430, 437, 439, 440
Congregatie 307
Conseil Royal 438, 439
Constitutie 110
Consultatie, (recht van) 62, 138
Consultboek 41, 42, 95, 108, 199, 201, 202
Consulten 42
Consumptiegeld 76, 336, 365
Contadorie 251, 268
Contekst 150
Contentieuze zaken 403
Contra-reformatie 20
Contra-rolleurs z. In- en uitgaande rechten, controleurs
Contrabande 214, 226, 265, 272, 306, 341
Contracten 262
Contrazegel 155
Contributie 74, 84, 86, 89-93, 98, 103, 106, 169, 198, 214, 215, 218, 267, 281, 288, 295, 300, 303, 307, 313, 313, 314, 320, 348, 366, 369, 383, 392
- verdragen 71, 72, 169
- omslag 314
- verdrag 218
Controleur van in- en uitgaande rechten z. In- en uitgaande rechten
Contrôleur-général des postes z. Post, controleur-generaal
Contumacie 317
Convocatie 24, 30, 86
-dagen 17, 68, 69
Convooien 341, 352, 361, 362
Convooirecht 231, 245
Corporatie 45, 102
Corpus Iuris Civilis 131
Corveeën 103, 106
Costumen 134
Costumier recht 34, 39, 124, 134, 135
Couriers ordinaires z. Post
Crediteuren 353
Crimen laesae majestatis 53, 120, 169, 211, 218, 230, 248
Criminele
- delicten 47, 53
- jurisdictie 26
- Ordonnantiën 66

Dagemente 347
Daggelden 431
Dagvaarding 100
Datum 153
Debatten 346
- van sub- en obreptie 316
Declaratie van kosten 238
Déclaration des bénéfices ecclésiastiques, estats et autres offices dans les Pays et Duché de Gueldre et Comté de Zutphen 21
Déclaration des terres et seigneuries enclavées au pays et Duché de Gelres et en dépendentes 95
Decreet confirmatoir 249
Decreten 198
Defensie 29
Degens 355
Delegatie 135
Delikten
- enorme 53
- kapitale 27
Denombrement
- der terres franches 97
- van lenen 221, 222, 292
Denunciateur 291
Departement 220, 267
Dépêchen 198
Deputatie 71, 315
Deputatie- en vacatiegelden 309, 322
Deputatie- of convocatiedagen 70
Député perpétuel 70
Deserteurs 212, 220, 232, 233, 241, 243, 250, 429, 166, 167, 169, 280, 283, 286, 289, 296, 333, 345, 369, 391, 419, 420, 424, 429, 436
Deugnieten 345
Deurwaarder 21, 22, 60, 148, 162, 174, 198, 238, 299, 310, 342, 363, 402, 403, 437
- exploot 286
Devolutie-oorlog 165, 169
Devotie-formule 150
Diefstal 207, 298, 330
- van veldvruchten 424
Dienstmaagden 395
Dienstpaarden 168, 333
Dienstplicht 289
Dienstverlening 299
Dienstwapens 253
Digesten I,4,1,pr 131
Dijkrecht 9, 47
Diplomaten 388
Diplomatiek 149
Diplomatieke contacten 39
Dispensatie 29
Dispositio 150-152, 156, 136, 236, 381, 423, 439
Distilleren 381, 423, 439

Distilleerproces 440
Doctor medicus 21
Dode hand 20
"Dode" strijdkrachten 168
Doleanties 77, 199, 201, 202
Domeinen 20, 28, 29, 31, 46, 51, 56-58, 100, 121, 123, 154, 175, 247, 331, 332, 368, 393, 434, 435
Donatio inter vivos 379
Doodslag 27, 53
- gekwalificeerde 29
- simpele 25
Doodstraf 232, 255, 256, 264, 272, 274, 277, 279, 283, 291, 298, 300, 301, 308, 326, 335, 368, 369, 383, 385, 386, 419, 424, 429, 439
- met de ketel 395
Dorpen 51, 55
Dorpslasten 103, 104, 105
Douane z. ook In- en uitgaande rechten
- departement 200, 326
- districten 159
- kantoren 210
- rechten 59
- verklaring 231
- wetgeving 60, 62, 63
Dragonders 333, 354
Droit de ban 144
Droits d'entrée et de sortie z. In- en uitgaande rechten
Droogte 254
Drossaard van Brabant 279
Drost 21, 249
Drukker 141, 149
Drukpers 175, 211, 226, 278, 364, 373, 378
Dualistische standenstaat 48, 133, 134
Duel 167, 214, 227, 241, 242, 435, 436
Duiven 347
Dwangvordering 348

Economie 170
Economische
- aangelegenheden 176
- delicten 409
- wetgeving 170
Edele metalen 289, 348, 426, z. Munt
Edelen 309
Edictaal kriterium xiii, 87, 112, 113, 125
Edictale citatie 100
Eed
- van onderdanigheid 111, 112, 123
- van trouw 334
Eedsformulier 110, 337
Eenheidsstaat 4
Eerste presiderende raad 37, 42
Eeuwig Edict van 1611 124, 149, 262
Eieren 347
Eigendom 52, 167
Eigenhorige goederen 331
Emballage 229
Enquête 346
Erclaringh des Conincx van 1557 48, 49
Ereschulden 403
Eretekens 355
Erfkorenpacht 331
Erfmaarschalk 68, 70, 309, 325
Erfpachtgoederen 331
Erfstellingen over de hand 262
Erfvoogd 68
Erkentelijkheden 29, 78, 267, 309, 315, 325, 326, 342
Eschatocol 150
Evocatie 13, 122, 346, z. Privilege de non evocando
Exacties 298
Excessen 298
Excessieve rouw 175
Executeur-testamentair 317
Executie 242, 310
- van de bede 175, 321
Executoriale invordering 337
Exemptie 299, z. ook In- en uitgaande rechten
Exploiten 402
Exportvergunningen 373
Exposé 147, 150, 152, 153

Fabrikanten 406
Fauteur 285
Feytelyck belet 310
Fideïcommis 262
Fiscaal kriterium xiii, 87, 89, 98, 112, 113, 125
Fiscale privileges 93
Fiscale zaken 266
Flagrante delicto 311
Folkloristische gebruiken 364
Fooi 357
Forclusie 317
Formeel wetsbegrip 135
Formele ordemaatregelen 170, 214, 224, 231, 239, 245, 267, 306, 321, 367, 373, 378, 383, 387, 394, 400, 402, 404, 406, 412, 413
Formele publicatie 157, 158
Fornuizen 258, 440
Fortificatiën 20, 21, 168, 234, 291
Forum privilegiatum 46

Fourage 247
Frais de barques 320
Franchises 235
Frans-Spaanse grens 288
Franse bezetting 199
Franse eigendommen 216
Franse onderdanen 264, 271
Franse Revolutie 135, 127
Franse taal 141
Fraude z. In- en uitgaande rechten
Frontstreek 214
Fundamentele wetten 176
Furnissement 266

Gaarkeuken 365
- houders 356, 367, 394
Gabellen 29, 63
Galeien 401
Garde-compagnieën 333
Garens 406
Garnizoen 219, 288, 290, 297, 306, 308, 323, 330, 349, 394, 431, 438
Garnizoenscommandant 322, 365, 366
Gasthuizen 256, 287, 436
Geallieerde troepen 166
Geannoteerde goederen 58, 349, 350, 351
Gebruiksbelastingen 294
Gecommitteerde van de vivres en de amonition 294
Gedelegeerde rechter 60, 62, 147, 173, 342, 377, 378, 383, 387, 409, 441; z. ook In- en uitgaande rechten
Gedenatureerde lenen 292
Gedeputeerde Staten 69
Gedeputeerden 74, 219, 310, 325
- der kwartieren 12
- tot de Zaken van het Overkwartier ix
- der Staten van het Overkwartier 40, 309, 336, 337
Geërfden 102, 103, 104, 106
Geestelijke goederen 46
Geestelijken 436
Geestelijkheid 67, 78, 299
Geheim van de raadkamer 316
Geheime Raad 13-16, 35, 38, 39, 42, 43, 49, 51, 61, 68, 71, 73, 75, 78, 86, 95, 102, 103, 105, 107, 111, 117, 119, 121-123, 125, 127, 133, 135-143, 145, 147-149, 152, 153, 158-160, 197, 200, 233, 266, 279, 293, 299, 307, 309, 312, 316, 319, 322, 324, 326, 328, 329, 344, 364, 368, 370, 374, 378, 381, 386, 387, 393, 395, 398-402, 409, 410, 422, 423, 426, 427, 438
Geheimzegel 153, 155-157
Gekorens 102
Geldrische Landt- ende Stadt-rechten in't Overquartier van Ruremundt xi, 37, 70, 124, 160, 174, 175, 260, 327, 355
Geleidebiljetten 221, 259, 265, 383
Geleidebrief 161
Geloofsbrieven 33
Gemeente(n) 55, 73, 75-77, 102, 104, 105, 107, 146, 148, 309, 322, 325, 346, 353, 355, 390, 406, 431
Gemeentelijk(e)
- eigendommen 325
- financiën 108
- vermogen 105
Gemeenterekening 74, 105
Gemene gronden 28, 58, 75, 313
Gemene lasten 104, 254, 332
Gemene middelen 365
Geneeskunst 329
Geneesmiddelen 422
Generaal pardon 166, 232, 419
Generale amnestie 232, 241, 248
Generale capitatie 337
Generaliteitslanden viii, ix, 129
Gentse ellen 230
Geprivilegieerde zaken 43
Gerard Noodt Instituut vi
Gerechtelijke invordering 237, 355
Gerechtelijke verkoop 316, 357
Gerechtschrijvers 238
Gerechtsdeurwaarder 321
Gerechtskosten 58, 148, 174, 238, 397
Gereformeerde (op wachtgeld gestelde) compagnieën 220, 232, 249, 266
Gereformeerde (op wachtgeld gestelde) raadsheren 356
Gereformeerde religie 251
Gericht 50
Gerichtsbode 99
Gerst 401
Geseling 274, 277, 291, 369, 401, 406, 409, 438
Gevangenissen 365
Gevangenisstraf 297
Gevolmachtigd minister 197, 388, 390, 393
Geweld 257
Gewichten 230
Gewijsde 371
Gewin ende gewerf 106
Gezantschappen 74
Gezondheidszorg 165, 175
Gezworenen 76, 118
Gilde 405

Gijzeling 237
Godsdienstoefeningen 168, 251
Godslasteren 175, 363
Goede trouw 441
Goederen 58, 216
Goederenverkeer 400
Goud 289, 348, 393
- en zilversmeden 395
- en zilverwerk 229
Gouvernement de Gueldre 125
Gouverneur-generaal 4, 15, 117
Graan 165, 170, 212, 223, 247, 254, 255, 259, 275, 278, 280, 281, 284, 286, 293, 301, 304, 305, 314, 338, 380, 381, 383-387, 402, 411, 412, 414, 430
- handel 383, 400, 409, 414
- prijzen 236, 425
- schaarste 381, 401, 409, 423
- speculanten 409
- vervoer 382, 402
- voorraden 293, 400
Grace dérogatoir 273
Grande chancellerie 43
Gratie 25, 28, 30, 51, 130, 214, 291, 383, 429
Gratificatie 267
Grens
- bewoners 237
- gebieden 214, 237, 296
- geschillen 115
- handel 171, 237, 255
Griffier 15, 21, 22, 35, 44, 45, 60, 149, 162, 174, 208, 216, 251, 316, 345, 362, 399, 402
Griffierechten 431
Grond- of verbruiksbelastingen 322, 334
Grondrechten 6
Grondstoffen 245, 406
Groot Gelders Plakkaatboek 7, 8, 154, 156
Grootzegel 30, 141, 152, 156
Grote Raad van Mechelen 11-14, 16, 37-39, 41-43, 54, 71, 78, 95, 102, 103, 107, 121-123, 125, 130, 132, 152, 328, 358, 440
Grote Revisie 12, 16, 54, 174, 319
Guet et garde 432
Gulden Vlies, orde van het 32

Haardgeld 432
Hamsteren 281, 430
Handel(s) 211, 226, 272, 276-278, 281, 288, 302, 312, 338, 347, 350, 408, 427, 439
- barrières 70, 171, 173, 392
- en nijverheid 56, 141, 142, 170, 171, 173, 370, 371
- politiek 172
- steden 373
- verkeer 148, 171, 172, 217
- voorschriften 165, 169, 170
Handlangers 277
Handschoenen 408
Havengelden 223
Haver 247, 258, 259, 304, 401
Heergewaad 58, 120, 221, 222, 240, 292
Heerlijke rechten 103, 106, 119-121, 346
Heerlijkheden 55, 84, 87, 93, 148, 159, 163
- hoge 67, 120
- vrije z. Vrije heerlijkheden
Heervaart 84
Heilige Stoel 364
Helers 273
Hellebaarden 347
Herbergen 148, 256, 327, 330, 364, 365
Herbergiers 215, 356, 379, 394, 406
Herendiensten 107
Herziening 12
Heterdaad 220
Historiografie ix, 7
Hoeden 404
Hof van Gelre vii, ix, xi-xiii, 4, 6, 11-16, 18, 19, 21, 22, 25-28, 30, 34-39, 41-51, 53-57, 59-65, 70, 71, 73-78, 81, 83, 85, 98-109, 111, 112, 115, 117-119, 121-125, 136, 139, 140, 145, 146, 148, 149, 151, 154-156, 159-162, 164, 171, 173-176, 197-199, 201, 202, 208, 209, 221, 222, 226, 228, 231, 239, 247-250, 252, 257, 259, 265, 266, 279, 281, 285, 292, 293, 299, 300, 307, 309, 310, 312, 313, 315-317, 319, 322, 327, 329, 337, 338, 344, 345, 353, 357-359, 362, 363, 365, 370, 372, 374, 375, 378, 379, 381, 382, 385-388, 395-399, 401, 402, 404, 405, 409-411, 423, 426, 431, 435, 437, 439
- Instructie van 1547 xiii, 5, 24, 42, 44, 45, 49, 53, 58, 64, 145, 316
- Instructie van 1609 xiii, 24, 37, 43, 49, 51, 53-55, 99, 100, 292, 316, 345
- Kanselier xiii, 3, 5, 6, 15, 21, 25, 34-38, 40-42, 45, 46, 49, 52, 53, 56, 57, 69, 74, 76, 119, 135, 144-147, 154, 157, 160, 161, 169, 176, 257, 315, 316, 322, 325, 326, 346, 358, 431
- Kanselier en raden xi, xii, 15, 19, 22, 25-30, 35, 43, 44, 47, 50, 51, 54, 63, 64, 77, 84, 88, 100, 108, 115, 120, 122, 140, 215, 216, 259, 270, 307, 323, 324, 345, 426
- Kanselarij vi, 8-10, 146, 149, 362, 402
- Ontwerpinstructie van 1565 42
Hof van Holland 54

Hof van Overijssel 64
Hof van Venlo 365
Hofhorige goederen 45, 331
Hofraad van Oorlog 197
Hofveerdich 222, 293
Hoge Raad der Nederlanden 42, 122, 138, 197, 328, 376
Hoger beroep 11-13, 15, 62, 84, 86, 102, 109, 115, 118, 121, 122, 227, 345, 362
Hollandse Oorlog 165, 169
Honden 347
Hoofd-voorzitter van de Geheime Raad 15, 40, 41
Hoofdelijke omslag 76, 103, 337
Hoofdgerecht (van Wessem) 102
Hoofdsom 433
Hoofdvaart 115, 238
Hoogmis 279, 280, 327, 367, 367, 379
Hooi 247, 258, 426
Hospitalen 246
- des Konings 422
Hout 229, 279, 309, 347, 424
Huisvesting der militairen 166
Hulde 18
Huldigings- of onderdanigheidskriterium xiii, 5, 6, 70, 86, 87, 109-111, 113, 176
Huur 420, 427
- cedullen 441
Huwelijk(s)
- contracten 317
- van minderjarigen 379
- toestemming 379
- voorwaarden 47
Hypothecaire belasting 222

IJzer 408
Immissie 240
Immuniteiten 273, 304
Imposten 74, 173, 281, 283, 315, 334, 375, 405, 408, 430, 431
In- en uitgaande rechten xiii, 29, 59-63, 141, 142, 148, 159, 169, 170, 172, 173, 176, 197, 200, 207, 210, 220, 221, 223-227, 229, 231, 237, 239, 240, 244, 245, 249, 265, 275, 284, 294, 302, 318, 321, 324, 326, 328, 339, 341, 342, 352, 357, 361, 362, 384, 407, 408, 410, 412, 434, 435
- Admotiateur(-generaal) 62, 148, 173, 207, 264, 341-344, 358, 362, 434, 435
- commiezen van 170, 245, 358
- controleurs van 59, 225, 362
- exempties van 223
- fraude 229, 239, 244, 259, 297, 326, 342
- (gedelegeerde) rechters van 59, 60, 172, 224, 302, 326, 340-342, 362, 410, 435
- hoofdcomptoir van 62, 172, 173, 369
- kantoren van 171, 173, 221, 275-277, 382, 387, 400, 405
- officieren van 59, 63, 220, 228, 230, 278, 284, 318, 341, 353, 362, 394
- ontvangers van 59, 296
- tarieven 63, 142, 172-174, 197, 200, 360, 371, 373
In- en uitvoerverboden 140, 142, 147, 160, 165, 170; z. ook In- en uitgaande rechten
Inauguratie 111, 123, 134
Inbeslagname z. Confiscatie
Inbewaringstelling 270
Incidenten 346
Incorporatie 116, 117
Indigenaat 39, 71
Infaamverklaring 403
Infanterie 233, 241, 243, 336, 421
Inhabielverklaring 224
Inheemse produkten 372, 412
Initiatief, recht van 140
Inkwartiering 94, 148, 168, 215, 242, 257, 259, 260, 285, 299, 320, 336, 421, 432
Inscriptio 150
Insinuatie 162, 164, 402
Insolventie 347, 406
Inspectie der troepen 435, 436
Intendant 100-102, 167, 168, 219, 220, 267, 276, 277, 281, 288, 291, 295-297, 300, 302, 304, 306, 348, 367, 369, 378, 422, 428, 433
Interineren 122
Interlocutoire vonnissen 320, 362
Interpretatie z. Authentieke interpretatie
Interventierecht 159
Intitulé 134, 149, 151-153, 155-157
Intrinsieke waarde 246, 335, 396
Invaliden 422
Investituur 36
Invoerrechten z. In- en uitgaande rechten
Invordering z. Executie
Iteratief publicatiebevel 247
Ius de non evocando z. Privilege de non evocando

Jacht 167, 256, 260, 323, 346, 347, 398
Joyeuse Entrée 15, 135, 146
Jura 238, 361, 402
Jurisdictie 85, 87, 120, 121, 130
Jurisdictioneel kriterium xiii, 87, 98, 107, 108, 112, 113, 125
Jurist 40

Justitie 130, 308
- administratie van 357, 358
- ordinaris 28
Justitiehoven 129, 228, 317; z. ook Hof

Kaarsen 408
Kaart- en dobbelspel 403
Kameelhaar 209
Kampmeester z. Maître de camp
Kanonskogels 168, 429
Kanselarij z. Hof van Gelre
Kanselarij van Hof en Staat 197
Kanselier (en raden) z. Hof van Gelre
Kant 229, 408
Kantoor van in- en uitgaande rechten z. In- en uitgaande rechten
Kapelanieën 21, 30
Kaping 270
Kapitaal 427
Kapitein-generaal 23, 143, 232, 347
Kapverbod 279, 424
Kastanjes 275
Kathedraal kapittel 67
Katoen 213, 245, 393, 404, 405
Kerckenspraak 367
Kerkelijk(e)
- aangelegenheden 165, 175
- censors 279
- vorstendommen v
Kerken 246, 391
Kerspel 102, 337
Ketelbuyters 359
Ketels 258, 440
Ketters 18, 20
Keurmede 45, 331
Keurmeesters 413
Kinderen 363
Klachtencohier 78
Kleine revisie 266
Kleingeld 298
Klerken 362
Klokkeslag 20, 120
Klooster 252, 268, 307
- de Nieuwenhof te Maastricht 105, 117
- scholen 343
Kluppelleen 222, 240
Knechten 395
Knopen 408
Koeriers 269
Koetsen 306
Koffie 403
Koninklijke Commissie tot uitgave van oude wetten en verordeningen van België vi
Koop 222
- handel z. Handel
Kopergeld 397
Kosterijen 21, 30
Kramers 274
Krijg(s)
- benden 20
- commissaris 422, 424
- gevangenen 272
- lieden, vreemde 18
- magazijnen 429
- raad 435
- voorraad 21, 265
Kroondomein 56, 141
KU Nijmegen vi
Kwade recusatie 227
Kwartiermeester-generaal 424
Kwartiersdag 68, 69, 70, 87
- recessen 199
Kwartierstaat 67, 325
Kwijtschelding van boete 221

Laatboeken 332
Lagere corporaties 100
Lagere overheden 45
Laken 170, 209, 404
- hal 404, 413, 414
- markten 405
- zegel 405
Land- en stadrecht, Gelders z. Geldrische Landt- ende Stadtrechten
Landbrieven 50
Landdag 4, 84, 87
Landlicent z. In- en uitgaande rechten
Landlopers 347, 356, 357
Landrecht 9, 19, 39, 47, 48, 49, 51, 51, 52, 53
Landrentmeester-generaal van Gelre 21, 57, 69, 90-92, 119, 122, 123, 353
Landsheer 9, 17, 20, 20, 21, 22, 45, 87, 110, 114, 124, 127, 129, 133, 134, 138, 145, 156
Landsheerlijke rechten 119, 121
Landsheerlijkheid 83-85, 95, 120, 133
Landskosten 103
Landstaal 9, 39
Landverraders 300
Landvoogd 9, 15, 17, 22, 23, 27, 29, 30, 32, 35, 38-41, 68, 69, 73, 74, 77, 97, 111, 117, 118, 127, 136, 137, 141-143, 146, 151-153, 160, 197, 232, 234, 236, 247, 305, 308, 311, 313, 330, 344, 422

Lanterlui (kaartspel) 403
Lasterschriften 374
Laten 292
Ledderen (kaartspel) 403
Leder 408
Lediggangers 245
Leen 36, 51, 118, 221, 240, 292
- bodes 240
- gericht 25, 46
- goederen 18, 46, 262
- griffier 21, 95, 222, 262, 292, 293
- heer 45, 46, 52
- hof 292, 293, 358
- hulde 36
- man 25, 222, 292
- recht 9, 18, 25, 45, 47, 50, 51, 52, 221, 240, 292
- register 292
- zaken 45
Leenzaal
- van het graafschap Horne 360
- van Weert 109, 148, 120, 174, 360
Legerhervorming 421
Legervoorraden 294
Legitieme redenen van onwetendheid 63, 158, 164
Legitimatiën 120
Lettre
- close 346
- de debitis 346
- missive 161
- patentes scellés sur double queue 151
- de réconciliation 273
- de sceau plaqué 150
Levensmiddelen 263, 265, 283, 294, 370
Leveringscontracten 409
Lex Regia 131, 132
Libel van kosten 266
Licent z. in- en uitgaande rechten
Licentiaat in de rechten 389
Lieden van de Rode Roede 279
Lijfgewinsgoederen 331, 332
Lijfstraf 53, 226, 282, 288, 347, 366, 419, 432
Lijst van Bannerheerlijkheden en andere Hoge Heerlijkheden in Gelre en Zutphen van 1569 66
Limieten 85, 99
Limitrophe economie 140
Linnen 245, 393
Lit de justice 129
Lithse tol 341
Logement 257
Logiesverordening 437
Loi fondamentale 6, 14
Lood 265
Loose plaetsen 436
Losbare renten 222
Lotharingse en Condé'se troepen 40
Lunenburgse hulptroepen 307
Luxuria-wetgeving 175

Maaien 426
Maandstaten 318
Maashandel 207, 223, 224, 228, 239, 275, 315, 339
Maaslicent 223, 340, 341; z. ook In- en uitgaande rechten
Maasschippers 148
Machtsmisbruik 106
Magazijnrecht 239
Magescheid 332
Magistraat 75, 118, 119
Maître de camp 215, 234, 250, 279, 436
Majesteitsschennis z. Crimen laesae maiestatis
Mandaat 135
Mandement finaal 134, 151, 152
Mannen 364
Manschap 18, 372
Manufacturen 170, 209, 213, 245, 370, 393, 404
Mareschal expert 333
Markt 28, 237, 335, 381
Marktschip 340
Maten en gewichten 228, 230, 239
Materiële publicatie 157, 158, 176
Materiële unificatie 127
Matrikel 85, 91, 92, 98
Matten z. Munt
Mede-erfgenaam 222,292
Medeplichtigheid 370
Medicus 22
Meel 402
Meerderheidsbeginsel 26-28, 30, 45, 137
Meesterproef 359
Memorie van toelichting 139
Mention
- de conseil 140, 141, 150, 155
- de délibération 155
- de service 150-152, 154-157
Mercantilisme 171, 176
Mercktrecht van Weert 102
Mercure historique et politique 364
Merktekens 244
Metgedeling 222, 292
Meurse pandschap 434

Mevrouw 355
Middelaarse tol 341
Militair(e)
- aangelegenheden 148, 165
- commandant 144, 159, 197, 220, 234, 245, 257, 260, 264, 270, 277, 288, 297, 323, 379
- delicten 311, 435
- delinquenten 220, 379
- discipline 165, 166, 168, 219, 225, 236, 243, 266, 268, 280, 282, 287, 288, 290, 296, 301, 303, 308, 310, 330, 349, 366, 378, 379, 384, 420, 424, 428, 429, 435, 438
- executie 97, 313, 321, 348
- hospitalen 168, 220
- jurisdictie 143
- justitie 27, 167, 245, 251, 274, 288, 290, 294, 295, 297, 352, 367, 372, 379, 394, 395, 435
- ordonnanties 109, 143, 144, 159
- privileges z. Ordonnantiebenden
- rechter 302, 356, 368, 429
Militairen 27, 220, 232, 251, 288, 298, 299, 308, 347, 352, 354, 356, 394, 408, 421-424
- fictieve 219
- gewezen 250, 251, 254, 268
- gereformeerde (op wachtgeld gestelde) 220, 223, 249, 256
Minderjarigen 379
Misoogst 258
Mistijden 364
Mobilisatie 165, 166, 232, 249, 251, 254
Molenaars 401, 409, 430
Molest 296
Momboir 21, 34, 44, 47, 61, 85, 86, 92, 99, 100, 116, 121, 123, 124, 146, 162, 164, 228, 248, 260, 261, 293, 313, 315, 316, 337, 345, 360, 363, 364, 390, 396, 398, 399, 410, 435, 437
- substituut 21, 60
Monarchale unie 109, 133, 134
Monetaire wetgeving z. Munt
Monopolie 359
Monstercommissaris 168, 311, 333, 436
Monsteren 219
Moord 53
Moordbrand 53
Ms. Kroonenbroeck 200
Munitie 294, 428
Munitiebrood 287, 288, 308, 336, 366
Munsterse troepen 207
Munt
- circulatie 134, 147, 160, 165, 169-171, 230, 246, 284, 294, 298, 306, 312, 318, 324, 335, 338, 344, 359, 360, 371, 373, 374, 380, 390, 392, 395, 397, 426, 427, 430
- delicten 172, 361, 396
- huizen 230, 324
- koers 72, 373, 380, 390, 420
- meester(-generaal) 246, 247, 312, 359, 395, 396
- ordonnantiën 124, 140, 172, 324
- politiek 431
- slag 289
- snoeien 392
- tarieven 148, 172

Naasting 332, 362
Naburen 104
Nadere Resolutie van 1559 48, 49
Nalatigheid 53
Narratio 150, 151, 152
Nationale Conventie xii
Naturalisatie 273
Nederlandse taal 141
Nederrijns-Westfaalse Kreits 360
Negenjarige Oorlog 78, 165, 169
Neteldoek 213
Nietigheid 334
Nieuwe evaluatie der gouden en zilveren speciën 172
Noblesse de robe 40
Notariaat 124
Notariële akten 124
Notarissen 292
Notificatio 150
Notitia Juris Belgici 132, 149
Nulliteit 371
Nützbare Regalien 20

Octrooi 28, 29, 43, 58, 74, 75, 122, 146, 197, 198, 222, 278, 279, 292, 315, 322, 353, 381, 400, 407
- van splijting en deling 332
Oculaire inspectie 311
Offerblokken 246
Officieren
- van in- en uitgaande rechten z. In- en uitgaande rechten
- van in- en uitlading 284
- van justitie z. Rechterlijke officieren
Oliën 408
Omfloerste paarden 391
Ommunting 395
Ommuurde steden 216, 262, 263, 280, 293, 297, 301, 304, 305, 369, 381, 405

Onderdanigheidscriterium z. huldigings- en onderdanigheidskriterium
Onderheren 51, 55, 67, 76, 121, 163, 164, 228, 431
Onderhoud
- van militairen 336
- van wegen, sloten en waterlopen 99, 175, 260, 389
Ondernemersklimaat 413
Onderpastoor 363
Onderwijs 165, 175, 307, 343
Onraads penningen 71, 75, 90, 315, 325, 336, 355
Onroerend goed 262
Ontduiking z. In- en uitgaande rechten
Onteigening 148
Onterving 379
Ontruiming van het platteland 263
Ontslag 297
Ontvanger
- der confiscatiën 349, 368, 393, 440, 441
- der contributiën 242
- der domeinen 59, 331, 341
- der envoys 348
- der exploiten 58, 250, 389, 437
- generaal van Gelre 299, 311, 384
- van in- en uitgaande rechten z. In- en uitgaande rechten
- van het land van Kessel 21
- van de onraad 69, 322
- van de Staten 309
- der terres franches 94-98
Ontvoering 53
Onwijze revisie 250, 371
Oorkondenleer 149
Oorlog(s)
- dreiging 248, 261, 262
- geweld 297
- verklaring 370, 439
- vloot 31
Open brieven z. lettres patentes; zie ook patent
Openbare ambten 389
Openbare financiën 174, 353
Openbare orde 18, 20, 46, 134, 148
Openbare verkoop 375
Ophelder 222, 292
Opper-officieren 256
Opstand 53
Ordemaatregelen z. Formele ordemaatregelen
Ordinaris
- contributie 92
- drukker van den Hove 141, 149
- gerechten 47, 51, 52, 60, 70
- jurisdictie 120
- justitie 342
- klerk 21
- ontfanck 89, 90
- rechtbanken 53
- rechter 50, 220, 383
Ordonnantiebenden 168, 235, 244
Ouders 363, 395
Overdracht van onroerend goed 20
Overheidsbevoegdheden 130
Oversten 252

Paarden 165, 170, 210, 217, 221, 235, 236, 274, 277, 302, 311, 321, 336, 338, 349, 368, 369, 377, 383, 384, 387, 391, 422
- handelaar 378
- markt 281, 369, 377
- smokkel 383
Pacht 51
Pachter 207
- van de Domeinen 59
- der imposten 440
Pagador-general 333
Pain d'abbeye 252
Pakhuis 284
- recht 239
Palissaden 291
Palmzondag 44
Pandbrieven 57
Panisbrieven 252
Parlement 129
Partis bleux 288, 297
Paskwillen 374
Pasmunt 294, 345, 427; z. ook Munt
Paspoort 29, 167, 172, 210, 212, 214, 217, 219-221, 224, 231, 243, 265, 267, 269, 272, 275, 276, 283, 284, 287, 294, 296, 297, 305, 306, 308, 311, 321, 330, 341, 349, 366, 367, 378, 379, 383, 387, 388, 394, 402, 412, 429, 439; z. ook Formele ordemaatregelen; z. ook In- en uitgaande rechten
Passagegeld 29, 63, 173, 228, 431, 432
Passavant 210, 224, 239, 244, 382, 388, 412; z. ook Formele ordemaatregelen; z. ook In- en uitgaande rechten
Passe volants 435, 436
Pastoor 30, 363, 278, 385
Patent 33, 155, 146, 151, 156, 351
Pays cedés 269
Pays occupés 269
Peerde-geldt 223

Pensioenen 29, 268
Perduellen 300
Permutatie 222
Perpetuïteit 118
Personele unie 66, 95, 125
Personen- en goederenverkeer 217, 267
Pest 145
Petite guerre 297, 308
Petitoire zaken 320
Philipsdaalders 396
Pieken 347
Placcaerten van Brabant 7-9
Places
- fauces 219, 311, 436
- mortes 219, 436
Plakkaatboek v, 8
Plakkaatregister vii, 151, 156, 199, 201
Plakkaten 33, 65, 66, 81, 99, 108, 109, 115-117, 119, 123, 142, 144, 150, 152, 155, 156, 160
- van Brabant 7-9, 143
- van Gelre z. Groot Gelders Plakkaatboek
- van Vlaanderen 143
Plakkatenlijst vi, vii, xii, 197, 200
Plaquilles et fourages 216
Platteland 218
Plattelandsmilities 167
Plundering 165, 298
Politie en justitie 26, 56, 100, 118, 130, 148, 346
Porti 432
Possessoire actie 46, 52, 320
Post 141, 305, 431-433
- commiezen 305
- controleur-generaal 433
- koeriers 269
- meester 270, 305, 431, 432
- meester-generaal 270, 305
- paarden 432
- verkeer 171, 269
Postiljon 432
- d'amour 379
Pragmatieke Sanctie 109, 133
Prealable consultatie 138, 176
Preambule 150
Preferente crediteur 341
Prelaten 252
Préseance 351
Preventie 15, 16, 61, 391
Prijsgerechten 270, 377, 387
Prijsopdrijving 370, 400, 404
Privaatdocenten 343
Privaatrecht 134
Privatie 310
Privilege 9, 47, 52, 70, 110, 112, 120, 134, 160, 175, 176, 198, 235, 244, 307, 346, 400, 413
- de non appellando 12
- de non evocando 8, 9, 11, 12, 13, 14, 70
- de non evocando et de non appellando 13, 15
Pro-deo-zaken 403
Proces 50, 65, 114, 115, 124
- akten 64, 65, 123, 209, 238, 252, 266, 362, 372
- kosten 78, 174, 208, 293, 345, 357
- recht 10, 54, 134
Proclama 313
Procureur 174, 198, 265, 299, 362, 371, 388, 402
Procureur-generaal 34, 47
Promulgatio 150
Propositie van erreur 12, 319
Prorogatie 45
Protectionistische maatregelen 170
Protokol 150
Proveëdor 294
Provenier 252
Proviand 283, 428, 430
- meester 430
Provinciale hoven van justitie 133, 137, 138, 141, 143, 152, 376; z. ook Hof
Provisie
- van appèl 102
- van justitie 19, 24, 25, 36, 45, 105, 119
Provisionele ordonnantie 149
Provisionele vonnissen 362
Provoost-generaal 279
Pruimen 275
Publicatie (van verorderingen) 107-109, 114, 144, 158-165, 201, 202, 293
Publieke
- dieven 230, 273
- lasten 353, 374, 375
- markten 409, 411, 424, 438
- rust 256

Quotisatie 267

Raad van Brabant 14, 39, 40-42, 54, 146, 328, 351
Raad van Financiën 24, 29, 31, 57, 59, 61, 63, 64, 91, 93, 94, 97, 103, 122, 137, 141-143, 154, 159, 164, 172, 197, 199-201, 202, 231, 235, 239, 240, 245, 255, 263, 268, 275, 276,

285, 310, 319, 321, 326, 328, 338-341, 351, 352, 393, 405, 407, 408, 410, 412-414, 434, 438
Raad van Gelre z. Hof van Gelre
Raad van Namen 42
Raad van Oorlog 23
Raad van State ix, 23, 38, 39, 40, 41, 88, 136, 142, 197, 300, 328, 379, 390, 438
Raad van Vlaanderen 39, 328
Raad-costumier 40
Raad-fiscaal z. Momboir
Raadsburgemeester 68, 70
Raad(sheer) 3, 5, 6, 21, 25, 45, 46, 49, 52, 53, 56, 57, 144-147, 154, 157, 160, 161, 169, 176, 299, 358, 431, 437
- commiezen van financiën 154
- costumier 34
- fiscaal 41, 85, 349, 391, 264, 298, 318, 349, 433, z. Momboir
- van de korte tabbaard 34
- van de lange tabbaard 34
- ordinaris 34, 35, 233
- tot het uitgaan der granen 385
Raadsverwanten 315
Raadsvrunden 325
Raeden van Onse Cantzelrije und Raedt van Gelderlandt gestelt totte Instructie van de Saecken und Processen in de Quartieren van Overijssel und Lingen 64
Rantsoengelden 95
Rapport 233, 346
- gelden 174, 233, 266, 345, 346, 358, 397
Rapporteur 372
Rations(-gelden) 89, 93, 94, 98, 103, 106, 107, 114, 116, 117, 242, 374, 375
Rebellen 231
Recepte des terres franches scituez au Pays de Gueldres et confins 96
Recessen 202, 201
Recette Générale des Finances 59
Recht
- van attache 267
- van dode-deling 331
- van transit 276
Rechterlijke kamers van tollen en licenten 62, 173, 342; z. In- en uitgaande rechten
Rechterlijke officieren 57, 163, 220, 226, 230, 256, 262, 271, 278, 347, 349, 375, 434
Rechterlijke organisatie 358
Rechters 216, 227; z. ook In- en uitgaande rechten
Rechtsbronnen v, 127
- van het Gelders Overkwartier van Roermond xi
Rechtskring 163
Rechtsmacht 122, 123
Rechtspersoon 100, 102
Rechtspleging
- in belastingszaken 175, 334
- in muntzaken z. munt
- van tollen en licenten z. In- en uitgaande rechten
Rechtspraak 15, 28, 30, 130, 148, 174
- in leenzaken 292
Rechtsvermoeden 158, 164
Rechtsweigering 11, 48, 49, 100
Recidive 356
Recognitie 399
Recoleren 50
Recours 101
Recruten 419
Recueil
- des Ordonnances des Pays-Bas vi
- Van den Bergh 200
- Van Lom 238
Recursus ad principem 130
Recusatie 216, 316
Reders 270
Reformatie xii, 60, 227
Refugiehuizen 299
Regaliën 20, 120
Regenten 75, 102, 104
Regestenlijst 165
Regie 173, 362, 362, 433, 435
Registratierecht 267
Reglement
- "op de exploiten in causis fiscalibus" 162
- van 1613 100
- van 1619, mei 10 xii, 24, 25, 27, 28, 50, 100
- van 1668, juli 25 167
- van 1678, februari 15 73, 74
- van 1679, juli 8 73, 74
- van 1680, februari 17 73, 75
- van 1680, december 20 75
- van 1682, september 12 76-78
- van 1683, september 30 50, 100
Reglementen, (dorps-) 76
Reglementerende bevoegdheid 73
Reizigers 347
Rekenkamer 228, 239, 247, 257, 264, 271, 285, 299, 312, 318, 328, 349, 376
- van Brabant 328, 351

- van Gelre 21, 29-31, 53, 56-61, 63, 64, 119, 173, 328, 351
- van Vlaanderen 351
Rekenmeester 21, 57, 351
Rekenmunt 72
Relaezenboeck 363
Relazen van publicatie 65, 164
Relievementen 208, 317
Religie 18, 168, 251
Religieuze ordes 307
Remissie 25, 25, 29, 47, 49, 53, 119, 120, 214, 292, 330, 383, 429
Remonstrantie 62, 129, 160, 247, 293
Remplaçant 234, 250
Renten 51, 148, 216, 355, 375, 397
Rentheffers 375
Rentmeester 102, 162, 353, 368
Renvooi 16
Representatie 88
Repressaillemaatregelen 301
Request 45
- civiel 208, 250, 316, 345
Residentieplicht 148, 174, 375
Resignatie 399
Ressort 14, 64, 65, 81, 98, 111, 116, 120, 121, 130, 152, 258, 334, 358, 367, 394, 399, 406
Retorsies 298, 392
Retributie 94
Revisie 12, 50-52, 54, 85, 100, 227, 317, 319, 345, 370, 397
- grote 12, 16, 54, 74, 174, 319
- kleine 266
- onwijze 250,371
- sotte 227
Revocatie 166, 247, 423
Riddermatig 74, 84, 88
- goed 67
Ridderschap (en steden) xii, 3, 9, 34, 40, 67-69, 72, 88, 112, 134, 146, 160, 309, 396; z. ook Staten Overkwartier
Rijksbelasting 84, 116, 123, 125
Rijksdag 84, 86, 107, 121, 369, 438
Rijkshofraad 11, 81, 117
Rijksjurisdictie 125
Rijkskamergerecht 11, 66, 81, 83-86, 115-117, 123, 125
Rijksonmiddellijke heerlijkheden xiii, 112
Rijksonmiddellijkheid 85-87, 92, 97, 113-118, 125
Rijkswetgeving 123
Rijpaarden 369
Rogge 401
Rolcommissarissen 426
Rolzittingen 209, 262, 362
Romano-canoniek procesrecht 10
Romeins recht 47
Ronselaars 249, 300, 419
Roof 27, 230, 245, 262, 287, 298, 306, 330, 352
Rouw 391
Rozijnen 275
Ruiling 332

Saai 245, 393
Salpeter 207, 265
Salutatio 150, 151, 153, 157
Sauvegarde 97, 99, 211, 219, 231, 267, 342, 439
Schadeloosstelling 215, 311
Schadevergoeding 432
Schapen 406
Schat 84, 90, 104
- cedullen 105, 337
- heffer 321, 337
- heffersrekeningen 72, 76, 103
- heffing 103, 105, 117
- plicht 216
Schenking 222, 262, 332
Schepen 102, 118, 174, 238
- bank 85, 199
- decreet 101
- goed 292
- stoel (van Aken) 81, 86, 108, 116, 117, 121-123, 125
- vonnis 101, 121
Schip 382, 400
Schipper 207, 410
Scholtis z. Schout
Schors 408
Schout 102, 109, 163, 174, 238, 249
- ambt 22
Schuldbekentenissen 403
Schulden 395, 397, 420, 433, 427
Secrétairerie de la Surintendance Générale de la Justice Militaire 330
Secretarie
- van Staat en Audientie 141, 425
- van Staat en Oorlog 143, 347, 423
Secretaris 174, 238, 325
- van staat en oorlog 243, 277, 347
- van state 267
Sententies 47
Sequestratie 224, 340
Serviesgeld 315
Simpele doodslagen 25
Slagers 359
Sleutelmaker 361

Slotformulier 149
Slotprotokol 150, 152
Smokkel 214, 244, 265, 370
Smokkelaar 377
Smyrna textiel 393
Snoeien 395
Soeverein Congres der Verenigde Belgische Provinciën xii
Soevereine Raad 15, 43, 49, 54, 77, 81, 84, 87, 88, 95, 146, 197, 198, 233, 249, 253, 319, 358; z. ook Hof van Gelre
Soevereine Staten van het Overkwartier xii
Soevereiniteit 15, 83, 92, 95, 112, 113, 120, 122, 123, 131, 146
Soevereiniteitskriteria xiii, 85, 86, 107
Soldatenhuwelijken 435, 436
Soldij 219, 308, 310, 378, 421
Sotte revisie 227
Spaanse Successie-Oorlog 42, 66, 83, 113, 116, 123, 124, 165
Speculatieverbod 430
Speellieden 365
Speelschulden 403
Spionnen 273
Spiritualiën 337, 381, 370
Spolie 52
Sportulen 233, 266, 345, 431
Sprokkelen 228, 347
Staat van oorlog 169, 211, 264, 285, 343, 350, 366
Staats Interimbewind vii, xi, 200, 322, 435
Staatsblad 157
Staatsrecht 86
Stadhouder ix, xi-xiii, 3, 5, 6, 8, 9, 17-19, 21-31, 33-37, 40, 43, 45, 46, 49, 52-58, 64, 68, 69, 73, 74, 76, 78, 90, 97, 107, 110, 111, 120, 133, 144, 145, 154, 156, 157, 160, 161, 169, 211, 212, 215, 216, 257, 305, 309, 315, 322, 325, 326, 346, 422, 439
- ad interim 31, 312
- commissie 17
- eed 17, 31
- instructie 17, 20, 23, 27, 31, 50, 55, 58, 63, 120, 121, 144
Stadhouder van lenen 18, 22, 25, 222, 292
Stadsrecht 9, 47-49, 51, 53
Stadsbrand vi
Stadspoorten 291
Standenvertegenwoordiging 3, 66
Stapelrecht 294
Staten 3, 13, 14, 17, 18, 20, 24, 29, 30, 48, 49, 63, 74, 75, 110, 129, 137
- van Gelre 4, 6, 8, 12, 42, 48, 49
- van het Overkwartier ix, xi, xiii, 4, 5, 13, 17, 29, 32, 33, 37, 39, 40, 49, 56, 61, 62, 66, 67, 69, 70, 72-74, 76-79, 81, 87, 88, 110, 111, 113-115, 124, 138-140, 160, 162, 167, 172, 175, 176, 198, 199, 201, 202, 216, 228, 235, 247, 256, 260, 264, 266, 293, 307, 308, 309, 312, 315, 322-324, 326, 337, 344, 347, 358, 374, 380, 387, 390, 399, 404, 410, 412, 423
Staten-Generaal ix, 11, 23, 127, 158, 197, 201, 294
- der Verenigde Nederlanden xii, 42, 93, 108, 200
Stedelijke verordeningen 198
Steden 9, 51, 55, 68, 69; z. ook Ommuurde steden
Stem en zitting 113, 116, 123, 124, 125
Steuerbewilligungsrecht 71, 140
Stijl van procederen 54, 174, 265, 397
Stokerijen 258, 382
Straatroof 245, 262, 330, 352
Straatschenders 207, 390
Strafrecht 134, 290
Straten 287
Strooptocht 208, 253, 256, 257, 261, 352
Stroperij 347
Struikrovers 306
Sub- en obreptie 122
Subalterne gerechten 292, 346, 358, 371
Subalterne rechters 266, 345, 346
Subsidie 90, 348, 355
Substituten 174, 375
Substitutie 262, 399
Substituut-momboir z. Momboir
Summiere procedure 330, 357
Superintendant
- van de militaire justitie 143, 144, 159, 197, 220, 227, 232, 234, 279, 287, 290, 303, 308, 381, 384, 435
- van de monstering 328
- van de Rekenkamer 228, 257, 328, 351
- van financiën 393
Suppoosten van den Hove 257, 299, 346, 347
Surnumerairs 356
Suspectatie 35, 227, 250
Suspensie 310
Swartmaeckers 390
Syndicus 69, 70, 315, 325

Taalgebruik 388
Tabak 281, 408
Tafel-renten 332

Taille 92, 235, 334
Tapijtindustrie 406
Tapisserieën 272
Tappen en schenken 364
Tarieflijsten 210, 217, 223, 226, 228, 230, 319, 326, 338, 339; z. ook In- en uitgaande rechten; z. ook Munt
Tarievenpolitiek 213
Tarra 228, 230
Tarwe 401
Taveernen 297, 365
Taxatie van kosten 316
Temeraire procedures 309
Tenuitvoerlegging 26, 310, 363
Tercio's 266
Terres franches 93, 97, 98, 440; z. ook Vrije heerlijkheden
Territoriale circumscriptie 91
Territoriale jurisdictie 81
Territorialiteitsbeginsel 143
Testamenten 47, 124, 262, 317, 368
Textiel 213, 228, 230, 245, 408, 411, 413, 414
Thee 403
Thiois 141
Thuiswerkers 406
Tienden 398
Tijns 331, 332
Toerbeurt 397
Tol 6, 21, 29, 59, 63, 169, 173, 225, 228, 229, 294, 306, 318, 341, 342, 361, 362, 410, 428, 431, 434
Tractaat
- terzake van de uitvoer van paarden 377, 383
- terzake van de uitwisseling van deserteurs 424
- van Venlo xii, 5-7, 9, 10, 13-19, 34, 36, 39, 42, 43, 47, 61, 62, 70, 110, 145, 160, 375
Traité de la ferme des postes des Pays-Bas 433
Transit-zegel 231
Transito-handel 214, 231, 239, 240, 245, 321, 326, 338, 393, 400, 413
Transport(middelen) 222, 326, 406
Trias-leer 130
Tuigpaarden 217
Türkensteuer 116, 117
Twaalfjarig Bestand 119
Twintigste penning 313, 314, 320, 432

Uitvaartplechtigheden 415
Unificatie 129, 133, 134
Universiteit 329
- van Leuven 175, 343, 344, 389
Vaandelvluchtigen 166
Vacatiegeld 309, 320, 325, 326, 346
Vagebonden 167, 225, 245, 330, 349, 367, 379, 394, 401, 496
Vakanties 44
Valideringsmiddelen 150, 153
Valsemunterij 53, 395
Vasten(avond) 327, 364, 365
Veëdorie 251, 268
Veevoer 168, 254, 255, 258, 262, 263, 278, 301, 305, 314, 366, 426, 430, 354
Veiligheid der wegen 245, 276, 280, 288, 330, 352, 366, 378
Veldvruchten 236, 347, 380
Verbalen 316
Verbanning 53, 347, 356, 364, 406, 409
Verbeurte van goederen z. Confiscatie
Verbruiksbelasting 334, 337
Verbuytinghe 332
Verdrag
- van Aken 303
- van Augsburg 81
- van Erkelenz viii
- van Fontainebleau viii, 117
- van Frankfurt 114
- van Nijmegen 334
- van de Pyreneeën 269, 272
- van Regensburg 354
Verduisterde lenen 221
Verfrissingen 282
Verjaringstermijn 406
Verkoop 332
Verkrachting 27
Verlei van lenen 25
Vernaerdinge 332
Veroordeling in de kosten 266
Verpachting 29
Verpanding 332
Verstek 250
Versterkte steden z. Ommuurde steden
Verstoorders van de openbare rust 219, 313, 352
Vertegenwoordigingskriterium xiii, 87, 88, 113
Vertoog z. Remonstrantie
Vertrekkantoren 221
Ververijen 405
VerverSingen 366
Vervoersmiddelen 258
Verzendlijsten 108, 109, 200
Verzoekschriften 50, 316

Vestingwerken 234
Vetten 408
Vicarieën 21, 30
Vice-kanselier 37
Vier speciën 432
Vis 249, 338
Visitateurs 225
Visitatie 370
- van herbergen en wegen 246
- van pakhuizen 273
- van wegen 390
- van woningen 258, 259
Visserij 248, 260, 323, 398
Vissers 248
Vloeken 175, 363
Voedsel 308
Voetenbranders 390
Volksgezondheid 329
Volksrepresentanten xii
Vonnis 52, 266, 397
- registers 64, 65, 98, 117
Voogden 238
Voogdij 22, 118
Voordracht, recht van 38
Vooyjachten 365
Vormvoorschrift 30, 217, 239
Vracht- en geleidebrieven 170, 244; z. ook Formele ordemaatregelen
Vrede
- van Aken 219, 269, 272
- van Munster 59
- van Nijmegen 169, 354
- van de Pyreneeën 303
- van Rijswijk 392
- van Utrecht viii
Vredebrekers 219
Vreemde krijgsdienst 165, 166, 208, 212, 231, 232, 247, 248, 264, 270, 271, 300, 303, 350, 365, 372, 419, 423, 425
Vreemde mogendheden 209, 249, 255
Vreemdelingen 330, 345, 347
Vrij-eigen goed 292
Vrije goederen 45
Vrije Heerlijkheden xiii, 3, 91, 95, 96, 98, 101, 102, 104, 107-109, 112, 139, 164, 242, 440; z.ook Terres franches
Vrije Rijksheerlijkheden 115, 116
Vrijgeleiden 217
Vrijheren 103, 105
Vrijwaringsbewijs 333
Vrouwen 364
Vuurwapen 398
Waaggeld 431
Waard 367, 394
Waard 348
Waarmerken 372
Wacht 278
- brand 103, 315
- compagnieën 290
- dienst 254, 432
- geld 220, 376
- huizen 291
- officieren 297
Wagens 306, 336
Wagenvoerders 338
Wanbetaling 242, 321
Wanordelijkheden 298
Wapenen 253
Wapenheraut 391
Wapenmeester 253
Waterrecht 47
Wederbeden 50
Wederspannigheid 313
Weerbaarheid 254
Weg 261, 330, 365, 365
- gelden 173, 431
Werkelozen 245
Werving (van soldaten) 166, 231, 249, 255
Westfaalse Kreits 83, 85, 86, 92, 100, 115, 116, 123, 123, 125
Wet(s) 84, 87, 133, 136, 142, 145, 164
- begrip 131
- in forma ordinaria 141, 142, 155
- formulier xiv, 131, 134, 136, 149, 152, 155-157
- in materiële zin 198
- ontwerp 137, 138, 139, 141
Wetgevende macht xiii, 127, 129-131
Wetgeving(s) v, 3, 28, 30, 56, 62, 70, 77, 127, 129, 130, 132, 133, 137, 140, 141, 147, 149, 151, 161, 165, 176
- akten xiv, 3, 15, 150-154
- authentieke interpretatie 60, 61, 150, 152, 326
- bevoegdheid 134-136, 144-146, 156
- kriterium 107, 108
- monopolie 132
- praktijk 154
- prerogatief 129, 134, 136
- proces 158, 160
- theorie 132, 135
- titel 129, 133, 134, 135
Wettig betaalmiddel 373
Wever 404

Wijn 165, 170, 210, 213, 244, 270, 275, 281,
319, 337, 342, 357, 358, 370, 407, 408
- huizen 365
Wijsbegeerte 307, 343
Wildbanen 347
Winterkwartieren 94
Wintervoorraad 426
Wisselbrieven 420, 427, 433
Wisselkoersen 172, 397, 420
Wisselaars 298, 324, 395, 396
Wisselpaarden 305
Wisselstation 432
Woeste gronden, uitgifte van 28
Wol 170, 209, 393, 404, 406, 411
- ambacht 120
- nijverheid 405, 406
- produkten 272
- verkopers 406
Wolzegelkamer der stad Weert 101
Woonhuizen 375
Worgen 277
Woudmeester van Brabant 279
Wraking 35, 174, 216, 227

Zaaigoed 385
Zeehavens 245, 348, 373
Zeemacht 247
Zeevaart 142
Zegel 151, 152, 155
- bewaarder 36
- van Gelre en Zutphen 36
- recht 58, 228, 431
Zendbrieven 65, 141
Zes-maandslichting 233, 267
Zetcedullen 103, 123
Zetters 321
Zieken 422
Ziekte 35
Zijde 173, 229, 231, 393, 404
Zilver 289, 348, 393
Zoetelaars 274, 283, 294
Zon- en feestdagen 364
Zondagsheiliging 175, 327
Zonneleen 115
Zout 275
Zoutpannen 407
Zuiveringseed 399
Zweepslagen 279, 311